

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06733

IN TOKH GENUMEN

Jacob Glatstein

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

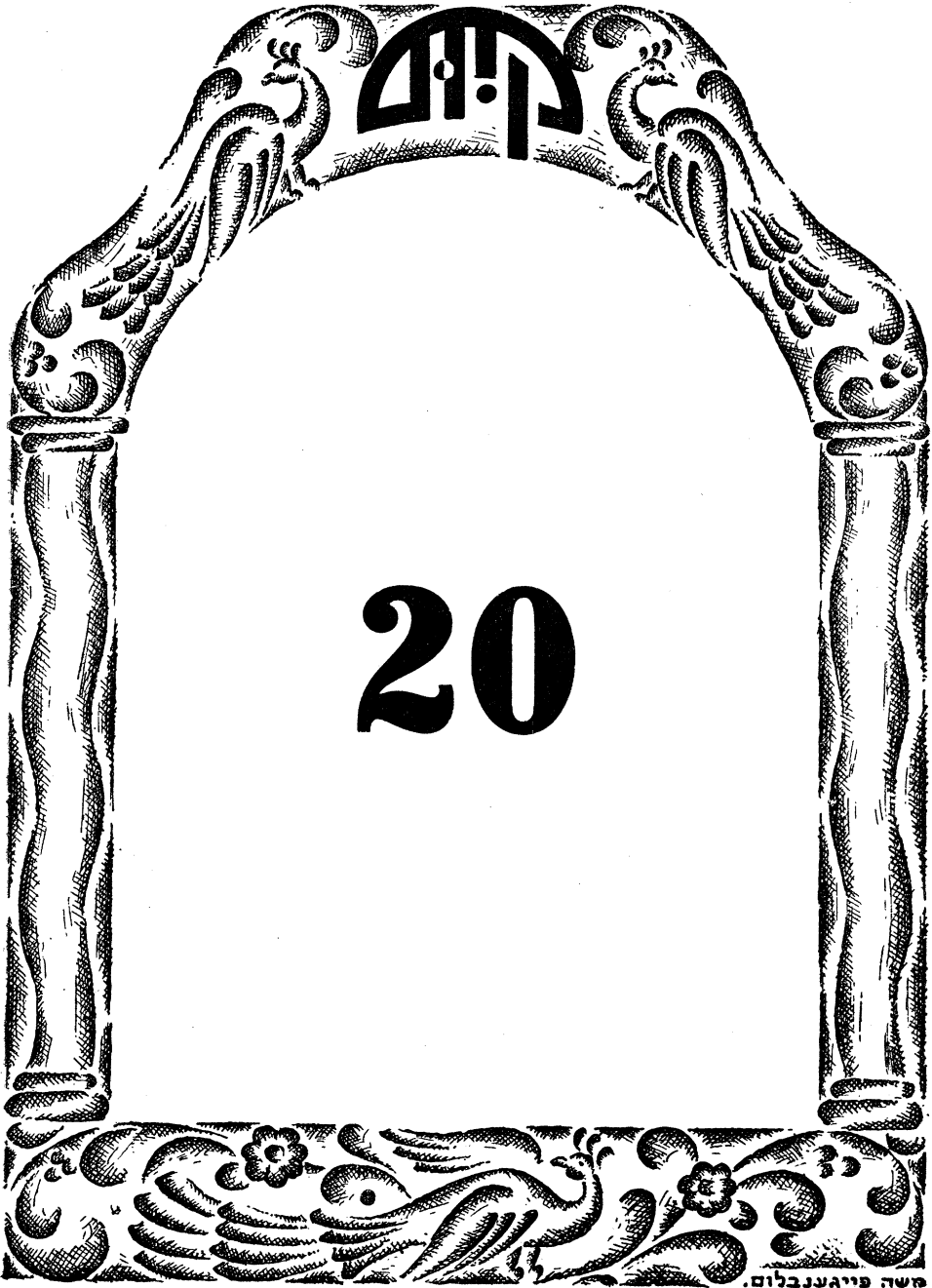
The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יעקב גלאטשטיין

אין תוד נענומען

אין תוך גענומען

עסייען 1949-1959

פון

יעקב גלאטשטיין

בוך איינס

בוענאס איירעס, ה'תש"ך — 1960

אין דעם געזאמלטן באנד „אין וועג גענומען“ זענען נישט אריין קיין עטייען
פון די פרוערדיקע צוויי ביכער, וואס זענען דערשינען אין די יארן 1947, ארויס-
געגעבן דורך דעם פארלאג „מתנות“, ניויאָרק, און 1956, ארויסגעגעבן דורך
דעם פארלאג פון יודיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד, ניויאָרק.

דאָס דאָזיקע בוך איז דערשינען מיט דער הילף פון

פרוי חנה בלינדער דע העקמאן

אין אַנדענק פון איר פריי־פאַרשטאַרבענעם מאן, דעם

קולטור־עסקן, למדן און לאַנג־יאַריקן פּועלי ציון חבר

יוסף דוד העקמאן ע"ה

צו זיין ערשטער יאַרצייט.

I

דער קאַמף מיטן קריטיקער / ש. ניגער — ה. לייזיק / אין קלוגן יידישן קרייז / יידיש אין ווענעציע / אַ פּרילינגדיקע באַמערקונג / מחשבות וועגן אומשטערבלעכקייט / העברעזמען און פּתגמים / ביאליקס יידישע לידער / מעשות וועגן ר' ישראל בעל-שם-טוב / אַכט הונדערט יאָר יידישע מאכלים / מורא פאַר פּראַבלעמען / אונדזער גלות / שמעון ראַבידאָ-וויטש / שרייבערס אָן אַ ליטעראַטור / דער חודש פון יידישן בוך / אויפקלייבן און אַפּקלייבן / מחשבות וועגן קריטיק / מעשהלעך און משלים פון נפתלי גראַס / אַ נאַטיץ וועגן די געזאַמלטע לידער פון נפתלי גראַס / די קינסטלערישע יענע וועלט / מענטשן און ווערק / אַ דעבאַטע וועגן פּאַעטישן לשון / לידער וואָס ברענגען נאָך אַרויס פון די כלים / י. מ. ווייסענבערגס „געקליבענע שריפטן“ / אויפן פּריפעטיק פון וואַרשאַוואַקיס פּאַלקסליד / לייב גיידוס / מאַריס ראַזענפעלדס בריח / ר' שמואל אושקיס „טרייסט צו די לידן פון ישראל“.

דער קאמה מיטן קריטיקער

ביים צוזאמענפאר פון „פען“ אין לאנדאן, האט מען הייאר גענומען אויף דער האצקע, ווי מען פלעגט זאגן אין פוילן, דעם קריטיקער, מען האט אים פשוט געמאכט אומבאקוועם צווישן די פאעטן, עסיאיסטן און נאָווע-ליסטן און אָפּגעפרעגט זיין נוצלעכקייט; מען האָט פּאַקטיש געוואָלט וויסן, וואָס דער דאָזיקער דאַרמאַיעדניק טוט צווישן אַנשטענדיקע שרייבערס. די ראשי תיבות פון „פען“ באַשטייען, ווי מיר האָבן אויסגערעכנט — פון פּאַעטן, עסיאיסטן און נאָוועליסטן, נאָך מיט אַ צושפּרינג פון דראַמאַטורגן און רע-דאַקטאָרן. אָבער דעם קריטיקער האָט מען אָפּילו נישט געוואָלט אַרייננעמען אין דער קאַטעגאָריע פון עסיאיסטן. אַן עסיאיסט האָט די פּרייהייט צו שרייבן וועגן וואָס זיין האַרץ גלוסט, די וועלט איז זיינע און ער קען זיך דורכשפּאַצירן און מאַכן זיין אויסוואָל. אָבער אַז ער רירט זיך צו, אין זיי-נער אַן עסיי, צו אַ בוך פון אַ שרייבער, זאָגט אים דער שרייבער: פּאַוואָליע, פעטער. איך וויל דיר נישט שענקען מיין בוך ווי אַ טעמע. זיי בכלל נישט מיינער קיין פעטער און ניי זיך נישט קיין אַפּטשעס פון מיין גייסטיקער פּראַצע.

די אינטערנאַציאָנאַלע שרייבערס פון די אַלועלטלעכע פען-קלובן האָבן זיך פשוט גענומען אַרומזען, אַז צווישן זיי דרייט זיך אַרום אַ פען-מענטש. וואָס פאַרמאָגט העכסטנס אַ ווירטואַזישע עקזיסטענץ און נישט קיין קאַמ-פּאַזיטאַרישע. ער שפּילט אויף זייערע געפּילן, אַפּטמאַל אויף זייערע נערוון, ער שאַפט אָבער נישט קיין אייגנס. זיין שרייבן, הייסט עס, איז אַ צווייט-מדרגהדיקע. אָבער ווען אַ ווירטואַז שפּילט און אינטערפּרעטירט, מוז ער זיך אונטערוואַרפּן צום פּסקידן, וויאָזוי ער אַליין שפּילט. מען הערט זיך איין אין דעם אופן פון זיין שפּילן און מען וויל כאַפּן, ווי אינדיווידועל דער וויר-טואַז שפּילט — יענעם.

דער קריטיקער אָבער קומט גלייך מיט אַ גרייטער אימוניטעט. ער פאַר-רעדט אַזוי די ציינער, ער לייגט די גאַנצע וואָג נאָך אַלץ אויף יענעם, אויף דעם שרייבער, צו וועמען ער האָט זיך צוגעטשעפּעט און באַשלאָסן אויף אים שבת צו האַלטן. ער האַלט אין איין דרשנען, ווי יענער שפּילט, אַז מען פאַר-געסט זיך איינצוהערן, צי איז ער אַליין אַ שטיקל מוזיקאַנט.

איז עס נישט דאָס ערשטע מאַל, וואָס מען וויל דעם קריטיקער מעביר

נחלה זיין, ריכטיקער געזאגט, וואָס מען וויל אים גלייך נישט פאַרקויפן קיין אייביקייט־קרעק און מען זוכט אים צו סעגרעגירן, באַזייטיקן און אויסווייזן פון דער ליטעראַרישער משפּחה.

די דעבאַטע אַרום דער קריטיק, ביים היי־יאַריקן צוזאַמענפאַר פון „פען“ האָט זיך איינגנטלעך נישט געדרייט אַרום דער פּראַגע צי האָט קריטיק אָן אייגענע קינסטלערישע עקזיסטענץ, ווי מען האָט עס שוין פיל מאל אַרומגע־רעדט. ניין, מען האָט לכתחילה אָנגענומען אַז דער קריטיקער איז העכסטנס פאַרקויפט צום שרייבער, איבערצוגעבן דעם אינהאַלט פון זיין ווערק און עס פאַרמעקלעך צום לייענער. און אויף דעם ליגט טאַקע דער גאַנצער טראַפּ. פאַר אונדז ייִדן איז זייער שווער צו כאַפן די וויכטיקייט פון אַזעלכע שרייבערישע באַזאָרגטקייטן. ביי אַ פּען־קלוב דעבאַטירט מען נישט נאָר גייסטיקע פּראַ־בלעמען, נאָר אויך רייך־מאַטעריאַליסטישע פּראַגן, ווי למשל ווי צו באַשיצן דעם „קאַפּירייט“, ווי אַזוי זיך צו פאַרויכערן, אַז מען זאָל אויפּמאַנען ראַ־יאַלטיס אין די ווייטסטע לענדער, אין אַנדערע ווערטער, ווי אַזוי אויסצו־שלאַגן וואָס מער חיונה פון דעם שרייבערישן אייגנטום. ביי אונדז ייִדן איז אַ שרייבער טיף דאַנקבאַר, וואָס מען דערזעט אים און מען דרוקט אים אי־בער, וואָס מען פאַרגעסט נישט אין אים. וועמען וועט עס איינפאַלן אויפּצו־מאַנען האַנאַראַר פאַר דעם נחת, וואָס מען פאַרשאַפט מיט איבערדרוקן. ביי אונדז איז שרייבעריי נאָך אַלץ אַ רוחניותדיקער ענין. ביי זיי, ביי די אומות העולם, איז עס שוין אַ גראַב־מאַטעריעל געשעפט. ס'האָט מיר אָן ענגלישער שרייבער שוין אַמאל מסביר געווען ביים פען צוזאַמענפאַר, מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען מען האָט אויפּגענומען די פּראַגע פון ראַיאַלטיס, אַז אייז־לאַנד, למשל, צאָלט נישט גערן קיין ראַיאַלטיס, און אַז אין אינדיע איז אויך נישט פּריילעך. מען קען זיך פאַרשטעלן, ווי די וויכטיקע דאָגה, איז געוואָרן אַ טייל פון מיינע ייִדישע דאָגות, אַז מען וועט מיך חלילה אין אייזלאַנד, אַדער אין אינדיע, באַרויבן פון מיינע שרייבערישע פּראַצענטער.

די שרייבערס פון אַלוועלטלעכן „פען“, וווּ ייִדישע שרייבערס זענען אַגב גלייכבאַרעכטיקטע מיטגלידער, גייט עס אין מאַטעריעלע אינטערעסן. אַט האָט למשל, עלמער רייס געדונערט, וואָס מען לאָזט די שרייבערס נישט צו צום עגל הזהב פון טעלעוויזיע. עלמער רייס, דער אַמעריקאַנער דראַמאַ־טורג, האָט זיך צעריסן דעם יאַשטשיק, אַז מען זאָל דעם פען־צוזאַמענפאַר חלילה נישט פאַרוואַלקענען מיט קיין פּאַליטישע פּראַבלעמען. ער האָט מיט זיין רעזאָלוציע, שיר נישט אַוועקגעהרגעט די ייִדישע פּראַטעסט־רעזאָלוציע, קעגן דער סאָוועטישער ליקוידאַציע פון דער ייִדישער ליטעראַטור און דער אומברענגונג פון די ייִדישע שרייבערס. פון די מאַגערע באַריכטן אין דער

פרעסע, זעט אויס, און עלמער רייסעס חרם אויף אזוי-גערופענער פאליטיק, האט טיילווייז געשעדיקט די יידישע רעזאָלוציע, ווייל זי איז שטארק פאר-וואַסערט געוואָרן.

מען האָט, הייסט עס, בלויז געוואַלט ריידן וועגן רייך-שרייבערישע ענינים, אויף וויפל זיי ליגן אויף דעם שטח פון שרייבערס באַלדיקע אינטע-רעסן. זייענדיק אַליין אַ מיטגליד פון „פען“, וויל איך נישט זאָגן — און מען האָט געזוכט די פראַבלעמען פון געלט-אינטערעסן, וועל איך בעסער זאָגן, ענינים פון שרייבערישער נוצלעכקייט.

דער ווידערשטאַנד צו פאליטיק, וואָס מען שטויסט זיך אָן אויף אים, ביי די מייסטע פען-צוזאַמענפאַרן, פאַרדינט אַ באַזונדער אַרטיקל, ווייל ס'איז אַ גאַנגאַר וויכטיקער ענין. מען וויל כלומרשט האַלטן די שרייבערס פון דער וועלט אין אַ צוזאַמענדיקער נייטראַליטעט. מען וויל נישט אַרויסרופן קיין קריגערייען און דורך דעם שפאַלטן די אינטערנאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציע פון פען-מענטשן. אָבער אין תוך, איז עס מער ווי לעכערלעך, און די סמעטענע פון וועלט-שרייבערטום זאָל, ביים היינטיקן טאַג, קענען קומען צו אַ צוזאַ-מענפאַר מיט און אַרויפגעלייגטן שלאָס אויפן מויל, מיט און אַנטי-פאליטיק צוים. יעדער איינער פאַר זיך איז ביי זיך אין לאַנד, אָדער שטאַט, אַ גאַנצער מנהיג, אָבער צום פען-צוזאַמענפאַר וויל מען דווקא קומען ווי כשרע שמייכ-לענדיקע בהמהלעך.

אָבער מיר האַלטן איצטער ביי קריטיק, און ס'פאַרבינדט זיך דווקא מיט דעם נוצלעכקייט-מאַטיוו ביי די פען-צוזאַמענפאַרן. געווען אַ צייט, ווען ביער-לינסקי, טען, אָדער אַ סען בעוו האָבן געשריבן קריטישע אָפּהאַנדלונגען. יעדער אָפּהאַנדלונג איז געווען אַזוי גרינטלעך, אַזוי צעגראַבן און אַזוי ברייט-אַרומגערעדט, און ביז דער ספּעציעלער פאַרויכטיקער לייענער האָט די לאַנגע קריטישע אַרבעט גוט צעקייט און גוט פאַרדייעט, האָט דאָס בוך פון מחבר, וועגן וועמען דער חשובער אָפּהאַנדלער האָט טיפּזיניק געדרשנט, זיך דער-ווילל אינגאַנצן פאַרקויפט. דאָס בוך האָט געלעבט אַ באַזונדער לעבן, און דער קאַבינעט-קריטיקער האָט זיך געלעבט זיין לעבן. מען האָט דעם קריטיקער דערפאַר נישט געלייענט ווי אַ בוך-מעקלער. מען האָט אים בכלל זייער וויי-ביק געלייענט. מען האָט אים נישט געלייענט, אין אַ צירקולאַציע פון הונד-דערטער טויזנטער, נאָר אין די בעסערע זשורנאַל, וואָס דער בעסערער און זעלטענער לייענער האָט אויסגעזוכט. היינטיקע צייטן האַלט דער טיפּ פון דעם באַריכותדיקן קריטיקער אינגאַנצן ביי פאַרשווינדן. דער היינטיקער קרי-טיקער — מען רופט אים רעצענזענט, ווייל מען וויל אים באַליידיקן און זיך אָפּרעכענען מיט אים — איז בליציק ווי ראַדיאָ, ווי די גאַנצע ציוויליזאַציע

אונדזערע. ער שרייבט קורץ און רעאגירט היינט אויפן בוך, וואָס איז היינט. אָדער אַקאַרשט דערשינען. דער לייענער האָט קיין צייט נישט צו קויפן דאָס בוך. דער קריטיקער פאַרלויפט אים דעם וועג. אים גייט אַפילו נישט אָן דער מחבר, ער רעכנט זיך נישט מיט זיינע געפילן און אַפילו נישט מיט זיין נעכטיקער גוט־איינגעפעסטיקטער שרייבערישער רעפוטאַציע. ער זוכט דאָס בוך פון היינט, גלייך אין טאָג, ווען עס ווערט צעלייגט אין די פענצטער פון די שענסטע בוך־האַנדלונגען. נאָך איידער דער לייענער האָט זיך צוגערירט דער־צו, האָט זיך שוין צוגערירט, מיט אומאַרטאָדאַקסישע הענט, דער קריטיקער־רעצעזענט און ער האָט שוין אַפגעפסקנט.

דער היינטיקער שרייבער מוז דערפאַר באַטראַכטן דעם דאָזיקן רע־צעזענט, נאָך ערגער ווי אַ קאַנקורענט — ממש אַ דם־שוואַ. ער מאַכט קאַליע דאָס גאַנצע געשעפט. אַ פאַרשוין וואָס נישט ער שפינט אַליין, נישט ער וועבט, נאָר וואָס זעצט זיך אָן אויף יענעם בלומען און גיט זייער אַפט נישט קיין האַנדיק, נאָר ער דערלאַנגט דעם ריכטיקן ביס, וואָס רופט זיך אַפ זייער שטאַרק אויף דעם בוך־שרייבערס קעשענע.

און היות אַט די קעשענע־אינטערעסן פאַרנעמען ביי די צוזאַמענפאַרן דעם סאַמע אויבנאָן, איז געווען נאַטירלעך, אַז מען זאַל איינמאַל פאַר אַלע־מאַל וועלן פאַרטרייבן דעם גייעם בליציקן מעקלער פון ביכער. מען האָט עס געזאָגט ביים צוזאַמענפאַר גאַנץ קלאַר, אַז די עובדה פון אַ קריטיקער איז צו זיין אַ גוטער מעקלער פון ביכער, אָבער נישט אַ ביי זעך אַרונטעררייסער. ער שרייבט נישט קיין ביכער, און אויב ער האָט זיך גע־בויט אָן אייגן געשעפטל אויפן יסוד פון יענעם ביכער, מוז ער זיין אַ מזג־טוב, אַז מען זאַל צו אים כאַטש קענען שמייכלען פון אַלע זייטן, פאַר זיינע גוטע פאַרקויף־מעטאָדן.

אַ קריטיקער מוז זיין אָן עלעגאַנטער ביכער־אַגענט, טאַמער איז ער עס נישט, וויל מען אים פאַרטרייבן פון דער משפחה פון שרייבערס. מען וויל אייגנטלעך באַוואַרענען און פאַרחתמנען די ווערק קעגן אים און אים זאַגן, אַז אויב ער איז אָן עסייאַסט און ער פאַדערט דערפאַר אַנערקענונג, זאַל ער ווייזן וואָס פאַר אַ פלאַקנשיסער ער וועט זיין, ווען מען וועט ביי אים צונע־מען די טעמע — יענעם בוך.

שטעקט דערינען אַ שטיק אומגערעכטיקייט, ממש אונטערדריקונג. ס'איז ווי מען וואַלט געזאָגט צום אַמאָליקן עסייאַסט, טשאַרלס לעם, אַז ער האָט געהאַט אַ רעכט צו שרייבן זיין עסיי וועגן געבראַטענעם חזיר, אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין רעכט צו שרייבן וועגן שעקספירס שיילאַק. ער האָט, הייסט

עס, א רעכט צו שרייבן וועגן א פארטיקער אפבראטעכץ, אבער ער אליין טאר נישט ברענען און בראטן.

הכלל ס'איז געווען אן אנגעהייצטע שטימונג ביים צוזאמענפאר פון די שרייבערס, כ'מיין שטארק אנגעהייצט פאר דעם קריטיקער וואס מען האט אים געוואלט „קאלט מאכן“. כ'גלייב קוים צי ס'וואלט געהאלפן אפקילן די געמיטער, ווען ס'וואלט ביים צוזאמענפאר זיך געפינען אזא קריטיקער ווי יחזקאל בראנשטיין, און ער וואלט גענומען לייענען פאר דער פארזאמלונג פון זיין נארוואס דערשינענעם בוך „אונטער איין דאך“, אן אויסצוג פון זיין עסיי וועגן קריטיק. לאמיר זאגן ווען ער זוכט אויס די דאזיקע פסוקים:

„די קריטיק אין דער ליטעראטור דינט דעם זעלבן צוועק, ווי א לאמפ אין דעם חושך פון דער נאכט. דער לאמפ פאריאגט דעם חושך פון דער נאכט. די קריטיק צעהעלט דעם פלאנטער אין דער ליטעראטור. די אויפגאבע פון דער קריטיק איז און באדארף זיין אינטוויטיוו צו באלייכטן אלע פעזן פון דער ליטעראטור, וואס באצוועקט איין זאך: צעווענען דעם מענטש וואס איז באשאפן אין דעם געשטאלט פון גאט, ווי די קרוין פון דער יצירה.“

זייער פייע פסוקים — א לאמפ וואס באלייכט חושך, צעווענען דעם מענטש וואס איז באשאפן, כידוע, אין דעם געשטאלט פון גאט, אבער, ווען איך גיב א טראכט, וויאזוי די דאזיקע ווערטער וואלטן אויפגענומען גע-ווארן, ביים פען-צוזאמענפאר, און צי וואלטן זיי איבערצייגט די דאזיקע וועלט-שרייבערס, וואס באטראכטן דעם קריטיקער פאר זייער ביטערסטן שונא, און צי וואלטן זיי כאטש געשענקט דעם קריטיקער די ראלע פון א לאמפ-צינדער, וואס דארף ערשט באלייכטן די צעזונונג פון מענטש — בא-פאלט מיך א טיפער יאוש און איך ווער שטארק מסופק, צי יחזקאל בראנ-שטיין וואלט מיט זיינע ערלעכע פסוקים געווענען בארעכטיקונג פאר דער מלאכה און מלוכה פון קריטיק, וואס איז געווארן דער אמתער אבן נגף, אויפן וועג צום מחברס בוך, וואס מוז ברענגען וואס מער פרנסה.

ווען מען וואלט דעם גאנצן געראנגל מיט דער קריטיק ביי די אומות העולם, געוואלט איבערזעצן אויף יידיש, כדי צו געפינען א יידישן מוסר השכל, וואלט מען געמוזט זייער שווער הארעווען מיט דער איבערזעצונג, ווייל ביי אונדז האנדלט זיך עס לגמרי נישט אין שרייבערישער פרנסה, די שרייבערישע מלך אביונס גיטער אונדזערע, לידן נישט פון קיין שלעכטער קריטיק, און דער מאטעריעלער ווילזיין הייבט זיך נישט פון פייערלעכע לויבגעזאנגען. קריטיק איז ביי אונדז געבוירן געווארן, ווען דער גוטער לייע-נער האט זיך גענומען אויספיקן פון א נאך נישט אנווענדדיק איי. איז ביי אונדז קריטיק געווארן נאך חשובער ווי דאס בוך, ווייל ס'האט דעם לייענער

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

פארשפארט די טירחה צו לייענען דאָס בוך. ביי אונדז איז דער קאַמף מיט
דער קריטיק, פאַר און קעגן, גאַר אַן אַנדערער — און מיר וועט נאָך אויסקו-
מען צו ריידן וועגן דעם מער ווי איין מאָל. מיר איז בלויז געגאַנגען אין אַנ-
וואַרפן עטלעכע איינדרוקן, אַרום דעם פאַרלוירענעם קאַמף, וואָס עס פירן
איצטער וועלט־שרייבערס. זיי זענען כלומרשט אין תוך קעגן קריטיק, ווייל
ס'איז נישט, לויט זייער מיינונג, קיין זעלבסטשטענדיקע קונסט. אָבער ווילן
וויילן זיי דווקא, אַז דער קריטיקער זאָל ווערן וואָס ווייניקער זעלבסטשטענ-
דיק, און דינען דעם שרייבער, נישט ווי אַ „לאַמפּן־צינדער“, נאָר ווי אַ צע-
פויקער און צעשרייער פון זייערע ווערק.

.1956

ש. ניגער — ה. לייוויק

מיט אן ערך 27 יאר צוריק האָב איך זיך געטראָפֿן מיט ש. ניגערן ביי אַ צוואַמענפאַר אין דעם נאָך־יונגן און נישט־צעוואַקסענעם בויבעריק. ש. ניגער איז געווען אַ סך ייִנגער, אָבער נישט אויף די גאַנצע 27 יאָר, ווייל נישט גער איז פרי רייף און צייטיק געוואָרן און ער איז שוין דעמאָלט געווען אונט־דזער קלאַסישער קריטיקער. קיינער האָט נישט אָפּגעפרעגט זיינע איינגע־פונדעוועטע מיינונגען, אויפֿן גרונט פון זיין עלטער, וואָס איז נאָך דעמאָלט נישט געווען מי יודע ווי אַלט. מיר דאַכט זיך אָפֿט, אַז ש. ניגער איז ביי אונדז אין אַמעריקע אַ סך ייִנגער געוואָרן, אָבער דאָס איז שוין אַ טעמע פאַר זיך און דאַרף אונדז איצטער נישט אינטערעסירן.

איך בין דעמאָלט, מיט 27 יאָר צוריק, ייִנגער געווען אויף אַ גאַנצער העלפֿט. דיכטעריש בין איך ערשט קוים אַלט געווען פינף יאָר, אָבער טומל האָב איך שוין געמאַכט פאַר אַ גאַנצן דזשאַז־אַרקעסטער. ס'איז מיר געווען גוט און וויל און איך האָב הנאה געהאַט פון דעם גערודער. מיר האָט זיך נאָך דעמאָלט געדאַכט, אַז מען רודערט פאַר אַ ריזיקן עולם, וואָס וויל בשום אופן פון מיר נישט וויסן, אָבער וואָס איז גרייט פון מיר צו הערן און פאַר־נעמען דעם ווייטן געטומל.

ה. לייוויק האָט שוין געהאַט הינטער זיך דעם „גולם“ און הגם ער איז ערשט פּאַעטיש אַלט געווען אַ דרייצן יאָר, איז ער שוין אין דער ייִדישער פּאַעזיע געווען מער ווי אַ בר־מצווה. אויף לייוויקן פּאַסט זיך גראַד צו זאָגן — געוואָרן בר־מצווה, ווייל אין זיין דיכטונג האָט ער גענומען אויף זיך נישט נאָר דעם עונש פאַר אייגענע ליידן און אייגענע זינד, נאָר ער האָט זיך פאַרנומען אויף אַ וועג פון אידענטיפיקאַציע מיט די ליידן פון די איי־גענע העלדן. דאָס איז אַן אַנטשיידנדיקער מאָמענט אין שאַפֿן פון אַ שריי־בער, מען קען דערפון אַרויס שטאַרק געניזוקט. מען גייט אַרײַן אין פּרדס פון דער אייגענער לאַבאַראַטאָריע און מען טרינקט אויס אַלע פּלעשעלעך גיפֿט, וואָס מ'האַט אוועקגעשטעלט פאַר די העלדן, אַז זיי זאלן טרינקען גע־זונטערהייט. עס מוז דאָ גלייך געזאָגט ווערן, אַז לייוויק איז פון זיין אייגע־נעם פּרדס נישט אַרויס קיין באַשעדיקטער. אין אַנהייב האָט עס אויסגעזען, אַז ער נעמט אויף זיך אַ גרויסע פיזישע און גייסטיקע משא פון אַ דיכטער, וואָס נעמט איין זיין אייגענע מעדיצין פיר און צוואַנציק שעה אַ מעת־לעת.

לייוויק האָט אָבער שטאַרק הנאה געהאַט פון דער צוזאַמענשמעלצונג מיט זיינע הויפט־העלדן. ער האָט אין זיין אייגענעם מעטאָד געפונען די נייטיקע שרייב־וויטאַמינען און ער איז געוואָרן דער גרעסטער לייוויק. וואָס ה. לייוויק האָט בדעה געהאַט צו ווערן, פון דעם טאַג ווען ער איז אַריבער דעם פרוזדור פון דער ייִדישער פּאָעזיע.

אין יענעם נאַכמיטאַג, ווען איך האָב זיך באַגעגנט מיט ש. ניגערן אין בויבעריק, איז שוין לייוויק געהאַט אַרויס בשלום פון זיינע היילן און טורעמס און ער האָט שוין געטראָגן אויף זיך אַ היפשן אָפּשטראַל פון דעם טונקעלן דיכטעריש־טעאַטראַלן ליכט, וואָס מיט אים האָט ער אַזוי עפעקטפול באַ־לויכטן די קעפּ פון מהר"ל, פון זיין גולם און פון זיין נישט־דערמאַנטן קריס־טוס. מען דאַרף געדענקען, אַז קריסטוס איז ביי אונדז אין דער ייִדישער פּאָעזיע שוין דעמאָלט געווען אַ שטיקל יסורימדיקער קרוב. קיינער האָט אים נאָך נישט געהאַט געקרינט פאַר אַ גאַט. דאָס איז אַ שפעטערדיקער עטאַפּ, די פּאַרוואַנדלונג פון תּהלים־ייד אין אַן אמתן געקרייציקטן מענטש־גאַט איז נאָך דעמאָלט קיינעם נישט געלעגן אין דער לינקער פּאה.

די באַציונגען אונדזערע — כ'מיין מיינע און ש. ניגערס, זענען דעמאָלט, מיט 27 יאָר צוריק, נישט געווען פון די בעסטע און זיי האָבן זיך געפונען אויפן וועג צו נאָך אַן ערגערער פאַרערגערונג. אָבער אין דער פרעמד, ווען צוויי שרייבערס באַגעגענען זיך, זאָל זיין די צוויי אומגלייכסטע, צעקרימט־סטע, אַדער צעקריגטסטע שרייבערס, מוזן זיי שליסן אַ צייטווייליקן פּרידן. פאַראַן אַזאַ איינזאַמקייט, וואָס באַפאַלט אַ שרייבערישן מענטשן צווישן אומשרייבערישע מענטשן, אַן איינזאַמקייט וואָס קען בלויז געהיילט ווערן ווען מען דערזעט דאָס פנים פון אַ צווייטן שרייבער און מען איז אים צייט־ווייליק מוחל אַלע חטאים. ס'גיט אַן אַטאַוויסטישן צי און אַ ברי און אַקאַרשט מען קוקט זיך אַרום, שפּאַצירט מען שוין צוזאַמען און מען רעדט וועגן ענינים, וואָס זענען נענטער ווי אַלע פּראַבלעמען פון דערציונג, וואָס ווערן באַצבורדיק אויסגעקעמפט אין אַ סעריע רעפּעראַטן.

אין יענעם ווונדערלעכן נאַכמיטאַג, מיט איבער אַ פּערטל יאָרהונדערט צוריק, האָט ש. ניגער פאַר מיר אויסגעדריקט זיין גרויסע אַנטווישונג אין דער גאַנצער ייִדישער פּאָעזיע. עס זענען דערמאָנט געוואָרן גאַר אַ סך נעמען פון לעבעדיקע ייִדישע דיכטערס, וואָס האָבן שוין, יעדער אויף זיין שטייגער, איינגענומען גאַנצע פעסטונגען, אָבער ניגער האָט דערקלערט, אַז זיי שפייזן אים נישט. זיי צעקריכן אונטער די הענט, ווען ער רירט זיך צו זיי צו. איך געדענק נישט צי דאָס האָט צווישן אונדז פאַרקניפט אַ שטיקל דיסקוסיע וועגן דער ייִדישער פּאָעזיע, אָבער איך געדענק בפּירוש דעם ערנסטן טאַן

פון אנטווישונג, וואָס האָט געקלונגען אין ש. ניגערס רייד. כ'שטעל זיך איצט טער פאַר, אַז ניגער האָט דעמאָלט גערעדט, נישט אַזוי ווי אַ פּריוואַטער גע- ניסער, נאָר ווי אַ קריטיקער וואָס זוכט עפעס אין דער ייִדישער פּאָעזיע אַזוינס, וואָס זאָל אים געבן אַרבעט, און אַרבעט פון וואָס ער אַליין זאָל הנאה האָבן. מיטאַמאָל האָט ש. ניגער אויסגערופּן:

— מיין איינציקע גרויסע האָפענונג אין דער ייִדישער פּאָעזיע איז ה. לייוויק.

— די איינציקע? — האָב איך איבערגעפרעגט מיט אַן אומזיכער קול און מיט אַ סך געקראַכטע אַקציעס, אין יענעם טייל פון דער שרייבערישער אַנאַטאָמיע, וווּ עס צאָפּלט זיך יונגער גלויבן, אַז מ'וועט אַמאָל דאָך איינ- בעמען דעם גרעסטן עקשן און נייִן־זאָגער און אים מאַכן פאַר אַ הייסן יאָ- זאָגער. יעדער דיכטער איז דאָך בבחינת יוסף, וואָס וויל דווקא אַז זיינע גישט־פּאַרגיינערישע ברידער זאָלן זיך קומען בוקן צו אים. ערשט אַז די בריי- דער קומען זיך בוקן צו אים, ווערט ער ווייך ווי וואַקס און ער דערזעט, אַז דאָס גאַנצע בוקעניש איז ווערט אַ שמעק־טאַבאַק.

אַבער ש. ניגער האָט מיר פאַרויכערט, אַז פון דער גאַנצער ייִדישער פּאָעזיע שטעקט פאַר אים אַרויס בלויז ה. לייוויקס אימפּאַזאַנטער קאָפּ. אין זיין באַפּליגלטער ווילן צו דערגרייכן אַזעלכע הויכן, וואָס צו זיי האָט אַ קריטיקער ליב מיטצופּלעצן.

ש. ניגער האָט אויף יענעם שפּאַציר גערעדט מיט אַ סך אויפּריכטיקער ליבשאַפט צו לייוויק און זיינע דיכטערישע פּאַרמעסטן, וואָס זענען שוין געווען גאַנץ באַדייטנדיק. איך בין זיכער, אַז איך בין דעמאָלט געווען אי- בערצייגט, אַז ניגער, דער וועלט־באַוווסטער ייִדישער קריטיקער, נייטיקט זיך אין אַזאַ פּאָעט ווי ה. לייוויק, וואָס זאָל אים געבן די מעגלעכקייט צו שפּאַ- צירן הין און קריק, צווישן פּראָזע און פּאָעזיע, און וואָס זאָל דעם קריטיקער געבן די מעגלעכקייט איינצורעמען דאָס געשטאַלט אין דער גרויסער גאַלע- ריע פון ייִדישן קינסטלערישן וואַרט. ניגער האָט געזוכט אַזאַ פּאָעזיע וואָס ס'זאָל זיין וואָס איינצובייסן, קייען און צעקיייען.

דערפאַר, ווען ס'איז מיט 27 יאָר שפּעטער דערשינען דאָס גרויסע, פינף הונדערט זייטיקע בוך פון ש. ניגער — „ה. לייוויק 1888—1948“ איז עס פאַר מיר געווען אַ קנאַפע איבערראַשונג. איך האָב אַזאַ בוך דערוואַרט, אפשר מער פון אַ סך נאַענטע לייוויק־פּריינט האָב איך דערוואַרט אַקוראַט אַזאַ בוך, וואָס ניגער זאָל מיט דער צייט אַנשרייבן. קיין איין פּאָעט ביי אונדז האָט ניגערן נישט געקענט געבן בוי־מאַטעריאַל פאַר אַזאַ בוך, ווי ה. ליי- וויק שטאַפּלדיקע אַרבעט. מיר איז נישט באַקאַנט קיין איין דיכטער ביי די

אומות העולם, וואָס זאָל זיין דעם קריטיקערס פּאָעט ווי לייוויק, וואָס זאָל נישט נאָר זינגען, נאָר זאָל אויך געבן דעם גאַנצן בלוישריפט פּאַר קריטיק־צעזונגענקייט. ה. לייוויק גיט דעם קריטיקער דרייפּאַכע הנאה, די הנאה וואָס ער האָט ביים לייענען, די הנאה וואָס ער האָט ביים אַנאַליזירן און די הנאה וואָס ער האָט פון זיין אייגענעם פיתום ורעמסס, וואָס ער קען אַרויפבויען ממש אויף יעדער זאַץ, וואָס בעט זיך — דרשן מיך.

זאָל דאָ גלייך געזאָגט ווערן, אַז די דערשיינונג ה. לייוויק אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז, ווי מען זאָל עס נישט וועלן אויסטייטשן, איינע פון די מערקווירדיקסטע אין דער געשיכטע פון אונדזער ליטעראַטור. פריינט און שונאים, גרויסע פאַרגינערס און קלענערע פאַרגינערס קענען זיך האָבן זייערע אייגענע פירושים, קיינער קען נישט לייענען דעם עצם פּאַקט, אַז ה. לייוויקס שטייגן און שטאַפלען האָט אַרויסגערופן די גרעסטע אויפּמערק־זאַמקייט אין דער ייִדישער ליטעראַטור נאָך פרצן און ווייט אַריבערגעשטיגן פּרצס פּערזענלעכן און מאַגישן איינפלוס אויף ייִדן אין אַלע לענדער. געווען אַ צייט ווען פּרצס באַרימטקייט איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אַ סך אָפּגע־קילט און פאַרקלענערט, אָבער לייוויק האָט אַרויסגערופן באַווונדערונג אין דער גאַנצער וועלט, וווּ ייִדן האָבן געלייענט ייִדיש, אַפילו ביי אַזעלכע וואָס האָבן אים נישט אינגאַנצן גורס געווען.

די וואָס ווילן דאָס נישט צוגעבן זענען גרויסע נאַראַנים, זיי וואָלטן גיי־כער באַדאַרפט פאַרווענדן זייער נישט־פאַרגינערישע ענערגיע אויסצופאַרשן פאַרוואָס די ייִדישע ליטעראַטור איז געווען גרייט פאַר לייוויקס טרומפּאַלן אויפּטריט, און ווי אזוי לייוויק האָט אויסגענוצט די דאָזיקע געטרייע און האַרץ־צאַפּלדיקע דערוואַרטונג. אויב לייוויק איז אַמאָל אַרונטער פון די דיכ־טערישע רעלסן, האָט ער אָבער זייער זעלטן איבערגעפירט בידיים דאָס גע־שטאַלט לייוויק, וואָס האָט באַדאַרפט זיין דער ענטפּער אויף דער צאַפּלענ־דיקער דערוואַרטונג.

האָט דאָס אַלץ עפּעס צו טאָן מיט פּאָעזיע? אי יאָ, אי ניין, שעלי איז געווען אַ געשטאַלט אין דער דיכטונג, בייַראַן האָט געוועקט נייַגער, פּושקין איז געווען אויף אַלעמענס ליפּן, היינע איז אַלעמען דערגאַנגען די יאַרן, ביאַ־ליק איז געווען דער הערצל פון דער העברעיִשער ליטעראַטור.

אין זיין בוך געלינגט ש. ניגערן ערטערווייז צו באַווייזן אַז ס'איז פאַראַן אַ שייכות צווישן ה. לייוויקס פּאָעזיע און דער גרויסער באַווונדערונג, וואָס ער האָט אַרויסגערופן אַפילו ביי נישט־לייענערס, ביי בלוזי דערוויי־טערטע הערערס און קלייבערס פון שיריים. ניגער טוט עס נישט דירעקט, נאָר אומדירעקט מיט זיין ליבלינג־צוגאַנג פון מיטאַס. אַז מען לייענט ניגערס

בהדרגהדיקע צעגלידערונג פון לייוויקס קלענערע און גרעסערע לידער באַ-
פאלט אַן אימה און מען הייבט אַן גלייבן, אַז אין דער פּאַעזיע ליגן פּאַר-
באַרגן אַזעלכע כּוחות, וואָס קיינער ביז לייוויקס האָט זיך נישט דערוועגט
אויסצונוצן.

דאָס בוך ניגערס מאַכט אַ געמישטן איינדרוק. פּאַראַן אין דעם אַ סך
אַריגינעלע אַרבעט, וואָס ניגער האָט געטאָן פּאַרן בוך און אַ סך צוזאַמענ-
געשריפטע אַרבעט, וואָס ניגער האָט געטאָן אַ סך פּריער און נישט דירעקט
פּאַר דער גאַנצקייט פון אַזאַ בוך. פּאַראַן אין בוך אַ סך ליבשאַפט, וואָס
שאַפט דעם איינדרוק, אַז דער קריטיקער רוט זיך אַפּ פון אַנשטרענגונג.
דאָרט וווּ ניגער האָט ליב איז ער ווייניקער דער קריטיקער, כּמיינ אויך מיט
ווייניקער ווערדע. אין בוך זענען פּאַראַן שטעלן, וואָס האָבן נישט באַדאַרפט
זיין אין ש. ניגערס אַ גרעסערער אַרבעט, ווייל זיי קלינגען ווי גערעדטע און
נישט געשריבענע זייטן. ניגער פּאַרגעסט אין דער ראַלע פון קריטיקער און
ער ווערט אַ קריגער, ער קריגט זיך אַקטיוו און פּאַסיוו מיט לייוויקס אַראַפּ-
דינגערס. דאָס בוך פּאַרמאַגט אויך דעם חסרון פון צוּאַפּטער פּיערלעכקייט.
אַ סך זייטן זענען געשריבן אין אַ יוביליי־טאָן, ווי אַ יובל־רעדע. אָבער דער
גרעסטער חסרון פון בוך איז וואָס ער דרייט זיך בלויז אַרום לייוויקס איינ-
זאַמקייט און נישט אַרום זיין אַנגעהעריקייט צו דער ייִדישער ליטעראַטור.
כּיִואַלט פּאַר לייוויקס געווען מער מנוחהדיק, ווען ניגער וואַלט גערעדט פון
לייוויקס 1888 ביז 1948 אין טערמינען פון אַ גרויסער, באַדייטונגספולער
ייִדישער ליטעראַטור. לייוויק וואַלט נישט געהאַנגען אין אַ מיטאַס־חלל, וואָס
איז ווי ספּעציעל און פּריוואַט צוגעשניטן געוואָרן פּאַר אים.

אָבער דאָס בוך האָט בפרוש גאָר אַ סך מעלות. די גרעסטע מעלה איז
וואָס ש. ניגער בויט פּאַרט אויף אַ גרויסע געביידע און אויף דעם פּונדאָ-
מענט פון לייוויקס וואָרט. ער באַגלייט אים אויף טריט און שריט און ער
ווייזט ווי ער נעפּלט זיך איין און נעפּלט זיך אַרויס פון אַ גרויסער אומ-
קלאַרקייט, וואָס איז אַפילו ביי דער גרעסטער טונקלקייט געווען אַן אַרויס-
פּאָדער צו טייטשערס און פּאַרטייטשערס.

אויב מ'נעמט אַן ניגערס מעטאָד, וואָס פּאַסט זיך גוט אַריין אין זיין
גאַנץ שאַפּן, אויב מ'נעמט אַן אַז מען דאַרף אַזוי אַרויפּטרייבן דעם קוועק-
זילבער פון דעם שרייבערישן טערמאַמעטער, אויב מ'דערלויבט אַ קריטיקער
צו רייזן וועגן אַ דיכטערס צוקונפּט־זעונגען, אין אַנדערע ווערטער וועגן זיין
נביאישער קראַפט, קען מען אַננעמען דאָס בוך ווי אַ וויכטיקן צושטייער צו
דער ייִדישער ליטעראַטור. ווייל דאָס בוך איז געשריבן אין שליסל פון ליב-

שאפט און באוונדערונג, א באוונדערונג וואס זוכט בוכשטעבלעך טרייסט אין לייוויקס לידער.

אפילו די שארפטטע קעגנערס פון לייוויקס ליד מעגן דאס בוך פאר-גינען דעם דיכטער, ווייל ניגערס בוך איז א פינקטלעכער אנאליז פון ליי-וויקס ווארט. אויב לייוויקס ווארט פאלט, פאלט עס איין צוזאמען מיט דער גרויסער באוונדערונג, וואס איז געבויט אויף לייוויקס ליד. לייוויקס פריינט וועלן אין ניגערס בוך געפינען א סך געטרייע און אויפקלערערישע ארבעט, וואס וועט נאך מער העלפן פארפעסטיקן דאס געשטאלט לייוויק אין דער יידישער ליטעראטור. די בינונים וועלן אויך מוזן באוונדערן — די אויפ-ריכטיקע באוונדערונג, וואס א בארימטער יידישער קריטיקער האט אריינגעטאן אין זיינס א בוך, אפטמאל איבערפירנדיק דעם קלאסישן קריטיקטאן פון זיין ארבעט, מיט פשוטער, אומקריטישער (אדער אפשר אנטיקריטישער) חברשער התפעלות.

.1951

אין קלונג יידישן קרייז

(רעדע ביי דער פייערונג פון א לאמעדי־פרעמירונג)

די פראבלעמען פון יידישן פאָעט היינט־צוטאָג זענען: זיך פרווון פאַר־צושטעלן דעם יידישן לייענער, וואָס נייטיקט זיך אין פּאָעזיע; אָדער האָבן דעם מוט און דעם כוח זיך אינגאַנצן צו באַפרייען און אַפּצורייסן פון גע־דאַנק, אַז עמיצער וואָרט אויף זיין ליד. אָבער ביידע ברירות זענען זייער שווערע — כמעט אוממעגלעכע.

אמת איז, אַז קיין יידישער פּאָעט ווייסט נישט אַקוראַט, ווי אַזוי ס'זעט אויס זיין לייענער. דער פאַרקויף, בעסער געזאָגט, דער נישט־פאַרקויף פון זיין בוך, קען אים אַוודאי נישט העלפן זיך שאַפן אַ קלאַר בילד פון זיין לייענער. אין בעסטן פאַל, קען ער מיט גרויס אַנשטרענג זיך פאַרשטעלן אַ מטושטשדיק בילד; און דער פּאָעט וואָס האַלט אַז זיין ליד מוז זיין געבונדן מיט דער אחריות פון — אַ דע לפני מי אתה עומד, איז אין אַן הילפלאַזער לאַגע. זאָל ער זיך ווידער דערלויבן דעם צווייפּלהאַפטיקן לוקסוס אינגאַנצן צו באַזייטיקן דאָס בילד פון זיין לייענער, בעת ער שרייבט זיין ליד, איז ער אַ פאַרמשפּטער צו אַן איינזאַמקייט, וואָס איז צו גאַרנישט מחייב און וואָס פאַרמאָגט אין זיך אַ יוגנטלעכן גיהיליזם, וואָס איז נישט פּאַסיק פאַר אונ־דזער צייט — אַפילו ווען אונדזערע פּאָעטן וואָלטן נאָך געווען אין דעם על־טער, ווען ס'וואָלט זיי געפּאַסט צום דיכטערישן פנים, איבעראַשנדיקע און טראַציקע דערוועגעניש.

איז דעם יידישן פּאָעט פון אונדזער דור נישט מקנא צו זיין. ער זעט נישט דאָס מאָנענדיקע פנים פון זיין לייענער און ער קען אויך מער נישט שאַפן זיין ליד אין אַ וואַקואום פון זיך־צופרידנשטעלנדיקער איינזאַמקייט. די האַרבע צייט הויקערט אויף אים שווער, אַז ער מוז אַמאָל סימבאָליש אַרויס־לויפן אין גאַס און שרייען: ליבע מענטשן, ראַטעוועט! אָדער ליבע מענטשן פרייט זיך מיט מיין יידישער פרייד, ווי זי זינגט זיך אין מיר, מיט אַ צומיש פון אַ טראַפעלע טרויער, אַן אַריינטריף פון אונדזער צייט; אָדער, זעט ליבע יידן, ווי ס'רוקן זיך נייע וואַלקנס אויף דער וועלט און דער יידישער סייס־מאַגראַף ציטערט שוין באַצייטנס, ווי תמיד, ווייל מיר זענען די אַלאַרמי־

רערס פארן שטורעם, א ניצוק, אפשר אויך א שטראף פון אונדזער נביאיש פאעטישן אפשטאם.

אודאי וואלט דער פאעט געקענט פראקלאמירן פאר זיך א שטיקל באַ- זייטיקטע סיעסטאָ און דערווייל פארצייכענען פינקטלעך, ווי ער פלעגט עס תמיד טאָן, געטריי צו זיינע פאעטישע חושים ווי אזוי אַ יונג פרעסטל האָט היינט פארזיבלערט די פרימאָרגנדיקע טעלעגראַף-דראָטן, צי ווי אַ בוים אַן בלעטער האָט געכאַפט אַ ציטער אין זיין פאָרגליווערטער נאַקעטקייט, אָדער ווי דער ים האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געוואָרפן און געקרעכצט. אָבער אַזאָ לע- גיטימע דיכטערישע כראַניק, וועגן אייגן-געזעענע און פאַרצייכנטע צעפייער- טע זשאַווער-גאַלדענע האַרבסט-בלעטער, אָדער ציטערדיקע רעגנפעדים אויף די שוויבן, קענען שוין מער נישט אינגאַנצן באַפרידיקן דעם פאָעט, וואָס שאַרפט זיינע אויגן און אויערן אויף דער מאַנאַטאַנער פאַרשיידנאַרטיקייט פון דער נאַטור. ווי ער זאָל נישט פאַרשיידנאַרטיקן די דאָזיקע דורכגע- זונגענע און איבערגעלירישטע לידער מיט אַן אויבערהייטל פון אייגענע גראַמען, מוז ער דערשפירן אַז אין אונדזער צייט, איז עס אַ פאָעטישע צו- פרידנטעלונג מיט קנאַפּ; אַז ס'איז פאָעטישע הונגעריעטע, וואָס פאַר- געצט אים צו דער מדרגה פון אַ „פלאַטאַנישן“ באַווונדערער; און אַז אומבאַ- וויסט גייט ער נאָך אַן אַלטן איינשטעל אַז פאָעזיע דאַרף זיך נישט מישן אין ברייטערע עסקים, נאָר זי מוז אויספילן און באַשיינען די קליינע שפאַרעס פון אַ פאַרנומענער וועלט. בינו לבינו ווערט די דאָזיקע פאָעטישע פלעגמאַ- טיק אַ צווייטע געווינהייט און אַן אַפגעוויינטקייט פון זאָגן אַ מענטשלעך וואָרט.

אויב דער יידישער פאָעט פאַרלאַנגט מער ווי אַ קליין מעסטל שעפע- רישע אומרו, וואָס די חושים זיינע זאָלן אים קענען געבן באַלדיקע באַרוי- קונג, און אַ גרעסערע ראַלע פאַר זיין וואָרט אין אַקטיוון לעבן פון זיין צייט; אויב ער גלייבט נישט אַז זיין דיסציפלין מוז ממילא טרייבן פאָעזיע צו פאַר- שמעלערונג און קליינקונסט, און אַז יעדער אַמאַלגאַם פון פאָעטישן „גאַלד“ מיט אַנדערע וואָרט-מעטאַלן איז אַ חילול, איז ער אין אַ קלעם, ווייל ער האָט היינטיקע צייטן פאַקטיש נישט צו וועמען צו ריידן און אים ווערגט דער געדאַנק, אַז ער זאָל מוזן ריידן צו דער אייגענער איינזאַמקייט. לאַמיר דאָ גלייך קלאַר מאַכן, אַודאי האָבן מיר אַ סך אַנערקענטע גרויסע פאָעטן, אַנערקענט, אָבער נישט געשעצט דירעקט פאַר זייער ליד, אַ חוץ אויפן סאַמע אויבנאויפיקסטן אופן, פון אַנעמען גרייטע פאַטאַסטאַטן אַן אייגענער אינ- טימער פאַרקניפונג מיטן ליד פון דיכטער. די דאָזיקע פאָעטן, אויב זיי האָבן זיך יאָ דערוואָרבן אַן עולם, האָבן זיי עס געקראָגן, מיט דער הילף און אַדאַנק

פארשיידענע דרויסנדיקע מיטלען און אימזשטענדן, וואס האבן זייער ווייניק, אדער כמעט גארנישט צו טאן מיט זייער ליד. אזעלכע בארימטע פאָעטן זענען, אין פרט פון זייער ליד, אויך אויפן באַראַט פון זייער איינזאַמקייט.

לייענערס וואָס זאָלן דערשפירן דעם טעם פון אַ פּאָעטישער שורה אויפן גומען, זענען געווען קליין אין צאָל אין אַלע צייטן, און נאָך ווייניקער אין אונדזער צייט, ווען די ייִדישע פּאָעזיע האָט געטאָן אַזאַ שפּרונג פּאַראַויס, אין די לעצטע 40-50 יאָר, אַז די אויסשולונג פון לייענער האָט געמוזט בלייבן הינטערשטעליק און ס'רוב לייענערס זענען געבליבן שטעקן און רוען ביי געוויסע סטאַנציעס און פּעריאָדן; און פּאָעטן וואָס קערן זיך אום צו געפּיינען זייערע לייענער מחנות אויף די אַלע צוריקגעשטאַנענע וועגן, פּאַר-בלאַנדזשען זייער אָפט, און אַז זיי געפּינען שוין זייערע לייענערס, פּאַרלירן זיי זיך אַליין.

קומען מיר צו דער קרעדיט־זייט, מעגן מיר פאַרצייכענען, אַז דאָס לשון פון פּאָעזיע, די לעקסיק, אַזוי צו זאָגן, איז אין אַ בעסערער לאַגע פון דער פּראָזע. אויב די בעלעטריסטישע פּראָזע מוז הערן ווי מענטשן ריידן, כדי דערמיט צו העלפן געשטאַלטיקן אַ וועלט מיט ריינדיקע און לעבעדיקע פּאַר-שויענען, און אויב דאָס גערעדטע לשון ווערט צו ווייניק אַדער צו געמיין באַ-נוצט, געפּינט זיך די קינסטלערישע פּראָזע אויף אַ טויטן יאָריד — איז דער פּאָעט אַבער נישט צוגעבונדן צום לשון פון — רייד, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן, ווייל ער איז בכלל ווייניק דיאַלאָג מענטש, ער מאַנאַלאָגזירט דאָס לשון פון זיין דורס מחשבה.

ער הערט זיך איין אין פּולס פון דעם דורס טראַכטן. ער איז דער נישט־דערוויילטער שליח־ציבור פאַר זיין דורס טראַכטן. דערפאַר איז ער גיכער דער געוועלטיקער איבערן וואָרט ווי דער פּראָזע־קינסטלער. ס'איז פּאַראַ-דאָקסאַל, אַז וואָס אַרעמע דער מאַרק ווערט, וואָס מער עס צעגייען זיך די מענטשן און וואָס ווייניקער מען הערט דעם מקח וממכר, דאָס טאַג־טעגלעכע דינגעניש, אַלץ מער איז דער פּאָעט פּריי און ער שמידט אויס פון דער אַרעמקייט און שטילקייט זיין שפּראַך אין איר רייכקייט פון ניואַנסן, ווייל דער פּראָזע־קינסטלער איז אין תּוך אַן איינהערער און געדענקער, אַן אַראַנ־זשירער און סאָרטירער פון פּאַלקישע אוצרות, בעת דער פּאָעט איז אַ שאַפּער פון לשון. דער פּראָזע־קינסטלער נעמט און באַרייכערט דאָס גרייטע, דער פּאָעט איז מער געבער ווי נעמער. דעם פּאָעט שטויסט שפּראַך־שטומקייט און שפּראַך־גרייטקייט צו שעפּערישקייט, בעת דעם פּראָזע־קינסטלער מוז שפּראַך־איינקוואַרונג בלויז פירן צום אַרסענאַל פון שפּראַך־זכרון און נישט צו פּאַראַויסיקע געוואַנטקייטן. ווען אונדזער פּראָזע האָט אָנגעהויבן איינ-

דארן שפראכלעך, ווייל די אויערן האָבן אויפגעהערט הערן אַ רעכט ייִדיש וואָרט, איז די ייִדישע פּאָעזיע געוואָרן דאָס קינד וואָס האָט זיך אַ צעשפּיל געטאָן מיטן ייִדישן לשון. ייִדישע פּאָעטן האָבן געטאָן, וואָס דאָס אור־קינד, אונדזער פּאָלק האָט געטאָן, ווען עס איז אַוועק פון רייכן, מיט ווערטער אָנ־געזעטיקטן דייטש און זיך געפונען אויף אייגענע קעסט. עס האָט ערשט באַן ברירה געשאַפן אָן אייגן לשון. די אַרעמקייט האָט געצווונגען באַרייכערן דאָס ייִדישע לשון.

דער ייִדישער פּאָעט איז נישט דער געשטאַלטער, נאָר דער טראַכטער פון פּאָלק, האָט ער דערפאַר ווייניקער מורא, וואָס דאָס פּאָלק קערט זיך אום צו אים מיטן רוקן. מ'קען זיינע ייִדישע רעיונות אים נישט איבערשלאָגן, ווייל טראַכטן איז בכלל אַ מיסטישער ענין און דאָס אַרומיקע ייִדיש־שווייגן, אָדער די באַרבאַריסטישע פּאַרקלייענטע באַהאַנדלונג פון זיין לשון, איז אויף דעם ייִדישן פּאָעט נישט שולט. טראַכטן איז דאָס שמעלץ־פּייער פאַר רייד, איידער זיי ווערן גוואַלטיק מיושבדיק און זיי קומען צום מויל אין דיסצי־פלינירטער אַרדענונג.

אַלץ וואָס דער ייִדישער פּאָעט נייטיקט זיך, איז אין דעם באַשיידענעם מיטלוועג אַ געציילטער, גוטער, שעצערישער לייענער וואָס זאָל דעם פּאָעט נישט לאָזן זיך צופיל ווילגיין אין די אַלייען פון איינזאַמקייט; וואָס זאָל אים נישט לאָזן צופיל צעכראַסטען זיין עגאָ, און זאָל אים געבן דאָס געפיל, אַז ס'איז דאָ אַן אויג וואָס זעט אים און אַן אויער וואָס נעמט אויף זיין ליד. דערמיט ווי אַביסל סטימול, קריגט דער ייִדישער פּאָעט אַ ברייטן שטח פון אַ גרויס אחריותדיק פעלד, וואָס פאַרצאַמט אים נישט דעם וועג, נאָר וואָס צווינגט אים צו זען זיך ווי אַ יורש און קולטיווירער פון אַ גרויסער ירושה. קודם־כל מוז ער זיין באַווסטזיניק ביי זיך, איבער דער געשווירענער פאַר־קנסטער ליבשאַפט; געבונדענע, פאַרשטראַפטע ליבשאַפט — ווייל קנס מיינט דאָך שטראַף — צום ייִדישן לשון, די דאָזיקע ערלעכע און געטרייע ליבשאַפט קען קלעקן אַ ייִדישן דיכטער אויף אַ גאַנץ שעפּעריש לעבן.

דער ייִדישער היינטצייטיקער פּאָעט, אויב מיר נעמען אָן אַז ער נעמט אויף זיך צו זיין דער שליח־ציבור פון זיין דורס מחשבות, מוז אויך אין זיך כסדר איינזאַפן די נערנדיקע קווינטעסענצן פון אַלע ייִדישע ווערטן. ער מוז תמיד זיין דער געשיכטלעכער פינצטער־זייגער און זון־זייגער פון — ווי שפּעט ס'איז אין ייִדישן לעבן, ער מוז זיין דער פאַרצייכענער פון דער היס־טאַרישער פרייד, מיט וואָס די צייט האָט אונדז באַשערט און באַשווערט. ער איז מחויב צו טראַגן דעם עול פון דער פרייד און די משא פון בטחון. נאָך מער. דער ייִדישער פּאָעט דאַרף זיך אויפסניי איינהערן — און

ס'זענען דא בולטע סימנים אז דאס ווערט שוין געטאן אין דער יידישער פאָע־זיע — אין די נייסטע מעגלעכקייטן פון אַ דערנענטערונג מיט העברעיִש. ייִדיש האָט זיך אין איר קינדהייט געראַטעוועט, אַדאָנק דער דערנענטערונג. מיר דאַרפן שענקען העברעיִש פונקען פון אונדזער נסיונות־באַרייכערטער — פּאַלקסטימלעכער פּיקחות; פון אונדזער גלייכווערטליקער פּאַרטרויערדיק־טער פּרייד און מיר מעגן באַרגן ביי העברעיִש איר טיפע תּמציתדיקייט, אירע אַרגלדיקע טענער, איר ביבלישע רמזדיקייט.

דאָס איז אַ בערך ניי געביט פאַרן ייִדישן פּאָעט, אויף דער קאַנווע פון גרויסע היסטאָרישע געשעענישן און גראַנדיעזע מעגלעכקייטן, פאַר דער נייער באַרייכערונג, פאַרייכערונג און באַשיצונג פון אונדזער לשון.

דער ייִדישער פּאָעט טאָר אָבער נישט חוניהמעגלן אין אַן איינשלע־פערנדיקער ליריק, וואָס איז אַנאַכראָניסטיש פאַר אונדזער צייט און אַ סכּנה פאַר דעם פּאָעט גופּא, וואָס האָט זיך נאָך קיינמאָל אַזוי נישט גענייטיקט אין וואַכזאַמקייט און אין אומבאַגרענעצטע מעגלעכקייטן פאַר זיין דיסציפּלינירט ליד. בלויז אַ דיסציפּלין וואָס שליסט נישט אויס קיין פּרייהייט און וואָס פאַרמשפט נישט דעם פּאָעט צו אַן ענגער קליינקונסט, איז די קינסטלערישע דיסציפּלין וואָס אַ היינטצייטיקער פּאָעט מוז זוכן און געפינען פאַר זיך.

דער ייִדישער פּאָעט מוז אַנטקעגנגיין דער צייט, אַן מורא אז ס'וועט אים אויספעלן אַטעם, אַדער אז ער וועט זיך קאַליע מאַכן דעם לירישן מאַגן. אַוודאי איז עס אַ דערוועגעניש פאַר אַ פּאָעט צו באַגעגענען זיין צייט, אַנשטאַט צו אַנטלויפן און צו געפינען זיך און דאָס אייגענע קול, אין דעם האַרמידער פון געשעענישן, אָבער בלויז אין דער דערוועגעניש ליגט די האַפּענונג פאַר דעם פּאָעט פון אונדזער דור, אז ער זאָל איבערלאָזן אייגענע צייכנס אויף די זאַמדן. אַפילו ווען מיר ווילן זיך ראַטעווען פון דער צייט מוז מען זי גוט קענען, כדי צו שאַפן פאַר זיך בכבודע אַנטלויף־מעגלעכקייטן און נישט פּחדנותדיקע און לייכטע קינסטלערישע קאַמפּראַמיסן מיט זיך און מיטן איי־גענעם ליד.

די נייגונג איז תּמיד — נאַכצוגעבן דעם אַלטן האַרץ, וואָס קען זיך געוויינלעך באַפּרידיקן מיט שהיִפה' און דער עיקר מיטן גרייטן, מיט אַלץ וואָס אונדזערע עלטער־זיידעס האָבן פאַר אונדז צוגעגרייט — אין מור־זיק, מאַלעריי און פּאָעזיע. אַ מענטשלעך האַרץ קען זיין פּויל און לעטאַר־גיש. גיב אים אַביסל ראַמאַנטיק און ס'וועט באַפעלן די אויגן, אז זיי זאָלן זיך פּייכטן פון נחת. אָבער, קינסטלערישער שומר פון אונדזער נאַכט, וואָס הערט זיך? לאַז הערן דיין אייגן קול און דיין אייגן וואַרט.

אין תּוך איז די שווערע, נאָך נישט אינגאַנצן געפונענע ראַלע פון

פאָעט אין אונדזער צייט, אַן אוניווערסאַל פּראָבלעם. אַלע פּאָעטן פּון אַלע לשונות, געפינען זיך אין דעם זעלביקן מצב, צו געפינען זיך אין דער צייט, און אויב איר ווילט, צו ראַטעווען דאָס נייטיקע ביסל איינזאַמקייט, וואָס איז אַ חיוּב פאַר יעדן קינסטלער, אויב די איינזאַמקייט איז ניט קיין הפּקדיקע, נאָר פאַרבונדן מיט דער טראַדיציע פּון פּאַלק-באַרייכערנדיקער שעפּערישקייט. אָבער מ'האַט די פּאָעטן פּאַקטיש אַרויסגעשטעלט אויפן גאַס מיט די פּאַע-טישע בעבעכעס און חרוב געמאַכט אַלע קליינע לאַבאַראַטאָריעס, וווּ מ'האַט נאָך געקוועטשט פּאַעטישן האַניק. ווי אוניווערסאַל דאָס פּראָבלעם זאָל נישט זיין, מוז אָבער דער יידישער פּאָעט זיך זוכן און געפינען און לייזן זיינע שוועריקייטן, אין די ראַמען פּון זיין אייגענער נאַציאָנאַלער צוגעשפּאַרטקייט און געפינען דאָרט זיין באַקוועמלעכקייט. מיר טאָרן קיינמאַל נישט באַוווּסט-זיניק גלוסטן צו דער לייכטער אוניווערסאַלקייט, וואָס עספּעראַנטיזירט לשון, געפילן און נאַציאָנאַל-קינסטלערישע אידענטיטעט. מיר מוזן זיך קודם-כל גוט פאַרטילן אין אונדזערע אייגענע אומאויסשעפלעכע רייכטימער.

לאַמיר קיינעם פּון די פעלקער נישט לויפן אַנטקעגן, מיט שעפּערישע קאַמפּראַמיסן. מיר האָבן צייט צו וואַרטן, ביז זיי וועלן קומען צו אונדז און ביי אונדז אויסזוכן אונדזערע נחמן בראַצלאַווערס, אונדזערע ביאַליקס, אונדזערע שלום עליכמס, אונדזערע פּרצס. מיר האָבן געוואַרט שיינע הונדער-טער יאָרן, ביז זיי זענען געקומען צו אונדז פּאָדערן אונדזערע נביאים, פאַר זייערע עספּטואַגינטאַס, ווילגאַטאַס און קינג-דזשיימסעס. מיר פּון אונדזער דור מעגן אויך האָבן צייט. לאַמיר נישט לויפן צו זיי מיט גרייטע אַפּקויפּע-רישע געשאַנקען, וואָס זענען אויף זייערע פעלדער געוואַקסן, כדי צו דער-גרייכן צווייפּלהאַפּטיקע וועלט-באַרימטקייט. זאָלן זיי קומען צו אונדז שעפּן פּון אונדזער ברונעם, איידער מיר זאָלן זיי אונטערנעמען מיט זייער ייִד-נסך. אין דעם קלוגן קרייז פּון יידיש, העברעיִש און העברעיִש-יידישער יידיש-קייט ליגן אַזויפיל צוקונפּטיקע, אומאויסשעפלעכע אוצרות פאַרן היינטיגן טיקן יידישן פּאָעט, אַז ער קען לעבן אייביק, איינגעוויגט אין דער ענגער וואַרעמער באַרימטקייט פּון אַ גרויס יידיש פּאַלק, מיט אַ ליכטיקער צוקונפּט, אין ליכטיקן שיינן פּון אַ שענערער וועלט.

מיינט עס אויך אַז אַ יידישער פּאָעט דאַרף מוטיק קעמפּן אויף אַלע שענסטע מענטשלעכע באַריקאַדן פּון אונדזער דור, אָבער ער מוז עס טאָן מיטן יידישן קול און יידישן ליכטיקן בטחון, אַז דער זעם וועט אַריבער און דאָס קינסטלערישע יידישע וואַרט אויף אונדזערע ביידע לשונות, אין פאַר-שטענדיקער ברודערשאַפט, וועט לעבן אייביק.

יידיש אין ווענעציע

(רעדע געהאלטן ביים 21סטן אינטערנאציאנאלן קאנגרעס פון פעןקלוב אין ווענעציע)

פאר דעם יידישן פענצענטער איז דער איצטיקער פעןקאנגרעס א מזל-דיקער צופאל. דערמיט וואס דער קאנגרעס ווערט גראד היינטיקס יאר אפ-געהאלטן אין ווענעציע קריגן מיר די גליקלעכע געלעגנהייט צו לייגן א סימ-באלישן קראנץ אויף דעם קבר פון אליהו בחור, וועמען מיר באטראכטן פאך דעם פאטער פון דער יידישער נאווועלע.

אליהו בחור איז געשטארבן אין ווענעציע מיט 400 יאר צוריק. דא איז ער געווען אקטיוו דעם גרעסטן טייל פון זיין רייך און פארביק לעבן. בעת מיר ערן זיין אנדענק, פילן מיר, אז מיר גייען דאך נישט ארונטער פון דער צענטראלער טעמע פון אונדזער איצטיקן צונאמענקום. קריטיק מיינט דאך אויך דער צוגאנג צו א גאנצער ליטעראטור, דאס עפענען א טירל צו אן אומבאקאנטער ליטעראטור געהערט און אודאי און אודאי צו די אויפגאבן פון קריטיק.

אז מיר קומען צו די מייסטערס פון דער פארגאנגענהייט און מיר זוכן ביי זיי טרייסט אדער אפשר גאר באשייד פאר די יסורים פון אונדזער שווער-געטראפענעם דור, טוען מיר אויך די ארבעט פון קריטיקער, אפשר גאר די געבענטשטערע ארבעט פון דער קריטיק. כ'האלט אויך, אז דורך דעם וואס איך וועל אייך דא זוכן צו באקענען מיט געוויסע פראבלעמען, וואס בא-שעפטליקן די מוחות פון יידישע שרייבער, וועט דאס שוין ממילא אויך ווערן טיילווייז א צושטייער צו דער פארשונג און אויך צו דער רעאריענטאציע פון קריטיק אין אלגעמיין.

אליהו בן אשר אשכנזי לעוויטא, אדער פשוטער אליהו בחור, איז גע-שטארבן אין ווענעציע אין 1549, אין דער זאטער עלטער פון אכציק יאר. ער איז געבוירן געווארן אין נוישטאט, לעבן גירענבערג, איז אנטלאפן קיין ווענעציע ביים אפשווס פון פופצענטן יארהונדערט, אלס רעזולטאט פון איי-נעם פון די צוראפטע דייטשע גירושים פון יידן. אליהו בחור איז אין זיין צייט געווען דער גרעסטער קענער פון העברעישי. זיינע פארשונגען אויף דעם געביט פון העברעישיער גראמאטיק האבן אים געמאכט זייער פאפולער אויך

צווישן א סך באַרימטע קריסטלעכע געלערנטע, וואָס האָבן געזוכט זיין באַ-
קאַנטשאַפּט. אליהו בחור איז בכלל געווען זייער אַ פאַרגעשריטענער מענטש.
ער האָט גוט געקענט לאַטיין און ער האָט באַהערשט אויסגעצייכנט די דיי-
טשע שפּראַך. ער איז געווען אַ בן-בית ביי גאַר אַ סך פּראָמינענטע מענטשן
און באַרימטע איטאַליענישע געלערנטע זענען געוואָרן זיינע נאַענטע פּריינט
און אויך זיינע תּלמידים. ערויזא פון וויטערבי, אַן איטאַליענישער אַריסטאָ-
קראַט, וואָס איז שפּעטער געוואָרן אַ קאַרדינאַל, איז גאַנצע דרייצן יאָר געווען
בחורס נאַענטער פּריינט, פּאַטראָן און בעל-יועץ. ער איז אויך געווען בחורס
פּליסיקער העברעיִשער תּלמיד. זשאַרוז דע סעלוואַ, וואָס איז דערהויבן גע-
וואָרן צו אַ בישאָף, האָט אַזוי שטאַרק געהאַלטן פון בחורס העברעיִשע
ידיעות, אַז ער האָט אים איינגעלאָדן צו ווערן פּראָפעסאָר פון העברעיִש אין
אַ באַרימטער פּראָנצווזישער אוניווערזיטעט. דער שטאַלצער אליהו בחור
האָט אָבער דעם כבוד מוחל געווען, ווייל פּראָנאָקרייך איז דעמאָלט געווען
אַנטיסעמיטיש און ער האָט נישט געוואָלט שפּילן די ראָלע פון אַ געלייטזע-
ליקטן יידישן אויסנאַם. אין אָנהייב פון זעכצנטן יאָרהונדערט האָט בחור גע-
ווינט אין פּאַדוּאַ און ווען די שטאָט איז באַלאַגערט געוואָרן פון אַ פּיינט-
לעכער אַרמיי, איז ער אַנטלאָפּן קיין ווענעציע.

צו יענער צייט איז אַ גאַנץ באַדייטנדיקע צאָל דייטשע יידן אַנטלאָפּן
קיין איטאַליע. די דאָזיקע אימיגראַנטן אָדער פּליטים, אויב מיר זאָלן באַ-
נוצן אַ ביטער-באַקאַנטן מאָדערנעם טערמין, האָבן געשאַפּן זייער אייגענע
קליינע קאָלאָניע און זיי האָבן אָפּגעהיט די ריינקייט פון זייער שפּראַך, וואָס
האָט בלויז מיט הונדערט יאָר פּריער זיך אָנגעהויבן אַפּרייסן פון דייטש און
שטעלן אייגענע איבעראַשנדיקע שפּראַכלעכע טריט. דער אומגעדולדיקער ייד
האָט קודם-כל גענומען באַפּרייען דייטש פון דעם קאַמפּליצירטן זאַץ-בוי.
אפּשר איז דאָס אויך געווען אַ היסטאָרישע נויטווענדיקייט, ווייל אין יענע
צייטן האָבן די דייטשע הערשער, די עלטער-זיידעס פון היטלערן, אויך זעלטן
געגעבן די יידן די געלעגנהייט אָפּצוכאַפּן דעם אַטעם. די דייטשן האָבן זיי
כסדר געהאַלטן אין איין יאָגן, אַזוי אַז די יידן האָבן פשוט נישט געהאַט
קיין צייט צו פּאַרענדיקן אַ שווערן פּלוסקוואַם-פּרעפּעקטום.

די געשיכטע פון יידיש און פון העברעיִש איז ענג פאַרקניפּט מיט איי-
טאַליע. די ווערק פון העברעיִשע געלערנטע, דענקער און פּאַעטן זענען גע-
דרוקט געוואָרן אין באַרימטע איטאַליענישע דרוקערייען. דאָ אין איטאַליע,
איז געשעצט געוואָרן דאָס העברעיִשע וואָרט, דאָ האָט עס געלעבט און איז
געווען די שפּראַך פון האַפּענונג. אליהו בחור, אַליין אַ העברעיִשער שריפּט-
שטעלער און אַ מאַן פון ברייטער ערוידיציע, האָט טראָץ זיין וועלטלעכקייט

און צוטריט צו די שענסטע איטאליענישע הייזער, קיינמאל נישט פארגעסן די יונגע יידישע שפראך. ער האט שטארק ליב געהאט יידיש און דאס האט אים געהאלטן נאָענט צו זיינע גלויבן־ברידער, וואָס האָבן אויך געטריי גע־צערטלט זייער שפראַך, ביי דער גאַנצער דאַנקבאַרקייט, וואָס זיי האָבן אַרויס־געוויזן צו זייער נייער היים. די יידישע שפראַך איז געווען דאָס איינציקע, וואָס די רויבערישע דייטשע באַראַנען האָבן זיי איבערגעלאָזט.

אליהו בחור האָט געשריבן יידיש און העברעיִש. ער האָט געאַטעמט דורך ביידע נאָזלעכער, ווי ס'האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט איינער פון אונ־דזערע קלאַסיקער. אין 1510 איז אין פעסאַרי דערשינען זיין באַרימטע „בבא־מעשה“ — אַ פאַריידישטער נוסח פון אַ דעמאָלט פּאָפּולערער איטאליענישער נאָוועלע „בעוויס פון העמפּטאָן“. דאָס בוך האָט גלייך ביים דערשיינען גע־האָט הצלחה און איז געוואָרן אַ גרויסער דערפאַלג. מיט בחורס „בבא־מעשה“ הייבט זיך אָן די געשיכטע פון דער יידישער נאָוועלע.

יידישע בעלעטריסטיק איז שולדיק אַ גרויסן חוב דער יידישער פרוי. הגם יידיש איז געווען די גערעדטע שפראַך פון דעם דורכשניטלעכן יידישן מאַנסביל, וואָלט ער זיך פון דעסטוועגן געפונען אין אַ שרעקלעכער פאַר־לעגנהייט, ווען מען וואָלט אים געכאַפט לייצענענדיק אַ יידיש מעשה־ביכל. אַלע מעשיות, נאָוועלעס און לידער איז געווען זיין חוב צו געפינען אין תנ"ך אָדער אין תלמוד. דערפאַר אָבער האָט די יידישע פרוי געהאַט די פריוילעגיע אַריינצוקוקן אין אַ מעשה־ביכל, כדי אַפּצוכאַפן דעם אָטעם פון איר שווע־רער און מאַנאָטאַנער טאַג־טעגלעכער הויז־האַרעוואַניע. זי איז געווען די ערשטע צו פאָדערן פאַפירענע אַוואַנטורעס און שיינע ליטעראַטור און פאַר איר איז אייגנטלעך די „בבא־מעשה“ געשאפן געוואָרן.

די ערשטע שאַפערס פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן זיך באַטראַכט פאַר דערצייערס און פעדאָגאָגן, מער פאַר אויסבילדערס פון זייער פאָלק ווי פאַר שרייבערס. יידיש, האָבן זיי געהאַלטן, איז עפעס אַזוינס, וואָס דער ייד וועט מיט דער צייט דערפון אַרויסוואַקסן. אָבער ס'איז געשען, אַז דער יידי־שער שרייבער איז, קעגן זיין אייגענעם ווילן אַריינגעוואַקסן אין זיין קונסט און איז געפאַנגען געוואָרן פון דער שפראַך, וואָס האָט אים געהאַלטן פעסט און אים מער נישט אַפּגעלאָזט. יידיש איז שוין דעמאָלט געווען מער ווי אַ שפראַך. זי איז געווען אַ גאַנצע גערעדטע ליטעראַטור. אַן אינטימער פאָל־קלאַר האָט גלייך פון אָנהייב אַן באַחנט אונדזער לשון. יעדער וואָרט איז פאַקטיש געווען אַ ווונק אויף יידישע צרות און יעדער זאָץ איז געווען אַ שאַרפע און שאַרפזיניקע לעבנס־חכמה.

אונדזער ליטעראַטור איז געוואַקסן להכעיס אַלע שוועריקייטן, שווערי־

קייטן וואָס קיין ליטעראַטור אין דער וועלט האָט נישט געהאַט אויסצושטיין. דווקא די רייכקייט פון אונדזער לשון, מיט די אַלע הלואות און איבערמאַ- כונגען פון רוסיש און פּויליש, ווערטער פון אַלע פיר עקן פון דער וועלט — דווקא די פאַרביקייט האַלט אין זיך פאַרבאָרגן די געשיכטע פון אונדזערע וואַנדערונגען און פון די גרויסע שטרויכלונגען, וואָס אונדזער ליטעראַטור האָט געמוזט בייקומען.

אליהו בחור מיט זיינע אָפטע, געצווונגענע ויברחס פון לאַנד צו לאַנד און פון שטאָט צו שטאָט, מיט איבער 400 יאָר צוריק, האָט אָנגעצייכנט דעם שוידערלעכן וואַנדער-וועג פאַר אונדזער שפראַך און פאַר אונדזערע שריי- בערס, וואָס לויפן שוין אַזוי יאָרהונדערטער, זוכנדיק שעפּערישע רוי.

די ייִדישע שפראַך לאָזט טאַקע דעם ייִדישן שרייבער קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם יסורים-וועג פון זיין פּאַלק, וואָס איז פאַרצייכנט אויף אייביק אין די בלעטער פון אונדזער ליטעראַטור, אָבער מיר פאַרמאָגן אַ געזונטן ייִדישן הומאַר, וואָס האַלט אונדזער שפראַך און אונדזער ליטעראַטור אויף אַ געהעריקער הויך און לאָזט זיי קיינמאָל נישט אַרונטערפאַלן צו דער מדרגה פון טרערנדיקן זעלבסט-רחמנות. די ייִדישע ליטעראַטור האָט תמיד פאַר- מאַגט דעם פאַרנעם פון אַן אוניווערסאַלער ליטעראַטור. מיר האָבן קיינמאָל נישט אויפגעהערט צו איבערזעצן פון פרעמדע שפראַכן. מיר זענען אַלעמאָל געווען אַ נאַטירלעכער אינטערנאַציאָנאַלער פען-קלוב. פּושקין, בייראָן, שיי- לער, טאַלסטאָי זענען געווען גענטערע קרובים פון אַן אינטעליגענטן ייִדישן יונגמאַן, ווי זיינע פעטערס און מומעס.

אָבער טראַץ איר אוניווערסאַלקייט, איז די ייִדישע ליטעראַטור אַלעמאָל פאַרזען געוואָרן. אַז די וועלט האָט שוין אַמאָל געכאַפט אַ קוק אויף איינעם פון אירע שעפּער, האָט זי געוויינלעך פאַרשפּעטיקט. איר אינטערעס איז דע- מאַלט געוואָרן מער אַן אַרבעטלאַגישער, ווי אַ קינסטלערישער. איצט אַז שלום-עליכם האָט שוין געפונען אַ רוסישן לייענ-עולם און ער האַלט שוין אויך ביי קריגן אַ צוטריט צום ענגלישן לייענער, איז די וועלט, וואָס ער האָט געשילדערט, טראַגיש פאַרשווונדן, די שטעטלעך, וואָס ער האָט באַשריבן, זענען אָפּגעווישט, די מענטשן, וואָס צווישן זיי האָט ער געלעבט, זענען טויט. דאָס איז דער גורל פון פאַרשפּעטיקטער פּאָפּולאַריטעט — אַן אויטאָר פון אַ טויט פּאַלק.

דער לעצטער יאַרצענדליק, וואָס איז געווען דער עדות פון אַזוי פיל חורבן און וואָס האָט געפירט צו דער פאַרניכטונג פון אַ דריטל פון ייִדישן פּאַלק, האָט אַ טייל ייִדישע שרייבער געשטעלט פאַר אַ טראַגישן נסיון. אין זייער פאַרצווייפלונג און צעטומלעניש האָבן זיי זיך גענומען פרעגן, אויב

ס'האָט אַ װערט אויפצוהאַלטן די לעבעדיקע ייִדישע שפּראַך און איר ליטע-
ראַטור, צי ס'לוינט זיך די גאַנצע אַנשטרענגונג. ווי לאַנג איז דער שיעור צו
לויפן מיט דעם משכן פון ייִדיש פון לאַנד צו לאַנד, מיט דער סוכה פון אַ
ליטעראַטור, װאָס מוז אויף גיך איינגעלייגט װערן אין אַן עת צרה, נאָר כדי
מ'זאָל מיט איר װייטער קענען לויפן? אפשר, האָבן זיי אין זייער פאַרצװייפ־
לונג, גענומען טראַכטן, איז גלייכער אינגאַנצן אויפצוגעבן. אָבער דער גע-
דאַנק װעגן די מיליאָנען, װאָס זענען אומגעקומען מיט ייִדיש אויף זייערע
ליפן, איז דער ענטפער, אַז צו טאָן אַזאַ זאַך װאָלט געװען נאַציאָנאַלער פאַר-
ראַט. ס'װאָלט בכלל געװען גרויזאַמע און נאַרישע פאַרשווענדעריי, אויב
מ'זאָל אַװעקװאַרפן אַזאַ האָב און גוטס פון שפּראַך און ליטעראַטור.

פיל יאָרן האָט די פּאָעזיע מער ווי די פּראָזע פאַרנומען דעם אויבנאָן
אין אונדזער ליטעראַטור. די געשעענישן פון די לעצטע יאָרן האָבן װידער
אַרויסגערוּפן אַ שטראָם פון פּאָעזיע, װאָס איז געװען דער אָפרוּף אויף דעם
מאַמענט, דער יאָמער אויף די ליידן פון אַ פּאָלק, ביי אונדז זענען נישט נאָר
געשאַפן געװאָרן לידער פון עדות, װאָס זענען געבליבן לעבן, נאָר ס'האָבן
אויך געזונגען פּאָעטן, װאָס האָבן געװוסט, אַז זיי גייען צום זיכערן טױט.
דערהויבענע שוידער־לידער זענען געשריבן געװאָרן אין שאַטן פון קרעמאַ-
טאָריום. הונדערטער אַנדערע זענען געשריבן געװאָרן פון פּאָעטן, װאָס
האָבן איבערגעלעבט די אוממענטשלעכע יסורים און דעם שרעק פאַר די
יסורים.

יצחק קאַצענעלסאָן, אַ גרויסער העברעישער און ייִדישער פּאָעט, האָט
אין אַ פּלאַש באַהאַלטן אַ פּאָעמע, װאָס ער האָט געשריבן צװעענדיק די
אויסשלאַכטונג פון זיין פּאָלק, ער אַליין איז אומגעקומען, אָבער זיין גרויס
און אויפטרײסלענדיק ליד איז צו אונדז דערגאַנגען נאָך דער באַפרייונג. די
פּאָעמע איז אַ טראַגישער לעסטער־דאַקומענט פון אונדזער גרויליקער צייט,
אָבער נאָך מער פון אויבן האָט דער פּאָעט געװונען זיין רעכט צו לעסטערן.
ייִדישע שרייבערס װאָלטן געװאָלט, אַז אַ טייל פון די לידער זאָלן דער-
גיין צו דער װעלט. אויב ייִדישע ליטעראַטור מוז דווקא דערגיין צו דעם
װעלט דורך איינשולעפערנדיקער פּיעטעט, דורך זיסע, אויפגעבלאָזענע טעאַ-
לאָגישע משלים, דורך פאַרלירן איר אידענטיטעט, קען איך אייך פאַרזיכערן,
אַ שטאַלצע ייִדישע שרייבער װעלן מיט צופרידנקייט װייטער אַרבעטן אין
איינזאַמקייט, אין דער זעלביקער איינזאַמקייט, װאָס אין איר שאַפן זיי שוין
איבער 450 יאָר. אונדזער ליטעראַטור מוז קומען צו דער װעלט מיט איר
אייגן קול, אַ קול, װאָס מאַנט גערעכטיקייט, ווי די נביאים האָבן עס געטאָן,
אָבער װאָס איז אפשר אַביסל װייניקער צאַרנדיק ווי זיי; אַ קול, װאָס פאַ-

דערט פונקט אזוי פיל מאָס און באַלאַנס, ווי די גריכן, אָבער וואָס איז מער פון די גריכן דורכגעזאַפּט מיט רחמנות.

דאָס ווערק, וואָס שאַפּט גרעסערע שוועריקייטן פאַר דעם איבערזעצער, איז גאַנץ אָפּט קינסטלעריש פון אַ העכערער מדרגה און איז אַ פיל רייכער רער שפיגל פון אַ פּאָלק, ווי אַ ווערק, וואָס איז לכתחילה געשריבן פאַר דעם איבערזעצער-מאַרק. דער מחבר, וואָס אַרבעט גיך באַרימט צו ווערן, קען פונקט זיין אַזאַ אַפּשטויסנדיקער פאַרשוין, ווי דער פאַרוועניו, וואָס ווערט גיך רייך. דער וועג צו אוניווערסאַלקייט איז אַ שווערער. עס איז זיכער נישט קיין וועג געפלאַסטערט מיט גרינגע ווערטער. דער מחבר קען נישט אויסמיידן די שמאַלע שלענגלדיקע סטעזשקעס פון זיין אייגן פּאָלק, אויפן וועג צו דער גרויסער וועלט. עס איז אַן אמתע וויאַ דאָלאַראַזאַ. אזוי גערופענע אוניווערסאַלע טעמעס, געשריבן אין נוסח פון אַן אוניווערסאַלן אידיאַם, פאַר לייכטער וועלט-פאַרדיינג, געבערן געוויינלעך זייער שמאַלע ווערק. מיר טאָרן נישט פאַרזען די קליינע אוצרות פון אַ פּאָלק, וואָס געפינט מיט גרוי-סע שוועריקייטן דעם וועג צו וועלט-אנערקענונג. ס'איז כדאי דאָס גוט צו נעמען אין זינען אַריין, ווען מיר ריידן וועגן איבערזעצונגען.

די יידישע ליטעראַטור, וואָס אליהו בחור האָט פאַרפלאַנצט מיט אי-בער 400 יאָר צוריק, איז אַ לעבעדיקער יש, טראָץ אַלע שוועריקייטן. די יידן האָבן שוין פון לאַנג אויפגעפראַלט די טויערן פון די געטאָס, ווהיזן זיי זענען מיט געוואַלד פאַרשפאַרט געוואָרן. אונדזער ליטעראַטור פאָדערט פון דער וועלט אַ סך מער ווי צייטווייליקן אינטערעס, וואָס דריקט זיך אויס אין פונאוויבן אַראַפיקע עקסקורסיעס. אונדזער ליטעראַטור פאַרדינט אַ בכבודיק אַרט אין דער וועלט-ליטעראַטור.

.1949

א פרילינגדיקע באמערקונג

זונטיק, דעם ערשטן מאָי, האָט אויף מיר געמאַכט אַן אמת פּרילינגדיקן רושם אַ נאַטיץ פון ש. ניגער, וואָס איך האָב געפונען אין זיין „געלייענט און געשריבן“. די נאַטיץ איז בלויז אויף אַ העלפט געווידמעט מיר, די אַנדערע העלפט געהערט צו א. לעיעלעסן. איך האָב די נאַטיץ, מוז איך זיך מודה זיין, געלייענט עטלעכע מאָל, ווייל כ'האָב הנאה געהאַט פון דער נישט־צור קלאַרער־פאַרשטענדלעכקייט, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן. ש. ניגערן האָט נישט געאַרט, וואָס די באַמערקונג איז געווען בלויז אַנגעווינקען און נישט דערקלאַרט ביזן לעצטן טראָפּן. די באַזונדערע נאַטיץ הייסט טאַקע — „גוט ביזן לעצטן טראָפּן“. דער אַלגעמיינער צייטונג־לייענער האָט זיך באַדאַרפט גוט אַנשטרענגען צו דערגיין, אין וואָס עס האַנדלט זיך אייגנטלעך. דעם גוטן פּריינט און טייערן קאַלעגע ש. ניגער האָט זיך פאַרגלוסט צו שרייבן דאָסמאָל אין פּרילינגדיקע רמזים.

אַבער די אמתע יוגנטלעכע פּרילינגדיקייט פון דער נאַטיץ איז באַשטאַ־נען אין דעם, וואָס דער גרויסער ייִדישער קריטיקער האָט דאָסמאָל, אין אַ זונטיק פון אַן ערשטן מאָי, אַרויסגעוויזן אַ פּיינע, דורכשניטלעכע מענטש־לעכע שוואַכקייט — און ס'איז נישטאָ קיין שענערער שטריך ביי אַ שטאַרקן קריטיקער, ווי ווען ער ווייזט בולט, אַז ער ליידט אויך פון שוואַכקייטן.

איך האָב זיך פשוט מחיה געווען. אַבער לאַמיר זשע אויך נישט ריידן מיט קיין רמזים. איך האָב אין „קעמפּער“ געשריבן וועגן דעם ענציקלאָפּעדיע־באַנד — „דהי דזשוויש פּיפל — פעסט ענד פּרעזענט“ וואָס איז געווידמעט צום 300־יאָריקן יובל פון ייִדן אין אַמעריקע. א. לעיעלעס האָט פּרוער גע־שריבן אין „טאַג־מאַרגן־זשורנאַל“ וועגן דעם זעלביקן ענגלישן באַנד, וואָס איז אַ טייל פון דער סעריע „ייִדן“. מיר האָבן ביידע אַנגעוויזן אויף דעם פּאַקט אַז דער יובל־באַנד שפּילט אַריין אין די הענט פון די אַפּגעפּרעמדטע קרייזן אונדזערע, וואָס ווילן אַפּווישן און פאַרגעסן דעם לעבעדיקסטן טייל פון ייִדישער פּרוכטבאַרער טעטיקייט אין אַמעריקע, אין משך פון די פאַר־גאַנגענע פּערציק יאָר.

איך האָב אַרויסגעבראַכט, אַז אויב ש. ניגער האָט נישט געהאַט קיין חשק צו שרייבן וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור נאָך 1914, דערפאַר ווייל ער האָט עס שוין געטאָן אין אַ פּריערדיקן באַנד, איז די רעדאַקציע פון דער

ענציקלאָפּעדיע מחויב געווען צו קריגן אַזאַ אַרטיקל, כדי אַרויסצוברענגען די לעבעדיקע המשכדיקייט פון אונדזער ליטעראַטור, ספּעציעל פאַר אַזאַ יובל־אויסגאַבע. ס'איז נישט שייך געווען צו זאַגן מבינות אויף ניגערס פאַר נעמיקער אַרבעט, וואָס איז אַריין אין דעם ענגלישן ענציקלאָפּעדישן באַנד, און וואָס דערפירט אונדזער ליטעראַטור ביז 1914. אַלע ווייסן, אַז ניגער קען אויסגעצייכנט דאָס פעלד פון דער ייִדישער ליטעראַטור, און אַז צו זיין באַ- האַונטקייט ביז 1914 איז אפשר נישטאַ קיין גלייכן, צו זאַגן אַז ש. ניגער קען געבן אַ גוטן און פאַכמענישן געשיכטלעכן איבערבליק איבער די אַנט- וויקלונג־שטראַמען פון אונדזער ליטעראַטור, מיינט פשוט „צו באַגילדן אַ ליליע“.

אַבער אין זיין נאַטיץ פון ערשטן מאַי, האָט ש. ניגער קלאַר געגעבן אויסדרוק צו אַ שרייבערישער שוואַכקייט. ער האָט געהאַט פאַראיבל פאַר- וואָס נישט איך און נישט מיין חבר א. לעיעלעס, האָבן נישט געזאַגט קיין מבינות אויף דער לאַנגער און אויטאָריטעטער אָפּהאַנדלונג זיינער. ווען כ'האַב אַרויסגעלייענט ש. ניגערס יוגנטלעכן פאַרדרוס פון איבער, און צווישן די שורות, איז מיר ש. ניגער אַ סך נענטער און אייגענער געוואָרן, ווי ווען עס איז פריער. אויך ער, וואָס טיילט אויס דיפּלאַמען און מבינות, חלשט נאָך אַ מיינונג און אַ גוט וואָרט, ער וויל נישט פאַרשוויגן ווערן; און אַפילו ווען מען שרייבט וועגן אַן ערנסטן, תּוּכיקן ענין, ווי וועגן דעם אַסימילאַציע־שד אין אונדזערע רייען, גייט אים קודם־כל, אין אַ שרייבערישן אַכצן און דרייצן, ווי אַזוי האָט אויסגענומען זיין אייגענע אַרבעט!

דאָס איז לעגיטימע שרייבערישע שוואַכקייט, וואָס איך האָב געמיינט, אַז אונדזער ש. ניגער ליידט שוין נישט דערפון, אַבער אַז זי האָט זיך אַנט- פּלעקט אַזוי גרויסאַרטיק, נאַיוו און פּרילינגדיק אין אַ נאַטיץ, באַגריס איך עס מיטן גאַנצן האַרצן און לאַז אַרויס אַ רוף צו די אַלע פון אים געלויבטע און געליטענע, אַז זיי זאָלן זיך צוזאַמענקומען און נאָך מער שאַצן דעם באמת פאַרדינסטפולן קריטיקער אונדזערן און אים צושרייבן נאָך אַ מעלה — ער איז ווי מיר אַלע, אַ שרייבער וואָס וויל הערן אַ מיינונג וועגן זיין ווערק.

קריטיק, האָט שוין ש. ניגער מסתמא לאַנג אויסגעפונען, איז אַן אומ- דאַנקבאַרע אַרבעט. מען האָט מורא צו שרייבן וועגן דעם קריטיקער, פשוט דערפאַר ווייל מען וויל אים נישט דערצערנען און מען וויל אים אויך נישט חנפּענען. וויפּל האָט מען געשריבן וועגן ש. ניגערס אויסשעפּלעכער אַרבעט וועגן פרצן, אַדער לייוויקן? זיכער אַ סך ווייניקער ווי וועגן אַ דורכשניטלעך בוך, פון אַ נישט־קריטיקאַנטישן מחבר. איך קען איבערצייילן די קריטיקן אויף מיין „אין תּוך גענומען“, — אַ בוך פון קנאַפע זעקס הונדערט זייטן, —

אויף עטלעכע פינגער פון איין האַנט. מיין פריינט ש. ניגער אַליין האָט עס קיינמאַל נישט דערמאָנט, אַפילו נישט כלאחר יד, משמעות דערפאַר, ווייל ער האָט געהאַלטן, אַז קריטיק איז נישט שייך צו קריטיקירן, און אַז קריטיק קער קריטיקירן זיך סייזוי, ווען זיי שרייבן וועגן יענעם.

אַבער וואָס ווייזט זיך אַרויס? אין ש. ניגערן, ווי אין מיר, ווי אין יע-
דער איינעם פון אונדז שרייבערס „שלומערט“ אַ טיף-באַגראַבענער פאַרלאַנג
צו הערן אַ מיינונג פון אַ חבר. און ווייל ש. ניגער, אַ קריטיקער וואָס מען האָט
שוין געפייערט זיין 70סטן געבוירנטאָג, און וועמען מיר ווינטשן אַלע נאָך אַ
כך פרוכטבאַרע יאָרן, האָט געהאַט דעם מוט אין אַן ערשטן מאָל, אַזוי גוטמוטיק
אויסצושרייען זיין פאַרדרוס אויף קאַלעגן, הלמאי זיי האָבן זיך נישט אַרויס-
געכאַפט מיט קיין איין וואָרט מבינות אויף זיינס אַן אַרבעט — באַגריס איך
אים ווי אַן אייגענעם, אין לאַנד פון שרייבערישע פאַראיבלען און פאַרדרוסן.

.1955

מחשבות וועגן אומשטערבלעכקייט

אומשטערבלעכקייט איז אַזאַ שטיק אומבאַגרענעצטע צייט, אַז ס'איז זיך שווער פאַרצושטעלן ווי לאַנג קען אומשטערבלעכקייט געדויערן. וויפל מען זאָל וויסנשאַפטלעך נישט חוּזק מאַכן פון דער ייִדישער צייטרעכענונג, וואָס שטעלט אַוועק שאַפונג און אַנטשטייונג אין אַזאַ נאַענטשאַפט מיט אונדזערע באַגריפן פון צייט, מוז מען צוגעבן אַז אין פּרט פון פּערזענלעכער אומשטערבלעכקייט, האָבן מיר לעת־עתה זייער ווייניק ביישפּילן פון גרויסע יחידים, וואָס זייערע נעמען און ווערק, לעבן שוין אין מענטשלעכע פאַרצייט־כענונגען, אַ סך מער פון פיר טויזנט יאָר. האַמוראַבי דער געזעצגעבער, אַדער דער משה פון בבל, איז געבוירן געוואָרן, אַזוי זאָגט מען, מיט פיר טויזנט יאָר צוריק, אונדזער אייגענער משה רבנו האָט געלעבט, אַזוי שאַצט מען, מיט אַ 3500 יאָר צוריק. האַמער איז אומשטערבלעך אינגאַנצן אַ 2700 יאָר, און אונדזער גרויסער מקונן ירמיה הנביא האָט נביאות געזאָגט מיט אַ 2500 יאָר צוריק.

דאָס זענען שוין אונדזערע עלטסטע אומשטערבלעכע, די זקנים, וואָס זענען בייגעקומען די טויטן פון אַזויפיל דורות נאָך זיי; אויב מען זאָל, הייסט עס, איבערזעצן אומשטערבלעכקייט אין צאָלן, וואָס מיר ווייסן, וואָס מיר קענען באַגרייפן און וואָס מיר האָבן מער־ווייניקער איבערגעציילט.

ווען מיר טראַכטן דערפאַר פון אַ גוואַלדיק־באַשערטער אייביקייט, מוז מען טראַכטן אין טערמינען פון פאַרשריבענער געשיכטע, און מיר מוזן קור־מען צום אויספיר, אַז אומשטערבלעכקייט ווי מיר קענען זי, און וואָס איז צו אונדז דערגאַנגען, איז אַפילו ריין־היסטאָריש נאָך נישט אַזאַ גרויס שטיק אייביקייט. אויב משה רבנו האָט געגעבן די תורה, ערשט מיט אַ 3500 יאָר צוריק, איז עס נאָך אַלץ נישט אַזאַ שטיק צייט־אַפלוף, וואָס מען זאָל קענען דערפון גוואַלדיק נתפעל ווערן, געמאַסטן מיט דעם אומפאַרשטענדלעכן וואָרט — אייביק.

אַז מיר גיבן אַ טראַכט פון אַן אומשטערבלעכן, וואָס איז שוין נענטער צו אונדז אין שטח פון צייט, פון אַ שעקספיר למשל, וואָס איז געשטאַרבן ערשט מיט 340 יאָר צוריק, און מיר פרעגן זיך, צי אים וועט געלינגען צו ציען זיין אומשטערבלעכקייט אַזוי לאַנג, לאַמיר זאָגן, ווי האַמער, אין אַנ־דערע ווערטער, צי די קומענדיקע ציוויליזאַציע־געראַנגלען וועלן אַפהיטן און

אויפהיטן זיין נאָמען אַ 2700 יאָר, אָדער ער וועט ערגעצווו פאַרפאַלן ווערן און אינגאַנצן אָפּגעמעקט ווערן פון געדעכעניש, ווי ס'איז זיכער געשען מיט אַ סך אומשטערבלעכע, מוזן מיר שוין יאָ קריגן גרויס אָפּשיי אָפּילו פאַר דער מיניאַטור-אייביקייט, וואָס איז איינגעשלאָסן און באַגרענעצט אין עט-לעכע טויזנט יאָר.

האַמער האָט, 300 יאָר נאָך זיין טויט, זיכער נישט זוכה געווען אַז אַזויפיל פּראָפעסאָרן און געלערנטע זאָלן זיך לערנען אויף זיין גריכישער באַרד שערן, ווי מען לערנט זיך אויף שעקספּירס אַנאַנימער ענגלישער באַרד. די שעקספּיריאַנאַ-ביבליאָטעק שטעלט זיך קיינמאַל נישט אָפּ. יעדער אַוניווער-זיטעט-לערער האָלט עס פאַר זיין חוב צוצולייגן אַ האַנט, און יעדער אַק-טיאָר חלומט נאָך ביים היינטיקן טאַג צו שפּילן אַנטאַני, האַמלעט, שיילאַק, אָדער מאַקבעט. ווען מען גיט אַ טראַכט אַז האַמער איז זיך גאַנץ גוט באַ-גאַנגען אַן אַונטערשטופּערס און פּאַפּולאַריזירערס, און זיין נאָמען איז אַלץ נישט אויפּגעפרעסן געוואָרן פון אַזויפיל פאַרשיידענע ווילדע צייטן, מוז מען פאַרט קריגן אַ שטיקל דרד-אַרץ אָפּילו פאַר אַן אומאויפהערלעכער אומשטערב-לעכקייט וואָס זאַמלט אָן און שפּאַרט אָפּ אַ פאַר צענדליק יאָרהונדערטער.

אומשטערבלעכקייט איז בכלל אַן עלאַסטישער באַגריף. ס'איז אויך אַ פּאַל-באַגריף. ביאַליק און פּרץ זענען ביי אונדז יונגע אומשטערבלעכע, און הגם זיי שפּאַצירן נישט צווישן די וועלט-פאַראייביקטע, וועלן מיר זיי נישט אויסבייטן אויף צען שעקספּירס. מיר וועלן זיי טראַגן אַזוי לאַנג אין אונדזער געדעכעניש, ביז מיר וועלן זיי אַריינפירן אין דעם גרויסן היכל פון וועלט-נעמען. שלום-עליכם שטייט שוין אויף דער שוועל פון אַזאַ צעשטערנטער פאַראייביקונג. יעדער פּאַלק הייבט קודם-כל אַן פון זיך, און מעסט אומ-שטערבלעכקייט, מיט אייגענער מאָס. צוואַנציק יאָר נאָך זיין טויט איז מ. ל. האַלפּערין אומשטערבלעך און אייביק, ווי לאַנג, ווי ברייט, ווי טיף און ווי ווייט לויפיק די דאָזיקע אומשטערבלעכקייט וועט אָנהאַלטן, און ווי גרויס ס'וועט זיין דער חלק אומשטערבלעכקייט וואָס אים וועט באַשערט זיין, ווענדט זיך אין אַ סך אומשטענדן און אַמאַל אויך פשוט אין צופאַל. הלוואי זאָל אים אַנטקעגנקומען אַ לעבעדיקע פּלעיאָדע יידישע שרייבערס, וואָס זאָלן זיך שטאַרק קריגן מיט אים, וואָלט דאָס געווען דער סימן מובהק, אַז זיין נאָמען וואַקסט אַריין און אייביקט זיך אין דער ליטעראַטור.

אומשטערבלעכקייט איז אַ גרויסער וועט-לויף, אַ קאַנקורס פון מענטשן. ייִערע זאַכן אָדער זייערע גרויסע געדענקלעכע מעשים וואָס זיי האָבן אי-בערגעלאָזט נאָך זיך. ס'ווענדט זיך אַ סך אין דער געטריישאַפט פון די לע-בעדיקע, וואָס זאָלן כאַטש די ערשט-געשטאַרבענע שאַפּערס, טוערס און

קינסטלערס געבן אַ געלעגנהייט צו קומען אויפן גרויסן יאַריד, אָדער אויף דער גרויסער בירושע פון אומשטערבלעכקייט. אַ סך שרייבערס שטאַרבן אַזוי עלנט און פאַראיינזאַמט, אַז זיי קריגן גאַרנישט די געלעגנהייט צו קומען צום גרויסן יאַריד, אויף צו פאַרלירן אָדער געווינען — אַ גרויס אָדער אַ קליין געווינסל. די צוקונפט פון פאַרשטאַרבענע שרייבערס, ספּעציעל ביי ייִדן, ביי וועמען דער אָפהילך איז אַ קליינער, איז אָפהענגיק אָפּט אין דערפאַלגרייכן גידול בנים, אין דערציען גוטע און געטרייע קינדער, אָדער אין לכתחילה דערציען גוטע, קלוגע און איבערגעגעבענע אלמנות. אַט־די איידעלע, געשוויי־רענע געטריישאַפּט נעמט אָן קודם־כל, אַז אומשטערבלעכקייט, ווי צדקה, הייבט זיך פּרזער אָן אין דער אייגענער היים. ביי דער משפּחה איז דער פאַר־שטאַרבענער גלייך אומשטערבלעך, און די משפּחה טוט אים דעם ערשטן חסד של אמת, זי פירט אים אַרויס אויפן וועג, צום גרויסן יאַריד. זי שטעלט אַוועק זיין נאַמען אין מיטן מאַרק און האַלט אים לעבעדיק אַזוי לאַנג, ווי ס'לאַזט זיך, ביז דער פאַרשטאַרבענער קריגט כוח צו גיין אין פאַרמעסט — אויף געווינען אָדער פאַרלירן.

ס'איז אַ טרייסט צו זען, ווי פאַרצייכנט ס'זענען ביי אונדז אַ סך פרישע יאַרצייטן וואָס זייערע נשמה־ליכטלעך ווערן געצונדן פון ציטערדיקע און גע־טרייע הענט יאַראַייך, יאַר־אויס, אָן אלמנה, איבערגעגעבענע קינדער, אַ משפּחה־קרייז, וואָס הייבן אָן דעם קאַלענדאַר פון אומשטערבלעכקייט ביי זיך אין הויז, אין די אייגענע דלד אמות, פון באַשיידענער אייביקייט.

אַבער הינטער דער באַשיידנקייט ליגט אַ שטאַרקע עקשנות, וואָס לאַזט נישט דעם נאַענטן נאַמען אָפּגעמעקט ווערן. מען רעדט נישט פון אַזעלכע איבערגעגעבענע טעכטער וואָס שמר האָט איבערגעלאַזט, אָדער דעם זון פון אליקום צונזער, פון די צוויי געקנופּט־און־געבונדענע־משפּחות, וואָס האָבן קיינמאַל נישט אויפּגעהערט צו געדענקען און צו אייביקן זייער פאַטערס נאַ־מען, אין העברעיִש און אין ייִדיש, מיט פאַרשיידענע זאַמלונגען און געדענק־ביכער. דאָ רעדט זיך גיכער וועגן דער איידעלער טראַדיציע אויפּצוהייבן און אָפּצוטיטערן דעם איבערבלייב פון דעם אייגענעם און אים געבן די ערשטע „געלעגנהייט“ צו פלאַטערן כאַטש די ערשטע עטלעכע יאַר נאַכן טויט, די שווערסטע און אומזיכערסטע עטלעכע יאַר.

נאַכט איז אַ שוואַרצע בלום —

טאַג, די מלכה מיט געלע פינגער,

רייסט אָפּ די בלעטער.

— אָדער —

דער טויט איז אַ בלאַט
צעשפּאַלטן פון בלויע אָדערן
און באַפּלעקט מיט שימל.

כ'האָב די צוויי קליינע לידער אַרויסגענומען פון אַ בוך — „די וועלט ווערט קלענער“, פון דער יונג־פאַרשטאַרבּענער און געראַטענער ביטריס גאַלדסמיט, וואָס איז אוועקגעריסן געוואָרן פון דער וועלט אין עלטער פון 35 יאָר. דאָס בוך איז אַרויס אין ענגליש און ייִדיש און איז אַרויסגעגעבן גע־וואָרן דורך אירע קרובים. זיי האָבן אָנגעהויבן צו שפּינען איר אומשטערב־לעכקייט אין אייגענעם משפּחה־קרייז, מיט דעם גלויבן אַז מען דאַרף דעם נאָמען נישט לאָזן פאַרגעסן ווערן, מען מוז אַפילו ברענגען אירע פאַרשני־טענע צוזאַגן און זיי ווייזן דער וועלט. אַזוי לאַנג ווי די פאַרטרויערטע נאָענ־טע פון ביטריס גאַלדסמיט וועלן לעבן, וועט לעבן איר נאָמען. אפשר וועט אַ צוקונפטיקער ייִדישער שרייבער נעמען דאָס ביכל אין דער האַנט און ברענ־גען ראיות דערפון, וויפל נחת מיר וואָלטן געווען געקענט האָבן פון ייִנגערע הי־דערצויגענע, ווען מיר וואָלטן דעם נחת עקשנותדיקער אָפּגעהיט.

איז דאָס אומשטערבלעכקייט! דאַרף מען עס מעסטן מיט צייט, אָדער פאַרנעם? ניין, מען מעג עס פריער פון אַלץ מעסטן, מיט דער מאָס פון צערט־לעכקייט, אין אַן איינציקער שטוב.

ס'איז דערפאַר גאָר קיין ווונדער נישט, וואָס לאה באַטשעליס־שמר, שמרס טאַכטער, וואָס ווייס ווי צו שאַצן און שעצן ירושות, האָט גלייך, נאָכן טויט פון איר מאָן, דעם באַקאַנטן לאָס אַנדזשעלעסער ייִדישן פּאָעט ברוך באַטשעליס, אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון איר מאַנס אַריגינעלע לידער און איבערזעצונגען. ברוך באַטשעליס איז געשטאַרבן אין עלטער פון 66 יאָר, און אין דעם זעלביקן יאָר האָט זיין בוך זוכה געווען צו דערשיינען, אַדאַנק דער געטריישאַפט פון דער אַלמנה עליזאַבעט־לאה באַטשעליס, און זון פון פאַר־שטאַרבּענעם — ראַבערט באַטשעליס, וואָס האָט געשריבן די ענגלישע פאַר־רעדע צו זיין פּאָטערס בוך — „מענטשן פון מיין דור“.

שרייבט דער זון וועגן זיין פּאָטער: „ער האָט ליב געהאַט די אַרבעט גופא, די צייט און דעם פּראָצעס פון זיין שאַפּן“. זאָגט זיין אַלמנה אין איר הקדמה: „ער איז געווען פאַרליבט אין שיינקייט, געזאַנג, פּילאָזאָפּיע, גע־לעכטער, ביכער און חלומות“.

דער עיקר איז וואָס דער ערשט־פאַרשטאַרבּענער דיכטער האָט איבער־געלאָזט יורשים, וואָס זענען גרייט אויסצוטראָגן די ערשטע פיינלעכע יאָרן פון דעם פאַרשטאַרבּענעם גרויסן שייִדוועג, צווישן פאַרגעסן ווערן און גע־דענקען.

די משפחה קעמפט פאר זיין אייביקייט, און וויפל יאר געדענקשאפט זי קעמפט אויס פאר דעם נאָענטן, ווי קליין ס'זאל נישט זיין דער שטח פון דער צוגעקאָרגטער אייביקייט, קען מען קיינמאל נישט וויסן, וווּ און ווען ס'וועט זיך דערשלאַגן אַ וואַרט, וואָס קריגט די ערשטע מעגלעכקייט, נישט פאַר-שטומט צו ווערן, און צו לייכטן יאַרצייט־מעסיק, אין דער טויזנט־יאַר־קייט.

דערפאַר האָט מיר געגעבן אַ ריס ביים האַרצן די פאַטעטישע איינזאַמ-קייט, וואָס איז באַשערט דעם פאַעט יואל סלאָנים, וואָס איז געשטאַרבן מיט איבער צען יאַר צוריק און קיינער האָט אים נישט אויפגעשטעלט קיין בוך-מצבה. ער האָט נישט געהאַט קיין טאַלאַנט צו דערווערן זיך די העכערע געטריישאַפט, אין זיין אייגענעם משפּחה־קרייז, און ס'האַט זיך אויך נישט געפונען קיינער, אין דער שרייבער־משפּחה, וואָס זאל אים טאָן דעם חסד של אמת און אַרויספירן זיין בלאַנדזשענדיקן נאַמען אויפן ברייטן יאַר־יד, וווּ די ערשטע יאָרן פון טויט ראַנגלען זיך פאַר אַ שטיקל געדעכעניש־אַנהאַלט.

סלאָנים איז געבראַכט געוואָרן קיין אַמעריקע אין עלטער פון צוויי יאַר. ער איז געווען דער ערשטער אַמעריקאַניש־דערצויגענער ייִדישער פאַעט. ער איז געווען איינער פון די ערשטע באַוווּסטזיניקע חובבי־ייִדיש אין אַמעריקע. ער איז אָבער אויך געווען פון די סאַמע ערשטע ייִדישע דיכטער, וואָס איז געווען פאַרליבט אין ענגליש און אין דער ענגלישער ליטעראַטור.

ער האָט זיך שרעקלעך פאַרשווענדט. אַן אויסערגעוויינלעך פעיקער זשורנאַליסט פון גרויסן אַמעריקאַנער שניט, האָט ער אין דעם זשורנאַליסטישן אימפעט פאַרפלייצט אַ גרויסן חלק פון זיין טאַלאַנט און צייט. ער האָט נישט געהאַט קיין טאַלאַנט צום לעבן הגם אים זענען באַשערט געווען הונ-דערטער פּראַמינענטע פריינט, מיט וועמען ער איז געווען אין די נאַענטסטע „דו־באַצױנגען. ער איז געשטאַרבן אין עלטער פון 61 יאַר, אָבער ער האָט אַ לאַנגע צייט געטראָגן אין זיך די שרעק און די פאַראַנונג פון אַ פריען טויט. עס איז ממש געווען פאַרצווייפלט, וואָס מען גלייבט אים נישט, אַז ער וועט פּלוצים אַוועקפאַלן. סלאָנים האָט אַלע שרייבערישע חברים זיינע געפירט צו די גרעסטע דאַקטוירים, און זיי פאַרזיכערט אַז ער אַליין איז דער ערגסטער חולה.

סלאָנים האָט פאַרמאַגט אַן אומדיסציפּלינירטן, גרויסשטאַטישן טאַ-לאַנט. ער האָט געשריבן אַ סך לידער פון ניו־יאָרק און, יאַר־אין, יאַר־אויס, געקליבן קאַמיטעטן פון דער סאַמע פּני, וואָס האָבן געזאָלט אַט־אַט אַרויס-געבן זיינע געזאַמלטע ווערק. אין זלמן רייזענס לעקסיקאָן, וואָס איז דערשי-נען אין 1927, שטייט בפירוש פאַרצייכנט, אַז „ער גרייט צום דרוק צוויי

בענד לידער און א באַנד קריטישע אַרטיקלען, ער איז געשטאַרבן דעם 27סטן אָקטאָבער 1944, אָן איין זאַמלונג פון זיינע לידער.

אָוודאי קען מען זאָגן, אַז זיין אומשטערבלעכקייט רוט ערגעץ אין לעק-סיקאַנען און אַנטאַלאָגיעס, אָבער דער פאַקט, וואָס מען האָט זיך אין זיין אייגענעם משפּחה-קרייז נישט מרחם געווען אויף דעם לעבעדיקן אימפעט פון זיינע גרויסשטאַטישע לידער, און ביזן היינטיקן טאָג נישט באַוויזן מקיים צו זיין דעם צוואַנג, וואָס ער האָט זיך געגעבן אין רייזענס לעקסיקאָן, זיבעצן יאָר פאַר זיין טויט, מאַכט אַ ווייטאַגדיקן איינדרוק.

בלעטערנדיק מ. באַסינס זאַמלונג — „ידישע פּאָעזיע אויף אַמעריקאַ-נער מאַטיוון“, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון ייִדישן קאָנגרעס, צום יובל פון 300 יאָר ייִדיש לעבן אין אַמעריקע, האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף יואל סלאָנימס אַ ניו-יאָרקער ליד, וואָס ווייזט ווי דורך און דורך אַמעריקאַניש ער האָט באַנומען די גרעסטע ייִדישע גרויסשטאַט, ווי גרינבלעך באַקאַנט ער איז געווען מיט די גרויסע אַמעריקאַנער שעפּערס — פון דעם ברייט-ברוס-טיקן וויטמאַנען, ביז דער ווערטער-מאַגיק פון „עמילים (דיקינסאָן — י. ג.) לידער, פון ערגעץ נישט-היי“, ווי אַ שטיקל אויסלייז פאַר די פאַרשעמטע יאָרן פון זיין שטומער אומשטערבלעכקייט, ברענג איך דאָ זיין ליד „אונדזער ניו-יאָרק“, וואָס איז, מיט אַלע חסרונות, אַ ליד פון וואַרעמער ייִדישער, ייִדיש-געטריישאַפט צו אַמעריקע.

אונדזער ניו-יאָרק

אונדזער ניו-יאָרק איז אונדזער אַמעריקע
שטאַרק איז זי, ברייט איז זי, שטורעמדיק גרויס;
זי גאַסן מיט מאַסן צעברויזט און צעצונדן,
דער פּלאַם פון נשמות, וואָס לעשט זיך נישט אויס.

זי ברייטקייטן ווייטע, די פרעיריס צעשפרייטע,
זי וועלדער, וואָס שפּאַרן אין הימל אַריין;
רי ראַקיס, וואָס שטייען אין זומער פאַרשנייטע,
זי אַדלערס מאַיעסטעטיש אין זוניקן שיין.

זי מעין, אָדער טעקסעס, צי פּלאַרידאָ, קאַליפּאָרניאַ,
ניו-יאָרק — דער ריון-סימבאָל פון דעם לאַנד;
זי פּולסן פון יעטועדן שטאַט שלאָגן קרעפטיק
אין האַרץ פון ניו-יאָרק, אינעם אייביקן שטאַנד.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י נ

די ימען, וואס קושן די ברעגן צעשויםטע,
די שטעט, ווי די טורעמס, אין וואַלקנס צעשטעלט;
ניו־יאָרק, די שטאָט פון די שטעט, ווי פּלאַנעטן
צעוואַרפסטו דיין ליכט רונד־אָרום אויף דער וועלט.

גיגאַנטישער גייסט פון וואַלט ווהיטמאַן, די מיסטיק
פון לירישן פּאָי, דער פּראָפעטישער פּלאַם
פון לאַועל און לאַנגפּעלאָוס דראַנג נאָך אוראַלטער,
דער אימפּעט פון ברייענט אין ווינט און איך ים.

ס'האַט אַלץ זיך פּאַראַייניקט, אין דיין האַרץ האַרמאַניש,
מיט עמערסאָנס פרומקייט און עטישן גלי,
און ווהיסיערס צאַרטע, פּאַלקסטימלעכע תּפּילות,
און עמיליס לידער פון ערגעץ נישט־הי.

געזאַנג דינס פון חברשאַפט, ברודערשאַפט, פּרייהייט,
און וואַשינגטאָנס, לינקאַלנס און רוזוועלטס געזיכט,
איך ליב דיר, ניו־יאָרק, מיט אייביקער טרייהייט,
און גרינג יעדער קרבן און לייכט יעדע פּליכט.

איז זינג איך דיין גלאַריע, אַמעריקעס גלאַריע,
דיין רולאַזער לעבן, דיין גלענדער טרוים,
דיין גרענעצלאַזער ווילן צו ריזיקע צילן
צו הויכקייט און העכער אַפּילו פון רוים.

איז זינג איך פון דיר, דו ניו־יאָרק, מיט גלויבן,
אַמעריקע און דו טיילן קיינמאַל זיך אָפּ;
צי לעבן, צי טויט — איך גיי אום דאָ דערהויבן
און פריי איז מיין האַרץ און געהויבן מיין קאַפּ.

.1955

העברעיזמען און פתגמים

עס איז אן אַקאַדעמישע פראַגע וויפל העברעיִש אונדזער ייִדיש לשון קען פאַרטראַגן, וואָסערע העברעיִזמען זענען נייטיק און ווען די פאַרהעברעיִזירונג טוט דער ייִדישער שפראַך קיין טובה נישט. אַן איבערלאַדונג פון העברעיִשע ווערטער איז אַוודאי נישט געזונט פאַר ייִדיש, אָבער העברעיִזמען בכלל, ווען זיי וואַרפן אַרויס פריקערע דייטשמעריזמען, זענען אַ רפואה שלימה פאַר ייִדיש, זיי זענען ממש לעבנס־נייטיק, ווייל זיי העלפן קרעפטיקן ייִדיש און עס דערהאַלטן ביים לעבן.

אַפּטמאַל דינען העברעיִשע ווערטער ווי גוטע סינאָנימען אין איין זאַץ, ווען מ'וויל זיך אויסהיטן פון איבערחזרון. אין איין זאַץ קען מען אַמאָל נוצן מלחמה און קריג, דאגות און זאַרגן, שלום און פרידן. ס'מאַכט רייכער און פעטער דאָס לשון. אַ העברעיִש וואַרט גיט אַמאָל צו אַ באַזונדערן ניואַנס. דאגות קאַרבן און קנייטשן דעם שטערן אַ סך גיכער און קאַנטיקער ווי זאַרגן. אַ תפילה איז וואַרעמער ווי אַ געבעט.

איך האָב ביי אַן אַנדער געלעגנהייט געטענהט, אַז מיר דאַרפן בכלל באַ־טראַכטן אונדזער ייִדיש לשון געשלאָסן פאַר דייטשן איינפלוס. די ווערטער וואָס ייִדיש האָט ביז איצט איבערגענומען און זיי פאַרברייטערט האָבן שוין געקראַגן אַ תיקון, אָבער איך וואָלט גיכער געגעבן אַן ענגליש וואַרט בילכער־קייט אין אונדזער לשון, אויב אַזאָ וואַרט איז אונדז בפירוש נייטיק, איידער באַד אַלץ שעפן פון דייטש. אַוודאי און אַוודאי וואָלט איך זיך נישט אָפּגע־שטעלט און גענומען פון העברעיִש די אַלע נייע צוגעקומענע פירות, חיות, בלומען, פיש, פייגל, שרצים, רמשים און ביימער. אויב כלב און אריה־לייב און צבי־הערש פילן זיך גאַנץ היימיש אין ייִדיש, וואָלט מען מיט דער צייט געקענט פאַרהיימישן אַלע צוגעקומענע צמחים און פרחים, איידער מ'זאָל דאַרפן אַנקומען צו דייטש אָדער צו אַ פאַריידישטן דייטש.

אינטערעסאַנט איז, אַז יהואש און ד"ר חיים ספיוואַק האָבן זייער ווער־טערבוך פון העברעיִזמען אין ייִדישן לשון אַנגערופן — „ייִדיש ווערטערבוך“. זיי האָבן פשוט פאַרשטאַנען, אַז די אַלע אַזוי־גערופענע העברעיִזמען זענען אַ שוין און אַ נחת פאַר אונדזער לשון און זענען אין תוך נישט קיין פרעמד־זוערטער, נאָר אַ קרעפטיקער און אינטעגראַלער טייל פון ייִדישן ווערטערבוך. אַזאָ פאַרעלטערט ווערטערבוך פון העברעיִזמען אין ייִדיש, וואָס איז

דערשינען אין 1910 אין ווילנע, א. נ. — „מלים בלשוני“, פון צ. נ. גאלאמב. איז נאך געגאנגען ווייטער און אָנגעוויזן, אַז אַזאַ ווערטערבוך (דער ווילנער מחבר רופט עס אויך „ווערטערבוך“) דערשיינט „אום ער זאל נוצליך זיין פיר אונדזערע ביידע עלענדע שפראַכן, ווי העברעיִשע אַלס נאַציאָנאַל שפראַך און פיר די זשאַרגאַנישע ריידענדע פּאַלקס־שפראַכע — זיי זאלן באַלעבט ווערן איינע דורך די צווייטע און געאַכטעט ווערן יעדערע נאָך אירע אייגענ־שאַפטען און ווערטה.“

ס'איז קלאַר אַז דער מחבר האָט ליב געהאַט די „זשאַרגאַנישע ריידענ־דע פּאַלקס־שפראַכע“ און אַז ער האָט זי געשטעלט זייער הויך, אויסדריקנדיק די האַפּענונג, אַז זי איז ביכולת אויך עפעס צו טאָן פאַר איר עלנדער שוועס־טער.

„מלים בלשוני“ איז אין דער פּאַרטייטשונג פון די העברעיִשע אויסדרוקן כמעט אַ קאָנקאַרדאַנץ, מיט אַ מראה־מקומות פון תנ"ך און גמרא. למשל מיט אַזאַ וואָרט ווי אכילה שיקט אונדז אַפּ דער צוזאַמענשטעלער צו אַזעלכע מרחקים ווי מסכתא שבת, פסחים, מכילתא, ברכות און אַנדערע ווייטע אַנ־ווייזונגען און קוואַלן.

אינטערעסאַנט איז, אַז יהואש ווערטערבוך איז צוזאַמענגעשטעלט גע־וואָרן אין 1911, און צ. נ. גאלאמבס בלויז מיט אַ יאָר פריער, און דאָך זעט אויס גאלאמבס ווי אַן אמת אַנטיקל, אין פאַרגלייך מיט דעם מאַדערניזירטן ווערטערבוך פון יהואש און ד"ר חיים ספּיוואַק.

לאַמיר נעמען אַזאַ העברעיִזם ווי „אַרצה“. יהואש פּאַרטייטשט עס פשוט — „אויף דער ערד, זייער גידעריק, זייער געפּאַלן“.

אין „מלים בלשוני“ געפינען מיר אַ לאַנגע אויפקלערונג. קודם־כל שיקט אונדז אַפּ דער צוזאַמענשטעלער צו בראשית ל"ו, פסוק י'. דער פירוש לייענט זיך אַזוי: „צו דער ערד, אויף אַן אַרטיקל וואָס איז געפּאַלן איר פרייו, אַדער אַ רייכער מאַן וואָס האָט געהאַלטן צו פיעל פאַרריסן דעם קאַפּף און איז געוואָרן אַ געדריקטער — איז געזאָגט: „ער ליגט ארצה“.

בכלל איז גאלאמבס ווערטערבוך אַ לומדישער, ס'באווייזט אַז גאלאמב האָט געהאַלטן, אַז אפילו גרויסע לומדים טאָרן זיך נישט אַפּקערן פון ייִדיש. ער לאַזט זיך נישט בעטן, טאַמער דאַרף מען האָבן אַ שטיקל מוסר השכל, אַ מאַראַלישע לעקציע; פאַרשטייט ער, אַז ביי אונדז יידן זענען נישטאָ קיין צו־שאַרפע און ענגע גרענעצן פאַר חיבורים. אין אַ ווערטערבוך מעג זיך אַ ייִדי־שער מחבר פאַרגינען צו דרשענען.

פאַר „בראשית“, למשל, זאָגט אונדז דער ווערטערבוך־צוזאַמענשטע־

לער, אַז „די סדרה לערנט אונדז אויך פון די געשיכטע מיט קין והבל, אַז אַ מענש זאָל ניט דענקען אַז דער צווייטער מאַכט אים ענג די וועלט, דען ווען די וועלט האָט געהערט נאָר צו צווייען, האָט איינער דעם צווייטן ערמאָרדעט זייענדיק זאָגאַר אַ ברודער. יעדער איינציקער אין געגענטליך ברענגט נוצען דעם מענשלעכן געזעלשאַפט; איין מענש אין דער וועלט וואָלט געוויס ניט געהאַט אַליין אויסגעאַרבייט פיר זיך אַזוי פיעל בעקוועמלעכקייט, און וואָלט אויסגיין פון מאַנגעל און הונגער, איידער ער וואָלט אוספּייען איינער אַליין צו פערפערטיקן פיר זיך וואָס אים איז בייטיק“.

אָבער אַזאַ סלאַוויזם ווי „אוספּייען“ איז נישט אינגאַנצן כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם מחבר, ווייל „ברית־מילה“ פאַרדייטשט און פאַרטייטשט ער — „די צערעמאָניע פון בעשניידונג דעם ק נ א ב ע צום אַכטן טאָג נאָך זיין געבאָרן“.

ס'דאַרף געזאָגט ווערן, אַז די הערות אויף יעדער זייטל זענען געשריבן אין אַ טיף־לומדישן העברעיִש. נאָך אַ באַווייז, אַז ער האָט זיין זשאַרגאַניש ווערטערבוך נישט געשריבן פאַר אַמעראַציע, ביים סוף פון ווערטערבוך קריגן מיר אַן אמתע מתנה, דער מחבר פאַרענדיקט זיין ווערק מיט פתגמי אוריתא. דאָס, זאָגט אונדז צ. נ. גאַלאַמב, זענען „גאַנצע תלמודישע זאָגן, וועלכע ווערן באַנוצט אַלס שפּריכווערטער“. די איבערראַשונג איז נאָך גרעסער, וואָס די תלמודישע שפּריכווערטער זענען איבערגעזונגען אין טייערע גראַמען. מיר וועלן זיך מוזן באַנוגענען מיט עטלעכע טשיקאַווע ביישפּילן: אווירא דאָרץ־ישראל מחכים — די לופט פון יודישע לאַנד גיט אַריין פערשטאַנד. אוי לרשע ואוי לשכנו. פון דעם בעזינס ווערען בעלאַהנט, געניסט אויך דער וואָס מיט אים וואָהנט. אל תרבה שיחה עם האשה — מיט אַ פרויענצימער קום ניט אין אַ טיפן געשפּרעך, דען עס קען בריינגען צו אַ גרעסערין פאַרברעך. אין מרחמין בדין — דער זאַקאָן שאַנעוועט קיין פערזאָן.

גאַלאַמב איז נישקשה פון אַ גראַמיסט, אָבער בשעת הדחק לאַזט ער זיך בשום אופן נישט באַזיגן, ווי, למשל, מקדים רפואה למכה — גאָט שיקט טאַקע, די רפואה פאַר דער מכה. נהרג על פחות משה פרוטה — איבער ווייִ־זיקער פון אַ גראַסען, קען ער ווערן דער שאַסן. דאָס קען נאָך ווערן גראַמעניִדיקער, אויב מען וועט נאָך דערצו לייענען — „דערסאַסן“ מיט אַ „סיז“.

אָבער בדרך־כלל קומט אים אַן דאָס גראַמען זייער לייכט. רשעים אַפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרים בתשובה — די בייזע אַפילו פאַרן טויט אַ מינוט ווערן זיי אויך ניט גוט. תפסת מרובה לאַ תפסת — ווילסטו אַננע־מען ביז פול, פאַרבלייבסטו ביי דעם גול, און צום סוף — גיתי ספר ונחזה — נאָמיר בריינגען אַ בוך, און געבן אַ זוך.

אָט די מחיהדיקע פתגמים זענען באמת אַן אַנטיק שבעאַנטיק. כ'בין זיך
משער, אַז גאַלאַמב האָט די פתגמים געוואָלט אַריינפירן אין יידיש ווי שפּריכט
ווערטער, נאָר ס'איז אים נישט געראַטן.

ס'איז שוין געקומען די צייט צוזאַמענצושטעלן אַ נייעם ווערטערבוך
פון העברעיִזמען אין יידיש, ווייל אַפילו פון יהואשס ווערטערבוך אַן, האָבן
אַ סך נייע העברעיִשע ווערטער געפונען אַ גוטע אכסניה אין יידיש. די מאַ-
דערנע יידישע ליטעראַטור איז כמעט אומפאַרשטענדלעך פאַר אַזעלכע, וואָס
קענען קיין העברעיִש נישט. נייִ־יידיש איז פאַקטיש אַ צווייג פון העברעיִש.
דאָס נייע יידישע ווערטערבוך, וואָס ווערט איצט צוזאַמענגעשטעלט, וועט
זיכער כולל זיין די אלע העברעיִשע ווערטער, וואָס זענען געוואָרן תושבים
אין יידיש, אַבער ביז דעמאָלט וואָלט בפירוש געווען אַ נוצלעכע זאַך אַרויס-
צוגעבן אַ נייעם אויפלאַג פון יהואשס „יידיש ווערטערבוך“ מיט מילואים.

.1953

ביאליקס יידישע לידער

ווען ביאליק האט אָנגעשריבן זיין ערשט ליד אויף יידיש, אַ קינדער-ליד — „אויף אַ הויכן באַרג“, איז ער שוין געווען אַ העברעיִשער דיכטער. ער האָט שוין געהאַט געמאַכט אַ רושם מיט אַ קליינער צאַל העברעיִשע לידער, וואָס האָבן באַוויון ווי טיף פאַרוואַרצלט ער איז געווען אין העברעיִש, אָבער זיין נעמען זיך צו דער ייִדישער פען איז בשום אופן נישט געווען קיין זייטיקע סטעזשקע, נאָר אַ גיין דורך אַ צווייטן וועג, צום זעלביקן ציל.

ווען ער איז געקומען צום ייִדישן ליד, איז דער באַרימטסטער ייִדישער דיכטער פון זיין צייט און נאָך מער — פון זיין קרייז, געווען שמעון פרוג. אָבער פרוג האָט נאָך אַפילו נישט געהאַט אַרויסגעגעבן קיין איין זאַמלונג פון זיינע ייִדישע לידער, אַלע זיינע לידער זענען געווען צעזייט און צעשפרייט, נאָר ס'איז נישט קיין סוד פאַר קיינעם, אַז ביאליק האָט געוווּסט פון זיי און זיי האָבן געהאַט אויף אים אַ גרויסע השפּעה.

פרוג האָט איבערלעך געליטן דערפון וואָס ער האָט געמוזט אַנקומען צו ייִדיש, צום „יאַטקע־לשון“, ווי ער האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט. מיט רוסיש האָט ער געוואָלט עפענען אַ פענצטערל צו דער וועלט, אָבער מיט ייִדיש איז ער געקומען זינגען פאַר זיין אייגן פאַלק, און די מוזיק האָט ער אַליין געשאַפן. אין רוסיש זענען אַ סך פּאָעטישע מכשירים געלעגן פאַר אים אָנגעגרייט, דער עיקר, דער בייג און קנייטש פון פּערוז. אין ייִדיש האָט ער נישט געפונען די גרייטע פּאָעטישע לעקסיק, אַפילו נישט די גרייטע פּאָעטישע באַנאָליטעטן, ווי אין רוסיש. ער אַליין האָט זיי ערשט געמוזט שאַפן.

זאָל מען מיך נישט שלעכט פאַרשטיין. פרוג איז געווען אַ גרויסער אויפטוער ווי אַ ייִדישער דיכטער. אין רוסיש, ווו ער האָט געוואָלט געפינען זיין פּאָעטישע היים, האָט ער קוים איבערגענעכטיקט און אַוועק ווי אַ גאַסט, וועמענס נאָמען איז אַפילו נישט פאַרשריבן אין דער אכסניה. אָבער אין ייִדיש איז ער געווען אַן אָנהייבער פון אַ גרויסער ייִדישער געזאַנג־תּקופּה. ער האָט געשריבן ייִדיש מיט אַלע זיינע פּאָעטישע חושים, די פּאָעטישע חושים וואָס ער האָט פאַרמאָגט (און אַ פּאָעט פאַרמאָגט מער ווי פינף גע־צײלעטע חושים), אָבער ער האָט געליטן פון זיין צווישפּראַכיקייט.

ביאליק איז געקומען צו ייִדיש אָן יסורים. פאַר אים איז עס געווען אַ גלייכער גאַנג. העברעיִש מיט ייִדיש האָבן זיך אין אים נישט געקריגט. ווען

העברעיש האָט אים שפּעטער אינגאַנצן באַהערשט און באַצווונגען, איז ער אַלץ נישט אַוועק פון ייִדיש. ער האָט איבערגעזעצט אגדות אויף ייִדיש און עס געטאָן מיט אַ גאַטירלעכער פּרייד. פון יענע צייטן ווען אַ סך ייִדישע שרייבערס זענען געווען צווייִשפּראַכיק, דורך העברעיש און ייִדיש — וואָלט מען גיכער באַדאַרפט ריידן ווי פון עשירותדיקער איינשפּראַכיקייט, אַ גרע־סערער און ברייטערער בריהדיקער שעפּערישקייט. טיף אינערלעך האָט פּרוג אויך ליב געהאַט דאָס ייִדישע לשון, כאָטש ער האָט זיך פון צייט צו צייט געבריקעט, ווייל פּרוג איז אויף אַן אמת געווען צווייִשפּראַכיק. זיין רוסיש האָט אים געשטערט צום ייִדיש, און פאַר זיין ייִדיש האָט ער מורא געהאַט — אויף רוסיש. ער האָט מסתמא געציטערט אַז מען זאָל אין זיינע רוסישע לידער נישט דערקענען דעם ייִדישן „אַקצענט“, הגם ער האָט זיך דערפון נישט אויסגעהיטן. ער איז נישט ווילנדיק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רוסיש־ייִדישן פּאָעט.

ביאַליק האָט נישט געליטן פון אַזעלכע קאַמפּלעקסן. זיין העברעיש האָט אים גאַר געהאַלפּן צו זיין ייִדיש ליד, און זיין ייִדיש האָט אים געטאָן מער ווי איין טובה, ווען ער איז געווען בלויז דער העברעישער פּאָעט. אָבער דאָס איז נאָך ווייניק, ער האָט אַזוי שטאַרק ליב געהאַט ייִדיש, אַז ער האָט גאַר גיך געפונען פאַר זיך אַ העכערן שטאַפל אין דער ייִדישער פּאָעזיע, פון זיין רביג — פּרוג.

אין זיינע געציילטע ייִדישע לידער און אַפילו אין די עטלעכע איבער־זעצונגען פון יהודה הלוי און היינען, זעט מען וואָס פאַר אַ רייכן ייִדישן שפּראַך־חוש ביאַליק האָט פאַרמאַגט, מיט וואָס פאַראַ גאַנץ האַרץ ער האָט געשמידט זיינע ייִדישע שורות און ווי ער האָט בפירוש מקפיד געווען אויף יעדער וואָרט, וואָס איז פאַר זיין צייט געווען אַן אמתער חידוש.

מ'האַט שוין אַ סך גערעדט וועגן ביאַליקס ייִדישע שפּראַך־חידושים, אָבער ווייט נישט גענוג. מען האָט נאָך ווייניקער גערעדט וועגן ביאַליקס שפּראַך־געפיל — אויף ייִדיש. כ'רייד דאָ אינגאַנצן נישט פון דעם פּאָעטישן ווערט פון ביאַליקס ייִדישע לידער — דאָס איז אַ טעמע פאַר זיך, דאָ גייט מיר נישט אין שאַצן און וועגן, נאָר אין אַנווייזן אויף זיין ייִדישער שפּראַך־אחריות. אַזאַ שפּראַך־אחריות איז אוממעגלעך, ווען מען שרייבט לידער אויף צוויי שפּראַכן. ביאַליק האָט אָבער געשריבן זיין ייִדיש ליד מיט די געירשנטע טיפענישן פון זיין פּאָלקס ברייטער און רייכער איינשפּראַכיקייט.

אין זיין ליד „גלוסט זיך מיר וויינען“, וואָס ער האָט געשריבן אַריגינעל אויף ייִדיש, הייבט ער גלייך אָן מיט אַזאַ שורה:
גלוסט זיך מיר וויינען געשמאַקער פון האַרצן.

פאָרוואָס עפּעס „גלוסט זיך מיר וויינען“, פאָרוואָס נישט „וויילט זיך מיר וויינען“, וואָס פאָר אַ גלוסטעניש קען באַפרידיקן אַ געוויינן? ווען מען לייענט אָבער די גאַנצע שורה און מען זעט, אַז ביאָליק נוצט, אין שייכות מיט וויינען, אַזאַ אויסדרוק ווי „געשמאַקער פון האַרצן“. פאָרשטייט מען ערשט, ווי אויף אַן אָרט דאָס וואָרט „גלוסט“ איז אין דעם באַגריף. ס'איז די הנאה פון אויסוויינען זיך, די פרייד פון אַרונטערוויינען אַ גרויסן שטיין פון האַרצן. געוויינן ביי י?דן איז בכלל געוואָרן אַ באַזונדערע פרייד. מען איז זיך געקומען געשמאַק אויסוויינען אין שול, און אַפילו, להבדיל, אין טעאַטער. דער שליסל צום „גלוסט זיך מיר“ ליגט אין דעם „פון האַרצן“, נישט פון די אויגן בלויז נאָר דאָס געוויינן זאָל קומען ממעמקים, פון האַרצן, און דערפאַר האָט ביאָליק גענוצט דאָס ריכטיקסטע וואָרט, ווען ער האָט גלייך וואָרעם געעפנט זיין ליד מיט — „גלוסט זיך מיר וויינען“.

בכלל איז דאָס גאַנצע ליד געשריבן אין אַ רייכן און, פאָר יענער צייט, אומגעוויינלעכן יידיש. נישט אַ ו י ס ג ע ו ו י י נ ט ע טרערן איז נאָך געווען ניי. ד ו ר כ ש ל אַ ג ן זאָלן זיך אייערע טרערן איז אויך געווען אַ פריש וואָרט.

אַז מיר קומען צו זיין ליד „אין שחיטה־שטאָט“ וואָס ביאָליק האָט אַליין איבערגעזונגען, נישט איבערגעזעצט, נאָר איבערגעקנאַטן אויף יידיש, זעען מיר ווידער אַמאָל, ווי אַריינגעטאָן מיטן גאַנצן האַרצן ביאָליק איז געווען, ווען ער האָט געשריבן יידיש. דאָס לשון פון דער פּאָעמע פּאַלט פון שורה צו שורה ווי אַ מעכטיקער וואַסער־פּאַל. ווען מען פּאַרגלייכט דאָס ליד, גע־שריבן אין 1904, מיט דעם לשון פון אַנדערע יידישע לידער פון יענער צייט, דערזעט מען וואָס פּאַראַ כוח ביאָליק האָט אַריינגעלייגט אין יעדער וואָרט און וויפיל שוונג יעדער שורה האָט פּאַרמאַגט. אין זיינס אַן אויסגעצייכנטער עסי וועגן ביאָליקן האָט ניגער געזוכט איינצוטיילן ביאָליקן אויף אַ יידישן פּאָעט, אַפילו אין העברעיִש, און אויף אַ העברעיִשן פּאָעט, אַפילו אין יידיש. מען דאַרף אָבער גיין נאָך ווייטער און אַנווייזן, אַז מיט זיין אייגענער איבער־זינגונג פון דער „בעיר ההריגה“ איז ביאָליק אויסן געווען אַרויסצוברענגען די דורך דורות געשאַפענע איינשפּראַכיקייט, אין דער אַזוי גערופּענער יידי־שער צוויי־שפּראַכיקייט. אין דער „שחיטה־שטאָט“ איז ביאָליקן געגאַנגען צו ווייזן, ווי נאַטירליך יידיש פּאַלט אַריין אין נביאיש און ווי העברעיִשדיק יידיש קען זיין, ווען מען אַנטפלעקט די פּאַרהוילענע אוצרות און מען פּראַלט אויף די באַהאַלטענע טירלעך.

די ערשטע צוויי שורות פון „אין שחיטה־שטאָט“ זענען אין העברעיִש נישטאַ. ביאָליק האָט אויף יידיש געזוכט אַ סימפּאָנישע עפענונג פאָר זיין

ליד, א באַלדיקן אַנשלאַג, אַ רוף וואָס זאָל האָבן עכאַס און וואָס זאָל גלייך קריגן אויערן. ער האָט עס אין ייִדיש געקראָגן דורך אַ פאַראַד פון איינזיל-ביקע האַמערי-ווערטער.

פון שטאַל און אייזן, קאַלט און האַרט און שטום,
שמיד אויס אַ האַרץ פאַר זיך, דו מענטש — און קום.

דערפאַר איז דער איינדרוק אַ קאַלאַסאַלער. דאַס איינזילביקע פאַרבלינד-וואָרט „און“ וואָס ווערט אויסגענוצט אויפן ווירקזאַמסטן אופן —

קאַלט און האַרט און שטום

שווידערט גלייך אויף דאַס ליד, און מיר זענען גרייט אויפצונעמען אַן אומ-געוויינלעכע שליחות.

מען וואָלט בפירוש געקענט שרייבן נישט איין נאָר עטלעכע אָפּהאַנד-לונגען וועגן איינצלנע ווערטער פון דער דאָזיקער נאַציאָנאַל-היסטאָרישער פאַעמע, ווי ביאַליק האָט זי אַליין אויסגעזונגען אויף ייִדיש. די ווערטער זענען געקומען פון פאַלק, אָבער ביאַליק האָט זיי אַזוי צעשטעלט און אַזוי אויפגעפרישט און איבערגעפרישט, אַז זיי זענען געוואָרן באַנייטע און נייע ווערטער, וואָס האָבן צוזאַמען געקראָגן אַ צווילינג פון גבורה און פון ווייטיק, וואָס אונדזער ייִדיש האָט נאָך אין יענער צייט נישט געקענט אויסדריקן. טאַקע באַמת ווי ביאַליק זאָגט אין זעלבדיקן ליד —

דען גאַט האָט דיר מיט מילדער האַנט געשענקט אַ צווילינג;
אַ שחיטה מיט אַ פּרילינג.

ס'איז אַן אומגעריכטער געשריי, וואָס פּראַלט אויף די טויערן פון הימל. צווילינג און פּרילינג איז דאָ נישט בלויז אַ גראַם, נאָר אַ בליץ, און וויפל סאַטירע ליגט אין דעם אויסדרוק — פון „גאַטס מילדער האַנט“. די מילדע האַנט פון גאַטס שפע האָט דעם ייד באַשערט דעם דאָזיקן מאַקאַברישן צוויי-לינג. באַלד קומען אַזעלכע בכיוונדיקע ייִדישלעכע בילדער —

דער גאַרטן האָט געבליט, די זון געלויכטן

און דער האַמערי-שלאַג אין די שלייפן אַקאַמפּאַנירט פּלוצים די איי-דיליע —

און דער שוחט האָט געשאַכטן.

ביאַליק האָט נאָך אַלץ אינזיגען דעם צווילינג, פאַרצווילינגט ער דער-פאַר אַזאַ מוראדיק בילד —

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

דער חלף האָט געגלאַנצט, און פון דער ווונד
האָט בלוט מיט גאָלד געפליסט.

דאָס איז אַ בילד וואָס בלויו אַ געניאַלער פּאָעט קען זען און ווייזן. ס'איז
געניאַל דערפאַר ווייל ס'איז אויך אַן אייביקער מאַראַלישער קאַמענטאַר. דער
חלף גלאַנצט פון דער שיינענדיקער זון און ס'פאַרצווילינגט זיך ווידער בלוט
מיט גאָלד, מאַרד מיט זון.

מ'האָט צו דער פּאָעמע געהאַט טענות פאַרוואָס ביאַליק אַליין האָט פאַר-
צווילינגט זיין שטראַף, געמוסרט דעם רוצח און דעם קרבן, אָבער כ'רייד דאָ
בלויו פון דער פּאָעמע ווי פון אַ ווערק, וואָס יעדער וואָרט, יעדער קלאַנג,
יעדער אַדיעקטיוו איז באַזעצט אויפן ריכטיקן אַרט. ביאַליק פאַרגעסט נישט
קיין איין דעטאַל, ער פאַרלירט גאַרנישט אויפן וועג. ער זעט —

אַ דאָך, אַ שטומער דאָך. מיט שוואַרצע שינדלען;
אַט הענגט אַ שפּין — גיי פּרעג דעם גרינעם שפּין!
ער האָט געזען אַלצדינג, ער איז אַן עדות,
איין לעבעדיקער עדות אויף דעם בוידעם.

ווער האָט דעמאָלט זיך פאַרגונען אַ „שטומען דאָך“ אין דער ייִדישער
פּאָעזיע? און וויפל טראַגישער גראַטעסק עס ליגט אין דעם איינציקן עדות,
דער גרינער שפּין, וואָס זעט הענגענדיק? און הערט ווי ביאַליק זאָגט נישט
אַז דער שפּין האָט אַ לֶךְ געזען, נאָר אַ לֶצֶדִי נִגַּ, דאָס איז אויסגעשעפט,
ס'איז פון שפּינס אויג גאַרנישט פאַרהוילן געוואָרן. אַלצדינג, מיינט דעם
גאַנצן שוידער וואָס די ווייטערדיקע שורות דערציילן.

מ'קען זיך אַזוי פאַרהאַלטן ביי יעדער ייִדיש ליד ביאַליקס, ביי זיינע
אַזוי גערופענע, נאַציאָנאַלע לידער און ביי זיינע אויך אַזוי גערופענע פּאַלקס-
טימלעכע לידער, וואָס ניגער האָט איינגעטיילט אויף ביאַליקס גייסטיק־העב-
רעישע לידער און גייסטיק־ייִדישע לידער, אָבער וואָס פאַר מיר זענען זיי
ביידע טיף נאַציאָנאַל־ייִדיש און מקורדיק איינשפּראַכיק, פון אונדזער טיפן
און שפרודלדיקן איינשפּראַכן קוואַל.

וויפל פריילעכן טאַג־ריטם האָט ביאַליק באַשאַפן און אויסגעשלאָגן אין
זיין „אַ פריילעכס“, און ווי ייִדישלעך עס ענדיקט זיך דאָס ליד, ווען ביאַליק
כאַפט זיך, אַז ער זינגט אַ ייִדיש פריילעכס —

הפּקר, הפּקר, אַלץ איז הפּקר,
ווי ס'איז הפּקר אונדזער בלוט.

און ווי שמועס־מעסיק און פּאַלקסטימלעך ס'הייבט זיך אַן דאָס ליד
— „כ'וואַלט“ —

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ז

כּוואַלט געווען אַ בעלן וויסן,
ווי וועט זיין מיין טויט?

ביאַליק האָט געשריבן ייִדיש מיט דער זעלביקער ליבשאַפט ווי העב־
רעיש און זיינע ייִדישע לידער זענען פאַר זיך מאַטעריאַל פאַר אַ טיפּער
שטודיע, פול מיט פאַרשיידענע ספּעקולאַציעס. וויפל מער וואָלט ביאַליק
געווען אויפגעטאָן אויף ייִדיש, ווען ער וואָלט זיך אָפּגעגעבן בלויז צום ייִדישן
ליד. אָבער דאָס זענען ספּעקולאַציעס אַזעלכע וואָס פאַרמאָגן איין גרויסן
תּירוץ: ביאַליק דאַרף גענומען ווערן אַ גאַנצער, מיט זיין ייִדישן טראַכט און
מיט זיין העברעיִשער קרוין. אַפילו ביאַליקס איבערגעזעצטע לידער פון העב־
רעיש אויף ייִדיש זענען אי אַריגינעל ייִדיש, אי העברעיִש אין זייער אַטעם.

ס'איז שאַ, ס'איז שטיל... אַט דאָ געשווינד
איז דורכגעפּלוגן ווי אַ פייל,
אַזויגס וואָס האָט געשמעקט מיט קינד
און ליגט שוין ווייט פאַר טויזנט מייל.

אַט די זעונג „וואָס שמעקט מיט קינד“ איז אַ בליץ פון ביאַליקס ווונ־
דער־וואָרט, אַפילו ווען ער שטראַפט און שרייט אָן. ניגערס אַ געלונגענער
אויסדרוק — ב י אַ ל י ק ש אַ פ ט איז זייער טרעפלעך, מ'קען עס פאַראַ־
פּראַזירן, אויסברייטערן און זאָגן, אַז צווישן ביאַליקס העברעיִש ליד און זיין
ייִדיש ליד איז פאַראַן מער ווי בלויז קרובהשאַפט. פאַראַן צווישן לידער פון
זיין רייכער העברעיִש־ייִדישער איינשפּראַכיקייט — אַ ביאַליקשאַפט.

.1959

מעשות פון ר' ישראל בעל-שם-טוב

די סעריע „אונדזער אוצר“ פון דעם „קראַנשטאַט-פּאַנד“ איז פאַרענדיקט געוואָרן מיט דעם פינפטן באַנד — „מעשות פון בעל-שם-טוב און זיינע נאַענטסטע תּלמידים“. ווי די פּרזערדיקע פיר בענד „מעשות פון בראשית“, „משה רבינו“, „פון גלות-בבל ביז רוים“ און „אליהו הנביא“, איז אויך דער לעצטער באַנד דערשינען אין פאַרלאַג „ציקאַ“. די ווערטפּולקייט פון דער גאַנצער סעריע קען דורך מיר איצטער נישט אָפּגעשאַצט ווערן. ס'איז אַן ספּק אַ גרויסער אויפטו צונויפצונעמען דעם לעגענדאַרישן מאַטעריאַל פון — אַדער בעסער געזאָגט וועגן די אַלע עפּאָכעס, זיי סיסטעמאַטיזירן און אין זיי — שוין דורך דעם אַליין — אַריינבלאָזן אַ נייעם לעבעדיקן אַטעם. מ'וואַלט באַדאַרפט גענויער שטודירן, וואָס נאָך די צונויפשטעלערס און אָפּקלייבערס האָבן געטאָן מיט זייער מאַטעריאַל און צו זייער מאַטעריאַל. ס'ווענדט זיך, פאַרשטייט זיך, וואָס פאַראַ אויפגאַבן די סעריע „פון אונדזער אוצר“ האָט זיך געשטעלט. ס'רעדט זיך דאָ נישט פון די ברייטערע אויפגאַבן צו זאַמלען אונדזער רייכן לעגענדע-מאַטעריאַל, ס'גייט דאָ אין דעם צי די זאַמלערס און צונויפשטעלערס האָבן זיך געאייניקט אויף דעם זעלביקן צוגאַנג — פּרו-מע פאַרויכטיקייט און בוכשטעבלעכקייט ביים באַגיין זיך מיט די מאַטע-ריאַלן, אַדער גאַר פּרייער רעדאַקטירטער אויסוואַל. אוודאי זענען די באַזונ-דערע זאַמלונגען פאַרזען מיט הקדמות, אָבער ס'וואַלט געווען כּדאי צו פאַר-גלייכן די פאַרטיקע פאַרידישונג פון די מאַטעריאַלן מיט די מקורים.

ס'האַנדלט זיך אויך אין דער גאַנצער אידייע פון קלייבן אַזעלכע מאַטע-ריאַלן פאַר אונדזער דור אויף ייִדיש, און וויפּל אַזעלכע „סעריעס“ אונדזער דור איז מחויב צו „ראַטעווען“ פאַר זיך. כ'קלייב זיך דאָ נישט צו פאַרפירן אַ ברייטע דיסקוסיע, אָבער מיר דאַכט זיך אַז אַזעלכע לעגענדעס זענען נישט אַזאַ מוז פאַר ייִדיש, ווי אַ שטייגער, די איבערזעצונג פון תּנ"ך. מיר זעען פאַראויס דעם לעבעדיקן וווקס און די אַנטוויקלונג פון ייִדיש, אָנגעלענט אויף דער לעבעדיקער אַנטוויקלונג פון העברעיִש, און נישט אויף איבערזעצונג-גען, ווי איבערגיסונגען אין דעם גליווער פון אַן אונטערגייענדיקן לשון. ייִדיש-קענען וועט מיט דער צייט מוזן זיך האַלטן גאַר נאַענט צו אַ גרינטלעכער קענטשאַפט פון העברעיִש. ייִדיש קען דערפאַר נישט צוריקגיין צו „טייטש“, אַדער גאַר צו באַדינען די פּרוי, בעת די מאַנסלייט האָבן אַ צוטריט צו די

שווערע און טיפע אַריגינאַלן. יידיש איז שוין לאַנג פאַר ביידע געשלעכטער און דער קערנדיקער יידיש־טייל — פון אונדזערע ביידע יידישע לשונות. בלויז אויף אַזאַ אופן און מיט אַזאַ צוגאַנג וועט יידיש פאַרבלייבן אין היכל פון אונדזער געשיכטלעכער מיסיע. יידיש טאַר ביים היינטיקן טאַג, און אויף אַלע להבאס, נישט אַפטרעטן פון העברעיִש.

דערפאַר וועט יעדער יידיש־קענער מוזן האָבן אַ צוטריט צו העברעיִשע מקורים; און דאַקעגן וועט יעדער העברעער פאַרדינען דעם טיטל — עם־הארץ, אויב ער וועט נישט קענען קיין יידיש, אין דעם ברייטסטן זין פון וואָרט, כ'מיין נישט נאָר דאָס לשון, נאָר זיינע אַלע מקורים, קינסטלערישע און פאַלקלאַריסטישע.

אַרויסגייענדיק פון דער הנחה, מעג מען דערפאַר איינפירן אַ שטיקל עקאָנאָמיע אין אונדזער באַלעבאַטישקייט. באַרייכערן אונדזער לשון מיט איי־בערזעצונגען פון אַלערליי העברעיִשע מקורים, דערשיינט אַפּט, אין ליכט פון אונדזער צוגאַנג צו אונדזערע ביידע לשונות, ווי אַן איבעריקע באַשווע־רונג, כ'רעד דאָ נישט פון די ביכער, וואָס זענען ביז איצטער דערשיגען אין דער סעריע „אונדזער אוצר“. ס'רעדט זיך דאָ אין אַלגעמיין וועגן נאַציאָנאַלן צוגאַנג צו דער אוצרידיקייט פון אונדזער לשון. אויב דאָס יידישע לשון ווערט דערמיט נישט באַרייכערט, איז אפשר נישט כדאי אין אונדזער צייט אויפ־צוועקן פון שלאָף מאַטעריאַלן, וואָס האָבן פאַר אונדזער דור אַ ווערט פון בלויז — לעגענדע, ווייל, ווי געזאָגט, דער מאַטעריאַל דרימלט סיי־ווי אין מקורים, וואָס וועלן דעם צוקונפטיקן יידיש־רעדנער און יידיש־קענער מוזן זיין צו־דער־האַנט אין אַריגינאַל.

קלאַרער געזאָגט: היינצייטיקע איבערזעצונגען אויף יידיש טאַרן נישט זיין אויסגערעכנט אויף אַן עם־הארץ, וואָס עקזיסטירט פאַקטיש מער נישט ווי אַן אַפּנעמער פון יידישן בוך. דער עם־הארץ, וואָס קען נישט קיין העב־רעיש און קען נישט קיין אַנדערע לעבעדיקע שפּראַך, האַלט ביים פאַרשווינדן, און אויב ער עקזיסטירט נאָך אין אַ קליינער צאָל, וועט ער פרעגן וואָס מען דרייט אים, ביים היינטיקן טאַג, אַ ספּאַדיק מיט אַזעלכע נישט געשטויגענע מעשות. פאַר אים וועט פאַרלוירן גיין דער קולטור־ווערט פון די אַלע לעגענד־דעס און ער וועט נאָווע נעמען אַפּפרעגן דעם גלויב־טייל פון די מעשות. ער וועט זיך ווערן קעגן זיי מיט דעם גאַנצן כוח פון אַ טראַגיי־קאַמישער אַפּי־קורסות.

מיר ריידן דערפאַר פון דעם אינטעליגענטן יידיש־לייענער, און פאַר אים מוז אַן איבערזעצונג באַרייכערן דאָס לשון און הייבן דעם ניוואַ פון אונדזער

לשון. ס'מוז זיך אריינפאסן אין דער קולטור־אטמאספערע פון דער נאטיר־לעכער אנטוויקלונג פון אונדזער שפראך. ער מעג וועלן וויסן, צי מען גיט אים רעליגיעזן מאטעריאל אדער קינסטלערישן מאטעריאל. מעג ער דערפאר אויך פרעגן די קשיה, וואס פארא פיעטעט ער איז שולדיק די ניי־איבערגע־זעצטע מאטעריאלן, און וואס אונדזער יי־דיש איז מחויב צו טאן דערמיט.

דאס איז גערעדט געווארן בכלל וועגן נאציאנאלער שפארזאמקייט און וועגן א העכערן צוגאנג צו אונדזערע אוצרות. פארשטייט זיך אז אונדזער צוגאנג צו היינטיקער ליטעראטור דארף און מוז זיין גאר אן אנדערער.

ווען מיר ווענדן אן די פריער־געבראכטע מאס — צום סאמע לעצטן באנד פון „אונדזער אוצר“ — די „מעשות פון ר' ישראל בעל־שם־טוב“, קור מען מיר צום אויספיר, אז דאס איז א גאָר־גאר ווערטפול בוך, צוליב דעם וואס די מעשות זענען דערשינען חוץ אין העברעיִש, אויך אין יי־דיש, און ווייל יי־דיש קען באטראַכט ווערן פאר דעם מקור זייערן, אפילו ווען זיי זענען איבערדערציילונגען פון העברעיִשע אריגינאלן. גראַד אין דער איבערדערציִי־לונג ליגט דער שפראַכלעכער חן זייערער. א שאַד וואָס דער צונויפשמעלער זייערער י. אַפּאַטאַשו, וואָס האָט זיין אַרבעט פאַרענדיקט קורץ פאַרן טויט, האָט אונדז איבערגעלאָזט אַזא קורצע הקדמה און ער האָט אונדז נישט קלאַר געזאָגט, ווי ער האָט זיך באַצויגן צו זיינע מאַטעריאַלן און וואָס פאַראַ שײַנויים ער האָט אין זיי אַריינגעטראָגן. ער דערציילט אונדז בלויז, אַז ער האָט זיך באַנוצט מיט די צוויי ייִדישע אויסגאַבעס פון די שבח־הבעש״ט, וואָס זענען דערשינען אין 1816, די נאַוידוואָרער און די קאַריצער. פאַרשטייט זיך אַז ס׳איז לייכט נאָכצוזוכן — נתי ספר ונחזה, אָבער ס׳גייט גיכער אין אַפּאַטאַשוס קינסטלערישן צוגאַנג צו דעם שפראַכלעכן אוצר. ער זאָגט אונדז בקיצור, אַז אין די מעשות זענען פאַראַן כמעט פאַרגעסענע ייִדישע ווערטער, וואָס מען דאַרף אויפלעבן, וואָס אַפּאַטאַשו האָט זיכער איבערגעלאָזט. פאַראַן אויך אין די מעשות אַ סך אינטערעסאַנטע העברעיִזמען, וואָס זענען צוזאַ־מענגעוועכט מיט ייִדיש און וואָס נעמען אויך אַרויספאַלן פון אונדזער לשון און ס׳וואַלט געווען אַ יושר זיי צוריק אַריינפירן אין דעם לעבעדיקן ייִדיש.

דער „ציקאַ“ ביכער־פאַרלאַג האָט לכבוד דעם דערשיינען פון די בעל־שם־טוב מעשות געמאַכט אַ יום־טוב און ס׳איז געקומען, אין אַ פּראַסטן מיט־וואַך, אַ גאַנץ שיינער עולם. די ייִדישע שרייבערס, מיט מיר בתוכם, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער שמחה, האָבן מיט אַלע כוחות געזוכט זיך אַרויפצואַרבעטן אויף אַ פייערלעכן טאָן, מכוח דעם אינהאַלט פון די מעשות גופא. איסר גאַלדבערג, דער דירעקטאָר פון „ציקאַ“, וואָס שטייט נאָענט צום

בונדישן לאַגער, האָט ביי דער געלעגנהייט גערעדט אזוי „חסידיש“ וועגן די „שבחי בעל-שם-טוב“, אַז ער האָט ממש געפלאַקערט. איך האָב געוואָלט פאַר-ענטפערן די דאָזיקע פרומקייט מיט דער גוואַלדיקער התלהבות, וואָס ער פאַרמאָגט בכלל פאַר אַ ייִדיש בוך, און כ'האָב באַמערקט, אַז וועגן אַן עראַ-טיש בוך אויף ייִדיש, וואָלט גאַלדבערג אויך גערעדט מיט ברען. דער דאָזי-קער נישט-געמיינטער, אפשר נישט-געראַטענער וויץ איז אויפן אַרט אַרויס-געקומען אַביסל רוי, אָבער אַן שום הלצות האָב איך געוואָלט זאָגן, אַז גאַלד-בערג איז פרום פאַרליבט אין אַ ייִדיש בוך און ער פאַרקויפט בכלל ייִדישע ביכער, ווי ער וואָלט אנגעבאַטן מצוות און מעשים טובים. מיט מיין משל-עראַטיק האָב איך אפשר נישט צופיל געגרייזט, ווייל אויף זייט 244, אין דער אַפטיילונג „חסידות“, ברענגט דער צונויפשטעלער אַ זאָג, וואָס וואָלט זיכער נישט באַדאַרפט געבראַכט ווערן, וועגן דער נאַענטקייט פון חסידות צו עראַטיק. דער זאָגער איז געשטויכלט געוואָרן מיט אַ פאַרגלייך, וואָס איז שוין אַביסל צופיל אַריבערגעפעפערט.

אַלע באַטייליקטע שרייבערס אין דעם יום-טוב, לכבוד דעם נייִדערשיי-נענעם בוך, האָבן זיך אין זייערע רעפעראַטן באַמיט צו דערנענטערן אויך צום אינהאַלט פון בוך — און דאָס איז, לויט מיין מיינונג, אַן איבעריקער אַנ-שטרענג.

ווען מיר זענען געווען יונג, האָבן מיר זיך באַצויגן צו אַזעלכע מעשות מיט גרינגשעצונג, אָבער די קולטיווירטע הויכשעצונג, וואָס מיר האָבן לעצטנס צו אַזעלכע ספרים, כאַפט אַמאָל אַריבער די מאָס, בעסער געזאָגט, זי קאָנ-צענטרירט זיך נישט אויף דער ריכטיקער מאָס.

דער ווערט פון די מעשות איז אין לשערה, אָבער דער עיקר דערפאַר, ווייל עס באַרייכערט און פרישט אויף אונדזער שפראַכלעכן אוצר. דער ייד, אָדער די יידן, וואָס האָבן דערציילט די מעשות, האָבן קודם-כל געקענט דער-ציילן אַ מעשה, לויט אַלע כללים פון דערציילן, פון אַנציען און אַנשפאַנען דעם הערער. שוין די נעמען אַליין פון די קאַפיטלען זענען רחבות-דיק-דער-ציילעריש: „אין פרק ווערט דערציילט וואָס פאַראַ ציטערניש און וואַכקייט ס'באַפאַלט דעם בעל-שם-טוב, ווען ער טראַכט וועגן בורא“; „אין דעם פרק ווערט דערציילט אַן אַדון אַ בר-מזל“; און „אין דעם פרק ווערט דער-ציילט ווי דער בעש"ט האָט פאַרלענגערט אַ קינדס אויסגעאַנגענע יאָרן“.

דאָס לשון פון די מעשות דאַרף שטודירט ווערן מיט גרויס אויפמערק-זאַמקייט צו די אַרויסגעפאַלענע ווערטער, אָדער צו די זעלטן-געניצטע. שוין אַזאַ וואָרט ווי „אויסגעאַנגענע יאָרן“ דאַרף צוריק אַריין אין אונדזער לשון.

ווייל ס'איז א גאנצער באגריף און מ'דארף פאר אַזא ווארט האָבן אַ גאַנצע קוואַרט מיט ווערטער. מיר געפינען אַזא נייטיקן העברעיזם „זאַלט מסלק זיין דאָס געלט“. מסלק זיין מיינט מער ווי אָפּגעבן, ס'איז אַ ניואַנס וואָס דאַרף געדענקט ווערן. אַזא זאָץ, ווי — „דו האָסט געלאָזט דיין ווייב אָן ענייה, זי האָט נישט אויף איין טאַג צערונג“, איז ביי דער גאַנצער געשילדער־טער אַרעמקייט — מיט גאַלד צוגלייך. אַדער אַזא צניעותדיקער אויסדרוק — „זיין איידעם האָט פּירגעהאַט מיט אַ גויה אויף דעם בעטל“.

דאָ און דאַרט געפינט מען אין די מעשות שטיקער שטייגער געשיכטע, הויכע מאָראַל און אויך אַ מאָראַל וואָס איז נישט אַזוי מאָראַליש, דער רבי פאַרשעלט און זיינע קללות ווערן מקוים. די אַרדענונג פון דער וועלט איז אַ פעסטע און באַשערטע — דער אַרעמאָן איז אַ ביטערער אַרעמאָן און דער גביר איז אַ גביר אדיר — און אַלץ מיט דעם רבינס הסכמה. אָבער דווקא די מידות, ווי זיי ווערן אויף זייער אופן אָפּגעשפיגלט אין די מעשות פון אַ פעסט־אייגעשטעלטער וועלט־אַרדענונג, זענען אינטערעסאַנט. אַמאָל קריכט אַן אַרעמאָן יאָ אַרויס פון זיין ביטערן מצב, אָבער ער מוז האָבן אַ ספעציעלע זכיה און קריגן אַ ספעציעלן רבישן שטויס.

די אמתע העכערע מאָראַל פון חסידות דאַרף מען פון דעסטוועגן אין די מעשות נישט זוכן, ווייל אין די חסידישע דערציילענישן איז די דערהייבונג פון חסידות פאַרגשמיותט געוואָרן און ס'פעלט אין זיי דער קאַנדענסירטער עפּיגראַם פון חסידישער תורה.

זוכן דאַרף מען אין די נאַוידוואַרער און קאַריצער אויסגאַבעס, וואָס אָפּאַטאַשו האָט זיי צוזאַמענגעוועבט, אין זיין צינויפשטעל פון די בעל־שם־טוב מעשות — לשון. כמעט אין יעדער מעשה קען מען געפינען אַ ראַזשיני־קע און נישט נאָר אַ ראַזשינקע אויף צו לעקן די פינגער, נאָר נוצלעכע ראַ־זשינקעס, וואָס מ'קען מיט זיי פאַרזיסן אַ היינטצייטיק זייטל יידיש.

דאַכט זיך מיר דערפאַר, אַז פון אַלע פינף ביכער, אין דער סעריע „אונ־דזער אוצר“, איז דער לעצטער באַנד „מעשות פון בעל־שם־טוב“ דער נוצ־לעכסטער, ווייל מ'קען די מעשות נישט אויפנעמען אין קיין אַנדער זין, אַחוץ וואָס דער צונויפגעשטעלטער מאַטעריאַל ברענגט צוריק דעם נאַטירלעכן חן פון יידישן זאָץ־בוי און דערפאַר איז אַזא ספר אַ דירעקטער נויץ פאַר דעם יידישן לשון.

מיר געפינען אין דעם מעשה־בוך אַ מעשה וועגן אַן אשה, וואָס פלעגט איטלעכן זאָגן „זיין גוטס און זיין שלעכטס“. אַט די לאַקאַנישקייט געפינט מען אין די מעשות אויף שריט און טריט; אין דעם גאַנצן באריכותדיקן טאַן

יעקב גלאטשטיין

פון נישט-געאייילטער, פאמעלעכדיקער דערציילערישקייט איז פאראן דאס גאלדענע טרעפן אין פינטל מיט דעם טייערן יידישן זאץ, וואס איז צום בא-דויערן געווארן א זעלטענער גאסט אין אונדזער בעלעטריסטיק און פובליציס-טיק. „זיין גוטס און זיין שלעכטס“ וואלט מען געקענט צעקייען און צע-שפרייטן, אבער די מעשה-דערציילערס האבן פארשטאנען, ווען דאס צעלייגן אויף טעלערלעך מוז זיך ראטעווען מיט דעם קורצן און בליציקן זאץ, כדי די מעשה זאל קריגן דעם נאטירלעכן ריטם פון אנטוויקלונג און שטייגערונג און זי זאל אויך האבן דעם חותם פון א יידיש מויל.

.1958

אַכט הונדערט יאָר ייִדישע מאַכלים

מיט אַ צייט צוריק האָב איך פאַרגעשלאָגן, אַז מען וואָלט געדאַרפט געבן יערלעכע אויסצייכענונגען פאַר ווערק וואָס הייבן די חשיבות פון ייִדיש, אָדער צו ייִדן וואָס האָבן, אין משך פון יאָר, מיט מעשים אַרויסגעוויזן גרויס ליבשאַפט צום ייִדישן לשון. אוודאי זענען וויכטיקע ליטעראַרישע ווערק פון ייִדישע פּאָעטן, בעלעטריסטן עסייִסטן סיווי אַ דערהויבונג פאַר ייִדיש, אָבער מיר איז געגאַנגען אין פרעמירן פאַר דירעקטע אויפטוען אויפן געביט פון לשון, אָדער צום לויב פון דער ייִדישער שפּראַך. ווען מען וואָלט מיך געווען געפּאָלגט און טאַקע באַשטימט אַזעלכע פרעמיעס, וואָלט מיין קאַנדידאַט הייִיאָר געווען מרדכי קאַסאָווער; און אַריינגעכאַפט וואָלט ער ביי מיר אַ טאַפּלע ייִדיש־פרעמיע, אי פאַר זיין ווערק, אי פאַר גוואַלטיקער פּערזענ־לעכער ליבשאַפט און געטריישאַפט צו ייִדיש, וואָס זיין ווערק אַנטפּלעקט.

מרדכי קאַסאָווערס ווערק הייסט „ייִדישע מאַכלים“ און איז נישט מער זוי אַ סעפּאַראַטער אָפּדרוק פון דעם „יודא א. יאפע בוך“, וואָס דער ייִוואַ האָט אַרויסגעגעבן לכבוד דעם אַכציקסטן געבוירנטאָג פון דעם עלטסטן לע־בעדיקן ייִדיש־פאַרשער. דאָס דאָזיקע יובל־בוך האָט רעדאַקטירט יודל מאַרק און מרדכי קאַסאָווער איז באַטייליקט אין דעם בוך מיט אַ טייל פון אַ גרע־סערער שטודיע. איצט איז דער טייל דערשינען אין אַ סעפּאַראַטן אָפּדרוק, וואָס האָלט 145 זייטן — אַנגעפיקעוועטע מיט אַלדאָס גוטס, מיט הערות, קאַמענטאַרן, באַמערקונגען צו די הערות, השערות, ביבליאָגראַפיע, ציטאַטן פון זעלטענע קוואַלן, אין פאַרשיידענע שריפטן, מיט אַריינגעוואַרפענע אָפּ־שטאַם־ווערטער און פאַרטייטשונגען, אויף העברעיִש, רוסיש, פּויליש, אַלט־פּראַנצויזיש, פּראַווענסאַל, איטאַליעניש, פּאַרטוגעזיש, בעמיש און פאַרשיי־דענע דייטשע דיאַלעקטן. שוין די דרוק־אַרבעט אַליין איז אַן אימפּאַזאַנטע, און אויב דער זעצער האָט נאָכן אויסזעצן די זעלטן־פאַרויכטיקע אַרבעט גע־קראַגן אַ וואַקאַציע, פאַרגינען מיר עס אים מיטן גאַנצן האַרצן.

די דאָזיקע אינטערעסאַנטע אַרבעט איז דער רעזולטאַט פון צוואַנציק יאָר פאַרשונג, אויף אַ געביט וואָס איז אַ יחיד במינו — ייִדישע מאַכלים. דער אָדערויף וואָס איז דערווייל פאַרעפּנטלעכט געוואָרן, נעמט אַרום בלויז מעל־עסנס און דאָס אויך — חוץ יום־טוב־דיקע מאַכלים. דורך די מאַכלים עפּנט זיך אַ גרויסע פּאַנאָראַמע, וואָס איז אַ ווונדערלעכער אַריינבליק אין

יידישן לעבן און יידישע זיטן, אין משך פון אַכט הונדערט יאָר, אין פאַר-
שיידענע מדינות. די נעמען פון עסנס האָבן באַרייכערט און אַנטוויקלט דאָס
יידישע לשון; אַ סך לאַקאַלע יידישע מאַכלים האָבן געהאַט מזל און זענען
דערהיבן געוואָרן צו דער מדרגה פון נאַציאָנאַלע יידישע מאַכלים; געקעכצן
און געבעקסן, אויב זיי זענען אַפילו אַנטליען געוואָרן פון די שכנים, וואָס
צווישן זיי האָבן ייִדן געווינט, האָבן זיי אָבער גאַנץ אַפט דורכגעמאַכט פאַר-
שיידענע ענדערונגען, אונטערן דרוק פון יידישע דינים, יידישע ברכות און
יידישע מנהגים.

דער מחבר זאָגט אונדז, אַז זיין אַרבעט איז „אַ טייל פון אַ גרעסערער
שטודיע אין יידישער קולטור-געשיכטע און שפראַכפאַרשונג“. אַט די אַלגע-
מיינע רייד גיבן אונדז אַ שוואַכן באַגריף, וואָס דער מחבר האָט שוין אויפ-
געטאָן מיט זיין דורכאַקערונג פון דעם דאָזיקן אַכילה-געביט. וואָלט אוודאי
געווען דאָס גלייכסטע, ווען כ'וואָלט ציטירט דעם גאַנצן גלענצנדיקן אַריי-
פיר צו דער שטודיע גופא, וואָס האַלט אַ זעכצן זייטן, אָבער איך וועל זיך
מוזן באַנוגענען מיט עטלעכע אַנווייזונגען, כדי אַרויסצוברענגען די ליבשאַפט
צו אונדזער מאַמע-לשון, וואָס מיט איר איז די גאַנצע אַרבעט דורכגעדרונגען.
ס'איז צו באַווונדערן ווען מען באַנעמט וואָס מרדכי קאַסאָווער איז אויסגע-
זעסן און וואָס ער איז אויסגעשטאַנען, כדי צוזאַמענצונעמען אויף אַ קלוגן.
אַפט אַן אינטוויטיוון אופן, זיינע גוט-סיטעמאַטיזירטע באַטראַכטונגען.

מרדכי קאַסאָווער איז אַסיסטענט-פראַפעסאָר פון העברעיִש אין ברוקלין-
קאלעדזש, און גראַד דער פראַפעסאָר פון העברעיִש האָט זיך גענומען צו אַזאַ
יידיש-אַרבעט. און ווייסט איר וווּ ער האָט זיין אַרבעט אָנגעהויבן, זאַמלענ-
דיק זיינע מאַטעריאַלן אונטער דער אויפזיכט פון גרויסע יידישע געלערנטע?
אין העברעיִשן אוניווערזיטעט, וווּ קאַסאָווער איז געווען אַ סטודענט מיט
וואַסערע צוואַנציק יאָר צוריק. אַן זיינע גרינטלעכע און אויטאָריטעטישע
ידיעות אין העברעיִש וואָלט קאַסאָווער נישט געקענט דורכפירן זיין אַרבעט,
צערטלענדיק אַ סך יידישע ווערטער, וואָס האָבן זיך גענומען אַרויסשיידן פון
זייער אורשטאַם, מיט איבער אַכט הונדערט יאָר צוריק. פאַר זיין אַרבעט
האַט ער זיך באַנוצט מיט שאלות-ותשובות, פוסקים, מוסר-ספרים, זעלטענע
מעשה-ביכלעך, ציטאַטן פון דער יידישער ליטעראַטור און עלטערער יידישער
מעמאָריסטיק, ווערק אויף אַלט-יידיש, פאַרשיידענע ווערטערביכער און אַנ-
דערע מקורות.

קאַסאָווערן איז אויך געגאַנגען אין אַרויסברענגען, זאָגט ער אונדז, דאָס
אַלגעמיינע יידישע מאַטעריעלע לעבן אין אַזעלכע לענדער, ווי איטאַליע,
פראַנקרייך, דייטשלאַנד, עסטרייך, אונגאַרן, בעמען, פּוילן, וואַלין, רייסן.

ליטע. אומעטום איז ער געגאנגען צום יידישן לעבן — דורכן מאָגן, האַלטן-דיק און אויג אויף דעם יידישן געדעקטן טיש, פאַקטיש אין אַלע אייראָפּעיִשע גלות־לענדער, שוין באַרירנדיק אַפילו דעם בייגל מיט לאַקס פון די פאַריי-ניקטע שטאַטן.

ס'איז נתפעל צו ווערן פון די חידושים, וואָס מען געפינט שוין אין דעם ערשטן אַרויסגעגעבענעם טייל, וועגן די מעל־מאכלים אַליין, פון די אַזוי־גערור־פענע פינף מינים־חידושים שפּראַכלעכע, קולטור־געשיכטלעכע, זיטן־מעסיקע. אויב איר ווילט קען מען פון דעם ווערק אויסטיילן אַ היסטאָריש־יידישן קאָך־בוך, מיט אַלע פּישטשעווקעס. אפשר וועלן ספּעציאַליסטן געפינען דאָ און דאָרט אַ פּגם, אָדער אַז דאָס צוגרייטן פון די געבעקסן און געקעכצן איז אַ ביסל פאַרעלטערט און אויך נישט־פאַרדיילעך. פאַר אונדזערע דעליקאַט גע־וואַרענע יידישע מאָנס, אָבער מרדכי קאַסאָווער גיט אונדז די אויטענטישע מקורים און אַפילו די וואַרענונגען פון אַלטע, יידישע ווייבערישע קאָך־ביכער, פון אַנהייב ניצנען יאָרהונדערט, אַז מען דאַרף טאַקע זיין פאַרויכטיק מיט דעם פעטס און שמאַליק.

אָבער דער עיקר איז, אַז מען גייט אַריין אין דעם וויינגאַרטן פון דעם רחבות־דיקן ווערק, דערשפּירט מען די ליבשאַפטלעכע און אַרומנעמענדיקע אַר־בעט, וואָס איז דורך דער גשמיות פון עסן, געקומען צו האַלדזן יעדער יידיש געקעכץ און געבעקס־וואָרט, מיט אַלע זיינע אור־וואַרצלען און מיט אַלע פאַרשיידענע בייגונגען און ענדערונגען, אין פאַרשיידענע יידישע קיבוצים.

אוודאי קען מען אַזויערנאָך אויך אויפשטעלן אַ קאַלאַסאַל בילד פון יידישן לעבן, דורך יידישע בגדים, יידיש מעבל, יידישן האַנדל און יאַרדן. ביזוועל נישט מגלה זיין דעם גאַנצן סוד, אָבער ווי מען אינפאַרמירט מיך קומט באַלד אַ גרויס ווערק וועגן יידיש געלט, געשעפט פון אַלטע יידישע מקורים, ביז דער נייסטער יידישער ליטעראַטור, — מיט אַלע דינים, ווערטלעך, נוצן, מנהגים — הכלל אַ ווערק וועגן יידישער נומעזמאַטיק, אָדער מזומענאָטיק. ווי איד רוף עס. ווי מיר זעען, קען מען אויפשטעלן ריז־געביידעס אויף דעם פונדאַמענט פון יידיש, וואָס זאָלן זיך צעבויען ברייט און רחבות־דיק און אַפּשפּיגלענדיק הונדערטער יאָרן יידיש לעבן, זאָלן זיי אַנטפלעקן אין דער זעלביקער צייט די קאַלאַסאַלע עשירות פון אונדזער יידיש לשון, זיין חן, זיין כּישוף, זיין פּיקחות און זיין גוואַלדיקן כוח פון אַנטלייען, ענדערן און באַנייען.

אַ פאַנאַראַמיש בילד פון דער דאָזיקער עשירות זעען מיר הן אין דעם ווערק גופא — "יידישע מאכלים" פון מרדכי קאַסאָווער, הן טאַקע אויך אין

דער ליבשאפט, וואָס מיט איר איז דער מחבר צוגעגאנגען צו זיין קוואַלי-
קער שטודיע.

לאַמיר נעמען אַ קליינעם ביישפּיל. רש"י דערמאָנט ערגעץ אין זיינס אַ
בלע"ז דאָס וואָרט — קוילעטש. אַ בלע"ז ביי רש"י מיינט דאָך גלייך אַלט-
פּראַנצויזיש, נו, לאַזט זיך אויס אַז אין פּראַנצויזיש איז אַזאָ וואָרט לגמרי
נישטאַ. לאַזט זיך דערפאַר טייטשן, אַז צו רש"י איז דאָס וואָרט דערגאַנגען
אַזש פון יידישן פּוילן. דאָס וואָרט תּבּוּאה, געפינען מיר אויך ווי אַ פּיינע
השערה וואָס לייגט זיך אויפן שכל, איז פון די באַגריפּלעכע העברעיִשע ווער-
טער, וואָס האָבן אָנגעהויבן אַריינדרינגען אין אַלט-יידיש, אין די ערשטע
פאַרמאַטיווע יאָרן פון יידישן לשון. עסנוואָרג-ווערטער געהערן בכלל צו די
סאַמע עלטסטע ווערטער אין יידיש, און דער טשאַלנט, קוגל, פּלאַדן און דער
כמעט-פאַרשוונדענער פאַשטעט זענען פון די גאָר אַלטע ווערטער, וואָס
האָבן אָנגעהויבן אַריינשפּאַצירן אין יידישן לעבן און אין יידישן מויל, מיט
וואָרט און עס.

מיטן עסן זענען פאַרבונדן ספּעציעלע יידישע איינגעשטעלטע עטיקע-
טעס, סיי ריטועלע און סיי אייגנאַרטיקע דרד-אַרץ טיש-מאַניערן, אַבער דאָס
וועט מרדכי קאַסאָווער באַהאַנדלען אין ווייטערדיקע קאַפיטלען.

די שטודיע וואָס נעמט אַרום בלויז מאכלים פון מעל האַלט, ווי גע-
זאַגט, אַ 145 זייטן, אין די אַנדערע טיילן וועלן געבראַכט ווערן מאכלים פון
פלייש און פיש, שמאַליץ, מילך און מילכיקס בכלל, גרויפן, פירות, איינגע-
מאַכץ, גרינסן, בשמים, צוקער, האַניק, ניס, משקאות, וויין, מעד, ייש-בראַנפן,
קוואַס, קאַווע, טיי, ציקאָריע, שבתדיקע מאכלים, יום-טובדיקע מאכלים. אויב
דאָס אַליץ איז דורכגעפאַרשט געוואָרן, ווי דער ערשטער טייל וועגן מעל, גייט
אויף אונדז אַ ווערק פון אַ טויזנט זייטן — און אַליץ אַוועקגעשטעלט אויף
דעם באַזיס פון יידישן לשון, מיט אַלע זיינע דורכוואַנדלונגען, קנייטשן און
טייטשן.

כ'קען זיך נישט צוריקהאַלטן פון געבן אַ לענגערן אויסצוג פון דעם
מחברס אַריינפיר, וואָס סקיצירט בלויז די שוין-אַרויסגעגעבענע אַרבעט, איר
אַרומנעם אין די סאַמע טרוקנסטע דעטאַלן, וואָס ווערן ערשט רעכט צעגליי-
דערט אין די באַזונדערע קאַפיטלען:

„דאָ ברענגען מיר דעם ערשטן קאַפיטל: מאכלים פון מעל, איינגעטיילט
אין אַ באַשטימטן כראַנאָלאָגישן סדר, ווי מיר געפינען זיי אין אונדזערע
מקורים: צו ערשט טרעפן מיר די עלטסטע מאכלים מיט די „ה'מינים“, גע-
קעכצן פון מעל און פאַרבראַקטן ברויט; דערנאָך באַקענען מיר זיך מיט די
בעיקר געקאַכטע מאכלים, ווי לאַקשן, קרעפלעך און דעם געפרעגלטן פאַנקוכן;

נאך זיי קומען פאשטעט און פלאדן — די עלטסטע געפילטע געבעקסן; א באזונדער אונטערקאפּיטל גיט זיך אָפּ מיט די באַווירצטע און געפילטע צור-קערגעבעקסן; לעקעך, טאַרט, חתן-ברויט, מאַנדלברויט, מאַרציפּאַנעס און טייגלעך; נאָך זיי קומט אונדז אויס צו ריידן, אויך אין אַ כראַנאַלאַגישן סדר, וועגן די טרוקענע געבעקסן, ווי: פרעצן, זעמל, קוכן, קוילעטש, קוכעלעך, קיכלעך, בייגל און בייסקוויט; די צוויי לעצטע אונטערקאפּיטלען האָבן שוין צו טאָן מיט יינגערע מאכלים וואָס שטאַמען מערסטן טייל פון די סלאַווישע לענדער, הגם טייל מאכלים טרעפן מיר אַ סך פּריער. פון זיי געהערן צו די געפילטע וויינע געבעקסן; אַבלאַטן, וואַפּלטקעס, „נאַסליניקס“, בלינעס, בלינצעס, פאַמפּעשקעס, פּיראַגן און קנישעס; לסוף פאַרענדיקן מיר מיט די יינגסטע מאכלים פון פאַרקנאַטענעם טייג, וואָס מען טוט אַריין אין זוף, ווי הויזבלאָזן, טריפלעך, קניידלעך, פאַרפל, קליסקעלעך און טשיפעקלעך.

„דאָס אַליץ איז איינגעראַמט אין אַ קולטור-היסטאָרישער ראַם פון די געהעריקע תקופות; וואָס זייער הינטערגרונט איז די הלכה-ליטעראַטור מיט די פּראַבלעמען וואָס דאָס לעבן גופא האָט אַרויסגערוּפּן. די שקלאַזטריא וועגן זיי גייט אַלע מאַל צוריק צו דער גמרא, און וווּ נאָר מען דאַרף, האָבן מיר אַנגעוויזן דעם מקור צוזאַמען מיטן אויסטייטש ביי רש"י און די בעליהתוס-פות פון צרפת און פון אַשכּנז. זיי שפּיגלען אַפּ דאָס רעאַלע לעבן אין ביידע לענדער, און ווי זייער המשך, קומען שפּעטערדיקע פאַרשטייערס פון דער רבנישער ליטעראַטור.“

דאָ און דאָרט וועט דעם לייענער מסתמא אויספעלן אַ געקעכץ אָדער אַ געבעקס פון זיין אייגענער היים-שטאָט, אָדער ער וועט זיך דערמאַנען, אַז ביי אים אין דער היים האָט מען עס אַנדערש צוגעפּראָוועט, — און דאָס אַליין וועט וועקן דעם אינטערעס צו דער ספּעציפּישער שטודיע. אַזעלכע קשיות דאַרפן מסתמא געשיקט ווערן צום מחבר גופא, אָדער צום יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, אַזאָ קאַרעספּאַנדענץ וועט זיכער באַרייכערן אונדזער לשון און וועט זיכער אַריינפאַלן אין נעץ פון יודל מאַרק און געפּיר-נעז אַז אַרט אין זיין ווערטערבוך. אַט בין איך געווען גוואַלטיק צופּרידן, ווען כ'האַב דערזען אַז מיינע לובלינערישע „מלינצעס“, זענען גלייכבאַרעכטיקט מיט די בלינצעס. אמת, אין ווערק ווערן זיי אַנגעגעבן ווי אַ כעלמער שפּראַך-פּראָדוקט. פאַרגין איך עס כעלם. אַבער לובלין איז געווען אַ גרעסערע שטאָט און לובלינער יידן האָבן געשמאַק געגעסן מלינצעס. ס'האָט מיך, למשל, גע-חידושט וואָס קאַסאָווער פאַרפעלט צו זאָגן, אַז קרעפלעך האָט מען אויך גע-פילט מיט געהאַקטע לעבער, וואָס האָט דעם געהאַקטן פלייש צוגעגעבן אַ ספּעציעלן טעם.

ווען מיר קינדער האָבן געבעטן ביי דער מאַמען מען זאָל אונדז געבן — נישט קיין קרעפל נאָר אַ קראַפּ, האָבן מיר געמיינט, אַז מיר רעדן קינדער- לשון, לאַזט זיך אויס, אַז ס'איז טאַקע דאָ אַזאַ וואָרט. אין לובלין זענען נישט געווען קיין אַנדער קניידלעך אַחוץ מצה-קניידלעך. ביי אונדז אין לוב- לין האָט מען באַב-פּאַסאַליעס נישט גערופן קיין באַהנען, נאָר בויען — בויע מיט פּערפל; אַט די עטלעכע לובלינערישע באַמערקונגען גלוסט זיך מיר מאַכן. כ'בין זיכער, אַז אַ סך יידן וועלן לייענען קאַסאָווערס אַלזייטיק ווערק און דערגיין צו זייערע פּערזענלעכע יוגנט-זכרונות. זיי וועלן זיך דערמאָנען אין דעם לאַקשענעם קוגל, געבלעטערטן קוגל און אַפילו אין טשאַלנט קוגל, אין המן-טאַשן, אַדער אין קליינע „המן-טעשלעך“ — פּאַראַן, ווי איר זעט, אַפילו אַ פּאַרקלענערונג פון די טאַשן; און מרדכי קאַסאָווער פּאַרצייכנט אַ ציטאַט פון דעם זאַמאַשטשער, שלמה עטינגער אַז אויך פּלאַדן האָט אַ פּאַר- קלענערונג און ביי אונדז אין לובלין פּלעגט מען טאַקע אויך זאָגן — פּלעד- לעך. אליהו בחור האָט שוין אין זיינע ווערק דערמאָנט „גוט פּאַשטידן און וואַדן“; און וועגן פּאַשטעטן און פּלאַדנס. ווי אַ „מעלשפּייז מיט געפילעכץ“ האָט מען זיך נאָך אין פּריערדיקע צייטן געחקירעט, וואָס פּאַר אַ ברכה מען דאַרף אויף דעם מאַכן און געפּסקנט — „מוזנות“.

אַט דאָס אַלץ, מיט אַ ברייטער האַנט, בכל טוב, באַפּעפּערט און באַ- זאַלצן מיט שפּריכווערטער, גלייכווערטלעך און ליטעראַטור-ציטאַטן, געפינט מען אין דער שפּראַך-פּאַרשערישער אַרבעט — „ידישע מאַכלים“. אַט גיט זיך מענדלעך אַ זאָג, — דערמאָנענדיק אַ שיינ-פּאַרברוינטן לאַקשן-קוגל, אַז „אַ כּפּרה פּאַר אים אַלע היינטמאָדישע אויפגעיווערענע, אויפגעבלאָזענע פּאַש- טעטן“. גאַטלאַבער ברענגט אַז אַרעמעלייט „האַבן צעכאַפּט דאָס פּלייש ווי פּלאַדן“. אין די בעל שם מעשיות געפינען מיר „וואַרפּן אַ בייגל צו עמעצן פּאַר אַ סגולה“. בייגל איז אויך געווען אַ קללה און אויב קאַסאָווער דער- מאַנט נישט, אַז מ'האַט געשאַלטן „ליגן אין דר'ערד און באַקן בייגל“, דער- גייט ער אַזש ביז דער ניר-אַרקער „טיימס“, וואָס רעדט פון בייגל ווי פון אַ יידיש געבעקס וואָס ווערט געגעסן „זונטיק אינדערפּרי“.

דאָס לעצטע קאַפיטל איז אַפּגעגעבן צו „הויזנבלאָזן, טריפלעך, קנייד- לעך, פּאַרפל, קליסקעלעך, אַדער קלוסקעס, טשיפּקעלעך“. קאַסאָווער גיט זיך אַפּ שפּראַכלעך, „קאַכלעך“ און קולטור-געשיכטלעך מיט יעדער באַזונדערן מאַכל. ער ברענגט אַ ציטאַט פון אַ יידיש קאָד-בוך, וואָס דערקלערט אויטאַ- ריטעטיש, אַז לאַקשן זענען פּאַררעכנט „פּאַר דער פּראַבן-שטיין פון דער קאָד- פעיקייט פון דער פּרוי“, אַבער דער בדתן-דיכטער אליקים צונזער, האָט גע- האַלטן אויך פון פּאַרפל. ער קלאַגט זיך אויף אַ יונג ווייבל, מיט אַזעלכע

איבערצייגנדיקע גראמען: „אבער קען זי דען זיין אַ באַלעבאַסטע, אַז זי פלעגט גאָר שפּאַצירן אין גאַס, פאַרפּל אַז זי קאַכט אויס גאָר פּראָסטע, איז אויך פּול מיט רויך און אַש“ — גאַס און אַש האָבן משמעות געגאַלטן פאַר אַ בדחנישן גראַם.

ס'איז אַ טייער און לעבעדיק יידיש ווערק און מען דאַרף אַנערקענען די אַרבעט וואָס איז אין דעם אַריינגעלייגט געוואָרן, כדי דעם מחבר צוצוגעבן מוט אַז ער זאָל אַרויסגעבן די ווייטערדיקע טיילן פון דעם אויסשעפּלעכן ווערק, וואָס איז אַ קעניגלעכער שפּאַציר, אויף די מלכותדיקע שליאַכן פון יידישן לשון.

.1958

מורא פאר פראבלעמען

ווען מײן שיף האָט געשפּאַלטן דעם ים און מיך געבראַכט קײן אַמעריקע. בין איך גופא געקומען אַ צעשפּאַלטענער וואָס שײך אַ סך ענינים און פּראָ-בלעמען; דער עיקר ווען איך האָב אײנגעזען אַז איך אַליין מוז זײ רעווידירן און צופּאַסן צו מײנע באַדינגונגען. אַלץ וואָס איז אַמאָל פּאַר מיר געווען דיסקוסיע־מאַטעריאַל, אויף יענער זײט, האָט פּלוצים גענומען צושטיין און מאַנען גלייך אַן ענטפּער. אַט די צעשפּאַלטנקייט האָט הײנטיקע צײטן אַ נאַמען, וואָס וואָרפט אַן אַ מורא און וואָרט אויף אַ פּסיכאָאַנאַליטיקערס קו־שעטקע. אָבער דעמאָלט, אין 1914, בין איך געבליבן שטיין אַליין, אַן אַרומ־גערינגלטער מיט מײנע אײגענע אַנגעוואָרפענע פּראָבלעמען, וואָס זײער יאָ און נײן איז אַמאָל געווען אַ בײגוזאַמער, און וואָס די לײזונג זײערע איז אין דער הײם נישט געווען אַזאַ צודרינגלעכע, דערפאַר ווײל כ׳האָב זיך מיט זײ געקענט אַנלענען אויף טאַטע־מאַמע און חברים.

די צעשפּאַלטנקייט איז געווען די סיבה, וואָס כ׳האָב ממש־פּיזיש אַזוי שטאַרק דורכגעווייטיקט די טיפּע באַליידיקונג, אויפן חשבון פון דער ייִדי־שער אמונה, וואָס כ׳האָב אַנגעטראָפּן אין דער „פּרייע אַרבעטער שטימע“. כ׳געדענק ווי דער אָפּיציעלער אפיקורס פון מײן וואָכנבלאַט, וווּ כ׳האָב שוין אַפילו געהאַט פּאַרעפּנטלעכט מײנע ערשטע דערצײלונגען, ל. ראָזנצווייג, האָט זיך בילדלעך־מײאָס אויסגעדריקט וועגן ספּר־תורה, אַנרופּנדיק זײ „טױטע קעלבער“. ראָזנצווייג האָט זיכער נישט געוואָסט וואָס פּאַראַ פּייל ער האָט אַרײנגעשאָסן אין סאַמע האַרץ פון אַ זיבעצן יאָריקן בחור. כ׳בין אַרומ־געגאַנגען אַ טיף־באַליידיקטער און זיך ממש געראַנגלט מיט דעם הפּקרדיקן אויסדרוק, עפעס ווי אויף מיר וואָלט געלעגן דער גאַנצער עול זיך אַנצונעמען פּאַר דער באַליידיקונג, אָדער זי צו פּאַרגלעטן, צו פּאַרזאַלבן און זיך צופּאַסן צו איר, מיט דער פּרײהײט וואָס כ׳האָב שוין מיטגעבראַכט פון דער הײם; ווינציקסטנס די פּרײהײט פון אויסדרוק וואָס איז שוין געווען פּאַרשריבן אין מײן אײגענער קאַנסטיטוציע. כ׳האָב ראָזנצווייגס אויסדרוק פּאַרט נישט געקענט אַראַפּשלינגען, און כ׳האָב בשום אופן נישט געקענט פּועלן בײ זיך אַביסל טאַלעראַנץ פּאַר דעם אַנטי־רעליגיע פּאַנאַטיקער פון דער „פּרייע אַר־בעטער שטימע“.

אין דער ראַנגלעריי מיט זיך האָט אויך געשפּילט אַ ראַלע דער פּאַקט.

וואָס כ'האַב שוין אויף יענער זייט געלייענט בנימין פייגענבוים בראַשורן. וואָס האָבן די ייִדישע אַמונה אויך נישט איבעריק צאָרט באַהאַנדלט. די דאָ- זיקע פאַמפלעטן וועגן כשר און טריף, וועגן מצוות און וועגן יום־כיפור, האָבן איך נישט געלייענט בשתיקה, נאָר כ'האַב זיי אַפילו געוווּן דעם טאַטן מיינעם וואָס איז געווען אַ פרומער ייד און אַ שטרענגער שומר מצוות. ביי מיין טאַטן זענען די דאָזיקע בראַשורן געווען אַ קוואַל פון פאַרוויילונג. ער האָט זיי גאַרנישט באַדאַרפט טאַלערירן, ווייל דאָס איז געקומען ממילא, אָבער גאַר פון אַן אַנדער ווינקל. ער האָט געלאַכט פון די בראַשורן, ווי אַ קריסט האָט אַמאָל געלאַכט פון בורלעסקייִט און פון זיינע משונהדיקע האַוואַיעס. ס'האַט אים פשוט אַמוזירט אַז ס'זאָל זיך געפינען אַ לאַבוס, וואָס זאָל קענען אַזוי ריידן פון דער ייִדישער אַמונה. פאַר אים זענען פייגענבוים הפקרדיקייטן געווען אַזוי קאַמיש, אַז ער האָט געלאַכט ווי מען לאַכט פון אַ קלאַון, וואָס טוט זיך אָן אַ הויקער און אַ פעטע רויטע נאַניע.

האַט דאָך דער טאַטע מיינער געקענט אויף אויסנווייניק גאַנצע שטיקער פון אַלטע מכירת יוסף שפּילן, מיט זייערע פאַרנאַגראַפישע אַנצוהערענישן און גראַבע זלזולים אויף דעם אַלטן יעקב און זיינע קינדער. האָט ער דאָך יונגערהייט אַליין זיך באַטייליקט אין די דאָזיקע פורים־שפּילן, געטראָגן אַ מונדיר און אַ שווערד און דערלאַנגט די שאַרפע פראָזע. אָבער פונקט ווי דער עצם קענען ברענגען אויף די ליפן אַזעלכע פרייע רייד איז ביים טאַטן געווען פורים־שפּיל און פאַרשיכורטע עד־לאַידעדיקע דערלויבטע פאַרוויילונג. אַזוי זענען פאַר אים געווען פייגענבוים בראַשורן. מיך האָט עס אַזש באַליידיקט, ווען כ'האַב געזען ווי דער טאַטע נעמט אויף די אפיקורסות פון דעם לץ, ווי פייגענבוים וואַלט געווען אַ פורים־שפּילער. אים האָט זיך נישט געלייגט אויפן שכל, אַז ניכטערעהייט זאָל אַ ייד — נישט קיין לאַבוס — קענען ריידן אַזעלכע דיבורים.

אָבער ווען איך האָב זיך געפונען איינער אַליין אין ניו־יאָרק מיט ראַזענ־צווייגס זלזולים, האָבן איך זיי געמוזט נעמען אויף זיך אינגאַנצן. אין דעם איז געלעגן דער באַוווסטזיין אַז איך בין שוין אַליין, אָן הברים און אָן דעם שאַרפּשטיין פון קאַמיזם, וואָס אין זיי האָט זיך אָנגעשלאָגן די פרייהייט פון אַ פייגענבוים און פון דעם אַמעריקאַנער אָנגאַסטיקער „באַב“ אינגערסאָל, מיט וועמענס מיינונגען איך האָב זיך שוין אויך געראַנגלט אין דער אַלטער היים.

אַרום דער היימישער דורכביטערונג איז געלעגן די רחבות פון אַ גוואַל־טיקן לוקסוס. כ'האַב זיי געקענט דורכשמועסן מיט חברים, שפאַצירנדיק אַרום שול, וווּ מיר האָבן זיך אַריינגעכאַפט אויף עטלעכע מינוט. כ'האַב גאַר דע־

מאָלט אַליין נישט געוויסט, וואָס פאַר אַן אַנשפּאַר פאַר די פּראָסטע געדאַנקען ס'איז אַ טאָלעראַנטע שול, וואָס עסט זיך נישט אַפּ ס'האַרץ אַפילו ווען מען באַטרעט איר שוועל, מיט אַזאַ רעגולירטער זעלטנהייט; ווען מען כאַפט זיך אַריין אַ קוק טאָן אויף די מתפללים, אַפילו ווען מען קומט שוין צו עלינו.

אַן אַ טאַטן ביי דער זייט, וואָס האָט פון אַלץ וואָס האָט ביי מיר געזאָלט זיין שאַרפע געווינענע פּרייהייט, געמאַכט ס'גרעסטע געלעכטער און אַ גאַנצע קאַמעדיע; און אַן חברים וואָס האָבן די אַפיקורסות אַזוי צעדיסקוטירט, און ס'איז פון איר ווייניק געבליבן אַזוינס, וואָס זאָל טאַקע לעסטערן און טיף־איינשניידן, האָב איך איינער אַליין געמוזט באַשליסן פאַר זיך, פאַרוואָס האָט ל. ראָזענצווייג מיר אַזוי שטאַרק ווי געטאַן. אפשר איז אין דעם, ווי געזאַגט, געלעגן נישט מער ווי די שווערע בענקשאַפט, ווען כ'האַב פּלוצים איינגעזען אַז אַלץ דאָ אין אַמעריקע איז מוטל אויף מיר אַליין אין אַן ענגן צימער, און איד קען עס נישט טיילן מיט קיינעם. אויף די ראַגן, אין מיין נייער היים, זענען געשטאַנען פּראַפעסיאָנעלע אַטעיסטן, וואָס זענען אויך גישט געווען איבערקלייבעריש מיט אויסדרוקן, ווען זיי האָבן גערעדט פון גאָט און פון ביידע טעסטאַמענטן. דעמאָלט, מיט עטלעכע און פּערציק יאָר צוריק, איז נאָך אַמעריקע נישט געווען אַזוי אַפיציעל פאַרקריסטלעכט. היינט באַהאַלט זיך דער אַטעיזם אַדער אַנגאַסטיציזם און ער קומט זעלטן אַרויס פון באַהעלטעניש צו פּאָדערן פאַרשעמטערהייט רעכט פאַר זיך, אין אַ לאַנד, וואָס ווערט וואָס אַ יאָר אַלץ מער פאַרקירכלעכט; וווּ די פּרעזידענטן און די געהויבענע באַאָמטע באַטראַכטן זייער רעליגיעז לעבן פאַר אַן אַנגענומענע עפּנטלעכע שטאַט־פּונקציע. וואָשינגטאָן און דזשעפּערסאָן האָבן זייער רע־ליגיעז לעבן געהאַלטן פאַר שטרענג־פּריוואַטע דורכלעבונגען. פון אונדזערע אַמעריקאַנער פּרינציפּן, אַז דער שטאַט איז אַפּגעטיילט פון דער קירכע און אַז דער שטאַט איז דער פּאָטער פון אַלע קינדער, אַפילו פון גאַטלאַזע קינדער, איז מער קיין שפור נישט געבליבן. די פאַרייניקטע שטאַטן זענען אַפּ־ציעל אַ קריסטלעכע מדינה, וואָס שענקט רעליגיעזע פּרייהייטן צו אַלערליי רעליגיעס, מיט אַ ברייטהאַרציקער טאָלעראַנץ. אָבער אַלץ פון שטאַנדפּונקט פון אַנגענומענעם און פּיל־דענאַמינאַציאָנעלן קריסטנטום. דאָס דאַרפן מיר געדענקען; אַמעריקע איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ פּעסטונג פון אַפיציעלן קריסטנטום.

אָבער דעמאָלט ווען איד האָב דערקענט אַמעריקע, האָט ממש געשוויבלט און געגריבלט מיט אַטעיזם אויף די גאַסן, אין די היימען, און אין די גרויסע פאַרזאַמלונג־צענטערן. די אַמעריקאַנער קריסטלעכע אינטעליגענץ איז נישט געווען רעליגיעז. רעליגיעזע אַפּנויגן זענען געווען — די אַפיקורסות פון יע־

נער צייט. ווען דער פאָעט עליאַט איז געוואָרן אָפּיציעל אַ רעליגיעזער מענטש און ער האָט עס פּראַקלאַמירט ווי אַ טייל פון זיין טאַג-טעגלעכן קינסטלע-רישן לעבן, האָט עס געמאַכט אַ רושם ווי אַ קינסטלער וואָלט אַרויס לתרבות רעה. היינט קלינגט זייער נאַטירלעך, ווען דער מאַדערניסטישער פּאָעט אַדען ווערט אַ גלייביקער קריסט און ער שרייבט קריסטלעך-רעליגיעזע לידער. די ענגלישע פּאָעזיע האָט ביו אַ פּופּציק יאָר צוריק מייסטנס פּאַרנוצט אַ טייל פון איר שעפּערישן פייער אויף דעם אַלטן טעסטאַמענט, וואָס מיט זיין גאַ-לעריע פון ביבלישע מענער און פּרויען, האָט ער וויניקער שאַקירט ווי די קלאַרע פּאַראַבלען פון קריסטלעכקייט.

אַבער נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז מיר געגאַנגען אין באַ-רירן די ערשטע טיפע שמועסן מיט זיך — מכוּח אמונה, איך האָב געוואָלט פּאַרצייכענען, אַז די דאָזיקע שמועסן זענען, וואָס אַ יאָר, אַלץ מער און מער פּאַרלייגט און פּאַרשטומט געוואָרן, און מיר דאַכט זיך אויך, ביי אַלע מיינע קאַלעגן און חברים פון דער פען, אַחוץ, פּאַרשטייט זיך, ביי די שרייבערס, וואָס רעליגיעזע פּראַבלעמען זענען דער סאַמע עיקר פון זייער שרייבערישן חייונהדיקן אינטערעס. מיר — כ'רייד איצטער פון דעם רוב יידישע שרייבערס — האָבן זיך נישט אָפּט באַטייליקט אין די רעליגיעזע עטאַפּן פון אונדזער דור, כ'מיין מיט אַ באַוווּסטיגניקן אינטערעס, מיט דעם אינטערעס, וואָס מיט אים קומען מיר צו דער יידישער וועלט דיקטירן און פּסקענען. מיר זענען געוואָרן פּאַסיוו צו דער דאָזיקער וויכטיקער פּראַגע פון רעליגיע, און בעת אונדזער גאַנץ יידיש לעבן איז אַרומגעוואַקסן געוואָרן פון סינאַגאַגן, שולן און צענטערן און פּאַרשיידענע רעליגיעזע כיתות אין שאַרפע צעטיילטקייטן, האָבן מיר זיך באַצויגן דערצו מיט אַ דערשראָקענער פּאַסיוויטעט. מיר האָבן נישט אויסגעדיקט קיין קלאַרע מיינונגען, מיר האָבן אויפגעגעבן אונדזער ווילן צו פירערשאַפּט.

ביים היינטיקן טאַג האָבן מיר נישט קיין איין ל. ראָזענצווייג, אַדער בנימין פייגענבוים, און הגם ס'בענקט זיך נישט נאָך זיי, איז עס אַבער מערקווירדיק וואָס אַפילו אַן עלעגאַנטער פייגענבוים פון אונדזער צייט, אַדער אַ ראָזענצווייג, וואָס זאָל נישט כאַפּן קיין קעלבערנע התפעלות פון זיין איי-גענער קעלבערנער אפיקורסות, האָבן מיר נישט. מיר האָבן מער נישט קיין איין שרייבערישן אפיקורס. אַ יידישער שרייבער וועט זיך היטן אַרויסצו-ברענגען אין דער עפנטלעכקייט זיין אַגנאַסטיציזם. פּאַרקערט, מיר האָבן צוגעקראָגן אַ סך רעליגיעזע שרייבערס, וואָס האָבן זיך פּראַפּעסיאָנאַליזירט, און טייל פון זיי האָבן אַפילו אַנטוויקלט אַן אייגענעם סטיל. מיר האָבן לעצטנס עטלעכע רעליגיעזע אויסגאַבן אין יידיש, און די שרייבערס זענען

גאנץ לייכט אויף דער פען. אבער מיר האָבן מער נישט קיין איין אַנטי-רעליגיעזן שרייבער.

זאָלן מיר אָננעמען אַז דער היינטיקער ייִדישער שרייבער איז געוואָרן מער רעליגיעז, אָדער ס'קלעקט אים אפשר מער נישט קיין מוט אַרויסצוקומען מיט אפיקורסישע געדאַנקען? און אויב ער איז געוואָרן מער רעליגיעז, פאַר-וואָס קומט ער נישט אַרויס מיט אַ קלאַרן רעליגיעזן אני מאמין, פאַרוואָס מיינט ער בכלל אויס די דאָזיקע שווערערע פּראָבלעמען פון אונדזער צייט?

מיר לייענען אַ סך אַרטיקלען וועגן ייִדישער געמיינשאַפט, ייִדישער אַר-גאַניזירטער רעליגיעזקייט, אָבער מיר לייענען וועגן דעם מן-הצד. שרייבערס וואָס זענען געוויינלעך זייער קלאַר-אויסדריקלעך ווען ס'קומט צו מדינת ישראל, צו ייִדיש, צו אַלערליי ציוניסטישע פּראָבלעמען, צו לאַנד-פּאָליטיק, ווערן אָדער קילע רעפּאָרטערן אַז זיי נעמען ריידן וועגן ייִדישע רעליגיעזן לעבן אין לאַנד, אָדער זיי ווערן ראַמאַנטיקער וואָס כאַפּן זיך אַריין אַמאָל אין אַ יובל, ימים נוראים, אין שוהל, אָדער זיי קומען צו הקפות ביי אַ חסי-דישן רבין און זיי פאַרצייכענען זייער התלהבות. וואָס שטעלן אָבער פאַר די שרייבערס אין זייער טאַג-טעגלעכן לעבן? זענען זיי רעליגיעזע — אויף ווי ווייט גרייכט זייער רעליגיעזקייט? זענען זיי רעליגיאַז — אויב דאָס וואַרט מיינט עפעס — זאָלן זיי דערקלערן אַקוראַט, אין וואָס באַשטייט זייער רעליגיאַזקייט? זענען זיי מסכים, אַז די גאַנצע געמיינשאַפטלעכע צוקונפט פון אַמעריקאַנער ייִדן, זאָל ליגן אין די הענט פון ראַבייס, אָדער האָבן זיי אויך קאַנקרעטע מיינונגען וועגן דעם? און קאַנקרעטע מיינונגען קענען זיי דאָך האָבן בלויז, אויב זיי אַליין ווייזן אַרויס אַ לעבעדיקן און דירעקטן אינ-טערעס אין די אַלע פּראָבלעמען.

מיר זענען נאָרוואָס געווען עדות פון עטלעכע קאַנפּערענצן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט שול און סינאַגאַגע, ראַבייס און רבנים. אוודאי זענען די אַלע קאַנפּערענצן באַריכטעט געוואָרן אין דער ייִדישער פרעסע, אָבער ייִדישע שרייבערס האָבן אין זיי נישט גענומען קיין דירעקטן אינטערעס. אַ געוויסע אינערלעכע פּאָרויכטיקייט דיקטירט דעם ייִדישן שרייבער צו שטיין אַביסל פּונווייטנס און צו קאַמענטירן אין אַלגעמיינע סטאַטיסטישע טערמינען — סטאַטיסטיש תּרתי משמע, מיט טרוקענע סטאַטיסטישע ציפּערן און ווי סטאַ-טיסטן, אַן פּולע, אַחזריותדיקע ראָלן. מיר וואַרטן אויף די באַמערקונגען אָדער נביאותעריי פון עטלעכע פּראַפעסיאָנעלע סאַציאַלאָגן און מיר וואַרפן זיך אַרויף אויף די אויספירן, ווייל מיר האָבן מורא צו זאָגן אַן אייגן וואַרט. אפשר האָבן מיר גאַרנישט קיין אייגן וואַרט, אפשר זענען מיר אָנגעשראַקן

פון דעם אלגעמיינעם מאַרש צו סינאגאגאלער רעליגיע, און מיר שטייען געפלעפט און מיר לאָזן זיך מיטשלעפן?

דער עיקר, ווען ס'קומט צום ענין רעליגיע, האָבן מיר ייִדישע שרייבערס זיך נישט צו באַרימען מיט קיין צו־גרויסן מוט. אַט באַרימען זיך אלערליי ייִדיש־רעליגיעזע דענאַמינאַציעס, יעדער באַזונדער, די אַרטאָדאָקסן, קאַנסערו־וואַטיוון, רעפּאַרמערס — מיט גרויסע זיגן און פאַרויסמאַרשן, און ייִדיש־אַמעריקאַנער לעבן. מען רעדט וועגן אַ רעליגיעזן רענעסאַנס. וואָס פאַראַ דירעקטע שייכות האָבן מיר צו דעם דאָזיקן רענעסאַנס? רירט ער אונדז אַן שעפּעריש, אָדער כאַטש אין אייגענעם הויזגעזינט? וואָס פאַראַ צוקונפטיק ייִדיש לעבן ווילן מיר אַליין העלפן בויען אין אַמעריקע? ווילן מיר פון אַ רעליגיעזן שטאַנדפונקט, אַז ס'זאָל זיגן דער אָדער יענער פליגל פון ייִדיש־רעליגיעזן לעבן, און זענען מיר גרייט צוצולייגן אַ האַנט און העלפן? אָדער זענען מיר פּאַסיוו צום גאַנצן ענין פון רעליגיע, אָדער אַזוי גערופּענער רעליגיעזער אויפּלעבונג? פאַרוואָס זשע האָבן מיר נישט קיין מוט און מיר זאָגן עס נישט אַרויס אָפּן און קלאַר, ווי קלאַר מיר ריידן אַרויס אַ סך ווייניקער וויכטיקע פּראַבלעמען פון אונדזער דור? ווילן מיר טאַקע אַרויסלאָזן פון די הענט די פירערשאַפט, וואָס מיר ווילן שטאַרק אָנהאַלטן בנוגע אַנדערע ענינים ווען מיר קומען פנים אל פנים מיט אַזעלכע שווער־יאַדערדיקע פּראַבלעמען, וואָס זענען נוגע דער צוקונפּט פון אַמעריקאַנער ייִדישן לעבן?

מיר דאַכט זיך אַז די ייִדישע שרייבערס האַנדלען גאַנץ וויסנשאַפטלעך־ערלעך. זייער כלומרשטע מן־הצדיקייט, ווען ס'קומט צו ענינים פון רעליגיע, בעמט זיך דערפון, וואָס ווי עצה־געבערס פאַרן כלל, האָבן זיי זיך פּריער אַליין נישט פּסיכאָאָנאַליזירט, צו נוצן אַ מאַדערנעם טערמין. זיי קענען זיך נאָך אַליין קיין עצה נישט געבן.

.1957

אונרזער גלות

די יערלעכע סימפאזיומס פון דעם חודש-זשורנאל „די צוקונפט“ זענען שוין געוואָרן אַ טראַדיציע אין ייִדישן ניריאַרק, און דער הייִיאַריקער דורכ־שמועס האָט זיכער די טראַדיציע נישט געבראַכן אויך אויף להבא, ווייל דער אַלגעמיינער איינדרוק איז געווען, אַז דער עולם וואָס האָט געהערט די צוויי צענטראַלע רעדנערס פון אַוונט, ד״ר ש. ראַווידאַוויטש און ר. אַבראַמאַוויטש, איז אַוועק אַ צופרידענער, ווייל ס׳איז אין אים אַריינגעדרייט געוואָרן אַ סך גייסטיקע שפייז. אויב ס׳איז ריכטיק, ווי כ׳בין זיך משער, אַז אַ יערלעכער סימפאָזיום דאַרף אָנכאַפן ביי די הערנער אַ וויכטיק פּראַבלעם פון יאָר, איז דער הייִיאַריקער סימפאָזיום געווען באַזונדער געראַטן דערמיט, וואָס ער האָט דורכגעדרעשט אַ פּראַבלעם, וואָס איז נישט נאָר הייִיאַריק, נאָר אויך פּאַראַיאַריק און איבעראַיאַריק, און כאַטש אַ סימפאָזיום איז נישט מחויב צו זיין אַ דעבאַטע, אַ מחלוקה, צווישן די הויפּט־רעפּערענטן, האָט דער דורכגע־פירטער סימפאָזיום פון היינטיקן יאָר, נישט־ווילנדיק צוגעשטעלט אַ דעבאַ־טע, וואָס איז ביז גאָר געווען טעאַטראַליש, אפשר גאָר צירק, אין דעם אַלטן ספּעקטאַקולאַרן זין פון וואָרט, ווען צוויי לייבן, אָן די גלאַדיאַטאָרן, האָבן זיך דורכגעראַנגלט. ס׳איז אפשר צו עלעמענטאַר אַפּצושאַצן דעם מהות פון אַוונט, אַז אַ „בונדיסט“ ווי אַבראַמאַוויטש האָט גערעדט ווי אַ ציוניסט, און אַ ציו־ניסט, מיט דינערע גענדזן־פּיסלעך, ווי ראַווידאַוויטש, האָט גערעדט ווי אַ בונדיסט, אָבער אַז ס׳איז פּאַרגעקומען אַ שטיקל גייסטיקער איבערטו, פאַר אַלעמען אין די אויגן, קען נישט זיין דער מינדסטער ספּק. דער סורפּריז האָט געפּינקלט און ער איז געווען אויף אַ פּיינער הויך, אַזוי אַז אין דעם איבערטו האָט זיך קיינער נישט באַדאַרפט גייסטיק אינגאַנצן עפּנטלעך אויסטאָן.

ביידע רעדנערס זענען געווען אינטעלעקטועל פאַרקנעפּלט אויף אַלע פּאַר־זיכטיקע באַוואַרענישן, וואָס האָבן דערפאַר פאַרשאַפט נאָך מער פאַרגעניגן, ווייל ס׳איז אויסגעקומען, אַז די איבערראַשונג איז געווען אַן אינערלעך־דער־וואַרבענע און נישט לשם עפּעקט, אויב מען וויל ניצן העכערע ווערטער קען מען אַפּילו זאָגן, אַז די איבערראַשונג איז געווען אַ היסטאָרישע.

פונדעסטוועגן וועט מען נישט זיין אינגאַנצן גערעכט אויב מ׳וועט זאָגן אַז ד״ר ראַווידאַוויטש האָט צושטאַרק איבעראַשט, אַזוי שטאַרק ווי זיין אַפּאַנענט אין דעם סימפאָזיום, וואָס איז, ווי שוין געזאָגט, פאַרוואַנדלט

געוואָרן אין אַ דעבאַטע. אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט שוין אויך לעצטנס פיל מאָל צוגעגרייט זיינע לייענערס, פאַר דעם נייסטן גייסטיקן עטאַפּ זיינעם, האָט פאַרט אַרויסגערופן מער פאַרווינדערונג, מיט זיין איבערפלאַנצן זיך אויף אַ באַדן, וווּ ער וואַלט זיכער נישט דערוואַרט צו טרעטן, לאַמיר אָב-כאַפּן, מיט אַ צען יאָר צוריק, אגב איז טרעטן דער ריכטיקער אויסדרוק, ווייל די איבעראַשונג מצד אַבראַמאָוויטשן, איז נאָך דערצו געקומען, ווי אַ רעזול-טאַט דערפון, וואָס טרעטנדיק אויף אַ פאַר אים נייעם באַדן האָט ער מעשה ערשט-באַקערטער צעטראַטן אַ שפאַר ביסל גרונט-עיקרים פון בונדיסטישן אני מאמין, באַווייזנדיק ווי ווייניק ער האָט זיך בכלל אַנגעהערט מיטן בונדיזם, וווּ ער איז אַמאָל געווען אַ נכתב.

מיך למשל האָט געווינדערט, ווי לייכט אַבראַמאָוויטש האָט זיך געספּראַ-וועט מיט דעם גזר אויף ייִדיש, וואָס ער אַליין האָט, אין משך פון זיין שטאַרק-צעהיצטער רעדע, ביטער גוזר געווען, און דעם מחק וואָס ער האָט אַזוי דעמאָנסטראַטיוו פּראַקלאַמירט אויף דער צוקונפּט פון ייִדישן לשון, אַז ס'איז אים נישט איינגעפאַלן אַפילו קיין איין טרייסט-וואַרט. ער האָט אַפילו פאַרגעסן זיך איינצושטעלן ביי דער דעספּאַטישער געשיכטע און ביי איר אויספּועלן געוויסע חשיבותדיקע איינזעענישן פאַר ייִדיש, ווי ס'וואַלט אים, אַן אַלטן ייִדישן סאַציאַליסט (שוין נישט אַ בונדיסט!) זיכער אַנגעשטאַנען.

אַבער גאָר שטאַרק האָט מיך מיטגעריסן דער צווייטער גראַם-נאַמען פון אַוונט, ד"ר ראַווידאָוויטש, וואָס האָט זיך גייסטיק אַפּגעגראַמט פון זיין אַפּאַנענט אין גאַר אַ סך פּרטים, אַפילו אין אופן ווי ער האָט פאַרטיפּט זיין רעפּעראַט און ווי ער האָט אים ריינ-שפּראַכלעך דערהויבן. דער פּריער-גע-זאַגטער משל מיינער מיט דעם ספּעקטאַקולערן איבערטו איז בלויז חל אויף ד"ר ראַווידאָוויטשן, אויף וויפל ס'איז געווען דער עפּעקטפולער איינדרוק פון מאַמענט, ווען ער איז אויפגעשטאַנען און אויפגענומען דעם געראַנגל מיט דעם פּריערדיקן רעדנער, וואָס האָט אַ תל געמאַכט פון גלות.

אַבער ביי ד"ר ראַווידאָוויטשן איז די אַדוואַקאַטור פאַרן גלות נישט קיין נייע פּראַקטיקע, ער פאַרנעמט זיך שוין דערמיט שיינע יאָרן, און ער נעמט-אויף אַלערליי פּראַצעסן, היסטאָרישע און יורידישע, און ער האַלט אין איין צוריקקומען צו אַ פינאַל, וואָס איז ביי אים געוואָרן דער אינטערעס פון זיין לעבן.

יעקב לעשצינסקי האָט לעצטנס, דערגרייכנדיק די רייפּע און באַדאַכטע עלטער פון אַכציק, אַנגעזאָגט אַז ער וועט נישט באַהאַלטן דעם גלות, הינטער דעם דעקאַראַטיוון טערמין — תפוצות. ער באַנוצט זיך דערפאַר כסדר מיטן וואַרט גלות, ווייל ער וויל תמיד קלאַפּן אויף דער ווייטיקדיקער מדרגה פון

אונדזער מצב, און נישט אויף די מילדערנדיקע אומשטענדן פון תפוצות, פון אונדזערע צעזייטע און צעשפרייטע ישובים, מיט זייער אייגנארטיקן, ווי אויך אנגענומענעם און פון דרויסן איבערגענומענעם קאלאָריט. ד"ר ראָוידאָוויטש אָבער, ווען אָפילו ער נוצט דאָס וואָרט תפוצות, האָט ער נישט מורא פאַר דעם גלותדיקן קרעכץ פון אויסדרוק. פאַרקערט, ער זעט אין דעם דויער פון גלות די הויכע מדרגה פון יידישן אויסדויער.

אָבער ווי ווייט לעשצינסקי און ראָוידאָוויטש זאָלן נישט זיין איינער פון אַנדערן, אין זייער צוגאַנג צום מצב־גלות; ווי יעדער פון זיי זאָל נישט טראָגן די פּאָן פון גלות, מיט דערנידערקונג אָדער מיט שטאַלין (ווייל דער אונטערשייד צווישן די צוויי צוגאַנגען איז נישט בלויז אַ ראַמאַנטישער, אַ שפּראַכלעך־געפּשטלטער, נאָר דער פּולער אונטערשייד צווישן מינוס און פּלוס) טראָגן זיי ביידע אויף זיך אַ יידיש גלות, וואָס איז איינגעשרומפן געוואָרן, אפשר גייסטיק אַ סך מער ווי פיזיש. דער יידישער גלות, דער וואָס פון אים וויל לעשצינסקי אַנטלויפן, און וואָס אין אים וויל ראָוידאָוויטש זיצן, איז שוין מער נישט אַזוי גרויס ווי דער יידישער גלות נאָר אַ קליינע גייסטיקע טעריטאָריע, מיט זייער אַ קליינער יידישער באַפעלקערונג.

דער ענין גלות איז אַ טיפּע סוגיא און ד"ר ראָוידאָוויטש פאַרטיפּט עס מיט רייךגעשיכטלעכע קאָטעגאָריעס. ער איז נישט קיין אַפּאָלאָגעט פאַרן גלות, נאָר אַן אַדוואָקאַט, כלפי אַלערליי פּראָקוראַרן און אַנקלעגערס. אָבער ער באַשיצט שוין גאָר אַ קליין טעריטאָריעלע, ווייל ס'גייט נישט אין דעם וואָס די תפוצות האָבן שוין נישט מער די היסטאָרישע מעלות פון גלות, נאָר וואָס די באַוווּסטזיניקע טרעגערס פון די גלות־מעלות זענען שוין געוואָרן אַזאַ אומבאַדייטנדיקער מינוט, אַז ס'כאַפט אָן אַ שרעק.

כ'בין שטאַרק מסופּק, צי אין ד"ר ראָוידאָוויטשעס אילוזאָרישן גלות געפינען זיך ביי היינטיקן טאַג, מער ווי ל"ו הונדערט יידן, וואָס שפירן מיט אַלע רמ"ח אברים דעם גייסטיקן טעם פון גלות און דעם ווערט אים דורכצור־טראָגן, מיר דאַכט זיך, אַז דער טראַפּ היינטיקע צייטן, פאַר אַלע אַדוואָקאַטן פון גלות, וואָלט באַדאַרפט פּאָלן נישט אַזוי אויף באַזינגען דעם גלות, נאָר אויך באַשיצן אים פון גייסטיקן פּונאַדערפּאַל. יעדער גלות וואָס פון אים רעדט ד"ר ראָוידאָוויטש, און מיר אַלע וואָס רייזן שוין פון אים אַזוי לאַנג מיט איבערגעגעבענער ליבשאַפט, איז ביים היינטיקן טאַג, אין זיין גייסט־קער געאַגראַפּיע און גייסטיקן דיאַפּאַזאָן — אַ קליינער תּחום, וואָס איז אומפּאַרגלייכלעך קלענער ווי מדינת ישראל, אין גייסטיקן שטח און אין אַרומנעם, מיט אַ גאָר קליינער באַוווּסטזיניק־יידישער באַפעלקערונג. אויב ד"ר ראָוידאָוויטש באַגרענעצט נאָך דערצו דעם גלות צו אונדזערע צוויי לשונות

— יידיש און העברעיִש, און נעמט נישט אַריין דאָס צו־לייכט איבערגענו־
מענע לשון פון דער מדינה, מיט זיינע אַלע אַנווערענישן, איז וויפל בלייבט
און וואָס ווערט בכלל פון דעם גלות, וואָס מיר אַלע באַזינגען נאָך מיט אַזוי
פיל ליבשאַפט?

די אַדוואַקאַטן פון גלות וואַלטן דערפאַר אַ סך גלייכער געטאַן, ווען זיי
וואַלטן כסדר באַטאַנט, נישט אַזוי קאַַעקזיסטענץ מיט מדינת ישראל, נאָר
ווען זיי וואַלטן געזוכט צו אַרבעטן אין די ראַמען פון גלות נישט ווי באַזינ־
גערס, נאָר גיכער ווי שטראַפערס און מעוררים, ווייל מיר האָבן שוין באַלד
נישט קיין גלות און נישט קיין גלות־יידן, אין זין פון באַוווסטזיניקע טרע־
גערס און אַפּהיטערס פון גלות־מצוות. אוודאי איז קאַַעקזיסטענץ מיט מדינת
ישראל אַ נייטיקע זאַך אויף דור־דורות, אָבער דווקא אויב מיר פּאָדערן קאַ־
עקזיסטענץ, מוזן מיר זען, אַז דער גלות זאָל נישט ווערן אַזאַ גייסטיקע מינ־
דערוויכטיקייט, אַז דער גלות־ייד זאָל חלילה מער נישט קענען באַגעגענען
זיין ברודער פון מדינת ישראל, ווי אַ גלייכער ברודער, וויפל גלות־יידן, וואָס
זאָל ווערט זיין ד״ר ראַוידאַוויטשעס באַזינגונג און באַזינגונג פון גלות, קען
ד״ר ראַוידאַוויטש אַנציילן ביים היינטיקן טאַג?

דער גלות, ווי טיף ער איז נישט אַריין יידן אין די ביינער, איז ער אַריין
אין פאַרשיידענע מדרגות, אָבער אין אַלע מדרגות, אין מדרגות פון ווייטיק
אַדער גייסטיקן שטאַלץ, טיף אַדער איבערפלעכלעך, איז ער געטראָגן געוואָרן
אויף מיליאָנען באַוווסטזיניקע יידישע פלייצעס, וואָס ביי די שענסטע לשנה
הבאהדיקע האַפענונגען האָבן זיי געוויסט ווי אַזוי צו געפינען דעם האַניק פון
דער צוגעדריקטער שטאַרקייט. אָבער פון די מיליאָנען, כּו־ירבּודיקע יידן אין
אַמעריקע, וויפל יידן וווינען עס ביים היינטיקן טאַג אין דער גייסטיקער
גלות־טעריטאָריע, וווּ יידישע אויסהאַלטעוודיקע מעלות האָבן געשיינט ווי
קרישטאַל, און וווּ ס׳האַט זיך ספּעציאַליזירט אַ דערהויבענע יידישע עטיק,
וואָס איז געווען ניי־ביאיש, אין האַפענונג ווי אין פאַרצווייפלונג? אַ קליינע
צאָל וווינט איצטער אין אַזאַ גלות, נאָך אַ קלענערע צאָל וויל וווינען אין
אַזאַ גלות.

מען וואַלט באַדאַרפט געפינען דעם יהושע, וואָס זאָל ערשט צוריק אַריינ־
פירן די יידן אין דעם קליינעם כנען פון גלות, ווי ד״ר ראַוידאַוויטש באַ־
גרייפט אים און פאַסט אים אויף, ווייל דער גלות ווערט אונדז קלענער און
מינערער פון טאַג צו טאַג, סיי ווען מיר ריינדן אין אונדזער גלות יידיש אַדער
העברעיִש, האָבן מיר אַ גאַר קליינעם עולם; און ווען מיר ריינדן פון די מצוות
עשה, וואָס האָבן כאַראַקטעריזירט דעם אַלטן יידישן גלות, ריינדן מיר אַ סך
מאַל צו זיך אַליין, צו צוריקברומענדיקע און ליידיקע ווענט.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דערפאר, ווען מיר קריגן זיך מיט מדינת ישראל, ווי מיט א „שבת“, און מיר שטעלן אנטקעגן דעם גלות, מעגן מיר אינזינען האָבן, אַז ווען מיר ווילן באמת ריידן פון גייסטיקע ענטיטעטן, האָבן מיר שוין ביים היינטיקן טאָג מער נישט קיין גלות נאָר גלותן מיט אַ קליינער, אַלץ־קלענער ווערנדיג־קער ייִדישער פּאַרטיפּטער גלות־באַוווּסטזיניקייט און מיט חיובדיקע גלות־מידות אויף די פּלייצעס. פּאַקטיש, אַלע מצוות פון גלות זענען ביים היינטיקן טאָג געוואָרן גלות־באַפּרייערשע און פון גלות־אַנטלויפּנדיקע, פּאַר אַזעלכע ייִדן וואָס האָבן קיינמאָל אַפילו נישט טועם געווען דעם טעם גלות, זענען אַלע מצוות סיי ווי נעגאַטיווע און פּליכטמעסיקע.

מיר וואָס אַרבעטן אין דעם קליינעם גלות־תּחום, איבער דער גאַנצער וועלט, ווייסן ווי קליין ער איז און ווי קליין איז אין אים די ייִדישע באַפעל־קערונג. אונדזערע גלות־ייִדן ציילן זיך שוין אין די הונדערטער, אין די גרע־סערע ייִדישע שטעט — כ'מיין די ברייט־פּלייציקע ייִדן, וואָס קענען טראָגן אַלערליי ייִדישע פעקלעך אויף די פּלייצעס און נישט אַריינלייגן אַלץ אין איין פעקל, כדי פטור צו ווערן פון פּאַרשיידענע אַלטע עולן. מיר שטראָפּן און מיר רופן און מיר שרייען, אַז אוי־וויי־געשריגן, ס'וועט שוין באַלד גאַרנישט ווערן פון אונדזער גלות. ד"ר ראָוידאָוויטש שטייט אינדרויסן פון קליינעם תּחום, שטאַט ער זאָל שטיין מיט אונדז אַלעמען אין דער קליין־שטחדיקייט, און טאָן אונדזער אינעווייניקסטע אַרבעט. ער שטייט אינדרויסן און באַזינגט אַ טיפּן רעיון, אָבער אין תּחום פון קליינעם גלותל צערניט דער רעיון און ס'ווערן אַלץ ווייניקער די ייִדישע רעיון־טראַגעדיס און איבערטראַגעדיס. ס'איז אפשר ראַמאַנטיש צו פּאַדערן דרן־אַרץ פון מדינת ישראל פאַר דעם טיפּן רעיון, אָבער דער רעיון ווערט אַלץ מער און מער גייסטיקע ירושה, און אַלץ ווייניג־קער ממשות. דער העברעיִשער שרייבער הזו, קעגן וועמען ד"ר ראָוידאָוויטש האָט געקריגט אין זיין רעפּעראַט, האָט אפשר געמיינט אַז ער איז אַן אונ־טערצינדער, אָבער ער האָט אין זיינס אַ דראַמע נישט פאַרברענט דעם גלות, נאָר אַ רעיון, אַ וויזיע פון אַמאָל. ד"ר ראָוידאָוויטש ווידער באַזינגט אַ וויזיע פון אַמאָל — און אינצווישן שרומפט אַ גייסטיקע טעריטאָריע, וואָס מען באַדאַרף זי, אויב מען וויל, מער ראַטעווען ווי באַשיצן.

.1957

שמעון ראבידאָוויטש

דער אומגעריכטער טויט פון דעם אַריגינעלן און מוטיקן דענקער פּראָ-פעסאַר שמעון ראבידאָוויטש איז אַ גוואַלט־ריס פאַרן ייִדישן לעבן. ער איז געווען אַ דעמב — אַן אַנזעענדיקער, פאַרנעמער פון אַ גרויסן שטח און מיט אַ סך גוטע, זיכערע וואַרצלען. דער אַרויסכאַפּ לאַזט איבער אַ ווייטיקדיקע ליידיקייט, ווייל ס'איז קיינעם פון אונדז נישט איינגעפאַלן אַז ער וועט מיט אונדז נישט זיין אַזוי לאַנג ווי מיר אַלע וועלן זיין. ס'איז ווי מען האָט אַרויס-געריסן עטלעכע פאַרכאַפּנדיקע בלעטער פון דער טאַג־טעגלעכער ייִדישער געשעענדיקייט, וואָס שאַפט זיך פאַר אונדזערע אויגן און ווערט דאָס אַק-טועלע דענקען פון אַ דור. וועל איך דאָ נישט שרייבן וועגן זיין אַריגינעלער פּילאָזאָפּישער שיטה, וועגן זיין היסטאָריאָזאָפּיע וואָס איז געווען אַ דערוואַ-רעמונג פון אַלטער, גרויסער אַל־ייִדישער עקזיסטענץ-עקשנות. איך וועל בלויז פאַרצייענען עטלעכע פּערזענלעכע איינדרוקן פון דעם דאָזיקן זעלטענעם ייד, וואָס האָט פאַרמאַגט אַ שעפּערישן פּאַנאַטיזם, אַ כמעט נישט־בנמצאדיקע מעלה אין אונדזער היינטייקער וועלט פון מיטלויפּעריי און ווייכער קאַנ-פאַרמיטעט.

ער איז תמיד געווען אַ ווידערשטאַנדלער און אַזעלכער וואָס האָט גע-קענט פאַרוואַנדלען זיינע ווידערשטאַנדן אין זיילן פון קרעפטיקער איינזאַמ-קייט. מיר איז געווען דערעסן זיין פאַרצויגענע דעבאַטע וועגן דער „אומ-גערעכטיקייט“ פון דעם „פאַרכאַפּטן“ נאַמען ישראל פאַר אונדזער גרויסער אויפריכטונג, אָבער כ'האַב שטענדיק איינגעזען אַז ביי ראבידאָוויטשן איז עס געווען אַ גרויסע דעבאַטע מיט זיין אייגענער אויסגעשטערבטער מאַפּע פון אַ גרויס און אייביק ייִדיש לעבן, וואָס לייזט זיך קיינמאַל נישט, וואָס זיין עובדה איז אַ מין פּיינפולע משיחישקייט, אַן אייביקע וויזיע פון אַ משיח אין קייטן, נישט אַ משיח אויף אַ קרייץ וואָס איז שוין אַמאַל געקומען און דאַרף צוריקקומען און ברענגען מילעניום און גליקזעליקייט, נאָר אַ משיח וואָס ציט אונדזער אויפּמערקזאַמקייט אויף דער טראַגיק פון לעבן, וווּ מיר — די גרעסטע טראַגיקערס פון דער געשיכטע — מוזן כסדר שפּילן די ראַלע פון גיין אין יאָך פון לעבן, און גיין אַנטקעגן מיט לעבעדיקע און שעפּערישע איבערציאָונגען, אומעטום וווּ ס'איז אונדז באַשערט צו לעבן — אַ מין תּוכי-קער ייִדישער עקזיסטענציאַליזם.

וויפל אַזעלכע פּאַנאַטיקערס פאַרמאַגן מיר היינטיקע צייטן? ער איז שפּעטלעך געקומען צו דער פּולער צוויי־ידישקייט פון העברעיִש און ייִדיש. אָבער האָט ער עס דערזען, איז אים געוואָרן קלאָר אַז דאָס איז גורל און אַז מיר טאָרן בידיים נישט הויבן קיין האַק אויף אונטערצושניידן די דאָזיקע וואַרצלען, ווייל זיי פאַרמאַגן די פּאַטענצן פאַר דעם אַנגעצייכנטן שפּערישן המשך פון אונדזער ייִדישער מוד־געשיכטע, אין אַלע תּפּוצות. כּווייט נישט אַקוראַט, צי תּפּו צו תּ איז טאַקע זיין אייגענער אַריגינעלער קוק אויף דעם גאַנג פון ייִדישער געשיכטע, אָבער ער האָט דעם אויסדרוק געניצט מער פון אַלעמען און מיט אַ טיפּערער באַגרינדונג. דערפאַר איז ער געווען אַזוי איינגעגעסן, ווען די געשיכטע האָט אים אַפּגעטאַן אַ שפּיצל און דעם ישראל פאַרפּלאַנצט אין מדינתּ ישראל, מיט אַן אויסגעשטרעקטער דערוואַרטונג און מיט אַ רוף צו אַלע תּפּוצות. איז מיר אויסגעקומען צו קריגן קעגן אים, מכּוּח זיין ראַמאַנטיזירנדיקער אַדוואַקאַטור פאַר דעם גלות, וואָס איז אונדז איינ־געשרומפּן געוואָרן און געוואָרן — אַ גלות. מיר איז געגאַנגען אין אַריינציען ראַבידאָוויטשן אין דער שוואַרצער טעגלעכער וועק־און־רוף אַרבעט. וואָס שטייט ער פון דערווייטנס און לויבט דעם גלות פון זיין טאַטן און זיידן, און ער שטייט נישט מיט אונדז צוזאַמען און ער באַשיצט נישט די מעלות, וואָס ער מיינט אַז דער גלות פאַרמאַגט נאָך, און וואָס רינען אונדז אויס. די תּפּר צות ווערן וואָס אַ טאַג אַלץ מער אַפּגעמעקטע צייכנס פון אונדזער ייִדישער עקזיסטענץ, און דער גלות, יענער גלות וואָס אים באַזינגט אַזוי שטאַרק פּראַ־פעסאַר ראַבידאָוויטש, נייטיקט זיך אין ביטערע שטראַף־רייד און אין פּירער־שאַפּט. איך בין, ווי געזאַגט, מיט מיין קריגן אויף זיין געזאַנג צום גלות אויסן געווען אים אַריינצוציען אין אַ וואַכזאַמקייט מיט אונדז אַלעמען, ווייל זיין פּילאָזאָפּיש שטיין פון ווייטנס איז אַ געפאַר פאַר דעם גאַנצן ענין וואָס איז אים טייער. ס'דערמאַנט זיך געבירטיגס „דאָס שטעטעלע ברענט“ און מען טאָר נישט שטיין פון ווייטנס „מיט פאַרלייגטע הענט“. נישט דער העב־רעיִשער שרייבער הזו האָט אונטערגעצונדן דעם גלות מיט אַ דראַמע, נאָר מיר אַליין האָבן עס, צום גרויסן טייל, געטאַן מיט אונדזער פּאַסיוויטעט.

ווען איך בין מיט עטלעכע חדשים צוריק געווען דער גאַסט פון בראַנ־דייס אוניווערזיטעט, האָב איך געוויסט אַז ראַבידאָוויטש האָט געהאַט פאַר־איבל אויף מיר פאַר דער פּאַלעמיק, וואָס איך האָב מיט אים פאַרפּירט. ער האָט עס געלאָזט וויסן מיט עטלעכע בריוו צו פּריינט אין ניו־יאָרק, און איך בין געווען זיכער אַז פּראַפעסאָר ראַבידאָוויטש וועט זיך נישט ווייזן, בעת איך וועל פאַרברענגען אַ טאַג אין בראַנדייס אוניווערזיטעט.

אָבער דער גרויסער תּלמיד חכם און בעל מידות איז נישט נאָר געקו־

מען מ'ך מקבל פנים זיין, נאָר ער האָט געפונען פאַר נייטיק נישט אָפצו-טרעטן פון מיר. מיר האָבן פאַרבראַכט גוטע פינף שעה צוזאַמען, אין דער אַנוועזנהייט פון דעם חבר פּראָפּעסאָר טשעסקיס. מיר האָבן נישט אויפגע-הערט צו ריידן און באַריידן מענטשן און פּראָבלעמען, און ראַבידאָוויטש האָט נישט מעשה-סנאָב אויסגעמיטן מיין אַרויסטריט קעגן אים, נאָר מיר האָבן אים דאָרטן, אין בראַנדייס אוניווערזיטעט, ווייטער פאַרגעזעצט און אַרייַן-געגאַנגען נאָך טיפּער און ווייטיקדיקער אין דער גאַנצער פּראָגע.

פון ערשטן מאָמענט, ווען דער קרעפטיק-אויסזענדיקער וויכטיקער זייל פון אַקאַדעמישן לעבן אין בראַנדייס אוניווערזיטעט האָט זיך באַוווּן ביים אינטימען איבערבייס מיט מיר און נאָך עטלעכע פּראָפּעסאָרן, צווישן זיי: טשעסקיס, זיין פּרוי, דער יונגער פּראָפּעסאָר אירווינג האו, אונדזער אייגענע מערי סירקין, די אלמנה פון לודוויג לואיסאָן, און אַנדערע, האָט ער מ'ך גלייך פאַרטשעפעט. ס'האָט זיך באַלד אַרויסגעוווּן אַז מיין שאַרפּער אַרויס-טריט האָט פאַרטונקלט די הויפּט-טענות און ס'האָט זיך ראַבידאָוויטשן אויס-געוווּן, אַז איך בין אויך אַ שולל פון גלות. כ'האָב אים דערויף געענטפּערט, אַז ווען ער וואָלט מ'ך געלייענט אַזוי אָפט, ווי איך האָב אים געלייענט, וואָלט ער אַזאָ טעות נישט געקענט מאַכן. פון דעסטוועגן, האָב איך צוגעגעבן, האָט דעם טעות אויך געמאַכט מיין פּריינט יעקב לעשציןסקי, וואָס האָט מ'ך אין אַ פּריוואַטן בריוו באַגריסט ווי אַ מענטש וואָס איז סוף-כל-סוף געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז דער גלות איז מיאוס.

זעט איר שוין, האָט ראַבידאָוויטש טרנומפּירט — איר דאַרפט עס מתקן זיין, כדי מען זאָל אייך נישט טאָן קיין עוולה.

איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז איך וועל אַמאָל צוריקקומען צום זעלביקן ענין און קלאַרער מאַכן מיין שטאַנדפּונקט, אַז באַזינגענדיק דעם גלות, באַ-זינגט ראַבידאָוויטש מעלות און מידות וואָס זענען שוין כמעט נישטאָ און די באַזיצערס פון די מעלות זענען ביי אונדז שוין אויך געוואָרן אַ געציילטע מינדערהייט, און אַז כדי צוריקצוראַטעווען די שיינקייטן וואָס דער גלות האָט אַריינגעבראַכט, מוז מען אַליין גיין אין גלות און אַריין אין אים נישט נאָר ווי אַ ראַמאַנטישער באַזינגער, נאָר ווי אַ מאַנער און שטראָפּער און ווי אַ בויער פון יידישע פּערזענלעכקייטן וואָס זאָלן קענען טראַגן דעם עול גלות אַזוי לאַנג ווי די געשיכטע וועט אים אונדז צוטיילן.

אַבער דאָס דערשטויגענדיקע פאַר מיר איז געווען דער פאַקט, וואָס ראַ-בידאָוויטש האָט זיך גענומען די מי אויסצוטייטשן פאַר דער קליינער מסיבה די, לויט זיין מיינונג, טרעפלעכע אויסדרוקן אין מיין פאַלעמיק, וואָס האָט אים פאַרשאַפט קרענקונג. דער שרייבער אין אים האָט גענומען די אייבער-

האַנט און ער האָט געהאַלטן אין איין לויבן מיינע עטלעכע געלונגענע אויס-
דרוקן, און דווקא די פיילן. ער האָט זיי איבערגעזעצט פאַר דער ענגער מסיבה
און געוויזן ווי הנאה ער האָט געהאַט. ער האָט גאָר פאַרגעסן אַז דאָס איז
געווען געווענדט קעגן אים, און אויב די שאַרפּקייט איז טאַקע געווען געלונג-
גען, איז עס געווען אויף זיין חשבון.

און דאָ האָט זיך גלייך פאַרצויגן אַ שמועס אַרום מיין קליינער שליחות
אין בראַנדייס אוניווערזיטעט. איך האָב „איבערגענומען“ פּראָפּעסאָר אוי-
ווינג האָוס אַ קלאַס אין ייִדישער ליטעראַטור און פאַר דעם פּול-באַזוכטן
קלאַס גערעדט אין ענגליש וועגן פיר וויכטיקע פיגורן אין דער ייִדישער פּאָעזיע
— פּרוג, מאָריס ראָזענפעלד, רייזען, יהואש. ראַבידאָוויטש האָט ביים טיש
אַריינגעוואָרפן אַ באַמערקונג, אַז ער איז לגמרי קעגן אַזעלכע קלאַסן, אַז דער
גאַנצער שניט פון לערנען וועגן ייִדישער ליטעראַטור, אויף ענגליש, אַדער
אויף אַנדערע לשונות, איז אַ ביטערער דורכפאַל, אַז אונדזער ייִדיש לעבן איז
אַנדערש און אונדזער אמתע ייִדישע ליטעראַטור איז אַנדערש און איז גע-
בענטשט אַנדערש. מען דאַרף עס נישט לייכטער מאַכן פאַר די בחורימלעך
און מיידלעך. זיי זענען נישט חולה זיך אַוועקצוזעצן און זיך אויסלערנען
ייִדיש און טאַקע ליינען ייִדיש און הערן ייִדיש און פאַרשטיין ייִדיש. מיר
צעקייִען עס פאַר זיי און עס ווערט גאַרנישט דערפון.

ער האָט, פאַרשטייט זיך, געהאַט קעגן זיך אַלעמען, און מיך בתוכם. מען
האַט אים דרײַ-אַרצדיק נישט געשאַנעוועט. מען מוז דאָך זיך שטעלן מיטן
פנים צו די געשאַפענע אומשטענדן און טאַן דאָס וואָס לאַזט זיך נאָך טאַן.
ראַטעווען וואָס עס לאַזט זיך נאָך ראַטעווען.

אַבער דער גרויסער עקשן ראַבידאָוויטש איז נישט צוריקגעטראָטן פון
זיין מיינונג, אַז ייִדישע דערציִונג איז אַן עול און נישט קיין צוקערלעקעכל,
אַז מען מוז עס אַרויפּוואָרפן אויף אונדזער יוגנט, און אויב מיר וועלן קריגן
ווייניקער קינדער, וועט אַבער דאָס קליינע געווינס זיין קערנדיק און תכלית-
דיק און אַן אַריגינעלע, נישט איבערגעזעצטע יוגנט.

ס'האַט זיך אַרויסגעוויזן אַז ראַבידאָוויטש איז בכלל קעגן איבערזעצן
ייִדישע ליטעראַטור אויף פּרעמדע שפּראַכן. אויב ס'איז טאַקע מתיקותדיק
ייִדיש, איז אַרויסגעוואָרפן די אַרבעט עס איבערצוזעצן. מיר דאַרפן אויפ-
הערן פאַרשווענדן ענערגיע אַז די וועלט זאָל אונדז פאַרשטיין. לאַמיר זיך
אַליין פאַרשטיין. לאַמיר קריגן דרײַ-אַרץ פאַר זיך אַליין און לאַמיר שעצן
אונדזערע גדולים, איידער די גוים אַנערקענען זיי.

ראַבידאָוויטש האָט געקראָגן מיין קוואַליפּיצירטע צושטימונג. איך האָב
אַבער נישט געקענט מיטגיין דעם גאַנצן מהלך, אַז מען טאַר זיך בכלל נישט

לאָזן איבערזעצן, אַז די לשונות פון אונדזער לעבן זענען העברעיִש און ייִדיש און אַז איבערזעצונג איז עבודה זרה. די תשוקה צו איבערזעצונג האָט אונדז געגעבן אַשס קריסטלעכע ווערק, האָט ער באַמערקט.

ער האָט פאַרטיידיקט זיין שטאַנדפּונקט מיט זיין כאַראַקטעריסטישער ייִד־פאַרליבטער עקשנות און ער האָט אָנגעהאַלטן זיין איינזאַמע פּאַזיציע, מיט אַ פאַרקלאַמערטער איבערגעגעבנקייט, צו געפיל פון פּונדאַמענטאַלער ייִדישקייט, וואָס מען מוז אויף זיך נעמען, מיט אַלע חומראַס, בכדי ס'זאָל אונדז גאַרנישט פאַרוואַסערט ווערן.

שפּעטער איז אַריינגעטראַטן אַ שטיקל סיעסטאַ. נאָך דעם מיטאַג איז מען זיך צעגאַנגען. איך האָב נאָך באַדאַרפט פאַרברענגען אַ צוויי־דריי שעה, ביז מיין צווייטער שליחות, צו לייענען מיינע לידער (אויף ייִדיש!) מיט ענג־לישע אויפקלערונגען און קאַמענטאַרן, פאַר אַ געקליבענעם עולם סטודענטן און לערערס. מיין לאַנג־אַריקער פריינט פּראָפּעסאָר טשעסקיס איז מיט מיר געבליבן, אָבער אויך פּראָפּעסאָר ראַבידאָוויטש האָט באַשלאָסן, אַז ער מוז מיט מיר פאַרברענגען ביז צו דער פאַרלייענונג פון מיינע לידער, און אַזוי זענען מיר — אַ מזומן — געבליבן זיצן און שמועסן, גוטע צוויי שעה, אין אַ חדר מיוחד פון גרויסן בראַנדייס אוניווערזיטעט. מיר האָבן באַרירט צענד־ליקער פּראָבלעמען, אָנגערירט צענדליקער באַקאַנטע מענטשן, ראַבידאָוויטש איז געווען אַ ווונדערלעכער שמועסער און זיין שפרודל איז געווען אַ לעבעדיִג־קער, אַ קרעפטיקער און אַ גופיק־רוחניותדיקער ווי זיין טונקל־ברויניק פנים. ס'האָט זיך מיר נישט געקענט חלומען אַז אַזאָ דינאַמיק טראַגט שוין אין זיך דעם גיכן איבערשלאַג פון טויט.

מיט ביטערניש האָבן ביידע, פּראָפּעסאָר ראַבידאָוויטש און פּראָפּעסאָר טשעסקיס גערעדט וועגן דעם טרויעריקן פאַקט, וואָס ביז איצט האָט קיין איין ייִדישער גביר נישט געוואָלט העלפן שאַפן אַ ייִדיש־קאַטעדראַ אין בראַנ־דייס אוניווערזיטעט, וווּ ס'איז דאָ אַ געזונטער באַדן דערפאַר און וווּ ס'קען נען געשאַפן ווערן געזונטע מעגלעכקייטן*. ווען כ'האַב צוגעזאָגט עפעס צו טאָן וועגן דעם, העלפן שאַפן אַן עפנטלעכן אויפרודער, האָט ראַבידאָוויטש דערקלערט זיין אייגענע גרייטקייט צו קומען קיין ניריאַרק און העלפן פער־זענלעך פאַרווירקלעכן אַזאָ פּלאַן, וואָס וואָלט געווען אַ כבוד פאַר אַמערי־קאַנער ייִדן, אַ ייִדיש־קאַטעדראַ, טאַקע אין ייִדיש, און נישט אויף צעקייער־דיקן גויִש, האָט ראַבידאָוויטש זיך געהיצט.

* אַזאָ ייִדיש־קאַטעדראַ איז געשאַפן געוואָרן און וועט אַפּיציעל געעפנט ווערן הייִנט טיקס יאָר, 1960.

מ'האט שוין גענומען אריינברענגען די בענקלעך פאר מיין עולם, וואס האט געוואלט קומען הערן מיינע לידער. ראבידאוויטש האט מיט מיר לכתחילה אויסגענומען אז ער וועט זיצן א פינף מינוט און ער וועט מוזן פארלאזן דעם זאל, ווייל ער האט שוין א סך פארנאכלאזיקט און ער איז שרעקלעך פאר-נומען. ביידע, ראבידאוויטש און טשעסקיס, האבן גוטמוטיק אויסגעלאכט דעם אפטימיסטישן גוי מיט די בענקלעך, וואס האט אלץ געהאלטן אין איין שלעפן שטולן.

זייט נישט אנטוישט, האבן מיר ביידע טייערע פריינט געווארנט פאר-אויס, וואס איר וועט האבן א טוצן צוהערערס און צענדליקער לידיקע בענק-לעך.

אבער אלע בענקלעך האבן געהאט לעבעדיקע צוהערערס און נאך וואסע-רע לעבעדיקע מענטשן — שיינע, יונגע, קוועקזילבערדיקע, ליכטיקע, קלוגע יידישע אויפמערקזאמע פנימער. די פארלייענונג איז געווארן לעבעדיקער פון מינוט צו מינוט. דער עולם האט געלאכט ווען מ'האט באדארפט לאכן און געווארן ערנסט, ווען די שורות פון די לידער האבן עס געפאדערט. נישט אלע, אבער גוטע דריי פערטל האבן גאנץ אדער דריי פערטל פארשטאנען און זיך אקטיוו באטייליקט. די אנדערע זענען אויך אריינגעצויגן געווארן אין ריטם פון יידישן ליד.

כ'האב פלוצים דערזען אז פראפעסאר ראבידאוויטש זיצט נאך אלץ. זיינע ערשטע פינף מינוט זענען שוין לאנג אריבער, אבער ער איז געבליבן זיצן און אפילו אנגעהויבן אפטע צווישנרופן, צווישן ליד און ליד, און כסדר ארויסגעכאפט יידיש-העברעישישע געראטענע אויסדרוקן, כדי צו באקרעפטיקן זיין טעזע, אז יידיש ווי העברעישיש איז אומאיבערזעצלעך און דארף פארבלייבן אין אריגינאל, לכל הפחות פאר יידישע קינדער וואס זענען מחויב צו נעמען אויף זיך דעם אריגינאל.

ביז צו דער לעצטער מינוט, ווען אן אויטאמאביל האט מיך ארויסגע-פירט פון בראנדייס אוניווערזיטעט-שטעטל, איז דער גרויסער תלמיד חכם געווען ביי מיין זייט, געשטאנען הויך און קרעפטיק, פול מיט לעבעדיקן לשון. ווער האט זיך דעמאלט געקענט ריכטן, אז דאס וועט זיין מיין לעצטע באגע-געניש מיט דעם טייערן ייד. די אבידה איז א ביטערע און שווערע. אויך זיין אוועקגיין מאכט פון זיין באזונגענעם גלות — אן איינגעשרומפן גלות, ארע-מער און איינזאמער.

שרייבערס אן א ליטעראטור?

כ'האב שוין א סך מאָל געשריבן וועגן דעם, אָבער ס'איז אַ טעמע וואָס צו איר גלוסט זיך צוריקצוקומען פון צייט צו צייט און זי ווידער באַטראַכטן פון אַן אַנדער ווינקל. כ'האָב אַנומלט געלייענט ביי אונדזער מרדכי שטריג-לערן, אין נאָמען פון ש. ניגער, אַז מיר האָבן נישט קיין ליטעראַטור — מיר האָבן בלויז שרייבערס. אַזאַ זאָג איז נישט קיין זעלטנקייט ביי ניגערן, ווייל אויך ער האָט זיך זייער אַפט אַ שפּיל געטאָן מיט קיילעכדיקע, אַפּאַריזמישע סענטענצן. אים איז אויך לאַנגווייליק געוואָרן צו האַלטן פּאַסאָן און צו פאַר-גריבלען זיך אין יענעם ווערק, מיט דעם ערנסט פון אַ ריכטער, וואָס אין אים ווענדט זיך דער לעצטער ווערדיקט. האָט ער פון צייט צו צייט זיך דער-לויבט די עקסטרעוואַגאַנץ פון שפּילעוודיקע זאַגעכצער.

מ'קען אַזעלכע ווערטלעך געפינען ביי אים לרוב, דער עיקר אין אַר-טיקלען איבער אַזעלכע שרייבערס, וואָס ער האָט פאַר זיי קיין גרויסן אַפּשיי נישט געהאַט. פלעגט ער זיך אין אַזעלכע אַרטיקלען צעקנעפלען, אַזוי צו זאָגן, און ווערן שפּראַך-שטיפּעריש. דאָס האָט גורם געווען — און איך האָב עס שוין אַמאָל אַנגעוויזן — אַז אַ סך אַרטיקלען זיינע, וואָס ער האָט זיי נישט גענומען ערנסט, ווייל ער האָט לכתחילה די קרבנות פון די אַרטיקלען נישט גענומען ערנסט, זאָלן אַנגעשריבן ווערן מיט מער עלעגאַנץ און עספּרי, ווי אַנדערע שווערע אַרטיקלען וועגן שווערע שרייבערס, וואָס ער האָט גע-שריבן וועגן זיי, אַנגעטאָן אין דער טאַגע פון אויבער-שופט. אויך אין די אַרטיקלען וועגן שרייבערס וואָס זענען אים נישט שטאַרק אַנגעגאַנגען, האָט ער אַנגעהאַלטן דעם טאָן פון דעם — אין וועמען ס'ווענדט זיך — אָבער אַפּילו ווען ער האָט געמשפּט די דאָזיקע צווייט-קלאַסיקע, אַדער דריט-קלאַסיקע בירגער קאַנדידאַטן פון זיין איינגעשטעלטער ליטעראַרישער רעפּובליק, האָט ער זיי געמשפּט ווי קליין-פאַרברעכערס; אַפּילו זייערע ליטעראַרישע עבירות זענען נישט געווען קיין גרויסע זינד, פּונקט ווי זייערע קליינע מעלות האָבן ביי אים נישט אַרויסגערוּפּן קיין גוואַלדיקע התפעלות. ער האָט זיי באַהאַנדלט אין זיין קינסטלער-רעפּובליק, אָבער ער האָט זיי געכאַפט ביי דער האַנט, גוט אַנגעדרייט אַן אויער, אַמאָל אַפּילו ברייטהאַרציק צוגעוואָרפּן אַ קאַמ-פּלימענטל, אַז ס'איז דעם פאַרברעכערל שיר געלונגען אַריינצונאַרן זיך.

אָבער ער, ניגער, האָט אים געכאַפּט ביי דער האַנט און אים באַצייטנס אַרויס-געשליידערט.

און גראַד ביי אַזעלכע לייכטע געלעגנהייטן האָט זיך ש. ניגער אַביסל אָפּגערוט און זיך דערלויבט אַ שפּיל צו טאָן מיט דער פען. האָט זיך זיין סגנון צעזונגען און ס'איז אים געווען אַ מחיה צו לייענען. כ'מוז זאָגן אַז ש. ניגער האָט בכלל געהאַט אַ נייגונג צו ציטירלעכע זאַצן. האָבנדיק צו טאָן מיט ציטאַטן אַ גאַנץ לעבן, האָט ער אַליין געוויסט דעם ווערט און טעם פון אַ ציטאַט און ער האָט אים לכתחילה געשריבן מ'זאָל אים קענען ציטירן. אָבער געשפרודלט מיט אַזעלכע לעבעדיקע זאַגעכצער האָט ער אין זיינע אַזוי-גערור-פענע אַראַפּרייסערישע אַרטיקלען, וואָס איך האָב שטאַרק ליב געהאַט צו לייענען. כ'האָב אין זיי געזען אַ סך מער ווי אין אַ צאָל שווערערע, געפּשטל-טע אַרטיקלען זיינע. דאָס וואָלטן, מיין איך, געמעגט געדענקען די צוואַר-מענשטעלערס פון ניגערס פאַרבליבענע ווערק, אויב זיי וועלן בלויז אַרייַן-נעמען זיינע שווערע סוגיאס וועגן רעפּוטאַבעלע און רעספּעקטאַבעלע שריי-בערס און אַרויסלאָזן די קלענערע, נעגאַטיווע שפּילעוודיקע אַרטיקלען, וואָס אין זיי האָט זיך צעשפּילט ניגערס שרייבערישער טעמפּעראַמענט אויפן חשבון פון קריטיקירטן קרבן, וועט מען ניגערן טאָן אַ גרויסע עוולה, ווייל עס וועט פעלן יענער ניגער, וואָס האָט אפשר אַליין נישט-וילנדיק און נישט-וויסנדיק געשריבן פּריי און אומגעשטערט. אַ שרייבער וואָס פון אים האָט ער גאָר-שטאַרק געהאַלטן, איז אים געוויינלעך געווען אין וועג, ער האָט מורא געהאַט צו שטערן די פייערלעכקייט פון אַ הויכן שמועס. ער האָט געשריבן אין פּראַק, אָבער די שרייבערס וואָס צו זיי האָט ער זיך באַצויגן לייכטער און פּונאוויבן-אַראַפּיק, האָבן אים אַליין געהאַלפּן ווערן שרייבערישער און געמיטלעכער.

קומען מיר צוריק צום זאַג, אַז מיר האָבן שרייבערס אָבער נישט קיין ליטעראַטור, וואָס ש. ניגער האָט גאָר אפשר נישט אָנגעשריבן, נאָר אַזוי פאַרטרויט שטריגלערן בעל-פה, אין אַ לייכטן שמועס, מוז מען צוגעבן אַז אין דעם איז פאַראַן אַ פּונק אמת, אָבער ס'איז אַן אמת וואָס מען מוז אים אַרומריידן, כדי דער אמת זאָל אויפגעקלערט ווערן. מיר האָבן אַמאָל געהאַט אַ קליינע ליטעראַטור, אָבער דער קליינער גאַרטן איז גוט באַהאַנדלט געוואָרן, לויט אַלע גוטע האַרטיקולטורישע כללים. דער עיקר, דער גאַרטן איז אויפ-געאַנגען און זיך צעבליט, איבער דעם גאַנצן שטח פון אונדזער ייִדישער וועלט, וווּ מען האָט אָנגעהויבן צו לייענען אַ ייִדיש בוך, ווייל די ערשטע יונגע קריטיקערס האָבן נישט אויפגעהערט צו דערמאָנען, ציטירן און פּראַ-קלאַמירן די געציילטע העלדן פון דער דעמאָלט-באַגרענעצטער ליטעראַטור. מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכם זענען דערמאָנט געוואָרן ביי יעדער געלעגנ-

הייט. זיי זענען ממש אריינגעטריבן געווארן אין באוואוסטזיין פון יעדער יידישן לייזער. אז ס'זענען שפעטער געקומען די יינגערע — רייזען, אש, וויסענבערג, זענען די קריטיקערס אויך צוגעפאלן צו זיי און זיי ציטירט און דערמאנט און נישט אויפגעהערט אנווייזן אויף די נייגעקומענע.

פון דעם שטאנדפונקט זענען קריטיקערס די ברייטהארציקסטע מענטשן. ווען זיי קריגן אריין אין די הענט א שרייבער, וואס קען געבן ציטאטן-חיונה, וועלן זיי נישט אויפהערן צו באארבעטן דעם נאמען און אים גרויס מאכן, ווען ס'מאכט זיך די געלעגנהייט, און אפילו ווען די געלעגנהייט לאזט זיך שאפן. נאך ברייטהארציקערע דערמאנערס און ציטירערס זענען טייל פאעטן וואס שרייבן קריטיק. זיי זענען אמתע פארגינערס, — אי צום גוטן, אי צום שלעכטן, — זיי וועלן קיין נאמען נישט ארויסלאזן ווען דער נאמען באט זיך אן.

אונדזער ליטעראטור איז זיך היפש צעוואקסן, און א צייט לאנג איז די גאנצע ליטעראטור-קריטיק געלעגן אין די הענט פון איין מענטשן, טאקע ש. ניגער אליין. ווי האט ער, ביים בעסטן ווילן, געקענט דערמאנען אזויפיל שרייבערס, ווי ער האט עס אמאל געטאן, ווען די ליטעראטור איז געווען א קליינע און די שרייבערס קליין אין צאל? יעפים ישרון, אונדזער היטער און וואכמייסטער, קען עדות זאגן, וויפל מאל א שטייגער ש. ניגער האט דער-מאנט אשן אדער בערגעלסאנען אין ארטיקלען און גלאט אזוי פארבייגייענדיק, כ'בין זיכער אז פון ניגערס דערמאנונגען האט מען געקענט צוזאמענ-שטעלן פופציק פראצענט פון זייערע אמאליקע פאזיציעס אין יידישער ביי בליאגראפיע. כ'רעד, פארשטייט זיך, פון יענער צייט, ווען די צוויי שריי-בערס האבן זיך נאך גענייטיקט אין ניגערס הדרכה און פרסום-געלעכקייטן.

די גרעסטע היינטצייטיקע יידישע שרייבערס זענען נישט דערמאנט גע-ווארן אפילו א הונדערטסט חלק פון דעם, ווי די געציילטע קריטיקערס האבן אמאל געהאלטן אין צעפויקן א גרויסן אמאליקן שרייבער. פון די אלע דער-מאנונגען איז געשאפן געווארן א גאנצע ליטעראטור. מען האט מיך קיינמאל נישט געלאזט פארגעסן די נעמען פון ביאליק, אברהם רייזען, בערגעלסאן און דוד איינהארן. זיי זענען אריינגעבויט געווארן אין מיין זכרון און גע-ווארן — די גאנצקייט פון א ליטעראטור.

היינט, ביים בעסטן ווילן, קען מען נישט אויסטיילן דריי, פיר אדער פינף שרייבערס און זיי האלטן אין איין באלויבן, באזינגען און ציטירן. א שרייבער גיט ארויס א בוך, קומט זיין יום-טוב, וואס געדויערט עטלעכע וואכן, אדער עטלעכע חדשים, און ער פארשווינדט, ביז ער קומט אויפן יארד מיט א ניי בוך. אמאליקע צייטן האט מען אלע מאנטיק און דאנערשטיק אנגע-

קלאפט אין טיר פון א שרייבער, היינט ווארט מען אויף זיינס א בוך, כדי אים אפצופטרן.

בכלל פארמאגן מיר איצטער זייער ווייניק ברייטהארציקע ציטירערס. פאראן עטלעכע פובליציסטן וואס האבן גראד א נייגונג צו ציטאטן, אבער זיי וועלן נישט — מיר-נישט דיר-נישט — ריזיקירן מיט א לעבעדיקן יידישן שרייבער. זיי פילן זיך היימיש מיט א שרייבער, וואס שרייבט שוין פון יעדער וועלט. זיי האבן הנאה, ווען זיי מאכן שאקלען די לעפצן פון א טויטן שרייבער, וועמען זיי ציטירן. כ'האב שוין אמאל געזאגט, אז אזעלכע שרייבערס, אפילו ווען זיי ציטירן יא, גיבן זיי נישט קיין ציטאטן נאר — צו טוירן פון לאנג פארקלאסישסטע שרייבערס. זיי האבן גרינגשעצונג פאר א שרייבער וואס דרייט זיך נאך ארום.

כ'האב זיך תמיד געוונדערט איבער דעם גוזמאדיקן זאג, אז ווער ס'זאגט א דבר בשם אומרו, ברענגט די גאולה אויף דער וועלט. אבער ס'ליגט דערין א טיפער מיין. ווען מען ציטירט, מען זאגט-נאך א זאג פון א לעבעדיקן שרייבער, קייטלט זיך, ווערט עפעס אויפגעבויט, ווערט געשאפן א לעבעדיקע לייטערערישע חברשאפט, אבער אין דעם באווסטזיניקן, נישט-ציטירן און נישט דערמאנען, לעבט יעדער שרייבער פאר זיך, ער ווערט אויפגעלייזט אין זיין אייגענער איינזאמקייט, אבער ער ווערט נישט אויסגעלייזט אין דער צוזאמענדיקער חברותא פון א גרויסער גייסט-ברודערשאפט.

דערפאר איז ניגער געווען גערעכט, ווען ער האט פלוצים דערזען די שרעקלעכע פאראיינזאמטע באזונדערניש פון דער יידישער שרייבער-וועלט, פון די נישט-דערמאנטע, נישט-ציטירטע, נישט-באוונדערטע, אויב איר ווילט, צענדליקער יידישע שרייבערס, וואס זענען נישט צוזאמענגעקייטלט אין חבר-שאפט פון א ליטעראטור.

איך קען ווינציקסטנס א פיר-פינף שרייבערס, וואס חלשן מיך צו דער-מאנען און אמאל ציטירן מיינט א גוט ווארט, נאר זיי פארגינען זיך נישט דעם לוקסוס. זיי האבן מורא, אז ס'וועט ביי זיי ווערן א טבע זאג צו דער-מאנען א חבר און זיי קענען נישט באהויפטן צו אנטוויקלען אזא ביטערע געווינהייט. מ'זעט פשוט ווי אט קומען זיי נאענט צו מיר און אט כאפט זיך ביי זיי ארויס מיין נאמען, אבער זיי פארלייגן א שטיק וועג און זיי געלינגט, מיט גרויס אנטערענגונג, אויסצומיידן די שטרויכלונג. כ'האב זיך גענומען פאר א ביישפיל, אבער יעדער שרייבער האט א געלעגנהייט צו זען אמאל, ווי מען פראוועט רשעות אויף זיינע פלייצעס, ווי מען גייט אים פארביי, ווי מען מיינט אויס אים צו דערמאנען.

ווען ס'קומט צו דעם געזונטן באשטאנד פון דער ליטעראטור, צו אירע

לעגיטימע באווינערס, איז אן עוולה, וואָס מען לעבט נישט איינער מיטן אַנדערן אין לעבעדיקן, דערמאָנענדיקן קאַנטאַקט. מען וועט גענוג צייט האָבן פאַרגעסן צו ווערן נאָכן טויט, ווען ס'הייבט זיך אָן דער חיבוט הקבר פון — אומשטערבלעכקייט, וואָס איינעם געראָט עס יא, אַן אַנדערן נישט. אַט שרייבט מיר יוסף לעפטוויטש, אַז די פראַנצויזן קענען שוין באַלד נישט דעם נאָמען פון אַנאַטאָל פראַנס, אַז עמיל לודוויג איז אַ פאַרגעסענער, סטעפאַן צווייג אומבאַקאַנט, אין אַמעריקאַנער ליטעראַרישע קרייזן, בערנאַרד שאַ הייבט אָן פאַרגעסן צו ווערן אין ענגלאַנד.

הכלל, מיט פאַרגעסעניש וועט מען נישט פאַרשפּעטיקן. דער קאַמף קעגן ווערן פאַרגעסן נאָכן טויט, איז אַמאָל אַ פאַרלויטענער; אַמאָל ווערט אַ שרייב-בער אויסגעגראָבן, אַזוי צו זאָגן, און צוריק אויפגעלעבט, ווידעראַמאָל אַזוי צו זאָגן. ס'איז אַ ביטערער קאַמף אַפילו נאָכן טויט. מעג מען כאַטש דער-וואַרטן אַז שרייבערס וואָס זענען ווערט דעם נאָמען פון זייער באַרוף, זאָלן ביים לעבן זיך האַלטן לעבעדיק און פריש. אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז אַוודאי אַ ווייטיק, וואָס שרייבערס לעבן פאַר זיך, נישט נאָר אין דער קינסט-לערישער איינזאַמקייט, וואָס איז שעפּעריש-וויכטיק, נאָר אין אַפּגעריסענער, פיינטלעכער באַזונדערקייט, וואָס באַשטראַפט שרייבער און די ליטעראַטור. ווען ש. ניגער האָט געזאָגט אַז מיר האָבן שרייבערס, אַבער נישט קיין ליטעראַטור, איז ער געווען גערעכט, כאַטש ער האָט אפשר נישט פאַרדעכ-טיקט די אמתע סיבות דערפון.

צום הודש פון יידישן בוך

געווען א צייט ווען יידן האבן פארמאגט בלויז ספרים און קיין ביכער האבן מיר אינגאנצן נישט געהאט. אז ס'האבן גענומען אויפקומען מחברים פון יידישע ביכער, האט מען די ביכער געהאלטן אפגעשיידט פון די ספרים. גראד די מחברים פון העברעישע מעשה-ביכער זענען געווען די ערשטע צו שטורעמען די פעסטונג פון ספר. אבער יידישע מעשה-ביכלעך האבן תמיד געמוזט געדענקען, אז ספרים זענען ספרים, און נישט גלאט דער מערצאל פון ביכער. די יידישע געשיכטע האט אונדז אבער אפגעטאן אויף — יידיש און אויף העברעיש. אונדזערע עלטער-זיידעס וואלטן עס אויף זיך נישט גע-גלייבט, אז זיי וועלן קענען ביי זיך פועלן צו כאפן א קוק אין א יידיש בוך פון אונדזער צייט. א יידיש בוך ציטערט ממש ווי א פיש אין וואסער, פון גרויס יראה. כמעט אלע יידישע ביכער זענען פול מיט יידישקייט. מען זינגט און מען זאגט אלץ יידישע פראבלעמען. יידישע ביכער מוז מען שוין באלד מעביר זיין מיטן טראפ.

ווער האט געלייגט דעם טראפ אויף יידישע ביכער? די צייט האט זיי געגעבן די אמתע טעמי הנגינה. די יידישע געשיכטע האט אומגעווארפן דאס ווענטל צווישן ספרים און ביכער, און מ'דארף א יידיש בוך שוין זאגן און אפשר לערנען. דעם עלטער-זיידעס ספרים זענען געפאלן אויף די ביכער, די ביכער האבן זיך אויסגעמישט מיט די ספרים. מ'איז זיך געפאלן אויף די העלדזער ווי ברידער, און מ'האט פון גרויס שמחה גענומען זאגן צוזאמען אויפן קול — א קאפיטל תהלים. און ס'איז געשען אז בעת מחברים פון יידי-שע ביכער זענען געווארן ספרים-שרייבערס, זענען די מחברים פון ספרים געווארן א סך שרייבערישער, ווי זיי זענען אמאל געווען. זיי האבן אנגעהויבן מקפיד זיין אויף גראמאטיק. זייער דקדוק איז שוין מער נישט אזא צעשווי-בערטער, ווי אין די אמאליקע צייטן. זיי זענען געווארן ליטערארישער.

די מחברים פון ספרים, אייניקלעך פון אלטמאדישע מחברים, האבן זיך אנגעהויבן נעמען ערנסטער און זיי זענען געווארן גאנצע ליטעראטן. די תשוקה צו שרייבן איז ביי אונדז יידן סיי-ווי גרויס. א סך פון אונדזערע היינטיקע מחברים פון ספרים שלינגען שוין נישט די ווערטער און זיי פארלאזן זיך שוין מער נישט אויף די פייערדיקע און פלינקע קעפ פון די ליענערס, אז מ'וועט סיי-ווי כאפן, וואס דער מחבר האט געהאט אין זינען.

נאָר מ'איז טאַקע מסביר אַן ענין און מ'איז פאַרזיכטיק אַז אַ זאָץ זאָל אַרויס מיט הענט און פיס און נישט בלויז בשן ועין. אַמאַל זענען מחברים פון ספרים געווען די אמתע אומפאַרשטענדלעכע „מאָדערניסטן“. אַ ספר וואָס מ'האַט צו גיך פאַרשטאַנען איז געווען לייכט אויף דער וואָג. מ'האַט אויף אַזאַ ספר געקוקט ווי אויף אַן אַרײַנדרינגער אין גבול פון העכערן שכל, וואָס דאַרף זײַן פול מיט רמזים און טאַר זיך נישט עפענען גלייך, ווי מ'גיט אַ דריק דאָס טראַכט־קנעפל.

אַ ספר האָט מען נישט געקענט לײענען בלויז מיט די אויגן, נאָר מ'האַט געמוזט אײנשפּאַנען דעם קאַפּ. נישט־פאַרשטיין איז נישט געווען קיין טענה קעגן מחבר, נאָר אַן אַנקלאַגע קעגן לײענער. ווען ער האָט נישט פאַרשטאַנען, האָט ער זײן אומפאַרשטיין נעכעך צוגעגעבן מיט פאַרווורף צו זיך און מיט גרויס עניוות. פאַרקערט, ער האָט גאָר געהאַט תרעומות צום מחבר, אַז ס'האַט זיך אים אײנגעגעבן אײנצובײסן צר־לייכט דעם טיפּן פירוש, אַדער דאָס פּשטל.

יא, דער „קולט“ פון אומפאַרשטענדלעכקייט האָבן בײ אונדז ייִדן אַנ־געהויבן די רעליגיעזע שרייבערס. אַ ספר מיט פירושים אויף תנ"ך האָט גע־וויינלעך געמײנט אַ נײער פאַרפלאַנטער און פאַרטונקל. איצט דערשיינען אין מדינת ישראל אַזעלכע ספרים מיט קאַמענטאַרן, און דווקא אין דער טראַ־דיציע פון גוט־ײדישקייט און נישט פון ביבל־קריטיק, וואָס זענען אַזוי קרישטאַל־רײן, אַז ס'עפענען זיך ממש די אויגן מיט אַ נײ ליכט. פאַרשטייט זיך, אַז אונדזערע גאָר אַלטע ספרים זענען געשריבן געוואָרן מיט אמת קינסט־לערישער ווערדע, אַז זײ זענען געוואָרן מוסטערן פאַר שרייבערס. זײ זענען געקומען פריער פון שרייבערס און מ'האַט זיך ערשט פון זײ געלערנט די קונסט פון שרייבן. טײל רעליגיעזע מחברים האָבן זיך געהאַלטן בײ דער דאָזיקער ליכטיקער קלאַרקײט. אינהאַלט איז שטענדיק אַרײנגעגאַסן געוואָרן אין אַ שײנער כלי. ערשט אין די שפעטערדיקע דורות האָבן געצײלטע מחברים אָפּגעהיט די שײנקייט און געוואָרנטקײט פון וואָרט און געלייגט אַכט אויף דעם שײנעם בנין פון וואָרט.

די גרעסטע צאָל אַבער פון אונדזערע שפעטערדיקע מחברים האָבן גע־האַלטן זײערע לײענערס פאַר גרעסערע חכמים פון זיך אַליין און זײ האָבן בלויז געגעבן אַ ווונק, אַבער הײנטיקע צײטן, ווען אַ ייִד קויפט אַ ספר, קריגט ער אַמאַל אַ גאַנץ שײן און קלאַר בוך, און דערפאַר ווען ער קויפט אַ ײִדיש בוך, וועט ער אין אים געפֿינען טיפע ספר־מאַטיוון. די צײט האָט בײ אונדז גורם געווען, אַז די צוויי אָפּגעפרעמדטע, ספר און בוך, זאָלן זיך ווידער באַגעגענען און זיך געבן די הענט, ווי אין דעם בראשית פון שרייבערײ, ווען

אלע מאַטיוון און עמאַציעס, אַלע טיפּע רמזים און געדאַנקען, זענען געווען באַהאַלטן אין מעשה'לע, אָדער אין ליד, אין נאַטירלעכן צוזאַמענמיש. דער געראַנגל פון מענטשלעכן גלויבן קעגן זיין אומגלויבן, און פאַרקערט: ווידער-שטאַנד און דער מענטשלעכער ווידערשפעניק, איז אַלץ געווען צוזאַמענגע-פלאַכטן אין דער אַלטער ליטעראַטור. ווען מען ענדיקט לערנען אָדער זאַגן ספר איוב, איז דער לייכטער גליקלעכער סוף, נישט מער ווי דער לייכטסטער אויסוועג צו פאַרענדיקן דעם ווייטיקדיקן געראַנגל, צווישן גוואַלדיקער אמונה און שטאַרקער סקעפטיק, וואָס ספר איוב דראַמאַטיזירט אויף אַ טאַלעראַנטן אופן, געפינענדיק וואַגיקע טענות פאַר ביידע צדדים. ביז מ'דערהערט דאָס קול פון אויסגלייכער וואָס דעקט אַלע טענות מיט פייער און וואַלקן, און ס'בלייבט דאָס הייליקע רעטעניש אויף אַלע זייטן און אַלע אייביקייטן.

אין אונדזער צייט אַז מ'רעדט פון אַ ספרים און ביכער-פאַרקויף איז כדאי אַנצוווייזן, אַז אין די מייסטע פאַלן וועט דער קויפער נישט אַריינפאַלן — אַפילו ווען ער האָט געמאַכט אַ טעכנישן טענות און געקויפט אַ בוך, בעת ער האָט גאָר געוואַלט קויפן אַ ספר, אָדער פאַרקערט. די צייט האָט געגעבן דעם טיפּן יידישן בוך — די עצבות פון דעם אַמאָליקן ספר און געשאַנקען דעם טיפּן ספר — דעם חן פון אַ בוך. אין ביידע — יידישע ספרים און יידישע ביכער — איז פאַראַן יידישער טרויער און יידישע האַפענונג. ביי אונדז גייט עס גיכער אין צוריק איינשאַפּענען דעם פלעגמאַטישן לייענער אַז ער זאָל צוקומען צום בוך. אויף אים ווערט געמאַכט די קאַנצענטרירטע אַטאַ-קע. ער דאַרף באמת זיין שטאַרקער פון אייזן, אויב אים געראַט זיך אַרויסצו-דרייען אין די ספעציעלע יאַרדן, וואָס מיר אַראַנזשירן לעצטנס פאַרן יידישן בוך. דער פלעגמאַטישער לייענער האָט אַמאָל יאָ געלייענט אַ יידיש בוך, אָבער ער האָט זיך אַפּגעוויינט. ער האָט זיך פאַרטומלט און פאַרהאַוועט; אַט-אַט וועט ער זיך ווידער נעמען אַריינלייענען, אָבער ס'מאַכט זיך אַלץ נישט. ער געדענקט נאָך נעמען פון צוויי-דריי יידישע שרייבערס, אַ צוויי-דריי העברעיִשע. זיי זענען ביי אים איינגעקנאַטן אין געדעכעניש, אָבער ער האָט זיך דערווייטערט פון לייענען אַ יידיש און אַ העברעיִש בוך, אַז ס'איז אים שוין שווער צוריקצוכאַפּן דעם פּאָדעם. ס'האַט גענוג לאַנג גענומען זיך צו דערווייטערן פון אַ יידיש בוך, אויף ביידע לשונות, און איצטער, אין די שפּעטע מיטעלע יאַרן, אָדער אויף דער עלטער, קומט אים אַן שווער זיך צו-ריק צו דערנענטערן. אַט דער פלעגמאַטישער לייענער איז נישט קיין אומ-סימפּאַטישער ייד. ער איז נאָך אַלץ בבחינת לייענער, נאָר מען מוז אים סטימולירן און וועקן, אַז נישט וועט ער שוין פאַרבלייבן פּאַסיוו צום יידישן אָדער העברעיִשן בוך, און ער וועט אַנווערן אַ סך פון זיין אייגענער חשיבות.

און פאַרלירן טיילווייז דעם דרך־ארץ צו זיך. כ'רעד דאָ, פאַרשטייט זיך, פון דערווייטערטע ייִדן און נישט אַנטלאַפּענע, וואָס מ'קען זיי שוין נישט כאַפּן און ס'איז זיי שוין נישט כּדאי צו כאַפּן.

געוויינלעך ווען ס'קומט אַן דער חודש פון ייִדישן בוך, הערט מען פון פאַרשיידענע פּלענער און מען מאַכט אַ סך פאַרשלאַגן, ווי אַזוי „אַרייַנצור־נאַרן“ דעם לייַענער, אַז ער זאָל קויפּן אַ ייִדיש בוך, אָבער אַ סך פּלענער זענען אונטער דער ווערדע פון די פאַרשלאַגערס און אַוודאי און אַוודאי — פון די שרייַבערס. מ'ווייזט געוויינלעך אַן אַז מען דאַרף דעם הייַנטיקן ייִדישן לייַענער געבן פּאַפּולערע ביכער, וואָס שלייַגען זיך און לייַענען זיך פון זיך אַליין. ס'איז קלאַר ווי דער טאַג, אַז מיר האַלטן נישט דערביי, און אַז מיר זוכן נישט דעם דאָזיקן לייַענער. אפשר וואָלט געווען אַ מצוה צו זאַרגן וועגן אים און ס'איז מעגלעך, אַז אַ קלייַנע צאָל מחברים האָבן אין זינען אַזאַ לייַענער און זיי שרייַבן פאַר אים. אָבער ווען מיר ריידן וועגן פאַרשפּרייטן און פאַרקויפּן ביכער, ריידן מיר דערפון — אין קולטור־טערמינען. מיר זוכן נישט צו קנעלן מיט אלף־בית מעטאָדן.

זיכער איז אַז מען דאַרף נישט ריידן גלאַט וועגן ייִדישע ביכער און פאַרוואַנדלען דעם פאַרשפּרייט פון ייִדישע ביכער אין אַ דרדקי־חדר, אָדער אין אַ רחמנות־געשעפט. מיר מוזן זיך קאַנצענטרירן אויפן בעסערן לייַענער פון אַ גוט ייִדיש אָדער העברעיִש בוך. דווקא ביי אונדזער מצב קען מען זיך מער נישט וואַרפּן מיט דעם וואָרט פּאַפּולער און מיט זוכן צוצוטריפּן פּריי־מיטיווע געשמאַקן. דער אמת פון אונדזער לאַגע איז, אַז דאָס בעסערע בוך זוכט אַ וועג צום בעסערן ייִדישן לייַענער. דער ערגערער לייַענער קויפט סיי־ווי נישט קיין ייִדיש בוך, און ער זוכט זיך שוין אַפּ זיין גייסטיקע שפּייז, אויסקומענדיק אַן ביכער.

ס'איז זייער מעגלעך, אַז דער בעסערער ייִדישער לייַענער זוכט אויך אַ וועג צום בעסערן ייִדישן בוך, אָבער מען דאַרף זען, אַז ווען ער געפינט דעם זועג, זאָל ער טאַקע קריגן אַ חשיבותדיק בוך, נישט קיין ליטעראַרישן קאַנ־טראַבאַנד. מ'קען אפשר אויך אַרויפצווינגען און אַרייַנצווינגען ייִדישע ביכער אין ייִדישע היימען דורך דירעקטן קאַנטאַקט מיט אַ מחברדיקן מוכר ספרים. אָבער אַזעלכע פאַרקויף־דערפאַלגן טאַרן נישט גענומען ווערן אין באַטראַכט, ווען מ'רעדט ערנסט און געזעלשאַפטלעך פון פאַרשפּרייטן דאָס בעסערע ייִדי־שע בוך. אַזעלכע דערפאַלגן זענען גיכער אַ האַרצווייטיק און אַ בזיוק. מיר זענען נאָך נישט אַזאַ געזונט פּאַלק, אַז מיר זאָלן עס קענען דערלויבן. אַ ייִדיש בוך טאַר מען נישט אַנוואַרפּן אָדער אַנשיקן, אַז ס'זאָל ליגן און וויי־זען. מיר זוכן יאָ דעם קאַנטאַקט צווישן לייַענער און שרייַבער, דעם לייַענער

וואָס איז מסוגל אַנצווואַרעמען דעם שרייבער. מיר זוכן דעם לייענער, וואָס ס'איז פאַר אים גופא נישט קיין כבוד וואָס ער האָט פּלוצים זיך דערווייטערט פון אַ ייִדיש אָדער העברעיִש בוך און זיין געוויסן פּלאַנט אים אַביסל. מיר זוכן דעם לייענער, וואָס איז בטבע אַ מענטש פון קולטור, אָבער די קולטור פון קויפּן און דער עיקר אויך פון אַליין פּאַר ל אַ נ ג ע ן אַ גוט ייִדיש בוך, איז ביי אים אויף אַ נידעריקער מדרגה.

קליין, גאַר קליין איז די צאַל פון דער אַרמיי פּר י י ו י ל י ק ע ייִדישע לייענערס. אַ גרעסערע צאַל מוז מען קאָנסקריפּטירן מיט פּאַרשייִ-דענע מעטאָדן, די גרעסטע צאַל באַשטייט פון „אַרויסדרייערס“, זיי וועלן באַדיי ווערן גייסטיקע קאַליקעס, איידער זיך אַנצושליסן אין דער מחנה ייִדישע בוך־קויפּערס. אַ ייִדישער שרייבער פון אַן ערנסטן בוך ווייסט לכתחילה אַז זיין לייענערשאַפט וועט באַשטיין פון געציילטע, געטרייע פּרייוויליקע און ער בעט בלויז, אַז די אַנדערע, די וואָס וועלן קאָנסקריפּטירט ווערן דורך פּאַרשיידענע איינריידענישן, זאָלן זיין אַזעלכע לייענערס וואָס זאָלן נישט חרטה האָבן אויפן מסחר און נישט האַלטן אַז מ'האָט זיי חלילה אַפּגענאַרט, ווייל מ'האָט זיי אַנגעהאַנגען אַ ייִדיש בוך, וואָס זיי האָבן אַליין נישט גע-וואַלט אויסשרייבן. אַזאַ געצווונגענער לייענער איז מבזה דאָס ייִדישע בוך.

ס'איז נייטיק אַז די אַרגאַניזאַציעס, וואָס זענען זיך מתעסק מיטן בע-סערן ייִדישן בוך, סיי אַרויסגעבעריש, סיי פּאַרשפּרייטעריש, זאָלן טאָן זייער אַרבעט אַן פּניות, טאַקע זוכן דאָס גוטע ייִדישע בוך און עס העלפּן אַרויס-געבן. ס'זענען דאָ אַזעלכע שרייבערס, וואָס זענען זייער רירעוודיק און זיי קענען גיכער קריגן די מעגלעכקייט אַרויסצוגעבן זייער בוך, ווי אַנדערע, וואָס זייערע ביכער שלאָפּן ביי זיי הילפּלאַז אין די שופּלאַדן. ליטעראַטור האָט גרויס דרך־ארץ פאַר פּאַרדינסטפולע גרויסע נעמען, אָבער זי האָט נאָך אַ גרעסערן דרך־ארץ פאַר גוטע ביכער. ביי מיר איז אויך וויכטיקער צו העלפּן אַרויסגעבן אַ גוט בוך פון אַ היינטיקן מחבר, ווי צו ראַטעווען אַלטע געלע-בלעטער פון אַן אַמאָליקן שרייבער. די אַלע אַלטע ביכער זענען וויכטיק, אָבער זיי טאָרן נישט אַרויסגעגעבן ווערן אויפן חשבון פון נייע ייִדישע בי-כער. מיר טאָרן בשום אופן נישט פּאַרשטאָפּן די מעגלעכקייטן פאַר אַ היינט-צייטיקן ייִדישן בוך.

די פּלעגמאַטישע אָדער גלאַט פּאַסיווע לייענערס אונדזערע האָבן מיר אַליין נאָך מער דערווייטערט, מיט כלערליי מעטאָדן. אויף זייער חשבון האָבן זיך פּאַרשיידענע פּראַקטישע קלאַג־מוטערס געריבן די הענט און געציילט. יעדער ייד וואָס האָט אויפּגעהערט צו לייענען אַ ייִדיש בוך, איז געוואָרן אַ באַווייזן פון אונדזער אונטערגאַנג. ווען מ'וואַלט די פּאַסיווע יידן דערציילט,

זוי גראָב מען נוצט זיי אויס פֿאַרן קלאַגעדיקן סך־הכל, וואָלטן זיי אפשר גי-
כער געלייענט אַ ייִדיש בוך, איידער צו שפּיין אונדזערע אונטערגענגלעךס
מיט באַווייזן. געווען גענוג ייִדישע שרייבערס, מיט אַ 50-60 יאָר צוריק,
וואָס האָבן הויך און שטאַלץ געציילט און אויסגעחשבונט אונדזערע פֿאַר-
לוסטן און ממש געהאַט אַ וואַרעמע, פּערזענלעכע באַציונג צו יעדער אַוועק-
גייענדיקן לייענער, ווי צו אַ מענטשן וואָס לייגט צו פּערזענלעך אַ האַנט און
איילט אונטער דעם אויסגעקלאַגטן סטאַטיסטישן אונטערגאַנג.

פֿאַראַן ביי אונדז אויך ברייטהאַרציקע ייִדן, וואָס העלפֿן אַפּילו אַרויס-
געבן אַ ייִדיש בוך, אָבער ווידער דאָס אייגענע, זיי זענען פּלעגמאַטישע מע-
צענאַטן, זיי וואַרטן ביז מ'שלאַגט ביי זיי אָפּ די טירן. אַליין האָבן זיי נאָך
נישט דעם כּוח זיך אָנצופּרעגן ביי אַ שרייבער, אויב ער האָט בדעה אַרויס-
צוגעבן אַ בוך, און זיי וועלן פּרייוויליק זיך נישט מעלדן מיט זייער צוהילף.
דער סוף איז, אַז זייער ווילע און גוטע שטיצע איז אַ כאַאַטישע, צופּעליקע.
לאַמיר רעזומירן:

ס'רעדט זיך נישט גלאַט פֿון ייִדישע און העברעיִשע ביכער, נאָר פֿון
ג ו ט ע ייִדישע און העברעיִשע ביכער; נישט גלאַט פֿון פּאַנגען אַ לייענער,
נאָר געפינען דעם וועג צום בעסערן לייענער, וואָס זוכט ערלעך דעם וועג
צום בעסערן ייִדישן בוך און ער האָט פֿאַרבלאָנדזשעט, אָדער זיך אַרויסגע-
שלאַגן פֿון די כּוחות. מיר זוכן אויך דאָס גייע בוך און נישט בלויז דאָס
אַלטע, דאָס איבערגעדרוקטע. און לאַמיר נישט תּמיד זיך איינהערן וואָס עס
זויל דער לייענער. אַפּטמאַל איז עס נישט מער ווי אַן אויסרייד — אינגאַנצן
נישט צו לייענען אַ ייִדיש בוך. מיר מעגן אויך האָבן דעם מוט צו זאָגן דעם
לייענער, וואָס ער דאַרף און מעג וועלן.

אויפקלייבן און אַפקלייבן

איז יידיש אן אַרעם לשון? אַט הערט, וואָס איר קענט אַריינכאַפּן פאַר איין פּאַטש: אַ קנאַק, אַ כמאַל, אַ רוק, אַ פליק, אַ טרעבענץ, אַ פלעם, אַ זבענק, אַ טראַמאַך, טראַמאַסק, צימבל, זעץ, קנאַל, רייב, באַקפייפער, אַ שאַס, אַ טראַסק, אַ פראַסק, אַ טשאַסק, אַ פאַרפאַר, אַ יאַג, אַ האַק, אַ מתנת יד, אַ דערלאַנג. אַט די באַזונדערע פעטש זענען אפשר אַ צענטל פון דעם רייכן אויסוואַל, וואָס מען האָט אין יידיש, ווען מען וויל עמעצן אָנהרגענען, אַנשלאַנג, אַנקיפּן, אַנבויקערן, אַדער בכלל מכבד זיין מיטן בינטל פינגער אין פנים אַריין.

יידיש איז גוואַלדיק רייך אין סינאָנימען און דער וואָס באַקלאַגט זיך, אַז יידיש איז אן אַרעם לשון, איז נעבעד אַליין אַ ביטערער אַרעמאַן, אַדער ער ווייסט נישט, וואָס פאַר אַ גביר ער איז.

פון דעסטוועגן דאַרף מען נישט האָבן קיין איבערגעטריבענעם דרײַ-אַרץ פאַר דעם אַזויגערופענעם אוצר פון אונדזער לשון. אין דעם אוצר האָבן זיך אַריינגעכאַפט צופיל טאַבאַק־שמעקערישע נאַרישקייטן, וואָס האָבן נישט קיין טעם און נישט קיין ריח, און וואָס זענען מיט הונדערט יאָר צוריק, אפשר אויך נישט געווען קיין גוואַלדיקע חכמות.

איידער מען זאָל מיט די נאַרישקייטן גיין פון איין גלות צום אַנדערן און טראַגן די שפראַך ווי אַ שווערן הויקער, וואַלט גלייכער געווען מאַכן אַביסל אַרדענונג און פטור ווערן פון דעם אַנגעקליבענעם קויט. פאַראַן אַ סך גלייכווערטלעך, וואָס זענען פאַלאַוויגע סלאַוויש און חצי העברעיִש, וואָס זענען אפשר אַמאָל געווען גרויסע איינפאַלן, אָבער אַז מען נעמט זיי היינט אויפן צימבל זענען זיי הוילע שטות. די פראַגע איז, וויאַזוי זאָל מען זיך באַציען צו אונדזער לשון; וויל מען זאַמלען אַליץ וואָס אונדזער יידיש האָט ווילד אַנגעקליבן און שטעלן אַ גרויסע מצבה אונדזער שפראַך, אַז יידיש אַליין זאָל ליגן אונטער אַ ריזיקן פּה נטמן, אַדער מען גלייבט אין דער לער־בעדיקער צוקונפט פון אונדזער לשון און מען נעמט זיך מאַכן אַרדענונג?

מיר דוכט זיך, אַז ס'ליגט מער אויפטו איז אַפקלייבן ווי אין אויפקלייבן. אויפקלייבן איז נאָך אַלעמען אַ פראַגע פון צייט, פון מיל, פון האַרעוואַניע; אַפקלייבן איז שוין אויך אַ פראַגע פון אייגענער חריפות. דער אויסוואַל איז צווישן באַלזאַמירן און לעבעדיקער פּילאַלאַגיע, אַדער אפשר גאַר פּי ל אַ

לאַגיק, אזוי צו זאָגן, אויב מען זאל אין דער פּילאָלאָגיע שטענדיק געדענקען, אז מען טאָר נישט אַוועק אויך פון דער לאַגיק.

מען דאַרף נישט, און ס'האַט קיין זין נישט, אַנוואַרפן אונדזערע אַלע ליאַכעס און שמאַטעס, אונדזער גאַנצן הקדש מיט אַרעמקייט, כדי צו מאַכן דעם אַנשטעל פון גבירישקייט.

די צרה איז, וואָס אַפילו אונדזערע אינטעליגענטן האַלטן אין איין לייגן דעם טראַפּ אויף אונדזער פּאַלקסטימלעכקייט. ווי לאַנג איז דער שיעור, אַז אונדזער לשון זאל זיין פּאַלקסטימלעך? מ'האַט זיך איינגערעדט, אַז די איינ-ציקע העלדן פון ייִדיש, זענען טוביה דער מילכיקער, אַדער אַלטער יקנה"ז, און מען האַלט אין איין בראַקן גלייכווערטלעך. און פּאַקט מען ביי אונדז אַ גלייכווערטל, כאַפט מען ביי אונדז די גרעסטע התפעלות און מען מיינט, אַז מען האָט אַריינגעכאַפט אַן אוצר.

אַבער ווען ייִדיש וואַלט געווען בלויז אַ גלייכווערטליקע שפּראַך, וואַלט עס ממש געווען נישט אויסצוהאַלטן. מען וואַלט גערעדט און זיך געהאַלטן ביי די זייטן. ייִדיש וואַלט כּסדר אַמוזירט און געקיצלט, און עס וואַלט געדוואַרן אַ הומאַריסטישע גאַסן-שפּראַך פון חכמהדיקע נודנאַטעס. אַפילו די טראַגיק פון אַ פּאַלק קען מען דערטרינקען אין אַ קיילעכדיק גלייכווערטל.

אויב עטלעכע גלייכווערטלעך זענען מיט דער צייט פאַרגעסן געוואָרן, איז אַ געזונט אויף אונדזער לשון, וואָס ווייסט ווען ס'איז שוין צייט צו געבן דעמיסיע אַ גלייכווערטל, וואָס האָט אַפּגעדינט.

אַ לעבעדיקע שפּראַך דאַרף גאָר קיין מורא נישט האָבן, אויב ס'שטאַרבן אַפּ אַפּגעבליאַקעוועטע ווערטלעך. יעדער לעבעדיקער לשון שאַפט נייע ווערטלעך און נייע קיילעכדיקע זאָגן, וואָס וועלן אויך מיט דער צייט אַפּשטאַרבן. ס'איז ווי אַ לעבעדיקער קאַפּ האַר, וואָס זאַרגט זיך נישט, אַז ס'פאַלן אַרויס עטלעכע, ווייל נייע און לעבעדיקע האַר האַלטן אין איין וואַקסן.

כ'זוייס נישט און פאַרשטיי בשום אופן נישט, אויף וואָס ס'איז נייטיק „דורכצוקעמען“ אַפּגעשטאַרבענע בטלנישע ווערטלעך, וואָס שלאָפן סיי-ווי אויף דעם עולם האמת פון אונדזער קלאַסישער ליטעראַטור, און יעדער וואָס דאַרף זיי האָבן, וועט זיי סיי-ווי געפינען, אויב ער וועט נאָר זיין אַ פלייס-קער זוכער.

אין דעם כּסדרדיקן צערטלען אונדזער פּאַלקס-אוצר פון אַפּגעשטאַרבענע און אַפּגעבליאַקעוועטע גלייכווערטלעך און פאַרדריפעטע סינאָנימען, ליגט בענקשאַפט נאָך דער אייגענער יוגנט. אַבער מיט אַזעלכע סענטימענטן איז שווער צוצוטערעטן צו אונדזער לשון, ווייל אַלץ ווערט אַ שאַד. יעדער ייִדענע-וואַטער שפּריכוואַרט, וואָס די באַבע אַליין האָט געזאָגט — און ווער שמועסט,

אַז מען געדענקט נאָך די באַבע וואָס האָט עס געזאָגט — ווערט ממש אַ רע-ליקוויע. מען באַהאַלט עס אין שאַכטלעך אַזעלכע און מען פירט עס פון שטאָט צו שטאָט, פון לאַנד צו לאַנד.

מיר טרייבן צופיל איבער דעם באַטייט פון פּאַלקסווערטלעך און גלייכ-ווערטלעך. אונדזער לשון ווערט עפעס אַ פאַרזעעניש פון אַ חצי מאַנסביל און חצי ייִדענע, וואָס אַ ליאַדע וואָס און אַ ליאַדע ווען, האָט עס אַ גרייט גלייכווערטל. אַפילו דער אינטעליגענט ביי אונדז, פוילט זיך אָפט צו טראַכטן, ווייל ער קען לעבן פון גרייטן און ער איז זיך מחיה, אַז ער קען וואַרפן מיט גרייטע אידיאָמאַטישע אויסדרוקן.

אַזאַ צוגאַנג צו דער שפראַך וואָלט פון ייִדיש, מיט דער צייט, געמאַכט אַ סענטימענטאַל גנבים־לשון, אַדער קלעזמער־שפראַך. אין בעסטן פאַל, וואָלטן מיר געשאַפן גרייטע מליצה. דאָרט וווּ דער אַמאָליקער בטלן דער העברעער, האָט זיך אַרויסגעהאַלפן מיט אַ גרייטן פסוק, העלפן מיר זיך צו אָפט אַרויס מיט אַ גרייט און פאַרשימלט גלייכווערטל.

ווען איך קען, וואָלט איך אַרויסגעוואַרפן דורכן פענצטער אַ גוטע העלפט פון אַזעלכע ווערטלעך. קינדערלעך, וואָלט איך געזאָגט, נישטאַ, הלך לעולמו. דער גאַנצער אַרכיוו פון גרייטע באַנאַליטעטן איז אַוועק אין זיין ליטעראַריש-אַנטיקוואַרישן רו אַריין. איצט איז צרות, מען מוז אָנהייבן ריידן ווי מענטשן, מען דאַרף טראַכטן בעתן ריידן, ווי די עלטער־פעטערס אונדזערע האָבן גע-טראַכט, בעת זיי האָבן גערעדט. מיר אַליין מוזן ווייטער שפּינען דאָס לשון, ווייל דער גרייטער פּאָדעם איז שוין אויסגעגאַנגען.

לאַמיר געדענקען, אַז ייִדיש איז נישט קיין פריילעך לשון, וואָס ווינקט ממזריש מיט אַן אויגל און האַלט אין איין שיסן מיט אידיאָמען, גרייטע גלייכווערטלעך, אַדער פּאַלקישע אויסדרוקן. אַ זאַמלער דאַרף נישט נאָר קע-נען זאַמלען, נאָר האָבן דעם כוח אַוועקצווואַרפן. פאַראַן פּאַלקסווערטלעך און סינאָנימען, וואָס גרילצן ממש אין די אויערן, וואָס זענען שוין פרעמד דער מוזיק פון אונדזער שפראַך. דאַרף מען האָבן אַ געניט אויער, כדי מען זאָל וויסן פון וואָס פטור צו ווערן. מיר זענען נישט נאָר רייך אין אַלטוואַרג, נאָר אויך אין יונגוואַרג. מען דאַרף זיך וואָס מער צוהערן צום לשון, ווי עס ווערט געשאַפן טאַג־טעגלעך, אין דער ייִדישער פרעסע, אין ייִדישן בוך און אין ייִדישן זשורנאַל.

די פּראַגע, וואָס מיר פרעגן צו־אַפּט אין, ווי אַזוי האָט מען געזאָגט אויף ייִדיש. די אמתע פּראַגע וואָלט באַדאַרפט זיין; וויאָזוי זאָגט מען איצטער, וויאָזוי דאַרף מען זאָגן אַצינדערט?

אַ שפּראַך מוז זיך אַוודאי אויסהיטן פון ווערן אינטעליגענטיש, וואָס

דאָס מיינט אָנגעדראָלן און פּוסט־אַנשטעלעריש, אָבער אַ שפּראַך דאָרף אויך קענען שאַפן דעם סינטעז צווישן לעבעדיקער פּאַלקסטימלעכקייט און אינטע־ליגענץ. פּאַראַן אַ לעבעדיקע פּאַלקסטימלעכקייט, דאָס בלייבעוודיקע אין אונ־דזער לשון, וואָס ווען מען נוצט עס מיט שכל, ווערט אונדזער שפּראַך ספּריט־נע און קוועקזילבערדיק, אָבער נישט חכמה־זאָגעריש.

אַט־די לעבעדיקע פּאַלקסטימלעכקייט דאָרף מען קענען אויסטיילן פון אונדזער פּלעגמאַטישער טענדענץ צו צאינה וראינהדיקייט, צו פּאַרטייטש־חומשן אונדזער ייִדיש, צו מאַכן פון אונדזער לשון אַ מענה־לשון. אמתע פּאַלקסטימלעכקייט דערהאַלט אַ שפּראַך ביים לעבן, אָבער טוביה דער מיל־כיקערס גראַטעסק קען אונדז אַייביק נישט דינען, ווייל מיר מוזן זיך דער־נענטערן צו דער העכסטער מאָס פון אויסדרוק, אונדזער לשון דאָרף אָפּשפיג־לען די אַנטוויקלונג, דעם אָפּקלייב און דאָס אינטעליגענטישע און אַייגנאַר־טיקע טראַכטן פון אונדזער אַייגענעם דור.

.1959

מחשבות וועגן קריטיק

פאראן ביי אונדז קיין עינדערע א גאנץ היפשע צאל שרייבערס, וואס שרייבן קריטיק, און דערפאר קען מען זאגן אז מיר זענען רייך אין קריטיקערס. די קוואליפיקאציעס פאר א קריטיקער זענען נישט מיידע וואס פארא שטרענגע, מוז מען דערפאר אָננעמען אז די אלע וואס לערנען זיך אויף יענעם שרייבערישער באַרד שערן, געהערן צו דער קריטיק־בראַנזשע, אַפילע ווען דאָס איז בלויז אַ זייטיקע אָדער קעגנזייטיקע באַשעפטיקונג. דאָס הייסט — דו מיך היינט, כדי איך זיך מאַרגן, אָדער איבערמאָרגן, וויל איז דעם וואָס האָט אין דעם פאַל דאָס לעצטע, אָדער לעצטערע וואָרט, וויל ער ווייסט כאַטש ווי אַזוי צו האַלטן די שער און וויפל יענעם אַריינצושניידן. פאַראַן אָבער אויך ביי אונדז ריינע קריטיקערס, אַזוי צו זאָגן, וואָס פאַרנעמען זיך נישט מיט קיין שום אַנדער זייטיקער מלאכה.

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, קען מען צוזאַמענשמעלן אַ גאַנצע פיינע עדה קריטיקערס, וואָס זאָלן אויסהאַלטן די פּראָבע לכול הדעות. וואָלט מען אַמאָל זיך באַדאַרפט צוזאַמענריידן מכוח אַ קאָדעקס פון אויפפירונג, אַ מין שולחן־ערוך אָדער עטיקעט פאַר אַ קריטיקער. נישט וואָס ער מעג שרייבן אָדער וואָס ער טאָר נישט — דאָס וואָלט שוין חלילה געהייסן צענזור, און אַ קריטיקער, ווייסן מיר דאָך וויל, מעג אַלץ. קיין מ ע ג זיינער איז נישט באַגרענעצט. ער איז דער אויב־ביד, ער האַלט יענעם בוך אין האַנט, האָט ער שוין ממילא דעם היתר אויף פרייען אויסדרוק. דער עיקר איז — ער מעג רעגיסטרירן זיין איינדרוק אָן שום אויסדרוק־באַגרענעצונג.

דאָך וואָלט זיך געבעטן צו דערמאָנען דעם קריטיקער אין דעם — את נפשו שמור. כִּהאָב עס שוין אַ סך מאָל געטייטשט, אַז אַ קריטיקער מעג כאַטש געדענקען דאָס וואָס מען האָט אָנגעזאָגט דעם שטן, אַז אַפילו ווען ער דערלאַנגט יענעם אין דער זיבעטער ריפּ, מוז ער אָבער היטן יענעם נשמה. איז אָבער די צרה, וואָס שרייבערישע נשמות זענען געוואָלדיק עלאַסטיש און מען קען נישט טרעפן אין ריפּ און דערביי נישט פאַרטשעפען די נשמה, וואָס דעקט־צו ווי אַ צעלאַפּאַן דעם גאַנצן שרייבעריש סענסיטיוון גוף.

ס'פעלט אַ פשוטער קאָדעקס פאַר דעם קריטיקער, נאָך איידער ער נעמט זיך צו דער מלאכה. וואָס הערט זיך, למשל, וועגן שרייבן אַ קבלה אויף אַ בוך? איז אַ קריטיקער מחויב צו ענטפערן, אַז ער האָט דאָס בוך באַקומען?

די פאסט ארבעט מער-ווייניקער נישקשה, און מען קען אָננעמען, אַז ווען מען שיקט אַ בוך אויף אַ ראַיעלן אַדרעס, באַקומט מען אים. פון דעסטוועגן, האָבן מיר דאָך שוין דערמאָנט, אַז שרייבערס זענען בטבע סענסיטיוו, זיי ווילן דווקא זיין טאַפּלט-זיכער. גוט וואָלט, פאַרשטייט זיך געווען, ווען מען זאָל שיקן יעדער בוך רעגיסטרירט און פאַרשפּאַרן אַ סך פּלאַנטערניש. אָבער דאָ האַנדלט זיך גיכער אין דער עטיקעט גופא, מוז דער קריטיקער שיקן אַ קבלה, אָדער זיין פּראַפעסיע באַפּרייט אים שוין ממילא פון אַזעלכע רוטינעס.

היות, יעדער שרייבער איז פאַקטיש דעם צווייטן שרייבערס קריטיקער, מעג מען אָננעמען אַז ס'פּאָדערט זיך אַ שטיקל קוויטירונג פאַר דעם קוויט-ווערן צווישן קאַלעגן, דאָס הייסט פאַר באַקומען די מאַכט איבער אַ חברים אַ בוך. פרעגט זיך ווידער אַ קשיה, וואָס דאַרף מען שרייבן אין דער ערשטער קבלה? דאַרף מען שרייבן און אַפּיציעל — את ספרך קבלתי, אָדער מען דאַרף שוין געבן דעם שרייבער אַן אַדערויף אויף דער קריטיק — אַ מין מיניאַטור-קריטיק, וואָס איז אַ מין התחיבות, אַז די אמתע באַמבע קומט ערשט.

זאָל טאַקע דער קריטיקער זיך אויסשעפּן אין דעם קבלה-בריוו און געבן אַ מוסטער-קריטיק, אָדער ער איז מחויב צו זיין איידל און עלעגאַנט? אויף ווי ווייט דאַרף בכלל שטימען די קריטיק פון בריוו מיט דער שפּעטערדיקער אמתער קריטיק. כ'האָב שוין געהערט ווי שרייבערס באַקלאַגן זיך, אַז דער קריטיקער האָט געשריבן אַ וואַרעמען בריוו, ווען ער האָט באַקומען דאָס בוך, אָבער פון זיין קריטיק האָט שפּעטער געבלאַזן אַ צפּון-ווינט.

פאַרלאַנגט טאַקע דער שרייבער אַט די אַבסאָלוטע ערלעכקייט, אַז אַזוי גלייך ווי מען באַקומט דאָס בוך, זאָל דער קריטיקער לאַזן וויסן דעם שריי-בער, אַז דאָס בוך איז נישט קיין געראַטנס. נאָך אַלעמען איז דאָך אַ בריוו אַן אינטימער שמועס צווישן צוויי מענטשן, און ס'מוז דאָך זיין אַ שטיקל הילוק צווישן דעם וואָס מען זאָגט יענעם אין אַ בריוו, און צווישן דעם וואָס מען שרייבט עפּנטלעך אין אַ קריטיק.

קען מען אָבער דאָס פּשטלען דווקא פאַרקערט. פאַרוואָס זאָל דער קבלה-בריוו נישט זיין אַזוי אויפריכטיק און פייערדיק ווי דער קריטיקער וויל נאָר, ווייל קיין זייטיקע מענטשן זענען דאָך נישטאַ דעריי, אָבער ערשט די קריי-טיק דאַרף זיין אַ פאַרזיכטיקע, אַן אַפּגעהיטע, אַ צאַרטע און אַ געוויגענע, כדי נישט צו באַליידיקן יענעם בפרהסיא. זאָל דער קריטיקער, אין אַנדערע ווערטער, זיך אויסשטורעמען און זיך אויסברוטאַליזירן אין דעם קבלה-בריוו, כדי ער זאָל אין דער עפּנטלעכער קריטיק קענען זיין דער קילער באַטראַכ-טער, וואָס דאַרף שווינען דעם מענטש, און נישט דער קאַלטער מערדער, וואָס האָט אינזינען בלויז דאָס בוך.

ווי מיר זעען זענען דאָס אַלץ פּראָגעס פּאַר אַן אויסגעאַרבעטער פּראָ-
פּעסיאָנעלער עטיקעט. די קריטיקערס וואָלטן זיך באַדאַרפט צונויפּריידן וועגן
די אַלע שייכותדיקע ענינים, אַרום דער קריטיק. אפשר איז גאַר אַ קריטי-
קער מחויב פּריער פּון אַלץ צו געבן אַ שבועה, ווי אַ געענדיקטער דאַקטאָר,
אַז ער וועט טאָן אַלץ, כדי יענעם צו היילן, און ער וועט נישט הרגענען באַ-
ווסטזיניק. נאָך אַלעמען איז דאָך אַ קריטיקער זיך מטפל מיט טיפע מענטש-
לעכע געפילן, וואָס זענען פּאַרבונדן מיט האַרץ און נערוון. פּאַרוואָס זאָל
גישט געשאַפּן ווערן דעם קריטיקערס שבועה, אַדער דער נדר וואָס ער דאַרף
נעמען אויף זיך, איידער ער הייבט אָן צו פּראַקטיצירן זיין סכּנות־נפּשדיקע
פּראָפּעסיע?

איך האָב איינגנטלעך באַשלאָסן נישט צו ריידן וועגן דער קריטיק גופּא,
באַר וועגן דער עטיק פּון דער שוין־געשריבענער קריטיק. מיר האַלטן ביים
ערב, ביי די חכּנות צו דער קריטיק, וואָס פּאַדערן אויך, ווי מיר האָבן געזען,
אַ רעגולאַרמין, אַן אַנגענומענע „קאָנסטיטוציע“. איז אַ קריטיקער אַ ל צ-
ד י נ ג, אַזוי צו זאָגן, אַ כּל־בו, וואָס קען אַלץ אין דער וועלט און זיין
מבינות איז אין לשער? מען רעדט שוין נישט וועגן פּאַעזיע, פּראָזע און
וויסנשאַפט — דאָס האָבן שוין קריטיקערס אַנגענומען מקדמונים, אַז אַ קרי-
טיקער איז מחויב און איז קוואַליפּיצירט צו קריטיקירן אַלע צווייגן פּון שריי-
בעריי. ס'רעדט זיך, למשל, וועגן אַ בוך איבער טעאַטער, טאַנץ, אַ קינסט-
לערס אַלבוּם פּון רעפּראָדוקציעס, אַדער אַ בוך איבער מוזיק.

ביי אונדז זענען אינגאַנצן אַפּגעשאַפט געוואָרן די קעמערלעך, צווישן די
אַלע ספּעציאַליזירטע זאַכן. אַ ייִדישער קריטיקער באַקומט אַלערליי ביכער,
און אַז ער שרייבט נישט וועגן זיי, איז ער אַן אַנזעצער. ער טאָר זיך נישט
פּאַרענטפּערן, אַז ס'איז נישט זיין געביט, אַז ער פּאַרשטייט נישט. דער מחבר
פּון דעם ספּעציאַליזירטן בוך האָט נישט קיין געדולד אויסצוהוכן דעם פּראָ-
פּעסיאָנעלן מבין. ער וויל זיך נישט לאָזן אויף אַ משה־זוך־מיד־עקספּעדיציע.
נעמט ער אָן, אַז אַ בוך איז אַ בוך, און אַז אַ בוך געהערט דערפּאַר צום גע-
וויינלעכן קריטיקער.

אַט האָב איך נישט לאָנג צוריק באַקומען אַ בוך מיט חידות. איך בין
קיינמאָל נישט געווען קיין גרויסער טרעפּער פּון רעטענישן. כּיבין זיכער נישט
קיין מבין אויף דער קוואַליטעט פּון אַ חידה. איך האָב געכאַפט און געשיקט
אַ קבלה אויף דעם בוך, אָבער דער מחבר האָט גלייך געענטפּערט מיט אַ
קלאָרן אַנווייז, אַז ער וואַרט מיט אומגעדולד אויף דער קריטיק. זיץ איך און
שאַרף זיך דעם מוח אויף די חידות — אולי, אפשר וועט עפעס אַרויסקומען.
מיט אַ צייט צוריק האָב איך באַקומען אַ בראַשורע, וואָס האָט מיר

אויסגעזען, איידל גערעדט, אביסל פרעמדלעך. ס'איז געווען א יידישע בראך- שורע פון א יידישן דאקטאר, וואָס האָט אָנגעשריבן אַ גאַנצע אויפקלערונג, וועגן אַן אינסטרומענט אָדער אַן אַפּאַראַט, וואָס ער האָט דערפּונדן. ס'האָט זיך געהאַנדלט, אויף וויפל איך האָב געכאַפט, מכּוּח אַ גאַנצער איבערקערער- ניש ביים דורכפירן אַן אמת יידישלעכע ברית-מילה, וואָס זאָל אי זיין וויסנ- שאַפטלעך אי מצווהדיק. דאָס ביכל איז געווען אויטאָגראַפּירט. דער דאָקטאר האָט בפּירוש געלויבט דעם קריטיקער מיט אַלערליי שבחים און זיך געזעצט וואַרטן אויף דער קריטיק.

פעלן דערפאַר די דינים און פאַרשריפטן פאַר דער פּראָפּעסיע, וואָס פאַראַ ביכער געהערן געזעצלעך צו דער בראַנזשע און וועגן וואָסערע ביכער מעג מען נישט שרייבן, און מען זאָל דאָך דערפאַר נישט הייסן קיין באַנקראַטשיק. אָבער דאָס איז נאָך ווייניק, מען דאַרף אויך נעמען אין אַכט, אַז אַפּילו ביי אונדז דערשיינען אַזויפיל ביכער, אַז דער קריטיקער קען זיך מיט זיי קיין עצה נישט געבן, אויב ער זאָל איינפירן דעם פּריער און שפּעטער, וועלן אַ סך ביכער פאַרלעגן ווערן, אַ סך ביכער וועלן ממילא מוזן פאַרלעגן ווערן, פּרעגט זיך דערפאַר אַ נייע קשיה, האָט דער קריטיקער אַ רעכט אויסצוקלייבן, מעג ער פּאַלגן זיין אייגענעם געשמאַק און שרייבן וועגן דעם וואָס אים נעמט; מעג ער בכלל פּאַלגן זיין שטימונג און זיך צוקלייבן אַ בוך צום קריטיקירן. אָדער ער מוז זיין שטרענג-אַרטאָדאָקסיש און זאָגן אַז אַלע יידישע ביכער זענען ביכער, וואָס מוזן קריגן אויפּמערקזאַמקייט, און אַז ס'מוז גיין לויט אַ שטרענגן „נעקסט“, וואָס מען קען קיינמאַל נישט אַניאָגן.

פאַראַן גאַנץ גוטע ביכער, וואָס פּלעפּן אַמאַל דעם קריטיקער און וואַרפּן אויף אים אַ גלייכגילטיקייט און אַפּאַטיע. נעמען מיר, למשל, — אַ גאַנץ גוט בוך פון אַ באַקאַנטן שרייבער, וואָס איז שוין גענוג אַרומגעקריטיקירט געוואָרן פון אַלע זייטן; זיין ניי בוך גיט אפשר גאַרנישט צו צום געשטאַלט פון דעם גוט-באַקאַנטן שרייבער — איז דערלויבט אַרויסצונעמען פון דעם וואַרטנדיקן „נעקסט“ אַ פּריש בוך פון אַן אַנהייבער, וואָס איז פאַרוואַרפּן ערגעץ אין אַ העק, אָדער בכלל אַפּגעריסן פון חברים-שרייבערס? מעג מען שרייבן וועגן אַזאַ בוך וואָס גיכער, און אים דערמיט שיקן אַ דערמוטיקנדיקן גרוס, שוין דערמיט אַליין וואָס מען האָט זיין בוך באַמערקט און אויפּגעגור- מען? דער עלטערער גוט-באַקאַנטער שרייבער איז שוין גענוג געזאַלבת גער- וואָרן, זיין ניי בוך איז, קען מען זאָגן, לא מעלה ולא מוריד, אָבער דעם אַנד- הייבערס בוך, ערגעץ אין אַ לאַטייך-אַמעריקאַנישער רעפּובליק, איז אַן ער- שטער טראַט, דאַרף מען אים אפשר אַרויסנעמען פון דער ריי און אים נישט לאָזן וואַרטן?

איז דער קריטיקער בכלל באַרעכטיקט צו זיינע אייגענע שטימונגען? פאַראַן אַמאָל ביכער וואָס סטימולירן אים צו שרייבן, אפילו ווען זיי זענען שלעכטע ביכער. זיי רופן אין אים אַרויס אַסאַציאַציעס און ס'ווילט זיך זעם קריטיקער זיי אויסדריקן אין אַ שעפּערישער פאַרם. פאַראַן אַבער אַמאָל גר-טע ביכער, וואָס פאַרטשעפען נישט דעם ספּעציעלן קריטיקער. זיי רעגן אים נישט אָן און רעגן אים נישט אויף. איז דער קריטיקער אַ געשוויררענער פאַר-צייכענער, וואָס מוז אַנזאָגן דער וועלט, אַז ס'איז דערשינען איגרעקס בוך, אָדער קען ער זיך זיין אָן אַפּקלייבער, נישט וואַרפּנדיק דערמיט קיין שום חשד אויף דער קוואַליטעט פון די ביכער, וואָס האָבן אים ספּעציעל נישט אַנגערעגט. דאָס מיינט, אַז נישט קריטיקירטע ביכער קענען זיין זייער גוטע ביכער, וואָס וואַרפּן אַבער אַרויף אויף אַ קריטיקער אַ טיפּע לאַנגווייל. בעת אַביסל ערגערע ביכער קענען אים גאָר אויפלעבן און ביי אים עפענען אַ צאָפּן פון זיין אייגנס, אפילו ווען ס'איז געשריבן אויפן "רוקן" פון עמעצענס בוך. דאָ אַנומלט האָט דער גוטער חבר מאַנגער געגעבן אַנצוהערעניש, אַז ראובן אייזלאַנדן האָט טיף געקרענקט, וואָס מען האָט נישט גלייך געשריבן וועגן זיינע מעמואַרן. ס'איז געווען דאָס זכרונות-בוך וועגן די "יונגע" און ס'וואַלט געווען נאָרו: צו גלויבן, אַז אייזלאַנד האָט מעשה-אַנהייבער געפלאַ-טערט און געצאָפּלט וואָס מען דערזעט נישט גלייך זיין בוך. בעט זיך טאַקע דאָ-אַ פּרישע קשיה, ווען ווערט אַ בוך אַלט-געבאַקן, און ווי גלייך מוז מען רעאַגירן אויף אַ דערשינען בוך? איז טאַקע דאָ נישט לאַנג עמעצער אַרויס-געקומען מיט אַ קאַלטבלוטטיקער באַשולדיקונג, אַז די קריטיק האָט ממש גע-הרגעט אַ שרייבער, ווייל ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך און די קריטיק האָט אים געלאָזט אַזוי לאַנג וואַרטן, אַז ער האָט זיך ממש נישט געקענט דער-וואַרטן.

אויב ס'האַלט שוין ביי אַזעלכע שרעקלעכע באַשולדיקונגען, זעען מיר דאָך, אַז ס'איז שוין די העכסטע צייט איינצופירן אַ שטיקל לאַדעקס, אַן עטיקעט אין דער קריטיקער-בראַנזשע. אַן אמתע קאָנסטיטוציע, וואָס זאָל פונדאָמענטאַל פּסקען, ווי אזוי אַ קריטיקער דאַרף זיך נוהג זיין, כדי ער זאָל זיין אַן עטישער פּראַקטיקאַנט פון זיין אייגענער פּראַפעסיע, וואָס ברענגט אים, מילד גערעדט, אין צוזאַמענשטויס מיט מענטשן און מענטשלעכע געפילן. ס'איז מעגלעך אַז נישט-קריטיקערס, גלאַט שרייבערס דאַרפן אויך צווישן זיך לאָזן אויסקריצן עטלעכע דיברות, אָדער אַננעמען אַ שטיקל עטיק אין באַצונגען מיט דער קריטיק. וויפל און וואָס מעגן זיי דערוואַרטן פון קרי-טיקער, און ווי ווייט קען מען גיין מיט פּאָדערונגען צו אים? וויפל דערמאָ-נונג-בריוו מעג מען שרייבן צו קריטיקער, און ווען און אונטער וואָסערע

אומשטענדן מעג מען אים ווערן א דם-שונא? מעג מען צושטיין צו א קרייטיקער און אים ממש צודריקן צו דער וואַנט, אַז ער מוז שרייבן, און, פאַרשטייט זיך, דעם הייליקן אמת, און שפעטער אים ווערן אַ ביטערער שונא, ווייל דער קריטיקער האָט זיך געלאָזט איינריידן און ער האָט נאָכגעגעבן און געזאָגט דעם גאַנצן אמת, אָדער וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר דעם אמת? אָבער איידער שרייבערס וועלן איינפירן צווישן זיך אַ שטיקל שולחן-ערוך פאַר דער ווירדיקייט פון דער פראָפעסיע, וואָלט כדאי געווען אַז ס'זאל גלייך געשריבן ווערן דער שולחן-ערוך פאַר דעם קריטיקער, פאַר זיין טאָג-טעגלעכער אויפפירונג, פאַר בעסער איינגעשטעלטע באַצונגען, און פאַר דער פאַרהיטונג, אַז ער זאל נישט געשטרויכלט ווערן אויף טריט און שריט. זאל דער קריטיקער קענען אַנווייזן אויף כללים, אַז ער האָט זיך אויפגעפירט „לויט האַיל“. עדמונד האַיל האָט נאָך אין אַכצנטן יאָרהונדערט רעגולירט קאַרטן-שפיל, ווען מען זאָגט „אַקארדינג טו האַיל“ איז אַזוי פעסט געפסקנט, אַז ס'העלפט נישט קיין אַפעלאַציע, ווער נעמט אויף זיך צו זיין דער האַיל פון דער קריטיק, כדי מען זאל די פיינטלעכע פנימער ביי די קאַפע-טישעלעך קע-נען ווייזן, אַז מען האָט זיך אויפגעפירט ווי האַיל האָט געבאַטן?

סיידן קריטיק איז אַזאַ אַזאַרט-שפיל, אַז אַפילו האַיל-געזעצן וועלן נישט העלפן צו פאַרבעסערן די באַצונגען צווישן שרייבער און קריטיקער. דערפאַר האָב איך מורא, אַז דער שפיל וועט אַ לאַנגע צייט מוזן געשפילט ווערן אַן שום כללים. אפשר איז גאָר די בעסטע רפואה, אַז דער גאַנצער שפיל זאל אַפגעשאַפט ווערן.

1955.

„מעשהלעך און משלים“ פון נפתלי גראַס

די ראַיעלסטע קריטיק איבער דעם בוך „מעשהלעך און משלים“, פון נפתלי גראַס, אַ פראַכט־זאמלונג פון אַ 450 זייטן, וואָלט געווען צו געבן אַ סך מוסטערן פון די פיקחותדיקע און מאַראַלישע מעשות, וואָס דער פיינער דיכטער האָט פאַרעפנטלעכט אין משך פון עטלעכע יאָר. ער האָט זיי פאַר־זיכטיק געזאמלט, גענומען ביים פאַלק און זיי צוריקגעגעבן צום פאַלק, נאָכ־דעם ווי ער האָט זיי גערייניקט פון פסולת און געזען אַז זיי זאָלן אויסהאַלטן די אַכצן־קאָראַטיקע פראָבע פון גוט־יִדישקייט. אין אַ לענגערער הקדמה, אָדער „פירוואָרט“, ווי דער שפראַך־סענסיטיווער דיכטער רופט אָן זיין אַרײַב־פיר, זאָגט ער אונדז, אַז — „די מעשהלעך אין בוך זענען רײן פון געצנדינסט און פון גוי־שקייט... נישטאַ קיין שום שפור פון ברוטאַלער מאַכט... תורה און גוטע מידות ווערן געשאַצט און געשעצט... די תמימות פון צדיק און ערלעכן יִד ווערן דערהויבן און באַשיינט.“

נפתלי גראַס, דער איבערזעצער פון די פינף מגילות, פון „ספר תהילים“ און דער דיכטער, וואָס האָט אין זיינע אייגענע לידער געזוכט דעם קלאַסישן טאָן אין פאַלקסטימלעכער יִדישקייט, שפראַכלעך און אינהאַלטלעך, האָט מיט די „מעשהלעך און משלים“ געוואָלט פאַרגאַנצן אַן אוצר, וואָס זאָל ווייזן אַז דער יִדישער קאַפ און דאָס יִדישע מויל, זענען תמיד געווען באַחנט מיט פאַרצייטישקייט. די אַלע גערייניקטע מעשהלעך זענען אין המשך פון אונדזער בעל־פה־ליטעראַטור — פון די אגדות וועגן אדם הראשון, ביז צו די אַמע־ריקאַנער יִדישע מעשהלעך פון אונדזער צייט, אַרום די מענטשן פון אונ־דזער צייט.

מיר ווייסן אַלע ווי צופעליק אַן אַפטיילונג באַווייזט זיך אַמאָל אין אַ צייטונג און פאַרשווינדט, מחמת פאַרשיידענע סיבות. אַ קאַפּריו פון אַ רע־דאַקטאָר און ס׳הויכט אויס דעם אַטעם צוליב דעם זעלביקן טעם, אָבער אויף דער אַפטיילונג פון די „מעשהלעך און משלים“, וואָס איז זעקס יאָר צייט געגאַנגען אין „פאַרווערטס“, פינף מאָל אַ וואָך און שפעטער דריי מאָל אַ וואָך, איז נישט חל די צופעליקייט פון איינפאַל און אויספאַל. ווער ס׳איז באַקאַנט מיט גראַס׳ קינסטלערישער פאַלק־אינטוויציע, וועט מוזן צוגעבן, אַז וועמענס איינפאַל ס׳איז נישט געווען צו נעמען זאַמלען אַזעלכע יִדישע מעשות, איז עס אין תוך געווען אַ צוגעטראַפּענער איינפאַל, בפרט ווען דער

זאמלער דערציילט אונדז, אז א סך מעשהלעך האָט ער אָנגעהויבן זאמלען אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און אין די צוואנציקער יאָרן, ווען ער איז געווען אויף אַ רייזע צו זען זיין משפחה אין קאָלאָמביי און אַנדערע גאַליצישע שטעט און שטעטלעך.

ביי נפתלי גראָסן פאַרבינדט זיך זיין גאַנצער דיכטערישער גאַנג מיט דעם דאָזיקן חוש פאַר פּאָלקס־אוצר, פאַר זאַמלונג, פאַר דעם בעל־פה און בעל־מוח פון פּאָלקס־שאַפונג, אין אונדזערע ביידע שפראַכן. ס'איז זיכער פאַראַן אַ גרויסע קרובהשאַפט צווישן דעם איבערזעצער פון די „פינף מגי־לות“, און דעם איבערגיסער און ראַפּינירער פון די „מעשהלעך און משלים“, וואָס אַ סך פון זיי האָט ער געזאַמלט פון פּאָלקס־מויל, און וואָס די גרעסטע צאָל איז אים צוגעשיקט געוואָרן דורך צענדליקער גוטע פּאָלקס־מענטשן, וואָס האָבן געשאַרפט זייער זכרון און אַרויסגעקראַגן אוצרות גאַנצע, וואָס האָבן געהאַט אַ יחוסדיקייט און זיך געקניפט און געבונדן מיט זיידעס און עלטער־זיידעס.

אַבער די ראַלע פון דעם דיכטער נפתלי גראָס איז געווען מער ווי פון אַ זאמלער. יעדער זאמלער איז אין תוך סיי־ווי אַ רעדאַקטאָר פון זיין מאַג־טעריאַל. ער מוז עס אַרומפּוצן און באַשיינען, אפילו ווען ער וויל גראַד ציען אויפּמערקזאַמקייט אויף דעם אַרץ, דעם רוימאַטעריאַל, דעם מינעראַליזירטן און פילקאָלירנדיקן אַנטיקן זשאַווער פון דורות. אַבער נפתלי גראָס איז מיט זיינע מעשהלעך און משלים געווען מער ווי אַ זאמלער. ער האָט פשוט גע־מוזט זיין מער ווי אַן איבערשרייבער און סטיליזירער. ער איז קודם־כל גע־וואָרן אַ פּאָלקס־משיח מיט אַ גוט אויער און אַ שאַרף אויג. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים טויער פון זיין אייגנאַרטיקן מוזיי און גוט רעווידירט יעדער מעשהלע, צו זען אויב ס'איז ראוי געהערט צו ווערן, אין דער גאַנצ־קייט פון המשך, אין דער מאַראַלישער גאַנצקייט, וואָס ייִדישע שאַפונג פון דורות שטעלט מיט זיך פאַר.

מיר ווייסן ווויל ווי פעפּערדיק, פעט און ווילגאַר געוויסע ייִדישע מעשות און וויצן קענען זיין, — אויך זיי דאַרפן אפשר געזאַמלט ווערן — אַבער גראָס האָט געזוכט אין אַלע ייִדישע מעשות דעם טעם פון דער אגדתא, כדי זיי זאָלן זיך בינדן און קייטלען מיט אונדזער גרויסער אידייע פון אַ ליכט אויף דורות.

ער האָט נישט אויסגעמיטן די פיקאַנטקייט, אויב די פיקאַנטקייט ברענגט אַרויס די האַרץ־און־מוח־שאַרפּקייט, איבערן גאַרטל. אַבער וויכטיקער פון אַלץ, וואָס נפתלי גראָס האָט די אַלע מעשהלעך איבערגעגאַסן אין זיין אייגנאַרטיקן שפראַך־טיגל, און ס'איז אַרויסגעקומען

א מאנומענטאלע זאמלונג, אין אן איבערגעזעצטן יידיש — איבערגעזעצט אויף דעם יידיש, וואָס האָט זיך נאָך איבערגענומען פון יענע דורות, ווען ס'האָט נאָך געפלאַטערט איבערן לשון דער חן פון תיקון, פון מתקן זיין אַ פּרעמדן ניגון מיט דערהויבונג פון ביבלישער פּשטות.

אַפילו פאַר די לייענער וואָס שפירן נישט קיין טיפן טעם אין אַ מעשה-לע, וועט די זאַמלונג זיין פון גרויס וויכטיקייט, ווי אַ שמירה קעגן פאַרוויל-דונג פון שפּראַך. אַרויסנעמען גראַס' בוך פון „מעשות און משלים“ און לייע-גען בלויז אַ מעשהלע אַ טאַג, איז שוין אַ שטיקל סגולה און באַוואַרעניש קעגן שפּראַך-באַרבאַריזם. נפתלי גראַס האָט דערפאַר נישט נאָר געטאָן זאַמ-לערישע אַרבעט, נאָר ער האָט די מעשות אַזוי „איבערגעזעצט“, אַז זיי זאָלן ווערט זיין צו שטיין אויף איין פּאַליצע מיט זיינע אייגענע לידער און מיט זיינע איבערזעצונגען פון תנ"ך. זיי זענען געוואָרן אַ טייל פון דער אויסגע-שמידטער גאַנצקייט פון זיין לעבנסגאַנג. און ווער ס'וויל נאָר קען זען, אַז אויך אידיאיש האָט ער געזוכט דאָס מעשהלע, וואָס גיט איבער דעם תוך פון יידישן האַרציקן טראַכטן.

לאַמיר נעמען פאַר אַ משל דאָס מעשהלע אויף זייט 77, וואָס הייסט „אַז ס'איז ביטער — איז כשר“. די אַרעמע אלמנה קומט מיט אַ שאלה צום לאַדזשער רב, ר' אלי' חיים מייזל, מיט אַן עוף אָן אַ גאַל. ווען דער רבי הייסט די יידענע זי זאָל געבן אַ לעק צי ס'איז ביטער דאָרט ווי די גאַל דאַרף זיין, דערציילט זי אים ליבערשט איר גאַנץ ביטער האַרץ וועגן איר קראַנק קינד, וואָס וואָרט מען זאָל אים מאַכן אַ יאַיכל פון עוף. די יידענע וויינט. אוי הייליקער רבי, שרייט זי, איז מיר ביטער!

דער רב פּסקנט כלומרשט טרוקן על פי דין, אַז אויב ס'איז ביטער איז עס ממילא כשר... „גייט מאַכט פאַר אייער יינגל אַ יאַיכל און דער אויבער-שטער זאָל אים געבן אַ רפואה“.

דאָס איז נישט קיין ברוטאַלער גאַלגאַן-הומאַר, נאָר יידישער גאַל-הו-מאַר. דער רב האָט דערשפירט די ביטערקייט, פאַרבויגן אַ דין און געפּסקנט אַ שאלה. אין די פּופּצן שורות פון דעם קליינעם מעשהלע ווערט אויף אַ דראַ-מאַטישן אופן געשילדערט אַ גרויסע טראַגעדיע, ער, דער רב, איז נישט וויי-ניקער טראַגיש פון דער אלמנה, נעמט אויף זיך אַ שווערע אחריות, ער האָט עפּעס מקיל געווען, נישט מיט לייכטקייט, נאָר פנים אל פנים מיט דלות און מיט אַ ביטער האַרץ.

פאַר נפתלי גראַסן איז אַזאַ מעשהלע, וואָס איז אין תוך נישט ניי און וואָס ווערט דערציילט אין פאַרשיידענע וואַריאַנטן, כדי אַרויסצוברענגען די עלאַסטישקייט פון יידישן דין ווען ער שטויסט זיך אָן אין דעם העכערן דין

פון יידישן האַרץ — געווען אַן אמתער אוצר, ווייל ס'איז געוואָרן אַ דימענט אין דער וואַרעמער זאַמלונג, וואָס ווייזט אַז דער העכסטער רחמים, וואָס דערקלעטערט אַזש ביון רחמנא, פאַדערט דאָס האַרץ, אין דעם שטרענגסטן דין, גראָס האָט עס דערציילט אויף זיין שיינעם, אַלט־היימישן יידיש, מיט אַ ביבלישער שטרענגקייט, וואָס זאָגט אונדז גאַרנישט וועגן דעם רבס ביי טער האַרץ, ווען ער איז דער אַלמנה אַריינגעפאַלן אין איר ביטער געוויין און געפסקנט אַ שאלה, וואָס ווען מען נעמט דעם פסק אַפילו בוכשטעבלעך, פאַרמאַגט עס אַ וועלט מיט יידישקייט — „אַז ס'איז ביטער, איז עס כשר!“ און אַזוי קען מען דרשנען אויף יעדער מעשהלע וואָס ווערט געבראַכט אין דער אַפגעקליבענער זאַמלונג. אַבער דאָס גליק איז, וואָס די מעשהלעך גייטיקן זיך נישט אין קיין פירושים און קאַמענטאַרן, ווייל זיי דרשנען זיך אַליין.

גראָס איז גערעכט, ווי ער זאָגט אונדז אין זיין הקדמה, אַז „אַפילו די מעשהלעך וואָס שטאַמען פון די אומות העולם, פון די אַרומיקע גויישע שכנים... אַפילו אַזעלכע מעשהלעך זענען אין יידישן מויל געוואָרן אַזוי יידיש, אַז זיי האָבן געקראָגן אַ יידיש פנים און יידישן חן“.

אין אַנדערע ווערטער, אַפילו ווען געוויסע מעשהלעך אין דער זאַמלונג זענען פון פרעמדע קוואַל, זענען זיי דורכגעגאַנגען פאַרשיידענע גלגולים, אַפּקומענישן און דערהויבונגען, ביז זיי זענען דערגאַנגען צום פאַלק און צו גפתלי גראָסן. ער האָט זיי ערשט געלייטערט און געגעבן דעם היתר, אַז זיי קענען פאַרעכנט ווערן ווי יידישע שאַפונג.

גראָס האָט קודם־כל נישט אַריינגעלאָזט קיין אכזריות, קיין מעשות פון ברוטאַליטעטן. אַפילו ווען אַ תלמיד פון מעזריטשער מגיד כאַפט צען פעטש, ווען מען באַשולדיקט אים אין גניבה, איז עס דערפאַר, ווייל ער קומט אַפ אַ שטראַף. ער האָט דעם רבין געענטפערט — א י ד. דער מעזריטשער מגיד האָט זיין בעסטן תלמיד געוואַלט לערנען, אַז מען טאַר נישט זאָגן איד, ווען מען האָט דעם תלמיד באַשולדיקט אין גנבענען אַ זילבערנע לעפל אויף אַ חתונה, האָט ער צען מאָל געמוזט זאָגן — „נישט איד“.

— זעסט, אַ מענטש טאַר נישט זאָגן — איד, פאַר איין מאָל זאָגן איד — האַסטו צען מאָל געמוזט זאָגן נישט א י ד, און נאָך קריגן צו דער צו צען פעטש.

די פעטש זענען דאָ נישט לשם אַרויסווייזן ברוטאַלן כוח, נאָר צו לער־זען מוסר און הנהגה, צו לערנען דעם תלמיד, אַז ער מוז פאַרגעסן אין דעם אייגענעם איד. אַבער תוך כדי דיבור קומט אַן אַנדער מעשהלע פון חפץ חיים וואָס לערנט אונדז, אַז צופיל פאַרגעסן דעם אייגענעם איד, איז נישט תמיד

א גרויסע מעלה. דער חפץ חיים איז טועם דעם באַלעגאַלעס בייטש, ווייל ער זאָגט אויף זיך אַליין, וועמען דער באַלעגאַלע קען נישט, אַז ער איז גאַרנישט אַזאַ צדיק. דער חפץ חיים טרייסט שפעטער דעם דערשראָקענעם באַלעגאַלע: „איך בין ווערט געווען די בייטש, וואָרן לשון הרע טאָר מען אַפילו אויף זיך אַליין אויך נישט ריידן“.

און אַזוי קען מען האַלטן אין איין ציטירן פון דער רייכער זאַמלונג. אַ מעשהלע פון דערהויבענער תּמימות איז דער רבי וואָס לייזט דאָס שווערע פּראַבלעם פון דער געווינהייט צו רויכערן, וואָס האָט אַרויסגערוּפּן אַזאַ שווערע מעדיצינישע חלוקי־דעות אין אונדזער צייט. דער גביר זאָגט דעם רבין, אַז ער רויכערט דערפאַר, ווייל אַז ער כאַפּט אַן איבעריקן ביסן ווערט אים אַביסל לייכטער פון רויכערן. דער אַרעמאַן רויכערט, ווייל ער דערעסט נישט און דאָס רויכערן „פּילט אויס דעם נישט־דערעסענעם ביסן“.

זאָגט דער רבי: „רבּונו של עולם! ווען דער רייכער וואַלט זיין איבעריקן ביסן געגעבן דעם אַרעמאַן, וואַלטן זיי דאָך ביידע נישט געדאַרפט רויכערן“.

כ׳האָב בכיוון נישט אַנגעגעבן די זייטן־נומערן פון די דאָזיקע מוסטער־מעשהלעך, און אין בוך גופא איז בלויז פאַראַן אַן אַלגעמיינע פאַרצייכעניש פון די גרופּן און נישט פון די באַזונדערע מעשות, מיט זייערע אַנציענדיקע נעמען, ווייל כ׳ווייל אַז מען זאָל דאָס מערקווירדיקע בוך מישן און ליינען. ווייל אויף יעדער זייט געפינט מען אַ קורץ מעשהלע, וואָס קען איבערדער־ציילט ווערן. פּונקט ווי דאָס בוך איז פאַקטיש קאַלעקטיווע שאַפּונג, איז עס אויך אויסגעצייכנטער מאַטעריאַל פאַר קאַלעקטיוון און בציבורדיקן ליינען. אַז מען ליינעט איבער אַ שיין מעשהלע מיט אַ צוגעשפיצטן מוסר־השכל, קען מען עס סיי־ווי נישט האַלטן פאַר זיך, נאָר מען מוז זיך טיילן מיט הויזגע־זינד און פּריינט. און טיילן זיך מוז מען, ווייל דער זאַמלער און משגיח, דער דיכטער נפתלי גראַס, האָט שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז ס׳זאָלן זיך נישט אַריינגבענען קיין „פיסטע“ מעשות. דער שלעכטער גביר, דער קמצן, וואָס שטייט־אויף אינדערפּרי, ערב פּסח, און טרייסלט אויס דעם חמץ פון זיינע קעשענעס, כאַפּט גלייך אַ פּסק פון ר׳ אייזל חריף, אַז — „אומזיסט די האַרעוואַניע, גביר. איר זענט פטור פון לופטערן די קעשענעס פון אייערע מלבושים, ווייל איר זענט אַ ייִד בלויז ביז דער קעשענעס“.

ווידער אַ קורץ מעשהלע, מיט אַ גרויסן מוסר השכל, אַ טיפּן באַנעם פון ייִדישקייט און שאַרפּער קריטיק אויף די מוילייִדן, וואָס זייערע הענט דערקריכן נישט צו דער קעשענעס.

ס׳וואַלט נישט געווען קיין גאַנצע קריטיק, ווען איך זאָל נישט געפינען אַ שטיקל חסרון אויך. די מעשות און אַנעקדאָטן אַרום מענטשן פון אונדזער

צייט פֿאַרנעמען בלויז אַ 14 זייטלעך אין בוך. אין אַנדערע ווערטער, די דריי מאַדערנע גרופּן — „סאַציאַלע מאַטיוון“, „שרייבער און אַרבעטער־פירער“, „אַמעריקאַנער ייִדישע מעשהלעך“, פֿאַרנעמען אינגאַנצן פּערצן זייטלעך. דאָס איז אַ שטיקל חסרון. ווייל אויך אין די מעשות, וואָס זענען געשאַפּן געוואָרן אין אונדזער צייט, האָט גראָס געקענט קריגן גענוג המשך־באַווייזן און געפֿי־נען גענוג מוסר השכלס, וואָס זאָלן זיך קייטלען מיט די מעשות פון אַמאָ־ליקע גוטע ייִדן. אַזעלכע מעשהלעך, ווי ס'ווערן דערציילט אין בוך, פון אַלעקסאַנדער האַרקאָווי, וולאָדעק, אַדער דעם איינבינדער ראַפּאַלאָוסקי, האָט גראָס געקענט אָנשעפּן איבערגענוג, און דערמיט אויסגלייכן אונדזער מאַ־דערנע מאַראַל־שפינונג, מיט די פֿאַרצייטישע ייִדן.

נאָך עפעס: גראַד צווישן די דאָזיקע מעשות, וואָס ער האָט יאָ געבראַכט, געפינען זיך עטלעכע, וואָס האָבן נישט פֿאַרדינט מען זאָל זיי אַרייננעמען אין דעם שטרענגן אַפּקלייב; ווי למשל, אַ „שיינער ייִד“, אַדער דער „חשובּן שטימט“, ווייל זיי זענען מעשהלעך מיט גאָר אַ סך שעטנו. ווי אַ באַווייזן אַז מען האָט געקענט געפינען מידות־מעשהלעך אויך וועגן מענטשן פון אונ־דזער צייט, וויל איך ברענגען אַ ביישפּיל פון אַ באַקאַנט מעשהלע וועגן דעם דיכטער אברהם משה דילאָן, וואָס האָט געזאָגט אַז אַ ייִד דאַרף שטאַרק אַפֿ־היטן דעם לאַ תּרצח, אונטער אַלע אומשטענדן. ווען מען האָט אים דערמאַנט אין שוואַרצבאַרדן און אין זיין קויל וואָס האָט אַוועקגעלייגט דעם כּלבּ פּעט־לוראַ, האָט דער דיכטער דילאָן וואָס איז געווען געוויינט צו ריידן אין שרייִ־בערישע טערמינען באַמערקט, אַז אַפּילו ווען ער וואַלט שוין געשאַסן אַזאַ רוצח ווי פּעטלוראַ, וואַלט ער אים געשאַסן, נישט אונטער זיין אייגענעם נאָ־מען דילאָן, נאָר... אונטער אַ פּסעוודאָנים.

אַזעלכע מעשות פון אונדזער צייט האָט דער דיכטער גראָס געקענט געפינען לרובּ, כּדי צו דערפירן זיין מאַנומענטאַלע זאַמלונג פון „מעשהלעך און משלים“, ביז צו אונדזערע טעג. אַבער דאָס וואָס איז יאָ דאָ אין בוך, איז אַזוי געזיפּט און געקליבן, גערייניקט און דערהויבן, און דער עיקר דערציילט אין זעטיקן ייִדיש, אַז דאָס בוך איז ממש אַ מוז אין ייִדישע הייזער.

דער באַקאַנטער סקולפּטאָר חיים גראָס, אַ ברודער פון נפתלי גראָס, האָט דאָס בוך באַשיינט מיט ייִדישע צייכענונגען, וואָס זענען אילוסטראַציעס צו גראָס' זכרון־אוצר — די ייִדן פון זיינע „שטעטלשטעט“. אין די דאָזיקע צייכענונגען ווייזט חיים גראָס אַרויס איבעראַשנדיקע דערפינדערישקייט.

א נאטיץ וועגן די געזאמלמע לידער פון נפתלי גראַס

דער פראַכט־באַנד פון נפתלי גראַס' בוך — „לידער“ וואָס די אַלמנה זיינע, זינאָ גראַס, האָט אַרויסגעגעבן, ווייזט אונדז דעם גאַנצן דיכטער־ישן שפּאַן פון דעם פּרי־אָוועקגעריסענעם פּאָעט — פון זיינע „פּסאַלמען“ אין 1919, ביז צו די סאַמע לעצטע לידער, וואָס זענען פּרױער אין קיין בוך נישט געזאַמלט געוואָרן. דאָס בוך איז אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט אַ סך ליבשאַפט און אַפּגעגעבנקייט און האַלט קנאַפע 500 זייטן. אין די לעצטע 30 זייטן האָט דאָס וואָרט דער גרויסער וואַכמיסטער אונדזערער, יעפּים ישורין, מיט אַ ברייטער ביבליאָגראַפיע, וואָס אין איר גאַנצקייט איז זי כמעט ביאָגראַפיש.

שרייב איך דאָ נישט קיין אַפּהאַנדלונג איבער די זיבן לידער־ביכער וואָס זענען, מיט קליינע אויסלאָזן, אַריין אין דער זאַמלונג; כ'רעכן די צוויי סעריעס פון די „לעצטע לידער“ פאַר צוויי באַזונדערע ביכער. די לעצטע לידער דער זענען געשריבן געוואָרן צווישן 1938 און 1956, דאָס יאָר ווען נפתלי גראַס איז פון אונדז אַוועק. מיר איז שווער, בין איך זיך מודה, אַריינצוקומען אין דעם אינעווייניק פון די באַרויקטע לידער, וואָס מ'וועט אפשר קענען בע־סער אַפּשאַצן אין אַ צייט, ווען ס'וועט מעגלעך זיין זיי בעסער אויפצונעמען און דערהערן. נפתלי גראַס איז געווען אַ מענטש, וואָס האָט זיך געקענט גאַנץ שטאַרק צעהיצן און זיך אויפּרעגן. זיינע גרויסע פּלאַקערדיקע אויגן האָבן אין אַזאַ צושטאַנד געשאַסן מיט פייער, אַבער צו זיינע לידער איז ער געקומען אַ געמעסיקטער, אַן אַריינגעטוענער אין שורה און וואָרט.

אַלע פּאָעטן האָבן ליב די שורה מיטן וואָרט, אַבער ער האָט געהאַט גוואַלטיקן אַפּשיי פאַר די לידער זיינע. אין זיי האָט ער זיך נישט געקריגט און מיט זיי האָט ער זיך נישט געקריגט. ער האָט געמאַסטן דאָס קול זיינס און נישט גערעדט קיין הויך וואָרט, נישט אַנטקעגנגערעדט זיינע לידער. ווען כ'זאָל נוצן אַ היינטיקן אויסדרוק, וואַלט איך געזאָגט, אַז מיט די לידער זיינע האָט ער זיך טראַנקוויליזירט. טאַמער האָט ער יאָ געוואַלט אַפּשאַצן אַ שפיצל אַדער אַ געשריי טאָן, האָט ער עס אַרויפגעלייגט אויף זיין לעגענד־דאַרישן רויבער דאַבוש.

מיט זיין אַלט־פּרענקישן חבר־ידיש איז ער אויסן געווען נאָך מער אייב־צורויקן דאָס געמיט פון זיינע לידער. אין זיין בוך האָב איך בלויז געפונען

איין פערזענלעך־אויסגעשריגן ליד, צווישן זיינע „לעצטע לידער“ — „א צייט ווען ס'ווערן גרונטפעסטן צעשטערט“.

פון אומעטום — א ווארטן און א בעטן,
דער טאל פון טויט גייט אויף מיט א געוויין און קלאגן
נאר זיי, זיי זיצן שפעט און זיצן ביז פארטאגן,
און לאָזן ווילגין זיך ביי שמויזן און באַנקעטן.
די לאַמפּן בליצן און די זינגערס לידלען,
מען רעדט, ווי איטלעכער וואַלט איבן זיך אין לשון,
מע דינגט זיך, ווער ס'זאל געבן ווינציקער דעם גראַשן,
פאַר די וואַס זייער לעבן ווערט פאַרלאַשן.

נפתלי גראַס איז דאָ געווען אין כעס, און ער האָט נישט אַזוי געשוינט
די מאַס פון זיין ליד. ער האָט, אַחוץ זיין ליד, אַליין אויך דאָ געוואַלט קומען
צום וואַרט. זיינע אַלע לידער פאַרמאָגן אַ סך שטילע שיינקייט און גוטע ריט־
מישע רייד. גראַס האָט אָבער צופיל דרד־ארץ פאַר זיי. ער קומט מיט אוי־
סערגעוויינלעך גוטע מאַניערן, אין וויינגאַרטן פון זיין ליד.

דערפאַר זאָג איך, אַז אין אַ רויקער צייט וועט מען זיך בעסער קענען
איינהערן אין דעם ביבליזירטן טאָן פון זיינע שורות. אָנגעהויבן האָט גראַס
מיט „פּסאַלמען“ און פּסוקים און פון אַט דעם געמיט איז ער כמעט קיינמאָל
נישט אַוועק. ער האָט עס אָפּגעהיט, ווייל ער האָט מורא געהאַט פאַר די צוויי
דאָמינירנדיקע איינפלוסן פון זיין דור — מאַני לייב און מ. ל. האַלפּערן. די
דערמאָנענדיקע חדר־טענער האָט ער געהאַלטן פאַר זיין אייגנס, דערפאַר האָט
ער עס אויסגעזונגען און כמעט מעביר געווען אין אַלע זיינע לידער.

שוין אין 1920 איז מיר שווער געווען שלום צו מאַכן מיט זיינע אייב־
גערוויקטע לידער און כ'האָב זיי אומעלעגאַנט צוריקגעוויזן (אינזיך, פעברואַר
1920) מיט יינגלשער איראַניע. גראַס איז דערפאַר מיט מיר הייס־ברוגז גע־
ווען אַ לאַנגע צייט. אָבער ווען כ'בין אַמאָל געקומען קיין פּילאַדעלפּיע, וווּ
ער איז דעמאָלט געווען אַ יידישער לערער, און כ'האָב פאַרבלאַנדזשעט אין
אַן אַרעמער יידישער רעסטאָראַציע אויף סאַוט פינפטער גאַס, האָב איך אים
געטראָפּן אַן איינזאַמען ביי אַ טישל. די באַלעבאַסטע פון רעסטאָראַציע, אַ
ברייטע יידענע, איז געזעסן מיט אַן אמתן, גרויסן פּאַפּוגיי — נישט אַ ליליי־
פּוטישער צוציק, אַ פאַראַקייט — אויף איר לינקן אַקסל, און איינגעזונגען
מיט אים — „אוי יאַסל, דו פאַרסט אַוועק, אוי יאַסל, דו פאַרסט אַוועק“.
ווען נפתלי גראַס האָט מיך דערזען אין דער פאַרוואַרפענער אַרעמער אייב־
זאַמקייט, האָבן מיר, אַקאַמפּאַנירט פון דעם פּאַפּוגיישן קופּלעט־דועט, ביי־
דע פאַרגעסן אונדזער ברוגז און ממש זיך אַרויפגעפאַלן אויף די העלדזער.

פון דעמאלט זענען אריבער 35 יאר און אט ליגט פאר מיר דער דיכ-
טערישער ספר-החיים פון נפתלי גראס, אן איינגעזאמלטער — איינגעזאמלט
מיט די אבות פון דער יידישער פאָעזיע. גראס האָט מסוכן ליב געהאַט דאָס
יידישע וואָרט און דאָס יידישע ליד, און אין די טעג פון צער האָט ער זיך
באַזעצט אין זיין נישט-פאַרשניטענער שטאַט („דאָס ליד פון מיין נישט-פאַר-
שניטענער שטאַט“, זייט 413), וווּ ס'האַט געוואָרט זיין גאַנצע וואָרט-נאַענטע
משפּחה, צוזאַמען מיט געבענקטע פאַרשוניגען פון זיין קינדעייט. אין דער
נישט-פאַרשניטענער שטאַט וואָרטען משה לייב און מאַני לייב, אברהם משה
(דילאָן), פּרץ הירשביין, ראַלניק, רויזענבלאַט, ליוויק, לעיעלעס און ס'איז
פאַראַן אַפילו מער ווי אַ רמז אויף מיר.
וועל איך פאַרענדיקן מיין נאַטיץ מיט אַ פיר פּערוזן פון דעם פּריער דער-
מאַנטן ליד, וואָס ווייזט ווי חבריש נפתלי גראָס האָט געראַטעוועט זיינע
מיטזינגער און זיי באַזעצט אין זיין אויסגעחלומטער און טרייסטפולער, נישט-
פאַרשניטענער שטאַט.

און ליוויק אויף זיין גאַנג דעם ווייטן פון סיביר
טרעט אויך דאָ אַפּ. — לבנה-שיין אַריבער
די בלעך און שינדל-דעכער פון די שטיבער, —
אַ ווייטער ליכט-פּלעק פאַר אַ יעדער טיר.
און לעיעלעס מיט זיינע ראַנדאַס. ווילאנעלן —
אַ גוטע נאַכט דיר, וועלט, אַ גוטע נאַכט!
דער וועכטער אויף דעם טורעם היט און וואַכט,
און אַלע שטיבער ליכטיקן און העלן.
פון צייט צו צייט פאַרפאַרט אַהער פון וועג
דער זיידע מענדעלע, סע ווערט אַ גאַנץ גערידער.
די אַוונטן מיט מעשות און מיט לידער,
און פאַר די קינדער גלעזן רענדלעך פולע זעק.
דער ניבוה-דייטש, דער פּויל און דער אוקראַינער כאַם,
וואָס האָבן שוין געמיינט, זיי האָבן אַלץ פאַרשניטן,
זיי האָבן נישט קיין שליטה אין אונדזער מיטן.
מיין שטאַט איז אייביק, און זינגט און שטורעמט ווי דער ים.

נפתלי גראָס האָט געגלייבט, אַז יעדער איינער פון אונדז קען פאַר זיך
אַפּראַטעווען די אייביקע נישט-פאַרשניטענע יידישע שטאַט.

1959.

די קינסטלערישע יענע וועלט

איז פאראן אזא צושטאנד ווי פערמאנענטע און סטאבילע אומשטערב- לעכקייט פאר א קינסטלער? ס'הייסט אייגנטלעך, צי קומט אמאל א צו- שטאנד, ווען דעם אומשטערבלעכן שרייבערס אומשטערבלעכקייט ווערט אזוי אומבארירלעך, אז קיינער פרעגט עס מער נישט אפ און טשעפעט אים מער נישט, נאר ער ליגט צעשפרייט אין זיינע דעראבערטע, אייביקע גיטער?

ס'איז תמיד אינטערעסאנט נאכצופאלגן די זיגזאגן פון אומשטערב- לעכקייט, כדי זיך צו שאפן א באגריף וואס פארא לעבן, מ'שטיינט געזאגט, דאס איז. א מאלערס אומשטערבלעכקייט איז קודם-כל עובר לסוחר. מען קען די דאזיקע אייביקייט שאצן, ווייל זי ווערט גוטע וואלוטע. היינטיקע צייטן זענען אויך פאראן בארימטע מאלערס, וואס ווערן „אומשטערבלעך“ ביים לעבן און זיי דארפן נישט ווארטן מען זאל זיי שאצן נאכן טויט און ספעקולירן מיט זייער אומשטערבלעכקייט.

אט האט מען ערשט פארקויפט עטלעכע בילדער פון פארשטארבענע בארימטע מאלערס פאר פאנטאסטישע געלטער. צווישן די בילדער איז געווען א קונסט-ווערק פון וואן גאג, וואס האט ביים לעבן נישט פארדינט קיין הונדערט דאלער פון זיינע בילדער. היינט איז שוין זיינס א בילד באלד ווערט אזויפיל וויפל א רעמבראנט. מיינט עס אייגנטלעך, אז וואן גאגס אומ- שטערבלעכקייט איז פינאנציעל פארזיכערט. מאדיליאני, וואס האט געהויבן גערט ווען ער האט געשאפן אבעראמאל און ווידעראמאל זיינע אויסגעלעב- גערטע פנימער, איז אויך פינאנציעל אן אומשטערבלעכער. אבער, ווי גע- זאגט, פאראן ביים היינטיקן טאג מאלערס, וואס שלאגן שוין אויס, ביים לעבן, ריזיקע אוואנסן אויף זייער אומשטערבלעכקייט. פאר א פיקאסא אדער א שאגאל הייסט מען זיך שוין באצאלן אומשטערבלעכע פרייזן. די צוויי קינסטלערס האבן זיך אזוי ארויפגעארבעט, אז זיי שניידן ביים לעבן די קו- פאגעס פון זייער פארזיכערטער אייביקייט, וואס פאר איר צאלט מען שוין אין די צענדליקער טויזנטער דאלער. אזא אומשטערבלעכקייט דארף זיך ערשט נישט דורכראנגלען נאכן טויט, ווייל דער געלט-ווערט פון זייערע ביל- דער איז אזא הויכער, אז מען וועט שוין אזא אומשטערבלעכקייט נישט לאזן פאלן. פארקערט, מען וועט זי לאזן שטייגן און שטייגן, נאך זייער טויט.

צי ס'זענען פאראן ביים היינטיקן טאג עטלעכע אומבאקאנטע און אומ-

בארימבארע מאלערס, וואָס וועלן אפשר אין אַ האַלבן יאָרהונדערט אַרום ווערן די וואָן גאַנגס און מאַדיליאַניס פון אונדזער דור, איז זייער שווער פאַראויסצור-זאָגן, ווייל די אומגעדולדיקע בירושע וועט מסתמא נישט דערלאָזן די קאַנ-קורענץ פון אַזעלכע אומבאַרימטע קינסטלערס.

הכלל, מען קען מער-ווייניקער שאַצן אַ מאַלערס אומשטערבלעכקייט אין דאָלאַרן. געוויינלעך געשעט עס אַז אַ מיליאָנער קויפט אַזעלכע בילדער און ער לאַזט זיי איבער בירושה זיינס אַ ליבלינג-מוזיי. דעמאָלט ענדיקן זיך די געלטלעכע גלגולים פון מאַלערס אומשטערבלעכקייט. זייער זעלטן געשעט אַז מען זאָל אַזאַ גדול איבערשאַצן ווען דער מאַלער „הענגט“ ווי אַ פּריץ אין אַ טעמפל פון אייביקייט; און אויב יאָ אַרט עס אים ווי דער פאַראַיאַריקער שניי, ווייל ער איז סיי-ווי אין אַ געזיכערטן גר-עדין. אַ מוזיקערס אומשטערב-לעכקייט איז שוין שווערער צו דעפינירן געלטלעך. די פּראָגע איז, צי מען שפּילט אים נאָכן טויט. דער קלאַסישער ביישפּיל פאַר לאַנגזאַמער אומ-שטערבלעכקייט איז — באַך. הונדערט יאָר איז ער געלעגן אין פאַרגעסנקייט, ביז מענדעלסאָן האָט אים געטאַן דעם חסד של אמת און אויפגעראָבן. שור בערט האָט אַ גאַנץ לעבן געהונגערט און זיך אַרומגעדרייט ווי אַן אמתער לאַכודרע. מען האָט אים געשפּילט, אָבער נישט גענומען צו-ערנסט. מאַצאַרט האָט אויך געהאַט אַ שווער לעבן. מיר ווייסן איצטער אַז זיי זענען אומשטערב-לעך. מען שפּילט זיי כסדר. פּרעגט זיך אַ קשיה: צי לאַזט זיך אומשטערב-לעכקייט פאַרגלייכן, ווער איז אומשטערבלעכער, מאַנטעווערדי, וועמען מען שפּילט זעלטן, אָדער שובערט, וועמען מען הערט אָפטער; קופּערען, וועמען מען הערט איינמאַל אין אַ יובל, אָדער היידן, וועמענס מוזיק לעבט אָפטער אויף פּראָגראַמען. ווי ס'ווייזט אויס, אַז מען דערגרייכט אַ זאַטע מוזיקאַלי-שע אומשטערבלעכקייט, מעג זי אַמאַל איינדריםלען. דער קאַמפּאָזיטאָר האָט צייט, ער קען וואַרטן ביז מען וועקט אים אויף מיט דערמאַנונג.

מוזיקערס זענען מזלדיק אַמאַל זיך צו פאַראומשטערבלעכן, מיט איין ווערק, אַמאַל אַפילו אַ קליין ווערק וואָס האָט אַנגעריסן אויף אייביק. מען האָלט אין איין שפּילן איין קאַמפּאָזיציע פון דעם פּראַנצויזישן קאַמפּאָזיטאָר ד'אַנד, אָדער פון אַן אַנדער פּראַנצויזישן קאַמפּאָזיטאָר דיקאַ. אַרט זיי אפשר אויף יענער וועלט, וואָס מען פאַרנאַכלעסיקט זייערע אַנדערע ווערק, אָבער זיי מוזן אַנעמען זייער באַגרענעצטע אומשטערבלעכקייט וואָס איז בעסער ווי גאַרנישט.

ביים לעבן האָבן אַ סך מוזיקערס אויך געמאַכט גאַלד פון זייערע קאַמ-פּאָזיציעס, דער עיקר פון אָפּערעס. ראַסיני איז געווען אַן עושר. אונדזער אייגענער גירשווין האָט אויך געהאַט גאַנץ שיין פּרנסה. איצטער זענען זיי

ביידע צווישן די אומשטערבלעכע. זיי ווערן געשפילט און געוונגען. די מור-
זיקאלישע געלט־מאכערס זענען תמיד געווען די וואס האבן נאך ביים לעבן
געטראפן דעם וועג צום עולם. אבער אזעלכע פארדינסטן זענען נישט תמיד
געווען א גרויסע גארנאטיע אויף קינסטלערישן עולם־הבא, ווייל א סך מוזיק-
קאלישע גאלדשפינערס שלאפן אן אייביקן פארגעסענעם שלאף. די מאס פאר
א קאמפאזיטארס לעבן נאכן טויט איז פארט — הערן און נישט בלויז אפ-
קומען מיט זען אדער מיט באצירן א וואנט.

לעצטנס זענען צוגעקומען נייע פארטלען וויאזוי אַנצוהאלטן אדער
אויפצוהאלטן די אומשטערבלעכקייט פון א מוזיקער. מען שרייבט לאנגע
מאָנאָגראַפיעס, מען לעבט זיי אויף און מען שטעלט זיי אויף די פיס, נאָכן
טויט. די אומשטערבלעכקייט קריגט אַ נייעם שטויס, נייע, פרישע עולם־הבא-
וויטאָמינען. אבער בדרך כלל איז די אומשטערבלעכקייט פון מוזיקערס
(כ'רעד דאָ נישט פון ווירטואָזן, וואָס די מאָדערנע טעכניק האָט זיי אויך
פאַראַומשטערבלעכט) אַ שווערערער וועג ווי דעם מאָלערס, וואָס הענגט אָן
אייביקייט אין אַ מוזיי. אַ מוזיקערס רעפּוטאַציע קען שוין זיגאַגירן נאָכן
טויט און געבן דעם טויטן קאָמפּאָזיטאָר אַפּטע האַרצקלאַפּעניש. היינט איז
ער גרויס, איבעראַיאָר פּאַלט ער אַביסל אַרויס פון דער מאָדע, אָדער ס'קומט
אָן איינפלוס־רייכער קריטיקער און ער דעוואַלואַרט אים אַביסל. אַ מוזיקער
איז נישט אַזוי אומבאַרירלעך ווי אָן איינגעשטעלטער מאָלערישער אומ-
שטערבלעכער. מען טשעפעט אים אַפּט, דווקא דערפאַר ווייל מען הערט אים,
מען אַנאַליזירט אים. דער פינישער קאָמפּאָזיטאָר סיבעליוס איז ביים לעבן
געווען אַ וועלט־באַרימטקייט, אָבער נאָכן טויט קריכט זיין אומשטערבלעכ-
קייט זייער לאַנגזאַם. אייביקייט האָט טאַקע צייט, מ'קען אָבער שוין פאַראַויס-
זאָגן מיט גרויס זיכערקייט, אַז זיינע אייביקייט־גיטער וועלן נישט זיין אַזוי
רחבותדיק ווי די נגידישע עולם־הבא אפילו פון אַ בראַמס, דעם קלענסטן פון
די דריי גרויסע „בע'ס“.

שווער און ביטער קומט דעם שרייבער אָן זיין אומשטערבלעכקייט. אַ
שרייבערס אומשטערבלעכקייט מאַכט זיך נישט אין אַ יאָר, נאָר ס'דאַרף
דויערן מער ווי אַ יאָר מיט אַ מיטוואַך. ווען שעקספיר איז שוין געווען זי-
כער מיטן לעבן נאָכן טויט, איז אים באַפאַלן אַזאָ ריז ווי טאַלסטאַי און פון
אים געמאַכט אַש און בלאָטע. אַ שרייבערס אומשטערבלעכקייט איז הפּקר
און אויסגעזעצט, אַלע מאָנטיק און דאַנערשטיק, צו רעוויזיע. מ'רייסט שטיי-
קער פון זיין געוואונענער פּאַזיציע, מען רעווידירט זיין ווערט און זיין וואָרט,
מען לייגט אים איבער פון איין זייט אויף דער אַנדערער און מען טוט אים
וויי אפילו נאָכן טויט.

א שרייבערס עולם־הבא האָט גאַרנישט צו טאָן מיט זיין עולם־הזה. ער קען ביים לעבן זיין אַ גביר אָדיר ווי אַ העמינגוועי און נאָכן טויט זאָלן זיינע ווערק לאַנגזאַם פאַרגעסן ווערן. אמת, אַ שרייבערס אייביקייט איז נישט תמיד באַזירט אויף געלייענט ווערן. נעמט למשל איבסענס דראַמעס. אַחוץ אין ספעציעלע דראַמאַטישע שולעס לייענט מען מער נישט איבסענען. זיינע פּראַבלעמען זענען פאַרעלטערט, אַפּגערעדט אַז מען שפּילט אים זייער ווייניג. דאָ און דאָרט ווערן געמאַכט פּרוּוון אויפצולעבן זיינס אַ דראַמע, אָבער דער פּרוּווי גיט זיך מיינסטנס נישט איין. פון דעסטוועגן איז איבסענס אומ־שטערבלעכקייט אַ סטאַבילע. זיין אַרט אין דער ליטעראַטור און אין דער געשיכטע פון דער דראַמע איז סאַמע אויבנאָן, צי מען לייענט אים יאָ, צי מען שפּילט אים נישט.

אַט־דאָס הייסט אַ מזלדיקער אומשטערבלעכער! ווען מען לייענט אים, אָדער מען זעט זיינס אַ געשפּילטע דראַמע, נודיעט מען זיך זייער געשמאַק, אָבער מען טשעפעט נישט דעם אַלטנס פיין־צעקעמטע באַרד (און, אגב, דער־ציילט מען, אַז ער פּלעגט זיצן גאַנצע טעג מיט אַ שפיגעלע און אַ קעמעלע און כסדר פּוצן דעם הדרת־פנים זיינעם).

פאַראַן, ווייזט אויס, אַ טאַפּלטע אומשטערבלעכקייט ביי שרייבערס. פאַראַן אַ ליטעראַטור־געשיכטלעכע און אַ רעאַלע. נעמען מיר, למשל, דעם רוסישן שרייבער גאַנטשאַראָוו, וואָס האָט זיך מיט הונדערט יאָר צוריק קונה־שם־געווען מיט זיין ווערק — „אַבלאַמאָוו“. זייער ווייניק מענטשן לייענען היינט „אַבלאַמאָוו“, אָבער גאַנטשאַראָוו האָט אַריינגעבראַכט אַ באַגריף אין דער רוסישער שפּראַך. דער אַפּאַטישער, אַפּגעלאַזענער, פּוילער און אומנוצ־לעכער מענטש איז געווען אַ שפּיגל פאַר אַ גרויסן טייל פון דער רוסישער גע־זעלשאַפּטלעכקייט, און גאַנטשאַראָוו איז דערפאַר פאַרזיכערט מיט עולם־הבא. וועגן די אַלטע רוימישע, גריכישע קלאַסיקערס איז אַפּגערעדט, שוין אַריינרעכענענדיק שרייבערס פון מיטלאַלטער, וואָס זייערע ביכער צעפאַלן אין שטויב, אָדער ווערן בלוין שטודיעס פאַר איינגעגעסענע ספעציאַליסטן. זייער אומשטערבלעכקייט איז אויך אַ דרך־ארצדיק נישט־אַפּגעפרעגטע. צו זאָגן, למשל, אַז דאַנטעס „אינפּערנאַ“ איז אַ מאַטערניש, מיינט ריזיקירן מיט דעם ביסל לעבעדיקע רעפּוטאַציע, וואָס מען האָט אַליין אַפּגעשפּאַרט.

אַ סך שרייבערס זענען לפנים נישט מזלדיק. מיט זייער אַרט אין דער ליטעראַטור־געשיכטע זענען זיי אפשר געזיכערט, אָבער דערפאַר טשעפעט מען זיי פון צייט צו צייט. אַזעלכע שרייבערס, אויב זיי האָבן שכל, שמייכ־לען זיי געוויינלעך אונטער די וואַנסן, אָדער אין די בערד, ווייל זיי האַלטן, אַז דווקא דערפאַר וואָס מען לאַזט זיי נישט אַפּ, זענען זיי פאַרזיכערט מיט

אייביק לעבן. אפילו אין מיין אייגענעם דור איז שוין ביראָן געווען — אַראָפּ און אַרויף עטלעכע מאָל. מיטאַמאָל, ווען ער איז שוין גאַר אַ יוד, לעבט מען אים אויף מיט אַ „נייער“ ביאַגראַפיע, אָדער מיט סענסאַציאָנעלע בריוו, און ער שטייט שוין ווידער אויף די פיס.

גאַר-גאַר אינטערעסאַנט איז דער געראַנגל פון פרישער אומשטערב-לעכקייט. מיר זעען למשל, ווי בערנאַרד שאַ ראַנגלט זיך ווי אַ גיבור, ווען מען מישט אויף זיינע אַלטע פיעסן און מען שניידט זיי צו — צום געשמאַק פון עולם, מיט געזאַנג און טענץ. מיר זעען, ווי מען פאַקט-אויס יודזשין אַבילס פאַרלעגערטע סחורה און מען לויבט זי אין הימל אַריין. אָבער אַזוי גיך ווי די דאָזיקע איבערטרײַבונגען וועלן אויפהערן, וועט די אומשטערב-לעכקייט אָנהייבן איר אייגענעם ביטערן קאַמף, קעגן פאַרגעסנהייט.

לעכקייט אָנהייבן איר אייגענעם ביטערן קאַמף, קעגן פאַרגעסנקייט. דראַמאַטורגן זענען ווי קאַמפּאָזיטאָרן. די מאַס באַשטייט אין שפּילן, אין שטעלן זייערע ווערק אויף דער בינע. שווערער איז די מאַס פאַר בעלעטריסטן און פּאָעטן. אַט איז נישט לאַנג צוריק אַרויס אַן אירלענדישער דערציילער, אַ לעבעדיקע באַרימטקייט און אַ טשעפּע געטאַן דעם אומשטערבלעכן שטויב פון זיין לאַנדסמאַן דזשיימס דזשאַיס. ער האָט אים נישט מער און נישט ווייניקער אַנגערופן — שוידערלעכער נודניק און געמאַכט צונישט אַלע זיין נע עקספּערימענטן. דזשאַיס האָט געלאָזט אַ סך לעבעדיקע פּאַטריאָטן, וואָס האָבן דעם חוצפּהניק גענומען באַרעגענען מיט פּראַטעסט-בריוו און אים בכלל געמאַכט אויסצודרייען, אָבער כ׳בין זיכער אַז דזשאַיס אַליין, אויף דעם עולם האמת, ווו מען קלייבט זיך פאַרויכטיקער פּונאַנדער אין ווערטן, האָט גע-כאַפט אַ ציטער, וואָס מען פאַרמעסט זיך שוין אויף זיין אומשטערבלעכקייט און מען לאָזט נישט אַז זי זאָל זיך איינליגן און איינשטילן.

ביי אונדז, אין אונדזער אייגענער יידישער אומשטערבלעכקייט, איז מען אויך נישט זיכער מיטן לעבן נאָכן טויט. אַט איז געוואָרן 35 יאָר נאָך מאַר-ריס ראָזענפעלדס טויט און, מיר דאַכט זיך, אַז זיין אומשטערבלעכקייט איז דערווייל נישט קיין צו-אַנזעעוודיקע. אמת, ליטעראַטור-געשיכטלעך איז ער אַ גרויסער נאָמען, אָבער זיין רעאַלע אומשטערבלעכקייט איז היפש געפאַלן און זי וואַרט אויף אַ פאַראויס-שטויס, אויף אַן איבערשאַץ און אַפּקלייב, וואָס זאָל אַנווייזן אויף זיין אמתן, דויערנדיקן ווערט. ער איז געווען אַ גרוי-סער שטורמער און פּערדוטומלער, אָבער מער ווי אַ צענדליק גוטע און וויכ-טיקע לידער קען מען ביי אים נישט געפינען, סיידן מען זאָל ביים לייענען מאַכן אַ פּרום פנים, פאַרגלאַצן די אויגן און שלינגען שורות, ווי בעת מען לייענט, למשל, מאַריס ווינטשעווסקיין און מען וויל מישן פּאָעזיע מיט איי-דעאַלאַגיע.

הכלל, מען מוז קומען צום אויספיר, אַז דער בעסטער צושטאַנד פאַר אַ שרייבער איז זיך פרי צו דערדינען צו דער מדרגה פון אַ קלאַסיקער, וואָס מען טשעפעט נישט זיין אומשטערבלעכקייט, אַפילו נאָכן טויט. מען לאָזט אים צורו, צוזאַמען מיט זיינע ביכער, און ער ווערט אַ געדענקלעכער נאָמען. וואָס מיט אים גרויסט מען זיך אין אינטעליגענטן שמועס. די אמתע צרה איז מיטן שרייבער, וואָס מען מעסט אים, דווקא מיט זיינע ווערק, אין די ראַמען פון זיין עפאַכע און מיט דער מאַס פון לעבעדיקע צייטן. ווען מען וויל נישט געטרויען דער ליטעראַטור־געשיכטע, נאָר מען נעמט זיך צו אַ רעוויזיע, דעמאָלט הייבט־אָן אויף דעם טויטן שרייבער ציטערן זיין אומשטערב־לעכע הויט. אַזאַ שרייבער האָט נישט קיין רו אויף דער וועלט און, מיט זעל־טענע אויסנאַמען, מאַכט ער וואָסער אויף קאַשע; און אויף יענער וועלט לאָזט מען אים ערשט נישט צורו. מען טרייבערט זיין ירושה און מען וואַרפט זיך מיט איר.

ביז אַ שרייבער ווערט אויף אַן אמת אומשטערבלעך, שטאַרבט ער שיי־געטלעכע מאָל מיט אַלערליי טויטן. שכלדיקע אומשטערבלעכע, ווי גע־זאַגט, האָבן הנאה וואָס מען טשעפעט זיי, אָבער סענסיטיווע עולם־הבאני־קעס נעמען זיך שטאַרק צום האַרצן און דער ביסן לויטן פאַלט זיי אַרויס פון ציטערדיקן מויל. רויק זיצט בלויז דער אַלטער בלינדער האַמער, וואָס גע־דענקט שוין אַליין נישט, ווי לאַנג ער איז שוין אומשטערבלעך.

.1958

מענטשן און ווערק

אין דער ליטעראַרישער אַפטיילונג פון דער „טיימס“ איז די טעג אַרומגע־רעדט געוואָרן די פּראַגע פון קלאַרקייט און אומקלאַרקייט אין דער ליטעראַטור. די מיינונגען זענען סערווירט געוואָרן אויף דעם שטייגער פון אַ מין דעל צווישן צוויי שרייבערס — איינער האָט אַטאַקירט די „אומקלאַר־רע“ און אַן אַנדערער האָט זיי גענומען אונטער זיינע פּליגל. ס'איז קלאַר אַז די אומקלאַרקייט איז אַ פּראַבלעם, וואָס אינטערעסירט איצט נישט בלויז אונדזער אייגענעם בעסערן ייִדישן לייענער.

און ס'איז אַ געזונטע דערשיינונג וואָס די פּראַגע האָט אָנגעהויבן צו אינטערעסירן לייענערס אויף אַלע שפּראַכן. מען איז איצט אין אַ גרויסער מאַס פאַראינטערעסירט אין דער גאַנצער דערשיינונג פון מאַדערניזם אין דער קונסט בכלל, ווי אין די צייטן ווען די אַלע שאַפּערס האָבן נאָך עקספּערי־מענטירט, אַדער זאָל איך אפשר זאָגן, קאַקעטירט מיט אומפאַרשטענדלעכ־קייט. אויב מען רעדט נאָך אַלץ וועגן קלאַרקייט און אומקלאַרקייט, איז עס בלויז אַן אויסערלעכע פאַרם פאַר דער גאַנצער דעבאַטע. אין תּוך אַבער וויל מען איבערשאַצן, צי ס'איז אונדז עפעס געבליבן פון די אַלע עקספּערימענטן און אויף וויפל די עקספּערימענטן האָבן זיך אַפּגעשטעלט און אָנגעווירן דעם דרויסנדיקן כאַראַקטער פון אַן עקספּערימענט. מען וויל וויסן וויפל פון די אַלע עקספּערימענטן זענען אַריין אין פּרדס און קענען מער נישט אַפּגע־פּרעגט ווערן, די וועלט וויל פשוט אויף אַן איבערקלייבערישן אופן אַפּקלייבן דאָס וואָס איז ווערט צו פאַרבלייבן און דאָס וואָס דאַרף אַפּגעוואַרפן ווערן. ס'האַנדלט זיך נישט אין אַ ליד, אין אַ דערציילונג, אַ בילד, אַדער אַ מוזי־קאַליש ווערק. ס'גייט גיכער אין דעם, צי האָבן מיר, אין דער ערשטער העלפט פון אונדזער יאָרהונדערט, זיך אויסגעדריקט אויף אַן אופן וואָס איז געווען פּאַסיק און ווירדיק פאַר אונדזער אייגענער צייט.

מיר וואַלטן געווען אויף אמתע צרות, אויב מיר וואַלטן געוואַלט לייגן דעם טראַפּ אויף קלאַרקייט אַדער אומפאַרשטענדלעכקייט, ווייל „אומקלאַר“ זענען אויך געווען אַ סך שרייבערס פון ניינצנטן און אַכצנטן יאָרהונדערט, אומקלאַר אַדער שווער זענען נאָך איצטער דאַנטע און שעקספּיר און נישט נאָר בלויז דערפאַר, ווייל אַ סך מיינען זייערע זענען מיט דער צייט פאַר־

טושט און פארהוילן געוואָרן. אומקלאָר זענען נאָך איצטער גאָר אַ סך שטעלן אין תנ"ך.

אומקלאָרקייט איז נישט דווקא כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזער אייגענער צייט. אומקלאָר זענען געווען אַ סך גרויסע קינסטלערס פון אַלע צייטן און די וועלט האָט זיי פאַרגעבן אויך זייער אומקלאָרקייט. אַ סך מאָל איז די אומקלאָרקייט, מיט דער צייט, אויפגעקלאָרט געוואָרן און אַן אנדערש מאָל האָט דעם קינסטלערס גרויסע און ליכטיקע קלאַרקייט באַוווּזן אַז זיין אַזוי גערופענע אומקלאָרקייט איז גאָר אַ גרויסע און בלענדנדיקע עשירות.

אַבער, ווי געזאָגט, ס'איז נישט כדאי זיך אַריינצולאָזן אין דעם דאָזיקן טפל. ווען לייענערס, זעערס אָדער הערערס — כ'נעם אַרום דאָס גאַנצע פראַג-בלעם פון קונסט-הנאה — הייבן אויף אַ געשריי, אַז זיי פאַרשטייען נישט, טוען זיי עס דערפאַר, וואָס זיי דאַכט זיך, אַז מען וויל זיי באַשווינדלען. מיר האָבן קיינמאָל נישט געזען, אַז גלאַט שלעכטע זאַכן זאָלן אַרויסרופן שרייענדיקע פראַטעסטן. אַ לייענער וועט אַננעמען אַ שלעכטע זאַך, מיט גאָר אַ סך געדולד, אפשר מיט צופיל געדולד, אַבער ער וועט מאַכן אַ געשריי ווען אים וועט זיך דאַכטן אַז מען וויל אים אַפפרייערן מיט אַ פאַלשער זאַך, מען וויל אים אַריינגאַרן אין זאַק אַריין און אים פאַרקויפן אַ בלישטשענדיקע ווערטלאָזיקייט פאַר אַ דימענט.

ס'איז אַן אַקאַדעמישע פראַגע, אויב שלעכטע זאַכן זענען אין זייער עצם אויך נישט קיין פאַלשע זאַכן. דער עולם וועט אַבער לייכטער אַראַפּשלינגען אַ שלעכטע זאַך, ווייל ער האַלט מסתמא, אַז דער שרייבער איז נישט אויסן געווען אים אַפּצונאָרן, בעת דער אַזוי-גערופענער אומפאַרשטענדלעכער האָט שטאַרק געאַרבעט צו פאַרדעקן זיין פאַלשקייט און אַפּנאַרעריי.

פאַרוואָס איז געבליבן און וועט בלייבן אַ געוויסע צייט אַזאָ שרייבער ווי עליאַט, נישט געקוקט אויף זיין אומפאַרשטענדלעכקייט? פאַרוואָס האַלטן אין איין דערשיינען ביכער וועגן דזשעימס דזשאָיסן? דער ענטפער איז, ווייל זיי פאַרמאָגן מסתמא אויך אנדערע „מעלות“ אַחוץ זייער אומפאַרשטענדלעכקייט, וואָס זענען איבערצייגנדיק. מען דערשפּירט אַז זייער אומפאַרשטענדלעכקייט איז נישט קיין אַנשטעל, נאָר איז אַ טייל פון דעם גאַנצן קאַמפּלעקס פון זייער אַרבעט.

מיך אַבער אינטערעסירט אַן אנדער ווינקל אין דער גאַנצער דערשיי-נונג פון אונדזער מאַדערניזם אין דער וועלט פון קונסט. איך פרעג גאָר אַן אנדער פראַגע, פאַרוואָס איז אַ דזשאָיס נישט אַזוי וואַרעם ווי אַ טאַלסטאַי, אָדער אַ דאָסטאַיעווסקי? פאַרוואָס האָט דזשאָיס בלוזי פאַראינטריגירט, פאַר-

אינטערעסירט, אָנגערעגט און אַפילו געגעבן פאַרגעניגן זיין דור, אָבער פאַר-
וואָס האָט ער נישט אָנגעוואַרעמט זיינע לייענערס?
און נעמען מיר למשל עליאַטן, ווי אַ רעפּרעזענטאַנט פון אונדזער דור,
קען מען, פאַרשטייט זיך, אויסרעכענען אַ סך מעלות זיינע און מען וועט
אַפילו פאַרצייכענען, אַז זיין נאָמען איז ממש געווען היפּנאָטיש, אַז ער האָט
באַאיינפלוסט אַ סך יונגע שרייבערס צום גוטן און צום שלעכטן, אָבער מיר
קענען ווידעראַמאַל פּרעגן, פאַרוואָס האָט ער בפּירוש נישט אָנגעוואַרעמט
זיין דור אין דער זעלביקער מאָס, ווי למשל אַ פּושקין אָדער אַ קיטס האָט
עס געטאַן?

מיר קענען מיט דער מאָס פון וואַרעמקייט, ווי דילענטאַנטיש אַזאַ מאָס
זאָל אונדז נישט אויסזען, צוגיין צו דער מאַלעריי און פּרעגן, פאַרוואָס איז
פּיקאַסאָ נישט אַזוי וואַרעם און ליב, ווי רעמבראַנדט, אויב מיר זאָלן אָנע-
מען אויף אַ מאַמענט, אַז פּיקאַסאָ איז פאַרדינטערהייט דער רעמבראַנדט
פון אונדזער דור? פאַרוואָס וואַרעמט שעינבערג נישט אַן זיינע הערערס און
מוזיק-אויפּנעמערס אין דער זעלביקער מאָס, ווי אַ בעטהאָווען טוט עס נאָך
ביון היינטיקן טאַג.

איך נעם אַן אַז מען קען מיך גאַנץ גוט אויסלאַכן מיט מיין צוגאַנג פון
וואַרעמקייט און זאַגן, אַז נישט נאָר זענען די שאַפּערס פון אונדזער דור
נישט מחויב געווען צו געבן וואַרעמקייט, נאָר, פאַרקערט, זיי זענען אויסן
געווען צו טאָן דאָס פאַרקערטע און געבן קאַלטקייט, ווי די מתים עסן אַזאַ
פנים האָבן זיי. דער קינסטלער גיט צוריק, וואָס ער קריגט, און אין אַ קאַלטן
דור איז דער קינסטלער אַליין אַ דערפּרויערענער מענטש.

וויל איך נאָך מער ריזיקירן און אויסמעקן דאָס וואַרט וואַרעמקייט און
אוועקשטעלן דאָס וואַרט — מענטשלעכקייט. טאַלסטאַי האָט גערעדט צו
זיין דור מיט דעם קול פון אַ טיפּער מענטשלעכקייט, ער האָט גוואַלדיק ליב
געהאַט זיינע מיטמענטשן. זיין קונסט האָט אַפילו אין שטראַפּערישקייט גע-
געבן דאָס געפיל פון אַ גרויסער, אָנגעזאַמלטער און קאַלעקטיווער ברודער-
לעכקייט, וואָס האָט גערעדט צום לייענער און אים געוווּן, אַז שרייבן איז
נישט עפּעס אַזוינס, וואָס עקזיסטירט פאַר זיך ווי אַ מלאכה, נאָר אַז עס
איז פאַרבונדן מיטן כלל און איז אַן אויסדרוק פון כלל.

מען קען זאָגן פאַרקערט, אַז גראַד אונדזער דור האָט זיך גענייטיקט
אין אַ סך וואַרעמקייט מצד זיינע קינסטלערס. ער איז ממש געווען הונגעריק
נאָך וואַרעמקייט. ליגט אין דעם מיין אומצופרידנקייט מיט דעם מאַדערניזם
פון אונדזער דור, וואָס האָט נישט געגעבן אונדזער דור דעם זעלביקן כּוח פון
מענטשלעכער וואַרעמקייט, ווי ס'האָבן געגעבן די קינסטלערס פון פאַרגאַנ-

גענע דורות. איך האָב דאָך אַוודאי נישט אויסצוזעצן קעגן די עקספערימענטן, אָבער די עקספערימענטן האָבן באַדאַרפט זוכן דעם וועג פון אונדזער יאָר-הונדערט צו נאָך אַ רייכערער און טיפערער מענטשלעכקייט. אין דעם זענען מיר אַבסאָלוט דורכגעפאַלן.

ווען מיר זאָל איינפאַלן צו זאָגן נאָך דרייַסטער און קלאָרער, אַז אונדזער דור האָט נישט אַרויסגעגעבן קיין גרויסע שעפּערישע פּערזענלעכקייטן, וואָלט עס געווען נאָך נענטער צו אמת, וואָלט עס אפשר בעסער אויסגעדריקט דאָס וואָס איך האָב פּרילער אַנגערופן — מענטשלעכקייט. ווען מיר וואָלטן פאַר-מאַגט אַ מאַדערניסטישן טאַלסטאַי, אַ מאַדערניסטישן באַך, אַ מאַדערניס-טישן רעמבראַנדט, וואָלטן מיר געקענט ריידן וועגן פּרוכטבאַרע עקספערי-מענטן פון אַ האַלבן יאָרהונדערט. די גרויסע קונסט, וואָס מיר האָבן געשאַפּן, און איך רעד דאָ וועגן די אַרבעטן און ווערק וואָס רופן אַרויס גרויס אַנזען און אַפילו באַווונדערונג, זענען נישט קיין טיף-מענטשלעכע ווערק. פאַר-קערט, זיי פאַרמאַגן אין זיך אַ געוויסע פּונאוויבנאַראַפּיקייט, וואָס מאַכט זיי אַפט פאַר אַנטי-מענטשלעך און אפשר וועלן די צוקונפטיקע דורות באַשול-דיקן און זאָגן, אַז זיי זענען אוממענטשלעך.

וויל איך זיך דאָ נישט אַריינלאָזן אין פאַרשיידענע לייכטע סברות, אַז די שרייבערס זענען אַלע געווען דער געטרייער שפּיגל פון אונדזער אומגליק-לעכן דור. איך וויל נישט גיין אַזוי ווייט און ס'איז גאַרנישט נייטיק צו גיין אַזוי ווייט. ס'איז בלויז כּדאי צו פאַרצייכענען, אַז די אַלע קינסטלערישע עקספערימענטן האָבן נישט אַרויסגעבראַכט קיין פּערזענלעכקייט, וואָס זאָל זיין אַזוי פאַרבונדן מיט זיין ווערק, און אַ ווערק, וואָס זאָל זיין אַזוי פאַר-בונדן מיט מענטשן, ווי די עקספערימענטן פון די פאַרגאַנגענע דורות. מ'זאָגט געוויינלעך, אַז גרויסע קינסטלערס זענען נישט קיין גרויסע עקספערימענט-טירערס און באַגיייערס. אָבער דאָס איז נאָר אמת, אויב מיר זאָלן דאָס וואָרט עקספערימענט פאַרשטיין אויבנאויפיק און פלאַך. אויב אָבער מיר ריידן פון עקספערימענטן אין ברייטן זין, מוזן מיר פאַרשטיין, אַז אַ גרויס ווערק איז תמיד אַ רעזולטאַט פון אַ גרויסן און דערוואָגטן עקספערימענט.

דאָס קען מען בעסער פאַרשטיין, ווען מען גיט אַ טראַכט וועגן די וואָ-רעמע און מענטשלעכע אַרבעטן פון די אימפרעסיאָניסטן. ווער האָט נאָך ווי זיי אַזוי עקספערימענטירט און ווער נאָך ווי די גרויסע קינסטלערס האָט אונדז געגעבן אַזויפיל טיפע, האַרציקע און מענטשלעכע וואַרעמקייט?

אַז מיר פאַרשטייען דאָס איז אויך לייכט צו פאַרשטיין, אַז „קריג און פּרידן“ און „ברידער קאַראַמאַזאָוו“ זענען געווען גרויסע, ריזיקע עקספערי-מענטן. אַן עקספערימענט באַשטייט נישט נאָר פון שטעלן אַנדערש ווערטער.

אָדער אַנדערע ווערטער, נאָר אויך פון שטעלן און אויסשטעלן מענטשלעכע געדאַנקען.

ווען מיר קומען צו אונדזער אייגענער ליטעראַטור דאַרפן מיר דאָס אַלץ האָבן אינזינען. ביי אונדז זענען כמעט אַלע בעלעטריסטן און דיכטערס, מיט זייער ווייניק אויסנאַמען, אויך פובליציסטן און זשורנאַליסטן. דאָס ביסל מענטשלעכקייט, וואָס עס געלינגט נישט אַמאָל אויסצודריקן אין קינסטלע-ריש-אַרגאַניזירטע ווערק, דריקט מען אויס אין דער פובליציסטיק און עסיי-איסטיק און ס'שאַפט זיך אָפּט דער איינדרוק, אַז דאָס וואָס דער שרייבער דערזאָגט נישט אין זיין ווערק, איז ער ממלא אין זיין פובליציסטיק.

אַבער זוכן דאַרף מען די קינסטלערישע פּערזענלעכקייט אין זיין אַר-בעט, נישט נאָר אין דעם וואָס ער זאָגט, דערזאָגט, אָדער דערטייטשט, נאָר אין דעם וואָס זיינע ווערק ריידן פאַר זיך און זאָגן פאַר זיך. נאָר אַזוי דאַרפן געמשפּט ווערן קינסטלערישע ווערק, פאַר זייערע אייגענע חטאים און מעלות. כ'האַב דאָ נישט בדעה צו עפענען די דעבאַטע, צי אונדזערע אַזוי-גער-פּענע אומפאַרשטענדלעכע און „אומקלאַרע“ האָבן זיך דעררעדט צו אייגענע שלום-עליכמס און אייגענע פרצעס. כ'וויל, אגב אורחא, זאָגן, אַז ביי אונדז האָט מען גאַרנישט דעם מוט צו זיין אַזוי אומפאַרשטענדלעך, ווי ביי די אומות העולם. דער יידישער מאי קא משמע לן שטראַלט דורך אונדזער ער-ג-סטער אומפאַרשטענדלעכקייט.

איך וויל בלויז געבן אַ שטיקל מאָס. איצט ווען מען שאַצט איבער דעם מאַדערניזם, מעג מען צו אים צוטערען מיט דער פּראַגע, וויפל וואַרעמקייט, מענטשלעכקייט און פּערזענלעכקייט האָט ער אונדז געבראַכט. ווען מען טרעט צו צו באַזונדערע ווערק, אָדער צו באַזונדערע מאַדערנע קינסטלערס, וואָס זענען שוין דאָ, און קיין קריטיק וועט זיי שוין נישט אַרויסוואַרפן, מעג מען פון דעסטוועגן פּרעגן, וואָס פאַר אַ ניצויץ פון טאַלסטאָיען — אַ גרע-סערן אָדער קלענערן — פון באַלזאַקן, דיקענסן, שלום-עליכמען, פּרצן, ביאַ-ליקן, פאַרמאַגן די קינסטלערס.

לאַמיר אַפּלאַזן די אומפאַרשטענדלעכקייט, אָדער די אומקלאַרקייט, לאַמיר מעסטן ווערק מיט דער מאָס פון מענטשלעכקייט. ווייל מיט דער מאָס קען גראַד פון אַן אומפאַרשטענדלעכער אַרבעט שלאָגן מיט מער מענטשלעכ-קייט, ווי פון אַזוי-גערופענע קלאַרע זאַכן. ווען מיר מעסטן אַ גאַנצן מאַדער-נעם שרייבער, מעגן מיר זיך פאַרגינען צו פּרעגן, צי איז ער קינסטלעריש צוגעלאָזן צו מענטשן פון זיין דור, ווי טאַלסטאָי אָדער טשעכאַוו זענען גע-ווען צוגעלאָזן, ליב און נאַענט צו די מענטשן פון זייער דור.

א דעכאטע וועגן פאָעטישן לשון

עפעס איז געשען מיט דער יידישער פאָעזיע און ווען מיר אַלע, וואָלטן געגלייבט באמונה שלימה, אַז פאָעזיע בכלל האָט אַ צוקונפט, וואָלט מען זיך באַדאַרפט צוזאַמענקומען און אַרומריידן דעם גאַנצן ענין, אונטערציען סך־הכל, קומען צו אויספירן און אַפילו אַננעמען באַשלוסן. אפשר וואָלט מען באַדאַרפט פאַרבעטן די געציילטע געטרייע לייענערס פון פאָעזיע, זאָלן זיי אויך נעמען אַ וואָרט אין דער פראַגע.

אויב פאָעזיע האָט אַ צוקונפט — און איך אַליין בין גאַרנישט אַזוי שטאַרק זיכער אין דעם — דאַרף מען עס ביי אונדז ייִדן נעמען אַ סך ערנסט־טער ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער, ספּעציעל די אַלע וואָס זענען פאַראַינטער־רעסירט אויפצוהאַלטן וואָס לענגער די פּריווילעגיע פון דיכטער צו קריגן אַ סך אַנערקענונג און קינסטלערישן קרעדיט פאַר קנאַפּער פראַדוקציע. אַ נאָוועליסט זעצט זיך אַוועק, האַרעוועט נעבעך אָפּ אַ קיילעכדיק יאָר, אַמאָל מער, און דער רעזולטאַט איז אַ נאָוועלע פון הונדערט טויזנט ווערטער. טאָג־מער וועט אַזאַ שרייבער זיך פאַרגינען חלילה אַנטשלאָפּן ווערן אויף די לויב־קראַנצן, וואָס ער האָט געקראַגן פאַר זיין ערלעכער שרייבערישער מי און נישט האַלטן אין איין אַרבעטן און פראַדוצירן וועט אים דער לייענער גיך פאַרגעסן. אָבער בעת מען האַלט דעם נאָוועלן־שרייבער אין אַ כסדרדיקן שפּאַן פון ליטעראַרישער „פאַנשטשיזנע“, קענען פאָעטן זיך דערדינען צו לויב, מיט עטלעכע געציילטע שורות און קאַרגע ווערטער. אויב דער לייענער לערנט עס נאָך אויס אויף אויסנווייניק, איז דעם דיכטערס רעפּוטאַציע גע־זיכערט. אַלץ וואָס מ'פאַדערט פון אים איז אַז ער זאָל פון צייט צו צייט ווידער קומען זיך מעלדן מיט עטלעכע שורות.

איז דאָך דאָס אַ טיפּע אומגערעכטיקייט. פון איינעם פאַדערט מען שווע־רע אַרבעט, פון אַנדערן פאַרלאַנגט מען לייכטן שפּילעוודיקן צייט־פאַרטרייב און מען בעט אים אַפילו אַז ער זאָל נישט צושטאַרק אַנטערענגען דעם מוח און נישט צוראַפט מטריח זיין דעם לייענער. וואָלטן פאָעטן, וואָס האָבן צו־געווינט דעם לייענער צו צאָלן מיט אַ סך אויפּמערקזאַמקייט, פאַר אַ קנאַפּן צושטעל, באַדאַרפט אויף אַן אמת היטן די ביינער און זען אַז די דאָזיקע ווייס קאַלנערדיקע קאַסטע פון קינסטלערישע פּוילענצערס זאָל זיך נישט דערעסן. זאָל דער לייענער אַנהייבן פרעגן קשיות און מורמלען, וועט זיין

ביטער ווי גאל. דעמאלט וועט די גאנצע דיכטערישע בראנזשע געשטעלט ווערן אונטער אַ גרויסן פּרעגצייכן. מיר דאָכט זיך, אַז דער לייענער הייבט שוין אָן ווערן אַביסל אומרויך און אַטאָט וועט ער, דווקא דער לייענער, גע- מען פּאָדערן אַ שטיקל אויסגלייך אין דער רעפּובליק פּון שרייבעריי. דווקא ער וועט נעמען פּאָדערן ביים פּאָעט, אַז אין זיינע קורצע שורות, אָדער אין אַ זאַמלונג פּון קורצע שורות זאָל זיך שפּירן דער אָפּלויף פּון צייט און ס'זאָל זיין קלאָר, אַז בעת דער דיכטער האָט געשריבן, איז אויך די צייט געלאָפּן ווי ביים פּראָזע־קינסטלער; אַז אויב דעם נאַוועליסט אַרבעט האָט אויפּגע- פּרעסן זיינס אַ יאָר לעבן, זאָל מען אין אַ דיכטערס געזאַמלטע לידער דער- קענען, אַז זיינע געציילטע ווערטער זענען אַ רעזולטאַט פּון קינסטלערישער דורכגעשוויגנקייט, פּון אַ העכערן און פּאַרשטענדיקן אָפּקלייב און אַז ער האָט זיך גאַרנישט איינגעברענגט, ווייל אויך ער האָט געמאַסטן שורות אין טערמינען פּון לעבן.

דאָס הייסט נישט, פּאַרשטייט זיך, אַז אַ ליד קען נישט און דאָרף נישט אַמאָל אויפּבליצן ספּאַנטאַן, אָבער דער פּאָעט וואָס לערנט זיך אויס צו קע- גען ווערן דער ספּאַנטאַנער פּאַרצייכענער פּון אַזאַ דיכטערישן אויפּבליך, מוז זיין אַזוי טעכניש־פּערפעקט ווי אַ סייסמאָגראַף, וואָס קען אויפּכאַפּן דעם אויפּציטער און אים רעגיסטרירן אַקוראַט. אין דער פינקטלעכקייט דאָרף מען דערזען די קינסטלערישע דערפּאַרונג פּון פּאָעט, די צווייערליי פּאָעטן, סיי די וואָס האָבן פּון לייענער געקראָגן די באַגרענעצטע דערלויבעניש אויף שפּיל, סיי די אַנדערע וואָס האָבן ביים לייענער אויסגעקעמפט זייער רעכט אויף באַזינגען אַ פּאַרטראַכטן געדאַנק, מוזן מיט זייער שרייבן ברענגען די איבערצייגונג, אַז אויך זייער אַרבעט, ווי די אַרבעט פּון פּראָזע־קינסטלער, קאָסט זיי — לעבן. דער לייענער פּאָדערט פּון דיכטער, אַז ער זאָל זיך עלה־טערן מיט אים צוזאַמען, ער האָט הנאה פּון טויטע דיכטערס און פּון פּאָעטן, וואָס שטאַרבן אונטער צוביסלעך אין זייער שרייבן.

ביי די אומות העולם איז דאָס דיכטערישע פּראָבלעם ווייט נישט אַזוי קאָמפּליצירט ווי ביי אונדז. יעדער פּאַלק פּאַרמאַגט, הויך־געשאַצט, אפשר צען דיכטערס. אין אַמעריקע פּאַרמאַגן מיר אפשר זיבן דיכטערס, וואָס אויף זיי האַלט זיך די קונסט פּון פּאָעזיע, די הונדערטער אַנדערע שרייבן לידער און מ'הערט פּון זיי בלויז אין אינטימע קרייזן און אין קליינע זשורנאַלן. מיר יידן האָבן איבער הונדערט פּאָעטן, וואָס קריגן אַלע מעגלעכקייטן צו דערגיין צום עולם. אַפּילו צייטונגען דרוקן ביי אונדז לידער און די עטלעכע זשור- נאַלן, וואָס מיר פּאַרמאַגן נאָך קומען אַן אין אַלע ייִדישע הייער, וואָס שרייבן בכלל אויס זשורנאַלן.

אלע פאָעטן קריגן די זעלביקע געלעגנהייט צו לאָזן הערן זייער קול און יעדער דורכשניטלעך־אינטעליגענטער ליינער, אויב ער וועט זיך נאָר אַוועק־זעצן און נעמען געטריי אויסרעכענען נעמען פון לעבעדיקע ייִדישע פּאָעטן. וואָס זענען אים באַקאַנט, וועט ער אַוודאי אויסרעכענען פּערציק־פּופציק נע־מען. דאָס איז אַן אומגעהייער גרויסע צאָל. אַט־די פּערציק־פּופציק פּאָעטן קען ער פּערזענלעך, ווייל נאָכדעם ווי זיי האָבן באַוויזן די נישט צושווערע קונץ אַרויסצוגעבן ביכער, האָבן זיי אויך באַוויזן צו קריגן קריטיקן פון די זעלביקע קריטיקערס, מיט וועמענס מיינונגען דער ליינער רעכנט זיך. דער קריטיקער אונדזערער איז נישט קיין בעל גאווה, ער דיסקרימינירט נישט און סערעגירט נישט; און טאַמער איז ער אַמאָל קאַרג מיט לויב, צאָלט ער אַפ, אַן אַנדערן מיט אַביסל צופיל לויב. פאַר דעם ליינער באַקומט זיך אַן אַלגעמיינ בילד, אַז כולם חכמים, כולם נבונים, אַז כולם זענען מיטגלידער פון אַ גרויסער רעספּעקטאַבעלער משפּחה.

אונדזער פּראַווינץ, וואָס איז נאָך ביי אונדז דער באַראַמעטער פון ער־לעכן אַפּשאַץ און פּריינטלעכן אויפנעם, באַציט זיך מיט גרויס ליבשאַפט צו אַלע ייִדישע דיכטערס, וואָס קומען אויפמאַנען אַנערקענונג. זיי קריגן נאָך הוצאות הדרך אויף אויפצומאַנען דעם חוב. אמת, נישט אַלע פּאָעטן ווערן אויפגענומען מיט פּויקן און טאַצן, דאָס ווענדט זיך אַמאָל אין דעם טעמפּע־ראַמענט פון דער שטאַט, אָבער מיט פּויקן און טאַצן, ווערט ביי אונדז אויפ־גענומען שיער־נישט יעדער ייִדישער פּאָעט, וואָס האָט אַמאָל אַרויסגעגעבן אַ בוך לידער, אָדער וואָס קלייבט זיך אַטאַט אַרויסצוגעבן אַ בוך לידער.

דאָס איז באמת אַן אידעאַלער, מ'קען זאָגן, אַז אַוטאָפּיסטישער צו־שטאַנד. זאָל אַ פּאָעט פון אַמעריקאַנער זשורנאַל „עקסענט“, אָדער פון „פאַר־טיזאַן רעוויז“, פון „פּאַעטרי“, צי פון „האַדסאַן רעוויז“ פאַרבלאַנדזשען אין אַ פּרעמדער שטאַט, וועט ער זיין איינזאַם ווי אַ שאַטן פון דעם איינזאַמסטן בוים. אפשר וועט אַן אַלטע ביבליאָטעקאַרין זיך אויף אים מרחם זיין. אָבער אַז אַ ייִדישער פּאָעט פאַרפאַרט ערגעץ אין אַ שטאַט, ווערט ער גלייך אַ טייל פון דער שטאַטס עונג שבת און ער ווערט אויפגענומען ווי אַ געהויבענער גאַסט. קיינער פּאָדערט ביי אים נישט דעם דיכטערישן פּאַס און שטעלט אים נישט אַוועק מיטן טאַלאַנט אויף אַ וואָג צו דערגיין, אויב ער איז כולו גינ־גאַלד. מ'האַט געהערט זיין נאָמען — און דאָס איז גענוג, אַז מ'זאָל אים אויפנעמען.

אַזוי אַז אונדזערע פּאָעטן האָבן ביי אונדז אַ ליכטיקן גן־עדן אויף דער וועלט און זיי וואַלטן באַדאַרפט דעם גן־עדן גוט שאַנעווען. דערפאַר וואַלטן זיי אַלע, (ווייל אַלע צוזאַמען שטעלן מיט זיך פאַר די גאַנצע ייִדישע

פּאַעזיע) זיך באַדאַרפט צוזאַמענקומען און אַרומריידן קאַרדינאַלע פּראָגן — פּראָגן וואָס האָבן צו טאָן מיט זייער איידעלער מלאכה, וואָס ברענגט זיי נאָך אַלץ אַריין אַזויפיל פּאַר אַזוי ווייניק. און דערעיקרשט וואָלט מען אויף אַזאַ צוזאַמענקום געמעגט פּאַרהאַנדלען פּראָבלעמען פון אונדזער פּאַעטיש לשון. ווי נאָענט דאַרף פּאַעזיע שטיין צו דער אַלגעמיינגערעדטער שפּראַך, אַדער ווי ווייט דאַרף זי זיך אַפּרוקן פון דעם טאַג־טעגלעכן וואַרט?

**

כ'האַב נאָר־וואָס פּאַרענדיקט לייענען צוויי לידער־ביכער, איינס פון דעם באַקאַנטן אַרגענטינער דיכטער קעהאַס קליגער, און דאָס צווייטע פון דעם יונגן ניר־אַרקער דיכטער משה שטיינגאַרט. האָבן די צוויי ביכער אין מיר אַרויסגערופּן דעם געדאַנק, אַז קריטיק אַליין איז נישט גענוג. — אַ מיינונג אַרויף, אַ מיינונג אַראַפּ לייזט נאָך נישט דעם וויכטיקערן ענין פון אַ פּאַעטישן לשון פּאַר אונדזער דור. אויב מיר ווילן טאַקע דערהאַלטן די פּאַעזיע ביים לעבן, אויב מיר ווילן איר געבן אַן אַריינשפּריץ פון פּריש בלוט, מוזן מיר זיך פּאַרטראַכטן איבער דעם סאַמע יסוד פון דיכטונג, צי דאָס פּאַעטישע לשון דאַרף מיט זיך פּאַרשטעלן אַן אייגענע שפּראַך און ווי נאָענט דאַרף די שפּראַך זיין צו דער פּאַלקס־שפּראַך?

כ'וויל זאָגן, אַז די פּראָגע איז מער ווי אַן אַקאַדעמישע. אַ סך דורות פּאַר אונדז האָבן באַשלאָסן, אַז „ריינע“ פּאַעזיע טאַר זיך נישט מיטן מיטן פּאַלק און זי איז מחויב אַנצוהאַלטן אַ געוויסע אַריסטאָקראַטישע באַזונדער־קייט אין פּרט פון אויסדרוק. אַ סך פּאַעטן האָבן רעוואָלטירט קעגן דעם דעקרעט און דווקא דערנענטערט די פּאַעזיע צום פּאַלק־לשון. אָבער ווען וואַירדסוואַירטה, למשל, האָט געהאַלפּן דערנענטערן פּאַעזיע צו דער גע־רעדטער שפּראַך, האָט ער זיין פּאַעטישן וועג געמאַכט נאָך שווערער, ווייל ער האָט זיך נישט דערלויבט צו שרייבן קיין פּרימיטיווע לידער. אים איז געגאַנגען צו באַווייזן, אַז מיט פּאַלק־לשון דאַרף מען נישט שרייבן בלויז פּאַלק־לידער, נאָר אַז מ'קען פון דער פּאַלק־שפּראַך אַרויסשלאָגן גענוג איידלקייט, וואָס זאָל נישט אַרונטערדריקן דאָס ליד גופּא.

קעהאַס קליגערס בוך — „די וועלט פּאַרבעט מיך שטאַרבן“ איז אַ זאַמלונג פון לידער און באַלאַדן, וואָס זענען אַ טייל פון אונדזער גרויסער געוויינ־ליטעראַטור, אַרום דער שוידער־תּקופּה, וואָס האָט געבראַכט דעם טויט און דעם יאַמער צו יעדער לעבעדיקן יד אין הייז אַריין. די מייסטע לידער האָט דער דיכטער קליגער, ווי עס ווייזט אויס, אויפ־

געפאסט פנקס-מעסיק און ער האט זיך באמיט צו שרייבן אין טאָן פון דער אַמאָליקער ייִדישער פּאָלקס־כראַניק. די פראַגע איז, צי האָט אים נישט דאָס לשון געצווונגען צו ווערן אַן אַנדער דיכטער און פון אַן אַנדער מדרגה, ווי זיין נאַטירלעכער טאַלאַנט האָט פאַר אים אַנגעצייכנט. לאַמיר נעמען פאַר אַ משל זיין ליד — „באַסיע באַוויינט אירע טעכטער“:

דריי טעכטער האָסטו מיר געגעבן,
 גאַטעניו, צילע, ציפּע, סלאָוע —
 נו, ווייסטו דאָך דעם אמת,
 ווי שווער כּיהאַב זיי געכאַוועט.
 מיין בערלען (אַ ליכטיקן גן עדן
 זאָל ער מיר דאָרט האַבן!)
 אַ יאַדעשליווין, אין פרעמדן לייזונט
 האָט מען אים באַגראַבן.
 בין איך די אַלמנה, נעבעך, געוואָרן
 אַ סעדעכע מיט עפל —
 אין קעשענע זאָל זיין דער גראַשן
 דאָס שטיקל פלייש אין טעפל.

לאַזט זיך פרעגן, אויב דער דיכטער איז מחויב אויף אַזויפיל צו זיין געטריי צו באַסיען, וואָס באַוויינט אירע טעכטער, אַז ער זאָל זי טאַקע אינ-גאַנצן לאַזן ריידן. נאָך אַלעמען איז דאָך פּאַעזיע נישט קיין קונסט פון גע-טרייען מאַנאַלאָג. אָבער קעהאַט קליגער האָט געהאַלטן, אַז ער מוז דווקא דערנענטערן זיין וואָרט־קונסט צו באַסיעס מענה־לשון.
 אין זיין קלאַג־ליד — „די שחיטה אין פיטידין“ זעען מיר נאָך בולטער, ווי דער פּאַעט האָט געזוכט צו געבן זיין ליד, אין סגנון פון אַ פּנקס־פאַר־שרייבונג.

די האַרבסטיקע ביימער האַבן געזען און געשוויגן,
 די אלולדיקע הימלען האַבן צו גאָט נישט געשריגן.
 האַרבסטיקע ביימער, פאַרוואָס האָט איר געשוויגן?
 אלולדיקע הימלען, פאַרוואָס האָט איר נישט געשריגן?
 מיין יודיש שטעטל, מיינע צוואַנציק טויזנט יידן,
 האָט מען יוד־טית אלול געקוילעט אין דערפל פיטידין.
 אַ בראַך צו אייך, ביימער, פונעם דערפל פיטידין,
 אַ בראַך צו אייך, הימלען, איבערן דערפל פיטידין.
 פון זויגלינג ביז קינדער, פון פרויען ביז זקנים
 האָט דער חלף געחלפט ביז איינער, ביז איינעם,
 האָט דער חלף געחלפט, האָט דאָס מעסער געשניטן,
 די כלה, דעם חתן, דעם רב, דעם מחותן.

נעמען מיר אָן פּאַלקס־לשון און פּאַלקס־אויסדרוק ווי דעם בעסטן סטיל פאַר אונדזערע קינות, בלייבט אונדז גאַרנישט איבער פון פּאַעט אַליין, וואָס דער הויפּט־אויפטו זיינער איז דאָס באַגראַמען די שורות.
נאָך אַ לעצטן ביישפּיל פון קעהאַס קליגערס בוך, וואָס ווייזט אונדז ווי ווייניק דער פּאַעט קען זיך אַריינמישן, אויב ער באַשטייט דווקא, אַז ריידן דאַרף דאָס מויל פון פּאַלק, מיר נעמען צוויי פּערזן פון זיין — «קלאַג־ליד פון אַ כלה־מיידל».

זעט נאָר מיינע צעפּ, ווי שוין,
אויסגעפּלאַכטן זיי אַליין —
און דאָס פּרעכטיק חופּה־קלייד,
אויפּגענייט פון ווייסער פּרייד
ווייך־זשע, פּידל קלאַג און וויין,
די כלה דאַרף צום טויט איצט גיין.

כ'בין שטאַרק מסופּק צי דאָס איז די פּאַסיקסטע מוזיק פאַר אַ ליד, וואָס באַזינגט אַ כלה, ערב איר פאַרברענונג אין נאַצישן קאַלך־אויזן. אַבער דער צווייטער פּערז ברענגט נאָך בולטער אַרויס דעם געדאַנק, אַז אַ דיכטער ווערט אַמאָל צעטומלט, ווען ער וויל פאַר אונדז לאָזן זינגען אַ פּאַלקס־קינד.

זעט מיין לייב, ווי פּריש און רייף
און מיין ברוסט ווי יונג און שטייף,
מיינע לענדן — פּיער־גלי
פּלאַמענדיקע ביז די קני —
ווייך־זשע, פּידל קלאַג און וויין,
די כלה דאַרף אין קבר גיין.

אַט־די הייסע בהדרגהדיקע און אויסשעפּלעכע עראַטיק איז, ווי מיר קומט אויס, דעם דיכטערס און נישט דער כלהס. ס'איז אַביסל צופּינקטלע־כע און התלהבותדיקע עראַטיק פאַר אַזאַ מאַמענט פון «ווייך־זשע פּידל», אַבער דאָס איז דער רעזולטאַט פון אַ צונויפּמיש פון צוויי קולות — דער כלהס און דעם פּאַעטס, און דער דיאַלאַג איז אַ פּועל־יוצא פון עקשנותדיק זינגען פּאַלקס־לשון און פון כאַפּן זיך אינמיטן דערינען, אַז דער פּאַעט אַליין האָט אויך עפּעס וואָס צו זאָגן.

דער דיכטער משה שטיינגאַרט גייט אינגאַנצן אַוועק פון לעבעדיק לשון און אין זיין ערשט בוך לידער — «אַליין», רעדט ער צו זיך אַליין אַזעלכע פּערזן: —

איך בין אַ קינד פון מיין צייט,
איך צאַם דעם אורוואַלד
אין מיין צעטרייסלטן איגעווייניק.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

קאַלט, באַזונדער, מיט קילן שמייכל
אויף שאַרפן צעטייל פון שטרענגע ליפן,
זידט אין מיר דער ברויז פון
צעוונדיקטע נעכט נאָך שווערער שלאַכט,
ווען רעמאַנענץ ווייזט אויסגערונדטן, טאַטאַלן פאַרלוסט.

דאָס לשון איז דער סאַמע היפּוך פון קעהאַס קליגערס און ווען שטיינ-
גאַרט וויל אונדז זאָגן אַ געדאַנק, זאָגט ער עס אויף זיין „אַלייניקן“ אופן —

מיר גלייבן אין אומגלויבן פון פאַרהוילענעם גאַרנישט
מיר פּלאַסטערן אַלע וועגן פון אייגענער פאַרלענדונג.

און אַז שטיינגאַרט וויל צושטיין צום יאַמער־כאַר פון אונדזער גרויסן געוויין,
זינגט ער אַזוי:

איבער מיר הענגט אַן איבערגעקערטער הימל
מיט זון און שטערן פאַנאַנדערגעוואָרפן אין קאַפּיר
איך שפּיר דעם שוידער פון אייער צעטרייסלונג.
איך בין דער ערשטער טרעגער פון אַלע אייערע האַסן
ווען איר מוזט אין אונטערגאַנג זיך אַריינקלייבן.
איר האָט דאָך אַלע איין געשטאַלט —
ווען ס'קומט די צייט פון אייער פאַרדינטער איינזאַמלונג.

און אַט איז אַ ליריש ליד וואָס ווייזט ווי אַ שטיינגאַרט וויל זיך אינ-
גאַנצן דערווייטערן פון פּאַלקס-לשון.

דיין אַנקום האָט מיין אַונט לאַנד אויפגעטאַגט.
איך בין נישט קיין צאַרט־געמאַסטענער פּערז —
אַ בונט צעפּלאַקערט שטרוי אין פייער־קאַליר.
ווערטער ברען נישט־דערזאָגטע,
און אין שטום געצאַמטער שטילקייט
שיק איך מיין גרוס צו דיר —
מיין צעלויכטענעם ווידערשיין.

צווישן קעהאַס קליגערס פּאַלקס-לשון און שטיינגאַרטס אַליין־לשון ליגט
— אַ גאַנצע דעבאַטע און וואָס גיכער מיר וועלן די דעבאַטע אויפנעמען, אַלץ
געזינטער וועט עס זיין פאַר אונדזער פּאַעזיע, וואָס הייבט אָן פאַרלירן איר
קרוין און דערמיט אויך דעם צוטרוי פון דעם בעסערן לייענער.

1954.

לידער וואס ברענגען נאך ארויס פון די כלים

דער אינזיכטישער פאָעט בערנארד לויס איז געווען אַ גבור און נישט נאָר איז די גבורה אין אים געווען אַ באַהאַלטענע, אָן אינזיכטישע, נאָר איין קוק אויף אים און ס'איז געווען גענוג צו באַשליסן, אַז מיט אים איז גלייכער זיך נישט אָנצוהייבן. אַלץ איז ביי דעם מענטש געווען מוראדיק איבערגעוואָקסן, די הענט, די פיס, די פלייצעס, די אויגן, די ציין און דער גאַנצער שווערער קאַפּ. ער האָט געשפּאַנט מיט דער זיכערקייט פון איינעם, וואָס ווייסט אַז קיינער וועט אים נישט ריידן אַקעגן, נישט קריכן אין וועג אַריין און נישט אַפּפרעגן זיין זיכערקייט צו גיין ברייט אויף גאַטס ערד. פון דעסטוועגן איז אים דער טויט בייגעקומען, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער מאַנטשיק פון עטלעכע און דרייסיק יאָר.

מילא, דער טויט איז אַ באַקאַנטער ראַנגלער, וואָס האָט נישט קיין דרך־ארץ פאַר קיין גבורה, אָבער איך האָב אַליין געזען, ווי אַ קליינער, שוואַכער זעצער האָט געכאַפט אַ שטיק בליי און געיאָגט דעם ריז איבער דער גאַנצער דרוקעריי. דער ריז וואָס האָט טאַקע געזונגען וועגן זיך אין אַ ליד, אַז ער איז ער — ער איז דער ברייט־פלייציקער גבור פון פעלדו ראַנדעראַ, ער איז אַנטלאָפּן אַ דערשראָקענער פון דעם זעצערס טעמפּעראַמענט.

דאָס איז געשען מיט גאַנצע דרייסיק יאָר צוריק. בערנארד לויס איז טאַקע געווען אונדזער ממונה אין דער קליינער דרוקעריי, ווייל די ערשטע עטלעכע נומערן פון „אינזיך“ זענען געזעצט געוואָרן מיט אַזויפיל ווידער־ווילן און כעס, אַז מיר האָבן פשוט באַדאַרפט האָבן אַ שטאַרקן, ס'פלעגן אַמאָל אויסברעכן קריגערייען, ווייל דער איינציקער זעצער און אייגנטימער פון דער קליינער דרוקעריי האָט געבעך געפילט, אַז פאַר עטלעכע לומפיקע דאַלאַר האָט ער זיך פאַרקויפט צום טייוול. מ'רעדט שוין נישט וועגן דעם פאַנעטישן אויסלייג פון העברעישע ווערטער, וואָס זענען אַרויסגעקומען צע־מזיקטע, מיט ריסוק אברים, נאָר מיט די לידער אַליין האָט דער זעצער גע־פילט, אַז ער איז עפעס מחלל, אַז ער טוט אַ גרויסע עבירה, ער העלפט אַרויס־פירן אין גאַס אַזעלכע הפקרדיקע פּערוזן, וואָס האָבן נישט קיין רעכט געבוירן צו ווערן. דער זעצער־אייגנטימער, אַ זיידענער, שטילער העברעישער יונגערמאַן, וואָס האָט נישט געטשעפעט קיין פליג אויף דער וואַנט, האָט גע־זעצט די אינזיכטישע לידער מיט אַזאַ ברענענדיקן כעס, אַז ווען ער איז

פארטיק געוואָרן. האָט ער סיי־ווי געהאַט אַ טיפּן און אומפאַרענטפערלעכן שולד־געפיל. ווען מ'האַט נאָך געהאַט די חוצפּה צו זוכן גרייזן אין אַזעלכע לידער, ווי זיי וואָלטן טאַקע געווען גלייכבאַרעכטיקטע באַשעפּענישן, וואָס מ'קען מתקן זיין מיט עטלעכע פאַריכטונגען, איז דער זעצער מיטן סופּרדיקן פּנים געוואָרן ממש אַ רוצח. האָבן מיר טאַקע געהאַלטן בערנאַרד לויסן ווי אַ בליץ־אַפּלייטער, נאָר ס'האַט קנאַפּ געהאַלפּן. זיינע „טורמאַלינען“ און „כריזאַפּראָזן“ מיט די אַנדערע אַנשרעקעוודיקע ווערטער פון זיינע אייגענע לידער און די לידער פון זיינע חברים האָבן ממש צעבלאַזן און אויפגעקאַכט אַ הייליקע מלחמה אין דער קליינער דרוקעריי. פאַר אונדז יונגע, נישט־אַנערקענטע, אויסגעלאַכטע און פאַרחזוקטע פּאַעטן איז דער רוחניותדיקער, אַבער פייערדיקער זעצער געווען אַ סימבאָל פון דער מאַכט פון פינצטערניש און יעדער פּריש־געבאַקענער און פאַרטיקער נומער איז ממש מיט די ציין אַרויסגעריסן געוואָרן, ווי אַן עופּלע נאָך אַ קייזערשניט.

דער דאָזיקער זעצער איז מיט יאָרן שפּעטער אַנגעקומען אַרבעטן אין „מאַרגן־זשורנאַל“. ווען איך האָב אים איבערגעפּרעגט פאַרוואָס ער האָט אַזוי געברענט אויף די יונגע פּאַעטן, איז זיין גוטמוטיקער שמייכל פאַר־שווונדן און ער האָט אויסגעפּלאַצט מיט אַ פּרישער, ערשט־געבוירענער רציחה: — וואָס רעדט איר, איך בין אייך געווען גרייט אַלעמען דורס צו זיין!

ער האָט זיך נאָך אַלץ נישט געקענט באַרויַקן. פון דעמאָלט אָן זענען לידער געוואָרן אַ סך פּרידלעכער און נאַכגעב־יקער. גאָר אַ סך ברויזנדיקע געשעענישן האָבן געהאַט אַ באַשטימטע ווירקונג אויף ייִדישע לידער. זיי האָבן זיי געעלטערט. אַ סך לידער האָבן זיך אַפילו געעלטערט פאַר דער צייט און אויף דער עלטער ווערט מען ענלעך אויפן טאַטן אָדער אויפן זיידן. פאַראַן דאָ און דאָרט לידער, וואָס ייִנגלעך זיך נאָך, אַבער מען זעט בפּירוש, אַז זיי האָבן שוין אַ נישקשהדיק בייכל, אַ גאַנץ אַנזעעוודיקן פליך און אַ מיושבדיקן טאַן. דער עיקר איז דער מיושב־דיקער טאַן. דער דיכטער וועט זיך שוין מער נישט פאַרגינען אַ פּלאַטער צו טאַן און איינשטעלן מיט אַ וואָרט. יעדער וואָרט איז אויפן אָרט און עס מיינט קיין האָר נישט מער און נישט ווייניקער, ווי אַ וואָרט האָט אַ רעכט צו מיינען. אַ וואָרט איז אַן אויסגעשטעלט וועקסל וואָס מוז האָבן דעקונג אין באַנק פון געדאַנק (צום גראַם!). אַוועק די צייטן, ווען מ'האַט יוגנטלעך געשריבן טשעקן און זיך נישט געזאַרגט, בעת מעשה, צי מ'זועט זיי טאַקע אויסצאָלן. צי ס'איז טאַקע דאָ גראַב רעאַליסטיש געלט, דאָלאַר פאַר דאָלאַר און סענט פאַר סענט, פאַר יעדער נישט־דערמיינט און נישט־דערטייטשט וואָרט.

איז דערפאר, זאג איך, ממש מקנא צו זיין שלמה שווארצן פאר די ליד-
דער זיינע, וואס פארמאגן נאך דעם יוגנטלעכן כוח צו דערצערענען מענטשן.
שווארץ איז שוין אן אלטער פאעט. הגם ער איז ערשט אין די יונגע פערציי-
קער, געדענקען זיך נאך זיינע לידער פון יענע יארן, ווען ער איז געווען דער
יינגסטער פון אונדזערע מערב-פאעטן, דאס איז געווען, ווען שיקאגא האט
אנגעהויבן שאפן א גאנץ באזונדערן ראיאן, וואס האט מוטיק געקלאפט אין
די טויערן פון ניו-יארק און געמאנט אנערקענונג. אין דעם באנייטן „אינזיך“
פון די דרייסיקער יארן איז שלמה שווארץ אודאי געווען דער מיינעק.
לעצטנס האט ער גאר געכאפט און אוועק מיט זיינע לידער צו די גויים און
ביז איצט האט ער שוין ארויסגעגעבן, אחוץ זיינע יידישע לידער-זאמלונגען.
אויך פיר ענגלישע לידער-ביכער.

בין איך גראד געווען אין דרוקעריי, ווען מ'האט געזעצט שווארצס דריי
לידער פארן „קעמפער“. דער יונגער זעצער האט זיך נישט איינגעהאלטן און
ער האט צום סוף געמוזט צושטעלן זיין אייגענע, נישט זייער-קאמפלימענ-
טארישע באמערקונג. ער האט זיך געמוזט אפרעכענען מיטן פאעט און אים
אריינזאגן. די ווערטער פון די לידער האבן זיך ביי אים נישט געטייטשט און
ער האט זיי געזעצט מיט כעס, וואס זיי גייען נישט אין שפאן.

פאר מיר איז דער זעצער געווען א טייערע דערמאנונג פון יענע טעג.
ווען בערנארד לויס איז געווען דער „באדי-גארד“ פון אונדזערע אומבאשיצ-
טע לידער, וואס דער דרוקער, פון דרייסיק יאר צוריק, האט געוואלט אומ-
ברענגען און עוקר מן השורש זיין. יענער זעצער איז אוועק אויפן עולם האמת.
ווען בערנארד לויס איז שוין דארט געווען א שטיקל תושב. אויך דארט מוז
דער דרוקער נישט פארגינען לויסן דאס פיצעלע אומשטערבלעכקייט, וואס
דער יונג-פארשטארבענער פאעט קריגט און אפילו נישט דאס פארגעניגן וואס
לויס האט, וואס ער ווארעמט זיך לעבן די גרויסע און ער פאלגט אמאל א
גאנג האמערן, שעקספירן און אונדזערע אייגענע — ביאליקן, ראזענפעלדן
און יהואשן.

אבער צוריק צו שלמה שווארצן. ער וויינט נאך איצט אין שיקאגא. איז
אן אנגעזעענער און, דאכט זיך, גאנץ נישטערער געשעפטסמאן און ער שרייבט
נאך איצט, אין אונדזערע סטאטעטשנע צייטן, לידער, וואס קענען ארויסרופן
בייז און קריגעריש בלוט. מאכט ער זיך יונג, אדער איז ער טאקע יונג? ווער
מען ארט עס, אבי מען זעט, אז זיינע שורות גייען נישט אפ גלאטיק, נאר
זיי רודערן.

שווארץ איז קיינמאל נישט געווען קיין דיכטער פון קאנצענטרירטער
גאנצקייט, נאר פון דער כאאטישער, איינפאלערישער שורה. אז ס'געלינגט

אים, גיט די באַזונדערע שורה אַ בליץ מיט אַ סך איבערלעכער איבערצייגונג. ווען ער רעדט וועגן זיין טויטן ברודער אַז „ער איז אייביק אַ פאַרוואַלדיק טער מיט אומרו, פאַרוואַרצלט אין רשות פון סוף“, איז ער אַפילו „לאַגיש“ איבערצייגנדיק. „פאַרוואַרצלט אין רשות פון סוף“ מיינט זיין גאַנץ פיין טויט און „אייביק פאַרוואַלדיקט מיט אומרו“ איז דאָס ביסל לעבעדיקע פון טויט, וואָס קען זיך געדענקען נאָך אַ טויטן ברודער.

און דער טאַטע אין אייביקן שלאָף
פאַרגאַרטט אין הפסקה גלעט די ווינטערדיקייט אויף מיין אַקסל,
און וויל מיך באַשפּרינקלען מיט דעם ביסעלע שניי
וואָס בלייבט ווי אַ גאַסט דורכאויס זויבער.

דאָס איז אַ פּערז, וואָס גיט איבער די קאַלטקייט און שוידער פון אַ טויט־וויוזיע. דער טאַטע איז פאַרגאַרטנט אין טויט, וואָס האָט עפעס איבער געשלאָגן — נישט קיין ריס, נאָר נישט מער ווי אַ הפסקה פאַר דעם זון. דער „קאַלטער אַקסל“ שוידערט פון דערזען די טויטע קינאַ־בילדער. „ער גלעט די ווינטערדיקייט אויף מיין אַקסל“. דער געפאַלענער שניי בלייבט אומבאַ־רירט און זויבער, ווי אַן ערשט־געקומענער גאַסט. דער טאַטע וויל באַשפּרינקלען און מונטערן דעם זון מיט שניי. דאָס זענען אַלע נייע, אַליין־געזעענע בילדער, אַפילו ווען אין דעם סך־הכל פון אַלע בילדער נעמען זיי זיך נישט צוזאַמען אין אַן אַריפּמעטישן חיבור פון געדאַנקען. „דער ירדן אין שויב — אַ בלויער שעפּס“ איז אַ בילד. „בלויז די שויבן הילכן ליכטיק“, ווייזט אַ שוואַרץ קען טעלעסקאָפּירן זון מיט קלאַנג.

אין זיינע ענגלישע לידער ווייזט אויך שלמה שוואַרץ אַ נייגעריקע ליב־שאַפט צו מוזיקאָלישע ווערטער, וואָס נעמען זיך ביי אים צוזאַמען און גיבן דעם באַזונדערן פאַרגעניגן פון שורות, וואָס זענען אַפט קידער־ווידער. שרייבט טאַקע דער יונגער אַמעריקאַנער פּאָעט דזשאָן טשיאַרדי וועגן שוואַרצן, אַז „ער איז אַ פּאָעט מיט אַ ווונדערלעכן חוש פאַר שפּראַך, וואָס קיינער טאָר נישט פאַרזען“.

ער האָט נישט אַזאַ שטאַרקן חוש פאַר שפּראַך, ווי אַ ליבשאַפט צו באַ־זונדערע ווערטער, וואָס ליכטיקן אויף פון ווייטנס און לעשן זיך, ווען מען וויל זיי כאַפּן אויף דער ווענטקע און מאַנען ביי זיי פאַרשטייעכץ. כ'זאַג, חלילה, נישט אַז מען דאַרף נישט פאַרשטיין קיין לידער. כ'מיין בלויז צו זאַגן, אַז ס'קומט זייער ווייניק צו אַ סך לידער, אַפילו ווען זיי גיבן זיך איבער לייכט צום פאַרשטאַנד. כ'וועל דערפאַר גיכער קידוש מאַכן אויף אַזאַ באַזונדערער שורה — „ווי די זון אַ פעניץ ברויט שמעקט אין נאָז“, ווי אויף שוואַכע גאַנ־צע לידער, וואָס קריגן אַזש הויכן בלוט־דרוק פון גרויס פאַרשטענדלעכקייט.

שלמה שווארץ קען נאך, הייסט עס, מיט זיינע לידער ארויסרופן צאָרן און אַרויסברענגען פון די כלים. מיר געדענקט זיך נישט, אַז אַ לייענער זאָל ווען עס איז אָנגערעגט ווערן מיר צו שיקן אַ בריוו, באַשרייבנדיק די הנאה, וואָס ער האָט געהאַט פון גוטע לידער, מיט דעם זעלביקן ברען און אימפעט און תענוג, ווי אַ לייענער וואָס האָט מיר געשריבן וועגן דער אומ'הנאה, וואָס שלמה שוואַרצס לידער האָבן אים פאַרשאַפט.

כ'האַב נישט לאַנג צוריק, צום וויפּלטן מאָל, געלייענט דעם פּאַעט האַוזמאַנס מיינונג, אַז פּאַעזיע איז אפשר גאָר אַן ענלעכער פּראַצעס צו דער פּראָדוקציע פון אַ פּערל, וואָס איז אַ קרענקלעכע שאַפונג, ערגעץ אין דער האַרטער שאַלעכץ פון ווייכן אויסטער. מען קען אפשר זאָגן, אַז אַקוראַט ווי די אומפאַרדייעכץ פון וואַלפּיש פּראָדוצירט דעם „אַמבערגריי“, וואָס מען מאַכט פון אים פּערפּום, אַזוי איז אפשר די אומפאַרדייעכץ פון פּאַעט דער פּערפּום פון ליד. נישט אומזיסט שרייבט מען טאַקע וועגן דעם דייטשן פּאַעט רילקע, אַז ער האָט מורא געהאַט צו גיין צו אַ דאַקטאָר, אַדער צו אַ פּסי-כיאָטאַר. ער האָט פשוט געכאַפט אַ ציטער, אַז מען וועט אים געזונט מאַכן און אים שוין פאַר איינװעגס אויסהיילן פון זיין פּאַעזיע אויך.

.1950

י. מ. ווייסענבערגס „געקליבענע ווערק“

ווייסענבערג איז געווען אַ שטומער מענטש, וואָס זיין שטומקייט האָט פון אים קינסטלעריש אַרויסגעברילט. דער כעס זיינער איז תמיד געווען אַ גערעכטער, אָבער לגבי זיין כעס איז ער געווען זיין אייגענער מהר"ל, וואָס האָט דעם צאָרן אָנגעגורט מיט קדושה און אים אָפילו געגעבן אַ שם המפורש אונטער דער צונג, אָבער דער כעס איז אַוועק און געהאַקט קעפּ. פון וואָנען איז צו דעם זשעליכאַווער בעל־מלאכה געקומען אַזויפיל בענקשאַפט נאָך קינסטלערישער פּרישות און אַזויפיל אויפּריכטיקע שנאה צום געכאַליעטן שרייבערישן קאַריעריזם? אין אים, אין דעם פּראָלעטאַריער, האָט געלעבט אַ גרויסער אַריסטאָקראַט פון דער פען. אים האָט גערייצט וואָס זיינע יוגנט־חברים האָבן זיך אַוועקגעלאָזט אויף ברייטע וועגן און זענען אַוועק פון אים. ער האָט דערשנאַפּט, אַז זיי האָבן עפעס אָנגעוויירן, אין קינסטלערישן געמיט און אין אומפּסולתדיקער יוגנטלעכער ערלעכקייט, וואָס האָט זיי געפירט צו־זאַמען, אויף די ערשטע שרייבערישע וועגן.

איטשע מאיר ווייסענבערג, דעם ערלעך־שטומען, האָבן גערייצט די גלאַטיקע רייד, וואָס האָבן זיך גיכער און פלינקער דערשלאָגן צו פּאָפּולאַרי־טעט. ער איז געוואָרן אַ גענעראַל אָן סאַלדאַטן, נאָר פון סאַמע אָפיצירן, וואָס מיט זיי איז ער געגאַנגען אין מלחמה. ער איז אַוועק צום עקסטרעם פון זיין „טאַטע מיט די בנין“ און געגאַסן פולע עמעסן זודיקן כעס אויף דער סטאַ־טעטשנער קינסטלערישקייט, וואָס איז אַרויס פון דעם קליינעם, ערלעכן ייִדישן שרייבער־געסל, און געוואָרן אַלץ ענלעכער אויף וועלט־ליטעראַטור, פּאַרלירנדיק דעם פּורעם פון דער ערשט־טריטיקער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס האָט געפונען דעם וועג צו פּרצן.

ווייסענבערג האָט פּאַרדראָסן אַ גרויס פּאַרדראָס, אין אים האָט געוירן די אייביקע רעוואָלוציע פון דעם ביטערן אַרעמאָן־אַריסטאָקראַט אַנטקעגן אַנ־גענומענקייט אין די הויכע פענצטער. אים האָט זיך געדאַכט, אַז קלוגע „ליוטוואַקעס“ האָבן אָפּגעטאַן אַ שפּיצל דער ייִדישער ליטעראַטור און אָפילו גענומען געפאַנגען אַזאַ פּוילישע נשמה ווי שלום אַש. ער איז אַוועק צו פּוילישער דיאַלעקט־אויסלייגעכיק, כדי וואָס מער אונטערצושטרייכן די אָפּזונ־דערונג פון קיניגרייך פון ייִדישן וואָרט.

אין דעם אַפּקלייב פון וויסענבערגס ווערק פעלט לחלוטין די אומרויקע פּערזענלעכקייט וויסענבערג. ס'פעלט זיין פּאַמפּלעטיסטישער גייסט און אימפעט, זיין אומגעשטילטער כּעס. ער קומט אַרויס ביי דער גאַנצער פּול-בלוטיקייט פון זיינע „פּאַרגרעכטע“ מענטשן, אַן עמאַסקולירטער קינסטלער, אַ שטילס, אַ פּליג אויף דער וואַנט נישט־טשעפּענדיקס. פון דער זאַמלונג האָבן געמעגט פעלן די גאַרנישטיקע האַלב־פּאַרנאַגראַפּישע „דבורהלעך“ און די שייגעץ־שיקסע אַנשטעלן פון דעם פּוילישן וויסענבערג, און ס'האַט גע־מעגט געגעבן ווערן, אויף אַ קריסטאַליזירטן אופן, אַ ברייט בילד פון דעם קעמפּנדיקן קינסטלער, קעגן די זשורנאַליסטישע ליטעראַטור פון זיין דור. די גאַנצע פּערזענלעכקייט פון וויסענבערגן איז נייטיק, כּדי אונטערצושפּאַרן אַ טייל פון זיינע שטייגער־דערציילונגען, וואָס זענען שוין אַ רעכט ביסל אַפּ־געבליאַקעוועט.

ער איז געווען אַ גרויסער פּאַעט. זיין שטאַרקע ייִדישע פּראָזע האָט פּאַרמאַגט אַזויפּיל איינגעבוירענע געמאַסטנקייט, אַז ס'איז געווען אַ ווונדער ווי אַזוי אַזאַ געלערנטער און אומפעלערדיקער צמּצום האָט געקענט קומען צו אונדז — אַן איינגעבוירענער. ס'איז כּדאַי צו לייענען אַזאַ קליינע דערצייל־לונג ווי „אַ מעשה מיט אַ ציג“. וויסענבערג האָט עס געוואַלט אַנשרייבן מיט אַ חזק־פּען, אַבער דער חזק האָט זיך אים אַרויסגעגליטשט פון דער האַנט און ס'איז געוואָרן דערפון מאַטעמאַטיק פון מוזיק. די גאַנצע זאַך טאַנצט עלעגאַנט; וויסענבערגס צוויי שוועסטער, די טויטע, די אויף טויט־דערשראַ־קענע און די ציג טאַנצן צוזאַמען און איינע נאָך דער אַנדערער.

אין זיין דערציילונג „אַ פּאַמניק“ פּאַרגליווערט ער די אַלטקייט פון אַ פּויער מיט אַ פּויערטע, אין אַ סטאַטוע פון זעלטענער צערטלעכקייט, און אַנט־קעגן דער דאַזיקער אַלטקייט שטיפּט די אומגעצאַמטע יוגנט פון צוויי יונגע שיקסלעך. וויסענבערג שלעפּערט איין זיידע־באַבע מיט אַ ריטם, וואָס איז פּאַר זיין צייט געווען אַ זעלטנהייט. אַש איז אין אַזעלכע מאַמענטן געוואָרן ווייך ווי פּוטער און ער איז געפּאַנגען געוואָרן פון דיניטשקן פּידעלע — פּאַעזיע אין פּראָזע, בעת וויסענבערג האָט אין אַזעלכע פּאַלן געשפּילט די מענלעכע וויאַלאַנטשעל.

זיין „שלעכטע פּרוי“ איז אַ שטודיע אין קרענקלעכקייט, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט מיט דעם שווערדיק־פּוילישן דיאַלאָג, פון מוזיקאַלישע קללות, וואָס איז ווי גוט־געשפּילטער באַלעם, הין און צוריק געוואָרפן און געטראָפן אין דער זיבעטער ריפּ.

ס'זענען פּאַראַן אויך אומנייטיקע, ווערטלאָזע און אומבאַטעמטע זאַכן

אין דער זאמלונג, אויפן חשבון פון א סך וויסענבערגס בעסערע זאכן, און דער עיקר פעלט דער תמצית פון זיין פאלעמיק און זיין אומגעהובעלטע אימ-פעטיקע קריטיק, וואָס ווייזט, אַז וויסענבערג האָט ביי זיין גאַנצער שאַרפֿ-קייט פאַרמאָגט אַ סך עכטן קינסטלערישן געשמאַק.

אַבער מער פון אַלץ פעלט אַ גוטער אַריינפיר. די עטלעכע סקאַרבאַווע און אַפגעשריבענע שורות זענען נישט קיין כבוד פאַר די „געקליבענע ווערק“ פון דעם קינסטלער א. מ. וויסענבערג, וואָס גוטע צען פון די ניינצן קורצע און לענגערע זאַכן זענען נאָך היינט מייסטער־ווערק. נישט נאָר דער אינהאַלט נאָר דאָס לשון איז נאָך לעבעדיק, מחיהדיק־פריש, דערפרישנדיק און דער טראַגישער ווידערקול פון לעבעדיקע יידישע געזאַנגיקע מיילער.

.1954

אויפן פריפעטשיק פון ווארשאַווסקיס פּאַלקסליד

מיט איבער זעכציק יאָר צוריק האָט שלום־עליכם אַנטדעקט דעם פּאַלקס־דיכטער מאַרק וואַרשאַווסקי, און ס'האָט נישט לאַנג גענומען אַז וואַרשאַווס־קיס לידער זענען געזאָנגען געוואָרן אין אַלע ייִדישע שטעט און שטעטלעך. וואַרשאַווסקיס געזאָנגען האָבן געהאַט די מעלה, וואָס זיי זענען געבוירן גע־וואָרן, אַזוי צו זאָגן, צוזאַמען מיט מוזיק, די ווערטער האָבן נישט באַדאַרפט בלאַנדזשען אַ לאַנגע צייט זוכנדיק אַ מוזיקאַלישן תיקון, ווייל זייער מחבר האָט געהאַט זין פאַר נגינה און בשעת הדחק האָט ער אַפילו געוויסט ווי אַזוי מען "פּאַסט" צו אַ פרעמדע מעלאָדיע — אַן אוקראַינישע, אַ רומענישע, ביז די ווערטער זענען געוואָרן גאַנץ מיט אַ ניגון, וואָס פון אים האָט מען די ווער־טער נישט געקענט אַפּטשעפען. ס'איז געווען דער אמתער שידוך.

גראַד האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן אַ באַוועגונג צו זאַמלען דאָס ריינע ייִדישע פּאַלקסליד און די ריינע ייִדישע פּאַלקס־מוזיק, און שלום־עליכם האָט באַדאַרפט קעמפּן מיט אַזאַ מוזיקער ווי יואל ענגעל, וואָס האָט נישט גע־וואָלט אַרייַנלאָזן וואַרשאַווסקיס פּאַלקס־געזאַנגען, דער עיקר צוליב זייער געבאַרגטער מוזיק, אין היכל פון ריינעם ייִדישן ליד. אָבער ס'האָט אים קנאַפּ וואָס געהאַלפּן. געוועזען האָט שלום־עליכם. קיינער האָט זיך נישט נאַכגע־פרעגט אויף דער מוזיקאַלישער ריינקייט פון אַזאַ געזונגען ליד, ווי „אויפן פּריפעטשיק“ („דער אלה־בית“) אָדער „טייערע מלכה, געזונט זאָלסטו זיין“ („דער בעכער“). מען האָט דערלויבט וואַרשאַווסקין צו קומען מיט זיין מר־זיך פון דער פרעמד, אַבי די ווערטער האָבן זיך אויף אַ כשרן אופן צוזאַמען־געפאַרט מיט דעם ניגון.

אין 1900 איז אין קיעוו דערשינען אַ זאַמלונג פון וואַרשאַווסקיס „ייִדי־שע פּאַלקס־לידער“, מיט שלום־עליכמס באַגייסטערטער קדמה. אין 1914, זיבן יאָר נאָך מאַרק וואַרשאַווסקיס טויט, איז אין אַדעס דערשינען אַ צוויי־טע זאַמלונג פון די באַקאַנטע לידער, מיט אַ צוגאַב פון נייע, און ווידעראַמאַל מיט שלום־עליכמס אַ פרישער פאַררעדע. דאָ נישט לאַנג, שוין איבער אַ האַלבן יאָרהונדערט נאָך וואַרשאַווסקיס טויט, איז אין בוענאַס איירעס דער־שינען אַ גוט־צוזאַמענגעשטעלטע זאַמלונג פון וואַרשאַווסקיס „ייִדישע פּאַלקס־לידער“, מיט אַן אַרייַנפיר און אונטער דער רעדאַקציע פון שמואל ראָזשאַנסקי, און מיטן נאָמען צו 31 לידער.

ס'איז געווען מזלדיק פֿאַר מאַרק וואַרשאַווסקין וואָס שלום־עליכם איז נישט געווען קיין צורגרויסער מבין אויף פּאַעזיע. דער פּאַרפּאַסער פון זיין אייגענעם עפּיטאָף — „דאָ ליגט אַ ייד אַ פּשוטער“ האָט דערפּאַר נישט אויסגעזוכט די געאַיידלטע פּאַעזיע פון זיין דור און זי גענומען פּאַפּולער מאַכן פּאַרן ליינער. אמת, שלום־עליכם האָט שוין דעמאָלט געהאַט פּאַרעפּנט־לעכט פּרעס קרעפּטיקע פּאַעמע „מאַניש“, אָבער ער האָט געהאַט אַ קנאַפּן אינטערעס אין דעם אויפשטייג פון ייִדישן ליד און אין זיין אַנטוויקלונג. דער אינטערעס שלום־עליכמס איז געווען אַ פּאַלקישער דורכאויס. ער האָט גיך דערשפּירט, אַז וואַרשאַווסקיס לידער האָבן אַ דערציערישן ווערט, און אַז מיט זיי קען מען שוין צוקומען צום יונגן ייִדישן ליינער. ער האָט דערשאַפּט, אַז וואַרשאַווסקי איז דער עכטער זינגער פון די ערשטע שטאַפּלען פון דער ייִדישער פּאַלקס־ליטעראַטור.

וואַרשאַווסקי איז געווען אַ מין קאַנספּעקט פון דער בעסערער ייִדישער ליטעראַטור — איר קיצור אין גראַמען. דער זיידע מענדעלע האָט אויך גע־פרוּווט שרייבן גראַמען און אין זיין פּאַעמע „יודל“, געשריבן אַ סך פּריער פון וואַרשאַווסקיס לידער, האָט ער געמאַכט אַ פּאַרווך אַרייַנצוגיסן זיינע פּראָזע־טענות ומענות וועגן ייִדישן פּאַלק אין גראַמען, אָבער די פּערון האָבן זיך נישט אָנגענומען. מען האָט זיי אין יענער צייט געלייענט און שווער גע־קייט און עס באַטראַכט פּאַר אַ גרויס בריהשאַפּט אַזוי לאַנג און ברייט צו גראַמען, אָבער שוין צוליב דער לענג און אויך, און אפשר דער עיקר דערפּאַר, וואָס די גראַמען האָבן נישט געהאַט קיין מוזיקאַלישן לבוש, זענען זיי קיינ־מאַל נישט געוואָרן אַזוי פּאַפּולער, ווי מאַרק וואַרשאַווסקיס לידער.

אין וואַרשאַווסקיס לידער האָט שלום־עליכם גיך געכאַפּט, אַז זיי דאַרפן זיין נאַענט צום האַרץ פון פּשוטן ייִדישן ליינער (פון דעם ייד דעם פּשוטן!), ווייל זיי זינגען־איבער זיין לעבן, זיי זענען די קאַלעקטיווע ביאַגראַפּיע פון ישראל־ליקן, מיט אַלע זיינע צרות און האַפּענונגען, און אפילו דעם יידס זינ־גענדיקע צייט־כראַניק, די אידייען וואָס האָבן שוין געהאַט פּאַרכאַפּט דעם נייעם ייד, זיין חיבת ציון, זיין נעמען זיך צו ערדאַרבעט, זיין וועלטלעכער דרך־אָרץ פּאַר ייִדישע ווערטן.

מאַרק וואַרשאַווסקי איז געווען אַ געבילדעטער אַדוואַקאַט און זיינע גע־זאַנגען זענען געווען תּמציתדיקע. ער האָט פּאַרמאַגט גרויס ליבשאַפּט צום ייִדישן פּאַלק, זיין לעבנס־שטייגער, משפּחה־געפּיל, ערשטע באַפּרייטונגס־איי־דעאַלן און איבערגעגעבנקייט צו תּורה. ער האָט געהאַט אַ טעמאַטיש־נאַציאָ־נאַלן צוגאַנג. די לידער, וואָס ער האָט געזונגען פּאַר זיך, ווען ס'איז אים פּערזענלעך געווען ביטער אויפן האַרצן, האָט ער נישט געשענקט קיין צו־

גרויסע אויפמערקזאמקייט. ער האט די דאזיקע יחידותדיקע לידער אפגע-
פרעפלט, אבער די כללישע לידער האט ער אויסגעזונגען ברייט און פול-אינ-
האלטלעך.

ראזשאנסקי שטעלט זיך אפ אין זיין אריינפיר אויף דער קליינער צאל
לידער, וואס ווארשאַווסקי האט געשריבן און וואס האבן אים דאך אריינגע-
בראכט אין פרנס פון יידישער וועלט-בארימטקייט. דער אמת איז, אַז וואַר-
שאַווסקי לידער האבן „געדעקט“ דאָס גאַנצע יידישע לעבן און וואַרשאַווסקי
דער יוריסט האט מיט דער קליינער צאל לידער „פאַרמולירט“ די ביאַגראַ-
פיע פון זיין קליענט — ישראליק. ער האט אים געוויזן און באוויזן פון אלע
זייטן און מער איז שוין נישט געווען וואָס צו זינגען און צו זאָגן. ווען ער
וואַלט עפעס צוגעגעבן, צו דער אַדוואַקאַטור זיינער, בנוגע דעם יידישן פאַלק,
וואַלט עס געווען אַן איבעריקע און אומנייטיקע איבערחזרונג. אין די פינף
איינלייטונגען פון דער נייער אויסגאַבע איז פאַראַן די גאַנצקייט פון יידישן
לעבן און פון יידישן טראַכטן, נישט אַזוי פון דעם ייִד דעם פשוטן, ווי פאַר
דעם ייִד דעם פשוטן, וואָס האט שוין אַנגעהויבן זיך צו אַריענטירן אין דער
אויפֿלעבונג פון יידישן פאַלק, יידישן לשון, העברעיִשן לשון, און וואָס האט
שוין געקענט די נעמען פון אַ פיר-פינף שעפּערס פון יידישן וואַרט.

דער שענסטער אויפטו פון וואַרשאַווסקי לידער איז געווען די כשרקייט
און דער חן פון די ווערטער. זיי זענען געווען קוואַליקייִדיש און זיי האבן
זיך געלייגט אויף דער צונג, מיט אַזאַ נאַטירלעכקייט, ווי זיי וואַלטן לכתחילה
געבוירן געוואָרן אין יידישן מויל. ווען די יידישע „טעאַטער-ליריק“ וואַלט
זווייטער געשפאַנט אין דעם וואַרשאַווסקי-נוסח, וואַלטן אונדזערע טעאַטער-
לידער געווען אַ גרויסער בייטראַג צו דער יידישער ליטעראַטור. צום באַ-
דויערן האט וואַרשאַווסקי בלוזן זייער אַ קליינע צייט געהאַט אַן השפּעה
אויף דעם יידישן טעאַטער-לידל. אפילו זיין פריינט גאַלדפּאַדען האט זיך
געבויגן פאַר די געקינצלטע, ריכטיקער, געקינצלטע פאַדערונגען פון יידישן
טעאַטער-עולם. און דאָך איז וואַרשאַווסקי, אויף זיין שטייגער, געווען טעאַ-
טראַליש, און זיין יעדער ליד איז געווען אַן אויסגעשפּילטער אינהאַלט, וואָס
מ'האַט אים געקענט איבערדערציילן.

ס'איז באמת שווער צו שפילן דעם פאַרויכטיקן מבין אויף וואַרשאַווס-
קי ווערטער, ווייל נאָך איידער דו ווילסט זיי באַטעמען, קומען זיי צו דיר
מיט זייערע מעלאַדיעס, וואָס זענען געוואָרן אַן עיקרדיקער טייל פון די
„פאַלקס-לידער“. פון דעסטוועגן לוינט זיך אַביסל אַפּצושטעלן אויף די באַ-
זונדערע געזאַנגען, אויף דער יידישער שכלדיקייט און לאַגיק פון אַ סך
שורות.

יעקב גלאטשטיין

איר וועט, קינדער, עלטער ווערן,
וועט איר אליין פארשטיין,
וויפל אין די אותיות ליגן טרערן
און וויפל געוויין.

דאס זענען פיר שורות וואס קאנדענסירן יידישע געשיכטע. פריער קור
מען טרערן, שפעטער געוויין. דאס קינד ווערט שוין דערצויגן ווי א קליין
ייִדעלע. אמת, מען לייגט נאך אויף אים נישט ארויף דעם גאנצן עול, אבער
מען איז אים שוין מרמז, אז די אותיות זענען דורכגעווייקט מיט טרערן.
ווארשאַווסקי זאגט אויך נישט צו זיינע יידישע חדר־קינדער קיין גרויסע
גליקן ווען זיי וועלן אויפֿוואַקסן.

אז איר וועט, קינדער, דעם גלות שלעפן,
אויסגעמוטשעט זיין,
זאלט איר פון די אותיות כוח שפּען —
קוקט אין זיי אַרײַן!

אַלץ איז דאָ אויף אַן אָרט: „גלות שלעפן“, „כוח שפּען“ און די נחמה
וואָס יעדער דור קרייגט פון די יידישע אותיות. דאָס ליד האָט געטראָפּן אין
פּינטל און אָנגעצונדן מיט געזאַנג אַ גרויס ליכט אין יידישע היימען. באַ-
מערקט אויך, אז דאָס איז שוין געווען אין די צייטן, ווען דער חדר האָט שוין
גענומען כאָפּן משכילישע און ראַדיקאַלע שמיץ און דער מלמד איז שוין גע-
ווען אַ גולן, אַ קנייפּער און אַ שמייסער, אָבער וואַרשאַווסקי דערהייבט דעם
פּריפעטשיק און שאַפט פון דער היץ אין שטוב אַ הייס יידיש געזאַנג — צו
די יידישע אותיות.

דאָס צווייטע ליד באַזינגט די יידישע משפּחהשאַפט און דער סימבאָל
איז דער בעכער —

טייערע מלכה,
געזונט זאָלסטו זיין!
גיס אָן אין בעכער,
אין בעכער דעם וויין.

שוין דער האַרציקער „געזונט זאָלסטו זיין“, די ברכה פון מאָן צום ווייב,
איז נשמהדיק־יידישלעך. דער בעכער מיטן זיידן האָבן אַמאָל אַרײַנגעכאַפּט
שלעכטע צייטן, „ווי עס מאַכט זיך אַמאָל“, נאָר „דעם בעכער האָט ער גע-
האַלטן אייזן און שטאַל“. אַלע ווערטער זענען דערציילעריש, אָבער זיי זענען
ריכטיק אַרײַנגעזונגען. דאָס משפּחה־ליד ווערט גיך נאַציאָנאַל —

אין תוך גענומען

לחיים וויל איך טרינקען
פאר דעם פינטעלע יוד,
וואָס מוטשעט זיך תמיד
און ווערט קיינמאל נישט מיד.

דאָס איז געזאָגט געוואָרן דעמאָלט, ווען דאָס „פינטעלע יוד“ איז נאָך
נישט געווען ווילגאַריזירט און טעאַטראַליש אויסגעטאַנצט. דאָס ליד ווערט
אויך באלד וועלטלעך-עטיש —

איך וואָלט טרינקען פאַר מייע שונאים,
נאָר זאָג זיי נישט אויס!
קוק — טרערן שפּריצן פּונעם בעכער,
פון דעם בעכער אַרויס.

דאָס ווידער איז נאָך געזונגען געוואָרן דעמאָלט, ווען מען האָט זיך גע-
קענט אַנשטרענגען און אַפילו זינגען פאַר די ייִדישע שונאים, ווען מען האָט
זיי נאָך געקענט אייננעמען מיט געזאָנג און זיי אַרייננעמען אין קרייז פון
אייז געזאָנג אויף וועלט־דערלייזונג. דאָס דאָזיקע ליד פון בעכער איז אַ מוס-
טער פון דער טעמאַטישער גאַנצקייט, וואָס וואַרשאַווסקי האָט דערגרייכט
אין אַ קורצן ליד וואָס איז אַנגעפיקעוועט מיט אַ סך תּמציתדיקן אינהאַלט.
שפּעטער קומען לידער פון ייִדישע צרות אין רומעניע, פון אַ פּאַגראַם
פּסח ביים סדר,

אַז מ'האַט באַהאַלטן די ספרים,
האַבן געוויינט אַלע קברים,

פון אַ חד־גדיאָווערסיע, אין וואַרשאַווסקיס באַטעמטן ייִדיש —

קומט דער שוחט פעט ווי שמאַלץ
מיט אַ שאַרפן מעסער

שוחט, שוחט — גרינגע האַנט —
ס'גיסט זיך בלוט אין גאַנצן לאַנד.

וואַרשאַווסקי פאַרגעסט נישט, אינמיטן שפּיל, אַריינצוואַרפן אַזאַ זיי-
טיקע באַמערקונג, וואָס איז געווען דעם יודס צייטונגס־כראַניק פון טאַג,
ס'גיסט זיך בלוט אין גאַנצן לאַנד.

חנעוודיק איז וואַרשאַווסקיס פּריילעך בעל־מלאכהש לידל —

אַז דער יום־טוב הייבט זיך אָן צו באַחייזן,
ווער איך ביי מיר אַ גדול,
איך לייג אַוועק שער און אייזן,
און ווי כּהאַב ביי מיר נאָר אַ נאָדל.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דאָס ליד איז אַפילו פול מיט צייט־הומאָר און מיט דער עצה — אַז מען זאָל נישט דערלאָזן צו קיין מלחמות, רציחות —

אַנשטאָט זיך צו שלאָגן — ביידע מלוכות
בעסער גיין צו אַ דין־תורה.

דאָס פריילעכע ייִדישע שניידערל האָט זיך, ווי מיר זען, דערטראַכט צו די... פאַראייניקטע פעלקער. בכלל דערטראַכטן זיך אַלע וואַרשאַווסקיס געזאַנגען צו דער העכסטער מאָראַל. זיין גאַנצע אַדוואַקאַטור האָט ער אַרייַנגעלייגט אין דער פּרעזענטאַציע פון זיין קליענטס ריינעם ייִדישן כאַראַקטער. דאָ אין דער זאַמלונג געפינען מיר אַזעלכע אַלטע „שלאַגערס“, ווי „דאָס ליד פון דעם ברויט“, „אויף קידוש השם“, „דעם מילנערס טרערן“, מיט דעם פאַטאָס פון האַפענונגסלאַזיקייט —

די רעדער דרייען זיך,
די יאָרן גייען זיך,
קיין ענטפער איז נישטאָ צוריק.

אויך אַזעלכע לידער, ווי „אַז איך בין געקומען קיין ראַכמעסטרוויקע“ מיט דעם שווערן אויסוואַל פון די צוויי שיינע שוועסטער, אַדער אַזאָ ריט־מישע פויק־און־טאַצן־פרייד פון באַקאַנטן „שלאַגט קלעזמער אין די טאַצן“ —

שטאַרקער! בעסער!
די ראָד, די ראָד מאַכט גרעסער,
גרויס האָט מיך גאַט געמאַכט,
גליק האָט ער מיר געבראַכט,
הוילעט, קינדער, אַ גאַנצע נאַכט,
די מייניקע אויסגעגעבן!

דאָס ליד איז פול מיט באַוועגונג און די ווערטער אַליין טאַנצן מיט פאַלקס־געלעכטער —

איציק; שפיציק!
וואָס שווייגסטו מיט דעם שמיציק?
אויף די קלעזמער טו אַ געשריי...
צי שפילן זיי, צי שלאָפן זיי?
רייסט די סטרוגעס אַלע אויף צוויי —
די מייניקע אויסגעגעבן.

און נאך און נאך, א גאנצע יידישע ביאגראפיע — פון חדר, ביו דער אידיליע פון „אכציק ער און זיבעציק זי“.

דער יוסף ליפשיץ פאָנד ביים קולטור־קאָנגרעס אין אַרגענטינע פאַר־דינט אַ סך לויב פאַר דעם ציקל „מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור“ און דער עיקר טאַקע פאַר דעם צווייטן באַנד — „מאַרק וואַרשאַווסקיס ייִדי־שע פּאָלקס־לידער“. דער ערשטער באַנד איז געווען שלמה עטינגערס „אויס־געקליבענע שריפטן“, וואָס האָט גיכער אַ טיפן אינטערעס פאַר פּאָלקלאַ־ריסטן און זאַמלערס. הגם עטינגער האָט פאַרמאָגט אַ סך מער שעפּערישע פּאַטענצן ווי וואַרשאַווסקי, האָט ער אָבער נישט דערגרייכט אַזאַ שלימות אין די ראַמען פון זיינע אייגענע מעגלעכקייטן, ווי דער אַדעסער אַדוואָקאַט מאַרק וואַרשאַווסקי. צום סוף פון בוך ווערן געגעבן עטלעכע „אַפּשאַצונגען צו דער כאַראַקטעריסטיק פון מאַרק וואַרשאַווסקיס לעבן און שאַפן“. די וואַר־טערעסאַנטסטע זענען די צוויי הקדמות, וואָס וואַרשאַווסקיס אַנטדעקער, שלום־עליכם, האָט געשריבן צו די צוויי זאַמלונגען וואָס זענען דערשינען אין 1900 און אין 1914. דער „קאַלומבוס“ גיט אַזאַ שלום־עליכמדיקן פאַרטערע פון פּאָלקס־דיכטער:

„אַ מענטש פון אַריבער פּופּציק, קורצן וואַקס, מיט קורציכטיקע, נאָר שמייכלענדיקע און אַ סך ריינדיקע אויגן, גוט געפאַקט. אַן אַפּגעטראָגן רעקל מיט אַביסל אויסגעריבענע עלנבויגנס, אַן אַלט־געזעסענער שניפּס, אַ גיך גענגל, אַ שייך קול און אַ שטאַרק הילכיקער געלעכטער — אָט דאָס איז וואַר־שאַווסקיס פאַרטערע.“

די געזאַמלטע לידער זענען אַ גרויס געווינס פאַר דער יידישער ליטע־ראַטור, אויב מ'וועט נישט פאַרמישן די יוצרות און מען וועט זיי נעמען אין דער ראַם פון גאַנצן וואַקס פון דער יידישער פּאַעזיע. מען וועט ערשט דעמאָלט נאָך מער באַוונדערן דעם גראַנדיעזן שפרונג און אַרױפקלעטער פון ייִדישן ליד. טאַקע דערפאַר וואָס מ'טאָר נישט פאַרמישן די יוצרות דאַרף מען אָפּ־פרעגן צוויי אַקסיאָמאַטישע דערקלערונגען אין שמואל ראַזשאַנסקיס אַרייַנ־פיר. ער זאָגט אונדז, אַז „ביי וואַרשאַווסקין זעט מען, ווי שווער עס איז צו שרייבן לייכט“. דער אמת איז, אַז לייכט און שווער שרייבן איז אַ טייל פון אַ פאַרשיידענער לאַבאָראַטאָריע אין פאַרשיידענע מאַמענטן. און ס'קען זייער געמאַלט זיין, אַז וואַרשאַווסקיס לייכטקייט איז אים דווקא אַנגעקומען זייער — לייכט און אויב נישט האָט ער אויף אַז עלעגאַנטן אופן פאַרווישט די שפורן פון שווייס.

ראזשאנסקי זאגט אונדז אויך, אז ווארשאָווסקיס געזאָנג „העלפט אונדז טראַכטן מיטן האַרץ“.

כ'בין מער ווי זיכער, אז ווארשאָווסקי איז אויך מיטן מוח צוגעגאָנגען צו דער סכעמאַטישער און טעמאַטישער זייט פון זיינע לידער און אז לידער דאַרף מען בכלל קענען טראַכטן מיט אַלע חושים, אויך מיטן חוש פון זען און הערן; און ווען מען טראַכט לידער בלויז מיטן האַרץ און דורכן האַרץ-קען מען אַמאָל פאַרפירן אויף פאַלשע וועגן און געבן עמאַציאָנעלע האַרץ-קלאַפעניש, בעת מיר ווילן דערגיין צום אמתן ווערט פון אַ ליד.

.1958

ל י י ב נ י י ד ו ם

דאָס נייסטע בוך, אין ציקל „מוסטער־ווערק פון דער ייִדישער ליטעראַטור“, וואָס דערשיינען אַדאַנק דעם „יוסף ליפשיץ פּאַנז“, ביים קולטור־קאַנגרעס אין אַרגענטינע, איז אפשר דאָס סאַמע וויכטיקסטע אין דער גאַנצער סעריע, ווייל מיט די „אויסגעקליבענע שריפטן“ פון לייב ניידוס איז געטאָן געוואָרן אַ קינסטלערישער חסד של אמת אַ ייִדישן דיכטער, וואָס איז פאַקטיש אַפּגעשטויסן געוואָרן פון נאַטירלעכן שטראָם פון דער ייִדישער פּאָעזיע. ס'זענען אפשר געווען גאַנץ גוטע און דערקלערלעכע סיבות פאַר דעם, אָבער לייב ניידוס, וואָס איז געשטאַרבן אין עלטער פון 28 יאָר, איז געווען אַן אומ־גערעכטער קרבן פון די דאָזיקע ליטעראַטור־געשיכטלעכע סיבות. אים איז געקומען צו דערמאָנען ביי גאָר אַ סך געלעגנהייטן, מיט לויב אָדער אומלויב. ער איז אָבער גרינטלעך פאַרגעסן געוואָרן, כאַטש ער האָט מער פון אַ סך ייִדישע פּאָעטן פון זיין צייט געאַרבעט דירעקט ביי — פּאָעזיע און פּאָעטישע מאַטעריאַלן און געוואָלט אַרייננעמען, אין ייִדישן ליד און אין ייִדישן לשון, די גאַנצע ביז אים עקזיסטירנדיקע אימפעריע פון פּאָעזיע, מיט אַלע אירע קנייטשן, חנען, שמינקעס און פאַרפומען.

זיינע לידער וואָס ער האָט אָנגעהויבן צו פאַרעפנטלעכן אין 1907, ווען ער איז אַלט געווען בלויז זיבעצן יאָר, זענען געווען אַ מין איבערויג פון דער וועלט־פּאָעזיע, נישט קיין נאַכמאַכונג, נאָר אַ דעראַבערונג, אַ באַווייז וואָס מ'קען, אָדער וואָס ער אַליין קען אַלץ אויפטאָן מיטן ייִדישן ליד. אין די עלף יאָר וואָס ער האָט געשריבן לידער, און אויך איבערגעזעצט פון דער וועלט־פּאָעזיע, האָט דעם גראַדנער יונגענמאַן זיך איינגעגעבן צו באַווייזן אונדזערע מיט־לייטן־גלייך פּאָטענצן אויף דעם געביט פון אַן אויסגעפונענער ייִדישער פּאָעטישער דיקציע, וואָס איז ביז אים געלעגן אין די וויקעלעך.

אַ שאַד וואָס ער איז געשטאַרבן אַזוי יונג און וואָס ער האָט זיך אַזוי שטאַרק געיאָגט נאָך די אויסערלעכע פּאָעטישע עפעקטן, אַז ס'איז אים געבליבן אַזוי ווייניק צייט און געמיט פאַר פאַרטיפונג און פאַרווערטונג פון זיין געזאַנג. ס'זענען פאַראַן סימנים, אַז די נאַציאָנאַלע טעמע האָט גענומען די אויבערהאַנט איבער זיין פאַרם־פאַרשווענדעריי, און ס'איז שווער צו זאָגן, צי ער וואָלט נישט געוואָרן אַ גאָר גרויסער פּאָעט, ווען אים וואָלטן געשענקט געוואָרן נאָך עטלעכע צענדליק יאָר. ער איז צו־פרי פאַרשניטן געוואָרן, אַז

מ'זאל אים מעגן צו־שטרענג משפטן, שוין דערפאר אליין ווייל ער האט, ווייזט אויס, געשריבן מיט א יוגנטלעכער מיסיע — צו באַווייזן און איבער־צייגן אז מ'קען אויף יידיש קלינגען ווי א וועלט־פּאָעט. ער האָט געוואָלט זיין אַ יידישער עדגאָר עלען פּאָז, אַ יידישער ווערלען, אַ יידישער לערמאַנטאָוו, אַ יידישע געטע. שפּעטער ווען אים איז שוין איינגעפּאַלן צו זיין אַ יידישער ייד און יידישער מענטש, אין דער פּאָעזיע, איז שוין געווען צו שפּעט. ער האָט שוין נישט געהאַט קיין סך יאָרן און ער האָט שוין געהאַט אַנטוויקלט די נייגונג צו פּערזשמידעריי, ביז קרענקלעכקייט, אַז ער איז שוין געווען אַ געפּאַנגענער ביי דער פּרעמדער מוזיק, וואָס ער האָט אַזוי פּערפּעקט און אָפּט גראַטעסק דעמאַנסטריט אויף יידיש.

אַבער לייב ניידוסן קומט אַ גרויס און וויכטיק קאַפיטל אין דער גע־שיכטע פון דער יידישער פּאָעזיע, און געבענטשט זאָל זיין ייגנט־חבר, דער פּאָעט אברהם זאָק, וואָס וווינט איצטער אין בוענאָס איירעס, ווייל ער האָט תמיד מיט גרויס געטריישאַפּט געקעמפּט פּאַר גערעכטיקייט צום פּריי־פּאַרשטאַרבענעם פּערזשמידעריי. איצטער צום פּערציקסטן יאָרצייט נאָך לייב גיידוסן, איז שוין אברהם זאָקס קאַמף טיילווייז אַ געוונענער. דאָס בוך „אויס־געקליבענע שריפטן“, וואָס איז דערשינען צום יאָרצייט, איז באמת אַ צו־שטייער צו אונדזער ליטעראַטור־געשיכטע. די וואַרעם־געשריבענע זכרונות פון אברהם זאָק קלינגען שוין נישט ווי בלויז אַן אָקט פון חברשער איבערגע־געבנקייט, נאָר ווי אַ סך־הכל פון אַ פּאַרענדיקטן קאַמף פּאַר דעם נאָמען פון אַ געשולטן בויער פון דער יידישער פּאָעזיע. דאָס בוך איז אַרויסגעגעבן אונ־טער דער השגחה פון דעם רעדאַקטאָר פון דעם ספּעציעלן ביכער־ציקל, שמואל ראַזשאַנסקי, און זיין אַריינפיר איז זייער אַ געראַטענער, אַן שום איבערטריי־בונג, און מיט אַ סך קאַמפּעטענץ. כ'בין בלויז נישט מסכים מיט ראַזשאַנסקיס אויספיר, אַז אויב מיר וועלן האָבן „אַ ראַמאַנטישע יוגנט מיט אויער און האַרץ פּאַר דער יידישער ליטעראַטור, וועט לייב ניידוסן זיין איר באַליבטער פּאָעט...“ דאָס איז לאו דווקא. די יוגנט פון דער גאַנצער וועלט איז אין לעצטן האַלבן יאָרהונדערט געוואָרן אַן אַנדערע און אירע אויערן און הערצער זע־נען שוין נישט אַזוי אָפּן פּאַר דעם אָפּגעטראַגענעם זינג־זאַנג און גאַנץ אוי־בערפלעכלעכער ראַמאַנטיק, אויב מיר וועלן זיך בכלל ווען עס איז צוריקקערן צו ראַמאַנטיק. אָבער אויב מיר וועלן ווען עס איז האָבן אַ יוגנט וואָס וועט אויפריכטיק שטודירן יידישע פּאָעזיע, וועט דאָס קאַפיטל ניידוסן זיי שטאַרק פּאַראינטערעסירן, דער עיקר אויב זיי וועלן ניידוסן שטודירן, אין שייכות מיט זיינע צייט־חברים, וואָס אין זייער פּערזשאַנלעכע צענטן זיי פון דעסטוועגן געווען אַדער געוואָרן גרעסערע פּאָעטן פון אים.

ניידוס איז אייגנטלעך געווען א פאָעטישער משכיל. ער האָט געוואָלט אויסערלעך ציוויליזירן און מאַנעריזירן דאָס ייִדישע ליד. ער האָט זייער גע־לונגען געניצט אַלע אויסערלעכע פּאָעטישע ציוויליאַזאַציע־זיטן. ס'גייט נישט בלויז אין דער נאַכאַלעמען גאַנץ עלעמענטאַרער צעטיילונג אויף „עטיק און עסטעטיק“ אין דער ייִדישער פּאָעזיע, ווי ס'וויל האָבן ראַזשאַנסקי. ס'גייט גיכער אין דעם וואָס די איבערגענומענע אַזוי־גערוּפּענע עסטעטיק איז געווען אַן איבונג אין עסטעטיק. אַוודאי האָט יעדער בוך פון באַקאַנטע וועלט־פּאָעטן, מיט וועמען ניידוס האָט זיך אַנגעלייענט, געהאַט מיטאַלאָגישע פּיפּערנאַ־טערס, פּראַנציוזישע ווערטלעך, נעמען פון בלומען און פּאַרפּומען, עראַטיק, און אַוודאי איז דאָס אַלץ געבויגן געוואָרן, לויט דער פּאָעטישער גראַמאַטיק, אין פּאַרשיידענע זינגעוודיקע און אויסטערליש־קונציקע פּאַרמען, וואָס זענען פּאַר זיך זייער און זייער וויכטיק. אָבער די וועלט־פּאָעטן האָבן פּאַרמאַגט — אויטענטישקייט. זיי זענען געווען פּאָעטן פון זייער אייגענער קולטור און זייער אייגן פּאַלק, בעת ניידוס איז געווען אַ מייסטער־ישער איבערפּלאַנצער און פּערדובל־מלאכה. ער איז געווען פּאַרנומען מיט באַווייזן זיך און ע ק ז י ב י ר ן — כ'ניץ בכיוון דאָס דאָזיקע פּרעמדוואָרט — דעם פּאָעט. אַז מען לייענט פּושקינען אָדער היינען, זעט מער נישט אַזוי אַז זיי זאָל גיין אין טראַגן כּסדר די פּאָעטישע פעלער־נע, ווי מ'זעט עס בעת מען לייענט דעם יוגנטלעכן פּערזן־שפּיל פון ניידוסן. בלויז אין זיינע היים, מאַמע און באַבע־לידער איז ער געקומען נענטער און וואַרעמער צו דער ייִדישער טעמע און צו ייִדישער אינהאַלטלעכקייט, און ווי שוין פּריער געזאָגט, אויך אין זיינע שפּעטער געזונגענע נאַציאָנאַלע מאַטיוון און צייט־לידער.

ראַזשאַנסקי ציטירט אַ גוט וואָרט פון זלמן רייזענען — „גראַנדיאַזער זשעסט“. זשעסט איז פּאַראַן אַ סך אין ניידוסעס פּאָעזיע. ניידוס אַליין איז אין דעם נישט שולדיק געווען. ער האָט געלייענט און געלערנט וועלט־פּאָע־זיע און געטאָן דאָס פּאַרקערטע פון רבי מאירס עצה, ער האָט די שאַלעכץ פון דעם „גראַנדיאַזן זשעסט“ אַנגענומען פּאַר דעם פּולן תּוכן. פּאָעטישער תּוכן איז צוזאַמענגעפּלאַכטן מיט פּאַרס, אָבער קליגער־ישע פּאַרס אַליין, אַן תּוכן, דאַקוטשעט און דערעסט.

ניידוס איז געווען אַביסל גערעכט, ווייל ווען אים איז געלונגען צו דע־מאַנסטירן דעם דאָזיקן זשעסט מיט ייִדישע לידער, גראַמען און אַליטעראַ־ציעס, ווען ער איז בייגעקומען קאַלאַסאַלע טעכנישע שוועריקייטן און טריומ־פּירט, איז דער דאָזיקער זשעסט אין זיינע אויגן געווען — אַן אינהאַלטלע־כער. ער האָט אָבער, אין תּוך, מייסטנס זשעטיקולירט ווי אַ פּאָעט. ס'איז פון דעסטוועגן בפּירוש אַן אומרעכט האַרב צו פּאַרמשפּטן ניִי־

דוסן. אַט האָט ער אין די שפּעטע יאָרן פּאַרט פּאַרוואַרפּן דעם שפּיל און אין דער ערשטער וועלט־מלחמה געזונגען וועגן פּאַרבייטן די בלום־אויף שווערד און דעם „צאַרטן טרוים“ אויף וואָפּן. שלעכט איז בלויז וואָס טייל לידער זיינע קלינגען איצטער קאַמיש, מיט זייער אָפּענעם אַריבערפּלאַנץ פּון פּאַעס ק ע גראַמען —

אויף דער פּיאַנע שמאַלע פּאַסן
פּון אַ בלועזן שייַן אַ בלאַסן —
אַ מתנה פּון לבנה דעם פּאַרלאַזענעם קלאַוויר;
סיבלייכן נאָטן ווי; דאָס זענען
וואַלסן אַלטע פּון שאַפּענען,
וואָס גוטע בלאַסע שוועסטער פּלעגט זיי שפּילן אָפּט פּאַר מיר.

אַדער אַזאַ אַנזעעוודיקער „נעווערמאַר“ ווי —

איך זיך אַליין, מיין קינד, אין גאַרטן —
מיר האָבן דאָ פּאַרבּראַכט אַמאַל.
וועל איך נאָך ווען דערזען דיך ווידער?
דער גאַרטן פּליסטערט: „ניין, קיינמאַל“.

אַ סך עראַטישע לידער לייענען זיך קינדיש, און ווי ראַמאַנטיש, ליבער
ראַזשאַנסקי, אונדזער יוגנט זאָל נישט ווערן, וועט זי זיין אַ סך קליגער און
ביאַלאַגיש דערפּאַרענער פּון —

גריסט־זשע אַלע
מיר דער כלה,
סווערט נתגלה היינט מיין סוד.

— צי —

סיקומט מיין חתן
זוך־באַפּלאַסן
ווי אַנטשלאַסן לייכט זיין בליק!
הע, איר מיידן,
לאַזט אונדז ביידן,
לאַזט אונדז אויפּנעמען דאָס גליק.

אין זיינע „שטריכן און זכרונות“ זאָגט אונדז דער פּאַעט און מעמואַ־
דיסט אברהם זאָק, אַז ניידוס האָט אויפּגעפּאַסט די נאַטור — „דיש און איי־
ראַפּעזיש, ער גראַמט אין אַ ליד „שמעטערלינג“ מיט „מעטערלינק“ און אין
דער זעלבער צייט הערט ניידוס, ווי דער פּראַש לייענט קריאת־שמע. אַט דער
געראַנגל ביי ניידוסן צווישן זיין קריאת־שמע־דישקייט און זיין מעטער־
לינק־שמעטערלינג, מאַכט זייער אָפּט, מילד גערעדט, אַז עקזאַטישן איינ־

דרוק. אָבער קיינער וועט נישט לייקענען, אַז אין דער בילדער־גאַלעריע פון דער ייִדישער פּאָעזיע, קומט לייב נייִדוסן אַן אָנגעזען אַרט, צווישן די פּיאַ־בערן פון ייִדישער פּערז־קונסט. נייִדוס האָט זיך געקריגט מיט פּאָעטן פון זיין דור, פאַר זייער גרינגשעצונג צו פאַרם, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר זיין גרעסטן אויפטו —

איך בין דער איינציקער וואָס האָב געפונען
אין אונזער מאַמע־שפּראַך דעם שיינעם קלאַנג;
איך האָב אַנטפלעקט אין איר געהיימע זונען
קמיעות טייערע פון רייכסטן בלאַנק.
איך בין דער איינציקער וואָס קען באַוועגן
אין ריטמען בייגעוודיקע אונזער שפּראַך;
וואָס האָט זי אַפּגעווענדט פון שמאַלע שטעגן
און זי אַרויסגעפירט צו ברייטן שליאַך.

און דאָך האָט ער געהאַט אַ קנאַפע השפּעה אויף דעם גאַנג פון דער ייִדישער פּאָעזיע. נייִדוסעס „אויסגעקליבענע שריפטן“ וועט מען שטודירן און זוכן צו דערגיין, פאַרוואָס די דאָזיקע גבירישאַפט פון פּערז־קונסט האָט אַ לאַנגע צייט נישט געקראָגן פאַרדינטע אַנערקענונג.

.1959

מאָריס ראָזענפעלדס בריוו

דער מינאַרער פּאָעט איז זיכער אַ קלענערער פּאָעט פון אַ גרויסן פּאָעט. אָבער זיין קלענערקייט באַשטייט אין דער קלענערער צאָל גוטע לידער וואָס ער שרייבט אָן. דערפאַר איז מינאַרער פּאָעט אַ באַגריף, וואָס מען מוז האָבן אויך אין ייִדיש, ווייל ס'מיינט בשום אופן נישט — אַ קנאַפער פּאָעט. אַ קנאַפער פּאָעט קען זיך פאַרגינען צו שרייבן שלעכטע לידער, אָדער אַז זיין גאַנצער אוצר זאָל באַשטיין פון מיטלמעסיקע לידער און ער זאָל זיך קיינ-מאַל נישט אַרויסכאַפן מיט אַ גוט ליד, צי מיט אַ גרויס ליד, וואָס זאָל מאַכן אַ טיפן רושם.

געמאַסטן מיט דער מאָס, איז מאָריס ראָזענפעלד געווען אַ מינאַרער פּאָעט, וואָס האָט טראָץ זיין ביטערקייט און זיין באַקלאַגן זיך אויף זיין פינצ-טער מזל, דווקא געהאַט אַ סך מזל און איז שטאַרק איבערגעשאַצט געוואָרן ביים לעבן. דער אמת איז אַז ער האָט אָנגעשריבן זייער ווייניק גוטע אָדער גרויסע לידער. מ'קען ביי ראָזענפעלדן קוים געפינען אַ צענדליק גוטע לידער און אַ פיר-פינף גרויסע לידער, וואָס זאָלן זיין גאַנץ אין זייער גרויסקייט און מען זאָל זיך נישט דאַרפן אַנטשולדיקן פאַר די שלעכטע און הילפלאָזע שורות. ראָזענפעלד האָט געטראָפן אין פינטל, מיט עטלעכע שטאַרקע שאַפּ-לידער און דעקלאַמאַטאָרישע נאַציאָנאַלע לידער. ער איז געווען דער פּאָעטישער שליח-ציבור פון זיין דור — וואָס דאָס איז פאַר זיך אַליין נישט קיין סימן מובהק פון גרויסער פּאָעזיע. קיטס איז נישט געווען די פּאָעטישע צונג פון זיין דור, און ער איז פון דעסטוועגן יאָ געווען אַ גרויסער פּאָעט. צונזער איז דווקא געווען דער „פּאָעטישער“ אַמבאַסאַדאַר פון זיין דור און ער האָט נישט אָנגעשריבן קיין איין גוט ליד.

אָבער צווישן די שטאַרקע לידער, פאַרמאַגט ראָזענפעלד אויך עטלעכע גאָר גוטע לידער, וווּ דער אימפּעטיקער און, פאַר זיין צייט, גאַנץ-אַריגינע-לער ריטם האָט זיך אויך צוזאַמענגעטראָפן מיט גוט לשון; און די ווערטער זענען געווען אַקוראַט די ווערטער, וואָס דאָס ליד האָט אַרויסגעצווונגען, און נישט גלאַט ווערטער וואָס דאַרפן דורכפירן אַ בלינדע שליחות פון אויס-קלאַפן און אויסגראַמען אַ טעמע. אין דעם צענדליק גוטע און וויכטיקע ליד-ער קען מען געפינען אַ צוויי לירישע לידער, אַ צוויי נאַטור-לידער, אַ נאַ-ציאָנאַל ליד און אַ צוויי-דריי לידער, וואָס מ'האַט נאָך אין זיין צייט נישט

באצייכנט ווי — פראלעטארישע לידער. דערפאר איז ראזענפעלד געווען בלויז א מינארער פאעט, ווייל זיין גאנצע פאעטישע פראדוקציע שטייט זייער שטארק אפ פון זיינע געציילטע גוטע לידער. ווען מען זאל ביים היינטיקן טאג, אויסמישן אלע זיינע לידער און לויט זיי משפטן דעם פאעט, וואלט מען געמוזט קומען צו א טרויעריקן אויספיר, וואס וואלט נאך מער פארקלער נערט דעם ריין-פאעטישן ווערט פון מאַריס ראזענפעלדן פאר דער פאעטישער געשיכטע פון אונזער דיכטער-גאלעריע, הגם ער פארנעמט א וויכטיק ארט אין דער קולטור-געשיכטע פון דער יידישער אַמעריקאַנער ליטעראַטור. ראזענפעלד גיט אונדז אַ גלענצנדיקע געלעגנהייט צו זען זיין עפאכע, און צו זען אים ווי ער איז געשווומען, און צייטנווייז שיר נישט דערטרונקען געוואָרן אין זיין צייט, ראזענפעלד האָט שטאַרק געהאַלטן פון זיך, און דערפאַר האָט ער געשטורעמט און זיין גאַנצע אומבאַשיידנקייט אַריינגעלייגט אין שטאַר-קער און ווילגאַרער פּראָזע, וואָס אין איר שפּיגלט זיך אַפּ די צייט. אָבער דער אמתער שפּיגל זענען מאַריס ראזענפעלד'ס בריוו, וואָס דער יידישער וויסנשאַפּטלעכער אינסטיטוט פון בוענאַס איירעס האָט אַרויסגעגעבן, צוזאַמענגעשטעלט די בריוו האָט, אויף אַ קריטיש-פאַכמענישן אופן, י. ליפּשיץ. זיין אַריינפיר און די דערקלערונגען העלפן אויפקלערן אומקלאַרקייטן אין דער שרעקלעכער הכנעה, אין דער קאַרעספּאַנדענץ פון דעם אַמביציעזן פּאָעט. דער זאַמלער און צוזאַמענשטעלער שאַנעוועט נישט צו-שטאַרק דעם העלד זיינעם, און מ'זעט אַז ער איז אַ גוטער מבין אויף אים.

דאָס האַרץ פון דער זאַמלונג זענען די 69 בריוו, וואָס מאַריס ראזענפעלד האָט געשריבן צו פּראָפּעסאָר לעאַ ווינער, אין משך פון די דריי יאָר, פון 1897 ביז 1900. דאָס זענען פאַר ראזענפעלדן געווען נישט קיין דריי יאָר, נאָר אַ גאַנצע עפּאָכע. פּראָפּעסאָר ווינער האָט איבערגעזעצט זיינע לידער אויף ענגליש, אים אויפגעהויבן — אַזוי האָבן געגלייבט דער פּאָעט און דער איבערזעצער — פון זיין געמיינעם שטאַנד, און אים געמאַכט אַ וועלט-נאָמען, וואָס איז שפּעטער כמעט אינגאַנצן אויסגעוועפט געוואָרן. מאַריס ראזענפעלד איז אָבער פון דער וועלט-באַרימטקייט זיינער געבראַכן געוואָרן, ער האָט זי נישט געקענט גראַציעז טראָגן אויף די פּלייצעס. אין זיינע בריוו צו פּראָפּעסאָר סאָר ווינער זעט מען, וויפּל האַרץ דער יידישער פּאָעט האָט אַריינגעלייגט אין דעם פּאַרוזן אַרויסצופירן זיין נאָמען אין דער ברייטער וועלט אַריין. ער האָט זיך אַפּילו געלאָזט אַנרופן „דער פּאָעט פון דער געטאַ“, אַ באַרבאַרישער באַגריף, וואָס ייִדן אַליין האָבן געהאַלפּן איינצואַרצלען ביי גוים, און וואָס קורסירט נאָך ביזן היינטיקן טאָג. אַפּילו פּאַרגעשריטענע און נאַציאָנאַלע ייִדן באַליידיקן זיך אַליין גאַנץ אַפּט מיט דעם דאָזיקן אויסדרוק, באַצייכענענדיק

זייער רייך־נאַציאָנאַל לעבן, ווי געטאַטעטיקייט. אין ראָזענפעלדס צייט ווען ער איז נתעלה געוואָרן ביי די גוים, איז שוין געווען אַ גרויסע ייִדישע פרע־סע, אַ באַדייטנדיקע ייִדישע ליטעראַטור און אַ גרויסע ייִדישע אַרבעטער־שאַפט, וואָס איז געוואָקסן אין באַוווסטזיין, אַ סך פּרזער פון דעם אַמעריקאַ־נער אַרבעטער. פון דעסטוועגן האָט מען מיטן מיטלאַלטערלעכן וואָרט „גע־טאַ“ אַרומגערינגלט דעם דאָזיקן רענעסאַנס מיט פאַרסטע ווענט. און ביזן היינטיקן טאַג טרעפט מען דעם דאָזיקן ביליקן אויסדרוק ביי שטילע און גוטע גוים און ביי גאַנץ גוטע יידן.

מאַריס ראָזענפעלד האָט אויף זיך גענומען די ראַלע פון פּאַעט פון דער „געטאַ“ און פּראָפּעסאָר ווינער האָט אים „געראַטעוועט“. שרייבט דאָך מאַ־ריס ראָזענפעלד צו זיין אויסלייזער, אַז „זשאַרגאָן האָט דאָ אין דיזעס לאַנד סיי ווי סיי קיין צוקונפּט, נאָך אין אַ 25 יאָר אַרום וועלען זאָגאַר די בעסטע ווערקע געשריבן אין דיזער שפּראַכע, אַדער דיאַלעקט נאָר בלייבן ליטעראַ־רישע קוריאָזיטעטן. וויי איז דעם וואָס איז נישט איממשטאַנדע אַרויסצוגעבן זיינע געפילן און געדאַנקען אין איינער לעבעדיקער שפּראַכע“.

מיט די דאָזיקע געדאַנקען און שוואַרצע נביאות, אַרויסגעזאַגט אין 1897, איז ראָזענפעלד נישט געווען קיין בן־יחיד. אַזוי האָט זיין דור געטראַכט, אַזוי האָט ער געקוקט אויף זיך. אָבער ראָזענפעלדס בריוו זענען אויך אינטערע־סאַנט, ווי אַן אַטעסטאַט פון דעם פּאַעטס אַרעמער גייסטיקער וועלט. אין קיין בריוו זיינעם רייסט זיך נישט אַרויס קיין איין טיפּער אַדער בליציקער געדאַנק, און ס'זעט זיך נישט דער מינדסטער פּאַרוזך אַנצושרייבן אַן עלע־גאַנטע שורה. ס'איז פשוט צו באַווונדערן, פּונדאָנען ראָזענפעלד האָט גע־שעפט לשון פאַר זיינע בעסערע לידער.

דער ביליקער אַסימילאַטאָר ווינער, וואָס האָט זיך געשפּילט מיט קענט־שאַפט פון ייִדיש — און זיינע ידיעות זענען געווען גאַנץ באַגרענעצטע — איז געווען אַ קנאַפּער מבין אויף פּאַעזיע. ס'איז בפּירוש צו שטוינען, ווי אַזוי ער האָט באַוווּן איינצוריידן דער „גרויסער“ וועלט, וואָס איז נישט געווען מי יודע ווי גרויס, אַז ראָזענפעלדס פּאַרענגלישטע לידער זענען וועלט־אי־בערקערנדיקע פּאַעזיע. ראָזענפעלדס לידער אין פּראָפּעסאָר ווינערס איבער־זעצונג זענען מיטלמעסיק און דורכשניטלעך, אָבער דער פּראָפּעסאָר האָט גע־האַט אַ שוואַרצע גבורה. ער האָט ראָזענפעלדן אַרויסגעפּירט פון דער „געטאַ“ און אים געמאַכט אַ נאַמען ביי די גוים, וואָס האָבן זיך נישט גענייטיקט אין ראָזענפעלדס לידער, נאָר פאַר וועמען ס'איז געווען אַ בייז ווונדער, אַז „די געטאַ“ זאָל האָבן אַ צונג, וואָס זאָל ריידן און אַפּילו זינגען.

ראָזענפעלד איז בכלל געווען אַ ביטערער מענטש. ער האָט פּאַרמאַגט

אין זיך שנאה און זי אויסגעלאָדן אַביסל צו-אַפּט, אין זיין פּראָזע. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר דעם גרעסטן פּאָעט פּון זיין צייט און פאַר דעם גרעסטן פּראָזע-מייסטער. גערעכט איז י. ליפשיץ, וואָס ווייזט אָן אין זיין אַרײַנפיר, אַז „אַנדערע ייִדישע שרײַבערס האָבן צענדליקער יאָרן געאַרבעט אין שאַפּ און אַרײַבערגעטראַגן זייער פּיין און אַרעמקייט אין שטילשווייגן. זיי האָבן זייער שווער לעבן נישט געוואָלט מאַכן פאַר קיין רשות הרבים“. אָבער ראָ-זענפעלד האָט כּסדר געהאַט פאַר זיך די וויזיע פּון זיין אייגענער גרויסקייט און געפּאָדערט קעניגלעכע באַהאַנדלונג, מצד דעם ייִדישן פּאַלק. ס'איז אַוודאי קיין עוולה נישט, אַז דאָס ייִדישע פּאַלק זאָל שאַצן זיינע קינסטלערס, אָבער ראָזענפעלד האָט זיך שוין צופיל פאַרלאָזט אַז מען זאָל אים אונטערטראַגן אַ טראַן און ער איז געוואָרן נאָך מער פאַרביטערט, ווען מען האָט אים נישט באַגעגנט מיט פּודן כּבוד, דער עיקר נאַכדעם ווי ער איז אַזוי גרויס געוואָרן ביי די גוים.

פּון דעסטוועגן האָט ער געקענט זיין אַ נכּנע אויך. אַט די געבויגנקייט זיינע זעען מיר אין דעם לאַנגן בריוו צו אב. קאהאַנען, אין יוני 1914. זיינע באַציונגען מיטן „פּאַרווערטס“ זענען געווען אַנגעצויגענע. ער האָט זיך אין אַ הייסער מינוט אַרויסגעכאַפּט מיט אַ היציק וואָרט, אין אַ קריגעריי מיט קאהאַנען. ער בעט אים שטאַרק איבער, ווייל אים דאַכט זיך אַז מען וויל אים אַרויסטרייבן פּון „פּאַרווערטס“. ער ברענגט עדות, אַז ער נעמט זיך כּסדר אָן פאַר קאהאַנען און ער לאָזט אויף אים נישט ריידן קיין שלעכטס. ער פאַר-זיכערט קאהאַנען, אַז ער „באַטראַכט זיך נאָך איצט פּונקט ווי פּרזער פאַר דעם גרעסטן ייִדישן פּראָזע-שרײַבער, אין אַמעריקע און אפשר אין אייראָפּע אויך“. ער זאָגט קאהאַנען, אַז אים איז ליב דער „פּאַרווערטס“ און „איר זייט מיר חשוב אַלס איינער פּון מיינע ערשטע באַקאַנטע אין אַמעריקע“.

אָבער דאָס איינבעטן זיך האָט ראָזענפעלדן נישט געהאַלפּן. קאהאַנען פּערט אים, אַז מאַריס ראָזענפעלד איז שוין מער נישט קיין גוטע „מאַרקע“, אַז ער איז שוין אַ יורד און אַז ער קען מער נישט צוטּרעפּן דעם געשמאַק פּון פּאַלק, וואָס באַקלאַגט זיך אויף זיין שרײַבן. קאהאַנען שיקט אים אַן ענגליש בוך וועגן סיאַם און ער פּאָדערט ביי אים צו צעקייען עס פאַרן ייִדישן לייענער אין צען אַרטיקלען.

נישט געקוקט אויף דעם אונטערטעניקן בריוו, איז שוין צווישן ראָזענ-פעלדן און קאהאַנען קיין שלום-בית נישט געווען. מיט עטלעכע חדשים שפּע-טער איז ער אַוועק פּון „פּאַרווערטס“ און צום העברעיש-ייִדיש-ענגליש-רוסישן פּאָעט, ד"ר יחזקאל לעוויט, וואָס איז געווען ראָזענפעלדס אַ גרויסער פאַר-צערער, שרײַבט ראָזענפעלד, וועמען ס'איז אַט ערשט ליב געווען דער „פאַר-

ווערטס", אז ער האָט מיטן "געלען" זשורנאַליסט קאהאַן נישט געקענט אויס-
קומען, ווייל ראָזענפעלד איז "געגען שונד־זשורנאַליסמוס, געגען אַנטיסעמי-
טיזמוס און געגען פּאַרנאָגראַפיע (זנות), וואָס פילן אויס די שפּאַלטן פון
"פּאַרווערטס". ער איז אַוועק אַרבעטן אין "טאַגעבלאַט". "איך בין אַוועק פון
דער רויט־געלער קרייזל, האָב אַ פייף געטאַן אויפן "צענטען שטאַק", וווּ די
זנות־רעדאַקציע געפינט זיך, און בין אַוועק צווישן יידן".

אַבער מיט צוויי יאָר שפּעטער הערן מיר פון ראָזענפעלדן, אז אויך
"צווישן יידן" איז אים נישט שטאַרק גוט. אין אַ בריוו צו זיין פריינט דעם
ענגליש־ידישן שרייבער ז. ב. קאַמיקאַ האָט ראָזענפעלד געשילדערט די
שרייבערישע אַטמאָספּערע, משמעות שוין פון "טאַגעבלאַט":

"איך בין ענטציקט פון אייער אמתע עדעלקייט. פאַרבלייבנדיק אַ יידי-
שער שרייבער, וואָלט איר געוויס ניט געקענט אויפהאַלטן אייער עדעלן כאַ-
ראַקטער, איבערהויפט זייענדיק נאָך פאַרבינדן מיט יידישע בלעטער! זיי זע-
נען מטמא דעם מענטשן וואָס זיצט אין יענע שרייבאַרניעס. איך ווייס ניט,
ווי דאָס איז ביי אייך אין שיקאַגאַ, דאָ ביי אונדז אין ניריאַרק איז דאָס גע-
וויס אַזוי און ניט אַנדערס."

דער שפּאַציר פון איין רעדאַקציע אין דער אַנדערער, האָט ראָזענפעלדן
נישט געהאַלפן. זיין פאַרביטערונג איז געוואַקסן און האָט זיך געזאַמלט, און
איז תמיד געווען גרייט אויסצושיסן. צענדליקער בריוו זענען עדות אויף זייער
גאַליקייט, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר ראָזענפעלדן. אַבער ראַ-
זענפעלדס טעמפּעראַמענט איז אויך געווען צום גרויסן טייל כאַראַקטעריס-
טיש פאַר זיין צייט, ווען יידישע שרייבערס האָבן געשריבן מיט קנאַפן צו-
טרוי צום לשון און נאָך קנאַפּערן צום אייגענעם פּאַלק. אין 1891 שרייבט
לעאַן קאַברין, פאַרטיידיקנדיק מאַריס ראָזענפעלדן, אז ער (ראָזענפעלד) איז
אַ פּאַלקס־פּאַעט, "כאַטש יידן זענען נישט קיין פּאַלק... ער איז... נישט קיין
יידישער נאַציאָנאַלער פּאַעט, ווייל יידן זענען נישט קיין נאַציאָן". ווי קאַברין
וואָלט דאָס אַלץ אַרויסגעלייענט פון אַ היינטיקער סאַוועטישער ענציקלאָ-
פּעדיע.

אין דער זעלביקער דיסקוסיע אַרום ראָזענפעלדס לידער נעמט אַלעק-
סאַנדער האַרקאָווי אויך אַ וואָרט און ער שרייבט, אז "הער ראָזענפעלד איז
אַ דיכטער וואָס האָט נישט קיין באַשטימטע ריכטונג — אַ פּאַעט וואָס דיכ-
טעט איבער באַזונדערע זאַכן, אונטער דעם באַזונדערן איינדרוק, אַדער באַ-
זונדערע פּאַדערונג פון דעם מאַמענט; ער איז מאַנכמאַל אַ נאַציאָנאַלער
פּאַעט, מאַנכמאַל אַ נאַטור־פּאַעט, מאַנכמאַל אַן אַרבעטער־פּאַעט".

פאר דער דאזיקער אומשולדיקער אפשאצונג דערדינט ער זיך, אז ראָ זענפעלד זאל עס באַטראַכטן פאַר „בערענפריינטשאַפט“ און אז דער פּאַעט זאל דעם קריטיקער זיינעם אַנרופן „דיזער קרענק“.

אַט די גרויע, וואַכעדיקע, גייסטלאָזע און עגאָצענטרישע בריוו זענען דווקא גוואַלדיק אינטערעסאַנט, ווייל זיי גיבן אונדז אַ שליסל צום איבערגע-שאַצטן פּאַעט, וואָס זיין ענגלישער איבערזעצער האָט אים נאָך מער פאַר-דרייט דעם קאַפּ, מיטן קליינעם ביכל „דהי סאַנגס אָו דהי געטאַ“. און, ווי שוין געזאָגט, נישט נאָר זענען די טרוקענע בריוו כאַראַקטעריסטיש פאַר ראָזענפעלדן, נאָר פאַר דער זעלבסט-דערנידעריקונג וואָס אין איר האָבן דע-מאָלט געלעבט אַ סך ייִדישע שרייבערס. דער „באַפרייער“ ווינער, וואָס האָט אויסגעשטרעקט זיין אַסימילאַטאָרישע האַנט און אַרויסגעפירט ראָזענפעלדן פון דער „געטאַ“, האָט אַרויסגערופן צו ראָזענפעלדן אַ סך קנאה-שנאה. די „געטאַ“ האָט סיי-ווי געקאַכט און געזידט מיט טרויעריקער זיך-פאַרלייקע-בונג, בעת ראָזענפעלד איז שוין געקראַכן צו די רעפּאַרמירטע יידן. ראַביי סטיפען ווייז שיקט אים אַ טשעק אויף 3.75, פאַר דריי עקזעמפּלאַרן פון „די סאַנגס אָו די געטאַ“. סטיפען ווייז האָט געפרוווט פאַרקויפן די אַנדערע ביי-כער, נאָר ער האָט נישט מצליח געווען. דער ראַביי סטיפען ווייז רעקאָמענד-דירט אז מען זאל דאָס בוך פרווון פאַרקויפן „צווישן די מתפללים פון מין טעמפל“. דער וועג פון „געטאַ“ אין טעמפל איז פאַר ראָזענפעלדן נישט געווען אויסגעשפּרייט מיט קיין בלומען, אין לעצטן בריוו צו פּראַפעסאָר ווינערן, וואָס ראָזענפעלדס ברודער האָט געשריבן אין 1906, ווען דער פּאַעט איז געלעגן אַ קראַנקער, מיט אַ פאַראַליזירטער רעכטער האַנט, מאַכט דעם פּאַעטס ברודער דעם סך-הכל פון ראָזענפעלדס אַסימילירטע פּריינט און זייער הילף. פּראַפעסאָר זעליגמאַן איז נישט אין דער היים. דזשיקאַב שיף איז אין יאַפּאַן; „און עס איז שווער צו זאָגן וואָס די קאַנסעקווענצן וואַלטן געווען ווען זיי וואַלטן דאָ יאָ געווען... מיין ברודער האָט ספקות צי די רייכע יידן וואַלטן עפעס געטאָן פאַר אים... פּראַפעסאָר זעליגמאַנס ברודער, דער באַנ-קיר, האָט אים געשיקט הונדערט דאָלאַר און דערמיט האָט זיך עס געענדיקט. דער ייִדיש-ריינדיקער עולם, האָט, וואָס אַן אמת איז, געטאָן עפעס...“

הכלל דער וועלט-נאָמען האָט אים ביי דער אַסימילאַציע גאַרנישט גע-האַלפן. געטאָן פאַר ראָזענפעלדן, גיט צו ראָזענפעלדס ברודער, אין אַן ענג-לישן בריוו צום פּראַפעסאָר, וואָס האָט ראָזענפעלדן אַראַפּגעפירט פון וועג, האָט דווקא „וואָס אַן אמת איז, דער ייִדיש-ריינדיקער עולם“.

ר' שמואל אושקיס, „טרייסט צו די לידן פון ישראל“

אליהו ליפינער, וואָס האָט באַרייכערט די ייִדישע ליטעראַטור מיט דער איבערזעצונג פון אַן אַלט־פּאַרטוגעזישער פּאַעמע — „טרייסט צו די לידן פון ישראל“, שרייבט אַזוי וועגן די צרות, וואָס ער האָט געהאַט, ביים אויס־זוכן ביאַגראַפישע איינצלהייטן וועגן דעם מחבר ר' שמואל אושקיס.

„ווייל צו יענע וועמען ס'איז באַשערט צו שרייבן די ביאַגראַפיע פון צעזאַר אָדער נאַפּאָלעאָן; די כראַניקעס פון אַלע צייטן וועלן זיי אַנטקעגנזאָרען מיט ליכטיקע פּנימער און פולע זשמעניעס. אָבער איך בין צופרידן מיט מיין חלק צו שרייבן די ביאַגראַפיע פון שמואל אושקיס, כאַטש איך ווייס אַז אין וועלכער טיר איך זאָל נישט אַנקלאַפּן צו פרעגן אויף אים, וועט מען מיר ענטפערן: מיר קענען נישט דעם מאַן.“

ס'איז אפשר לייכטער צו שרייבן די ביאַגראַפיע פון צעזאַר אָדער נאַפּאָלעאָן, אָבער ס'איז נישט קיין דאַנקבאַרע אַרבעט דווקא דערפאַר ווייל ס'איז לייכטער.

ליפינער האָט זיך אַזוי ווייל איינגעלעכט אין זיין איבערזעצונג פון דעם ווערק, וואָס איז אַרויסגעקומען אין 1552, אַז שוין זיין אַריינפיר און זיינע קאַמענטאַרן פאַרמאָגן אין זיך עפעס פון דעם אַראַמאַט פון אַן אויפגעגראַבן ווערק, וואָס איז געלעגן אין אומגעשטערטער גניזה אַרום 350 יאָר, ביז אַ קריסטלעכער פּאַרטוגעזישער געלערנטער, מענדעס' דאָס רעמעדיאַס, האָט עס פאַרעפנטלעכט מיט זיינע באַמערקונגען אין 1906. מענדעס דאָס רעמעדיאַס האָט עס פּראַקלאַמירט פאַר אַ פּערל פון דער אַלט־פּאַרטוגעזישער ליטעראַטור.

די איבערזעצונג, צוזאַמען מיט דעם אַריינפיר און ראַנד־באַמערקונגען פון אליהו ליפינער, איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין בוענאָס איירעס, דורך דער אַרגענטינער יוואַ־ביבליאָטעק. ס'איז אַ ווערק פול מיט דראַמע און מען נעמט עס לייענען מיט אַן אמתן פלאַטער, ווייל נישט אַלע מאַנטיק און דאָ־נערשטיק ווערן פאַרעפנטלעכט אַזעלכע ביכער, אַפילו אין דער רייכער וועלט־ליטעראַטור. וועגן שמואל אושקיס ווערק האָבן גערעדט מיט גרויס באַגייס־טערונג אַ סך היסטאָריקער, נאָר ווי עס ווייזט אויס, האָט קיינער פון זיי נישט געזען דאָס גאַנצע ווערק. עס זענען צו זיי דערגאַנגען בלויז קלענערע אויסצוגן. אליהו ליפינער האָט איבערגעזעצט דעם גרעסטן טייל פון ערשטן דיאַלאָג, געגעבן דעם אינהאַלט פון צווייטן, איבערגעזעצט דעם וויכטיקסטן

טייל פון דריטן און לעצטן דיאלאג. ער האָט אויסגעלאָזט בלויז אַזעלכע שטעלן, וואָס גיבן בלויז איבער באַקאַנטע מאַמענטן פון ייִדישער געשיכטע. ער האָט אויף אַ זעלטן־געלונגענעם אופן פאַרבונדן די דיאַלאָגן מיט זיין סטייִליזירטן איבערדערציילן פון דעם אויסגעלאָזטן מאַטעריאַל.

מה נאמר ומה נדבר וועגן דער איבערזעצונג? — פאַל איך אַריין אין דעם אַלטיִידישן סטיל פון דעם היסטאָריקער אליהו ליפּינער, ווי קענען מיר ריידן אָן פאַרגלייכן מיט דעם אַריגינעלן טעקסט, וואָס איז געשריבן אין אַלט־פאַרטוגעזיש, ווען יענע שפּראַך איז נאָך געווען רוי? אונטער אושקיס הענט, ווי עס זאָגט עדות דער פאַרטוגעזישער געלערנטער מענדעס דאָס רע־מעדיאַס, האָט די רויקייט געזונגען אין צוזאַמענשפּיל מיט דעם גאַנצן ביב־ליזירטן פּאַטאַס פון דער נאַראַטיווער פּאַעמע. פאַר אונדז איז דער אַריגינאַל אַ פאַרויגלט בוך.

מיר קענען בלויז צוטרעטן צום ווערק, ווי עס דערשיינט פאַר אונדז אין ליפּינערס איבערזעצונג. דער יונגער וויסנשאַפּטסמאַן האָט זיך קונה שם גע־ווען מיט זיין געזאַנג וועגן די ייִדישע אַותיות — „אַותיות דערציילן“. ס'איז נישט שווער צו קומען צום אויספיר אויפן סמך פון דער איבערזעצונג אַליין, און אויך פון דעם היסטאָריאָגראַפּישן אַריינפיר, פון די וויכטיקע ראַנד־באַ־מערקונגען, בריקן צווישן שטעלן פון דעם זעלטענעם מאַטעריאַל, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ מענטשן, וואָס האָט נישט געזוכט קיין לייכטן וועג און פּאָפּולאַריזאַציע. יאָ — כ'האַב שוין לאַנג נישט געלייענט אַ ייִדיש ווערק, וואָס זאָל מיט אַזוי פיל פרייד מאַכן אַ יום־טוב פון לשון אַליין. ס'איז קלאַר ווי דער טאַג, אַז ליפּינער איז נישט נאָר אַן אַפּגעהיטער און ציכטיקער פאַר־שער, נאָר אַ מחבר וואָס האָט געהאַלטן אָפּן דאָס אויער זיינס צו די רייכ־טימער פון אונדזער לשון און וואָס איז כסדר געווען וואָך, אַז ס'זאָל נישט אַריינפאַלן קיין פּגם.

דערפאַר לאָזט זיך גלויבן, אַז ליפּינער האָט זיך נישט דערלויבט קיין לייכטע פרייהייטן מיט דעם אַריגינאַל. דער איבערזעצער ווייזט אַרויס צופיל דרד־אַרץ צו אונדזער לשון, ס'זאָל אין אונדז קענען אַרויסגערופן ווערן דער מינדסטער חשד, אַז ער האָט זיך לייכטזיניק באַצויגן צום אַריגינאַל. ער ווייזט אויך אַרויס אַ חוש פאַר דער דראַמע אַרום דעם יקר־המציאותדיקן עקזעמ־פלאַר. שוין אין זיין אַריינפיר סטיליזירט ער זיין לשון אַזוי נאָענט צו דער אַטמאָספּערע פון דער גאַנצער פּאַעמע און צו איר תקופה, אַז דער איבערגאַנג פון זיין אַריינפיר צו דער פּאַעמע גופא איז נישט קיין פּלוצימדיקער. ער פּלאַסטערט אויס דעם וועג מיט אַ טייערן, הגם טיילמאַל נאַוויזירטן ייִדיש, אַבער דער רעזולטאַט איז אַז ער פּאַלט נישט אַרונטער פון טאָן און דער

לייענער ווערט אויך זייער איידל געפירט פון ביאגראפישן מאטעריאל און היסטאריקערס באמערקונגען צום טעקסט פון דער פאָעמע, וואָס ווערט היי-מיש נאָך איידער מ'באַקענט זיך מיטן ערשטן בלעטל.

עס זענען נישט באַקאַנט קיין צופיל ביאָגראַפישע פרטים וועגן דעם מחבר פון דעם אינטערעסאַנטן ווערק — „טרייסט צו די לייזן פון ישראל“, וואָס איז אויף ייִדיש דערשינען אונטערן נאָמען „ביי די טייכן פון פּאַרטור גאַל“. מיר ווייסן אַז דער שרייבער פון דעם פּאַרטוגעזישן על נהרות איז געבוירן געוואָרן אין פּאַרטוגאַל. זיין משפּחה איז געווען אַ שפּאַניש-ייִדישע, וואָס האָט זיך קיין פּאַרטוגאַל געראַטעוועט פון די פייערן פון דער אינקוויזיציע. אָבער לאַנג האָט די זיכערקייט דאָרטן נישט אָנגעהאַלטן, ווייל אין פּאַרטוגאַל האָבן באַלד אויך גענומען ברענען ייִדישע לעבנס. שמואל אושקי איז אַנטלאָפּן קיין איטאַליע, אין דער שטאַט פּעראַראַ. אין איטאַליע האָט דער יונגער פּאָעט פרייער אָפּגעאַטעמט. זיין קרוב אברהם אושקי איז צוזאַמען מיט אים אַנטלאָפּן פון פּאַרטוגאַל. אברהם אושקי האָט געעפנט אַ גרויסע דרוקעריי פון ייִדישע ספרים און ער האָט אויך אַרויסגעגעבן די באַרימטע פּעראַראַ-ביבל. הונדערט ביבליקענער און פּאַרשער האָבן אונטער זיין השגחה איבערגעזעצט די ביבל אויף שפּאַניש.

אין אברהם אושקיס דרוקעריי אין טאַקע אין חודש סעפטעמבער 1552 דערשינען דאָס באַרימטע בוך „אַ טרייסט צו די לייזן פון ישראל“.

דאָס ווערק שטעלט מיט זיך פאַר אַ דיסקוסיע אין אַ וואַלד צווישן דריי פּאַסטוכער: יעקב, נחום און זכריה, אָדער ווי זיי הייסן אין ווערק איקאַבאַ (אָדער איכבו), נומעאַ און זיקאַרעאַ. איקאַבאַ איז אונדזער אַלטער טאַטע יעקב, וואָס וויינט און קלאַגט אויף ייִדישע צרות, די צוויי נביאים וואָס באַגעגענען אים אין וואַלד טרייסטן אים און פּאַרזיכערן אים, אַז ס'קומען בעסערע טעג פאַר יעקבס קינדער.

דער מחבר שמואל אושקי איז געשטאַרבן אין צפת. דאָרטן איז ער גע-וואָרן אַ מקובל און ער האָט זיך אָפילו פּאַרנומען מיט צירופים און גימטריות צו ברענגען וואָס גיכער משיחן. דעמאָלט, אין יענער צייט איז די משיחישע באַוועגונג געווען פּאַרבונדן מיט די געשטאַלטן פון דוד ראובני און שלמה מולכו. איבער זיין באַטייליקונג אין דער משיח-באַוועגונג האָט אַ שפּעטערדי-קער ייִדישער געלערנטער און כראָניקער גערופּן אושקין — רשע. אָבער גראַד די דערמאָנעכץ צום שלעכטן איז אַ זעלטענע היסטאָרישע מציואה, ווייל עס באַ-שטעטיקט, אַז ר' שמואל אושקי, וואָס האָט באַוויינט די ייִדישע צרות ביי די טייכן פון פּאַרטוגאַל, האָט שפּעטער אויסגעוואַנדערט קיין ארץ ישראל און זיך באַזעצט אין צפת.

דאָס ווערק האָט דער יונגער פּאָעט שמואל (ער איז אויך געווען אַ קרוב פון אַ דריטן אושקי, שלמה אושקי, וואָס האָט באַרייכערט די שפּאַנישע ליטעראַטור מיט איבערזעצונגען פון פעטראַרכעס סאַנעטן) — געווידמעט דער הויכגעשעצטער פרוי דאָניאַ גראַסיאַ גשיאַ. אין דער ווידמונג איז פאַרוויקלט נאָך אַ פאַרביקע ביאַגראַפיע פון אַ זעלטענער פערזענלעכקייט פון יענער צייט, ווען די מאַראַנען זענען געלאָפן פון די אינקוויזיציע־פייערן, דאָניאַ גראַסיאַ נשיאַ איז, ווייזט אויס, געווען די באַרימטסטע ייִדישע פרוי פון יענער עפּאָכע. זי אַליין איז אַנטלאָפן קיין קאַנסטאַנטינאָפּאָל, וווּ זי האָט צוריק אָפן אַנגענומען דעם ייִדישן גלויבן, זי האָט געווידמעט איר גאַנץ לעבן און איר גאַנץ פאַרמעגן צו ראַטעווען מאַראַנען פון דעם פויפסט לאַפעס. זי האָט אַפילו געהאַט אַרגאַניזירט אַן אַנטי־קאַטוילישן באַיקאָט וואָס האָט געפלאַצט, ווייל די רבנים אַליין האָבן עס נישט געהאַלטן פאַר פראַקטיש. דאָניאַ גראַסיאַ נשיאַ, אָדער ווי זי האָט אויך געהייסן, מענדעסיאַ גראַסיאַ, וואָס האָט געקעמפט פאַר ייִדישע רעכט איבער גאַר דער וועלט האָט פינאַנצ־סירט די אויסגאַבע פון דעם ווערק — „אַ טרייסט צו די ליידין פון ישראל“, ווייל זי האָט גלייך דערשפּירט דעם טיפן ווערט פון דער נאַבעלער פּאָעמע, פאַר דער אויפמונטערונג פון די פאַרטוגעזישע מאַראַנען, וואָס זענען געוואָרן אַפגעשוואַכט אין זייער אמונה און וואָס האָבן אַנגעהויבן פאַלן פון די פיס אין זייער פאַרצווייפלטן פאַרווך צוריקצוקומען צו דער אמונה פון זייערע אבות.

אין זיין הקדמה צום ווערק לאָזט אונדז דער מחבר ר' שמואל אושקי וויסן, אַז ער האָט זיין פּאָעמע בכיוון געשריבן אין פאַרטוגעזיש און נישט אין שפּאַניש, ווייל ער האָט געוואָלט ריידן צו יענע רעשטלעך פאַרשטויסענע און פאַרצווייפלטע, וואָס נייטיקן זיך אין טרייסט און אין אַ וואָרט פון דער־מונטערונג.

די איידעלע דאַמע דאָניאַ גראַסיאַ נשיאַ, וואָס האָט אַליין געוווינט אין קאַנסטאַנטינאָפּאָל, האָט תיכף דערוען דעם גייסטיקן כוח פון ווערק, וואָס איז טאַקע באלד געוואָרן דאָס באַליבטע ספר ביי די פאַרטוגעזישע מאַראַנען. זיי האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט דעם בוך, נישט געקוקט דערויף, וואָס די קאַטוילישע קירכע האָט דאָס ווערק גלייך אַריינגעלייגט אין חרם און פאַר־פאַלגט מיט דער גרעסטער אכזריות יעדן איינעם וואָס האָט געלייענט די קינה פון דעם פאַרטוגעזישן דיכטער. ווייל אין דער פּאָעמע האָט יעקב אויף אַ קינסטלערישן אופן אַנגעקלאַגט די קאַטוילישע קירכע און אַנגעוויזן אויף אירע מערדערייען און בלוטיקע פאַרטלען אויף צו פאַרטיליקן דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָלק.

צוליב די רדיפות איז דאָס ווערק טאָקע פאַרשווינדן. מ'האָט גערעדט וועגן דעם ווי פון אַ לעגענדע. מ'האָט געהערט וועגן דעם, אָבער נישט געזען דאָס אַריגינעלע ווערק אַליין, ביז דער פאַרטוגעזישער געלערנטער האָט עס פאַרעפנטלעכט מיט 43 יאָר צוריק און אָנגעוויזן אויף דער פּאָעמע ווי אויף אַן אוצר אין דער אַלט־פאַרטוגעזישער ליטעראַטור. ער האָט אַפילו געבראַכט די השערה, אַז דאָס ווערק האָט באַאיינפלוסט דעם גרויסן פאַרטוגעזישן שרייַבער קאַמינס, וואָס האָט געלעבט מיט שמואל אושקין אין איין צייט. דערפאַר איז צו באַגריסן, וואָס נאָך אַזוי פיל טונקעלע אַפּאָקריפישע גלגולים, איז דאָס עכטי־יידישע ווערק איצט אַ טייל פון דער יידישער ליטע־ראַטור.

ווי זאָגט אונדז דער איבערזעצער אליהו ליפּינער:

„און אין דער איצטיקער נאָך־מאַידאַנעק־שעה, ווען מיר קלייבן און ציילן אונדזערע טויטע, זאָל אפשר דער הלל פון דער נייער אבידה אויסגע־פילט ווערן דורך דעם ליטעראַרישן ווידערגעבורט פון פאַרצייטיקע העלדן און מאַרטירערס, וואָס מ'האָט זיי געברענט אויף די שייטערהויפנס פון שפּאַַניע און פאַרטוגאַל, און וואָס באַשיינען היינט, ווי אָנגעצונדענע לאַמטערנעס די טונקעלע גאַסן פון אונדזער געשיכטע.“

ס'איז שווער צו ברענגען ציטאַטן פון ווערק אַליין. פאַראַן טיילן וואָס לייענען זיך ווי פּלאַטיקע מליצה. אָבער וואָס איז מליצה? אונדזער היינטיקע מליצה איז אפשר די גרויסע פּאָעזיע פון הונדערטער יאָרן צוריק. פאַראַן ווידער אַנדערע טיילן, וואָס אין זיי לאַזט דער פּאָעט אינגאַנצן איבער זיין פּאַטאָס און ער ווערט אַ כראַניקער פון יידישע צרות. ער דערציילט געשיכט־לעכע עפּיזאָדן פון יידישן מאַרטירערטום, איבער דער גאַנצער וועלט. אַ סך געשעענישן זענען געווען אומבאַקאַנט און מיר לייענען זיי צום ערשטן מאל ביי שמואל אושקין. די דאָזיקע דעקלאַמאַציעס פון יסורים, וואָס זענען אַ פאַנאַראַמע פון יידישע לידן אויף דעם גאַנצן כּדור האַרץ, ווערן געוויינלעך באַגלייט פון אַ פּאַסיקן פּסוק, וואָס דינט ווי אַן אַקאָרד צו יעדער געשעעניש. איבער דעם גאַנצן ווערק איז אויסגעגאַסן אַ זעלטענע ליבשאַפט צום יידישן פּאָלק און אַ טיפע באַזאָרגטקייט איבער די צעזייטע און צעשפּרייטע ברידער.

זאָגט טאָקע איכבו, אָדער איכאַבאַ אין זיין ערשטן מאַנאַלאָג:

„און דו, אייראַפּע, אייראַפּע אַ מיין גיהנום אויף דער ערד, וואָס זאָל איך וועגן דיר זאָגן אויב פון מיינע קינדער האַסטו דעם גרעסטן חלק פון דייע נצחונות געמאַכט? ווי זאָל איך דיר שבחים זאָגן, קריגערישע, פאַר־דאַרבענע איטאַליע, וואָס דייע הונגעריקע לייבן האָבן געפרעסן דאָס צערי־

סענע פלייש פון מיינע שעפעלעך? בליענדיקע פאשע-פעלדער פון פראנקרייך. מיט פאָרגיפטעטע גראָזן האָט איר מיינע שעפעלעך געשפייזט! גאוהדיק ווילד און באַרגיק דייטשלאַנד — פונעם שפיץ פון דיינע פעלזיקע אַלפן זענען מיינע ציגן אין שטיקער געפאַלן! זיסע און קאַלטע וואַסערן פון ענגלאַנד, אַ ביטער און געזאַלצן געטראַנק האָט אין אייך מיין סטאַדע געטרונקען! היפּאָ-קריטישע, גרויזאַמע און וואַלפישע שפּאַניע, דיינע רויבערישע צערייצטע וועלף האָבן געשלונגען און שלינגען נאָך מיינע געקרייזלטע שעפעלעך!”

דער גאַנצער דריטער דיאַלאָג איז איבערגעגעבן צו די קורצע און טראַגישע עפיוזאָדן פון אונדזערע עינويים אין דער מערדערלעכער אייראָפע. עס בליצן פאַרביי אַזעלכע „פאַרגעשריטענע“ לענדער ווי פראַנקרייך, איטאַליע, ענגלאַנד. ר' שמואל אושקי באַשרייבט קליינע עפיוזאָדן מיט אַ באַזונדער אויפֿ-מערקזאַמקייט, ווי ער וואַלט געוואַלט אויפּמאַנען די יסורים און דאָס בלוט פון יעדער געליטענעם ייִד, וואָס פאַרשווינדט אין דער טונקלקייט פון גע־שיכטע און הערט זיך אויף צו רעכענען אין סכּום פון די יסורים פון אַ גאַנצער אומה. ער שרייט אויס פאַר יעדער פאַרברענטן ייִדישן נפש פאַר יעדער ייִדיש קינד, וואָס מ'האַט עס מיט גוואַלט אַוועקגעריסן פון דער מאַמעס ברוסט און געוואָרפן צו די חיות אָדער אויפּגעצויגן אין דער אמונה פון די טמאים, וואָס האָבן אונדזער בלוט פאַרצאַפט, מיט פאַרשיידענע בלבלולים און גע־מיינע אויסטראַכטענישן.

„די ערד — וואָס דער בייזער ווינטער דעקט אָפּ איר קלייד פון צאַרטע און בליענדיקע ביימער — קומט דער זומער, אַ גאַט, דערפרייסטו זי און וואַרפסט אַרויף אויף אירע אַקסלען אַ מלבוש פון אַזויפיל בונטפאַרביקע בלו־מען און פרוכטן שיינע, כלערליי. עס טוען אויס די חיות זייער פאַרביקע פעל, די שאָף זייער געפלעקטע וואַל, די פייגל זייערע פילקאַלירנדיקע פע־דערן, אָבער דו מאַכסט אַז מיט דער צייט זאָל אַלץ אומגעקערט ווערן, צו זייער גרויסער פרייד. נאָר מיר, דעם אַרעמען ייִדן, האָט דער זומער גאַרנישט אומגעקערט. פריי געלאַזט פון יאָד ווערן די אַקסן נאָך אַ גליענדיקן טאָג פון אַקער. באַוועגנדיק מיטן קאַפּ און זיך באַלעקנדיק גייען זיי דערנאָך מיטן אַוונט־שאַטן, צו דער רוי פון זייערע שטאַלן...”

אָבער דער ייִד קריגט נישט קיין רוי אַפילו ווען דער זומער קומט די וועלט באַנייען און דערפרייען.

שעקספיר־קענערס האַלטן, אַז „מורטשענט אַוו וועניס“ איז געשריבן געוואָרן אין 1596, אָבער מיט קנאַפע פופציק יאָר פריער רעדט שוין אושקיס העלד יעקב — שיילאַקס שטאַרקע „פראַזע“.

„מיט וואָס איז דען אַנדערש מיין שכל און פאַרשטאַנד פון דעם וואָס

איז אין די אַנדערע ברואים פון מיין מין אַריינגעבלאָזן? פאַר וואָס, אַ הימל-מזלות, פאַרפאַלגט איר מיך? בין איך דען פון אַנדערן חומר, איידער אַלע ערדישע קערפער געקנאַטן? פאַרוואָס, אַ ערד, ווילסטו מיך אויף דיר נישט האַלטן? איז דען מיין געשטאַלט פאַרקריפלט, אָדער זענען מייע גלידער דען אַנדערש ווי ביי אַלע שכלדיקע ברואים? פאַר וואָס, אַ מענטשן, קענט איר מיך נישט, און ווי אַ פרעמדן באַהאַנדלט איר מיך!

און ער דערהייבט זיך צו אַ זעערישער אויסטייטשונג פון דער אַנגע-זאַמלטער, בלוטיקער שנאה:

אַ, ס'אַר אַ אויסטערלישער ווונדער ווערט נתגלה דורך מיר. די ערד פאַראַכט זיך אַליין אין מיין געשטאַלט. דער הימל האַסט זיין אייגענעם גייסט אין מיין ברוסט, און די מענטשן האָבן פיינט זיך אַליין אין מיין אָפּבילד! אַט די זעלבסט־שנאה פון דער גאַרילע צו זיך אַליין, צו אייגענע בלו-טיקע מעשים, ווערט אויסגעלאָזט צום קרבן, צום יידישן פאַלק.

דער „פּרוידיאַנישער“ ר' שמואל אושקי האָט עס פאַרשטאַנען נאָך אין יאָר 1552.

דאָס ווערק איז אַן אמת געפינס און ס'קומט אַ דאַנק דעם יידישן וויסנ-שאַפטלעכן אינסטיטוט אין אַרגענטינע פאַר אַרויסגעבן די טיף־יידישע פאַע-מע. ס'מוז שטאַרק געלויבט ווערן די צעהטלעכע און סענסיטיווע אַרבעט פון אליהו ליפּינער, וואָס האָט אונדז אַריינגעפירט אין דער וועלט פון אונדזער אייביקן היסטאָרישן נעכטן. אושקיס „טרייסט צו די ליידן פון ישראל“ שליסט זיך מיט דעם תהילים־קאַפיטל קכ"ו: יעקב זינגט דאָס קאַפיטל אין געגראַמטן פאַרטוגעזיש און ער חלומט פון אונדזער היינט מיט די מקוים־געוואָרענע ווערטער פון דעם תהילים־זינגער:

ווען אונדזער גאַט וועט אומקערן
ציון איר אַמאַליקע פּראַכט
וועלן מיר מיינען אַז עס איז נישט וואָר,
און אַז מיר חלומען אין מיטן טאַג.

ווינענדיק גייט אַרויס דער גוטער זייער
אַבער אומקערן קערט ער זיך אום פּריילעך
ברעגענדיק זיינע גאַרבן מיט געזאַנג.

II

יעדער שוועל אַ פעסטונג / אַ בוך וועגן יאנוש קארטשאַק / „ירושלים
דליטא“ / יידישע פארטיזאנער / ווילנע 1939, מאַסקווע 1949 / שמערקע
קאַטשערגינסקי / „פון אַ וועלט וואָס איז מער גישטאַ“ / משה בראַדערזאָן
/ אפרים קאַגאַנאווסקי / ש. בערלינסקי'ס בראשית.

יעדער שוועל א פעסטונג

פופצן יאָר נאָכן וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד, זענען מיר שוין אימ־שטאַנד פעסטצושטעלן, אַז דאָס איז נישט געווען קיין קליינער אויפפלאַם פון פאַרצווייפלטער און זעלבסטמערדערישער העלדישקייט, נאָר אַ גוט־אַר־גאַנזירטער קאַמף, אין דעם גייטט פון מכבים, פון די ווייניקע אין צאָל אַנט־קעגן די רבים, אַן שום מורא פאַר דעם אויסגאַנג. מיר וועלן אפשר קיינמאַל נישט וויסן, צי האָבן טאַקע די קעמפערס נישט געהאַט דעם מינדסטן גלויבן, אַז ס'קען פאַרט געשען אַ נס.

אין דעם נישט־געענטפערטן אויפרוף, וואָס די פירער פון דער ייִדישער קאַמף־אַרגאַניזאַציע האָבן אַרויסגעלאָזט צו דער פּוילישער באַפעלקערונג, אין דעם 4טן טאָג פון קאַמף, איז פאַראַן אַ פונק פון ליכטיקן גלויבן און אַ געזאַנג פון גלייביקע און מונטערע רייד:

„...יעדער שוועל פון געטאָ איז געוואָרן און וועט אויך ווייטער זיין אַ פעסטונג; מיר וועלן אַלע ליבערשט פאַלן אין קאַמף איידער זיך אונטערגעבן.“

„מיר וועלן נקמה נעמען“, גליט דער זעלביקער אויפרוף, מיט גלויבן אין די אייגענע הויט־און בייִד־כוחות — „פאַר די פאַרברעכנס פון אַשוויענטשים, טרעבלינקע, בעלזשיץ און מאַידאַנעק“. די העלדן פון געטאָ האָבן אויך פון די סאַמע טיפענישן אַרויסגעשריגן, אַז ס'גייט אַן „אַ קאַמף פאַר אונדזער און אייער פרייהייט, פאַר אייער און אונדזער מענטשלעכער, סאַציאַלער און נאַ־ציאָנאַלער ווירדע.“

פון די דאָזיקע רייד זעען מיר, אַז אַפילו אין 4טן טאָג, ווען די אַרמיי פון די ריינע און קנאַפע אין צאָל, האָט זיך שוין עטלעכע מאָל געהאַט באַ־גענגט פנים אל פנים מיט די טמאים, מיטן מעכטיקן און ברוטאַלן שונא, האָט נאָך געלעבט דער באַוווּסטזיין, אַז ס'איז פאַראַן אַ זין אין קאַמף און אַ האַפענונג, אַז אין דעם בונד מיט דער פּוילישער באַפעלקערונג, אין דעם קאַמף „פאַר אייער און אונדזער פרייהייט“, וועט עפעס פאַרט געוונען ווערן. לאַמיר אויך נישט פאַרגעסן, אַז אין דעם ערשטן טאָג פון אויפשטאַנד, האָבן די געטאָ־קעמפערס אַפילו טועם געווען נצחון, ווי זיס דער נצחון האָט געמוזט זיין אין ערשטן טאָג פון פסח, פאַר די דאָזיקע אויפגעלעבטע טרו־

קענע ביינער, ווען די געטאָ איז געווען באַפרייט און אומצוטריטלעך פאַרן איבערראַשטן שונאָ.

מיר ווייסן שוין ווי אזוי די פוילישע באַפעלקערונג האָט געענטפערט אויף דעם רוף פון די געטאָ־העלדן, און ווי די העלדן האָבן אַליין געפירט אַ קאַמף קנאַפע אַנדערטהאַלבן חדשים, אָבער איינגעקריצט אין היסטאָרישן זכרון פון פּאָלק וועט בלייבן דער גלויביקער באַוווסטזיין פון די קעמפּערס, אַז זיי האָבן נישט געקעמפט פאַר זיך, פאַר די אייגענע לעבנס, נאָר פאַר פרייהייט, פאַר סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער ווירדע.

דאָס קאַפיטל פון דעם וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד איז דערפאַר אַ היסטאָרישע ירושה און אַ הייליק האָב און גוטס פאַר דעם גאַנצן יידישן פּאָלק, אַ געשאַנק וואָס בלייבט אייביק און וואָס אייביקט אונדז מיט באַ־נייטע כוחות. אין די ערשטע יאָרן נאָכן אויפשטאַנד האָבן טייל זיך באַצויגן סקעפטיש צום קאַפיטל געטאָ־אויפשטאַנד; אַנדערע, די גלויביקערע, האָבן אין דעם געזען אַ קליינעם עפיואַד פון פאַרצווייפלונג און אַ שיינע לעגענדע וואָס מען דאַרף זי שפּינען פאַר דעם כבוד פון אויסגעהרגעטן פּאָלק, אָבער פון דער טויטער שטילקייט, פון טאָל פון העלדן־שאַטנס, האָט זיך וואָס אַ יאָר אַלץ קלאַרער אויפגעהויבן דאָס לעבעדיקע קול פון די געפאַלענע קעמ־פּערס. עס זענען געבליבן שילדערונגען, מען האָט פאַרשריבן, מיר ווייסן פאַקטיש אַקוראַט ווי אזוי דער קאַמף איז געפירט געוואָרן; מען קען צייכענען די מאַפע פון ווידערשטאַנד, פון די ברענענדיקע הייזער גאַס נאָך גאַס, דער אומווירדיקער שונאָ אַליין האָט אויך, נישט ווילנדיק, געווירדיקט און פאַר־עדותט דעם אויפשטאַנד; ער האָט פאַרצייכנט זיין דערשטוינונג איבער דעם אומגלייכן קאַמף. ער האָט צום ערשטן מאל געזען טויט־קאַמף פון אַזאַ מדרגה, וואָס מען האָט נאָך ביי קיין איין פּאָלק נישט געזען.

ס'איז קלאַר, אַז דער וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד איז געווען נישט אַן אויפפלאַם, אַן אויפבליץ, נאָר אַ גרויס פייער וואָס דער יידישער ווידער־שטאַנד האָט אָנגעצוינדן פאַר דער גאַנצער וועלט. און נישט אַ פייער פון שטומען טעמפּן־ווידערשטאַנד, צו ראַטעווען דאָס אייגענע ביסל צעטראַטענע לעבן, נאָר ס'איז אין דער אַרגאַניזירטקייט פון קאַמף געווען אַ גרויסע קאָ־לעקטיווע אחריות, וואָס האָט זיך דערהויבן צו די שענסטע הייכן פון דער יידישער געשיכטע.

די יידישע געשיכטע מיט איר דורות־לאַנגער לייטערונג פון צער, צאָרן, טרייסט און בטחון, און חשיבות פון מין מענטש, האָט אויך אין דעם פאַר־שעמסטן און עלנדסטן אָרט אויף דער גאַנצער וועלט, אין דער וואַרשעווער געטאָ — דערשלאָגן ווי די יידישע געשיכטע איז געווען — צוריקגעקראַגן

איר אויפגעפלאקערטע שמשון גבורה, צוריקגעוואונען איר ביבלישן פאטאס און סטיל. "יעדער שוועל פון געטא איז געווארן און וועט אויך ווייטער זיין א פּעסטונג. ס'גייט אן א קאמף פאר אונדזער און אייער פרייהייט". אונדזער-אייער! און די שוואכע און כמעט אויסגעלאשענע יידישע כוחות פירן אליין אן דעם דאזיקן קאמף, אין דערהויבנסטער נביאישער באשטעטיקונג. דאס קול פון אלטן תנ"כ האט מאַביליזירט די יידישע העלדן און זיי גע-שטעלט, ווער ווייסט צום וויפּלטסטן אומגלייכן קאמף, מיט די ווילדע שונאים פון דער מענטשהייט.

דערפאר איז דער געטא-אויפשטאַנד די שענסטע ירושה וואס דאס לע-בעדיקע יידישע פאלק האט געקראָגן. ס'איז אַ גרויסער דימענט וואס פאסט זיך אַרײַן אין אונדזער היסטאָרישער קרוין. זיי, די צום טויט-פאַרמשפטע, האָבן אונדז געגעבן מיליאָנען מאָל מער, ווי מיר האָבן זיי געקענט געבן.

אַבער דווקא דערפאַר ווייל מיר גיבן זיך אַפ אַ רעכענונג, איבער דעם געוואַלטיקן אויפפלאַקער אין סאַמע חושך, אין טעג פון פאַרוויסטונג און ברוטאַלער פאַרטיליקונג, וואָס זענען געקומען מיט פלאַם און פייער, אין די שווערע ניסיונדיקע טעג, נאָך דעם 19טן אַפּריל 1943, דאַרפן מיר פאַר-שטיין אַז הינטער דעם גרויסן היסטאָרישן קאמף פאַר דער ווירדע פון מענטש, איז געשטאַנען דער גאַנצער אָנגעזאַמלטער כוח פון יידישן אויסדויער. די פירערשאַפט אין דער וואַרשעווער געטא, די אינטערפאַרטייאישע פירער-שאַפט, וואָלט נישט געקענט אָרגאַניזירן דעם קאמף און זיך גרייטן חדשים לאַנג, אונטערן וואַכזאַמען שאַטן פון חיהשן שונא, ווען ס'וואָלט נישט גע-שטאַנען הינטער דעם דער פייערזייל פון יידישן כוח פון אלע יידישע קדושים.

דער איבערגעלאַגלטער וויי און צער, צוזאַמען מיטן גלויבן אַז מ'וועט פאַרט דערלעבן אַ נקמה אין שונא; דער טאַג-טעגלעכער קאַמף קעגן אויסראַ-טערישע באַדינגונגען, וואָס זענען ממש אַפּגעשפּרונגען ווען זיי זענען געקו-מען אַנטקעגן דעם פאַרעקשנטן אויסדויער פון אַ פאַלק, וואָס זיין האַרץ האָט תמיד געזונגען מיט אַ ווילן צום לעבן, אַ ווילן וואָס האָט העלדיש געקעמפט מיט אַלערליי טויט-באַצילן, מיט טויט-סטאַטיסטיק און מיט אַלע פאַראוי-סיקע מאַרד-אויסרעכענונגען פון שונא, אַט דער צער און פיין פון אַזאַ פאַלק פון כולו לעבן און גלויבן אין לעבן האָט אויסגעקריסטאַליזירט דעם שטאַ-לענעם ווילן פון דעם אויפשטאַנד פון דער וואַרשעווער געטא, אים אָנגע-גורט מיט דעם היסטאָרישן אימפעט און אים געשאַנקען דעם נאַציאָנאַלן נביאישן דראַנג, וואָס לעבט אין יידישן פאַלק און וואָס צווינגט אים צו שטעלן זיך אין די פאַדערשטע רייען, אין יעדער באַפרייונגס-קאַמף — נאַציאָנאַל און סאַציאַלן, פאַר דעם כבוד פון דער מענטשהייט.

דער וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד איז נישט געווען קיין שפּיל אין העל-
דישקייט. מיר זענען קיינמאָל נישט געווען אַזעלכע שטאַרב-העלדן. אונדזער
לעבן, להכעיס די שונאים און להכעיס זייערע אַלע רדיפות — אונדזער אויס-
מיידן אַ קאַמף איז אָפט געווען די גרעסערע העלדישקייט. דורך אונדזער גאַנ-
צער געשיכטע זענען מיר נישט געווען קיין נאַרישע דעליסטן, כדי צו גע-
ווינען ערע און טויט. מיר האָבן באַשיינט און ליכטיק געמאַכט יעדער ווינ-
קעלע פון אונדזער ענג און פאַרפינצטערט לעבן און געשאַפן גרויסע ווערטן.
מיר, וואָס האָבן טייער געהאַלטן דאָס לעבן האָבן אויך טייער געהאַלטן דעם
טויט. אָבער מיר האָבן אים נישט פאַרשוועכט, נאָר אים דערהויבן צו קידוש
השם, פאַר דער פאַרהייליקונג פון גרויסע אידעאַלן, פון אומגעבראַכענער
עקשנות און גלויבן אין דעם טרוימף פון גערעכטיקייט.

נישט קיין פּוסטער העלדן-שפּיל פון אַ פאַרצווייפלט רעשטל איז געווען
דער וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד. די ייִדישע געשיכטע מיט איר פאַרטיפטן
ערנסט פּאָדערט נישט אַזעלכע העלדן-מעשיות און זוכט נישט דעם דאָזיקן
פלאַכן אויסקויף פאַר דעם קרבן, אַז ער מוז דווקא שטאַרבן שייַן. אויסקויפן
וועט זיך דאַרפן — און זיך אייביק נישט אויסקויפן — דער מיאוסער די-
טשער וואַגנערישער געצן-העלד, וואָס האָט באַוויזן די וויסטע גבורה אומצו-
ברענגען מיליאָנען שוצלאָזע, אין לעבן-פאַרגלייבטע בטחונדיקע זקנים, מע-
נער, ווייבער און קליינע קינדער. פאַר דער קדושה פון אונדזער מאַרטירער-
טויט דאַרפן מיר נישט קיין העלדן-דיפּלאָמען, כדי זיך אויסצופיינען פאַר אַ
ברוטאַלער וועלט, וואָס האָט נאָך די עזות צו פּאָדערן פון קרבן אַ ספעציעלן
דעקאָראַטיוון טויט און פאַרגעסט צו מאַנען חשבון פון מערדער.

דער וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד האָט אָפּגעצייכנט די אַנגעזאַמלטע
היסטאָרישע גבורה פון אויסדויער און קדושה פון אַלע זעקס מיליאָן קדושים.
דער אויפשטאַנד האָט נישט פאַרשאַטנט, נישט פאַרטונקלט און נישט פאַר-
שטעלט דעם גרויסן טאַג-טעגלעכן ווידערשטאַנד אין דער געטאָ און זיך נישט
געזוכט צו דערהייבן איבער דעם מינדסטן קרעכץ און ווייג-געשריי פון אַ
פשוטן ייד אין געטאָ. דער אויפשטאַנד האָט נישט געזוכט קיין גלאַריפיקאַ-
ציע פאַר שטאַרקע יידן, מוטיקע יידן, כדי צו שטעלן אין שאַטן די שוואַכע,
ווידערשטאַנדלאָזע און באַרויבטע פון ווידערשטאַנד דורך אָפּנאַרעריי פון גע-
מיינעם שונא. ניין! די כלומרשט שוואַכע האָבן דעם אויפשטאַנד געגעבן
שטאַרקייט — דעם צוויי און פערציק טאַגיקן אויסדויער פון צינד-פלעשער
אַנטקעגן דעם בלוט-הונט סטראַפּס געפאַנצערטע אַרמייען.

בלויז אין דעם זין קריגט דער וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד זיין אמתע

זביאישע דערהויבנקייט. די דערהויבונג פון א העכערער העלדישקייט, אויף די העכסטע שטאפלען פון דער מענטשהייט, וואָס וועט זיך אַמאָל דערשלאָגן צו מאַראַלישער דערלייזונג. אַ העלדישקייט וואָס איז נישט און קען נישט זיין די צופרידנשטעלונג פון אַ מאַמענטאַלער טויט־ווערדע און איז נישט גע־מיינט פאַר פרימיטיווער קינדער־פעדאָגאָגיק. אונדזערע קינדער וועלן ציען אייביק יניקה פון דער העכערער גייסטיקער העלדישקייט דורך די אייביקע שטאפלען פון זייער גייסטיקער אַנטוויקלונג.

דער וואַרשעווער געטא־אויפשטאַנד איז נישט געקומען באַשיינען מיט כבוד די מיליאָנען קדושים. פאַרקערט, דער כבוד פון זייערע דורכגעטראַגענע יסורים האָט דערהויבן דעם קאַמף צו דער העכסטער שטופע פון אַ גרויסער נאַציאָנאַלער רעפּרעזענטאַנט. נישט וואַרשעווער יידן האָבן זיך געשלאָגן מיטן שונא, נאָר דער גאַנצער ייִדישער קאַלעקטיווער גייסט וואָס האָט געברענגט אין אַלע געטאָס. ווען די העלדן זענען געפאַלן, האָט דער דייטשער גענעראַל סטראַפּ פאַרצייכנט, אַז די יידן ווילן ליבערשט זיך צוריק אומקערן אין די פלאַמען, ווי אַריינפאַלן אין די רוצחישע דייטשע הענט. דער דייטש האָט נאָך אַזעלכע טויטן נישט געזען, ווייל דאָס זענען געווען שייטערהויפּן פון קדושה. ״ס'גייט אָן אַ קאַמף פאַר אונדזער און אייער פרייהייט, פאַר אייער און אונ־דזער מענטשלעכער, סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער ווירדע״.

די ייִדישע פאַראייניקטע קאַמף־אַרגאַניזאַציע האָט אַזוי שטאַרבנדיק גע־זונגען צו דער אַלגעמיינער פּוילישער באַפעלקערונג און דערמיט געשטעלט דעם קאַמף, אויף דער מדרגה פון אונדזער אַלטן נביאישן קאַמף אויסצולייזן די מענטשהייט פון אונטערדריקערס.

און אין דעם געזאַנג האָט זיך געהערט דאָס היסטאָרישע ייִדישע קול, דורך אַלע משיחישע באַוועגונגען פון פּאָלק און וועלט־דערלייזונג. אין דעם געזאַנג איז שוין געווען אַ שוין פון בטחון אין דעם אויפשטייג פון מדינת ישראל. אין דעם געזאַנג און מיט דעם געזאַנג איז יעדער שוועל פון געטאָ געוואָרן אַ פעסטונג. ס'האָט זיך אין דעם העלדיש־קאַלעקטיוון טויט געהערט דאָס קול פון אַלע מיליאָנען קדושים, וואָס האָבן אונדז איבערגעלאָזט אַ ירושה פון הייליקע אייביקע תנ״כישע ווערטער.

אין דעם זין גיבן מיר אַפּ כבוד די העלדן פון דער וואַרשעווער געטאָ. אין דעם 15טן יאַרצייט ווייסן מיר נאָך מער ווי פּריווער, אַז ס'איז נישט גע־ווען קיין זשעסט פון פאַרצווייפלטער העלדישקייט, נאָר דער אַנגעצונדענער פּאָקל פון גלויבן פון אַ גרויס פּאָלק, וואָס האָט אַזוי ליכטיק אַנגעהויבן זיין מאַרטירערשן קאַמף, דעם 19טן אַפּריל, אין דער ערשטער פּסח־נאַכט פון

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

1943. די פאליאקן זענען בלינדע געשטאנען און טעמפ געלאכט ווי די געטאָ-
ברענט, זיי האָבן נישט געזען ווי אונדזערע ברענענדיקע, פלוצנדיקע אייביק-
ריינע אותיות פון גלויבן צינדן אָן דעם הימל און דערהייבן זיך אין אַ גרויסן
מענטשלעכן פלאַקער, איבער דעם טאַל פון מענטשלעכער ברוטאַליטעט, און
זינגען דאָס אייביקע ייִדישע ליד —
יעדער שוועל אַ פעסטונג פאַר אונדזער און אייער פרייהייט, פאַר אייער
און אונדזער מענטשלעכער, סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער ווירדע.

.1958

א בוך וועגן יאנוש קארטשאק

א יידיש-פוילישער דיכטער, וולאדיסלאוו שלענגעל, האָט אין געטאָ פאַר-צייכנט יאנוש קארטשאקס טויט-שפּאַציר מיט זיינע קינדער. ער דערציילט עס ווי אַן עדות וואָס האָט עס אַליין געזען מיט די אייגענע אויגן. איז אַט דאָס ליד דער סאַמע וויכטיקסטער דאַקומענט וואָס איז אונדז פאַרבליבן, איבער דעם לעצטן וועג פון אַ צדיק, פון אונדזער אייגענעם דור.

איך האָב היינט געזען יאנוש קארטשאק
מיט זיינע קינדערלעך אין לעצטן צוג.
די קינדער זענען געווען זויבער געקליידט,
ווי אויף אַ שפּאַציר אין אַ יום-טוב טאָג.

דאָס ליד ווערט געבראַכט אין דעם נייעם בוך — „יאנוש קארטשאק“ פון זלמן וואַסערצוג, וואָס איז דערשינען אין בוענאַס איירעס. דער פּאַטער פון די יתומים האָט זיי נישט פאַרלאָזט. זיין וואַכאַם אויג האָט ביז דער לעצטער רגע געזען, אַז די יידישע קינדער זאָלן זיין זויבער געקליידט, כדי דער שונא זאָל נישט האָבן דעם פולן נחת-רוח פון זיין בעסטיאָלישן אַקט. די קינדער, זינגט ווייטער דער דיכטער, זענען געגאַנגען צו די וואַגאַנעס ווי צו אַ „ג-בעומר אויספלוג“. אַ דערוואַקסן קינד האָט דעם באַרימטן דערצייער געהאַלטן ביי דער קעשענע. צוויי קליינטשינקע קינדערלעך האָט יאנוש קארטשאק געטראָגן אויף דער האַנט. דער דיכטער דערציילט אונדז נישט די פרטים, וואָס מיר ווייסן פון אַנדערע קוואַלן, אַז די צוויי קינדער זענען געווען צו-אַפגעשוואַכט פון הונגער און קראַנקייטן און זיי האָבן שוין נישט געקענט גיין.

אין דער לעצטער מינוט האָט די געסטאַפּאָ זיך אַליין דערשראַקן פאַר דער וויאַ דאַלאַראַזאַ, וואָס זי האָט באַשערט דעם גרויסן מענטשן, פאַר דעם אמתן טעסטאַמענט פון יסורים און פיין, וואָס דער דאָזיקער לעצטער וועג האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט. מען האָט אים געגעבן אַ געלעגנהייט זיך צו ראַטעווען, איבערצולאָזן די קינדער צו זייער גורל און אַליין צוריקגיין צו דער וועלט פון דערוואַקסענע און וואַרטן אויף דעם אומפאַרמיידלעכן. ער האָט אָבער דעם דאָזיקן גענאָד צוריקגעוויזן.

דער דיכטער האָט געזען ווי קארטשאק האָט „מיטן קאַפּ בלויז גע-שאַקלט שטום“. ער איז אַריין מיט די קינדער אין די טויט-וואַגאַנען.

וויפל מען זאל נישט דערציילן און שרייבן וועגן יאנוש קארטשאקן איז אלץ נישט צופיל. פון די קדושה־מאמענטן אין דעם גרויסן אומברענג איז די דאזיקע לעצטע שליחות פון דעם דערצייער, וואָס האָט זיין גאַנץ לעבן גע־וואַרעמט קליינע גופים און קליינע נשמות. צווישן די הייליקסטע מאַמענטן. וואָס דאַרפן אַריינגעדאוונט ווערן אין אונדזער געשיכטע כדי זיי אויפסניי צו פאַרהייליקן.

זלמן וואָסערצוג האָט יונגעהייט געאַרבעט אונטער דער אויפזיכט פון יאנוש קארטשאקן. אין זיין יתומים־הויז אויף קראַכמאַלנע 92, אין וואַרשע. אַ יתומים־היים שטעמפלט דאָס קינד אויף אייביק, טיילט אים אויס ווי אַן עלנטן יתום, וואָס איז געבליבן אַן השגחה. יאנוש קארטשאקן אַרבעט איז באַשטאַנען אין אַפּווישן די ווייטיק־שפורן וואָס אַזאַ ״קינדער־קאַזאַרמע״ לאָזט געוויינלעך איבער אויף דעם קינדס נשמה. זיין קינדער־היים איז געוואָרן אַ לאַבאַראַטאָריע, אָבער אין דער לאַבאַראַטאָריע האָט שטענדיק געקלאַפט דאָס מענטשלעכע פּאַטערלעך־מוטערלעכע האַרץ פון דעם גרויסן פעדאָגאָג, וואָס האָט אַליין בכיוון נישט חתונה געהאַט, נישט געבראַכט קיין אייגענע קינדער אויף דער וועלט און זיין גאַנץ לעבן אַפּגעגעבן פאַר דער הייליקער אַרבעט. דער ווילדער רשע וואָס האָט פאַרטייליקט אַ דריטל פון ייִדישן פּאָלק און וואָס לעבט נאָך עדה־היום אין דייטשן פּאָלק, האָט נישט מורא, ווען מען דערלאַנגט אים דאָס צעטל פון זעקס מיליאָן קדושים. אָדער ער רעדוצירט עס און ער פאַרטייליקט זיך, אַז ס'שטימט נישט, ווייל ער האָט בלויז אויס־געמאַרדעט אַ זעקסטל דערפון. אָדער ער לייקנט אינגאַנצן שטיין און ביין. ער ווייסט אויך אַז די וועלט מאַנט בכלל נישט קיין דיִן־וחשבון פאַר מיליאָנען אומגעבראַכטע. זיי ווערן צוגעשריבן צום אַלגעמיינעם שלאַכטפעלד, ווייל אַזוי איז לייכטער צוריק איינצושטעלן באַציונגען מיט אַ פּאָלק, וואָס מען דאַרף האָבן פאַר דעם אומגליקלעכן, פּאָליטישן און סטראַטעגישן שאַך־שפּיל פון אונדזער צייט.

דערפאַר שרעקט זיך אָבער דער מערדער פאַר איינצלנע מאַמענטן, וואָס ברענגען אַרויס דעם טאַטאַלן מאַרד־פּלאַן. אָט די איינצלנע, ״קלענערע״ מאַם־מענטן פון חורבן, פאַרטייטשן די גרויסע און גרוילנדיקע פאַרלענדונג, אַז די נייטראַלסטע און טעמפּסטע קעפּ מוזן אויך אָנהייבן צו פאַרשטיין. צו די מאַמענטן געהערט די פאַרניכטונג פון יאנוש קארטשאקן קינד־דער־היים. דאָס איז נישט געווען דאָס איינציקע יתומים־הויז, וואָס די דייטשן האָבן פאַרטייליקט. אין לובלין האָבן זיי אין דער סאַמע ערשטער פאַרניכ־טונגס־אַקציע אַרויסגעפירט די ייִדישע יתומים פון דער ״אַכראַנע״ און זיי אַלעמען דערשאָסן. דער דאָזיקער מאַסן־קבר פון ברידערלעך און שוועסטער־לעך איז געפונען געוואָרן נאָך דער באַפרייונג.

די יללה פון אזא קבר קען אויך דער רוצה נישט פארשטומען און אוודאי נישט ארונטערעכענען פון חשובן. אבער דער לעצטער טויט־שפאציר פון יאנוש קארטשאקס יתומים איז נאך דערצו אנגעלאדן מיט גבורה, מיט דער קידוש־השמידקער דערהייבונג וואס בלויז אונדזער צייט האט געקענט אויס־פאנטאזירן. און דער ווילדער מערדער האט פיינט, ווען מען שטעלט אים אוועק ערגעץ אויף א קלענערן שטח פון דעם מוראדיקן שחיטה־פעלד און מען שפילט פאר אים אפ די באווייזן; מען שטעלט דעם נאציסן צוזאמען־טרייבער און אנטרייבער פנים אל פנים מיט די אויסגעפוצטע, יום־טובדיקע קינדער, בעת זיי זענען אריין אין די וואגאנען, און דער 69־יאריקער דער־ציער זיערער איז אויך אוועק מיט זיי אויפן לעצטן וועג.

זלמן וואסערצוגס בוך גיט אן אריינבליק אין דער נשמה פון דעם קדוש קארטשאק, ער שילדערט די יתומים־היים, איר זעלבסט־פארוואלטונג, מיט איר קינדער־פארלאמענט, מיט די דינים און רעגולאציעס, אונטער דער השגחה פון דעם פאטער פון די יתומים.

די ריינדערצייערישע פראבלעמען, וואס זלמן וואסערצוג וויקלט אויף וועלן זיין פון גרויס אינטערעס פאר פעדאגאגן, א סך מעטאדן קארטשאקס וועלן אפשר אפגעפרעגט ווערן פון מאדערנע דערצייערס. אבער קאפיטלעכ־ווייז בוים דער מחבר אויף א געשטאלט פון א הייליקן, א פאעט, א בעל־חלומות, וואס איז אין דער זעלביקער צייט א גרויסער וויסנשאפטסמאן, וואס הערט נישט אויף צו פארשן. יאנוש קארטשאק איז געווען א מעדיקער און ער איז צוגעטראטן צום קינד אויף צווייערליי אופנים — דורך דעם קינדס גוף צו דער נשמה און דורך דער קינדערשער נשמה צום גוף.

זלמן וואסערצוג דערציילט אונדז, אז אין דער קינדער־היים איז געווען אן „אינטיים ווינקל“ וואס האט כמעט געטראגן א רעליגיעזן כאראקטער. דאס איז געווען דער „זאל פון שווייגן“, א גייסטיקער אפרופלאץ פאר די קינדער, וואס זענען געקומען מעדיטירן און בלייבן מיט זיך א ווייל, ווייט פון גרופן־לעבן. אין דעם דאזיקן „זאל פון שווייגן“ האט געמוזט זיין אבסאלוט שטיל. פאר שטערן די שטילקייט האט מען אנגעקלאגט אין קינדער־געריכט און די קינדער־שופטים האבן ארויסגעגעבן זייערע הומאנע שטראפן.

מען וואלט באדארפט איינפירן אין אונדזערע יידישע שולן אזעלכע שווייג־ווינקלען, וואס זאלן זיין געהייליקט דעם אנדענק פון יאנוש קארטשאק. קינדער און לערער זאלן אפגעבן כאטש איינמאל א וואך עטלעכע שווייג־מינוטן, אין אנדענק פון דעם קידוש־השם פון יידישע יתומים און זייער ווונדערלעכן מדרוך.

„ירושלים דליטא“

די בעסטע אפשצאצונג איבער ד"ר מאַרק דוואַרזשעצקיס מאַנומענטאַל ווערק וועגן חורבן-ווילנע גיט אונדז דער מחבר אליין אין זיין הקדמה — „כ'וויל דערציילן“. די הקדמה איז אַ מיין קיצור פון דעם גאַנצן בוך, וואָס האָט איבער פינף הונדערט זייטן. פון אונדזער גרויסער חורבן-ליטעראַטור שיינען שוין אַרויס עטלעכע געציילטע ווערק, וואָס זענען קלאַסיש אין זייער געמיט און פאַרנעם און ד"ר מאַרק דוואַרזשעצקיס — „ירושלים דליטא אין קאַמף און אומקום“ געהערט בלתי ספק צו די דאָזיקע געקליבענע ביכער, וואָס זענען נישט בלויז פאַרצייענונגען פון אַן עד-ראַיה, נאָר זענען אויך געשריבן געוואָרן מיט דעם ציטער פון אַ גרויסער נאַציאָנאַלער פאַראַנטוואָרטלעכקייט. אויף קיין איין מאַמענט הערט דאָס בוך נישט אויף צו זיין אַ כלל-בוך און אויף אַזויפיל איז אויף דעם ווערק אויסגעגאַסן דער האַרציקער חן פון ווילנע. וואָס איז אַזוינס געווען ווילנע, וואָס איז געווען די „אויראַ“ פון דער דאָזיקער ירושלים דליטא? ס'איז נישט געווען אַ לופט בלויז פון ליטווישער קלוגשאַפט. דאָ איז געווען די גייסטיקע לאַבאָראַטאָריע פון דעם מאַדערנעם און באַוווּסטיגטן ייד. ס'איז געווען אַ שטאַט פון גרויסע מוסטער-עקזעמ-פלאַרן, וואָס יעדער פון זיי האָט געטראָגן אויף זיינע פלייצעס אַ גוואַלטיקע התחייבות. דאָס וואָס איז אין אונדזער גרויסער צעשפרייטיקייט אַפטמאַל גע-ווען צעשווומען, איז אין ווילנע דעפינירט געוואָרן. דאָרט איז געשאַפן גע-וואָרן די גייסטיקע פיזיאָנאָמיע פון דעם היינטיקן ייד מיט אַ כמעט באַ-וווּסטיגטן ממה נפשך; וועט ער בלייבן וווינען צווישן די פעלקער, איז דאָס דער האַמאָנייד, דאָס איז ער דער אַנדערשדיקער, דער אומפּשרהדיקער קעמ-פער פאַר גערעכטיקייט. דאָס איז דער מאַדערנער מענטש, וואָס פאַרמאַגט אַ ברייטע גייסטיקע טעריטאָריע, און צולהכעיס אַלע פלאַכע טעאָריעס מוז ער סוף-כל-סוף אָנערקענט ווערן ווי אַ מיטגליד פון אַ באַזונדער, גרויס פּאַלק. וועט ער ווידער זוכה זיין צו האַבן אַן אייגן לאַגד, איז ער דער גרויסער אַנ-זאַמלער און דער שענסטער סך-הכל, דער גייסטיקער פאַרטערט פון הונדערט-טער יאָרן אָפּגעהיטקייט; דאָס איז דער ייִדישער הדרת פנים, וואָס האָט אַנ-געהאַלטן די פאַרקניפונג מיט דור-דורות, דאָס איז דער וואָס איז קיינמאַל נישט מיד געוואָרן צו בענקען נאָך דערלייזונג; דער ייד וואָס קומט נישט קיין אויסגעלידיקטער, נאָר וואָס האָט כסדר אימפּראַוויזירט אויף זיין ירושה און זי געהאַלטן ריין און ציכטיק און זי באַרייכערט.

אָט די ווילנער־שיקייט איז אויסגעגאַסן איבער דעם גאַנצן בוך, איבער דעם קאָלאָסאַלן פּאַרנעם, ווייל ד"ר דוואַרזשעצקי, דער ווילנער ייד וואָס האָט זיך געראַטעוועט, איז אַליין אַ פּראָדוקט פון דער גרויסער ייִדישער לאַבאַ-ראַטאַריע, וואָס האָט געהייסן ווילנע. ער איז איינער פון אירע עקזעמפּלאַרן און ער קאַמבינירט אין זיך די צווייאיקייט פון דעם מאַדערנעם ייד, וואָס איז געזעסן אַ שטאַלצער צווישן די פעלקער און האָט שטאַלץ געבענקט נאָך אויסלייזונג.

זענען דערפאַר זיינע זכרונות פון דער ווילנער געטאָ, צווישן דעם 20סטן יולי 1941, ביז דעם טאָג ווען ווילנע, כמעט אָן יידן, איז באַפּרייט געוואָרן, געשריבן מיט אַ גרויסער אחריות ווי ס'וואָלט די האַנט פון דעם שרייבער געפירט אַ ספּעציפישע געניטשאַפט, צו פּאַרצייכענען זכרונות אין פּנס פאַר דער דערהאַלטונג פון פּאַלקס־גייסט, פאַר זיין מאַראַל, אין זין פון צוקונפֿ-טיקן לעבן, אָן גייסטיקער צעטומלעניש — ווי דאָס ייִדישע פּאַלק וואָלט גע-ווען אַן אַרמיי וואָס מוז אָנהאַלטן זיין דיסציפּלין פון לעבן. אָט די פּאַכמע-נישע האַנט, וואָס זאַמלט, סאַרטירט, מעטאַדיזירט, קלייבט אויס, דערציילט באריכות, נישט געכאַפט, זאַכן, וואָס מוזן פּאַרצייכנט ווערן, ווייל זיי אַנט-האַלטן אַ קערנדל גלויבן, אַ פּונק האַפענונג, אַ שטראַל ליכט אין דער פינג-טערניש — אָט דאָס אַלץ איז ווילנע. ד"ר דוואַרזשעצקיס בוך איז דערפאַר אַ זעלטענע אַרבעט, ווי די ייִדישע ווילנע אַליין וואָלט באַשריבן איר אונטער-גאַנג. אין דעם בוך דערפילט מען די גאַנצע לופט פון ווילנער ייִדישקייט. ד"ר דוואַרזשעצקי שרייבט נישט גלאַט זכרונות, ער שרייבט — נוסח ווילנע.

אין זיין תקדמה, וואָס איז, ווי איך האָב שוין פריער געזאָגט, אַ תּמצית פון בוך און וואָס ווייזט וואָס פאַר אַ שווערן אויפגאַב דער מחבר האָט זיך געשטעלט, זאָגט אונדז ד"ר דוואַרזשעצקי — „כ'וועל דערציילן פאַר ברי-דער יידן, ווי אַרומגעצוימט מיט מויערן און דראַטן האָבן מיר געבויט אין געטאָ אַ ייִדיש געזעלשאַפּטלעך לעבן און אויפגעשטעלט אַ שולוועזן און קול-טוראינסטיטוציעס, און אויף צולהכעיס דעם שונא געצויגן די טראַדיציע פון ווילנע, איר גאַלדענע קייט, איר דורותדיקן נוסח.“

אָט דאָ האָט איר דעם גאַנצן פּונדאַמענט פון בוך. פון איין זייט פּאַנאַר און פּאַריניכטונג, „מאַלינעס“, וווּ מ'האַט זיך באַהאַלטן ווי מייז, און פון דער אַנדערער זייט, אַ ייִדיש־געזעלשאַפּטלעך לעבן, אַ שולוועזן, אַ המשך פון דער ווילנער טראַדיציע. אין דעם ווערק איז געפאַנגען דער גאַנצער געשמאַק פון די ייִדישע צרות, דאָ זעט מען ווי באַוווסטיניקע יידן האָבן געליטן, דאָ, אין דעם בוך, דערשפּירט מען, אַז ווילנע האָט ווי לכתחילה דערצויגן אירע גרוי-

סע מאַרטירערס, כדי זיי זאלן קענען זיין צווישן פּאָלק און עס צוזאַמענהאַלטן אין טעג פון אימה.

ד"ר דוואַרזשעצקי מאַלט פאַר אונדז אַזעלכע פאַרטערטן פון י"דן, וואָס זייער גייסטיקע גבורה דערמאָנט אין דעם גרויסן פאַרצייטן און דורך דעם אַליין גיט עס האפט און זין צו די יסורים, וואָס אַ גאַנץ פּאָלק האָט דורכגע-טראָגן. ווילנע איז געווען מער ווי אַ שטאַט, די שטאַט איז געווען אַ סימבאָל. ווען מיר לייענען ווי דער 86-יאַריקער ד"ר יעקב וויגאַדסקי, דער טאַטע פון ירושלים דליטא, טוט זיך אָן דעם שוואַרצן סורדוט מיטן געלן מגן דוד, גייט צו דער געסטאַפּאַ שטאַלץ מאַנען גערעכטיקייט פאַר י"דן, ווי ער ווערט אַרונטערגעוואָרפן פון אַלע טרעפּ דורך דעם געסטאַפּאַ-הויפט, און שלעפט זיך אַ פאַרבליטיקטער אַהיים — דערזעען מיר פאַר זיך אַ געשטאַלט, וואָס האָט גאַרנישט אַנגעוואָרן, דורך די עטלעכע טויזנט יאָר פון גייסטיקער יידישער פאַרוואַנדלונג. שטעל אַוועק אַזאַ ד"ר וויגאַדסקי אַדער אַ קאַלמאַנאוויטש, אין דער עפּאַכע פון אונדזערע תנאים און זיי וועלן זיך שטאַלץ אַריינפאַסן. די שענסטע און טראַגישסטע יידישע עפּאַכעס דאַרפן זיך נישט שעמען מיט די דאָזיקע יידישע געשטאַלטן פון אונדזערע היינטיקע נסיונות.

זעליק הירש קאַלמאַנאוויטש עליו השלום באַגעגנט ד"ר דוואַרזשעצקי ביים ערשטן דורכשפרייזן דעם טויער פון דער געטאַ און ער זאָגט גלייך מיט אַ האַלב-אומעטיקן און האַלב-פריילעכן שמייכל: „אַבי צווישן י"דן! מען דאַרף האָבן בטחון!“

אַ יידישער לערער שעפט תענוג פון ערשטן טאַג געטאַ, ווייל „ס'איז אַ מחיה, אַלע ריידן דאָ נאָר יידיש!“

יידיש איז געוואָרן די שפּראַך פון בטחון און ס'האַט אויך צוגעגעבן דעם האַלב-פריילעכן שמייכל צו דער אומעטיקער העלפט. אַט דעם געראַנגל פון די העלפטן, וואָס האָבן געקעמפט אויף דעם הינטערגרונט פון בטחון, וואָס האָט אַבסאָלוט נישט קיין גלייכן צו זיך אין דער גאַנצער געשיכטע פון דער מענטשהייט, דערציילט אונדז ד"ר דוואַרזשעצקי מיט אַ זעלטענער התמדה.

ס'איז נישט קיין פּראָזע, ווען איך זאָג, אַז אַזאַ בוך דאַרף זיך בפירוש געפינען אין יעדער יידישער הויז. דער יידישער פּאָלקס-פאַרבאַנד אין פּראַנק-רייך און דער יידישער נאַציאָנאַלער אַרבעטער-פאַרבאַנד אין אַמעריקע פאַר-דינען גרויס אַנערקענונג פאַר אַרויסגעבן דאָס ווערק. ס'דאַרף זיך געפינען אין יעדער יידישער הויז, ווייל ס'געהערט צו אונדזערע טרייסט'ביכער. די צרות ווערן אויסגעלייזט, ווייל דאָס בוך האָט אַ מאַראַל, ס'איז נישט בלויז

אן אויסגעשריי פון ווייטיק, נאָר אַ דערהייבונג פון אַ פּאַלק אין זיין אונד-טערגאַנג.

נאָך עפעס: אַדאַנק דער ווילנערישער געטרייער געווינהייט צו פאַרציי-כענען און פאַרשרייבן לדורות, קריגן מיר אין בוך אַ בילד פון דעם טאַג-טעג לעכן לעבן אין געטאָ. מיר ווייסן ווי אַזוי אַ ייד האָט געלעבט אין געטאָ, אין די פאַרשיידענע שעהן פון מעת-לעת, וואָס האָבן געהאַט זייערע באַזונדערע שרעק-קאַלירן. עס פאַרענטפערט אויך אַ סך אָפּט-געפרעגטע קשיות. עס ווייזט, ווי אַזוי די דייטשן האָבן געזוכט צו דעמאָראַליזירן די יידן. פאַר-ראַן אַ קאַפיטל, וואָס גיט איבער, ווי דער שונא איז געגאַנגען אויף אונדז און האָט אונדז כסדר געפירט „אויף די וועגן פון צעטומלען, צעטיילן און פאַרפירן“. יידן האָבן קיינמאַל נישט געוואָלט, וואָס עס איז בעסער — באַ-האַלטן זיך, אָדער קריגן אַ צעטל, ווי אַזוי אַנצוגעבן די יאַרן, עלטער אָדער יינגער. יידן זענען אָפּט געוואָרן קרבנות פון אָפּנאַרערישע קלאַנגען, וואָס יידישע פּאָליציי האָט פאַרשרייט. דאָס אַלץ האָט געפירט צו צעטומלעניש און אָפהענטיקייט.

דער צווייטער טייל פון בוך וואָס אַנאַליזירט די וועגן פון געראַנגל איז אַ מייסטער-בילד פון פּורגאַטאַריע. ווער מיר דאַנטע, וואָס מיר דאַנטע? ווער האָט נאָך געשילדערט אַזאַ אמתן גיהנום פאַר צדיקים, וווּ די רשעים האָבן געלעבט אין ווילטאַג און זענען געווען די באַלעבאַטים איבער צענדלי-קער טויזנטער לעבנס פון קדושים? דאָס איז דער טייל פון בוך, וואָס ווייזט, ווי יעקב האָט זיך געשלאָגן מיט דעם ערגסטן עשו פון אַלע צייטן. ווי די יידישע דאָקטוירים האָבן מיט מסירת נפש אין געטאָ באַשיצט דאָס געזונט פון האַלב-טויטע יידן. כמעט מיט לידיקע הענט, האָבן יידישע מעדיצינער געשאַפן אַ מין סאַניטאַציע פון דער עיפּושדיקער לופט — אויב מ'קען זיך אַזאַ זאַך פאַרשטעלן ביי געטאָ-באַדינגונגען. די גייסטיקע דאָקטוירים ווי דער האָבן אויף קיין איין מאַמענט נישט אויפגעגעבן זייער וואַכזאַמקייט אי-בער דעם יידישן גייסט. מען מוז אַליין לייענען וועגן די געטאָ-שולן, שול-יום-טובים, מוזיק-שולן, קינדער-קלובן. מ'דאַרף דערביי נישט פאַרגעסן, אַז דאָס רעדט זיך וועגן די זעלביקע קינדער, וואָס זענען געשלעפט געוואָרן צום טויט אין די הונדערטער און טויזנטער, ווען דעם שונא האָט זיך פאַרגלוסט. עס זענען אין געטאָ געווען כאַרן, ליטעראַטור און קינסטלער-פאַרבאַנדן. עס זענען געווען טעטיק יידישע און העברעיִשע טעאַטערס און ס'זענען געגעבן געוואָרן אַ סך צוגעגרייטע פאַרשטעלונגען. די געטאָ האָט געזונגען סאַווע-טישע לידער, ציוניסטישע לידער, לידער פון בענקשאַפּט, פון ווידערשטאַנד און אַפילו, ווי אומגלויבלעך דאָס זאָל נישט קלינגען, אויך געזונגען הומאַ-

ריסטישע לידער. די געטאָ האָט דורכגעפירט רעגלמעסיקע אַוונטן, וווּ דיכ-טערס און שריפטשטעלער האָבן געלייענט זייערע ווערק. עס זענען אַפילו געגעבן געוואָרן פרייזן, פאַר די בעסטע ווערק, זינגער און זינגערניס האָבן געזונגען, דעקלאַמאַטאָרן האָבן דעקלאַמירט.

די געטאָ אין ווילנע האָט נישט גלאַט געלעבט מיט אַ נאַרישן בטחון. ביין, יידן האָבן געזען דעם טויט פנים אל פנים און די מוראדיקע אויסראַ-טונג האָט געשניטן יונג און אַלט, אָבער דער ייד האָט זיך ביז דעם לעצטן מאַמענט נישט אונטערגעגעבן. דאָס איז נישט געווען קיין רעוואָלוערן-אויפ-שטאַנד קעגן אַ מעכטיקן בעסטיאָלישן שונא. די צוקונפטיקע וועלט וועט אַפ-שאַצן דעם אויפשטאַנד פון גייסט און זיך שפיגלען אין דעם אויסדויער וואָס האָט געהערשט אין יידישן גיהנום.

ד"ר דוואָרזשעצקי שטעלט זיך אויך אַפּ אויף דעם יידישן רעליגיעזן לעבן אין געטאָ. ער שילדערט פאַר אונדז דעם סאַציאַלן געבוי, איר עקאָנאָ-מיק, מ'שטיינס געזאָגט. ער מאַלט פאַרטערעטן פון די דייטשע בעסטיעס און אויך דאָס רעטענישדיקע און טראַגישע געשטאַלט פון יעקב גענס, דעם גע-טאַקאָמענדאַנט. גענס איז, ווי עס ווייזט אויס, געווען אַ געמיש פון אכזריות און שיינע, דערהויבענע מעשים. יידן האָבן אין אים געגלייבט און פאַר-שפרייט ווונדער-מעשיות וועגן זיינע גרויסע אויפטוען. גענס האָט אַרגאַני-זירט די כאַפענישן און געווען דער אויפזעער איבער די צוואַנגס-טראַנספּאָרטן. ער האָט אָבער אויך געראַטעוועט יידן און אין געטאָ האָבן אַלע געגלייבט אין זיין שליחות און אים צוגעשריבן לעגענדאַרישע מעלות. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ווען די דייטשן האָבן אים דערשאַסן, האָט מען אין די געטאָ-שולן געמאַכט הזכרות גאָך דעם „קדוש יעקב גענס“.

ד"ר מאַרק דוואָרזשעצקי באַשרייבט דאָס גאַנצע אונטערערדישע לעבן און די העלדישע מעשים פון די פּאָליטישע פאַרטייען אין דער ווילנער געטאָ — פון די אַלגעמיינע ציוניסטן, פּועלי-ציון, רעוויזיאָניסטן, מזרחי, לינקע פּועלי-ציון, קאָמוניסטן, בונדיסטן און אגודיסטן. ער פירט אונדז אויך אויף די וועגן פון די ערשטע פאַרטיזאַנער און ער ברענגט אַרויס מאַמענטן פון דעם הייליקן אומגלייכן קאַמף מיט דעם אכזריותדיקן שונא.

מען מוז דאָס בוך לייענען און האַלטן אין הויז ווי אַן אבן-טוב. מען מוז דאָס בוך בלעטערן פון צייט צו צייט, און דערפילן דעם ריזיקן אַרומכאַפּ און ברייטע אויפפאַסונג. ווי האָט דאָס גאַר איין מענטש געקענט אַליין באַ-גרייפן — אַן דער הילף פון זכות-אבות, פון גאַנץ ווילנע, וואָס האָט זיך אַליין געשטעלט אַ מצבה?

געוויסע קאָפיטלען לייענען זיך גאַנץ אַפט מיט אַזאָ דערהויבענער

טרוקנקייט, ווי ד"ר דוואַרזשעצקי וואַלט געשריבן אַ טעקסט-בוך פון ייִדישער קדושה.

איך מוז פאַרענדיקן מיט דריי קליינע עפיוזאָדן, וואָס שילדערן די לעצ-טע מאַמענטן פון דעם „נביא פון ווילנער געטאָ“, דעם ייִדישן שריפטשטעלער זעליק הירש קאַלמאַנאוויטש. צום נאָמען נביא האָט קאַלמאַנאוויטש זיך דער-דינט אין געטאָ און אַזוי האָבן אים אַלע ייִדן גערופֿן.

„ווען מען האָט זעליק הירש קאַלמאַנאוויטשן געפירט מיט טויזנטער ייִדן אין די קאַנצענטראַציע-לאַגערן פון עסטלאַנד, האָט ער פון לאַגער אַרויס-געשיקט אַ בריוול:“

„איך בין גליקלעך, וואָס איך געפין זיך צוזאַמען מיט אברהם אבינוס אייניקלעך.“

„אין די לאַגערן האָט ער באהבה מקבל געווען דאָס לעבן פון פייז און יסורים. ער איז געווען שוואַך און האָט נישט געקענט גיין צו פיזישער אַר-בעט, האָט מען אים געמאַכט פאַר אַן אויפזעער פון די לאַגער-קלאַזעטן.

„אין די לאַגערן האָט מען דערציילט, אַז ווען מען האָט געפירט זעליק הירש קאַלמאַנאוויטשן צום טויט, האָט ער אויסגעשריגן:

— איך לאַך פון אייך, איך האָב פאַר אייך קיין מורא נישט! איך האָב אַ זון אין ארץ ישראל.“

ווילנע איז אַ לעגענדע, אַ משל קעגן דער כנסת ישראל. כבוד צו די ייִדן וואָס האָבן אַזוי ווונדערלעך לעגענדאַריזירט זייערע לעבנס און געלעבט אַ סימבאָליש ייִדיש לעבן הונדערטער יאָרן.

יידישע פארטיזאנער

משה קאגאנאוויטשעס בוך — „דער יידישער אַנטייל אין דער פּאַרטיי־זאַנער באַוועגונג פון סאָוועטרוסלאַנד“, איז אַן אויסגאַבע פון דער צענטראַ־לער היסטאָרישער קאָמיסיע, ביים פּאַרטיזאַנער פּאַרבאַנד אין איטאַליע. איך ווייס נישט ווי היסטאָריש עס זענען אַלע עפּיזאָדן, וואָס ווערן געבראַכט אין דעם בוך פון קנאַפע פיר הונדערט זייטן, אָבער דאָס ווערק איז אַ ווערק פון אַביסל טרייסט און אַ סך גרויסע מעשים. כ'מייין חלילה נישט צו וואַרפן אַ חשד אויף דער היסטאָרישקייט פון די מאַטעריאַלן און די הונדערטער עפּי־זאָדן, וואָס ווערן געבראַכט אין דער ריזיקער זאַמלאַרבעט, נאָר כ'בין זיכער אַז ס'איז ביי די משונהדיקע באַדינגונגען געווען אוממעגלעך אַנצוהאַלטן די היסטאָרישע אָביעקטיווע פּינקטלעכקייט. ס'איז אָבער גאַרנישט נייטיק געווען אַזאַ אָביעקטיוויטעט, ווייל אויב אַפילו ס'האַבן זיך אין דער אַרבעט אַריינגעריסן עטלעכע נישט־דורכגעקאַנטראַלירטע עפּיזאָדן, איז דאָס גאַנצע ווערק אַזוי פּאַרכאַפּנדיק און דערצו אַזוי נייטיק, אַז דאָס לעבן פון די ייִדי־שע פּאַרטיזאַנער „אין די וועלדער, פּושטשעס און בלאַטעס פון ווייסרוסלאַנד און אוקראַינע“ ווערט ביי דער האַלב־לעגענדאַרישער, קוואַזי־היסטאָרישער באַלייכטונג פּאַרוואַנדלט אין אַן עפּאַפּיע פון ייִדישע וואַלד־העלדן, אַן געלע לאַטעס, וואָס האָבן זיך נישט באַהאַלטן פון שונא, נאָר אים אויסגעזוכט.

אַ שאַד בלוז, וואָס דאָס בוך פּאַרמאַגט נישט אַביסל מער בעלעטריס־טישן אַטעם, כ'זאָג נישט — בעלעטריסטישע פעיקייט, נאָר פשוט ווילן אונדז צו געבן שילדערונגען איבער דעם לעבן פון אונדזערע ייִדישע וואַלד־גולנים. דערפאַר קריגן מיר אין דעם בוך אַ טיפּערן איינדרוק וועגן דעם טויט פון די דריי טויזנט פּאַרטיזאַנער, ווי וועגן זייער לעבן אין די וועלדער. דער רייכער עפּיזאָדישער מאַטעריאַל און די אַלגעמיינע אָפהאַנדלונגען יאָגן ווי אין אַן אַלטן פּילם, ווייל דער מחבר האָט אונדז געוואַלט געבן וואָס מער כראַניק פון אונדזער פּאַרגאַנגענהייט, איידער זי גליווערט און ווערט אינגאַנצן לע־גענדע. אין דעם געיעג האָט ער אָבער צופיל מוותר געווען אויף דעם טאַג־טעגלעכן און נאַכט־נאַכטיקן לעבן פון די ייִדישע פּאַרטיזאַנער, וואָס האָבן געמוזט אַרבעטן צוזאַמען מיט לעבלעכע און גיפטיקע ייִדן־פרעסער ווי גראַ־טעסק דאָס זאָל נישט קלינגען. די ייִדישע פּאַרטיזאַנער האָבן געליווערט אויף די נאַציס, אָבער אויף זיי אַליין האָבן כסדר געליווערט די געמיינסטע מער־

דער. די „ווייסע“ פאליאקן האבן געשווירן אומצוברענגען באַלשעוויקעס, באַציס און יידן. די אייגענע באַלשעוויסטישע פאַרטיזאַנער זענען אויך געקורמען אין די וועלדער אַנגעשטעקט מיט אַ גרייטן אַנטיסעמיטיזם. די וואַלד־געזעצן זענען געווען שטרענגע, אָבער פאַר די ייִדישע פאַרטיזאַנער זענען זיי אַפּטמאַל געווען דרייפּאַך שטרענג. לעבן איז געווען הפּקר, מ'האַט נישט גע־ציטערט פאַרן אייגענעם לעבן, נאָר מ'האַט עס געזשאַלעוועט, ווייל יעדער ייִדישער פאַרטיזאַן האָט זיך נישט נאָר באַטראַכט פאַר אַ סאָלדאַט, נאָר אויך פאַר אַ נקמה־געמער.

ייִדישע העלדן זענען געשטאַרבן אָן מורא, זיי האָבן זיך געלאָזט פייניקן און נישט געגעבן דעם שונא קיין אינפאַרמאַציע, זייער לעצטע פרייד איז גע־ווען דער געדאַנק, אַז זיי האָבן גענומען נקמה. אפילו צוועלף־יעריקע ייִדישע פאַרטיזאַנער האָבן געדינט דער פאַרטיזאַנקע מיט מסירת־נפש און געהאַט כלל־פאַראַנטוואַרטלעכקייט. אויך זיי האָבן אין די לעצטע מינוטן פאַרן טויט אַרויסגעשמוגלט צעטעלעך, אַז זיי ווערן געפייניקט אויף אַ באַרבאַרישן אופן, אָבער דער שונא וועט פון זיי גאַרנישט אַרויסקריגן.

די ייִדישע פאַרטיזאַנער זענען געקומען אין די וועלדער נישט נאָר, ווייל זיי האָבן זיך געוואַלט אויסבאַהאַלטן און אפשר אויך ראַטעווען ס'אייגענע לעבן, נאָר זיי זענען אויך טיילווייז געלאָפן אין די וועלדער ראַטעווען דעם ייִדישן כבוד. אַט דאָס געפיל פון ראַטעווען נאַציאָנאַלן כבוד האָט נישט באַ־אומרויקט דעם דורכשניטלעכן סאָוועטישן פאַרטיזאַן, וואָס האָט געוויסט אַז זיין לאַנד שלאַגט זיך העלדיש מיטן שונא. דער ייִדישער פאַרטיזאַן האָט גוט געוויסט, אַז זיין געטאָ־לאַנד האָט נישט אַרויסגעשטעלט דעם שונא דעם מינדסטן ווידערשטאַנד און אַז דערפאַר איז ער דאָ אַ נישט־אויסדערוויילטער שליח פון זיין פּאָלק. ער, דער באַזונדערער פאַרטיזאַן, איז נישט דער אַרויס־העלפער פון זיין אַרמיי, דער וואָס דאַרף דעם שונא בלויז לייגן שטיינער אין וועג, נאָר ער איז די אַרמיי אַליין און ער האָט דערפאַר שטענדיק געזוכט דעם שונא, כדי טועם צו זיין דאָס געפיל פון קעמפן און אפילו פאַלן אין אַ שלאַכט.

די ייִדישע פאַרטיזאַנען־באַוועגונג איז געווען אפשר אויסשליסלעך אַ באַוועגונג פון יוגנטלעכע. זיי האָבן נישט געהאַט די צוגעבונדנקייט צו קיין פאַמיליע און זיי האָבן געפילט, אַז זיי האָבן דאָ גאַרנישט וואָס אָפּצוהילטן אויפן אַרט. זיי האָבן געאַנט אַז אַלץ וועט אַוועק מיטן רויך. זיי זענען אַוועק אין די וועלדער, געטריבן קודם־כל פון יוגנטלעכער געוואַגטקייט און פון אַ טיף־נאַציאָנאַלן באַוויסזייַן, אַז זיי פירן אין די וועלדער ייִדישע מסירת־נפש, וואָס וועט אויסזוכן און קריגן אַ געלעגנהייט צו נעמען נקמה פאַר די

טויטן, וואָס די ווילדע בעסטיעס האָבן מבוזה געווען. די וועלדער זענען די נאַצי־חיות דערגאַנגען די יאַרן, ווייל זיי האָבן קיינמאַל נישט געוויסט, ווי גרויס איז דער פּאַרטיזאַנען־שונא און זיי האָבן מורא געהאַט פאַר דעם וואַלד, וואָס האָט אויף זיי געלויערט מיט טויזנט שרעקן. אַפילו ווען זיי האָבן איינ־גענומען גאַנצע געגנטן, האָבן זיי קיינמאַל נישט באַזיגט דעם וואַלד. זיי האָבן קיינמאַל נישט געוויסט ווי גרויס די אַרמיי דאַרף זיין, כדי צו באַ־צווינגען די בלאַטעס און פּושטשעס, וווּ עס זענען געלעגן באַהאַלטן די העלדן, וואָס האָבן סיי־ווי מפקיר געווען זייערע לעבנס און וואָס זענען אַפילו נישט געווען געבונדן דורך כלומרשטע מלחמה־געזעצן.

אַט דער רייזיקער מאַטעריאַל ווערט אויף אַ ווונדערלעכן אופן גוט צו־זאַמענגעקנאַטן אין משה קאַגאַנאַוויטשעס אַרבעט. אַ סך קאַפיטלען ענדיקן זיך מיט אַ פּלאַמיקן סך־הכל, וואָס איז ווי אַ רעזומען פון דעם געזאַמלטן מאַטעריאַל. ווי טרוקן דער מאַטעריאַל זאל אַפט נישט אויסזען און ווי זאַכ־לעך ער זאל נישט איבערגעגעבן ווערן, צינדט ער דעם היסטאָריקער אָן מיט פייער פון קדושה, בפרט ווען דער היסטאָריקער אַליין האָט זיך גאַר שטאַרק באַטייליקט אין די העראַישע קאַמפּן און אויף קיין איין מאַמענט נישט פאַר־געסן, אַז די רעשטלעך האַלב־געפּרוּיענע קעמפּערס קעמפּן נישט נאָר קעגן דעם שונא, נאָר פאַר דעם ייִדישן פּאַלק.

דאָס בוך איז אַ נייטיק בוך אויך דערמיט, וואָס די אַלע העלדישקייטן זענען נישט פאַרשריבן געוואָרן אויף דעם ייִדישן חשובּן; פּונקט ווי מ'האַט אונדזערע קדושים געמאַכט פאַר אַנאַנימע קרבנות פון דער וועלט־מלחמה, האָט מען אונדזערע העלדישע מעשים אויך פאַרשלונגען אין סכּום פון דער אַלגעמיינער פּאַרטיזאַנע. דאָס בוך קאַגאַנאַוויטשעס איז נייטיק פאַר אונדז, כדי מיר אַליין זאָלן דאַרט געפינען אַביסל ייִדישע טרייסט. ס'וויילט זיך אויסרופן אמן, ווען מען ענדיקט דאָס בוך און מ'לייענט די דאָזיקע פּלאַמיקע ווערטער:

„אייביק וועלן בלייבן אין זכרון יענע סצענעס און בילדער ביי די אַנטיילנעמענדיקע אין די לעגענדאַרע קאַמפּן און לוייערונגען, ווען עשאַלאַגען זענען געפּלויגן אין דער לופטן, ווען דייטשישע מערדערס זענען געפּאַלן פון ייִדישע קוילן און ווען ייִדיש בלוט איז באַצאַלט געוואָרן מיטן פאַררעטערישן בלוט פון די רוצחישע שכנים־פעלקער. קיינמאַל וועלן מיר נישט פאַרגעסן די פּיל טויזנטער ייִדישע פּאַרטי־זאַנער, וועלכע זענען אין דעם דאָזיקן היסטאָרישן געראַנגל געפּאַלן פאַר דער זאַך פון נקמה. זייערע קברים זענען צעזייט איבער די רחבותן און בלאַטעס, פּושטשעס און וועלדער פון ווייסרוסלאַנד און

אוקראַינע. די זאך פאַר וועלכער זיי זענען געפאלן, וועט ווערן דער קניז פון גאַנצן ייִדישן פּאָלק אויף אַלע צייטן און דורות.

דאָס בוך איז פּרײַער פון אַלץ אַ געדענק־בוך, אָבער אויך אַ טרייסט־בוך פאַר די אַלע, וואָס פּילן אַז אונדזער פּאָלק קען נישט נאָר לעבן מיט העלדישן מאָרטירער־טום, נאָר מוז אויך איבערלאָזן די געשיכטע פון איר מאָרטירער־שער העלדישקייט. פאַראַן אַ דירעקטע, נאַציאָנאַלע שייכות צווישן די ברייִ־דער און שוועסטער, וואָס זענען געפאלן אין די וועלדער ווי פאַרטיזאַנער און צווישן די ברידער און שוועסטער, וואָס זענען געפאלן אין קאַמף קעגן די ענגלענדער און די אַראַבער, כדי צו זיכערן דאָס אַרט פאַר דער שארית הפליטה אונדזערער. ס'איז די פאַרזעצונג פון זעלביקן קאַפיטל און דער קאַמף אין די פּושטשעס און אין די בלאַטעס, ווי ביים נגב און ירושלים, איז אַלץ געווען אַ קאַמף פאַר דעם ייִדישן כבוד.

ווען ס'רעדט זיך וועגן ייִדישן כבוד דאַרף מען געדענקען, אַז ס'האַנדלט זיך מער אין אונדז די לעבעדיקע און נישט אין באַשיינען אונדזערע קדושים, וואָס האָבן נישט געהאַט די מינדסטע געלעגנהייט צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד, וואָס זייער מענטשלעכע ווירדע איז געטראָטן געוואָרן מיט די פּיס אויף אַ מעטאָדיש־סאַדיסטישן אופן, ביז מ'האַט פון זיי אַרויסגעפייניקט יעדער גע־פּיל פון ווידערשטאַנד. קיינער דאַרף זיי נישט פאַרענטפערן. זיי זענען ביס־לעכווייז אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין אַ צושטאַנד פון טויט־פּאַסיוויטעט און דאָס איינציקע לעבעדיקע געפּיל איז געווען דער געדאַנק, אַז דער טויט וועט באַפרייען פון אַלע צרות. ס'וועט אַוודאי קומען אַ צייט — און מיך אַרט נישט אַז עס וועט נאָך נעמען טויזנט יאָר — אַז דער גאַנצער באַגריף פון מאַנען ווידערשטאַנד ביים קרבן וועט קלינגען ווי אַ פאַלשער טאָן פון אונדזער פּאַל־שער ציוויליזאַציע. אַז דער מערדער און דער קרבן זאָלן ביידע זיצן אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק, נאָך דעם לעצטן סך־הכל, וועט אין דער ווייטער צוקונפט אויסזען ווי אַ שטיק באַרבאַרישע פאַרצייטיקייט. ווען מערדער שטייט קעגן קרבן, ווערט מאָרד נאָך הימל־שרייענדיקער, אויב דער קרבן האָט געהערט צו די סאַמע הילפלאָזסטע, אַפילו ווען די הילפלאָזיקייט איז געווען אַן איינגעוואָרצלטע, אַ ירושהדיקע. אַזעלכע קרבנות זענען געווען קינ־דער און דער מערדער ווערט טויזנט מאָל מער מערדער, ווען ער האָט פאַר־שניטן אַזאַ קינדער־פּאָלק, וואָס האָט זיך נישט אויסגעטויגט צו ווידערשטאַנד. פאַראַן אַ קאַפיטל אין קאַגאַנאוויטשעס בוך וועגן די סיבות פון דער ייִדישער קאַמף־פּאַסיוויטעט אין די געטאָס. דאָס איז אַ שמועס מיט סאַווע־טישע פאַרטיזאַנער, וואָס האָבן געפרעגט פאַרוואָס יידן האָבן זיך „געלאָזט“ אויסקוילען און אויך אַ שמועס מיט זיך. די ייִדישע פאַרטיזאַנער האָבן פאַר

די פרעמדע אָנגעגעבן פאַרשיידענע סיבות, ווי למשל, אַז ייִדן האָבן נישט צוגעלאָזט דעם געדאַנק, אַז מ'וועט טאַקע אויסהרגענען אַ גאַנץ פּאָלק. די ייִדן האָט מען לייכט געקענט קאַנצענטרירן אין שחיטה־צענטערן; נישט גע־ווען קיין געווער; די ייִדישע פּאַמיליע־צוגעבונדנקייט; ייִדן זענען מאָראַליש און פּסיכיש איינגעבראַכן און דערנידעריקט געוואָרן דורך די דייטשן; די ברענענדיקע שנאה פון די אַרומיקע פעלקער, וואָס האָבן געהאַלפּן די דייטשן אויסראַטן די ייִדן.

אַבער דער מחבר גיט אָן, אַז די ייִדישע פּאַרטיזאַנער האָבן אַליין גע־ווייטיקט איבער דער ייִדישער אַזוי גערופּענער פּאַסיוויטעט און זיי האָבן צווישן זיך אַליין אָנגעגעבן גאַנץ אַנדערע סיבות, וואָס זיי האָבן כלומרשט באַהאַלטן פון די גויים. די אַנדערע סיבות זענען: אַז די ייִדן אין גלות האָבן נישט געהאַט קיין קאַמף־טראַדיציע; די ייִדישע יוגנט האָט געקראַגן אַ פּאַ־ציפּיסטישע דערציִונג, דער נישט־דערציִוגענער ייִדישער שטאַלץ; דער ייִדי־שער געדאַנק פון הייליקער באַציונג צום לעבן און צום סאַמע סוף אַפילו דער גלות־קאַמפלעקס, וואָס האָט אונדז געגעבן דאָס געפיל פון זיין אויף חסד ביי פרעמדע פעלקער.

אַט דאָס דואַלע קאַפיטל פון אויסטענהן זיך מיט פרעמדע און מיט זיך אַליין איז זייער און זייער אינטערעסאַנט און איז, לויט מיין מיינונג, אַ היפ־שע קאַפיטולאַציע צו דער אָנגענומענער גויִישער מיינונג, ווייל די אורזאַכן, וואָס די פּאַרטיזאַנער האָבן געגעבן די גויים, דאַרפן זיין פולשטענדיק גענוג אויך פאַר ייִדן. מיר טאָרן נישט אַוועקזעצן אונדזערע מיליאָנען קדושים אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק, ס'איז ממש אַן אַבסורד, אַז מיר זאָלן אַריינפאַלן אין זיך־פייניקונג און זוכן כלומרשטע טיפּערע סיבות פאַר דער זייער נאַ־טירלעכער פּאַסיוויטעט פון אונדזער פּאָלק. די דאָזיקע סיבות — כלומרשט אייגענע ייִדישע סיבות — און זעלבסט־באַרעכטיקונגען זענען פונקען פון פחדנות, וואָס פאַסן אַוודאי נישט פאַר קיין פּאַרטיזאַנער. אויף קיין איין מי־ליאַנסטל פון אַ רגע טאָרן אונדזערע קרבנות נישט זיצן אויף אַ באַשולדי־קונגס־באַנק.

אויב מיר רייִדן יאָ וועגן דעם ייִדישן פּאַרטיזאַן, וואָס האָט געראַטע־וועט דעם ייִדישן כבוד, מיינען מיר דעם ייִדישן כבוד, וואָס האָט אַפילו ביי אַזעלכע שוידער־אומשטענדן אַרויסגעגעבן פון זיך אַזאַ גרויסע צאַל העלדן. משה קאַגאַנאָוויטשעס זאַמל־אַרבעט איז נישט קיין „שיין“ בוך פון „שיינע“ העלדנטאַטן, נאָר פון ייִדישע מעסער, רעוואָלוציער, גראַנאַט און אַפילו האַק־העלדן. ס'איז כדאי צו לייענען און זען, ווי ייִדן זענען אין וואַלד פאַרהאַר־

טעוועט געוואָרן און ווי די דייטשן האָבן געציטערט פאַר אַ „יִיִדישן“ טויט.
 ווען זיי זענען אַריינגעפאַלן צו יִיִדישע פאַרטיוואַנער אין די הענט.
 ס'איז כדאי דאָס אַלץ צו לייענען, כדי צו שפירן אַז בעתן לייענען בענטשן
 מיר די יִיִדישע הענט, וואָס האָבן געקענט הייבן אַ האַק. מיר שטעלן אונטער
 אונדזערע אייגענע פלייצעס בשעתן לייענען און מיר העלפן די יִיִדישע גולנים,
 וואָס האָבן געמוזט אַוועקלייגן די אַלטע יִיִדישע איראַניע אויף דעם השבון
 פון אונדזער גולנשאַפט. מיר שטעלן אונטער אונדזערע פלייצעס און מיר
 הייליקן דעם קאַמף מיט דער גויִישער האַק, וואָס אונדזערע יִיִנגלעך זענען
 געצוונגען געווען אויפצוהייבן אין אַ וועלט פון בלוט, מאַרד און נקמה!

.1949

ווילנע 1939, מאַסקווע 1949

פאַרוואָס איז די יידישע ליטעראַטור און די יידישע פרעסע ליקווידירט געוואָרן אין סאָוועט־רוסלאַנד? ווייל אזוי איז שוין פון לאַנג געווען אַנגער־צייכנט, אַז די פאַרשלעפטע קרענק, דאָס יידישע וואָרט, זאָל זיך דאַרטן מער נישט פּלאַנטערן אונטער די פּיס. אַוודאי איז אונטערגעקומען אַן אויסרייד, אַפילו די סאָוועטישע גערעכטיקייט טוט נישט קיין „אומרעכט“ אַן אַ „גע־רעכטן“ אויסרייד. דער אויסרייד איז דאָסמאָל געווען מדינת ישראל. ס'האָט זיך אַנגעהויבן וואָרפן אין די אויגן אַ גייסטיקע ברודערונג, צווישן יידן אין סאָוועטרוסלאַנד און יידן אין מדינת ישראל. גראַמיקאַס פּאָליטישע רייד ביי דער ירען זענען גענומען געוואָרן צו עמאַציאָנעל פון יידן אין סאָוועטנפאַר־באַנד, און דאָס ביסעלע יידיש אין סאָוועטנפאַרבאַנד, וואָס האָט נאָך אַלץ דערלעבט די אַנטשטייונג פון דער יידישער מדינה, האָט אַנגעהויבן, מיט דער גרעסטער פאַרויכטיקייט, אַרויסווייזן אַן אינטערעס צו די געשעענישן. דער פאַרויכטיקער אינטערעס איז אַבער געווען פאַרדעכטיקטער ווי דער גלייכגילט פון די קאַזאַכן אַדער גרוזינער. דער אינטערעס צו מדינת ישראל האָט געזונגען צווישן די גלייכגילטיקע שורות פון אַלץ וואָס ס'איז געשריבן געוואָרן אין דער יידיש־סאָוועטישער פרעסע. איז דאָס געווען דער אויסרייד פאַר דער ליקוידאַציע פון יידישן וואָרט און פון יידישן שרייבערטום אין סאָוועטנפאַרבאַנד. די מוראדיקע סאָוועטישע האַק האָט זיך דאָ אויף אַ גרוי־זאַמען אופן אָפגערעכנט מיטן יידישן וואָרט, אַ סך גרויזאַמער ווי מיט אַני־דערע נאַציאָנאַליטעטן. אַנגענומען אַז דער „מיסטישער“ אינטערעס פון יידי־שע שרייבערס צום „מיסטישן“ ציוניזם — (כ'נוץ דאָ ערנבורגס אַ באַגריף, וואָס איז געווען דער סיגנאַל פאַר דער פאַרטיליקונג פון יידיש אין סאָוועטנ־פאַרבאַנד) אַז די אַנגעהויכטע, קוים אַנגעווינקענע שמחה מיט מדינת ישראל איז טאַקע געווען אַן אַנטיסאָוועטישע אַקציע, וווּ זענען איצטער דאָ די נייע יידיש־סאָוועטישע זשורנאַלן און אויסגאַבן, די נייע שרייבערישע נעמען, וואָס זענען געקומען פאַרנעמען דאָס פּלאַץ פון דער ליקווידירטער יידישער קאַנ־טעררעוואָלוציע? האָט מען דען געשלאָסן רוסישע צייטונגען, ווען מען האָט אַנטדעקט גאַנצע נעסטן פון קאַסמאָפּאָליטיזם? ניין, בלויז אויף יידיש איז אויסגעפאַלן די ביטערע גזירה פון טאַטאַלער אומברענגונג פאַר דעם באַגאַנ־גענעם חטא פון שלעכט אויסטייטשן גראַמיקאַס רעדע.

ווייל דאס אלץ איז געווען נישט מער ווי אן אויסרייד. די רוסישע פרע-
סע איז קיינעם נישט געווען אין וועג, ווען מ'האט גערייניקט די „אויסגע-
ווארצלטע קאסמאפאליטן“. סאָוועטרוסלאַנד איז קיין איין רגע נישט גע-
בליבן אן אַ רוסישער צייטונג, ווען מ'האט פון אונטער דער ערד אויסגעגראָבן
די צענדליקער „אויסלענדער“ און „היימלאַזע קאסמאפאליטן“. סאָוועטרוס-
לאַנד האָט זיך אַליין נישט אַרונטערגענומען דעם קאַפּ דורך זיך-ליקווידאַ-
ציע פאַר איר פרעסע. זי האָט זיך עס נישט דערוועגט צו טאָן צו קיין אַנדער-
רער נאַציאָנאַליטעט פון די אַלע סאָוועטישע רעפּובליקן. אָבער יידן זענען
אַרויס פון דער רייניקונג מיט אַן אָפּגעהאַקטן קאַפּ. פאַרוואָס? ווייל אין די
העכערע סאָוועטישע קרייזן איז מען שוין לאַנג געווען אומגעדולדיק מיט דעם
״ידישן נאַציאָנאַליזם״, וואָס האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן, דורך יידישע
אותיות אין קיעוו, אַדעס, אַדער נאָך חוצפהדיקער — אין מאַסקווע. מען
האַט געוואָלט פאַרטרייבן דעם יידישן אַלף־בית קיין ביראַבידזשאַן, אָבער
ער האָט זיך נישט געלאָזט.

די אייגענע סאָוועטישע יידישע אַסימילאַטאָרן האָבן אונטערגעהאַקט די
וואַרצלען פון יידישן אינהאַלט. זיי האָבן פיינט געהאַט יעדער מאַניפעסטאַ-
ציע פון יידישן המשך און דאָס האָט זיך איבערגעגעבן אין די העכסטע קרייזן
פון דער באַלשעוויסטשישער רעגירונג, וואָס האָט נישט פאַרשטאַנען, אויף
וואָס אייגנטלעך דאַרפן מאַסקווער יידן און אייגענע פרעסע, מיט אַן אייגע-
נעם יידישן מלוכה־פאַרלאַג?

יידיש איז בלויז טאָלערירט געוואָרן אין סאָוועטרוסלאַנד אַזוי לאַנג ווי
ס׳איז פאַרגעקומען אַ נאַטירלעכע איינשרומפונג. יידישע שולן זענען פאַר-
שוונדן, יידישע טעגלעכע צייטונגען זענען געשלאָסן געוואָרן, יידישע ביי-
כער זענען נישט געלייענט געוואָרן. אַט דאָס איז באַטראַכט געוואָרן פאַר
נאַרמאַל — גיכע אַסימילאַציע און די אויסלעשונג פון אַ יידישער אידענטי-
טיטעט.

דערפאַר, אַזוי גיך ווי מ'האַט באַמערקט אַז אין אַ סאָוועטישער ענציי-
קלאַפּעדיע רעדט מען ערנסט און ברייט וועגן אַ יידישער ליטעראַטור אין
סאָוועטרוסלאַנד, האָט מען דער יידישער ליטעראַטור גלייך דערלאַנגט מיט
אַ דובינע און געשריגן אַז זי האָט געקראָגן אַ געשוואַלענעם קאַפּ, אַז זי ליידיט
פון אַ גרויסקייט־מאַניע, אַז זי נעמט זיך חוצפהדיק צופיל פלאַץ.

די ליקווידאַציע פון יידיש האָט זיך דאַרט אָנגעהויבן גלייך מיט דעם
פאַנאַדערבלי? פון יידיש, ווייל די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועטרוסלאַנד
איז נישט געווען באַוואַפנט מיט קיין גייסטיק געווער, אַנטקעגן דער אייגענ-
זער אַסימילאַציע, וואָס האָט נישט פאַרשטאַנען, אויף וואָס מ'דאַרף יידישע

„שקאלעס“ מיט יידישע ביכער. בערגעלסאָן איז אַפילו אין די שענסטע צייטן געווען אַ סך מער אַז עקזאָטישע פּלאַנץ אין מאַסקווע, ווי אברהם רייזען אין גיריאַרק. דערפאַר, אַז מ'האַט נאָר געכאַפט דעם ריכטיקן אויסרייד, האָט מען פון יידיש אינגאַנצן אַרונטערגענומען דעם קאַפּ. ס'איז זיכער, אַז דאָס איז געטאָן געוואָרן מיט דער הילף און מיט דער ברכה פון אַ סך קאַמוניסטישע אַסימילאַטאָרן, וואָס האָבן די גאַנצע צייט געקריצט מיט די ציין אויף דער הרחבהדיקער עקזיסטענץ פון יידיש אין סאָוועטרוסלאַנד. זיי, די אַסימילאַטאָרן, האָבן אין יידיש געזען דעם עספּעראַנטאָ, וואָס פאַרבינדט אַלע יידן איבער דער וועלט. זיי האָבן געוואַלט אַפּשניידן אַלע באַצונגען מיט יידן אומעטום. זיי האָבן די גאַנצע צייט געזוכט צו איזאָלירן די יידן אין סאָוועטנפאַרבאַנד, ביז זיי האָבן געכאַפט ביי דער האַנט דעם יידישן אַלף־בית, אַז ער קניפט גייסטיק אָן פאַרבינדונג מיט די אַספּיראַציעס פון יידן איבער דער וועלט, אַרום דער אַנטשטייונג פון מדינת ישראל. העברעיִש איז שוין לאַנג אויסגעוואַרצלט געוואָרן, די יידישע אַסימילאַציע און די סאָוועטישע הערשאַפט האָבן אָבער אין יידיש אויך אַנטדעקט גענוג העברעיִשקייט און זיי האָבן עס אָפּגעשאַפט מיט אַ דעקרעט.

ס'איז כּדאַי צו לייענען ש. קאַטשער גינסקי'ס קליין, אָבער נוצלעך ביכל — „צווישן האַמער און סערפּ“, וואָס ברענגט אַרויס בולט, אַז די ליקווידאַציע פון יידישן גייסטיקן לעבן אין סאָוועטרוסלאַנד איז איצט בלוז פאַרענדיקט געוואָרן, אָבער דער אָנהייב איז געקומען אַ סך, אַ סך פּריער. קאַטשערגינסקי ווייסט וואָס ער רעדט. ער איז אַליין געווען אַ קאַמוניסט, געזעסן אין פּוילישע טורמעס פאַר קאַמוניזם. ער איז געווען אַ פאַרטיזאַן און ער האָט אויף זיינע אייגענע פּלייצעס דורכגעטראָגן די שטופּנווייזע גייסטיקע און פיזישע ליקווידאַציע פון יידישן פּאָלק אין פּוילן און אין סאָוועטנפאַרבאַנד. קאַטשערגינסקי פאַרמאַגט אַ סך טעמפּעראַמענט, אָבער דאָס קליינע ביכעלע האָט ער דווקא אָנגעשריבן קיל און זאַכלעך.

דער פּאַקט וואָס שניידט זיך אַריין אין זכרון איז די אַפּשטעלונג פון זלמן רייזנס „ווילנער טאַג“, גלייך אויפן צווייטן טאַג ווי די צייטונג האָט פייערלעך באַגריסט דעם סאָוועטישן אַריינמאַרש קיין ווילנע. דערציילט קאַטשערגינסקי: „עס איז געווען זיכער, אַז דער «ווילנער טאַג», וואָס איז געווען באַקאַנט ווי אַ פּראָסאָוועטישע צייטונג, וועט ביי דער נייער רעגירונג גלייך איינגעלידערט ווערן אין יידיש־סאָוועטישן צייטונגסוועזן... האָט מען זיך געוואַלט טרייסטן און מען האָט זיך אַליין געפרווט איבערצייגן, אַז אויב דער «ווילנער טאַג» וועט נישט דערשיינען, וועט במשך פון עטלעכע טעג אַרויסגעגעבן ווערן אַ צווייטע צייטונג פאַר דער גרויסער יידישער באַפעל-

קערונג... איז אוועק א וואך, א צווייטע, עס האט אנגעהויבן דערשיינען א פוילישע צייטונג, א רוסישע צייטונג, קיין יידישע אלץ נאך נישט. יידן זענען ארומגעגאנגען דענערווירטע, ס'טייטש ווי קען דאס זיין, ווי איז דאס מעגלעך. מער פון אלעמען האט עס געווייטיקט די יידישע קאמוניסטן און זייערע סימפאטיקער..."

נישטאָ קיין יידישע צייטונג, אבער שפעטער קומען נאך ערגערע קלעפן. זלמן ריזן, יוסף טשערניכאָוו, צינצינאָטוס, אַנאַ ראָזענטאַל, אַדוואַקאַט טייטעל, חיים וואַלט, י. זשעלעזניקאָוו ווערן אַרעסטירט.
 „וואָס טוט זיך דאָ? וואָס טוט זיך דאָ? מען האָט נישט געקענט דערגיין וווּ זיי זיצן, אין ווילנע, אַדער ערגעץ אַנדערשוו אַרויסגעשיקט... ווי פאַר-שוונדן פון דער וועלט.“

ווילנע 1939, מאַסקווע 1949, ס'זאל פעלן אַ האָר. דער גורל פון ווילנער יידן אין טאַג פון זייער באַפריינג איז געווען דער אַנגעצייכנטער גורל פאַר די מאַסקווער יידן פונקט צען יאָר שפעטער. יידן קענען זיך באַגיין אַן אַ צייטונג, אַן יידישע שרייבערס און אַן זייערע טוערס.
 ווי פאַרשוונדן פון דער וועלט!

קאַטשערגינסקי ווייזט אונדז אויך די פיינטשאַפט פון סאָוועטישע אַסי-מילאַטאַרן צום יידישן וואָרט. זיי האָבן אַנגעהויבן די ליקוידאַציע און די סאָוועטישע הערשאַפט האָט עס איצט פאַרענדיקט.

.1950

שמערקע קאטשערגינסקי

דער טויט פון דעם שרייבער-פארטיזאן שמערקע קאטשערגינסקי האט ארויסגערופן טיפן, און נישט בלויז נוסחדיקן טרויער, אומעטום ווו דאס יידישע ווארט ווערט געהערט און געאכט. אים האט אוועקגענומען פון אונדז א שליח פון מלאך המות, וואס האט זיך אפשר מער געפאסט פאר דעם קוועק זילבערדיקן יונגן ייד. ער איז אומגעקומען אין אן עראפלאן-קראך, פליענדיק פון א יידישער, געזעלשאפטלעכער שמחה, פון א דריטן סדר, איינגעארדנט פון דער הסתדרות. ער איז פארשוונדן, באוועגנדיק זיך, ארויסגעריסן גע- ווארן פון צענטער פון לעבן, צום 46סטן יאר.

קיין אנדער טויט האט, דאכט זיך, קיין שליטה נישט געקענט האבן איי- בער אים. אפילו אין טויט איז ער אוועק, צוזאמען מיט נאך מענטשן, אין א מסיבה, ווי ער האט געלעבט — תמיד מיט מענטשן.

און אט דער אוועקפלי פון שמערקע קאטשערגינסקי האט איבערגעלאזט גאר א סך אבליים, וואס יעדער איינער פון זיי וועט זיך שפירן פאראיינזאמט, מיט דעם טויט פון א געטרייען חבר. און א חבר איז אים געווארן און פאר- בליבן יעדער איינער אויף וועמען ער האט בלויז איינמאל א קוק געטאן מיט זיינע פריילעכע, לעבעדיקע אויגן. דער שיקלדיקער בליק זיינער האט געווא- רעמט און געבליצט: יידישקייט איז טיפע חברשאפט, צוזאמענגעקניפט — א פאלק פון חברים.

רייפע חברשאפט מיינט געוויינלעך, אפגעקילטע, באזונדערדיקע. — אויפגעבויט אן אייגן הויזגעזינד, אן אייגן לעבן און אוועק מיט זיך, לעבנדיק מיט דעם ביסל געדענקשאפט. קאטשערגינסקי'ס חברשאפט איז געבליבן איי- ביק יונג. זי איז קיינמאל נישט אוועקגעוואקסן פון אים און ער איז נישט אויסגעוואקסן פון איר. ער האט זי קיינמאל נישט דערלאזט צום זכרון. ער האט די חברים זיינע נישט געוואלט געדענקען דורך פארגעסן. ער האט גע- לעבט ווי א יונג-חבר און זיך אויף קיין איין רגע נישט געוואלט אפרייסן פון זיינע חברים. און ווי שפעט פריינט זענען נישט אונטערגעקומען אין זיין לעבן, זענען זיי אלע פארבליבן ביי אים אין צירקל פון שפיל.

און דווקא ער האט געקענט זיין א פראקטישער מענטש, א גרויסער אר- גאניזאטאר, אן אונטערנעמער, אן אויפטויער, אבער דאס אלץ האט אים נישט געשטערט צו בלייבן דאס פארחלומטע יונגל, וואס האט קיינמאל נישט דער-

לאזט אַז אַקטיוויטעט זאָל אים פאַרגליווערן. אַקטיוויטעט קען אָפט פאַר-
גליווערן דעם יחיד, דעם מענטש, אויב מען לאָזט זיך נאָר, אויב מען מיינט
אַז ס'איז אויף אַלץ מכפר. שמערקע האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז אַק-
טיוויטעט דאַרף קוועלן פון אינערלעכער וואַרעמקייט, דאַרף אייביק געהאַלטן
ווערן פריש, און אַז בציבורדיקע טועוודיקייט מיינט ליב האָבן די מיטמענטשן,
וואָס מיט זיי טוט מען כלל-אַרבעט. אַז דער להבאדיקער אידעאַל מוז קודם-
כל שוין און תיכף ומיד ברענגען דיווידענדן פון חברשאַפט, וואָס אָן איר איז
יעדער מיטאַרבעט סטעריל.

אַזוי האָט געלעבט שמערקע קאָטשערגינסקי, אַזוי אַלט-פרענקיש האָט
ער געלעבט, ווי אַרויסגענומען פון שלום עליכום אַ קינדער-מעשה, אַ חדר-
מעשה, אַפילו ווען ער איז געווען אַ פאַרטיזאַן איז ער געווען אַ יידיש ל"ג-
בעומר יינגל, מיט אַ יידיש ביקסל. אַרום און אַרום האָט געבושעוועט די
ערגסטע רשעות אין דער מענטשלעכער געשיכטע, אָבער זיין האַרץ האָט עס
נישט חרוב געמאַכט. פון די טיפע וועלדער איז ער אַרויס מיט אַ נישט-איי-
בערגעפירט יידיש-יינגלש האַרץ. די פאַרטיזאַנישע ביקס האָט אים, אַדאַנק
דעם ליבן נאַמען, געשאַנקען ווונדערלעכע מאַמענטן, באַשיצנדיק דעם כבוד
פון מין-מענטש. ער האָט זיך געווערט און איינגעשטעלט דאָס ביסל האַזן-
לעבן, וואָס האָט געמוזט יעדער רגע זיין אַ העלד. אַזוי האָט געפאַדערט
דער מינדסטער שאַרף אין וואַלד. אָבער אַפילו דאָס האָט אים נישט פאַרהאַר-
טעוועט. דער יידישער גולן איז אויף קיין האַר נישט פאַרעלטערט געוואָרן.
ער איז אַרויס ווי ער איז אַריין — אַ ווילנער יינגל, מיט אַלע זכרונות פון
יינגלשאַפט.

מיט שמערקע קאָטשערגינסקי טויט איז דער טראַפּ געלייגט געוואָרן
אויף דעם מענטש, אין שרייבער. אַפילו זיינע ביכער וואָס ער האָט אונדז
אייבערגעלאָזט זענען געווען מענטש-ביכער, נישט קיין יחידותדיקע. זיין באַ-
שרייבונג פון פאַרטיזאַנען-קאַמפן, זיינע לידער פון די לאַגערן, וואָס זענען
אַלץ געווען צוזאַמענדיקע ביכער. קאָטשערגינסקי האָט ליב געהאַט צו זיגן
גען, אַנצופירן מיט אַ כאַר, אַזוי אַז דער גאַנצער כאַר זאָל ברענגען פון הת-
להבות. אַט דאָס האָט ער פאַרמאַגט אין אַ גרויסער מאָס. דער ליטוואַק האָט
געהאַט אין זיך אַ גוואַלדיקן חסידישן פלאַקער און גרויס התלהבות. אַלע זיי-
נע ביכער זענען דערפאַר געווען פון טיפן מענטשלעכן געזאַנג, סיי פון דעם
צוזאַמענזונג אין די וועלדער; פון דעם להכעיסדיקן אויפזינג אין די לאַגערן;
פון דעם בציבורדיקן ערב-טויט, ווען ווילנע איז ביסלעכווייז חרוב געוואָרן.
שמערקע קאָטשערגינסקי איז אומעטום געווען מיט מענטשן און מיט
זיי געלעבט, וואַרעם און אינטענסיוו געלעבט, אין גרעסטן שרעק, אין דער

מוראדיקסטער אימה. דאָס זענען זיינע ביכער, זיי לאָזן זיך נישט אָפטיילן פון דעם שרייבער, ווייל ער האָט זיי לכתחילה אַזוי אויפגעשריבן, אַז ס'זאל אין זיי לעבן דאָס לעבן, צוזאַמען מיטן שרעק פאַרן טויט. דערפאַר אַז ער איז אַוועק פון אונדז, האָט מען צום ערשטן מאַל דורך די אומאויפהערלעכע קלעפּ וואָס מיר האָבן לעצטנס געקראָגן, ליידנדיק שרעקלעכע אבידות אין די ליי־טעראַרישע און געזעלשאַפטלעכע בתי מדרשים און שטיבלעך אונדזערע, אויפ־געהערט צו ריידן נוסח־ליטעראַטור און גערעדט פון דעם לעבעדיקן און גע־טרייען חבר, וואָס איז אַוועק.

ער איז גלייך אויפגעקומען פון אַ טיפער צוזאַמענדיקייט, פון יונג־וויל־נע. ער האָט עס קיינמאַל נישט פאַרגעסן. דער אַקצענט איז ביי אים תמיד געווען אויף יונג, אויף ווילנע דער ייִדישער שטאַט, און אויף דער חברותא־דיקייט וואָס האָט צוזאַמענגעשמידט און געשטאַלטיקט יונג־ווילנע. יונג־וויל־נע איז ביי אים געוואָרן אַ פּילאָזאָפּיע פון ייִדיש לעבן. ער האָט פון די חרוב געוואָרענע ייִדן־גאַסן אַפּגעראַטעוועט דעם נוסח, און דורך אַלע זיינע וואָג־לענישן נישט פאַרגעסן די גרויסע צוואה פון צוזאַמענדיק ייִדיש לעבן, פון אַ ייִדיש מויל, מיט טייערע, מחיהדיקע ייִדישע ווערטער. אָבער בעיקר האָט ער געלייגט דעם טראַפּ אויף יונג־ווילנע. ער האָט געוויזן אַ ביישפּיל, אַז וויפּל דאָס לעבן זאל נישט עלטערן, טאָר עס נישט פאַרעלטערן די קערנדיקע יונג־שאַפט, וואָס יעדער ייִד מוז פאַרמאַגן און אַפהיטן אין זיך, כדי זיך צו ווערן אַנטקעגן פאַרשלעפּערונג און נאַציאָנאַלער לעטאַרגיע. ער איז פאַרבליבן אַ פאַרטיזאַן, וואָס האָט געקעמפט קעגן דער זיסלעכער פּאַסיוויטעט, וואָס וויל אונדז איינשלעפּערן, עמאַסקולירן, מאַכן פאַר אויס שעפּערישע ייִדן.

ס'איז קיינעם קיינמאַל נישט איינגעפאַלן צו זוכן זיין ליטעראַרישן פּאַס־פּאַרט, אַפּוועגן זיין קינסטלערישן אַפּשפּאַר, אים צוטיילן אַ קאַרטל לויט צו־געשניטענע שרייבערישע פּאַרדינסטן. אַלץ וואָס ער האָט געטאָן האָט ער עניוּתדיק געחתמעט. זיין אונטערשריפט האָט נישט געפּילדערט, נאָר גע־זונגען און גלייך געוואָרן אַלעמענס. זיינע לידער זינגט מען שוין ווי פּאַלקס־געזאַנגען און דאָס איז פאַר שמערקען די גרעסטע אַנערקענונג. ער איז זיך צעגאַנגען אין ייִדישע הערצער און איז געוואָרן אַ פּאַלקס־ליד.

אומעטום וווּ ער איז געווען איז ער געוואָרן אַ באַוועגלעכער טייל פון ייִדישן לעבן, אין פּאַריז ווי אין אַרגענטינע. אָבער דער צייכן פון זיין אַקטי־וויטעט איז תמיד פאַרבליבן חברשאַפט. ישראל עפרויקין האָט מיר אַמאַל דערקלערט, און מיר דאַכט זיך, אַז ער האָט אין דעם זיך געשריבן, אַז ייִדנטום איז נישט אַזוי אַ פּאַלק ווי אַ משפּחה. ביי שמערקען איז דאָס ייִדישע פּאַלק געווען חברשאַפט. אָבער נישט אויף דעם דאַגמאַטיזירטן, הגם זייער סימפּאַ־

טישן שטייגער פון קווייקער-פריינט, נאָר אין דעם פשוטן טייטש פון וואָרט. פון דעם אַלטן כל ישראל חברים. די גאַנצע אַקטיוויטעט זיינע האָט ער אַזוי אַנגעפירט, אַריינגעצויגן יעדער איינעם, אין דער טיפער חברשאַפט פון ייִדישן פּאַלק.

ביי דער טרויעריקער געלעגנהייט וויל איך זיך באַפרייען פון אַ מאַראַ-לישן חוב, וואָס איך האָב שמערקען קיינמאָל נישט אָפגעצאָלט ביים לעבן. איך בין זיכער, אַז איך בין נישט געווען דער איינציקער אַנזעצער, וואָס איז אים געבליבן אַ בעל-חוב. ער האָט ליב געהאַט צו טאָן פאַר אַנדערע אַזוי אימפעטיק און אַזוי ענערגיש, אַז ער האָט גאָר קיינמאָל קיין צייט נישט געהאַט צו קומען אויפמאַנען, און קיינער האָט אים נישט געקענט כאַפן אין אַ מינוט, ווען מען האָט געקענט אַריינכאַפן און אים אָפצאַלן און אָפדינען.

ווען ער איז געקומען צו אונדז צו גאַסט, צום ערשטן צונויפרוף פון קולטור-קאָנגרעס, האָב איך אים געזען בלויז געציילטע עטלעכע מאָל. ניר יאַרק איז אַ ביטערע שטאַט. מיר, דאָ, האָבן נישט קיין פריינטשאַפט-קולטור. מיר זענען בלויז סוף-וואַך חברים, און די חברשאַפט ווערט קאַרג פאַרטיילט. אַ גאַנצע וואָך שלאָגט מען זיך אַרויס פון די כוחות און מען האָט נישט דעם כוח זיך אָפצושטעלן.

ווען איך בין מיט אַ פינף יאָר צוריק געפאַרן צום אינטערנאַציאָנאַלן פען-קאָנגרעס אין ווענעציע, האָב איך זיך צוויי מאָל, הין און צוריק, צו עטלעכע טעג פאַרהאַלטן אין פאַריז. פון דער ערשטער מינוט וואָס איך בין אַנגעקומען אויפן לופטפעלד, ביז צום מאַמענט ווען איך בין אָפגעפאַרן, איז שמערקע געווען מיט מיר. ער האָט מיר, מיט ווונדערלעכער אויסגערעכנט-קייט, אַראַנזשירט מיינע טעג און נעכט, זיי פּראָגראַמאַטיזירט, מיר איבער-געלאָזט פונקט אַזוי פיל פּריוואַטקייט, וויפּל אַ מענטש דאַרף האָבן אין אַ פרעמדער שטאַט, און מיר צוגעשטעלט ממש שעהנווייז, אַזוי פיל לעבעדיקע, חברישע פאַראינטערעסירטקייט, וויפּל אַ מענטש מעג האָבן אין דער פרעמד. דערביי האָט ער נאָך באַדאַרפט אויף מיר טראָגן אַ שטיקל פאַרדראָס פאַר מיינע קאַלטע וואַגראַן-מאַס ווערטער, וועגן זיינע געזאַמלטע „לידער פון די לאַגערן“. איך האָב דעמאָלט זיך געשראַקן פאַר דעם אָנפאַל פון צופיל פּאַלקסטימלעכקייט. כ׳האַב מורא געהאַט אַז מיר וועלן זיך קיינמאָל נישט אַרויסראַטעווען פון דער קינסטלערישער פּרימיטיוויטעט, וואָס אונדזער תקופה האָט אויף אונדז אַנגעשיקט.

אַבער אין שמערקען איז נישט געווען צו באַמערקן קיין סימן פון פאַר-איבל. ער האָט עס מיר קיינמאָל נישט פאַרגעוואַרפן, נישט מיין ניר-אַרקישיע פרעמדקייט, ווען ער איז געווען ביי אונדז צו-גאַסט, און נישט מיין קריטיק.

סיידן מען זאל זאגן, אז זיין ווונדערלעכע ווארעמקייט, וואס ער האט מיר געשאנקען דורך די טעג און נעכט אין פאריז, וואס ער האט בפירוש דירי גירט פאר מיר ווי א געניטער כארמיסטער — אז אין אט דער איבערגעבני קייט און גאסטפריינטלעכקייט איז געלעגן דער פארוורף צו מיר, דאס קווי טירן זיך מיט מיר פאר מיין קילקייט.

ער איז געווען הארט און אומקאמפראמיסלעך, בלויז אין זיין קאמף קעגן קאמוניזם. ער האט דערמיט אביסל תשובה געטאן פאר אייגענער יוגנט לעכער פארבלאנדזשעטקייט. שמערקע האט קיינמאל נישט געקענט זיין קיין זייטיקער. אים האט דערפאר פארדראסן אויף דעם יוגנטלעכן ברען, וואס ער האט אוועקגעגעבן דער קאמוניסטישער באוועגונג, דורך עטלעכע יונגע יאר. ער האט עס געוואלט צוריקכאפן, ער האט זיך קיינמאל נישט געקענט מוחל זיין. ווען ער האט געזען ווי דער קאמוניזם האט פארטיליקט דאס יידישע לעבן, צונישט געמאכט די אלע שיינע האפענונגען, וואס מען האט פאר די יידישע יונגעלייט געשפרייט ווי נעצן, האט ער אויסגעשריגן פון טיפסטן ווייטיק, ער האט געהאלטן אין איין וועקן און רופן, אז מען טוט נאך אלץ נישט גענוג, מען שרייט נאך נישט גענוג. אפילו נאך דעם, ווי מען האט שוין דא ביי אונדז געהאט געשריבן הונדערטער הייסע פראטעסט-ארטיקלען וועגן דער ליקוידאציע פון די סאוועטישע יידישע שרייבערס, האט ער פארעפנט לעכט א לאנגן אויפרוף און געפרעגט, פארוואס ניו יארקער יידישע שרייבערס שווייגן. ער האט מסתמא געלייענט די אלע ארטיקלען פון חברים, אבער ער האט אלץ געוואלט מער און נאך מער, ווייל ער האט געוואלט אנשרייען אויף זיך אליין און זיך האלטן אין איין מוסרן, הלמאי ער האט זיך אמאל געלאזט פארפירן פון די ערגסטע פארפירערס און באגרעבערס פון יידישן לעבן.

אבער א חוץ דער דאזיקער פאליטישער מיסיע, וואס ער האט פאר זיך באשטימט, ווייל ס'איז געווען מער א תשובה וואס ער האט זיך אליין ארויסגעגעבן, איז זיין גרויסע פאסיע אין לעבן געווען — טיפע, ערלעכע און ווארעמע חרשאפט. ווען ער איז אוועק פון אונדז, האבן מיר ערשט דערשפירט דעם שארפן שניט פון דער אוועקגעפלויענער, סימבאלישער יוגנטלעכקייט — אוועקגעפלויען ווי א גאלדענע פאווע, פון א באנייט פאלקסליד, וואס האט זיך אנגעהויבן זינגען מיט יונג-ווילנע, ארויס ריין פון אלע מדורי גיהנום, פון אלע נענדס, און געקראכט ערגעץ, אין די בערג נאך מיט עטלעכע און צוואנציק מענטשן, צווישן דער וויין-שטאט מענדאזא און דער נייער היים זיינער, אין ארגענטינע, ווו ס'איז אים באשערט געווען צו לעבן בלויז עטלעכע יאר.

.1954

פון א וועלט וואָס איז נישטאָ מער

א בוך זעטיקט. דאָס קען מען זאָגן מיט אַ פול מויל וועגן „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער“ — דאָס לעצטע ווערק וואָס י. י. זינגער האָט אָנגע- שריבן און וואָס איז דאָס טרויעריקסטע בוך פון אַלע זיינע ביכער, ווייל עס איז פאַרבונדן מיט דעם פּרִיצִייטיקן טויט פון אַ גרויסן ייִדישן שרייבער. דאָס ווערק, דערציילט אונדז דער אַרײַנפיר פון פאַרלאַג „מתנות“, וואָס האָט דאָס בוך אַרויסגעגעבן, איז געווען אויסגערעכנט אויף אַרום פּופּצן הונדערט זייטן. מיר שטעלן זיך פאַר אַז י. י. זינגער האָט זיך פאַרנומען זייער ברייט (און ער האָט געקענט שרייבן אין דער ברייט). ער האָט געוואָלט שטעלן אַ גרויסע מצבה נאָך אַ לעבן וואָס איז פאַרטיליקט געוואָרן. אָבער נאָך איידער ער האָט באַוווּזן זיך רעכט אַרײַנצושניידן אין זײַן רײַכן מאַטעריאַל, איז ער פון אונדז אַוועקגעריסן געוואָרן אין רעכטן מיט פון זײַן אַרבעט. לויט דער צאָל זײַטן פון זײַן אָנגעצײכנט ווערק האָט י. י. זינגער באַוווּזן בלויז אַנצור- שרייבן אַ זעקסטל פון זײַנע זכרונות. י. י. זינגער איז געשטאַרבן דעם צענטן פעברואַר 1944, אַ יאָר מיט דריי חדשים איידער דער אויסראַטער און אומ- ברענגער פון דעם לעבן, וואָס ער האָט זיך פאַרנומען צו שילדערן, האָט גע- קראָגן אַ מפלה. וואָלט ער כאַטש דערלעבט דעם טאַג פון זיג, וואָלט עס פאַר אים, דעם טרויעריקן פאַרצײכענער פון דעם אומגעבראַכטן לעבן, געווען אַ קנאַפע טרייסט, ווייל ער האָט געוואוסט אַז זײַן וועלט וועט שוין סײַ ווי נישט אויפגעריכט ווערן. די ייִדישע ליטעראַטור וואָלט אָבער זיכער רײַכער געוואָרן, ווייל י. י. זינגער איז געווען אַ דיסציפּלינירטער און טאַגטעגלעכער שרייבער און ער וואָלט אפשר באַוווּזן צו פאַרענדיקן דאָס גאַנצע ווערק. דאָס איבערגעריסענע ווערק, וואָס לייענט זיך פונדעסטוועגן ווי אַ באַזונדערע אַרבעט, איז טרויעריק דערמיט וואָס ס'איז פאַראַן אין דעם דער בלאַנדזשענ- דיקער מאַטיוו פון נישט קענען אַרײַנקומען אין אײַגענעם פאַרטראַכטן לאַנד. דווקא אין אַזאַ ווערק איז פאַראַן אַ דערלייזערישער מאַטיוו, עפעס וואָס האָט באַפרייט י. י. זינגערן פון קינסטלערישער פאַריאַכונג און וואָס האָט געגעבן אַפּרו צו אַן אימפעטיקן שרייבער, וואָס אַפילו אין זײַנע שענסטע אַרבעטן האָט ער געמוזט האָבן דאָס געפיל, אַז ער מ'זיך פאַר אַנדערע, אַז ער היט די ווינגערטנער פון פרעמדע. פאַר י. י. זינגערן איז זײַן „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער“ געווען אַ שעת הכּושר פאַר אַ קינסטלערישן סך-הכל —

און אזוי ווי אן אמתער קינסטלער קען קיינמאל נישט רוען, וואָלט עס אוודאי געוויזן דעם וועג צו גרעסערע מעגלעכקייטן.

י. זינגער האָט אַמאָל געשריבן אַז ליטעראַטור איז אונטערהאַלטונג. ער איז געווען אַ ניכטערער מענטש און אים זענען געווען פרעמד די קינסט-לעראַנשטעלן. וואָס העכער ער האָט געקלעטערט אַלץ מער האָט ער מורא געהאַט, אַז ער וועט פאַרלירן דעם גלייכגעוויכט צווישן פשוטן מענטש און קינסטלער און ער האָט מיט זיך כסדר געקנעלט, אַז מ'טאַר נישט מגזם זיין די ראַלע פון ליטעראַטור אין לעבן.

דערפאַר איז ער אין זיין שרייבן דיקטירט געוואָרן פון אַ דערציילערישן אימפעט, וואָס האָט אָפט פאַרשמעלערט די אידייע, אין זיין הקדמה צום ווערק זאָגט אונדז אהרן צייטלין, אַז י. זינגער האָט באַוווּסטזיניק איבער-געריסן אַפילו מיט זיין דערציילונג — „פערל“, וואָס ער האָט געוואָלט אי-בערשרייבן און „זי מאַכן סטיליסטיש איינפאַכער“. זיין אידעאַל, דערציילט אונדז צייטלין, איז געווען — קלאַרקייט.

ווען אַ נאָוועליסט ווערט אזוי באַרימט ווי י. זינגער איז געוואָרן און ווען זיינע אינ-צייטונג-געדרוקטע ראַמאַנען, ווערן אַזאַ פאַפולערער דער-פאַלג ווי י. זינגערס ראַמאַנען זענען געווען, איז שווער צו וויסן וועמענס אידעאַל די קלאַרקייט איז געווען. ס'קען אַמאָל זיין אַז דאָס איז געווען מער נויטווענדיקייט ווי אידעאַל. מ'דאַרף האָבן אַ סך מוט צו רעוואָלטירן קעגן אייגענעם לייענער, קעגן אייגענעם דערפאַלג און קעגן דעם סטאַטוס-קוואַ פון אייגענע גוט-איינגעשטעלטע און איינגעפאַרענע פעיקייטן. ס'איז שווער צו וויסן, אויב די קלאַרקייט איז נישט אַ גיין אין שפאַן ביים אייגענעם טאַ-לאַנט, אַ מין נישט וועלן דערצערנען, אַדער אויפטרייסלען פריינט, וואָס מ'האַט זיך דערוואָרבן אין די צענדליקער טויזנטער.

דער ניוואַ פון דעם געוויינלעכן ראַמאַן אין דער יידישער צייטונג איז אַזעלכער, וואָס מ'דאַרף באַמט דאַנקען, וואָס די צייטונג האָט דאָך באַוויזן אויסצוהאַדעווען אַן אַש, אַ בערגעלסאַן, אַ י. זינגער, אַן אַפאַטאַשו און אַ באַשעוויס, ווי אזוי די קינסטלער האָבן באַוויזן צו קומען צו דער צייטונג, ווי אזוי זיי האָבן געקראָגן די דערלויבעניש און מעגלעכקייט צו הייבן דעם ניוואַ פון דער צייטונג-צעיקייטער בעלעטריסטיק, איז באַמט אַ יידישער נס. מען דאַרף אָבער די באַזונדערע קינסטלער לויבן פאַר דעם גראַד רעוואָלט, וואָס זיי האָבן אַרויסגעוויזן, זוכנדיק צוצוגעוויינען דעם לייענער צו זיך און נישט זיך צום לייענער.

ס'האַט גענומען אַ סך לענגער פאַר דעם יידישן לייענער זיך צוצוגע-וויינען צו בערגעלסאַנען, ווי ס'האַט אים גענומען ליב צו קריגן י. זינגערן. צווישן דעם טאַג-טעגלעכן לייענער און זינגערן האָט זיך גלייך פאַרקניפט אַ

הייסע פריינטשאפט וואָס האָט אָנגעהאַלטן פּאַקטיש ביו י. זינגערס לעצטן אַטעם־צוג.

זינגער האָט דעם לייענער געבראַכט עכטע, גרויסע מעלות פון אָן אויס־געצייכנטן דערציילער און פאַרביקן שילדערער. ער איז געווען אַלץ וואָס דער לייענער האָט געוואָלט — נאָר הונדערט מאָל בעסער. אָט די בעסערקייט האָט בלויז אויפגעעפנט די אויגן, אָבער נישט געשטערט די הנאה פון דעם פשוטסטן לייענער. פון זיין זייט אָבער האָט י. זינגער קיינמאָל נישט געטאָן עפעס אַזוינס, וואָס זאָל פעלשן אין זיין לייענער, וואָס זאָל אים אַרויסברענגען פון די כלים. ער האָט אים נישט „געדרייט קיין היטל“ מיט עקספּערי־מענטן. ער האָט מער געאַרבעט פאַר דעם לייענער, ווי פאַר דער ליטעראַטור. צופעליק האָט ער פאַרמאָגט אַזעלכע איבערצייגנדיקע מעלות, אָן די ליטעראַטור האָט נישט קיין סך פאַרלוירן פון זיין שטרענגער גראַדליניקייט און פון שטרעבונג נאָך דעם וואָס צייטלין רופט אָן — קלאַרקייט. אין די יאָרן פון חורבן איז אין זינגערן רייף געוואָרן דער געדאַנק פון אַ ווערק, וואָס שטאַט אונטערהאַלטונג זאָל דער ערשטער באַדינג פאַר דעם ווערק זיין — העכערע נוצלעכקייט. דער מחבר, וואָס האָט זיך דערוואַרבן אַ וועלט־רעפּוטאַציע, האָט ערב זיין ערשטן האַלבן יאָרהונדערט גענומען אַרונטערוואַרפן פון זיך די עולן פון אַ פאַרקנופּטער און געקייטלטער דער־ציילונג. ער האָט גענומען זיין עפּטער מיט זיך אַליין. דאָס זענען די טעג ווען ער האָט געטראַכט וועגן ייִדישן קיום און ער האָט אָפּילו געגרייט זיך צו באַזעצן אין אַרץ־ישׂראל. זענען דאָס געווען די טעג ווען ער איז צוריקגעגאַנגען גען צו אייגענע דערמאָנגען, וואָס האָבן אים כמעט געגעבן אַ קינסטלערישע וואַקאַציע, ווייל זיי האָבן אים באַפרייט פון די „מאַניפּאַרגעס“ פון אויס־טראַכטן, פון צוטראַכטן, פון זיין שטענדיק פנים אל פנים מיט אַ גרויסער לעזערשער אוידיטאָריע.

דאָס איז געווען אַן איבערברוך אין זיין לעבן, אַ סיעסטאַ. דער מייס־טער־אַרכיטעקט האָט דערפילט אַז ער נייטיקט זיך אין אַ שטיקל אַפּשטעל, אַ ווערק וואָס זאָל אים צוריקברענגען צו זיך אַליין און צום שורש, כדי ער זאָל קענען גיין ווייטער.

ביי מיר איז קיין ספק נישט, אַז ווען י. זינגער וואָלט געלעבט, וואָלט ער געוואָרן אַ סך אַ טיפּערער קינסטלער, ווי ער איז געווען. זיינע אויטאָ־ביאָגראַפישע קאַפיטלען וואָס האָבן זיך געדרוקט אין המשכים אין „פאַר־ווערטס“, אונטערן נאָמען „אַמתע פאַסירונגען“ און וואָס זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך זיין טויט אין בוך־פאַרעם, אונטער י. זינגערס אייגענעם נאָמען — „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאַ מער“ פאַרמאָגן אַלע מעלות פון דעם ברייטן שרייבער און זיי פאַרמאָגן נאָך צוגאַב מעלות וואָס ווייזן, אַז י. זינגערס איז געווען אַן אויס־געצייכנטער מענטש.

זינגער האָט, אויפן וועג פון גרעסערע דערגרייכונגען, אָפגעטראָטן ביי זיך אַליין און זיך פאַרהאַלטן אַביסל לענגער, כדי זיך אָנצונעמען מיט כוחות.

דער גרויס־שרייבער און אונטערהאַלטער, אין בעסערן זין, האָט זיך שוין לאַנג נישט פאַרגונען אַזאַ אָפרו. ער האָט דערפילט אַז ער נייטיקט זיך אין דעם און אַז די ייִדישע ליטעראַטור נייטיקט זיך אין אַזאַ ווערק. ער האָט בפירוש ביי זיין גאַנצער עניוות באַשלאָסן צו דינען דער ייִדישער ליטע־ראַטור.

פון יענעם טאַג אָן ווען י. י. זינגער האָט אין אַ מאַמענט פון פאַרביטע־רונג אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער טיר און איז אַוועק פון דער ייִדישער ליטעראַטור, איז ער נאָך אַזוי נישט צוריקגעקומען צו איר, האָט זיך אַזוי צערטלעך נישט איבערגעבעטן מיט איר, ווי מיט זיין בוך זכרונות, וואָס וועט אפשר פאַרבלייבן לענגער אין אונדזער ליטעראַטור, ווי אַנדערע ביכער זיינע.

אין זיינע אַנדערע ווערק האָט זיך דער יונגער קינסטלער נאָך אַלץ „נוקם־געווען אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט געוויון אַז ער נעמט איין די וועלט. ער האָט זיך אויסגעטאָן פון אַלע ספּעציעלע ייִדיש־קינסטלערישע התחייבותן. ער האָט אונדז בלויז פאַרגונען אין זיינע ווערק די הנאהס, וואָס זענען אונדז צוגעפאַלן אָדער אַרונטערגעפאַלן פון זיינע ברייט־פאַרנעמיקע און גרויס־פאַרטראַכטע אַרבעטן. דער מחבר פון „פּערל“ איז פון אונדז אַוועק, און ער האָט זיך קנאַפּ אָנגעקערט מיט ייִדישע קינסטלערישע פּראַבלעמען. מיר האָבן אין זיינע ווערק באַווונדערט דעם דערציילער און דעם אויפבויער. אָבער מיר האָבן געהאַט ווייניקער באַווונדערונג פאַר דעם ייִדישן קינסטלער אין אים, וואָס האָט שוין געשריבן זיינע ראַמאַנען אין אַן א י ב ע ר ז ע צ־ל ע כ ן ייִדיש — כ'מין אַ ייִדיש וואָס גיט גלייך נישט קיין שוועריקייטן דעם איבערזעצער. ס'איז ווי מ'וואַלט געשריבן אַ ראַמאַן, וואָס מ'קען צו אים צולייגן אויער־טרייבלעך און הערן גלייך אין אַלע שפּראַכן. י. י. זינגער האָט זיך ווייניק וואָס מטפל געווען מיט ייִדיש און ייִדיש שרייבן און מיט ייִדיש־קינסטלערישע פּראַבלעמען פון שרייבן. ער איז געווען צופיל פאַרנומען מיט דעם גרויסן מאַטעריאַל, וואָס ער האָט באַאַרבעט. און אויף אַזוי פיל איד ער אַוועק פון אונדז און האָט זיך נאָך אַלץ געברוגט אויף דער ייִדישער ליטעראַטור, אַפילו אין זיין „יאָשע קאַלב“, וואָס איז כמעט ייִדיש פאַלקלאַ־ריסטיש, האָט ביי אים מער געשפילט אַ ראַלע די פאַרשפיצטע מעשה און דאָס קינסטלערישע נאָכמאַכן די העלדן, ווי דאָס אַריינלעבן זיך אין ייִדישן אינהאַלט.

ער האָט געשריבן פאַר דער וועלט מיט דעם געדאַנק, אַז מיר וועלן שוין אונטערקומען. און אוודאי זענען מיר געקומען — אַ ברירה האָבן מיר געהאַט!

אזעלכע געבוירענע דערציילער האָבן מיר זייער ווייניק און מיר האָבן ביי אים צוגענומען אַלץ, וואָס ער האָט אונדז געהאַט צו געבן, פילנדיק בעת מעשה אַז ס'זענען פאַראַן אַ סך זאַכן, וואָס ער פאַרגינט אונדז נישט און וואָס ער דערגיט אונדז נישט. דער מחבר פון „פערל“ האָט געקוקט קרום אויף דער קריטיק, וואָס געדענקט אים גאָר, ווי דעם קינסטלער וואָס האָט געעפנט אַ שייַן און ניי קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור. מיר דאַכט זיך, אַז אין דעם טרויעריקן (אַדער קאַמישן!) אינצידיענט פון זיין אַנט-לויפן פון דער ייִדישער ליטעראַטור, איז דער אומגערעכטער צד געווען ער-געצוווּ גערעכט, ווייל ער האָט געזוכט צו שאַנעווען דעם מחבר פון „פערל“ און אים טייער האַלטן.

ערשט מיט די מעמוואַרן זיינע איז י. י. זינגער נישט נאָר צוריקגעקומען צו זיך נאָר אויך צו דער ייִדישער ליטעראַטור און אינגאַנצן אויפגעגעבן זיין ברוגז. סיי נאַציאָנאַל און סיי פּערזענלעך האָט ער געהאַט אַ סך גערעכטע אורזאַכן זיך צו אַנטוישן אין דער וועלט. מיט אַלע זיינע וועלט־איינזעמערישע חלומות, איז ער אַלץ געבליבן (ביי דער וועלט) דער מחבר פון איין בוך — „ברידער אשכּנזי“. דאָס זענען מיר אים נאַכגעגאַנגען די גאַנצע צייט און מיר האָבן געציילט די פיינע פּראָדוקטיוויטעט זיינע, געזאַמלט זיינע ווערק און זיך געגרויסט מיט זיינע דערפאַלגן. מיר האָבן אין אים געזוכט דעם פונק ליבע, וואָס ער איז אונדז שולדיק געווען און וואָס ער האָט אונדז געקאַרגט.

דאָס בוך „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאַז מער“ איז, ווי געזאַגט, אַ זעטיק בוך. מ'דאַרף נישט איבערלייענען דאָס גאַנצע בוך מיטאַמאַל און ס'טרייבט נישט אונטער דער אימפעט פון דעם דערציילער, נאָר מ'קען לייע-נען באַזונדערע קאַפיטלען, וואָס האָבן די מעלה, אַז מ'קען זיי נאָך אַמאַל און נאָך אַמאַל איבערלייענען. דאָס איז אַן אייגנשאַפט, וואָס איז ביי זינגערן גע-וואָרן אַלץ אַ גרעסערע און גרעסערע זעלטנקייט. כ'גלייב נישט צי ער האָט דאָס טיף־פּערזענלעכע ווערק געזען לכתחילה ווי אַ וועלט־ווערק. ער האָט עס געשריבן שטיל און וואַרעם און פון אינעווייניק. ער איז מיט דעם ווערק געקומען צוריק אַהיים זיך אַפרוען און זען, וואָס פאַר אַ צידה לדרך מ'קען פון דער היים מיטנעמען אויף ווייטער.

אַ שאַד, אַ גרויסער שאַד וואָס ס'איז אונטערגעגאַנגען אַ גרויסער שריי-בער אינמיטן אַ ווערק, וואָס האָט אים פאַרהאַלטן און אים געגעבן אַ געלעגנ-הייט צו טראַכטן וועגן זיין צוקונפט.

„אַ סך לעבנס האָט געלעבט ישראל־יהושע זינגער אין די קורצע פופציק יאָר פון זיין ערדישער עקזיסטענץ“.

מיט די ווערטער הייבט צייטלין אַן זיין הקדמה און ער איז גערעכט.

דאָס מעמאָרן־בוך איז געווען אַ ביי און באַזונדער לעבן, אויפן וועג צו נאָך אַ נייער און רייכער קינסטלערישקייט, וואָס איז אים נישט באַשערט געווען. ס'איז מערקווירדיק וואָס י. י. זינגער האָט מיט דעם פּערזענלעכן ווערק זיינעם אַביסל אָנגעוויזן זיין געוויינלעכן לייענער, וואָס האָט געלעקט די פינגער פון זיינע ראַמאַנען. זיין אוידיטאָריע איז מיט די „אמתע פּאַסירונג־גען“ געוואָרן אַביסל איינגערומפּענער. די בעסערע לייענער האָבן אין דעם ווערק גלייך אויפגענומען דעם וואַרעמען טאָן פון אַ צוריקקומען צום ייִדישן לעבן און צו דער וואַרעמקייט פון ייִדישן לשון.

ס'איז קלאַר, אַז אין דעם בוך איז י. י. זינגער געווען שטרענגער צו זיינע באַזונדערע זאַצן. ער האָט געזוכט דאָס נייטיקע וואַרט און ער איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער ענגער און געבענטשטער ייִדישער שפּעריש־קייט, וואָס וועט אַמאָל פון איר טיפּער און תּוּכיקער אינערלעכקייט אַרויס־געבן דעם גרויסן ייִדישן קינסטלער.

„גראַבער קאַפּ, כ'האַב דיר געזאָגט, אַז איצט לערנסטו שוין מער נישט קיין 'טראַף', נאָר עברי און דו דאַרפסט די 'שוא' נישט אַרויסריידן, האָט ער געגואַלדעוועט“.

מיט אַזעלכע זאַצן קען מען אין דער וועלט נישט צו ווייט אַוועקגיין און י. י. זינגער האָט געשריבן דאָס ווערק זיינס מיט אַ סך געדולד, ווי ער וואַלט געוואַלט זיך לענגער אַפרוען פון זיינע „אונטערהאַלטערישע“ מעשיות, וואָס מ'דאַרף די אונטערהאַלטונג צוטראַכטן און זי סדרן קאַפיטלעכווייז.

די פּראַבלעמען פון די יחידים, וואָס ראַנגלען זיך אין זיינע ווערק זענען נישט אַזוי אינטערעסאַנט, ווי די שטעטלעך לענטשין און בילגאַריי, מיט זייערע ייִדן, וואָס י. י. זינגער האָט פאַר אונדז אויפגעלעבט. און הינטער דעם אַלעמען שטייט אַ צעווילדעוועט בחורל, אַ קוועקזילבער, וואָס לאַזט זיך נישט פאַרחושכן די יאָרן און וואָס האָט הנאה פון אַלץ וואָס לעבט, זינגט און שטיפט.

די נסיעה, דאָס ערשטע מאָל אויף דער באַן קיין בילגאַריי, מיט דעם צולאַג פון האַצקען זיך אויף דער בויד, מיט דעם דורכפאַרן די ייִדישע שטעט און שטעטלעך, וואָס יעדער שטעטל האָט אַ צונאַמען, איז אַליין אַ מייסטער־ווערק; און מ'דאַרף נישט פאַרגעסן, אַז צו שרייבן אַזעלכע קאַפיטלען דאַרף מען זיך גוט אונטערגאַרטלען, ווייל אין דער ייִדישער ליטעראַטור זענען זיי נישט קיין זעלטנקייט. י. י. זינגער האָט אַבער קיין מורא נישט געהאַט צו שווימען, ווייל ער האָט געווסט אַז מען וועט באַוונדערן ווי ער לייגט קלאַפטער.

זיינע טאַטע־מאַמע — וואָס דער טאַטע איז צאַרט און אַביסל מאַמע־

מעסיק און די מאַמע איז אַ מלומדת און ניכטער ווי אַ טאַטע — די זיידע־באַבע, די מלמדים, די יידענעס, האָבן די מעלה וואָס זיי זעען זיך אַרויס פון דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור, ווי זיי וואָלטן געווען ספעציעלע יידן — לענטשינער, אָדער בילגאַרייער, פון דער באַזונדערער לובלינער גובערניע, ווי באַזונדער עס זענען געווען די געשמאַקע פּלעצלעך, וואָס מען האָט געבאַקן אין יענער געגנט.

ס'בוך ענדיקט זיך מיט אַ גרויסער אַנטוישונג, וואָס נישט געקוקט אויף אַלע אויסרעכענונגען איז משיח אַלץ נישט געקומען אין תרס"ו. דאָס גאַנצע בוך — „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער“ איז אַ טרויעריק בוך, וואָס איז געמישט (נישט אַלעמאַל צו גוט) מיט י. י. זינגערס שטיפּערשיקייט. אויב ס'פעלט עפעס אין דעם בוך איז עס, וואָס ס'דאָמינירט אין דעם צופיל דער מאַמעס ניכטערקייט און נישט דעם טאַטנס צוגעלאָזענע צערטלעכקייט.

אַבער ווער ווייסט וואָס די אַנדערע 1200 זייטן וואָלטן אונדז געגעבן, ווען י. י. זינגער וואָלט זיך מער אָנגעוואַרעמט און מער איינגעהיימישט? עס קען זיין אַז דאָס בוך, ווי אַ גאַנצער בנין, וואָלט געווען גייסטרייכער און פאַרטיפּטער און וואָלט אים געגעבן יענע אמתע, קינסטלערישע ליבע צו ייִדישע מענטשן, וואָס האָט אים געפעלט אין זיינע פּריערדיקע ווערק. מיט דעם בוך — „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער“ איז י. י. זינגער צוגעטראָטן נענטער צום ייִדישן לעבן. מיט זיינע ווייטערדיקע ווערק וואָלט ער זיכער געגאַנגען טיפּער.

דערפאַר איז „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מער“ נישט נאָר טרויעריק ווי אַ מצבה, נאָר אויך טראַגיש מיט דער קאַטאַסטראַפּאַלער איבערגעריסן־קייט, מיט דעם וואָס דער טויט האָט זיך אַריינגעמישט, ווען אַ קינסטלער האָט זיך גענומען אָפּגעבן דיזן וחשבון און געוואָלט עפעס מתקן זיין.

.1947

משה בראדערזאן

מיט דריי יאָר צוריק האָב איך, אין אַן אַרטיקל אין „קעמפער“, אויפֿ-
מערקזאַם געמאַכט, אַז ווען מען האָט אויסגערעכנט די נעמען פון די פּאַר-
שוונדענע ייִדישע שרייבערס אין סאַוועטנפּאַרבאַנד, האָט מען זיך קיינמאַל
נישט דערמאַנט אַן משה בראַדערזאַנען. מען האָט געוויסט אַז ער איז צווישן
די פּאַרשטומטע, אָבער מען האָט אים נישט צוגערעכנט צו דער אַלגעמיינער
אַבידה, אפּשר דערפאַר ווייל ער איז גיכער געווען אַ „געראַטעוועטער“ ייִדי-
שער שרייבער פון פּוילן, און זיין פּאַרטונקלונג איז נישט געווען כאַראַקטע-
ריסטיש פאַר דער אַלגעמיינער ליקוידאַציע און טאַטאַלן אומברענג פון
ייִדישן וואָרט אין סאַוועטרוסלאַנד. אָבער וואָס די סיבה איז נישט געווען,
איז גראַד אים, בראַדערזאַנען, באַשערט געווען צו ווערן דער סימבאָל פון
דעם מיטגוואַלט־אַפּגעמעקטן ייִדישן שרייבער, און דווקא דערפאַר, ווייל ער
איז אַ קורצע צייט געווען דאָס לעבעדיקע געפינס, אַ פּליט פון גיהנום, ווען
ער האָט דערשלעפט זיין רעשטל לעבן, צוריק אַהיים וווּ זיין שטערן האָט
אַמאַל געלויכטן.

ווען די קאָמוניסטישע ייִדישע סאַטעליטן־פרעסע, הינטער און מחוץ דעם
עטוואָס געעפנטן פּאַרהאַנג, וואַלט טאַקע געווען אויפריכטיק מיט די מאָנ-
גען און קלאַגענישן, וואַלט זי בראַדערזאַנען באַוויינט אפּשר מער פון פעפּערן.
דורך אים האָבן זיי דאָך געקענט מספּיד זיין די גאַנצע סאַוועטישע ייִדישע
ליטעראַטור, דווקא דערפאַר ווייל ער איז דאָך אַנטרונען געוואָרן, כדי אַוועק־
צופאַלן בפרהסיא. די לעצטע פונקען לעבן האָט ער דאָך געבראַכט אַהיים, צו
זיך קיין פּוילן, אַז זיין טויט זאָל דראַמאַטיזירן די אכזריותדיקע מאַסן־אומ-
ברענגונג. אָבער מען האָט אים באַוויינט, ווי זיין טויט וואַלט געווען דער
נאַטירלעכסטער סוף כל אדם. בראַדערזאַנס אומצענוזריטער טויט, צווישן
אייגענע, וואָס איז געווען גרויס און גורלדיק טרויער־שפּיל, פון אַ שוין־לאַנג
געשטאַרבענעם, האָבן די „אייגענע“ אַפּגעפּטרט ווי זיינע עטלעכע באַשערטע
לעבעדיקע טעג וואַלטן געווען אַ קורצע וואַקאַציע, ערב קומען צו קבר־אַבות.

בראַדערזאַן האָט אויפגעשיינט אין דער קורצער פּעריאָדע פון ייִדישן
קינסטלערישן וואָרט אין פּוילן, ווען מען האָט זיך געקענט פאַרגינען אַביסל
פינקלענדיקן און דעקאָראַטיוון לייכטזין; און מען האָט נישט מורא געהאַט
אַז דער שונא לויערט שוין אויף דעם ביסל פּרייד און וויל עס פאַרצוקן. ווען

בראָדערזאָן איז געקומען זיך אַ שפּיל טאָן מיטן ייִדישן פּערזן, ווען ער האָט עס צעלויכטן אין בוך און אויף דער קליין־בינע, האָט דאָס יונגע ייִדישע פּוילן אַביסל אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם. ער האָט געקייניגט אַ פּערטל יאָרהונ־דערט. אָבער בראָדערזאָנס שטערן האָט הויך געלויכטן פּופּצן יאָר, ווען ער האָט אין לאַדזש רעוואָלטירט קעגן דער אָנגעשטרענגטער פּראָבלעמאַטיק פּון וואַרשע. ווען מען האָט געפּייערט דעם 25סטן יובּל פּון זיין שאַפּן און פּון זיין מאַגיש־טעאַטראַלישער פּערזענלעכקייט, האָט שוין דאָס ייִדישע פּוילן געהאַלטן ביי געילה, און ער אַליין האָט שוין געשריבן אַזעלכע פּאַרויסזאָגנ־דיקע שורות:

איך הער גענוי און בולט איצט דאָס ציילן פּון די רגעס,
 דאָס קלאַפּן, דאָס מעכאַנישע, דאָס אָפּגעמאַסטענע אָן זין —
 איך ווייס עס נישט אויף קלאַר, נאָר כּפּיל אויף מיינע טעג איז
 אַוועקגעשטעלט אויף לויער — אַ טייוולשע מאַשין.
 איך זע עס נישט, אויף וועלכער שעה ס'איז אָנגעשטעלט דער זייגער,
 נאָר כּאַן, אַז אָנגעלאַדנט די מאַשין עס איז מיט גרויל,
 אַזאַ איז פּון טאַג־טעגלעכקייט דער גאַנג און שטייגער.
 וואָס לאַזט קיין פּאַרע נישט פּאַר שרעק אַרויס פּון מויל!

און ס'איז קיין ווונדער נישט וואָס ער האָט געשריבן אַז „אָנגעלאַדנט די מאַשין איז“, ס'איז שוין געווען 1939, אַט־אַט און ס'האָט אָנגעהויבן גע־שען. אמת, בראָדערזאָן האָט פּון געוווינהייט נאָך אַלין שפּילעוודיק געגראַמט „רגעס“ און „טעג איז“, אָבער ס'איז געווען דאָס שוואַנען־ליד, וואָס האָט, ווי דער דיכטער זאָגט אין דער זעלביקער פּאַעמע, זיך שוין געטרונקען אין שוויינען־ליד פּון דער וועלט.

ס'ליגט איצטער פּאַר מיר דאָס פּראַכט־בוך, וואָס אַ גרופּע פּריינט, „ביי דער מיטהילף פּון פּען־קלוב אין וואַרשע“ האָט אַרויסגעגעבן, לכּבוד בראַ־דערזאָנס 25 יאָריקן יובּל. דאָס בוך הייסט מיטן אמת „י“ (יוד). אַ גרויסע רויטע יוד באַצירט דעם שער־בלאַט, וואָס עפנט פּופּציק געזאַנגען פּון אַ לאַנגער פּאַעמע. יעדער געזאַנג־קאַפיטל באַשטייט פּון זעכצן שורות. די ערשטע אַכט שורות קינדיקן שוין אַן דעם חורבן, און פירן דעם וואַנגלענדיקן „יוד“, צווישן די חורבות פּון דער וועלט.

דער נאָמען מיינער איז אַן אמת אַ צייכן,
 דער שטילסטער פּון די אַלע אותות און די מופּתים גרויס און קליין —
 איך בין אַן אמת, אַ צייכן פּון דעם העכסטן, טיפּסטן גרייכן,
 און פּון נישט קאָנען בלייבן אויף אַן אומוועג שטיין.
 און אויף דעם אומוועג — אויפּגעריסן זענען אַלע בריקן:

אויפגעשוידערט — פֿאַרנט, אויפגעציטערט — הינטער מיר —
טאָ זאָל דאָס וואָגלען אייביקע באמת זיין מיין תיקון,
בעת די שפורן אייגענע אין וואַנדער איך פֿאַרליר?

נישט אַלע שורות פון דער 800 שורותדיקער פֿאַעמע זענען אַזוי קריש-
טאַל-ריין און קלאַר. די פֿאַעמע האָט אפשר געהאַלפֿן אָנסטרעיען די קלאַג-
פידל פון דעם גרויסן מקונן ז. סעגאַלאַוויטש. ס'איז ביי מיר קיין שום ספק,
נישט, אַז סעגאַלאַוויטש האָט די פֿאַעמע געלייענט און זי האָט אים מסתמא-
געהאַלפֿן ווייטער קלאַפֿן אין די פֿאַרשלאָסענע טויערן פון רחמים, מיט אַ סך
מער גבורה ווי בראַדערזאָן האָט עס געטאָן. מען דאַרף אָבער נישט פֿאַר-
געסן, אַז בראַדערזאָן האָט נאָך געשריבן זיין פֿאַעמע אין לאַדזש. זיין בוך
איז געדרוקט געוואָרן אין לאַדזש, און די פֿאַטאָמאַנטאַזשן פון נאַצישע
פלאַקאַטן און ליכטיקע ייִדישע פֿנימער זענען נאָך אַלץ, ווי זיינע גראַמען.
לעבעדיקע קינסטלערישע באַצירונגען

די זיגן און די בלוט-פֿאַרגיסונגען דיין לעבן מאַכן ראָז דיר,
דו ציטט נצחונות, ווי די פֿאַטשערקעס אויף די געשיכטע-שנור;
און מיר — פֿאַר מיר יאַרטוינטער — אַ פינצערער אַ לאַנגער פרוזדור,
און ווינט און זאַמד, און וויי און וויג צו מיר.

מיט דעם „ראָז דיר“ און „פרוזדור“ שפילט זיך נאָך דער בראַדערזאָן.
וואָס באַקלאַגט דעם חורבן מיט דער פֿאַראַנונג, וואָס איז שוין פֿאַר סעגאַלאַ-
וויטשן געווען סך-הכלדיקע פֿאַרוויסטונג און סוף פון אַלע סופן. אָבער די
קאַנסטרוקציע פון דער אַמביציעזער פֿאַעמע ווייזט אונדז בראַדערזאָנען, ביי
די בעסטע דיכטערישע כוחות. הגם, ווי געזאַגט, די שורות זיינע ווערן אָפט
פֿאַרקלעמט פון דער ווירטואַזיטעט, און ס'איז אַמאָל שווער צו כאַפֿן דעם מיין
פון די ווערטער, איז אָבער די גאַנצע פֿאַעמע אַ געזאַנג צום פֿאַרוואַגלטן
ייִדישן פֿאַלק, צו זיין משיחישן וועג צווישן די „ז י נ ד י ק ע פ א ר ד א ר
ב ע ר א ו ן פ א ר ש ו ו ע כ ע ר“ —

איך גיי און גיי, געלאַדנט און באַלעסטיקט איבער מיינע כוחות,
און היליכיק זענען מיינע טריט אין חושכן דעם קאַרידאָר.
אַריבער מיר — איך ווייס — אַן אומענדליכער הימל הויך איז,
מיט מיר עס גייען מיט די אַלע דורות — דור נאָך דור!

איבער אַזעלכע גראַמען ווי „כוחות“ און „הויך איז“ שפינט זיך דער
תוכן פון בראַדערזאָנס פֿאַעמע „י“, אַז דער „יוד“ האָט אַ מיסיע אויף דער
וועלט, אַז זיינע יסורים האָבן פֿאַרט אַ זין —

יא, ס'איז דער נאָמען "יוד" אַזאַ-צייכן.
 אַ מספר צען, און צען מאָל גרעסער איז מיין צער:
 איד בין אַן אות — אַ פּאַלק, וואָס איז זיך מכין —
 נאָך עוגש אַפּקומען — צו לאַדענען אויף זיך דעם שכר דערפאַר.

אויף דעם ליידיקן בלעטל פון שער-בלאָט האָט בראַדערזאָן אַנגעשריבן:
 „ליבער י. גלאַטשטיין, ס'האָט אַ שייכות מיט אייער געטאָ-רוף — מ. בראַ-
 דערזאָן, 1939". אויך ער האָט, ווייזט אויס; בוכשטעבלעך, געטייטשט מיין
 אויסגעשריי און אַלאַרם, און ער „ענטפערט" מיר אויף דעם אין זיין פּאַעמע
 — מיט די פיר שורות —

נישטאָ אויף דעם, אויף וואַנזין-כאַאַס קיין שום וועטאָ.
 אַ זינד איז צו אַנטלויפן אין די ער-ימקלט.
 און שוין דערפאַר איך וועל נישט לאָזן פאַרפירן זיך אין אַ געטאָ:
 כ'האָב מוט צו וואַרטן — אינעם אייזערנעם געדולד געוויקלט.

אַזוי האָט געשריבן בראַדערזאָן, אין דער ערב-צייט, ווען אַלץ איז גע-
 ווען, ווי ער האָט עס אַזוי טרעפלעך געצייכנט — „אויפגעשוידערט —
 פאַרנט, אויפגעצייטערט — הינטער מיר". ער איז אַנטלאָפן מיט זיין אַפ-
 וואַרטנדיקן געדולד, אין אַ לאַנד וווּ זיין געטאָ איז געוואָרן די גאַנצע גרויס
 און ברייט פון סיביר, אָבער מען האָט אים קיין בלייפעדער און קיין פאַפיר
 נישט געוואָלט געבן. אפשר האָט ער, אין זיין איינזאַמקייט, געוואָלט שרייבן
 אַ ווייטערדיקן טייל פון זיין געזאַנג צום „יוד"; אַ נייעם, קלאָרן אַנטפלעק,
 אַ רעזומע און יסורימדיקן נאָכטראַכט.

דער „יוד" איז צוריקגעקומען קיין וואַרשע. נאָך אַלץ אַ שטומער, איז
 ער אויף גיך באַגלייט געוואָרן צו זיין לעצטער רו, ווי מען וואָלט מורא גע-
 האָט אַז ער וועט עפענען דאָס מויל. זיינע „חברים" האָבן געהאַלטן הספדים
 און געשריבן נעקראָלאָגן און ס'איז נישט געווען ווער ס'זאָל פאַרלייענען
 עטלעכע שורות פון בראַדערזאָנס יובל-ליד „יוד" —

און צו דער זעלבער צייט — די חושים מיינע גרויל באַנעמען,
 איך הער דעם יובלדיקן קוויטש פון שוויינען-ליד...
 פאַר וועמען זאָל דער קיילער און דער שוויין זיך שעמען,
 די יעניקע — מיט אומצוכט אין געוויסן און געמיט?!

1956.

אפרים קאגאנאווסקי

ווען אפרים קאגאנאווסקי, א שעמעוודיקער בחור, פון א יאָר זיבעצן האָט אָנגעקלאַפט אין פּרעס טיר און זיך געמעלדעט מיט זיין ערשטער דער ציילונג, האָט ער גלייך געהאַט וואָס צו ברענגען, כדי צו געבן דעם מייסטער דעם נחת, אַז ער ווערט אַרומגערינגלט מיט יונגן טאַלאַנט און מיט אַ גרויסן צוזאַג אויף דער אייביקייט פון דער יידישער ליטעראַטור.

דאָס איז געווען אין 1909 און פון דעמאָלט אָן איז געשען דער טראַגיש-גראַטעסקער נס, אַז פּרעס קבר איז געבליבן גאַנץ, אינצווישן אַן אויסגע-הרגעט פּאַלק און אַ נישט-איינגעשטילטער יללה. די אַלע וואָס האָבן זיך על פי נס לעבעדיק געראַטעוועט, האָבן איינגעזען, אַז זיי, די יונגע, פריידיקע באַרג-אַרויף-קלעטערערס פון דער יידישער ליטעראַטור, זענען גאַר געווען די כראַניקערס פון אַ גרויס לעבן ערב-אונטערגאַנג. יעדער איינער פון די לעבע-דיקע יידישע קינסטלערס, פון דער פּרין-עפּאַכע, און אַפילו שפעטער פון דער פּרין-טראַדיציע, אין פּוילן ווי אין ליטע, זענען געווען קינסטלערישע זאַמ-לערס און קריצערס, וואָס האָבן אין אַ גרויסן ביד-השמשות, ערב און צווישן צוויי וועלט-מלחמות, פאַרשריבן שילדערנדיק, פאַרשריבן לדורות, ווי אַזוי דער ייד האָט געלעבט און גערעדט.

איינער פון די גרויסע פאַרשרייבערס איז געווען אפרים קאגאנאווסקי, דער לעצטער פון פּרעס גאַלדענער קייט. ער איז אַוועק פון דער וועלט אין עלטער פון 66 יאָר, און פון זיינע 49 יאָר אין דער יידישער ליטעראַטור זענען בלויז זיינע לעצטע צען יאָר אין פאַריז — אמת-אַקאַרשטיקע יאָרן; און מיט זייער גאַנצער ביאָגראַפישער אומפאַרשטענדלעכקייט, דעם זיגזאַג וואָס קאַ-גאַנאווסקי האָט דורכגעמאַכט, זענען זיי גענטער צו אונדז און לייגן זיך מער אויפן שכל ווי די ערשטע 39 יאָר זיינע, וואָס זעען אויס אַזוי ווייט און געשיכטלעך פאַרויגלט.

די פּרין-עפּאַכע, וואָס קאגאנאווסקי האָט אַזוי לעבעדיק און קינסטלע-ריש פאַרצייכנט אין זיין בוך „יידישע שרייבער אין דער היים“, וואָס איז דערשינען אין 1949 אין לאַדזש, הגם דער מחבר האָט זיך שוין געהאַט באַ-זעצט אין פאַריז, איז מוראדיק ווייט פון אונדז און אומפאַרשטענדלעך, מיט דעם סכּוּם שעפּערישקייט וואָס איז אַזוי אימפעטיק אין איר אַריינגעקנאַטן געוואָרן. כמעט יעדער איינער פון יענער קינסטלעריש-פרוכטלעכער צייט,

איז אומבאווסט פאר זיך אליין געווען א חורבן־שרייבער, אויב ער האָט נאָר געטריי פאַרשפיגלט אין זיינע ווערק דאָס לעבעדיקע מויל, די אומרוקע אויגן און די וואַרעמע נשמה פון פּאַלק.

אפרים קאַגאַנאווסקי איז געווען איינער פון די געטרייסטע. ווען ס'איז אין 1951 דערשינען אַ זאַמלונג פון זיינע קורצע דערציילונגען, וואָס ער האָט געשריבן ביז 1939, ביז יענעם מאַמענט ווען אַלץ וואָס ער האָט ליב געהאַט און באַשריבן איז געוואָרן — מצבה, האָט מען ערשט דערזען אַז זיין בוך געהערט צו די שענסטע ביכער פון אונדזער חורבן־ליטעראַטור און אַז די דערציילונגען זענען דאָקומענטן, וואָס זענען נישט נאָר נייטיק ווי שיינע ליטעראַטור, נאָר ניצלעך ווי אַ לעבעדיקער פּנסק פון אַ פאַרשניטענעם דור.

כ'האַב צום ערשטן מאַל באַגעגנט קאַגאַנאווסקי אין 1934, אין וואַר־שעווער ליטעראַטן־פּאַריין. ער האָט אויסגעזען דער באַהעמישסטער פון אַלע שרייבער. זיין ציגיינעריש פנים האָט פאַרמאַגט אַ סך חן. זיין פיגור איז געווען אַ ביסל אַ שווערלעכע, אָבער זיין שמועס איז געווען אַ לופטיקער און אַן אויבנאויפיקער, ווי אַ זיך־באַוואוסטזיניקער קינסטלער, וואָס קומט צווישן אייגענע זיך אַפרוען — פון זיך אליין. ער האָט אויף מיר געמאַכט אַ באַ־זונדערן איינדרוק פון אַ מענטש, וואָס וויל מאַכן אַן איינדרוק מיט זיין קינסטלעריש־זאָרגלאָזער האַלטונג. ער האָט הנאה געהאַט פון זיך אליין און פון זיין קליינעם זון, וואָס איז געשטאַנען לעבן אים און געזאָגט חכמות און אויסגעזען ווי אַ סקולפּטור־קאַפּיע פון טאַטן. טאַטע און זון זענען געזעסן אויף אַ זייטיקער באַנק, אָבער זיי זענען געווען דער צענטער. קאַגאַנאווסקי האָט זיך נאַכגעפרעגט אויף אַמעריקע און אויף ייִדישע שרייבערס מיט אַן אויבנאַראַפיקער מאַניער, אָבער מיט אַ פייערל פון פאַרדראָס, וואָס זיין שטערן שיינט נישט אַזוי ליכטיק אין אַמעריקע ווי אין וואַרשעווער ליטעראַטן־פּאַריין.

אין 1949, ווען ער איז געווען צו גאַסט ביי מיר אין האַטעל אין פאַריז, צוזאַמען מיט לעאַ קעניג, איז קאַגאַנאווסקי שוין געווען מער צוגעלאָזן. ער האָט נישט געשאַסן מיט גלייכווערטלעך, נאָר געטראַכט און גערעדט און זיינע לעבעדיקע אויגן האָבן געוויזן שפורן פון מידיקייט. 15 יאָר איז נישט קיין קליינקייט אין אַ מענטשנס לעבן, אָבער די פּופּצן יאָר, צווישן 1934 און 1949, זענען געווען יאָרן, וואָס האָבן אונדז דערנענטערט, נישט נאָר אין מרחק, נאָר אַפילו אין משפּחה־שאַפט. מיר זענען געוואָרן אַ קליינע ייִדישע משפּחה. ייִדישע שרייבערס האָבן תמיד געפילט אַט דעם משפּחה־דיקן צובונד, אָבער נאָך די גרויליקע היטלע־יאָרן האָבן מיר זיך באַגעגנט ווי ברידער און

אפילו נישט באַרירט דעם פּאָליטישן האַרבערִיק, וווּ קאָאָנאַווסקי האָט זיך נאַר־וואָס געהאַט געפונען אַ נייעם אויבנאַן.

מיר האָבן יאָ געהאַט אַ היציקע דיסקוסיע אַרום אַ באַזוך, וואָס ער און לעאַ קעניג האָבן זיך געקליבן אָפּשטאַטן ביי דעם קאַטאַליק, דעם זגערוזשער משכיל, יששכר שוואַרצס זון. מיר איז אויסגעקומען ווילד אַנצוהאַלטן אַ קאַנ־טאַקט מיט דעם מטורף און זיי, סיי קאָאָנאַווסקי און סיי קעניג, האָבן עס פאַרטיידיקט און נישט געזען קיין שום שלעכטס אין דער נאָענטשאַפט מיט אַ משומד.

דעמאָלט האָט מען נאָך אין פאַרזי גענומען קאָאָנאַווסקיס איינהיימישן זיך צווישן קאָמוניסטן — זייער לייכט. ער האָט זיך שוין, אמת, אַנגעהויבן דערווייטערן פון חברים־שרייבערס אין פאַרזי, ערשטנס, מחמת דעם ביסל גאווה, וואָס ער האָט נאָך געטראָגן ווי אַ פּר־יורש, מיט אַן אַריגינעלער מעטריקע פון יענע יאָרן און צווייטנס, ווייל ער האָט געפילט אַז ער וועט דאַרפן האַלטן אין איין פאַרטיידיקן ענינים, וואָס ער האָט זיך אין זיי נישט געוואָלט גריבלען, אָדער זיי אויפגריבלען ביי יעדער געלעגנהייט.

אַבער אַלע ווי איינער האָבן נאָך גענומען קאָאָנאַווסקיס פאַרבלאַנדזשע־ניש ווי עפעס וואָס איז צייטווייליק, וואָס איז נישט ערנסט, וואָס וועט מיט דער צייט זיך אויסגלייכן. ס'איז מסתמא געווען אַ קאָמפלימענט צו זיין באַהעמיש־קינסטלערנישן געמיט, וואָס מ'האַט געהאַלטן אַז דער פּאָליטישער שידוך מיט די קאָמוניסטן פאַסט אים נישט. אַ לאַנגע צייט האָט קאָאָנאַווס־קי געזאָגט אַלף ביי די קאָמוניסטן און דערביי געבליבן. אַבער ווי לאַנג קען מען לעבן אין יענער סביבה, נהנה זיין פון איר, קריגן אויבנאַן־באַהאַנדלונג, ווערן צעבלאָזן און נישט גיין ווייטער מיטן קאָמוניסטישן אַלף־בית. קאָאָנאַווסקי האָט גענומען מאַכן גרויס פאַרשריט. ער האָט געוויסט וואָס צו פאַרשווייגן, וואָס צו באַרעכטיקן, וואָס און וועמען צו זידלען.

מיר דאַכט זיך אַז די פאַרביטערונג זיינע, וואָס איז געוואקסן מיט דער צייט, וואָס לענגער ער איז געווען אין קאָמוניסטישן לאַגער, איז געווען אַן איינזייטיקע, ווייל דער אַנדערער צד האָט אים אַ שטיק צייט געשאַנעוועט און אים ווי אַ טייערן קרוב געוואָלט אַרויסראַטעווען און אַפּראַטעווען פאַר דער יידישער ליטעראַטור. דער צווייטער צד האָט אים אויך פשוט געוואָלט ראַטעווען פון זיך, קענענדיק קאָאָנאַווסקי פון זיינע וואַרשעווער יאָרן און פון זיין גאַנצן לייכטזיניקן און צינישן קוק אויף פּאָליטיק בכלל. שרייבערס ווי דערוואקסענע מענטשן האָבן פאַריבל, ווען מען זעט דורך זיי און מען נעמט זיי נישט ערנסט. קאָאָנאַווסקי האָט מורא געהאַט, אַז ס'וועט פון אים אַרויסשרייען די טראַגישע לאַנגווייל, מיט זיין גייסטער פאַרקניפונג, האָט ער

זי פארשריגן און גענומען בארעכטיקן די גרויסע אומגערעכטיקייט וואָס ער, אַ לעצטער פּרױזש, איז באַגאַנגען לגבי דער גערעכטער גאַנצקייט פון דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס איז ביי אַלע אירע פּאַליטישע „דענאַמינאַציעס“ קיינמאַל נישט געווען — טריף. דער אידעאָליזם פון אַלע בידסטאַליניסטישע פּאַרטייען, ביי ייִדן בכלל און צווישן ייִדישע שרייבער בפרט, איז געווען אַ כשרער און יעדער מחלוקה איז מייסטנס געווען לשם שמים. קאַגאַנאָוסקין איז באַשערט געווען דאָס אומגליק אַריינצופאַלן אין אַ פּאַרטייקאַך, וואָס איז אָפהענגיק אין טאַג־טעגלעכע ברוטאַלע מאַנעווערעס פון מאַסקווע און וואָס יעדער מאַנעווער גרענעצט זיך מיט פּאַרברעכן אָדער איז אַ פּאַרברעכן.

איך האָב קאַגאַנאָוסקין נישט פּאַרגעוואָרפן זיין — מילד־גערעדט — אומבאַקוועמע פּאַזיציע, וואָס ער האָט פאַר זיך געשאַפן. כ׳האַב זיין בוך, וואָס איז דערשינען אין 1951, געלויבט אַן רעזערוואַציעס ווי דעם שענסטן אויסדרוק פון דער גרויסצוגיקער ייִדישער שעפּערישקייט, וואָס איז נאָך גע־ווען אַרומגערינגלט מיט אַ לעבעדיק פּאַלק. אַ ביסל שפּעטער, ווען ער האָט געפּייערט זיין 45סטן ליטעראַרישן יובל, צווישן פרעמדע, איז די פּאַרביטע־רונג, מיט רעכט, קעגן אים געשטיגן. קאַגאַנאָוסקי האָט מיט קיין איין וואָרט נישט פּאַרדאָמט דעם אומברענג פון די ייִדישע שרייבערס אין סאָוועט־רוס־לאַנד. ער איז געגאַנגען אין שפּאַן. ער האָט אַפילו זיך נישט איבערגעלאָזט קיין טראַפּן פּרייע האַנדלונג, וואָס ער האָט זיך געקענט פּאַרגינען, ווייל אין יענע קרייזן איז זיין נאָמען געווען אַ נייטיקער פּאַנצער פאַר אַלערליי גע־מיינהייטן און מען וואָלט אים געמוזט מוחל זיין אַ טראַפּן אמת אין ים פון פּאַלשקייט און ווערטער־ווילגאַריזאַציע.

כ׳האַב קאַגאַנאָוסקין נישט צורשטאַרק נאַכגעפּאַלגט דורך די לעצטע יאָרן פון זיין גייסטיקער געפּאַנגענשאַפט אין פּאַריז. אוודאי האָט ער רעזיג־נירט און זיך פּרייוויליק אונטערגעגעבן צו דער געפּאַנגענשאַפט, אָבער קיי־נער ווייסט נישט וויפּל ווייטיק אַזאַ רעזיגנאַציע האָט אים פּאַרשאַפט, און איך בין זיך משער אַז ער האָט קינסטלעריש גענוג אָנגעוויירן. ווען מ׳איז נישט גאַנץ מיט זיך, איז זיך דער טאַלאַנט נוקם און ער שניידט פּאַסן פון קינסטלער.

זיין גרעסטער בייטראַג פּאַרבלייבט נאָך אַלץ די זאַמלונג פון די עט־לעכע און פּופּציק קלענערע און גרעסערע דערציילונגען, וואָס ער האָט גע־שריבן ביז 1939. ער איז געווען דער מייסטער פון דער קורצער דערציילונג אין דער גרויסער טראַדיציע. קאַגאַנאָוסקיס קורצע דערציילונגען האָבן פּאַר־מאַגט אַ קינסטלעריש ליכט, אַ פּאַרבאַרגן ליכט, וואָס האָט באַשיינט די דער־ציילונג און איר געגעבן אויך אַ מאַראַלישע עקזיסטענץ. אַ קורצע דערצי־

לונג מוז האָבן אַט־די מאַראַלישע באַרעכטיקונג. די צענטראַלע טעמע דאַרף זיין עיקרדיק, אַפילו ווען די גאַנצע דערציילונג זעט אויס צו זיין טריוויאַל. די עטלעכע זייטלעך מוזן עפעס פעסטשטעלן.

קאַגאַנאָוסקי האָט געוואוסט דעם סוד, ווי אַזוי אַזעלכע דערציילונגען דאַרפן געשריבן ווערן. ער איז נישט געווען קיין שפּראַך־מייסטער, אָבער ער האָט געהאַט אַ קינסטלעריש אויער פאַר ייִדישן שמועס. זיינע דערציילונגען זענען דערפאַר אַ גרויסע אַנטאָלאָגיע פון ייִדישן דיאַלאָג, און פון אַ לעבע־דיק געזעמל פון ייִדישע מענער און פרויען, אין האַנדלונג און אין טראַכטן. קאַגאַנאָוסקי האָט פאַרמאַגט אַ ביטערע קלוגשאַפט און אַ לירישן אופן ווי אַזוי אַרייַנצוגיסן די טראַפנס פון דער קלוגשאַפט אין זיינע דערציילונגען.

ווען מען לייענט די דערציילונגען, ווערן זיי ליכטיק־טרויעריקע דערמאָנגונג פון יענע טעג ווען ס'איז געווען אַ ייִדישע וואַרשע. די עיקרדיקע טעמעס פון קאַגאַנאָוסקיס קורצע דערציילונגען שטעלן צוזאַמען אַ קינסטלערישן צענזוס, כמעט פון יעדער ווינקעלע פון דער אַמאָליקער ייִדישער וואַרשע. אפרים קאַגאַנאָוסקי איז אַמאָל געווען אַ מאַלער און זיין מאַלערישקייט איז זייער קאַנטיק אין זיינע בעסערע דערציילונגען. ער איז געווען אַן אויטאָ־דיאַקט און אַפטמאַל, דער עיקר אין זיינע מעמואַרן, זינדיקט ער אונטער מיט אינטעליגענטישקייט. זיינע זאַצן ווערן אַנגעבלאָזן מיט הויכע שלעכט־פאַרבונדענע ווערטער. ער איז בטבע אויך געווען אַ שטיקל אַפלאַכער און אין זיינע מעמואַרן פאַרגינט ער זיך טיילמאַל אומפאַרדינטע בייזקייט, אויפן חשבון פון אַמאָליקע חברים. אָבער אין די דערציילונגען פירט אים זיין קינסטלערישע דיסציפלין, וואָס דערלאָזט נישט אַז זיין באַהעמישער צייגזום זאַל נעמען די אויבערהאַנט.

דערפאַר זענען זיינע געזאַמלטע דערציילונגען, ביז 1939, ערלעכע און ריינע קינסטלערישע ירושה. די ייִדישע ליטעראַטור נעמט עס אַריין אַן שום פאַליטישע חשבונות. אוודאי טאָר דער פאַליטישער חשבון נישט פאַרשוויגן ווערן, אָבער די דערציילונגען, ביז קאַגאַנאָוסקיס גלות־היטלער־פּעריאָדע, געהערן צו די שענסטע מוסטערן פון דער בלי־פּעריאָדע פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין פּוילן, וואָס איז געטריי געגאַנגען אין פּרעס וועגן.

1958.

ש. בערלינסקים בראשית

ש. בערלינסקים דערציילונגען און באטראכטונגען, וואָס זענען געדרוקט און אַרויסגעגעבן אין מינעקען, צווינגען אונדז ווידער זיך צו פאַרטראַכטן וועגן שאַבלאַן, וואָס מיר וועלן מוזן אָננעמען באַהבה, אַזוי לאַנג ווי אונדזער דור וועט לעבן. כ'זאָג ווידער, ווייל וועגן מרדכי שטריגלערס אָנגעגליטע פּערזן האָב איך אויך געזאָגט, אַז אין זיין אָנפאַנג איז פאַראַן אַן אָנהייבער־רישקייט פון אַ סאַלאַמאַנדער, וואָס ווערט געבוירן פון פּייער. גאָר אַ סך פון דעם מין אָנהייבערשן פּייער האָבן מיר אויך געזען אין די קינות פון ז. סע־גאַלאַוויטש, וואָס האָט מיט זיינע לידער אויפגעלעבט דאָס געשטאַלט פון דעם זינגער אין די הייפן און האָט יענעם גראַם־און־אַלאַרם שאַבלאַן געגעבן אַ קינסטלערישן תּיקון.

אַז ש. בערלינסקי פילט דעם היתר פון אַזאַ שאַבלאַן, זעט מען פון דעם באַוווּסטזיניקן נאָמען פון זיין זאַמלונג — „אַ דור פון בראשית“. ער פאַר־ענדיקט זיין לענגערע דערציילונג — „דער וועג אַהיים“, מיט די דאָזיקע ווערטער: „מיר זענען דאָך איצט אַ דור פון בראשית. פון אונדז פאַנגט זיך דאָך אָן“.

אַט דער נייער אָנהייב איז קינסטלערישע רעזיגנאַציע צום געפיל, אַז דאָס גרויסע אומגליק, וואָס האָט געטראָפן אונדזער פּאָלק האָט נישט נאָר אָפּגעווישט אונדזערע משפּחות און איבערגעלאָזט תּיבהדיקע און נאָך־מבול־דיקע עקזעמפּלאַרן און מינים, כדי פאַרצוזעצן דאָס לעבן, נאָר די קאַטאַס־טראַפּע האָט אויך פאַרוויסט אונדזער קינסטלערישן זכרון און מיר זענען געצווונגען אויפסגיי קינסטלעריש צו לעבן פון סאַמע אָנהייב. אונדזערע שריי־בערס זענען אויך די שרייבערס פון בראשית. אין דער זעלבער דערציילונג זאָגט בערלינסקי: „ס'וועט זיין ווי אין חומש שטייט: און אדם האָט געבוירן שת. שת האָט געבוירן אנוש. אנוש האָט געבוירן קינען און קין מהללאַן“.

מיר מוזן אָננעמען די קינסטלערישע גענעאַלאָגיע פאַר ליב, ווייל די צייט אַליין האָט געהייליקט די אַלע שאַבלאַנען און זי האָט זיי געגעבן נישט נאָר אַ גלויבלעכקייט, נאָר אַ גלויביקייט.

פאַר אַ ביישפּיל לאַמיר נעמען אַזאַ אויסצוג, אַלץ פון ש. בערלינסקים גרעסערער דערציילונג — „דער וועג אַהיים“:

„זי האָט מיטאַמאָל אונטערגעהויבן דעם קאַפּ, געקוקט אים אין די אויגן
און — זיין פנים האָט זיך צעשמייכלט.
— שלאָפסט נישט, יחיאל?
— עס שלאָפט זיך נישט.
— איך האָב דיר געוואָלט עפעס פאַרטרויען, שוין לאַנג דיר געוואָלט
פאַרטרויען.

— פאַרטרויען? — האָט ער אויפגעשפיצט דעם קאַפּ מיט אומרן.
— שרעק זיך נישט, נאַרעלע — האָט ראָזע אים געגלעט איבערן קאַפּ
— איך שוואַנגער — — —
געזאָגט האָט זי אים דאָס וואָרט מיט שטילן פליסטער, ווי אַ ווינט
וואָלט עס געבראַכט צוטראָגן.
— און דו האָסט געשוויגן? ראָזע, טייערינקע?
— איך האָב דיר שוין געוואָלט זאָגן אויף זיכער.
— אַלואָ, זיכער?
— זיכער.”

דאָס איז אַן אויסגעצייכנטער ביישפּיל פון דעם שאַבלאָן וואָס מיר ווערן
געצווונגען אויפצונעמען און וועלן זיין געצווונגען אויפצונעמען אַזוי לאַנג
זוי מיר וועלן לעבן. פונקט ווי אונדזערע באַבעס האָבן געלייענט אין אַלערליי
ראַמאַנען וועגן דעם „פליסטער“ בעת דאָס ווייב פאַרטרויט דעם סוד פון איר
שוואַנגערשאַפט צום מאַן, אַזוי וועלן מיר עס ווידער מוזן און דאַרפן לייע-
נען, ווייל די צייט האָט אונדז אונטערגעטראָגן די סענטימענטאַליטעט פון
אַ ווייטיק, וואָס מיר וועלן אַזוי גיך נישט אויסהיילן.

אויב דער „פליסטער“ פון שוואַנגערשאַפט איז פאַרסאַכאַרינט געוואָרן
אין אַלע ראַמאַנען, איז ער פאַר אונדז איצט ווידער פאַרהאַפטיקט געוואָרן
און געוואָרן עיקרדיק, ווייל אַ פאַלק, וואָס האָט פאַרלוירן זיין משפּחהשאַפט,
הייבט ווידער אַן לעבן און מיר זעען באַשיינפערלעך, ווי די אויסגעפליקטע
צווייגן קומען צוזאַמען און ס'הייבט זיך אַן פון סאַמע בראַשית — „און אדם
האָט געבוירן שתן“.

אַ שאַבלאָן אויף אַ גרויסן נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב, און ווי ס'זאל יחידיים
נישט דינען דער קינסטלערישער זכרון און אַפילו די קינסטלערישע נאַז, ווערן
מיר באַזיגט, בעת מיר ווערן אַוועקגעשטעלט פאַר דער נייער גלויבלעכקייט
פון אַן אַלטן אויסגעטראַטענעם וועג.

אין בערלינסקיס דערציילונג קומט יחיאל אַלטמאַן צוריק קיין לאַדזש
זוכן זיין משפּחה, אָבער די חרוב־געוואַרענע געטאָ ווייזט אים אַפילו נישט
די קברים פון זיינע אייגענע, פון זיין פרוי און קינד, און פון זיינע נאַענטסטע.

אין דעם אורחים-הויז טרעפט ער זיך מיט ראָזען, זיינס אָן אַמאָליקע געליב-
טע, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט אַן אַנדערן, אָבער וואָס האָט דעם אַנדערן
אויך פאַרלוירן אין דער פאַרטיליקונג. ביידע נעמען אַ וווינונג און ס'הייבט
זיך אָן — בראַשית.

וואָס קענען מיר טאָן, אַז דאָס לעבן האָט זיך ווידער גענומען לערנען
לעבן אויף אונדזערע אַרימע פלייצעס און שטעלן ערשטע טריט?
מיר קענען נאָכגיין פּוסטריט די גאַנצע דערציילונג פון ש. בערלינסקי,
כדי צו פאַרשטיין טיפּער, וואָס מיר מיינען מיט דעם שאַבלאָן, וואָס איז ביי
אונדז געוואָרן גלויבן.

— נו, און אַ חופּה — האָט ראָזע צוגעוואָרפּן האַלב אין שמייכל, האַלב
ערנסט.

— אַ חופּה? ווייסט גאָר וואָס. אַ חופּה וועלן מיר שוין שטעלן אין ירו-
שלים. דאָס וועט זיין אַ טאָפּלטער בונד — באַהעפטן זיך אויך מיט אונ-
דזער לאַנד.

ווען אַ געליבטער וואָלט פּלוצים פון דער העלער הויט אָפּגערעדט זיין
געליבטע פון חופּה וקידושין און ער וואָלט איר געזאָגט, אַז אַ חופּה וועט
מען ערשט שטעלן אין ירושלים, וואָלט דער ציוניזם ביי אַזאַ געלעגנהייט
געקלונגען ווי פאַרשוועכונג, אַדער משכילישע פּרייע ליבע. נאָר דאָס, אויף
דעם בראַשיתדיקן אָרט, ווערט די ערד געהייליקט אַפילו פאַר אַזאַ ציוניס-
טישן דיאַלאָג, ווייל מיט עטלעכע פאַראַגראַפּן פּריער זאָגט יחיאל אַליין:

„דאָס זענען די טענער פון אונדזער צייט. אַ גרויסער נאַציאָנאַלער פאַ-
טאָס דאָ היינט. אַ פּאַלק ברעכט גרענעצן, מאַרשירט איבער לענדער, לאָזט
זיך איבער ימים און רייסט זיך אין לאַנד פון זיין באַפּרייונג.“

די חופּה אין ירושלים איז אַן אמת, אַ נייער אמת — פון סאַמע אָנהייב,
און ווען דער געליבטער זאָגט עס זיין געליבטער אין אַ קליין צימערל, וואָס
מען האָט ערשט אָפּגעקויפט פון אַ ווייבל, וואָס גרייט זיך אַליין אויך שמוג-
לען די פּוילישע גרענעץ, איז עס דער אמת אויך פון אַ בראַשיתדיקער צו-
קונפט, וואָס איז טויזנט מאָל אמתער איצט, ווי אין הערצלס צייטן. דער
דיאַלאָג, וואָס קלינגט ווי אַרויסגענומען פון אַן אַלטן, פּרייערן „אהבת ציון“,
ווערט אויך פאַראַמתט מיט דעם כּוח פון שוואַכע טריט פון אַן אַלטער
קראַנקער צייט.

אין בערלינסקיס דערציילונגען און אין זיינע בילדלעך און באַטראַכטונג-
גען באַמערקט זיך אַ כּסדרדיקער פאַראַלעליזם. די איצטיקייט רופּט אַרויס
די פאַרגאַנגענהייט. די אָפּגעמקטע פאַרגאַנגענהייט ווערט באַשריבן מיט
דער טרויעריקער איצטיקייט.

בלימלעך וואַקסן אין די חורבות און דעקן אויף נאָך מער דאָס בעטלעך-
רישע געשריי פון דער חורבה. דער זעלביקער יחיאל אַלטמאַן, וואָס קומט
צוריק זוכן זיינע קרובים אין לאַדזש, ווערט איבערגעשריבן אויף דעם בלייכן
יונגמאַן פון אַן אַנדער דערציילונג («אויף צוויי שליאַכן»). אויך יענער
„יחיאל אַלטמאַן“ טרעפט זיך מיט אַ פרוי און מען נעמט אַ בשותפותדיקע
דירה.

אַלטמאַן זעט זיין חרובע פאַרגאַנגענהייט און ער נעמט צוריק בויען זיין
לעבן. מרדכי יעלין (פון דער דערציילונג „די משפּחה יעלין“) זעט זיין חרובע
היים און ער טראַגט זיך אויך אַרום מיט געדאַנקען „ווי אַזוי אויסצובויען אַ
היים, אַ פאַמיליע — צוריק אויפשטעלן זייער גזע“.

דער זעלביקער מרדכי יעלין זאָגט ווייטער:

„דאָס אייגענע איז דאָך מיטן גאַנצן פּאַלק, האָט ער געטראַכט, דער
שורש פון פּאַלק איז דאָך נישט פאַרטיליקט. אַפּגעבראַכן אַ פאַר צווייגן, נאָר
דער שטאַם ווערט דאָך איבערגעפלאַנצט אויף אַן אייגענעם באַדן, אין אַ ייִדי-
שער ערד, און ווידער וועט אויפשיינען די זון, און ווידער וועט אַראַפּני-
דערן טוי, און צוריק וועט דאָס פּאַלק בליען און וואַקסן.“

זענען דאָס ווערטער פון אַ סקאַרבאָווע ציוניסטיש פּראַפּאַגאַנדע־בלעטל?
חלילה. דאָס איז דער אמת פון אונדזער איצטיק לעבן, אויף די חורבות פון
ייִדישע הייזער, וווּ גוים קוקן מיט רציחה אויף יעדער ייִד, ווי ער וואַלט גע-
ווען אַן עכבר, וואָס איז נאָר־וואָס אַרויסגעקראַכן פון אַ לאַך, אַדער „פון
אויווין“.

אַט דעם קבלת פנים, וואָס באַפרייטע ייִדן קריגן אין פוילן, שילדערט
בערלינסקי אין זיינע דערציילונגען. ער ווייזט אונדז אויך די זאַטע, אַנגע-
פרעסענע, געווירעטע דייטשע צורות, די פינקטלעכע מאַטעמאַטיק פון זייע-
רע צוגן, די פינקטלעכקייט וואָס האָט אונדז פינקטלעך פאַרטיליקט און
אַפּגעווישט.

פאַר אַ בוך פון אַרום 130 זייטן איז די טעמאַטיק אַביסל אַ צו מאַנאָ-
טאַנע און אַ צו גרויע, אַבער אויך די מאַנאָטאַנע איז אונדזערע, ווייל אונ-
דזער דור וועט מוזן לאָזן דעם פּאַציענט ריידן און ריידן און ריידן אַ לעבן
לאַנג וועגן דער דאָזיקער שוידערלעכער אַפּעראַציע, וואָס ער האָט דורכגע-
מאַכט און וואָס אונדזער גאַנץ פּאַלק האָט דורכגעמאַכט.

פאַרקערט, מיר זענען דאַנקבאַר וואָס עס ווערן געשריבן און נאָך אַמאָל
געשריבן אַזעלכע דערציילונגען און מיר זענען דאַנקבאַר, וואָס אין דעם
חורבן, בליצן פון דעסטוועגן פונקען פון האַפּענונג. מיר זענען דאַנקבאַר, וואָס

די טרייסט קומט גראָד פון דאָרטן, פון דעם אני הגבר, וואָס זעט דאָס אַלץ צו און באַשרייבט עס.

בערלינסקי באַשרייבט פאַר אונדז די ייִדישע זאַמלפונקטן, וווּ מען קומט זיך צונויף מיטן כוח פון דעם נייעם וואָרט „עמד“, וואָס ווערט דער ייִדישער פאַראַל, דער נייער אויסרוף פון אַנוסים, צווישן גוים, וואָס זענען בלוטיק אין כעס, הלמאי ס'האַבן זיך נאָך געראַטעוועט יידן. אין די זאַמלפונקטן טראַכט יעדער איינער וועגן צוויי זאַכן — ערשטנס, אפשר, אולי, וועט זיך פאַרט אָפּזוכן אַ נאָענט פנים. און צווייטנס, ווי אַזוי לעבט מען ווייטער. יחיאל אַלטמאַן שרייבט אויף אַ מודעה אויף אַ וואַנט, וואָס איז שוין באַ- שריבן מיט צענדליקער נעמען: „יחיאל אַלטמאַן זוכט זיין פרוי מרים און זיין טעכטערל ביילקע“.

שפעטער זוכט ער זיך אַליין אין דער דאָזיקער פאַרלורנקייט. יידן נע- מען אַרויסגיין פון דער תיבה און זיי טרעטן מיט אומזיכערע פיס אויף דער צעמבולטער ערד.

אונדז זענען אינטערעסאַנט נישט נאָר די טרייסט-מאַמענטן, אָדער די איינציקע טרייסט-ווערטער, וואָס ווערן געשאַפן אויף דער דאָזיקער בלוטי- קער ערד, נאָר די מאַמענטן פון צוזאַמענדיקער אויסלייזונג. אין דעם אור- חים-הויז אויף יאַקובאָ זיצט אַ ייד און קוקט אַריין אין אַ „ספר“. אַ יונ- גערמאַן, אַן ערד אַ צוואַנציק יאָריקער מיט אַ בלאַנדער טשופרינע, זיצט פאַרמוחט און לייענט גרעצס געשיכטע פון ייִדישן פּאָלק.

די איינצלע וואָס קומען אַרויס פון דער תיבה, ווי באַזונדערע מינים, צו ראַטעווען די פאַרשאַלטענע ביאָלאָגיע, הייבן אַן קריגן אַ געפיל פון קאָ- לעקטיווער אחריות און די האַפענונג פון אַ נאַציאָנאַלער טרייסט.

„איך בין אַנומלטן געווען ביי אַ קיבוץ-פייערונג און געזען ווי אַזוי די ייִדישע יוגנט, וואָס איז נאָר-וואָס אַרויס פון די קאַלך-אויזונס, טאַנצט אַן ארץ ישראלדיקע האַראַ (זאָגט יחיאל אַלטמאַן), זענען מיר טרערן געקומען אין די אויגן. פונקען זענען געפּלויגן פון אונטער זייערע פיס; אַזאַ ברענ, אַזאַ התלהבות! איז מעגלעך אַז אַ יחיד זאָל היינט אַזוי טאַנצן ביי יידן? ניין, האָב איך געטראַכט, נאָר פאַר דער אויסלייזונג פון אַ פּאָלק וואָס מען האָט עס געוואַלט פאַרטיליקן, קען מען אַזוי טאַנצן.“

איז דער גוטער פירוש אויף דער האַראַ אַ שטראַל אין דער פינצטער- ניש, אַן אויסלייזונג פון טרויער און אַ היתר אויף פרייד.

אַפילו פּערזענלעכער ווייטיק ווערט דערהויבן צו פּאַלקס-טראַגעדיע און דערפאַר צו נאַציאָנאַלער טרייסט.

ווען ראָזע ווייזט יחיאלן אירע גרויע האַר, זאָגט ער:

„טייערניקע, דאָס איז נישט קיין גראַעזער מענטש, דאָס איז אַ געלייטער-טער מענטש. דו ביסט געלייטערט ווייס. דער ווייסער פלעק אויף דיין קאָפּ — דאָס איז דאָך אונדזער קרוין, די ייִדישע קרוין פון צניעות.“
אַט אַזוי האָבן זיך אויסגעלערנט ריידן ייִדן אויף דער ערד וואָס איז דורכגעאַשט מיט פאַרברענטע ייִדן. אַט די ווערטער זענען הייליקע מעלאָדראַ-מאַטישקייט, נישט שאַבלאַז פון געשיכטלעכן מאַרטירערטום, נאָר פון דער בלוטיקער קעגנוואַרט.

דערפאַר קען בערלינסקי אונדז אויך געבן אַזאַ ליבע־סצענע מיט אַ מאַקאַב־אַקאַמפּאַנירונג, וואָס מיר מוזן אָננעמען פאַר ליב און אמת:
„ער האָט מיט אָנטציקונג אויסגעשריען:

און דאָס לייב וואָלט איצט שוין אַש געווען? פאַרשפּרייט אַש אויף די פעלדער פון אַ קרעמאַטאַריע, וואָס דער ווינט וואַלט זיך אַרומגעטראָגן דער־מיט? אַך, וויפל הנאה, וויפל לוסט — האָט ער זיך אַראָפּגעלאָזן פאַר איר אויף די קני, ווי פאַר אַ מזבח — דיין לייב דאַרף מען דאָך אַוועקשטעלן אויף אַ פעדעסטאַל, מיט אַ צושריפט: אַט־א דאָס לייב האָט דער שונא געוואָלט אין קאַלד־איוון אַרייַנוואַרפֿן.“

אַט דער שוידער־מאַנאַלאָג פון אַ געליבטן איז דער בעסטער ביישפּיל פון דער בראשית־דיקער, אַדער גאָר נוח־דיקער מעלאָדראַמע, וואָס די מבול־די־קע צייט האָט אונדז אָפּגעשפּילט און וואָס מיר וועלן לייענען אַ לעבן־לאַנג און נאָך זיין דאַנקבאַר, וואָס פון דער ערד גייט אויף אַ נייע האַפענונג — נישט נאָר אויף אַ שענערער נאַציאָנאַלער צוקונפט, נאָר אויך אויף אַ קינסט־לערישער צוקונפט, אויף אַ באַנייטער ייִדישער קונסט, נאָכדעם ווי זי וועט אויסקלאָנג פון זיך די מוראדיקע קלאַנג פון אונדזער גרויסן חורבן.

אברהם זאק / ברוך האגערס חסידישע מעשיות / „א שטוב אין שטעטלי“
פון יצחק יאָנאַסאַוויטש / מנשה האַלפערן / משה דוד גיסער / אַ ייִדישער
דיכטער אין קובא / דריי קורצע לידער פון ישראל אַשענדאָרף / ל. דאָ-
מאַנקעוויטש / אלחנן וואַגלער / סאַלאַמאַן קאהאַן / אַ ייִדישער דיכטער
אין לאַנדאַן / הערץ בערגנערס נאָוועלן / י. פאַפּיערניקאָו / ישעיהו
שפּיגלס לידער / „אין מדבר סיני“ / יאַסל בירשטיין / אריה שמריס ניי
בוך לידער / צבי אייזנמאַן / י. צ. שאַרגעלס לידער / רבקה באַסמאַן /
אַ ליד צו געדענקען / „ייִדישע שרייבער אין סאַוועטנפאַרבאַנד“ / איציק
פעפער היט די ליניע / איציק פעפער.

אברהם זאק

אברהם זאק געהערט צו דער לייב ניידוס עפאכע און דאָס איז אַן עפאכע וואָס איז אָפּגערוקט פון אונדז אַזוי ווייט, נאָך ווייטער פון דער פּרוג-עפאכע. ווייל פּרוגס לידער זענען געוואָרן אַ טייל פון ייִדישן נוסח, אָבער ניידוס איז געווען אַן אינדזעלע פאַר זיך און ער האָט באַדאַרפט וואַרטן אויף די יונגע אין אַמעריקע, אַז זיי זאָלן מיט מער איבערצייגונג און מער כּוח אַרײַנברענגן גען זיין באַצונג צום פּערז און צום מעלאָדישן וואַרט. אברהם זאק איז געווען ניידוסעס פּריינד און ביאַגראַף.

זאָקס קנאַפע זעכציק יאָר האָבן באַוווּן צו ״פאַרכאַפּן״ אַ לאַנגע אינ-טערעסאַנטע און טרויעריקע ביאַגראַפֿיע. דער גראַדנער יונגעראַמאָן וואָס האָט געאַרבעט אין אַ וואַרשעווער צייטונג, האָט אָנגעשריבן אַ סך ביכער און אַרײַנגעכאַפט אַ סך צרות אין ביידע וועלט־מלחמות. זיינע אייגענע לידער זענען אויך אינדזלידיקע אין דעם זין, וואָס ער האָט נישט צוגעלאָזט צו זיך דורך די גאַנצע פּערציק יאָר פון זיין שרייבן קיין איינפלוסן, וואָס וואַלטן אים געקענט באַרייכערן אַדער צומאַל נאָך מער פאַראַרעמען. ער איז געקו-מען אין דער ייִדישער פּאָעזיע כּמעט אַ פאַרטיקער. די אַנטוויקלונגען זיינע זענען געווען מייסטנס אויפן געביט פון שפּראַך־לייטערונג. זיין לשון איז געוואָרן אַביסל בייגעוודיקער, אָבער ער איז נישט אַוועק פון דעם פינטעלע ליירישע ערלעכקייט, וואָס מיט אים איז ער גלייך געקומען. די איינפלוסן וואָס האָבן מיט אומגעפער פּערציק יאָר צוריק שטאַרק געוועלטיקט אין דער ייִדי-שער פּאָעזיע האָבן אים, פאַרשטייט זיך, נישט אויסגעמיטן, אָבער די אַלע אַנדערע שטופּנווייזע אויפטוען אויפן געביט פון ייִדישן ליד האָט ער נישט צוגעלאָזט צו זיך, מיט דעם קלאַרן באַווסטזיין, אַז ס'וועט זיין ליד בלויז פאַרטומלען און באַהאַלטן דעם אומפּערזענלעך־פּערזענלעכן טאָן זיינעם.

כ'זאָג אומפּערזענלעך, אָבער איך מיין איינגטלעך צו זאָגן נישט אַרויפ־צווינגנדיקע פּערזענלעכקייט, וואָס קומט פון אַן אינערלעכער עניוות, אַז מ'דאַרף נישט פּליען איבער זיך און גיכער אויסנוצן דאָס באַשערטע, ערלע-כע, וואָס איז צוגעשפּאַרט געוואָרן. דערפאַר איז אים באַשערט געווען אויפן שטח פון זיין לאַנגער, געפלאַגטער ביאַגראַפֿיע צו פאַרצייכענען אין ליד זיינע ״יאָרן אין וואַנדער״. אַזוי הייסט טאַקע זיין ניי בוך לידער, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורכן צענטראַל פאַרבאַנד פון פּוילישע ייִדן אין אַר-

גענטיגע. דאָס בוך פון קלענערע און גרעסערע לידער איז די ביאָגראַפֿיע פון אַ פּליט, וואָס האָט געהאַלפֿן גראַבן אַקאַפּעס לענגאָוים פון דער ווייסל, אַנט-לאָפֿן פון די נאַציס, אַנגעשפּאַרט אַזש אין די אַרעמבורגער סטעפּעס, צוריק-געקומען קיין לאַדזש און אין 1948 דאָרט געזונגען. —

חוק, זייט געשטאַרקט, אַ איר קעמפּער ישראלס געבענטשט אייער מוטיקע שווערד.
ס'איז קאַמף מיט מאַידאַנעק, מיט גאַז און מיט אויונס דער קאַמף פאַר דער ייִדישער ערד.

אַבער איידער אברהם זאָק האָט געקענט אַזוי ביאָגראַפֿיש אויסשטעלן זיין בוך לידער, האָט ער אויסגעקלאָגט זיין געוויין אויף די חורבות פון פּוילן. אין זיין בוך — „מיט אַש אויפֿן קאַפּ“, וואָס איז אין 1947 דערשינען אין לאַדזש. לויט מיין איינדרוק זענען אין דעם קליינעם ביכל לידער פאַראַן קוואַנטיטאַטיוו אַ סך בעסערע לידער, ווי אין דעם ביאָגראַפֿיש־עקספּאַנסיוון בוך — „יאָרן אין וואַנדער“. זאָק איז אַנגעקומען פון רוסישע סטעפּעס, וווּ ער האָט שוין געמיינט, אַז ער וועט קיינמאַל קיין ייִדיש וואָרט נישט זען פאַר די אויגן. „מיט אַ דערהויבן געפֿיל“, שרייבט ער אין זיין פאַררעדע צו זיין בוך, „מיט אַש אויפֿן קאַפּ“, „טרעט איך צו צו מיין ליטעראַרישן המשך — צו דער אויסגאַבע פון מיין צוועלפטן בוך“.

איך פאַר צו דיר פּוילן, פון סטעפּעס און שנייען,
אַרויסבאַגלייט האָט מיך אוראַלישער ווינט.
דורך טעג און דורך נעכט רוישן טרויריק די רעדער,
אַז קיינער נישטאַ איז שוין דאָרטן אַצינד.
דו האָסט מיך באַגעגנט מיט גרינקייט פון פעלדער,
מיט בונטע קוואַדראַטן אויף באַרג און אויף טאַל,
דאָך, פּוילן, עס איז שוין מיין פּרייד לאַנג געשטאַרבן
אין כִּקען זיך נישט פּרייען אַזוי ווי אַמאַל.

די צוויי פּערזן זענען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר אברהם זאָקס עלער-גיש־ביאָגראַפֿישן טאַן, אויך פאַר זיין נישט געוואַרנטקייט מיט אַן איבעריק וואָרט, ווי — מיין פּרייד לאַנג געשטאַרבן, וואָס ווערט באַגלייט מיט אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט — און כִּקען זיך נישט פּרייען אַזוי ווי אַמאַל.

אַבער גראַד די נישט געוואַרנטקייט גיט דעם בוך לידער אַ געפֿיל פון אַבלות, וואָס האָט זיך נישט געשטעלט זוכן קיין ווערטער, נאָר געקלאָגט דאָרט וווּ די געקומענע ווערטער זענען נישט געקומען אויפֿן ערשטן רוף.

זאק האט געשריבן א סך לייכטע פערזן פאר צייטונגען און די צייטונגלייכט-
 קייט איז נישט קיין זעלטענער גאסט אין זיינע לידער. זיין ליד קומט אפט-
 מאל ארויס מיט צוויי גוטע פערזן און דריי אומגעראטענע, ווי דאס ליד
 וואלט שוין באדארפט גיין צום דרוק און מען קען נישט פארשפעטיקן. מיט
 דעם שטראם פון ערשטהאנטיקע און צווייטהאנטיקע ווערטער טראגן זיך
 זיינע לידער אין ערלעכער פארצייכעניש.

עס רעדן די ציגל, כפארשטיי זייער שפראך,
 צעשאטענע גאסן דערציילן א סך.
 נישט נייטיק קיין ווערטער, ס'איז אלץ פאר מיר קלאר,
 און דא איז די גרענעץ, דער סוף פון א דור.
 דא האט זיך געענדיקט פאר קליין און פאר גרויס
 געוועזן, געוועזן, געוועזן און אויס.

דער דיכטער דערזעט זיין צעשטויבטע וועלט אין די אנגעווארפענע
 אלטע ציגל. ער קען זיך נישט זעטיקן מיט חורבן. ער פארט קיין לאדזש, קיין
 ווארשע, קיין לובלין און ער שטייט פאר די אויסגערויכטע אויוונס, וואס
 גלאצן אויף אים מיט דעם שוידערלעכן סך הכל.

די צוויי לידער ביכער, וואס זענען דערשינען אין 1947 און אין 1949,
 פארמאגן אן אויטאביאגראפישן סדר און המשך. זיי זענען ביכער, וואס דער-
 ציילן אונדז די געשיכטע פון א פליט, וואס האט אויף קיין איין מאמענט
 נישט אויפגעהערט צו זיין מיט זיינע נאענטע, און אנטלויפער, וואס איז
 נישט אוועקגעלאפן, א געראטעוועטער, וואס האט זיך נישט דעראטעוועט.
 ער דערציילט עס אונדז פשוט און מיר גלייבן אים, ווען ער פארצייכנט אין
 אקבולאק אזעלכע שורות —

איך קען נישט קיין אנדערן סדר היום —
 פרימארגן, בייטאג צי ביינאכט —
 נאך ווארשע, נאך געטא, נאך בלוטיקער תהום,
 פון דעם נאך איך רעד און איך טראכט.

און וואס האט ער מיטגענומען מיט זיך אויף זיין ווייטן וואנדער?

כהאב אין דער וואנדערונג מיר מיטגענומען
 א שטיקל קאפל פון מיין הויז,
 א פיצל קאפל פון א וויסטן אויוון —
 צום אנדענקען, אנטשאט א רויז.

יעקב גלאטשטיין

איך היט דעם זכר, גלייך ווי אַ קמיע
נאַר דאָס געבליבן מיין פאַרמעג.
כ'קוק אָפּט אין שפיגל־ווייסן חורב־האַפּל
און זע און זע די עבר־טעג.

פאַראַן אמתער היים־וויי אין די לידער פון אברהם זאָק, אַ היים־וויי
בענקשאַפּט וואָס מיר קענען גאַרנישט באַגרייפן. דורך דעם גאַנצן האַפּענונג־
לאַזן טאָן פון זיין נע־ונד ליד, איז די היים־בענקשאַפּט געווען דאָס שטאַרק־
דיקע, דאָס געפיל וואָס האָט געגעבן כוח צו לעבן. מ'האַט שוין מער גישט
געלעבט מיט היים, — די היים איז געווען חרוב — מ'האַט אָבער געהאַלטן
טייער דעם טרויער נאָך דער חרוב־געוואָרענער היים, ווי דאָס איינציקע שטיקל
אַפּגעשפּאַרטע קדושה, וואָס האָט פאַרבונדן מיט דעם עבר, אין דער ווייטער
פרעמד.

דער דיכטער האָט אייביק מורא געהאַט, אַז מ'פאַרמעסט זיך אויף זיין
בענקשאַפּט, אַז מען וויל אַפּמעקן פון געדעכעניש דאָס וואָס ער האָט אין זיך
איינגעזאַפּט. נאָך אין 1933 האָט אברהם זאָק געזונגען:

איך קום פון אַ ים, פון אַ בלויקייט,
פון כוואַליעס געיאָג,
פון מעוועס, וואָס בלענדן אין הויכקייט,
אין גאַלדענעם טאָג.
איך קום מיט גערויש און מיט ברומען
פון הפקרן ווינט.
כ'האַב דאָס אַלץ מיט זיך מיטגענומען
אין מיר עס פאַרשפינט.

דאָס איז בלויז אַ געדעכעניש, אַ מאַמענט, אַן איבערלעבעניש, וואָס ער
פאַרשפינט אין זיך און וויל עס נישט אויפגעבן, אַ פשיטא שוין דאָס גאַנצע
ייִדישע פוילן, וואָס ער האָט מיטגעפירט מיט זיך אומעטום, ווו ער האָט
נישט געטאָגט און נישט גענעכטיקט.

אין זיין בוך „יאָרן פון וואַנדער“ זענען פאַראַן צען לידער — „דעם
טאַטנס טויט“ וואָס דער דיכטער האָט אָנגעשריבן אין גראַדנע, אין 1927,
וואָס פאַסן זיך ערשט זייער גוט אַריין אין דער שטימונג פון גאַנצן בוך. דער
טאַטע איז שוין לויט היינטיקע באַגריפן געווען אַ גליקלעכער, ער איז גע־
שטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט און ער האָט דורכגעמאַכט דעם גאַנצן לוק־
סוס פון ווידוי, גסיסה, קבורה, תהילים זאָגן און שבעה זיצן. דער טאָן פון

אין תוך גענומען

די לידער, וואָס שליסן דאָס בוך, איז אַ פאַסיקער פאַרענדיקטער אַקאָרד צום
גאַנצן בוך — „יאָרן אין וואַנדער“.

און דאָס איז בן אדם דער סוף פון די סופן
אַביסעלע שטרוי און פאַרדעקט דאָס געזיכט
אַ צודעק אַ שוואַרצער צום אייביקן שלאָפן
עס ניגן אין טרויער די פלעמלעך פון ליכט.
און דאָס איז דער לעצטער, דער אמתער פתרון
אַ נאָענט געוויין, וואָס ס'פאַרנעמט נישט ס'געהער.
עס שאַקלט זיך זקן צו זקן — „מה יתרון“?
עס קאַפּעט אויף צודעק אַ טרער נאָך אַ טרער.

.1950

ברוך האגערס חסידישע מעשיות

אין בוקארעסט איז אין 1947 דערשינען אַ ביכל „נאוועלן“, וואָס איז איינגטלעך אַ זאַמלונג פֿון אַ צענדליק קליינע דערציילונגען און אַ צוויי־דריי גרעסערע. די זאַמלונג, אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „אויף דער קאַטש“, זענען כמעט ווי נישט באַמערקט געוואָרן און דאָס איז אַ שאַד, ווייל דער מחבר ברוך האַגער ווייזט אַרויס אין אַלע זיינע מעשיות קינסטלערישע מעגלעכקייטן, וואָס שטייען העכער פֿון זיין מאַטעריאַל. אַז מען לייענט די מעשיות מוז מען קומען צום אויספיר אַז דער מחבר איז אַ זייער טאַלאַנטירטער מענטש, וואָס איז נישט געווען גאַר גליקלעך מיט זיין אויסוואַל פֿון טעמעס, אָדער בעסער געזאָגט פֿון זיין איינציגער טעמע — די חסידישע מעשה.

אינטערעסאַנט איז, אַז צו זיין טעמע האָט ברוך האַגער נישט באַדאַרפט דערבלאַנדזשען, ווייל לויט זיין אַפּשטאַמונג איז די טעמע געקומען צו אים. זי איז ביי אים נישט קיין צופאַל און נישט קיין איינפאַל, נאָר זיין אייגן לעבן, און דאָך, ווייזט אויס, דאַרף מען מיטן לעבן זיין קינסטלעריש־פּאַרויכטיק און נישט שניידן פֿון לעבן לעבעדיקערהייט.

האַגער טוט דאָס חלילה נישט, אָבער ס'ווייזט אויס, אַז ער האָט בכלל נישט באַדאַרפט האָבן די גאַנצע טעמאַטיק. ווייל זיין דערפאַרונג האָט ביי אים געקענט און באַדאַרפט פאַרוואַנדלט ווערן אין קינסטלערישער טרייב־קראַפט צו טאָן עפעס אַנדערש, אפשר גאַר צו האָבן דעם כוח זיך אַליין לגמרי אוועקצוטראַגן פֿון דעם מקור, וואָס פֿון אים האָט ער כלומרשט געשעפט זיין גאַנצע באַגייסטערונג.

איך זאָג כלומרשט און דאָס באַדאַרף אויפגעקלערט ווערן. זיינע אַלע דערציילונגען שטייען ערגעץ צווישן פּרצס „חסידיש“ און די פּאַלקסטימ־לעכע געשיכטן. ביי פּרצן איז די נשמהדיקע מאַראַל עפעס אַזוינס, וואָס זינגט אין גוף פֿון אַלע דערציילונגען. ווען פּרץ דערזינגט זיך צו אַ מאַראַל איז דער לייענער צוגעגרייט. די מאַראַל וואָס איז ביי פּרצן די נשמה פֿון זיין חסידישער אָדער פּאַלקסטימלעכער מעשה, איז עפעס אַזוינס וואָס וואַקסט אַרויס פֿון גאַנצן צוואַמענשטעל פֿון דער מעשה. אויב מ'זאָל מאַכן אַ דיאָגראַמע פֿון פּרצס אַ מעשה, וואַלט מען די מאַראַל געפינען אין סאַמע צענטער און פֿון צענטער וואַלטן געשלאָגן אַפּשטראַלונגען צו יעדער וואַרט. און דאָך

איז פריץ געווען דער גרויסער סטילזאטאָר, וואָס איז געקומען צו דער חסיד'ישער מעשה פון משכילישן דרויסן.

האַגער קומט (ביאַגראַפֿיש) פון אינעווייניק, פון סאַמע רבישן הויף, פון רבישן הויזגעזינד, און דאָך מאַכן זיינע חסידישע מעשות דעם איינדרוק פון סטילזירטער סטילזאָציע, פון עפעס אַן אַפגעקילטן מאַטעריאַל. כ'וואָלט געזאָגט פון אַ באַוווּסטיניק אַפגעקילטן מאַטעריאַל. האַגער האָט זיך זיכער אַפגעגעבן דין וחשבון און געוואָלט מיט זיינע מעשות עפעס מוסיף זיין, אָדער — עפעס אַוועקנעמען.

און אין דעם אַוועקנעמען ליגט דווקא די אַריגינאַליטעט פון זיינע מעשות. זיי זענען אַפגעקילטע חסידישע מעשות און דערציילעריש כמעט אַן אַ מאַראַל, כמעט אַ מ אַ ר אַ ל י ש ע. טאַמער האָט ער יאָ עפעס מאַראַל, טוט ער עס אַן צום סוף פון דער מעשה ווי אַ היטל, אָבער די ווערטער בלייבן אַמאַראַלישע, וואָס קערן זיך נישט אַן מיט דעם געוויינלעכן חסידישן מוסר השכל. די מאַראַל שטראַלט נישט אַרויס פון די ווערטער, און שטראַלט נישט צוריק צו זיי, נאָר די ווערטער, די דערציילטע און די געשילדערטע, ווערן פאַר זיך אַליין אַן עיקר.

„אויף דער קאָטש“, די ערשטע דערציילונג פון בוך, איז אַ מעשה פון אַ פייערדיקן חסיד, וואָס איז אַ בריה אויף גנבענען טשאַלנט, ווען מען דאַרף עס האָבן פאַר אַ חסידישער הויליאַנקע, אָבער בעת מעשה פאַרבלאָנדזשעט ער צו אַן אשת איש. אין דער מעשה ווערט געמאַכט אַ פאַרוזך צו שילדערן צוויי חסידים, וואָס זענען זיך תמיד גרייט דורס צו זיין, אָבער די פנימער פון די צוויי קריגערס קומען אַרויס מטושטש און פון דער גאַנצער מעשה בלייבט נישט מער ווי אַ מעלאָדיע.

אין — „ערב פסחדיקע מצוות“ וויל ברוך האַגער שילדערן דעם צעוואָר-פענעם און פאַרהלומטן זלמנקע, וואָס טוט מצוות אין אַ צושטאַנד פון ה מ ש כ ד י ק ע ר פ אַ ר ח ל ו מ ט ק י י ט. דרימלט זיך אַריין אין אַ מצווה און ווערט פאַרלוירן אין איר. פון דער גאַנצער מעשה בלייבט אויך נישט מער ווי אַ ניגון.

אין דער מעשה וועגן דעם מחלוקת איבערן שוחט, ווען ר' חיים קאַסאָ-ווער איז מתיר די שחיטה פון אַ מתגדיש געשטיצטן שוחט, קומט די מאַ-ראַל צום סוף, ווי אַן אַנגעטאַן היטל, אַז ווי אין דער עקדה מוז אויף אומ-ברענגען אַ י'דן גאַט אַליין הייסן און אויף נישט אומברענגען איז אַ מלאך אויך גענוג.

„די ברכה“, „אַ בייטשל“, „קאַרטשעוו“, „אַ בליץ“ זענען סתם קורצע חסידישע אַנעקדאָטן, וואָס זענען דערציילט אַן חסידישן ברען. און אין דעם ליגט טאַקע די סיבה פאַרוואָס די מעשות פון ברוך האַגער זענען פאַרזען

געוואָרן. מען האָט פאַרזען דעם מחברס קינסטלערישע מעגלעכקייטן און מען האָט אויך פאַרזען, אַז אין דעם וואָס ער איז געקומען אַוועקנעמען פון דער נוסח-געוואָרענער חסידישער מעשה, איז שוין געלעגן אַ געוויסער קינסט-לערישער צוגאַב.

דער אמת איז אַז האָגער איז ווי זיין אייגענער פאַרלורערנער ר' זלמןקע, וואָס אַזוי גיך ווי ער נעמט אין דער האַנט אַריין אַ שטיקל מצוה, הייבט ער זיך אָן אַריינצוהלומען, ביז ער פאַרלירט זיך אין איר און ס'הייבן אים אָן פאַראינטערעסירן אַלע זייטיקע צוגאַנגען צו דער מצוה און ער ווערט גאַר נישט אַזוי זיכער ביי זיך, צי ער האָט בכלל דורכגעפירט די גאַנצע מצוה בשלימות, ביז פון זיין גאַנצן דערציילן בלייבט נישט מער ווי אַ געזאַנג.

נישט מער, אָבער דאָס אַליין איז גענוג אויף צו איבערצייגן, אַז ווען האָגער וואָלט זיך אַליין געטרויט אָן אַנדער מאַטעריאַל און נישט דאָס וואָס ער קען אַזוי אויסגעבונדן און וואָס ער וויל, שרייבנדיק, אַזוי שטאַרק דער-ווייטערן פון זיך, וואָלט ער געשאַפן אמת ווערטפולע זאַכן. ער אַנטלויפט אַזוי ענערגיש פון דער באַקאַנטער חסידישער מעשה, אַז ווען ער קומט אָן נאָכן אַנטלויף, בלייבט פון זיין מעשה נישט מער ווי לשון אַליין — וווּנדער-לעך לשון, מוזיקאַליש לשון אָבער פאַרט נישט מער ווי לשון.

אַלע זיינע מעשות זענען ווי מוזיקאַלישע קאַמפּאָזיציעס געשאַפן, אויפן הינטערגרונט פון אַ דערציילטער חסידישער מעשה, אַ שטייגער ווי רימסקי-קאָרסאַקאָוס „שעהערעזאַדע“. אָבער בעת ביי רימסקי-קאָרסאַקאָון איז אַלץ מעלאָדיש פעט, איז ביי האָגערן זיין מוזיקאַלישער מאַטעריאַל אַ דינער און ראַפּינירטער. ברוך האָגערס מעשות דאַרף מען לייענען נישט מיט די אויגן, נאָר מיטן געהער. דאָס דערמאַנטע, דורכגעלעבטע און אַנגעהערטע האָט ער איבערגעשפּילט און אַרויסגענומען דערפון יעדער פּונק פון פּערזענלעכער התפעלות, כדי דאָס וואָס איז ביים מחבר אַזוי סוביעקטיוו זאָל אַרויסקומען ווי ווייטער מאַטעריאַל פון טויזנט און איין נאַכט. ער האָט געזוכט דעם ריטם פון דער חסידישער מעשה און דאָס האָט זיך אים אין אַ גרויסער מאָס איינגעגעבן. אָבער געפינענדיק דעם ריטם איז ביי אים אויסגערוינען דער אינהאַלט. די אַלע מעשות ווייזן, אַז ווען ער וואָלט נישט נכשל געוואָרן מיט אַ מאַטעריאַל וואָס איז אים אַזוי נאָענט, וואָלט די יידישע ליטעראַטור פון אים געקענט האָבן נחת. ער האָט מיט זיין נאָענטן מאַטעריאַל נישט געוואָלט ווערן צופיל שמעלקע אָבער ווען ער וואָלט געפונען אַ דערווייטערטע טעמע, וואָלט ער זי נענטער צוגעלאָזט צו זיך, ער וואָלט מיט איר געוואָרן היימי-שער, ווייל ער וואָלט נישט מורא געהאַט צו באַנאָליזירן זיין איינגעבוירענע אַריגינאַליטעט.

„א שטוב אין שטעמל“ פון יצחק יאנאסאָוויטש

ווען דער מאַלער גאַנען איז מיד געוואָרן פון זיין טאַג־טעגלעכער פרנסה און פון דעם עול פון אַ שפּייזער, איז ער אַוועק פון זיין הויזגעזינד און גע-וואָרן ביסלעכווייז אַ גרויסער קינסטלער. ווען דעם דיכטער יצחק יאנאסאָ-וויטשעס פּאַטער האָט זיך גוט אָנגעמוטשעט אויף דער וועלט און שווייגנדיק אַריבערגעטראָגן די גרעסטע בזיונות און ממש מיטן נפש געאַרבעט ביי גאַרבעריי, ביי מילנעריי, ווי אַ טרעגער פון אויסגעווייסטע זעק, און אַלץ נישט געקענט אַריינברענגען דאָס שטיקל ברויט, איז ער אַוועק פון הויזגע-זינד, מיט טלית און תפילין און ס'תהילימל, און פאַרשוונדן צווישן אַנדערע יידן, מדינה־גייערס, זיך אויסגעמישט מיט זיי און געוואָרן אויס באַזונדערער ייד און טאַטע.

דאָס אַלץ ווערט פשוט דערציילט אין דער פּאַעמע — „א שטוב אין שטעמל“, וואָס איז אַרויס אין פאַרז, אין דער סעריע ביכער פון ייִדישן פען-קלוב. דער דיכטער יצחק יאנאסאָוויטש האָט זיך אין משך פון דער מלחמה אַרויסגעשלאָגן פון די כוחות, ראַטעווענדיק זיך אין אַזיאַטישן רוסלאַנד. נאָך דער מלחמה איז ער געקומען קיין פאַרז, ווו ער האָט זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן ווי אַן עסייִסט און קריטיקער. ער האָט אויך געדרוקט פון צייט צו צייט קלענערע לידער, ביז ער האָט צוזאַמענגענומען די צעשלאָגענע כוחות און אָנגעשריבן אַ לאַנגע פּאַעמע וועגן זיין היים אין שטעמל, ערגעץ איף לאַדזשער געגנט, וועגן זיין פּאַטער, מוטער, פעטער, שוועסטער און עטלעכע שטעטליקע יידן; וועגן דער וויינענדיקער אַרעמקייט וואָס האָט דעם טאַטן געבויגן צו דער ערד פון בוש, ביז דאָס תהילימל האָט אים אויפגעהויבן, אויסגעגלייכט און אים געגעבן גענוג אַנשפּאַר און כוח צו קענען אַוועק פון זיין יחידישער הילפלאַזיקייט און ווערן אַ קאַלעקטיווער ייד, וואָס האָט שוין מער נישט קיין פליכטן.

מיר זענען נישט רייך אין קיין לענגערע, דערציילערישע פּאַעמעס. און יאנאסאָוויטשעס פּאַעמע איז אַ צוטראַג צו אונדזער ליטעראַטור. די פּאַעמע בלאַזט נישט פון זיך און בעת זי דערציילט צווינגט זי זיך אויף אייך נישט אַרױַבן מיט אַן אויסשטעל פון פינקלענדיקער שיינקייט. מען פאַרגעסט אָפּט אַז מען לייענט אַ פּאַעמע ווייל זי קאַפיטולירט צום דערציילערישן אַטעם. די

שטילע גראמען, הגם גאנץ אפט בריהשע, פארמאגן אן עניוות, וואס קנעט זיי אריין אין גאנצן טעקסט און מישט זיי אויס און זיי שטערן דערפאר קיינ-מאל נישט דעם גאנג פון דער פאעמע.

די פאעמע פארמאגט א צענטראלן העלד, און דאס איז דער ארעמער טאטע, דער שווייגער און נכנע, וואס וואלט קיינמאל נישט געהלומט, און ער, דער מענטש פון קנאפן ווארט, וואס האט נישט געהאט דעם כוח צו פרעגן קשיות און מורמלען קעגן אייבערשטנס הנהגה — ער זאל קענען האלטן א גאנצע פאעמע אויף זיינע אויסגעמאטערטע פלייצעס. אבער דער זון אנט-דעקט דעם טאטנס גייסטיקע כוחות און ער ווייזט, און דעם פארשעמטן טאטנס שווייגנדיקע רייד זענען געווען גוטע, יידישע, פאטערלעכע, וואס האבן אויפ-געפלאקערט אין זיין קאנטראסט, אין דער רעוואלוציאנערער טאכטער זיינער וואס איז אוועקגעפירט געווארן א געשמידטע אין קייטן.

אין דער פאעמע ווערט דערציילט און דערציילט זייער א סך, און וואס מער מען ליינט די פשוטע דערציילערישע רייד, אלץ מער דערשפירט מען דעם דיכטערס תהלימדיקן ניגון, נישט דעם ניגון פון די קריסטלעך-געפרוי-רענע פסאלמען, פון דער פארגוישטער שיינקייט, נאר דעם ניגון פון דעם יידישן שול-און בית-מדרש-תהילים, דעם געזיפטן און געזאגטן, דעם מורמ-לענדיקן, דעם רפואהדיקן תהילים, וואס היילט די נשמה.

יאנאסאָוויטשעס פאעמע איז אַ למנצח פון יידישער אַרעמקייט, וואָס לייגט זיך שווער אויף דער מאַמעס פלייצעס, ווייל זי איז די ערשטע צו זען דעם צער פון הונגעריקע קינדער. אַרעמקייט איז נישט קיין נאָווינע אין דער יידישער ליטעראַטור, אָבער די אַרעמקייט וואָס יאַנאָסאָוויטש באַזינגט, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן, איז נישט די אַרעמקייט פון צמצום, נאָר ממש פון ברויטלאָזיקייט, פון אַ דחקות, וואָס איז נאָך אכזריותדיקער דערפאַר, וואָס זי לאָזט דעם טאַטן נישט אָפּ, זי ברעכט אים איין ביי דער גאַרבאַרניע, עסט זיך אין אים איין מיט דעם גאַנצן לעדערדיקן עיפוש, ווייסט אים אויס ווי אַ בלאַזן טראַגנדיק די זעק, און ערשט נאָך דער דאָזיקער פייניקונג, קומט ער אַלץ אַהיים מיט פאַרשעמטע און ליידיקע הענט.

אַפילו די שבתדיקע קאַפּאַטע, די שוואַרץ-געוואָנטענע, וויינט מיט איר אַרעמקייט.

נאָר איצט אַן אויסגעבליאַקעטע פון יאָרן,
אַן אויסגעפרעסענע פון דלותדיקן שטויב,
כאָטש אויסגעבאַרשט, פאַרצירעוועט און גאַנץ —
זי האָט מיט גרינער אומעטיקער שייף געגלאַנצט,
מיט יענער בלינצליקער גרינער שייף
פון באַלעבאַטישער בכבודיקער נויט

א י ן ת ן ך ג ע נ ו מ ע ן

וואס פארמאכט די לאדנס אויף די פענצטער,
הען קידוש מאכן קומט איר אויס אויף ברויט,
הען זמירות זינגען מוז זי וואכעדיק און שפל,
ביי א קאלטן אביונדיקן טיש,
ווי אַנשטאַט לאַקשן עסט מען קילבלעכע קאַרטאַפּל.

יאַנאַסאַוויטש איז אַ מבין אויף דער אינערלעכער מוזיק פון די יידישע אַביונדיקע ווערטער, די וואָס שפּרינגען נישט אין די אויגן און פאַרמאַגן נישט דעם עזות פון אויפגעקומענקייט. ער קען זיי אויסשטעלן אַזוי אַז זיי זאלן אין זייער צוזאַמענשטעל דערציילן אויף אַ יידישלעכן אופן, נידעריק, אַן אַרויפגעריסענע טענער.

פון די בעסטע קאָפּיטלען אין בוך איז דאָס געזאַנג פון אַן אורח אין פּראָסט. אַ בעטלער קומט מיט דער טאַרבע, ווען דאָס גאַנצע הויזגעווינד ליגט פאַרחלשט פון הונגער, און פון דער טאַרבע זיינער ווערט וואַרעמער און פריי-לעכער אין הויז. די דאָזיקע קוים אַנגעווינקענע אליהו הנביאדיקייט איז אויך, אין גייסט פון דער גאַנצער פּאַעמע: נישט אַן אליהו הנביא, וואָס וואַרפט רענדלעך, נאָר ער קומט מיט דער טאַרבע און מיט דעם געזאַנג פון בעט-לעריי, וואָס איז אויך גאַטס אַן אויסוועג פון אַרעמקייט.

נאָר ווי אַ הונט עס פּאַסט אַ פּערדס געשפּאַן
און ווי אַ שטריימל פּאַסט דעם עלטסטן באַק פון סטאַדע —
עס פּאַסט דער אַרעמקייט דאָס גדלות פון גביר.
די גאווה וואַרפט אַוועק, ווי ס'וואַרפט דער בוים
פון זיך אַראָפּ דעם דאַרן בלאַט.
ביי אונזער האַר — דער זעלביקער בעליחסן איז
ווי דער גביר — דער פּושט יד.

פאַראַלעל מיטן טאַטן ווערט אויך אויפגעבויט דער פעטער, וואָס איז אַ מערקווירדיקע געשטאַלט פון טראַציקייט, להכעיס, גאווה און איינגעגע-סענעם ווידערשטאַנד, וואָס קעמפט כסדר פאַר גערעכטיקייט און גייט ביז בלוט דערפאַר, ביז ער פאַרלאָזט די יידישע עדה און ווערט אַ מיסיאַנער. אַ שפור פון יאַנאַסאַוויטשעס פעטער האָב איך ערשט געפונען אין דער נייער ענגלישער פּאַעטישער נאָוועלע פון דעם קאַנאַדער דיכטער א. א. מ. קליין. כ'ווייס נישט צי קליין האָט ווען עס איז געלייענט יאַנאַסאַוויטשעס „אַ שטוב אין שטעטל“. ביי דעם פּאַרטיפטן פּאַעט קליין איז דער פעטער אינטעלעק-טואַליזירט צו אַ גרעסער געשטאַלט, אַבער די ביידע פעטערס פאַרמאַגן אַ קרובהשאַפט. עפעס בורעט אין זיי אַ כסדרדיקער ווידערשטאַנד. אויך קליינס פעטער פאַרפלאַנטערט זיך מיט קריסטנטום, אויך ער שיקט אַ ברויו, וואָס וויינט מיט צער און פאַרלוירנקייט.

יאָנאַס־אָוויטשעס פעטער לייגט אָפּ זיין חשובן מיט גאָט אויף יענער

— וועלט

כיִוועל בענטשן שוין אויף יענער וועלט
פאַר גאָט אַליין... און דייע פיינע מענטשן
זיי וועלן זיך נישט קוויקן מיט מיין צרה
ווי לאַנג איך לעב... זיי אַלעמען להכעיס,
איך וועל אין שול נישט גיין,
זיי זאָלן פון מיין שפלות קלייבן נחת.

דער פעטער לעבט אויף דעם יחוס זיינעם און דערציילענישן פון אַמאָל
און ער ווייזט אָן די שפורן פון זיין נישט־געשטילטער גאוה, וואָס דערפירט
אים צו אונטערגאַנג —

אין פרויע אָסיענעכט, ביים פייער אין דער קיך,
מיר פלעגן זיצן שטיל און ער פלעגט ריידן, ריידן.
די טונקלקייט אין שטוב האָט פלוצים אויפגעבלענדט
מיט לאַנגע וויסע בערד. אַ זיידע נאָך אַ זיידע
פלעגט קומען דאָ צו גיין אין אַטלאַסענעם פראַכט,
מיט הדרת־פנים־שיין און זיכערקייט אין אַקסל.
מיט רענדלעך גאַלדענע, מיט תורה און מיט מאַכט.
עס האָט די שטוב מיט זיך ווונדערלעך צעוואַקסן.
אין אַט דער שפעטער שעה, אין פעטערס קול פאַרהערט,
האָט זיין דערציילן אונדז מיט פרייד אַדורכגענומען.
מיר האָבן טיף דערפילט, ווי עפעס אין אונדז יערט
און עפעס וואָס איז אונדז דערפון אויך צוגעקומען.

פאַראַן אַ סך אַזעלכע שטעלן אין דער פּאָעמע, וואָס זינגען זיך מיט
אַזוי פיל מתיקות. דאָס קאַפיטל ווידוי, ווען דער פעטער שיקט אַ בריוו
ממעמקים, פון זיין טיפער געפאַלנקייט, געהערט אויך צו די רירנדיקסטע
קאַפיטלען אין בוך.

איך האָב געלעבט און האָב געטאַן
לויט דעם ווי דו האָסט מיך געפורעמט,
און אויב איך בין געפאַלן טיף
אַראָפּ פון דיין נסיונות־טורעם,
איז עס דערפאַר,
וואָס דו, מיין האַר,
האָסט מיר קיין פליגלען נישט געגעבן.
זאָל פסקענען דיין הויך געריכט,
צי קען מען פון אַ וואַרעם וועלן,
אז ער זאָל ווי אַן אַדלער שוועבן?

אין תוך גענומען

צי קען מען משפטן די שלאנג,
וואס נישט ווי אַ הירש איז זי געלאָפֿן?
ווען קאַליע ווערט די פאַרב אין טאַפּ,
וויסטו ס'געוואָנט דערפאַר באַשטראַפֿן?

דער פעטער איז געווען אַ מייסטער-פאַרבער און ער ענדיקט זיין ווידוי-
בריוו מיט דעם לשון פון זיין צעך.

איך האָב פריער געזאָגט, אַז אין דער גאַנצער פּאָעמע איז פאַראַן אַ
שטילער תהלימדיקער ניגון, אַ ניגון פון דערלייזונג. דער דיכטער האָט זיך
אין זיין פּאָעמע אויסגעהיט פון איבערגעשפיצטקייט און געשריבן די קאַ-
פיטלען זיינע אין שליסל פון די ווערטער, וואָס טרייסלען נישט די זיילן פון
דער וועלט. נאָר וואָס פאַרענטפערן גרויסע שאלות מיט אַ טיפֿן קרעכץ —

ער האָט די אויגן טיפער נאָך אַראָפּגעלאָזט צו דרער
און נאָך עניוּתדיקער, שעמעוּדיק געשוויגן,
און איז אַרומגעגאַנגען, אין זיך אַליין פאַרהערט,
ווי ס'וואָלט זיין אינגעווייד אַ קוים דעהערטן ניגון
אויסגעזונגען דין אַזוי און שטיל אים
מיט ווערטער טרייסטנדיקע פונעם תהלים.

אין זעלביקן קאַפיטל „חצותן“ קריגן מיר אַ הערלעכן אויסטייטש פון
פּראָלעטאַרישער שפּירעוודיקייט, וואָס וויל זיך נישט גרויסן מיט לומדות,
נאָר זוכט שלוה אין פּראָסטע, האַרציקע רייד. אפשר איז דאָס דער אַריינ-
בליק אין סוד פון אונדזער ייִדיש לשון, וואָס איז ביי אונדז געבוירן געוואָרן
ווי אַ טרייסט פאַר שווערע שעהן אין אַרעמע שטובן.

נאָר איצט האָט ער דאָס לערנען אָן אַ זייט
אַוועקגעלייגט, ווי ס'וואָלט געווען אַן עזות,
און אַט דעם מעמד זיינעם מיט לומדות זיך צו ווייזן.
אַ טרעגער... אַ שכיר יום... געטראַכט עס וואָלטן לייט:
זיין פּראָסטקייט איז דאָס לערנען גאָר מבוה.
ס'האַט פאַר זיין שטאַנד אַצינד פיל מער געפאַסט
די מוסר ספרים פּראָסטע, אָן די פּשטלעך.
עס האָבן טאַקע איצט פיל מער גערעדט
צו אים פון עברייטייטש די וונדערלעכע בלעטלעך.
דערזען האָט ער אין זיי אַ נייע וועלט
און אַ באַשייד אויף זיינע שאלות,
און אויב עס האָט אים עפעס דאָך געקוועלט,
האַט ער געזוכט איצט טרייסט אין „שיר המעלות“.

נישט אלע פסוקים אין דער פאָעמע ליינען זיך אזוי געשמאַק, אָבער דער דיכטער יצחק יאַנאַסאָוויטש ווערט קיינמאַל נישט געשמאַקלאָז. ווען די פאָעמע בייגט זיך ערטערווייז און ווערט פראָזע, ווערט זי אָבער נישט אָן דעם דיכטערס מיושבדיקן טאָן פון ייִדישער שכלדיקייט, וואָס איז פאַר זיך אַליין אויך געזאָנג. דאָס שענסטע קאַפיטל אין בוך איז דער גלות, וואָס דער טאַטע נעמט אויף זיך ווען ער מאַכט דעם ויברת פון זיינע גשמיותדיקע אחריותן.

און פון שגעון זיינעם אָנגעגליט
האַט ער געפלאַמט — אַ ברענענדיקער דאָרן.
גאַנץ אָפט האָט ער זיין בעט אַצינד געטיילט
מיט אַלערליי אביונים און עניים.
און וווּ אַן אַרעמאָן,
ס'האַט גלייך געטאַן אַ צי אים,
גלייך איצט האָט ער געפונען דעם,
וואָס אין זיין זכות
עס האָט די וועלט אַ קיום.

פון אַרעמקייט צו הייליקייט. אַט דעם וועג פון קדושהדיקער אַרעמקייט גייט מיט אונדז דורך יאַנאַסאָוויטש אין זיין פאָעמע. די טאַטעס, די ייִדישע, האָבן מורא געהאַט אַנצוטרויען דעם המשך צו די קינדער, אָבער ס'איז געווען אַן אומזיסטע מורא. יאַנאַסאָוויטשעס „אַ שטוב אין שטעטל“ איז נישט־איבערגעריסענער המשך — פון ערשטן קאַפיטל, מיט דעם פאַרשעמטן טאַטן ביי זיין אייגענעם אַרעמען שבתדיקן טיש; ביז די לעצטע ווערטער, וואָס שליסן דאָס בוך מיט דער בענקשאַפט פון דער אַלט־פרענקישער קאַפאַטע, „וואָס האָט געבלאָזן זיך מיט פאַלעדיקן פלאַטער“ און געבענקט נאָך דעם טאַטן אין שטוב —

וואָס האָט דאָרט ערגעץ וווּ ביי שבתדיקע טישן אין דער פרעמד
געשמייכלט שולדיק און פאַרשעמט
צו זיך אַליין און צו זיין באָרד דער גרויער
מיט אַ דינעם לייכטנדיקן טרויער.

מיט דעם „דינעם לייכטנדיקן טרויער“ איז באַשטראַלט די גאַנצע פאָע-
מע פון דעם פאָעט פון אַרעמקייט. אָבער נישט נאָר טרויער אַליין איז פאַראַן
אין דער פאָעמע, נאָר אויך אַ פלעמל פון קדושה.

מנשה האלפערן

מנשה האלפערן, דער עלטסטער יידישער שרייבער פון בראזיל, האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך זכרונות אונטערן נאָמען — „פאַרמעטן“. דער זקן הסופרים פון בראַזיליאַנער ייִדישן ישוב, ווי ער ווערט אָנגערופן אין דעם קליינעם אַריינפיר צום בוך, איז שוין אַבער אַכציק יאָר אַלט, אין איין עלטער מיט דוד פּינסקין, מיט וועמען ער האָט זיך אַמאָל באַגעגנט און זיך געחברט*. גוט האָבן געטאָן די צוויי אינסטיטוציעס, דער סאַן פאַולער אַפטייל פון אַלוועלט־לעכן ייִדישן קולטור־קאָנגרעס און דער פאַרבאַנד פון די סאַן פאַולער בע־סאַראַבישע ייִדן, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן דאָס ווערטפולע בוך.

דער מחבר אַליין זאָגט אויף זיך, אין זיין הקדמה, אַז ער איז איינער פון די לעצטע גלות־ייִדן וואָס שרייבן מעמואַרן. ער קוואַליפּיצירט עס גלייך מיט דער דערקלערונג, אַז דער דור, פון וועמענס לעבן ער פאַרציכנט די געשעענישן, איז שוין מער נישטאַ, ס'איז דערפאַר נאָך אַ בוך פון אונדזער גרויסער נישטאַקייט, נישט פון אומקום און חורבן, נאָר פון אַ פאַרשווינד־דענער, אפשר עטלעכע פאַרשווינדענע עפאַכעס.

מנשה האַלפערן זאָגט אונדז גאַנץ ריכטיק, אַז דער ניינצנטער יאָרהונדערט האָט זיך פאַר ייִדן אין רוסלאַנד ערשט אָנגעהויבן מיט די זיבעציקער יאָרן. דאָס איז זייער טרעפלעך, ווייל דער צוזאַגנדיקער יאָרהונדערט, ווי בכלל דער ציקל פון איינגעטיילטע וועלטלעכע יאָרהונדערטער האָט ייִדן ביז דעמאָלט כמעט ווי נישט אָנגערירט. די לבריאַת־העולמדיקע צייטרעכענונג איז נישט געלאָפן פאַראַלעל, מיט די יאָרהונדערטער און מיט זייערע געשעענישן און קינסטלעכע אַריינטייטשונגען. די געשיכטע פון יאָרהונדערטער האָט אונדז בכלל אויסגעלאָזט פון חשבון; מיר האָבן די געשעענישן נישט געפירט רעמט, מיר זענען אַפילו נישט געווען די פאַסיווע געניסערס, ווייל וואָס שייך ייִדן האָט זיך דער מיטלאַלטער נישט געטיילט אין יאָרהונדערטער. ווען די קריסטלעכע וועלט האָט שוין גענומען זען ליכט, איז אונדז פון דעם ביסל ליכט אַסור געווען הנאה צו האָבן מכמה וכמה טעמים — מען האָט נישט געלאָזט און מיר האָבן נישט געוואַלט.

* מנשה האַלפערן, דער זקן־הסופרים פון בראַזיל און זיין יוגנט־חבר דוד פּינסקי זענען אַזעק פון דער וועלט כמעט אין דער זעליקער צייט.

ערשט אין די זיבעציקער יארן האָט אַ פאַרשפּעטיקטער ניינצנטער יאָר-
הונדערט זיך אַריינגעריסן אין די ייִדישע געסלעך פון פּוילן און רוסלאַנד.
מנשה האַלפּערן איז געבוירן געוואָרן אין 1871, דאָס הייסט לויט אונדזער
מאָדיפּיצירטער וועלטלעכער צייטרעכענונג, אין סאַמע אָנהייב פון ייִדישן
ניינצנטן יאָרהונדערט.

ס'איז באמת אַ גרויסער שאַד, וואָס דער מחבר פון די „פאַרמעטן“ כאַפּט
אָפּ בחפּזונדיק זיין אייגענע ביאָגראַפּיע, וואָס ווערט געבראַכט צום סוף פון
ווערק. אַט די ביאָגראַפּיע, וואָס איז ביז גאָר פאַרביק, האָט געמעגט אַרייַן-
געקנאַפּן ווערן אין די „פאַרמעטן“. די זכרונות דערציילן בלויז פון די זיבע-
ציקער יאָרן, ביז הערצלס דערשיינען אויף אונדזער „היסטאָרישער בינע“.
שפּעטער באַמערקט זיך אַז דער מחבר האָט פאַרלוירן זיין שרייבעריש געדולד
און ער האָט אויף גיך אָפּגעכאַפּט זיין אייגענע לעבנסבאַשרייבונג, און דער-
מיט געטאָן אויך אַן עוולה דעם יונגן בראַזיליאַנער ייִדישן ישוב, וואָס פון
אים און זיין אַנטוויקלונג האָט מנשה האַלפּערן זיכער אַ סך צו דערציילן.

אַבער אַזאַ שטייגער ווערק פון קרוב צו דריי הונדערט פופציק זייטן
דאַרף מען אוודאי נישט קריטיקירן פאַר דעם וואָס עס פעלט אין דעם, נאָר
פאַר דער ברכה וואָס איז דאָ אין דעם — ווייל אין דעם בוך איז פאַראַן אַן
עשירות פון אינפאַרמאַציע. אויב כ'דערמאָן די איינגעשרומפּענקייט און די
סקעלעטישקייט פון דער אויטאָביאָגראַפּיע, טו איך עס דערפאַר, ווייל דער
דיכטער, פּובליציסט און בעלעטריסט מנשה האַלפּערן, וואָס האָט נאָך אין
יאָר 1893, דאָס הייסט מיט גאַנצע זעכציק יאָר צוריק, געקראָגן שריפטשטע-
לערישע דערמונטערונג פון י. ל. פרצן און פון פרצס יונגן מיטהעלפּער דוד
פּינסקין, האָט זיכער געקענט רייכער אַוועקשטעלן זיינע אייגענע דורכגע-
לעבטע יאָרן, ווען ער וואַלט זיי באַהאַנדלט קינסטלעריש, און נישט שטיפּ-
פאַטעריש — ווי זיין אייגן לעבן וואַלט קיינעם נישט אָנגעגאַנגען, אָדער ווי
ער וואַלט זיך אינגאַנצן אויסגעשעפּט מיט דער בהדרגהדיקער און סיסטעמאַ-
טישער שילדערונג פון אַ וויכטיק פּערטל יאָרהונדערט ייִדיש לעבן, וואָס האָט
זיך געשלאָסן מיט דעם ניינצנטן יאָרהונדערט.

די „פאַרמעטן“ ליידן פון אַ סך איבערחזורונגען. ס'קען זיין אַז שולדיק
אין דעם איז די איילעניש ביים איבערקוקן און קאַרעגירן דעם מאַנוסקריפּט.
דער מחבר דאַנקט „אַ ווילער ייִדישער טאַכטער“ פאַר איר טעכנישער אַר-
בעט, וואָס האָט פאַרליכטערט די פּיין פון אויספעל אין דעם שרייבערס
ראיה. און פון דעם שטאַנדפּונקט דאַרפן אפשר מעמוואָרן געשריבן ווערן אין
די פּריערע יאָרן, כדי מען זאָל נאָך אַליין קענען זיין באַלעבאַס איבער דעם
אָנגעשריבענעם און איבער דעם וואָס דאַרף רעדאַקטירט ווערן.

דער ערשטער טייל פון די זכרונות הייסט — לינעצקיס-שמרס צייטן. ס'רעדט זיך טאקע אין דער אָפטיילונג פון לינעצקין, אָבער מיר דאַכט זיך, אַז שמר האָט אין ערגעץ נישט געקראָגן אַזאַ שטאַרקן מאַנומענט און וואָ-דעמע אָפּשאַצונג, אַן שום רעזערוואַציעס און צוריקציענישן, ווי ער קריגט אין מנשה האַלפּערנס זכרונות. שמר ווערט פשוט פאַרגעשטעלט ווי דער ליכט-ברענגער, דער אויגן-עפּענער פון דער יוגנט, דער פּראַגרעסיווער גייסט וואָס האָט דער ערשטער געבראַכט בוך, ליטעראַטור און לשון אין די שטעט און שטעטלעך פון ייִדישער צוריקגעשטאַנענקייט.

מיר האָבן דאָך אַלע געלייענט וועגן שמר דעם זשאַרגאַניזירער פון ייִדישן לשון, וועגן דעם אויסטראַכטער פון ווילדע נישט-געשטויגנס, אָבער אין מנשה האַלפּערנס זכרונות, פאַרנעמט שמר דאָס בכבודיקסטע אַרט, נישט נאָר פון אַ שרייבער, נאָר פון אַ קולטוריוזאַטאַר, אַ מין לאַמאַנאָסאָו, אָדער נאָך וויכ-טיקער — אַ רוסאָ.

אויף וויפּיל דאָס איז בוכשטעבלעך אמת, נעם איך זיך איצטער נישט אונטער צו זאָגן. איך אַליין האָב זיך באַטייליקט אין דער אויפריכטונג פון שמרס געדעכעניש, אָבער ס'האָט זיך מיר קיינמאַל נישט געחלומט, אַז ס'וועט קומען אַן עלטערער שרייבער, וואָס וועט אים געטריי אָפּגעבן אַזאַ אויבנאָן. אָבער גערעכט צי איבערגעטריבן, אַרום שמרן און זיינע ראַמאַנען, וואָס האָבן נישט נאָר געלערנט לייענען נאָר זיך ליבן, ווערט געשילדערט אַ ייִדי-שע וועלט, פון באַלמעלאַכעס, יחסנים, ייִדישע טעכטער, ייִנגלעך, וואָס וואַקסן שוין אויף אַנטקעגן די טאַטעס, און טאַטעס וואָס ווערן ביסלעכווייז ווייכער און נאָכגעביקער. ס'ווערט דערציילט פון ייִדישע פרנסות, ייִדישע טראַגע-דיעס און קאָמעדיעס, ייִדישן שטייגער און ייִדישן צוזאַמענלעבן מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, אין שרעק אָבער אויך אין איינגעלעבטער צוגע-ווינטקייט.

דערביי פאַרגעסט דער מחבר קיינמאַל נישט, אַז ער שרייבט אַ זעלטע-נעם פּנקס, און ער פאַרצייכנט הונדערטער פּראָזן און גלייכווערטלעך פון די אַכציקער יאָרן, וואָס באַרייכערן דאָס בוך מיט ייִדישן פּאָלקלאָר און מיט אַ סך שוין-לאַנג פאַרגעסענע מנהגים, וואָס זענען קיינמאַל נישט אַזוי רעקאָר-דירט געוואָרן אין איין בוך.

אין שמרס צייטן (ווי געזאָגט איז שמר ביי מנשה האַלפּערנען אַ גאַנצע עפּאָכע), דערציילט אונדז דער מחבר, האָט זיך אָנגעהויבן די ירידה אויף די שדכנים. מען האָט אויפּגעהערט מורא האָבן צו שפּילן אַ ליבע און דער שדכן אַליין, כדי זיך מפרנס צו זיין, האָט געמוזט קומען אין אַזעלכע מקומות, וווּ ס'האָבן שפּאַצירט פאַרליבטע פּאַרלעך, כדי ער זאָל מיט זיין שדכנות סאַנק-

ציאנירן דאָס, וואָס יונגע (פאַרשמרטע) פאַרלעך האָבן זיך שוין סיי-וויסיי דערלויבט.

דער צווייטער טייל איז געווידמעט די יידישע פּאָסעסאָרס, די יידישע פּריצים, גוטבאַזיצערס, און זייער רחבותדיק לעבן. אין דעם טייל זענען מיר דעם פּויער אין זיין צוגעבונדנקייט צום יידישן פּריץ. מנשה האַלפּערן ווייזט אונדז דעם יידישן פּאָסעסאָר, ווי אַ ייד פון אחריות, וואָס שפּירט אַז דווקא ווייל אים איז באַשערט נגידות, מוז ער זיין גוט צום פּויער, כדי צו האַלטן הויך דעם יידישן נאָמען. מען זעט נישט חלילה, אַז מנשה האַלפּערן זאָל זיך אַנשטרענגען און שילדערן צום גוטן דעם יידישן פּאָסעסאָר מחמת אהבת ישראל, הגם ביי מיר איז עס נישט קיין עוולה, נאָר ער דערציילט אונדז וועגן דעם לעבן פון די יידישע פּריצים מיט אַן ערלעכער פּשטות.

פאַראַן אין בוך אַ קורץ קאַפיטל וועגן „צאַרישן גלות און פאַגראַמען“ און אַ רייכע אַפטיילונג פון אַ הונדערט זייטן, וואָס הייסט „יידישער שטיי-גער“. דאָס איז באמת אַ וויסנשאַפטלעכער און קאַטאַלאָגירטער שפּאַציר איבער דעם דעמאָליטיקן יידישן לעבן און אַ צוריקרוף פון יענע צייטן. מיר האָבן דאָ צען גרויסע קאַפיטלען וועגן יידישע שטעטלעך, וועגן יידישן האָב און גוטס, שילדערונגען וועגן דער איינגעשטעלטער יידישער שטוב, יידישער חינוך און אַפילו יידישער ליידיקייעריי; וועגן יידישן דלות, וועגן וואָך און שבת, און — מען זאָל באַהיט ווערן — וועגן זעלטענע פּאַלן פון שמו; השכלה און משכילים, דרך-ארץ פאַר אַלטע לייט, יידישער דערצונונג, וועגן חדר און וועגן די עקזעקוציעס אין חדר, וועגן די שמיץ אין „ווי-הייסט-מענעסעל“.

אַ גאַנצער מוזיי איז דאָס דאָזיקע זעלטענע בוך, און מיר איז באמת אַ ווונדער, וואָס ס'האָט נאָך ביז איצט נישט געקראָגן די אַנערקענונג וואָס אַזאַ ווערק פאַרדינט.

כי וויל דאָ פאַרענדיקן מיט אַן אויסצוג פון דעם מחברס אייגענער הקדמה, ווייל אין די צוויי פאַראַגראַפּן ווערט בקיצור געגעבן דאָס בילד פון דעם גאַנצן געסדרטן מעמואַרן-בוך, בעסער ווי איך קען עס געבן.

„מיט דער אַנטשקלאַפּונג פון אוקראַינער, פּאַלעסיער, ווייסרוסלענ-דער און אַנדערע פּויערים, האָבן אויך ייִדן אַראַפּגעוואָרפּן פון זיך דעם יאָך פון פּוילישן פּאַן. די דאָזיקע דערשיינונג האָט געפירט צו אַ נייער היסטאָרישער אַנטוויקלונג. ייִדן האָבן אַנגעפּאַנגען קומען אין באַריר דירעקט מיטן פּויער, דער עיקר-עלעמענט פון דער רוסלענדישער מאַסע. ייִדן האָבן דאָן אַנגעפּאַנגען באַזעצן זיך אין דערפּער. ווי אַ רעזולטאַט פון דעם פּוילישן פּאַנס ירידה איז אויפּגעקומען דער יידישער פּאָסעסאָר און מילנער. זיי האָבן געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין דער אויס-“

בעסערונג פון דער באַדנווירטשאַפט און פאַרמערונג פון די פיש- און ראַקעס-רייכקייט אין די טייכן. די פאַסעסאַרן האָבן געהאַט אַ שטאַרקן ציוויליזאַטאַרישן איינפלוס אויף די יידן און פויערים אין דאָרף, און באַזונדער אויף דער יידישער שטעטלדיקער יוגנט. גראַד אַט דער פער-ריאָד איז גאַרנישט, אָדער שוואַך באַלויבטן געווען אין אונדזער ליטע-ראַטור. דער היסטאָרישער פראָצעס אינעם יידישן לעבן דעמאָלט, אויך די השפעה פון דער רוסיש-טערקישער מלחמה צוליב דער באַפרייונג פון די באַלאַקאַנען, האָבן געבראַכט אויפלעבונג צו פיל איינגעשלאַפענע גייס-טיקע כוחות ביי יידן.

„איך האָב געזען די פאַרוואַרפונג פונעם זשאַראָגן ביי יידן, און די אַנטשטייונג פון יידישער שפראַך און איר ליטעראַטור. איך בין געווען ביי דעם אויפקום פון אַ גרויסער יידישער לייענער-מאַסע פון באַלמע-לאַכעס, דינסטן, משרתים, באַלעגאַלעס, מאַרק-ויצערקעס און וואַנדער-הענדלערלעך, כל ישראל. איך דערמאָן זיך נאָך וועגן דער שנעל רעוואַ-לוציאַנירנדיקער ווירקונג פון לינעצקיס סאַטירעס און שמרס ראַמאַנען אויף יידישער יוגנט. אין יענע יאָרן האָט מיט שטורעם און דראַנג אַב-געפאַנגען זיך צווישן קינדער און עלטערן אַ קאַמף פאַר וועלטלעכקייט און בילדונג. צום ערשטן מאל אינעם גלות-לעבן איז דעמאָלט געוואָרפן געוואָרן אויף דער יידישער גאַס פינסקערס רוף צו אויטאָ-עמאַנציפאַציע, און די חבת-ציון-באַוועגונג האָט אָנגעהויבן שטעלן טריט אויפן יידישן טראַקט. און אויך דעמאָלט שוין האָט די השכלה זיך פאַרקירעוועט צו די וועגן פון אַסימילאַציע...“

.1953

משה דוד גיסער

„דאָס געזאַנג פון אַ לעבן“, די לעצטע זאַמלונג לידער, וואָס איז אַרויס-געגעבן געוואָרן דורכן צענטראַל פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע צום ערשטן יאַרצייט פון דעם פּרי-פאַרשניטענעם פּאָעט משה דוד גיסער, איז אַ בוך פון קנאַפּע 300 זייטן, אָבער ס'האַט נישט געהאַט קיין גרויס מזל. ס'זענען נישט דערשינען קיין צופּיל אָפּשאַצונגען, הגם ס'איז אַ פּול בוך אָנגעפיקעוועט מיט לידער פון אַלערליי שטימונגען. מ'וועט זיך נאָך אָבער זיכער אומקערן און ברייטער רעדן וועגן דעם דיכטער פון ערלעכן און אַמאַל אויך אַריגינעלן וואָרט. די ייִדישע ליטעראַטור איז בדרך כלל נישט קיין שלעכטע אָפּגעבערן. מיט אַלע גערעכטע און אומגערעכטע קרייודעס, וואָס פּאָעטן האָבן געוויינטלעך צו דער בוכהאַלטעריע פון אונדזער ליטעראַטור, קריגט, דאַכט זיך, יעדער זיין אָרט, ווען אַפּילו בלויז אויף דערווייל ביז אַן איבערשאַצונג; און אַפּילו ווען עמעצן איז ענג, ווייל אַן אַנדערער האָט פאַר-כאַפט אַ גרעסערע טעריטאָריע, איז אָבער דער פּאָעטישער טיש אַ גאַנץ עלאַסטישער, ער צערוקט זיך. נישטאָ קיין איין ליטעראַטור מיט אַזוי פּיל פּאָעטן, וואָס רעכענען זיך און ווערן געציילט, ווי אין דער ברייטהאַרציקער ייִדישער פּאָעזיע.

קורץ פאַר זיין פּריצייטיקן און אומגעריכטן טויט, האָט דער פּאָעט משה דוד גיסער באַזוכט ניו-יאָרק און געהאַט אַ ביסל שיברת הלב, וואָס מען האָט אים נישט געגעבן קיין צו-וואַרעמע אויפנאַמע. אָבער דאָס האָט שוין געהאַט צו טאָן מיט די ספּעציפישע באַדינגונגען אונדזערע, און בשעתו האָב איך געשריבן וועגן דעם און ס'איז נישט כדאַי דאָ איבערצוחזרן, פאַרוואָס אונ-זערע קבלת-פּנימס צייכענען זיך נישט אויס מיט קיין איבעריקער וואַרעמ-קייט. די גאַנצע ליטעראַרישע משפּחה האָט אָבער געוואוסט, אַז ביי אונדז אין שטאַט האָט פאַרבּראַכט איינער פון דער משפּחה.

גיסער איז געבוירן געוואָרן אין ראַדעם, פּוילן. ער איז געקומען קיין אַרגענטינע אין יאָר 1924, אָבער ער האָט זיך דאָרט שטאַרק געמטרשעט און אין יאָר 1933 האָט ער אויסגעוואַנדערט קיין טשילע, וווּ ער איז געוואָרן אַ תּושב. ער איז געשטאַרבן אין 1952. ער האָט ביים לעבן אַרויסגעגעבן זעקס לידערביכער. דאָס לעצט-דערשינענע חסד של אמתדיק בוך, וואָס איז אַרויס-געגעבן געוואָרן פון דעם משה דוד גיסער בוך-קאַמיטעט אין טשילע, האָט

ער נאך אליין אפגעקליבן און צוזאמענגעשטעלט, משמעות אין א פאָרגעפיל פון טויט, וואָס האָט געלויערט אויף אים און געמאַכט אַ סוף צו זיין ווונטש עולה צו זיין מיט זיין גאַנצער משפּחה קיין מדינת ישראל.

אַז מען לייענט די לעצטע געזאַמלטע לידער, אפילו מיט דער הילף פון דעם וואַרעמען אַריינפיר צום בוך, וואָס דעם פּאַעטס חבר, דער בעלעטריסט פּנחס ביזבערג האָט געשריבן, ווערט קלאַר פאַרוואָס ס'איז דערווייל נאָך שווער צוצוקומען צו דער אמתער ירושה פון דיכטער. משה דוד גיסער, ווי ער אליין האָט עדות געזאָגט אויף זיך, האָט געהאַט אַ פּערז „לייכט און צאַרט“, און דאָס אייגענע וואָרט זיינס האָט ער אָפּט אַביסל צו־לייכט צע־זונגען. אונדזער צייט איז נישט מסוגל פאַר דער לייכט־פּערזויקייט, וואָס דער פּאַעט האָט זיך אין איר געקלאַמערט. פּנחס ביזבערג איז גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז „פון משה דודן ווייעט נאָך אַלץ אַזוי פשוט־רייעניש, היינעש, אַזוי איינפאַך טרובאַדאַריש“. ער ברענגט עטלעכע שורות פון דיכטערס זעלבסט־

כאַראַקטעריזירונג —

כ'האָב ליב דאָס פשוטקייט פון וואָרט, וואָס טראָגט אין זיך קיין שוים נישט. און ס'קומט מיט ערלעכן געזאַנג צום האַרץ פון פּאַלק דעם פּראָסטן.

אַבער שאַמפּאַניער איז נישט אַזוי פשוט און האָט אַ גאַנץ פיינע שפּיר־לעוודיקע שוים, און גוט, פעט, פּראָסט ביר, האָט אויך אַ גאַנץ גוטע שוים, וואָס זאָגט עדות אויף דער קוואַליטעט פון דער משקה, און דאָס פּאַלק דאָס פּראָסטע, איז בכלל מער נישט צו געפינען, זיכער נישט צווישען די לייענערס פון דער ייִדישער פּאַעזיע. דאָס „פּראָסטע פּאַלק“ וואָס עפנט אַ בוך פון גע־זאַנגען איז שוין לאַנג אויסגעפּראָסטעוועט, און משה דוד גיסער האָט עס גאַנץ גוט געוויסט.

די פשוטקייט פון וואָרט: אמתע פשוטקייט איז שווער זיך צו דער־ראַנגלען, און אַלע פּאַעטן פון אַלע צייטן האָבן עס געזוכט און זוכן עס נאָך עד היום. זיי זוכן די פשוטקייט, וואָס אין צוזאַמענשטעל זאָל עס נאָך אַלץ לייכטן מיט דעם ליכט פון פּאַעזיע. דאָס איז אַ שווערער ענין און גיסערס פשוטקייט האָט נישט תמיד געפּאַנגען די פשטות, וואָס צו איר האָט אויך מתפלל געווען מאַני לייב, ווען ער האָט געזונגען „קום פשטות“, וואָס איר פנים איז אים באַשערט געווען צו זען ערשט אין זיינע לעצטע יאָרן.

גיסער האָט נישט געליטן פון קיין פאַרשלייערטקייטן, פאַרקערט, ער האָט געליטן פון פשוטקייט, וואָס האָט אים מסתמא אליין נישט צופרידנגע־שטעלט... דערפאַר האָט ער מיט איר זיך אַרויסגעשטעלט, אַבער טיף אינער־לעד האָט ער געשפּירט, אַז פשוטקייט איז נאָך אַנאַנים, בעת פשטות קען

שוין טראָגן דעם חותם פון אינדיווידועלער שאַפונג. איז דערפאַר, לעת עתה, שווער צו דערגיין צום אינדיווידועלן וואָרט, וואָס משה דוד גיסער האָט געבראַכט מיט זיין ליד. אַ סך האָבן זיך אַרויפגעוואָרפן אויף זיינע טשילע־נער געזאַנגען, אָבער דאָס טשילענישע אין זיי האָט נישט מכּפּר געווען אויף דער צעשוּיבערסקייט פון ליד און די אומאַריגינאַליטעט פון געזאַנג.

משה דוד גיסער האָט זיכער פאַרמאַגט אײגנס. ווידעראַמאַל קומען מיר צו פּנחס בײזבערגס אַרײנפיר און צו זײנס אַ זעלטן גוטן אויסדרוק „גוטס־גיניקייט“. אין גיסערס בעסערע און אײגענערע לידער קומט צום אויסדרוק אַט די גוטס־גיניקייט — דאָס טראָגן אַ פּול האַרץ מיט גוטסקייט אין פאַר־גינערשקייט. ווען מען שניידט אַרויס דאָס דאָזיקע וואַרעמע ביסל אײגנס, נאַכדעם ווי מען שניידט אַוועק דעם פרעמדן אַנוואַקס, בלייבט אַ פּאַעט, וואָס האָט געהאַט אַ רעכט צו זאָגן — „און איך בין אויסטערליש אין אַלע מײנע גרײזן“. די „אויסטערלישקייט“ איז באַשטאַנען אין וואַרעמקייט צום פאַר־האַרעוועטן מענטש. דאָס האָט מסתמא דער פּאַעט געמײנט, ווען ער האָט גערעדט פון „פּאַלק דעם פּראַסטן“.

גיסער האָט שטאַרק ליב געהאַט זינגענדיקע שורות. ער איז דערפאַר מערערע מאַל פאַרפירט געוואָרן פון זיי. אַז ער האָט זיך צעזונגען האָבן אים ווערטער נישט אַלעמאַל געפּאַלגט אָבער אין די מאַמענטן ווען ס'איז אים געלונגען אײנצוזינגען זײנע רײד אין גוטע שורות, האָט ער געשאַפן אײנ־דרוקספּולע פּערוזן, וואָס האָבן געווײזן, אַז זײן גרעסטער פּרײנד איז געווען די שטרענגסטע דיסציפּלין, וואָס קעגן איר האָט ער אַפּט געזינדיקט. דער־פאַר האָט ער זיך פאַרזונגען, און ווען ער האָט זיך פאַרזונגען, האָט ער זיך אויך פאַררעדט.

עס צינדט זיך שוין שקיעה אויף קעפּ פון די געטער,
וואָס ברענען אין אַפּשיין פון זונען־פאַרגאַנג,
פאַר זיי איז נישטאַ מער קײן העלפּער, קײן רעטער,
דער חושך פאַרשלינגט זיי און ס'טוט אונדז נישט באַנג.

דאָס זענען פיר שוואַכע שורות, די „געטער־דעמערונג“ פון אונדזער צײט איז נישט געווען פאַר משה דוד גיסערס דיכטערישע כוחות, און זײן קאַמענטאַר, אַז „ס'טוט אונדז נישט באַנג“, האָט דערפאַר געקלונגען... צום גראַם.

אָבער אין לידער וואָס ער האָט אין זיי באַזונגען דלות און נױט, זענען די גראַמען קײן שטער נישט, פאַרקערט, זיי פיקן צום ציל און מאַכן בולטער וואָס ער וויל זאָגן:

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

דאָס זענען מיינע הענט, נאָט אייך און אָט זעט זיי!
פון ווונדן דורכגעאַקערט, פון האַמער־שלעק צעשלאָגן.
און אַלץ וואָס טרעפט מיין לעבן, רחמימלאַז געשעט זיי.
ווי ווילט זיך אויף זיי פרייען,
און ס׳ווילט זיך אויף זיי קלאַגן:
אַ, הענט, איר שווערע, האַרטע,
איר הייליקע און צאַרטע,
מיט קנייטשן און מיט צייכנס אומציייליקע באַשריבן,
בלויז פאַר מיר פאַר איינעם,
און ווייטער נישט פאַר קיינעם,
זענט איר מיר, אַ, דלאַניעס, ווי לוחות צוויי געבליבן.

אין דעם פערזשטערן די צוויי שורות „פאַר מיר נאָר איינעם און וויי-
טער נישט פאַר קיינעם“, וואָס קלינגען טעאַטער־לידל־מעסיק, אָבער די אַנ-
דערע שורות זענען אַן עכטער אויסדרוק פון גיסערס שווערער מעטאַלורג-
שער אַרבעט, ווי אַן אייזנטאַקער.

איצט זענען זיי נישט צאַרט מער, נאָר האַרט מיט פעל באַצויגן,
די פינגער, ווי אין האַקעס, צעברעקלט און געבויגן.
צעגריבלט און צעגראַבן, מיט גאַרנישט צו פאַרווישן.

ווען מען דאַרף, האָט דער דיכטער אויך געקענט אַ קנייטש טאָן אַן אַלט
וואָרט, ווי „צעגריבלט“, „צעברעקלט“ און פון דעם אַרויסשלאָגן גוטע וואָרט-
חינוכה. זיין רחמנות אויף די צעפאַרענע הענט איז כאַראַקטעריסטיש פאַר
דעם דיכטער, וואָס האָט בכלל געווייטיקט פאַר דעם מענטש פון גויט און
פּראַצע.

מיט די וואָס אַרבעטן ביי גראַבנס און קאַנאַלן;
מיט די וואָס נאַקעטע די הוילע גאַסן שטייניקן.
אין טעג צעשמאַלצענע פון גליענדיקע שטראַלן,
ווייל אין מיין קללה־ליד פאַראייניקן.
מיט די וואָס הונגערן, מיט די וואָס מויערן,
מיט טויזנטער פאַרפייניקטע, געליטענע,
ווייל איך חלומען און טרויערן,
און הייליק יאַמערן אויף לעבנס יונג־פאַרשניטענע.

אָודאי איז דאָס אַן אַלט־באַקאַנטער מאַטיוו און סך דיכטער ווייסן
וויל, אַז מען דאַרף מיט דעם אַ קאַקעטיר טאָן, ווייל די גרויזאַמע וועלט
האָט ליב די מענטשלעכקייט זאָל זיך וואַלגערן אין לידער; די אומגלייביקע
וועלט האָט ליב גלויבן — און אַ סך פּראָזע־שרייבער און פּאָעטן ווייסן עס
און זיי קלאַפּן אַריין אויך די טשוועקעס אין אַרון פון זייער אומשטערבלעכ-
קייט. אָבער ביי משה דוד גיסער איז עס נישט קיין חנדל און נישט קיין

באכגעזונגענע קאקעטעריי, אז אזוי לאנג ווי איין מענטש איז אין תפיסה, איז ער, דער וויטמאניש-נאכגעמאכטער דיכטער, נישט פריי. ניין, גיסער זינגט נישט ווייל ס'איז מאַדיש אזוי צו זינגען. זיינע אַרבעט־און הונגער־מאטיוון זענען ערנסטע און איבערצייגנדיקע.

די פעלדער שרומפן איין און ס'שפרייט זיך אויס אַ צאָרן — פון היסט און טריקעניש, אויף גראַז, אויף בוים און דאַרן. פאַרברענט דער ווייץ און גערשט, און אַלץ איז האַרט און טרוקן, גלייך ס'וואַלט די ערד געהאַט אַ שאַנדפּלעק אויף איר רוקן. די טייכן דעמפן ווייס און ס'בלייבט נאָך זיי אַ שימל, וואָס גלאַצט מיט גרינער גאַל אַרויף צום בלויען הימל.

דער פּאָעט משה דוד גיסער וואָס איז יונג אַוועק פון ראַדעם, פּוילן, און געוואָרן אַ דרום־אַמעריקאַנער תּושב, האָט אויך געהאַט אַ זין פאַר דעם גע־קייטלטן המשך פון ייִדישער באַזעצונג אין פּוילן, און ער האָט פיל מאָל באַזונגען דעם ייִד, מסתּמא אַן אייגענעם, וואָס —

פון פּראַנקפורט אַם־מיין
מיט דורות צוריק
איז אונדזער אַ זיידע
קיין פּוילן געגאַנגען,
מיט ווייב און קינד,
אַ גאַנצע פּאַבריק,
מיט טיכלען און דריי־בענק,
מיט האַמערס אין די בוידן.

און אין אַן אַנדער ליד זינגט ער אזוי פון דער פאַרהיסטאָרישער גע־שיכטע פון ייִדן אין פּוילן:

ווען פּוילן איז נאָך סטעפּ געוועזן,
וילדעניש און וואַלד,
זענען אונדזערע זיידעס שוין געקומען מיט אַ שפּראַך
און האָבן אויסגעלערנט די שבטים פונעם אָרט
צו בויען זיך אַ הויז —
מיט פענצטער, טיר און דאַך.

און געלטער אויסגעמינצט
אויף אַלטהעברעיִשער שפּראַך.
געמאַכט אים ווערקשטאַטן,
וועגן, שליאַכן, איינגעפירט יריד.

משה דוד גיסער איז געווען פארליבט אין ווארט, קלאנג און דיכטער. פיל מאל האט ער געזונגען וועגן און פון חברים-פאָעטן, וואָס זענען שטענדיק ביי אים געווען דאָס זיבעטע ווונדער. ער האָט, לעבנדיק אין סאַנטיאַגאָ, טשילע, זיך געברודערט מיט דער גאַנצער ייִדישער פּאָעזיע אומעטום, און זיך געטרייסט, אַז ער איז איינער פון די זינגערס, וואָס —

שפּילן מיט שאַטנס,
ניואַנסן און קלאַנגען,
און ווילן פון האַרצן
פון עתיד דערלאַנגען.

פון אַלע זיינע לידער, פון אַלע זיינע געזאַנגען פון נייעם לאַנד, דער-מאַננגען פון פּוילן און היימישע געשטאַלטן, געזאַנגען וועגן מדינת ישראל, און צער-און-צייט-לידער, הייבט זיך אַרויס זיין געזאַנג צו אַרעמקייט און הונגער, וואָס האָט דעם דיכטער פאַרפּאָלגט און אים כסדר געוואָרנט, אַז פון כאַאַס פון נויט, איז ער פאַרמשפט צו שאַפן האַרמאָניע.

גייסט פון אַרעמקייט, דערהויבן זיי
איבער אונדז און איבער אונדזער נויט,
און הויב אויף הענט באַוואַקסענע,
און בענטשט אונדז שווייגנדיק און שטום.
מיר שטייען עלנטע — און הונגעריק —
פאַר דינע טויטע טרעפּ,
מיט ווונדן אין די פּנימער,
מיט דאַר געשמידטע קני און ליפן קראַנק צעפלאַקערטע,
און שטומע וואַרטן מיר —
מיט שטיינער אין געמיט.

אַט די תּפּילות צו דערהויבן דעם גייסט פון אַרעמקייט „איבער אונדז און איבער אונדזער נויט“ איז דאָס סאַמע געראַטנסטע אין בוך פון משה דוד גיסערס אַפּקלייב פון זיינע לידער, וואָס איז ערשט דערשינען נאָך זיין אומדערוואַרטן טויט. דערפאַר איז איינס פון די בעסטע לידער „ביים טיגל, אַ ליד צו שווערער אַרבעט“.

אויף מיינע הענט און ביינער, ווער וואַלט וועלן גלייבן;
אויף מיר, וואָס כּיהאַב געשוימט
דאָס הייסע מעש פון טיגלען,
ווען ס'האַט אין פייער זיך דאָס שפּיאַלטער בלוי געבלעזלט
און אַלץ האָט זיס געדרייט זיך אין פעדער-גרינע שטויבן.
איך וואָס האָב געאַטעמט רויך מיט פולע לונגען
אין פלעג מיט שווערע צוואַנגען די גרעסטע טיגלען הויבן.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

זאלן לידער זינגען און מיינע מעשים לויבן.
געלויבט זאלן זיין די אַרעמס אויף פייער-בראַנד געבראַטן,
געבענטשט זאל זיין דאָס פנים, באַבויט, באַגרינט מיט שאַטנס
פון בראַנדיקע קאַלירן, באַשפּיאַלטערט און באַקופערט,
נאָר וויי איז דעם, וואָס היפּערט
און גיסט דעם גוס דערנעבן.

דאָס איז בלויז אַ העלפט פון דעם אַריאַנעלן ליד, וואָס זינגט מיט דעם
דיטם פון גוט־צוגעקליבענע ווערטער און עכטע בילדער פון „בראַנדיקע קאַ-
לירן“. נישט אומזיסט ברענגט פנחס ביזבערג אַ ליד פון משה דוד גיסער
(וואָס לויט זיין משפּחה-נאָמען שטאַמט ער אַוודאי פון דור-דור מעטאַל-
גיסערס), וועגן געשטאַרבענעם לאַמטערן-צינדער, און ער אידענטיפּיצירט עס
מיט דעם פריי־אוועקגייענדיקן דיכטער.

דער מאַן, וואָס צינדט אָן פייערן,
דער מאַן איז מער נישטאַ.
און נישט זיין שפּאַן מאַכט ציטערן
די ערב אָונט־שעה.
ער קומט נישט מער אָן ליגנדיק —
און וווּ נאָר אַ לאַמטער,
וויגט זי זיך אין פינצטערניש
און וואַרט אויף אים נישט מער.
דער מאַן, וואָס צינדט אָן פייערן,
ער ברענגט נישט מער סיגעשאַנק,
די בשורה פון זיין ליכטיקייט
און אויפשטיין פון געזאַנג.

איך אויפשטיין פון זיין עכטן געזאַנג, האָט משה דוד גיסער געבראַכט
אַן אייגן געשאַנק דער ייִדישער פּאַעזיע, און זיין פּריציפּטיקער טויט האָט
איבערגעריסן דאָס געזאַנג פון אַ דיכטער, וואָס האָט זיך דורך פשוטקייט
געריסן צו דער שלימות פון דערהויבענער פּשטות.

.1955

א יידישער דיכטער אין קובא

מיט איבער א פערטל יאָרהינדערט צוריק האָט דער פּאָעט אליעזר אַראָ-
צאווסקי אַרויסגעגעבן זיין ערשט בוך לידער אין האַוואַנאַ, קובאַ. דער יידישער
ישוב אין קובאַ איז אַ יונגער, קוים דרייסיק יאָר אַלט. ס'רעדט זיך נישט פון
אויסנאַמען, פון פאַרבלאַנדזשעטע און פאַרהאַלטענע יידן, אויפן וועג צו
אַנדערע לענדער; פון די געציילטע ספרדישע אַדער פון די אַמאָליקע מאַראָ-
נען־משפחות. מ'רעדט פון דעם אימיגראַציע־שטראָם פון אייראָפּעיִשע יידן,
וואָס האָבן זיך באַזעצט דאָרט און פאַרקניפט זייער גורל מיט דעם קובאַנער
פּאָלק. די דאָזיקע באַוווּסטזיניקע יידישע איינוואַנדערונג, מיט אַ ווילן צו
בלייבן אין לאַנד, האָט זיך אַנגעהויבן גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה.
אליעזר אַראָנאווסקי מעג דערפאַר צוגערעכנט ווערן צו די עלטסטע
יידישע תושבים אין קובאַ, הגם ווען ער איז געקומען קיין האַוואַנאַ האָבן
שוין דאָרט געוווּנט אַרום פינף טויזנט יידן, היינט האָבן מיר דאָרט אַ ישוב
פון קיין עין הרע איבער צען טויזנט יידן.

אַזוי גיך ווי דער פּאָעט אַראָנאווסקי איז געקומען קיין האַוואַנאַ, האָט
ער גלייך אַנגעהויבן שרייבן קובאַנער לידער. אַזוי הייסט טאַקע זיין ערשט
בוך לידער, וואָס איז דערשינען אין 1928. ער האָט זיך פאַרליבט אין לאַנד
און איז געוואָרן איינער פון אירע וואַרעמסטע און פאַטריאָטישסטע באַזינ-
גערס. פון דעמאָלט אָן האָט ער אַרויסגעגעבן עטלעכע לידער־זאַמלונגען און
זיינס אַ ליד האָט אָפילו געהאַט די זכיה צו ווערן כמעט אַ נאַציאָנאַלע הימנע.
דאָס יידישע לשון איז דערמיט שטאַרק געגרויסט געוואָרן אין קובאַ. אַראָ-
נאווסקי פּאַטריאָטישע געזאַנגען, איבערגעזעצט פון יידיש, זענען אַריין אין
די שפּאַנישע טעקסט־ביכער פאַר די רעגירונג־שולן און זענען אָפילו געדרוקט
געוואָרן אין אַ קאַטוילישן וואַכנבלאַט.

הכלל, אַט דער יידישער אימיגראַנט האָט, אין נאָמען פון יידישן ישוב,
געצאָלט מיט ליבשאַפט צום לאַנד און די וועקסלען זענען כסדר באַצאָלט
געוואָרן אויף יידיש. דערמיט איז אַראָנאווסקי איינציקאַרטיק — אַ יידיש-
פאַטריאָטישער פּאָעט פון לאַנד פון זיין איינוואַנדער. אויך אַנדערע פּאָעטן
האָבן געשריבן וואַרעמע לידער צו די לענדער פון זייער איינוואַניערשאַפט,
אַבער אַראָנאווסקי האָט קובאַנער פאַטריאָטיזם פאַקטיש געמאַכט פאַר דעם
הויפּט־מאָטיוו פון זיינע געזאַנגען. מען קען אפשר זאָגן, אַז קובאַ האָט אַ

מאגנעטישן כוח, ווייל ווען דאָרט האָט געווינט אַשר פען, האָט ער זיך אויך געשניטן אויף אַ פּאַטריאַטישן קובאַנער פּאַעט.

די נייסטע פּאַעמע פון אליעזר אַראַנאָווסקי הייסט „מאַרטי“ און איז דאָס טרויער־אויף־האַפענונג־געזאַנג, אַרום דעם לעבן פון דעם קובאַנער „דזשאַרדזש וואַשינגטאָן“. כאָסע מאַרטי ווערט באַטראַכט פאַר דעם פּאַטער פון דער קובאַנער רעפּובליק. אומזיסט וועט איר זוכן אינפּאַרמאַציע וועגן דעם דאָזיקן פּאַעט־באַפרייער אַפילו אין די גרויסע אינפּאַרמאַציע־ביכער. די „ענציקלאָפּעדיע בריטאַניקאַ“ פאַרגינט זיך אין גאַנצן נישט צו דערמאַנען זיין נאַמען, אָבער אין קובאַ גופא ווערט ער פאַרגעטערט און מיט עטלעכע חדשים צוריק, צום הונדערטסטן געבוירנטאָג פון כאָסע מאַרטי, זענען איר בער גאַנץ קובאַ פאַרגעקומען גראַנדיעזע פייערונגען. ווי אַ געטרייער פּאַט־ריאַט־פּאַעט, האָט אליעזר אַראַנאָווסקי אויך צוגעגרייט זיין ביאָגראַפישע פּאַעמע וועגן דעם העלדישן קעמפּער, וואָס האָט געהאַלפּן באַפרייען דאָס קובאַנער פּאַלק פון שפּאַנישן יאָך. זיין פּאַעמע איז דערשינען אין יאָר פון די נאַציאָנאַלע פייערונגען.

פון דער פּאַעמע גופא איז שווער צו כאַפּן דעם ביאָגראַפישן שטראַם פון אַ קורץ לעבן, וואָס איז געווען אינגאַנצן געווידמעט צו דער באַפרייאונג פון קובאַ. מאַרטי איז געבוירן געוואָרן אין 1853 און איז געפאַלן אין שלאַכט פאַר זיין אייגן לאַנד, אין עלטער פון 42 יאָר. ער איז געווען אַ פּאַעט און אַ פּילאָזאָף, ער האָט געשריבן אַ סך עסייען, אויסדריקנדיק אין זיי דעם מענטשלעכן דראַנג נאָך פרייהייט. זיין פּראָזע, מער ווי זיין פּאַעזיע, האָט אים געשאַפּן אַ פּערמאַנענט אַרט אין דער ליטעראַטור־געשיכטע פון לאַטייך־אַמעריקע.

צו זעכצן יאָר איז ער שוין אַוועק אין גלות. ער איז אַרויסגעטריבן גע־וואָרן פון זיין לאַנד, נאַכדעם ווי ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט אין תּפּיסות פאַר דערוועגן זיך צו וועקן די דערשלאַגענע קובאַנער, אַז זיי זאָלן שטעלן אַ ווידערשטאַנד דער דעספּאָטישער שפּאַנישער הערשאַפּט. מען האָט אים געפּאַסעוועט, געפּייניקט, אָבער זיין גייסט איז נישט געבראַכן געוואָרן. ווי אַ פאַרטריבענער פון זיין לאַנד, איז ער אויסגעוואַקסן אין שפּאַניע, מעקסיקע, גוואַטעמאַלאַ, ווענעזועלאַ און ניו יאָרק. אומעטום האָט ער אומ־דערמידלעך געאַרבעט פאַר זיין פּאַטערלאַנד. אין ניו־יאָרק האָט ער זיך מפרנס געווען שרייבנדיק אַרטיקלען פאַר דער איינגעפונדעוועטער ניו־יאָרקער „סאָן“, וואָס איז ערשט מיט עטלעכע יאָר צוריק אָפּגעשטעלט געוואָרן. אין 1895 האָבן די פּלאַמען פון רעוואָלוציע אַרומגעכאַפּט מאַרטיס קובאַ. די פייערן האָט ער געהאַלפּן אַנציינדן פון אומעטום, ווי ער האָט זיך געפונען.

ער איז גלייך אַוועקגעפאַרן קיין קובאַ און זיך געשטעלט אין שפיץ פון די רעבעלירנדיקע אַרמייען. אין אַן אַנטשיידנדיקער שלאַכט איז ער געפאַלן פון אַ שפּאַנישער קויל.

די זאַמען וואָס ער האָט פאַרזייט זענען נישט געגאַנגען לאיבֿוד. דאָס זענען בקיצור די ביאַגראַפישע פרטים פון דעם פּאָטער פון קובאַס אומאַפֿ־הענגיקייט. די שענסטע שטעלן אין אַראַנאַווֿסקיס פּאַעמע זענען די שורות וועגן מאַרטיס לעצטער שלאַכט. פאַראַן אַ מאַמענט, ווען דער באַפּרייער זיצט מיט אַ חלבנע ליכט צווישן די קני און שרייבט אַ בריוו צו דער וועלט:

ברידער פון פרייהייטס־אַרמיי, איר זייט קיין סאַלדאַטן, נאָר פּאַלק.
הייליק דאַרף זיין אייער טראַט.
אויסדערוויילטע פון גאַט צו באַפּרייען זיין הייליקע ערד
פון בלוטיק אומוירדיקע טויט.

דער פאַטראַנאַט פון דער ייִדישער היים אין האַוואַנאַ, וואָס האָט די פּאַעמע אַרויסגעגעבן, זאָגט אין דעם אַריינפיר — „זאַל דאָס זיין אונדזער צושטייער צו דער גרויסער נאַציאָנאַלער פייערונג פון דעם הונדערט־יאַריקן געבוירנטאָג פון כאַסע מאַרטי, וועלכער איז געגאַנגען אין די פּוס־טריט פון די נביאים און פון די גרויסע וועלט־גייסטער“.

אַט דאָס איז אַראַנאַווֿסקיס פּאַעמע — אַ צושטייער צו דער קובאַנער נאַציאָנאַלער פייערונג. ס'איז אויך אַ צושטייער צו דער גלאַבאַלער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס — זיך לטובה — עפנט זי אויף אירע בלעטער פאַר אַ פּאַעמע וועגן דעם קובאַנער באַפּרייער.

דאָס בוך פון אַ 110 זייטן, וואָס באַמיט זיך איבערצוגעבן די ביאַגראַ־פיע פון דעם פּאַעט און קריגס־פירער, איז איינגעטיילט אין זיבעצן קאַפיטלען. ס'איז אינטערעסאַנט ווי אַראַנאַווֿסקי האָט געכאַפט דעם שניט פון דעם „לאַטיינישן“ טעמפּעראַמענט. זיין ליד מוז קלינגען אַראַטאַריש און פעט אין שפּאַנישער איבערזעצונג. ער הייבט אַן זיין פּאַעמע מיט די נוסחדישע שורות —

אויף דער גאַט־געבענטשטער ערד — מיט הונדערט יאָר צוריק,
איז אַ געסל נאַענט לעם ים, אין אַ הייזל ריין און קליין —
איז געבוירן געוואָרן אַ קינד, אַ מלאכל אַ שיינס,
אויגן — פּונקען צוויי, און אַ האַרץ — אַ גרויס!

נישט לינקאַלן און נישט וואַשינגטאָן זענען געבוירן געוואָרן — שיינע מלאכימלעך, אָבער דער לאַטיינער וויל אַזוי איקאַנע־אַרטיק זען זיין העלד, פון געבוירן־טאָג אַן.

דעם פאָעט געלינגט נישט קלאָר צו מאַכן דעם נאַראַטיוון טייל פון זיין געזאַנג, אָבער ווען עס קומט צו העלדן־פאַרגעטערונג שטייט ער זיכער נישט אָפּ פון די קובאַנער באַזינגערס.

קייטן קלינגען, קייטן זינגען אויף די צאַרטע (?) פּיס מאַרטיס, ווּנדן רייסן און זיי בריען און זיי גליען אין זיין לייב.

ער פירט אים דורך זיין גלות אין מעקסיקע, גוואַטעמאַלאַ, מאַדריד און ניו־יאָרק, און צוריק צו דער לעצטער שלאַכט. —

רופט מען פון צענדליקער שטעט: קומען זאָלן קומען מאַרטי!
די אַלע, פאַריאַגט און פאַרטריבן, בענקען פון גלות אַהיים.

און אַט איז אַ שילדערונג פון מאַרטיס יציאת נשמה, וואָס דאַרף אויך מסתמא קלינגען זייער שיין אין שפּאַניש:

פּינצטער געוואָרן די וועלט. די נאַכט ליגט אין שוואַרצן צעלייגט.
שטערן נאָך שטערן זיך צינדט.
דער פּלעמל, וואָס דאַכט זיך ער לעשט — ווערט נישט פאַרלאָשן
פאַרמעקט, ערגעץ אין רוים פאַרשווינדט...
און אין דער געטלעכער קרוין, וואָס איז פול מיט שטערן באַזעצט
וועט איר באַמערקן אַצינד
ווי די נשמה מאַרטיס שטערנט,
בלענדט און לייכט אַראָפּ צו אונדז אויף דער ערד.

אַזוי וואָלט טאַקע באַדאַרפט זיין. נאָכן טויט וואָלטן פּאַלק־באַפרייערס גלייך באַדאַרפט ווערן אַ טייל פון דער געטלעכער קרוין. ס'שטערט בלויז אַביסל דעם פּאָעטס פּראַזאָאישע גאַראַנטיע — „וועט איר באַמערקן אַצינד“.
„מאַרטי“ איז גיכער אַ דאָקומענט אין דער ייִדישער ליטעראַטור, ווי אַ פּאָעמע. אין אַזאַ פּאָעמע איז נישט שיין צו זוכן שפּראַך־חסרונות, אויסזעצן קעגן באַנאָליטעטן. אַראַנאָוסקי האָט פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור אַנט־פּלעקט דאָס פנים פון אַ פּאַלק־באַפרייער, וואָס איז אונדז ביז איצט נישט געווען באַקאַנט און דערפאַר אַליין קומט אים אַ ייִשר כּוח.

אַ גלויבער אין דעם מענטשן, האָט מאַרטי פאַר זיך געמאַלן אַ וועלט.
פון פאַרבן העל צעלויכטן, פּריש געצוואַגענע באַגינענס
צינדן טעג מיט בלענד פון זונען
אַ פאַרפלייזן פון ליכט און שיין.

אַ ייִדישער פּאָעט האָט באַזונגען אַ „גלויבער אין דעם מענטשן“, דעם פּאָטער פון אַ קליין לאַנד; פון דעם „נאַבעלן און גאַסטפּריינטלעכן קובאַנער פּאַלק“, ווי עס זאָגן עדות די אַרויסגעבערס פון דער פּלאַמיק־פּאַטריאַטישער פּאָעמע.

דריי קורצע לידער פון דיכטער ישראל אשענדארף

אשענדארף איז געווען גוט באקאנט נאך פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה מיט זיינע היים־ווי לידער און מיט זיין וויכער מוזיקאלישקייט. ער איז געקומען צו דער יידישער פאָעזיע פון גאליציע און ער איז געווען אין דער געטרייער טראַדיציע פון דער „גאליציאנער“ מוזיקאלישקייט אין אונדזער ליטעראַטור — פון אימבער, האַלפערן און קעניגסבערג, בין די ינגערע — באַמזע, שטאַלצענבערג, שטיקער. ישראל אשענדארף האָט אויך אָנגעשריבן אַ דראַמאַטישע פּאָעמע — „שאול“, אין שליסל פון קלאַסישע דראַמאַטישע פּאָעמעס, מיט זייער מוזיקאלישן דיאַלאָג.

אין דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט ער אַריינגעכאַפט אַ סך „וויי און וואַנדער“ — איז דאָס געוואָרן דער פּאַרטיקער נאָמען פאַר זיין ניי־דערשינען בוך. נאָך איידער כ'האַב אויפגענומען די שייכות פון די לידער אין בוך (און לידער אין אַ בוך זענען עפעס מער ווי אַפּגעדרוקטע לידער אין אַ זשורנאַל, וואָס האָבן נישט קיין התחייבות איינס צום אַנדערן, נאָר בלויז צו זיך אַליין) האָט זיך מיר געוואָרפן אין די אויגן אַ קליין ליד פון בלויז ניין שורות. כ'האַב געוואַלט זען וויפּל געצאַמטע אויסגעשוויגנקייט איז פאַראַן אין דעם ליד.

די בין זי פליט צו
צו דער געפאַרבטער קווייט,
וואָס אויף דיין קלייד,
ווייל זויגן זאַפט פון איר
אויף האַניק.
בין איך זען בעסער, איך —
וואָס האַלט דיין בילד פאַר זיך
און זויג פון אים
דערמאָנונג.

דאָס ליד איז געבויט אויף נישט קיין שלעכטן איינפאַל. מיר מוזן זיך פאַרשטעלן אַ נאַריש־קלוגע בין, וואָס נישט דער ריח פון דער בלום ציט זי, נאָר אַפילו די פאַרב. זי איז אַזוי „ציוויליזירט“ אַז אַ געפאַרבטע בלום קען זי אויך אַפנאַרן.

אַבער דער פּאָעט, דער נמשל, איז אויך אַזוי נאַריש־קלוג און אויך אַזוי ביטער אַנטוישט ווי די בין. ער האַלט דאָס בילד און „זויגט“ דערמאָנונג. דאָס ליד געווינט אַ סך פון דער קורצקייט, הגם קורצע ליבע־לידער זענען

אָפּט אין סכּנה צו ווערן אַלבאַמיש, און דערצו איז דער אויסדרוק „זויגן דער-
מאַנגג“ נישט קיין גאַנצער פּאַראַלעל צו דער בין, וואָס האָט אַ רעכט צו
וועלן זויגן זאָפּט פּון אַ געפּאַרבטער בלום.

אַ ליד פּון אַ העכערער מדרגה איז דאָס אַכט־שוריקע ליד — „שטויב“,
ס'איז אויך אַ ליריש ליד, אָבער ס'פּאַרמאַגט אין זיך דעם עלעמענט פּון נאַ-
ציאָנאַלער, הגם נישט בכיווּנדיקער, אַלעגאָריע, וואָס ווערט דערהויבן צו
סימבאָליק.

פּון יענער ערד, וווּ כּהאַב געלעבט
נישט פּאַרמאַגט האָב איך,
ווי דאָס וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט
צו מיינע שיד.
פּון אַלע וועגן אומגעקערט,
פּון נאָך אַ טרוים באַרויבט,
איך ווייס נישט אַלץ דעם טעם פּון ערד
נאָר פּונעם שטויב.

דער געדאַנק פּון ליד לעבט זיך זייער גוט אויס אין דעם קורצן ליד און
לעבט זיך גוט איין מיט די פּשוטע ווערטער. אין דער טראַגיק פּון היימלאַך-
זיקייט און אויסגעוואַרצלטיקייט איז אויך פּאַראַן אַ באַהאַלטענער שמייכל.
ס'איז אַן אַנדער סאָרט שמייכל פּון דעם באַרימטן היינע־זאָג צום פּרייסישן
גרענעץ־באַאַמטן, בעת דער שאַרפּער פּאַעט איז געקומען פּון פּראַנקרייך און
אַנגעוויזן אויף דעם שטויב, וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו זיינע שיד אַז דאָס
איז פּרעמדע טעריטאָריע, וואָס ער האָט איינגענומען פּאַרן פּאַטערלאַנד.

דער שטויב פּון אַלע זיינע וואַנדערייען וואָס האָט זיך צוגעקלעפּט צו
אַשענדאַרפּס זוילן, איז אויך פּרעמדע טעריטאָריע און דער איינציקער באַדן
פּאַר דעם פּיל־אויסגעוואַרצלטן פּאַעט.

מיר דאַכט זיך אָבער, אַז דער דיכטער האָט גיכער געוואַלט זאָגן —
„איך ווייס אַלץ נישט דעם טעם פּון ערד“, און נישט — „איך ווייס נישט
אַלץ דעם טעם פּון ערד“. דאָס איז אַ פּראַגע פּון אַ ניואַנס און מיר קומט
אויס, אַז „אַלץ נישט“ איז גענטער צום תּוכן פּון ליד.

גאָר פּיין געשניצט איז דאָס ליד — „אותיות“, וואָס עפּנט ישראל
אַשענדאַרפּס בוך. דאָס איז אַ צייט־ליד פּון בלויו אַכט שורות און ס'איז אין
די אַכט שורות פּון ליד אַריינגעזאָגט אַ וועלט מיט לענגערע לידער.

די גאַטישע אותיות זענען שפּיציקע —
באַנגעטן, שפּיצרוטן און מעסערס.
לאַטייגישע אותיות זענען קיילעכדיקע —
מיט רויטן וויין געפּילטע פעסער.

א י ן ת ן ך ג ע נ ו מ ע ן

די יידישע אותיות — נישט קיין שיכורע
פון יענעם בלוט און נישט פון וויינען,
נאָר קאַנטיקע, פלעקלדיקע, הויקערדיקע,
ווי דאָס מזל פון פאַלק פון מיינעם.

מיר געפעלט זייער דאָס ליד. מיר געפעלט אפילו דער פעניצישער אָד-
יעקטיוו — „פלעקלדיקע“ און דער יידישער אַדיעקטיוו „הויקערדיקע“. איך
וואָלט בלויז אין אַזאַ קורץ ליד געזוכט אויסצומיידן די מעגלעכע צוויידיי-
טיקייט פון וואָרט „וויינען“, ווייל מ'קען דווקא זאָגן, אַז די יידישע אותיות
זענען יאָ „שיכור“ פון „וויינען“. און ווייל „וויינען“ און „מיינעם“ איז אַן
אַסאָנאַנס, און נישט קיין גאַנצער גראַם, וואָלט איך שוין ליבערשט געזוכט
אַן אַנדער וואָרט. אָבער דאָס גאַנצע ליד, ווי די אַנדערע צוויי קורצע לידער,
וואָס איך האָב געבראַכט פון ישראל אַשענדאַרפס ניי בוך — „וויי און וואָנ-
דער“, איז אַ באַווייזן פון דער בענקשאַפט, וואָס אַ דיכטער טראַגט אין זיך
צו דערגיין צו דער גרענעץ פון שווייגן. די דריי לידער זענען אויך אַ מוסטער
פון דעם, וואָס מ'קען אָפט אויפטאָן אין די ראַמען פון אַ קורץ ליד. דרך אגב
זענען אַלע דריי לידער, אין זייער קורצקייט, כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם
גאַנצן בוך.

.1950

5. דאמאנקעוויטש

דער אמעריקאנער פאָעט ראַבערט פראַסט האָט נישט לאַנג צוריק דער-קלערט, אַז אויב מען קען נישט זען יעדער זאך אין טערמינען פון עפעס אַנדערש, זאָל מען בעסער אויפגעבן דעם געדאַנק צו זיין אַ פאָעט. גע-מיינט האָט ער איינגטלעך צו זאָגן, אַז אויב זאָכן רופן נישט אַרויס קיין אַסאַסיאַציעס פון געדאַנק קען מען נישט שרייבן קיין פאָעזיע, ווייל פאָעזיע איז אַ צעשפיל און אַ צעלויכט פון געדאַנקען, וואָס פאַרוואַנדלט גלייך די זאך וואָס דער פאָעט באַטראַכט אין עפעס אַנדערש. פאַרשטייט זיך, אַז דערצו איז נאָך נייטיק אַזאַ „קייניקייט“, ווי פאַרם, אָבער דער עיקר איז די רירעוו-דיקייט און לעבעדיקייט פון דער פאָעטישער פאַנטאַזיע, וואָס נעמט די זאך, אַדער ווי מיר וועלן עס רופן די פאָעטישע טעמע, און באַוועגט זי אַזוי לאַנג ביז זי ווערט פיל-געשטאַלטיק אַדער אַנדערש-געשטאַלטיק.

דאָס איז חל אױך אויף דעם בעלעטריסט און עסייען-שרייבער. ער מוז אױך קענען פאַרוואַנדלען זיין טעמע אין „עפעס אַנדערש“. ווען ער שלאַגט נישט אַרויס קיין לעבן פון זיין טעמע, ווען ער שפילט זיך נישט מיט איר קינסטלעריש און ווייזט זי נישט פון פאַרשידענע זייטן, איז ער אַן אויסטיי-טשער אַדער אינפאַרמאַציע-צושטעלער. פון דעם שטאַנדפונקט זענען איבעריק אַלע דיסקוסיעס וועגן שעפּערישקייט, אַדער קינסטלערישקייט, דורך די פאַר-שיידענע שרייב-פאַרמען. אַ פובליציסט קען אױך זיין אַ קינסטלער, אויב ער זעט דורך זאָכן עפעס אַנדערש. אויב ער צעשפילט זיין טעמע, אָפילו ווען דאָס איז אַן אַנדערנס בוך, דערציילונג אַדער ליד, און ער אַליין שלאַגט דער-פון אַרויס אַן אייגענע חיות — איז דער פובליציסט אױך אַ קינסטלער.

ל. דאָמאַנקעוויטש איז אַ שעפּערישער עסייסט, וואָס באַוועגט זיך פריי אין זיינע טעמעס, און וואָס פאַרוואַנדלט זיי מיט עלעגאַנץ — אין פאַרשיי-דענע אַסאַסיאַציעס. אין זיין בוך „פון אַקטועלן און אייביקן“ געפינען מיר אַ דריי צענדליק עסייען און דורך יעדער עסיי באַווייזט זיך דאָס פנים פון אַן אייגנאַרטיקן שרייבער, ווי באַשיידן ער זאָל זיך נישט וועלן באַזייטיקן און זיך שטעלן אין דינסט פון דער טעמע. ער שרייבט וועגן שרייבערס מיט אַ סך אַנערקענונג און ברייטהאַרציקייט. אָבער אים געלינגט זיך אדורכ-שרייבן דורך זיי. ער באַהאַנדלט די שווער-וואַגיקע פראַבלעמען פון אונז-דזער יידישער צייט און אים געלינגט מיט זיי אוועקשפאַנען, זאָל זיין אויף-

עטלעכע טריט, פון דעם רשות הרבים, ווו די אלע טעמעס ווערן צעפילדערט און צעיארידעוועט. ער מיינט אפילו נישט אויס ביבלישע „דרשות“ און אים גיט זיך איין צו זאגן עפעס אזוינס, וואָס פאַראַנדערשט זיי און וואָס גיט דעם לייענער שכר הליכה פאַר מיטגיין מיט דעם שרייבער אויף דעם וועג, וואָס האָט געזאָלט זיין אַ גאַנץ געוויינטלעכער און אומעטיקער שפּאַציר.

ל. דאַמאַנקעוויטש וווינט שוין אין פאַריז העכער דרייסיק יאָר. ער ווערט שוין לאַנג פאַררעכנט פאַר איינעם פון די וויכטיקסטע פאַרשטייער פון דער ייִדישער שרייבער־גרופּע אין פאַריז. ער איז זיכער איינער פון די תּושב־דיקסטע ייִדישע שרייבער אין פּראַנקרייך און דאָס דערקענט מען גלייך אין זיין שרייבן.

די עסייען זיינע זענען פריער פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פאַרשיידענע זשורנאַלן. איצט, ווען טייל זענען אָפּגעקליבן געוואָרן אין אַ בוך גיבן זיי דעם איינדרוק פון ציל־באַוווסטקייט און צוזאַמענגעטראַכטקייט. זיי האַלטן אויס די בוך־פּראָבע, ווייל די עסייען פאַרמאַגן אין זיך נישט נאָר לעבעדיקייט, נאָר אויך ערנסטן תּוכן. דער מחבר קען גוט דעם שפּיל, אָבער ער שפּילט זיך נישט גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, ער שרייבט שײַן, אָבער ער איז נישט קיין נוד־נער שײַן־שרײַבער, וואָס ציקלט זיך מיט געכתיבהטע אותיות. דערפאַר איז כּדאַי צו וויסן, אַז נישט נאָר אין דער ייִדישער פאַריז, נאָר אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז פאַראַן אַ שריפטשטעלער וואָס זיין נאָמען איז ל. דאַמאַנ־קעוויטש.

שוין אין זיין ערשטע עסיי „קאַלעקטיווע דיסציפּלין און יחידישע אחריות“, דערזעט מען, אַז דער שרייבער פאַרמאַגט אייגן לשון, וואָס גיט אים די מעגלעכקייט צו אַריגינאַליזירן אַ שטאַרק־איבערגעאַרבעטע טעמע. זײַנע אַסאַסיאַציעס זענען אָנגעשאַרפט, און די אַלוזיעס זיינע זענען אינטערע־סאַנט: „די נבוכדנצרס פון אלע צייטן האָבן זיך די ערשטע פאַרוואַנדלט אין בערן צו דער גרויסער פרייד פון המון, וואָס האָט שוין לאַנג געגאַרט צוריק־צוקערן צום אור־עלעמענט“; אָדער אין אַן אַנדער עסיי — „ווי אייז־ברעכערס, וואָס שניידן זיך דורך אַ וועג צו די פרייע וואַסערן, דורכהאַקנדיק די טיטאַ־נישע קריעס, זענען רעוואָלוציעס אַ נאַטירלעכער אינסטרומענט פון דער גע־זעלשאַפט, צו באַזײטיקן די שטרויכלונגען אויפן וועג פון פרייען געשיכט־לעכן גאַנג“. ער קומט דערפאַר צום אויספיר, אַז — „רעוואָלוציעס זענען די כּירורגישע אינטערווענצן פון דער געזעלשאַפט אומצוקערן דעם קראַנקן סאַ־ציאַלן קערפּער זיינע מעגלעכקייטן ווייטער צו לעבן אַ נאַרמאַל געזונט לעבן“. דערפון איז אָבער געדורגנען, אַז „ווען די רעוואָלוציאַנערן באַזײטיקן בלוזי די טיראַנען, צו פאַרנעמען זייער אַרט, און נישט די טיראַניע גופּא, ווען נאָכן

אפרוימען די שטיינער פון וועג לייגן זיי אליין ארויף א לאנגדויערנדיקן צוואנג אויף דער געזעלשאפט, אין נאמען פון ווייטע אבסטראקטע צילן, פאר- לירן זיי אליין די אלע רעכט, וואס דאס לעבן האט זיי געגעבן צו אינטער- ווענירן.

כמעט אין אלע עסייען זיינע אין פאראן א מאמענט פון באליונג און אלץ דערפאר, ווייל דאמאנקעוויטש האלט נישט די טעמע זיינע ווי א בער, ער איז מיט איר אין די ציוויליזירטסטע באציונגען. ער איז אויך נישט פון די פריקע ציטאטן-אויסשטעלערס, אדער אומצניעותדיקע אפדעקערס פון אייגענער ערודיציע.

דאמאנקעוויטשן געלינגט אפילו צו באלייכטן אויף אן אינטערעסאנטן אופן די יידישע זעלבסט-פארלייקענונג, וואס דער קאמוניזם האט געבראכט. דער מחבר ווייזט אן, אז די זעלבסט-פארלייקענונג פון קאמוניסטישן ייד איז אונטערגעווארפן „א פעסט-ארגאניזירטער דיסיפלין“. ער ברענגט ארויס בולט, אז „דער אפגעשוואכטער ווילן פון א גרויסן טייל פון יידישן בירגער- טום אויפצוהאלטן זיינע היסטארישע ווערטן, האט אין קאמוניזם געפונען א גייסטיקן באדן פאר זיין אויפלייז-באגער“.

ווי מען קען זען פון די געבראכטע ציטאטן ווערט דאמאנקעוויטש נישט מיטגעריסן אין דעם שפיל מיטן ווארט, אדער מיטן געדאנק, נאר ער באלאנג- סירט זיך תמיד און ער האט טאקע וואס צו זאגן. אבער ער זאגט עס אויך אויף א שעפערישן אופן. אפילו זיין הארטלעכע שפראך איז בלויז אויף אזוי פיל הארט, אז זי זאל נישט ארונטערדריקן די ווערדע פון דעם באהאנדלטן קעגנשטאנד, אבער דער ריטם פון די זאצן גיט לייכטיקייט אין פלי דער גרעס- טער אנגעלאדנקייט.

מיט גרויס פארויכטיקייט בין איך צוגעגאנגען צו דאמאנקעוויטשעס ביבלישע עסייען. כ'האב זיך געשראקן פאר די וועלטלעכע דרשות אויף מגילת אסתר, שיר השירים, רות, קוהלת. אבער אויך אין די עסייען קומט ער ארויס דער זיגער, אדאנק זיין אסאציאטיווער קראפט. מרדכי, זאגט אונדז דאמאנקעוויטש, „איז דער ערשטער „ניי-צייטיקער“ ייד, וואס ציט אויף זיך די שנאה פונעם גוי, בלויז מיט זיין עקזיסטענץ . . . ביי פּרעהן איז עס געווען אן „געפיטשי-יידישער ענין“, אבער נאך נישט קיין „וועלט-יידן פראגע“ . . . ווי „אומסימפאטיש“ אונדזערע מגילה-העלדן זאלן אונדז היינט נישט אויס- זען, מוזן מיר איינס מודה זיין, זיי זענען אונדזערע, אזוי האבן מיר געלעבט מיט ניסים, מיט צופאלן, מיט שתדלנות“.

און אזעלכע געדאנקען געפינען מיר אין די אלע ביבלע-עסייען, וואס פרע-

טענדירן נישט אויף קיין פארשוונג, נאר זענען פארווכן צו פארהיינטצייטיקן דאָס מישן פון די הייליקע בלעטער.

„קהלת און איוב זאָגן עדות נישט בלויז וועגן זיך, נאר וועגן אַ גאַנצן שטראָם, וואָס האָט לעבן הויפט־שטראָם פון אמונה און רעליגיעזיטעט, אויך מיטגעפלאָסן אין דער זייט, און וועגן גאַנצע תקופות, וואָס זענען ווייט נישט געווען אזוי אמונהדיק „גלייכגעשאַלטעט“.

אין דעם זאָץ איז בלויז דער אויסדרוק ג ל י י כ ג ע ש א ל ט ע ט א דיסאַנאַנס, און מיר איז אַ ווונדער, וואָס דער שפירעוודיקער שרייבער האָט זיך נישט געכאַפט, אַז מען טאָר דעם טריפהנעם „היינטצייטיקן“ אויסדרוק נישט באַנוצן אין אַט דער ביבלישער אַנווענדונג.

אין די לעצטע צוויי אָפטיילונגען רעדט דער מחבר וועגן מענטשן. און אַפילו ווי אַן אויפקלערער, לויבער, באַווונדערער און קריטיקער ווייזט ער אונדז, אַז זיין פען קען, שרייבנדיק וועגן יענעם, אויף אַן עניוודיקן אופן, באַשרייבן אויך זיך. בלויז זיין עסיי וועגן אַנרי בערגסאָן איז פאַר מיין „שאַוויניסטישן“ געשמאַק אַביסל צו התפעלותדיק און נישט דערפירט צו יידישער לאַגישקייט. דאָמאַנקעוויטש צעגלידערט בערגסאָנס פילאָזאָפיע, אָבער אַז ס'קומט צו זיין קאַטאַליציזם און כמעט־שמד, ווערט ער אַפאַלאַגע־טיש. אויב ס'איז אמת, אַז די פילאָזאָפישע קו האָט, געבנדיק פרישע מילך פאַר דער גאַנצער וועלט אויך אונדז ייִדן געגעבן אַביסל ייִדישע מילך, האָט זי ביים סאַמע אויסמעלק אונדז דערלאַנגט אַ בריק אין פנים, אַז ס'איז אונדז פינצטער געוואָרן אין די אויגן. דעם איבערגאַנג פון וועלטלעכער מילך צום קאַטוילישן גלויבן פטרט דאָמאַנקעוויטש צו גיך אָפ. דערפאַר איז ער טרעפּלעך ווען ער קומט צו אַשם זעץ, וואָס ער דערלאַנגט, אויך שוין ביים לעצטן אויסמעלק. אויף אַשם ייִדיש־קריסטלעכער מילך, וואָס ער האָט אונדז געגעבן, טאָר מען אויך קיין שהכול נישט מאַכן. דאָמאַנקעוויטש ווייזט אויף, אַז „משה“, אַשם ביבלישער ראָמאַן, איז „נישט זיין קרוין־ווערק און נישט די העכסטע שפיץ אין אַשם קונסט־פיראַמידע“. אמת, דאָ פעלט מיר אַביסל טעמפּעראַמענט און כעס. אַ קריטיקער מעג אויך אַרויס פון די כלים. קריטיק קען נישט תמיד אויסהאַלטן די צוואַנג־יאַקע פון פילאָזאָפישער געמייט־לעכקייט.

דערפאַר אָבער, ביי דער גאַנצער געמילעכקייט, געלינגט דעם מחבר צו זאָגן עטלעכע שאַרפע ווערטער וועגן — „יענעם צווייטן אַש, יענעם זוכער פון פרעמדע קרוינען, יענעם אַפּשטויסער און פאַריאַגער, וואָס שטויסט און יאַגט אָפ פון זיך זינט לאַנגע יאָרן די ייִדישע המונים, וואָס האָבן אים ליב געהאַט און געזוכט ביי אים נאָענטקייט און וואַרעמקייט“.

און ווייטער, נאָכדעם ווי דאָמאָנקעוויטש ברענגט אַרויס, אַז ״ווען אַש וואָלט געבליבן טריי זיין קינסטלערישער אינטוויציע וואָלט ער אונדז נישט שאַקירט״, באַטאָנט ער, אַז מיט פּאָלוסן ״דער ערשטער קריסטלעכער שונא ישראל, מיט אים און מיט מאַריע, אַזוי ווי זי ווערט געגעבן אין דער עוואַנג׳ געליע, האָבן מיר זיכער קיין שייכות נישט, און אַ יידישער שריפטשטעלער, וואָס איז נישט סתם אַ גוטער באַאַרבעטער פון אַ טעמע, נאָר אַ טרייער דינער פון זיין פּאַלק און אַ טרייסטער אין אַן עת צרה, האָט ביי די דאָזיקע געשטאַלטן נישט וואָס צו זוכן און זיכער נישט אין אַ צייט פון אַזעלכע נסיונות״.

און דאָמאָנקעוויטש אַרבעט זיך דאָ יאָ אַרויף אויף אַ רעכט ביסל כעס און ער ענדיקט זיין אַפּשאַץ פון אַשן דעם ״נאַצאַרענער״, אַז מען האָט ״רעכט זיך צו פילן ווי אַנטוישט און אַפּגענאַרט. עס קומט אויס ווי ער וואָלט וועלן זאָגן: זעט, מיט מיין גאַנצער אמונהדיקייט און מיין גאַנצן ווערק פון פּופּציק יאָר האָב איך מיך אָט צו דעם מכוון געווען; ווי זיין אייגענער ״סמאַלע יידל״, אין ״תהילים ייד״, וואָס רעדט בלויז פון קדושה און טהרה, אָבער צום סוף ״פאַררעדט״ ער זיך, אַז די כוונה איז צו שבת־צבי״.

פאַראַן אין דאָמאָנקעוויטשעס בוך עסייען אויך אַן אַנווייז, אַז דער מחבר פאַרמאָגט ערלעכן פּאַטאָס; איך האָב עס געפונען אין זיין — די דריי אבות פון דער יידישער ליטעראַטור פאַרן כסא הכבוד״. איך וויל שליסן מיין אַפּ־האַנדלונג וועגן דעם אַריגינעלן עסייסט, מיט דעם בת־קול וואָס ענטפּערט אויף די געוויינען פון די יידיש־אבות:

״זייט וויסן מיינע קינדער, מענדעלע, פּרץ און שלום עליכם, אַז דער זוימען פון אברהם וועט נישט פאַרשניטן ווערן. זייט וויסן, אַז דער דור, וואָס לעבט איבער די פיין, וועט אויך דערלעבן אַן אויסלייזונג; דער דור וואָס האָט פאַר זיך אַזאַ פינצטערניש וועט אויך דערזען אַ גרויס ליכט און אויך אייער ווערק וועט האָבן אַן אייביקן קיום, און אַלץ וואָס איר האָט געשאַפּן וועט אַריינגעגאַסן ווערן אין אוצר פון יידישער אייביקייט״.

אלחנן וואגלער

אין דעם נייסטן בוך לידער פון יונג-וויילנער אלחנן וואגלער, וואָס האָט ערב דער צווייטער וועלט-מלחמה, זיך קונה-שם געווען מיט זיין בוך — „צוויי בעריאָזעס ביים טראַקט“, געפינען מיר אין דעם עמאַציאָנעלן אַריינפיר אָזעל-כע שניידיקע שורות:

„אין די חורבות פון שטעט און לענדער וואָלגערט זיך אין שטויב זיין (דעם מחברס) היים, די גרויע פיר ווענט מיטן פענצטער צו דער רוישקער יידישער גאַס און די פאַרהוילענע וועלט פון זיין פאַרלורן-געגאַנגענעם שרייבטיש“.

אין די ליטווישע נאַטור-לידער פון אלחנן וואָגלערס אַמאָליקע געזאַנגען האָט מען דורך דעם דיכטערס פאַרהוילענער וועלט געקענט קלאָר זען אַ היימישן דרויסן. אין דעם נייעם בוך, וואָס הייסט „פּרילינג אויפן טראַקט“, איז דעם דיכטערס וועלט אָן שויבן צום דרויסן, און דער דיכטער וויל דע-שיפּרירן זיין פאַרהוילענע זעונג; ער וועל קלאָרער מאַכן דעם צעפּלעך וואָס אונדזער דור האָט געקראָגן און דערמיט אויך דערזען דעם אַנטלויפּן-דיקן ייד, וואָס עס טוט אים — „אַצינד דאָס לעבן וויי, אפשר נישט ווינצי-קער ווי זיינע ברידער אויף דער ליטווישער און פּוילישער ערד האָט בשעתו ווייגעטאָן דער טויט“.

אַט דעם שטאַרקן זאָג נעם איך אויך אַרויס פון דעם אַריינפיר צו וואָגלערס בוך. אַ סך לידער-שורות זענען אַזוי איבערצייגנדיק, אַז מען מוז דעם פּאָעט, וואָס זיין נאָמען וואָגלער איז אַזוי ביטער מקוים געוואָרן, גלייבן די דאָזיקע שבועה פון אַ צעבראַכן לעבן.

וואָגלער איז קיינמאַל נישט געווען קיין לייכטער דיכטער. יעדער מענטש האָט זיין „פאַרהוילענע וועלט“, אָבער דער דיכטער אלחנן וואָגלער האָט זיך זייער טרעפּלעך כאַראַקטעריזירט מיט דעם דאָזיקן אויסדרוק. די פאַרהוילנ-קייט זיינע איז באַשטאַנען גראַד אין אַן אַריינציענדיקער לייכטקייט. די לייכטקייט איז ביי אים געווען כמעט אַ פּאָלקסטימלעכע, און זי האָט מיט זינגענדיקע שורות געמאַכט דעם איינדרוק פון לייכטער מעלאָדישקייט. אָבער ווען מען איז שוין געווען אין געץ פון דער זינגענדיקייט, האָט מען זיך ערשט געכאַפּט, אַז דער פירוש המילות איז נישט אינגאַנצן קלאָר, און אַז הינטער דעם טייטש רופט ערשט טיפּער און ווייטער די פאַרהוילנקייט. דאָס

טונקעלע ליכט פון דער געהיימער וועלט האט „איבערגעפירט“ די פשוטע טייטשן פון זיינע שורות, מיט אן אייגנארטיקער בילדלעכקייט. ער האט פארמאגט עטלעכע דימענסיעס, און אז דער לייענער האט אפילו זיך געוואלט באנוגענען מיט דעם ביסל וואס ער האט געפונען אויבנאויף, איז ער אריינגעצויגן געווארן אלץ טיפער, אין דעם דיכטערס טונקעלער אריגינעלקייט. אלחנן וואגלערס ערשט בוך לידער — „א בלעטל אין ווינט“, וואס איז דערשינען אין 1935 און איז ארויסגעגעבן געווארן דורך „יונג-ווילנע“, האט גלייך געלאזט וויסן, אז ס'איז צוגעקומען אן אריגינעלער דיכטער מיט אן אריגינעלער זעווידקייט. דאס נייסטע בוך זיינס טראגט אויף זיך דעם אפיציעלן חותם פון ווילנע — ס'איז דערשינען אין פאריז דורכן „פארבאנד פון די ווילנער“ אין פראנקרייך — אבער פון יענער אמאליקער, אויפגייענדיקער יונג-ווילנע איז בלויז פארבליבן א טראגישער כוללדיקער נאמען און עטלעכע געראטעוועטע מזלדיקע יחידים.

די לידער און פאעמען פון „פריילינג אויפן טראקט“ זענען, ווי געזאגט, פארזוכן אויפצווויקלען און אויפצוקלארן די פארהוילנקייט, וואס ווערט אין מייסטע לידער נאך פארטונקלטער. דא געפינט מען אויך וואגלערס „אפ-בארערישע“ פאלקסטימלעכקייט, וואס זינגט —

אין בין געבוירן אין מדינת ליטע,
אירע טראקטן, אויסגעוועבט מיט בלויע טריט,
און אירע ווינשל גערטנער צעבליטע —
זענען די טויערן פון מיין געמיט.

מיט דעם ליד עפנט דער דיכטער זיין בוך, אבער אזוי גיך ווי דער לייענער נער נעמט דורכגיין די צעעפנטע טויערן פון דיכטערס געמיט, געפינט ער אזעלכע פערזן, וואס זענען אַוועק פון פאלקסטימלעכקייט שיינע עטלעכע תחום שבת:

איך באהאלט אין מיין אויער דעם ניגון
פון ווייסע פארמשפטע הענער,
די זין פון מיין זוניקן טרוים אויסגעברייטע,
וואס האבן אין פריילינג מיט פארטיקע טענער
דיין דופטיקן נאמען פאר מיר אויסגעקרייט.

און ווייטער אין זעלביקן ליד —

פון שאפענעם דארף טוט א קלעטער
א זיפץ פון א שטומער געבונדענער עדה
און ציטערט אין תכלה.

די באזונדערע ווערטער זענען דא קלאר בתכלית האקלאַרְקייט, אבער צוזאמען וועבן זיי ווידער אויפסניי די געהיימקייט, וואס דער דיכטער האט

געוואלט אין זיך באשיידן, נאך זיין אנטלויף פון דער היים, מיט די פענצער-טער צו דער רושיקער ייִדנאָס.

די בעסטע לידער אין אלחנן וואַגלערס נייעם בוך געפינט מען נישט צווישן די לענגערע מעשות, נאָר אין דער אָפטיילונג — „אַ שפּראַך אויף טאַג“, וווּ ער פאַרצייכנט געשעענישן און וווּ ס'געלינגט אים טאַקע דורכצורקלאַרן זיינע פּאָעטישע רייד, וואָס גאַנץ אָפט נעמען זיי די אויבערהאַנט און זיי פירן אים, און פירן אים אַוועק פון דעם וואָס ליגט אים אויף דער צונג. אָבער אין דער אָפטיילונג געפינען מיר אויך פּערזן וואָס רעדן זינגענדיק, און וואָס זייער פּאָעטישקייט ליגט נישט דווקא אין דער באַשיינונג פון בילד־לעכקייט, נאָר אַזוי גיך ווי די רייד ווערן אַרויסגערעדט הייבן זיי אָן לעבן אין אייגענעם זכות. ווען וואַגלער זינגט צו דער קראַנקשוועסטער, ווערן אַפילו זיינע בילדער רעדעוודיקע פּאָעזיע:

איך בענטש דייע הענט, האָסט געמאַסטן מיט זיי
 מיין וועג צו די שטערן דורך דיין טערמאַמעטער;
 אין מיין שטאַם דעם פאַרדאַרטן דורך נאָלען פון שניי
 אַריינגעפלייצט פּרילינג־זאַפט פון דייע בלעטער.
 מיין שלאַפּקייט האָסטו מיט דיין שיינקייט גענערט.
 אַ, שוועסטער געטרייע, האַלט אונטער מיין אַרעם —
 עס טוט אַזוי ווי מיר דאָס שלעכטס פון דער ערד,
 הייל אויס מיט דער זון מיינע ווונדן — די קברים.

די לעצטע צוויי שורות לאָזן זיך נישט פאַרגעסן, הגם זיי זענען כמעט מער נישט ווי אַ ווייטיקדיקער אויסגעשריי, פאַרמאַגן זיי אַ נביאישן קריץ. אין דער זעלביקער אָפטיילונג געלינגט אים דורכצולייכטן זיין אַמאָליקע פּאָעטישע פאַרהוילנקייט, דווקא מיט גבורהדיקע ווערטער, וואָס זענען אַן אַנזאָג אויף אַ דיכטער מיט נייעם, זיכערן אויסדרוק און זיכערן טראַט, וואָס וועט זיך מער נישט נייטיקן אין דעם צופייהן און צושפילן פון זיין אינסטרומענט — דעם פּייפּאַל:

זון געטרייער, זיי געזעגנט,
 ס'וועט מיין ערד זיין צו דיר גוט,
 און די נאַכט, מיט מעש וואָס רעגנט
 יישט פאַרלעשן וועט דיין בלוט.

אלחנן וואַגלער האָט אויך אַנגעווענדט דעם טרויעריקן „זיי געזעגנט“ צו זיין אַמאָליקן היימישן שרייבטיש, וואָס האָט אים אין ווילנע געמאַכט פאַר דעם באַזינגער פון ליטווישן פּייזאַזש. ביים נע־נדיקן טיש ווערט דאָס געציקלטע פּאָעטישע בילד כמעט איבעריק, דער דיכטער עפנט דאָס מויל, אַפילו ווען ער פירט איינזאַמען טיש אין דער פרעמד.

סאלאמאן קאהאן

סאלאמאן קאהאן איז איינער פון די ווירדיקסטע פובליציסטן אין דער יידישער מעקסיקע. נישט לאנג צוריק האט ער אין נאמען פון יידישן ישוב געגעבן דעם נאצי־פיאניסט גיזעקינג אַ שוואַרצן קבלת־פנים און ס'איז אַ סברה, אַז דעם האַלב־ליידיקן קאַנצערט־זאַל וואָס האָט געגענעצט, האָט דער היטלער־פיאניסט געמעגט פאַרשרייבן אויף סאלאמאן קאהאנס קרעדיט. קאַהאָן איז דער נישט־יידישער וועלט באַקאַנט ווי איינער פון די אינטערעסאַנט־סטע און געלערנטסטע מוזיק־קריטיקערס; זיין צוגאַנג צו מוזיק איז אַן אייגנ־אַרטיקער. אויך אין די נישט־יידישע מוזיק־קרייזן ביי אונדז אין די שטאַטן איז סאלאמאן קאהאנס נאמען נישט פרעמד. אָבער אין דעם בוך „מעקסי־קאַנישע רעפּלעקסן“, וואָס ער האָט נאָר־וואָס אַרויסגעגעבן, איז פאַראַן בלויז איין אָפּהאַנדלונג וועגן מוזיק. דאָס גאַנצע בוך איז אַ זאַמלונג פון קאהאנס פובליציסטישע אַרטיקלען, וואָס ער האָט פאַרעפּנטלעכט אין צייטונגען און זשורנאַלן.

אמת, אַ העלפט פון בוך איז אָפּגעגעבן צו אַרטיקלען און פאַרצייכענונג־גען, וואָס מען קען זיי באַטראַכטן פאַר קריטיק, אָבער זיי זענען אויך אין תּוך נישט מער ווי לויפּנדיקע און געאיילטע באַמערקונגען, געשריבן פאַר דער גיכער פאַרדייננג פון צייטונג און ליענער.

די אַרטיקלען זענען מייסטנס קורצע — צוויי־דריי זייטלעך אין פעטן שריפט, און זיי שלינגען זיך זייער גיך. אין פּלוג ווילט זיך פרעגן אַ קשיה, פאַרוואָס האָט זיי דער מחבר געוונטשן דאָס אייביקע לעבן און דווקא זיי געוואַלט זען אין בוך־פאַרם, נאָכדעם ווי זיי האָבן שוין אָפּגעדינט און, אַזוי צו זאָגן, פאַרדינט זייער טעגלעך אַדער וועכנטלעך ברויט, מ'שטיינט גע־זאָגט? דער תּירוץ איז, דער מחבר האָט מסתּמא געהאַלטן, אַז די מעקסיקאַ־נישט־יידישע טעמעס, וואָס אויף זיי האָט ער, דער הייסער און טעמפּעראַמענט־פולער פובליציסט געשפּילט, זענען ווערט אַז מען זאָל זיי געבן אַ דאָך איבערן קאַפּ און זיי אויסהערן צוזאַמען אין בוך־פאַרם.

און וואָס מער מיר ליענען די שטראַפּערישע אַרטיקלען, וואָס זענען געשריבן אויף דער הייסער מינוט, מיט אַ סך פּאַטאָס און איבערצייגונג, אַלץ מער זענען מיר גענייגט מסכים צו זיין מיטן מחבר, אַז פון די אַנגעוואַרפענע „מעקסיקאַנישע רעפּלעקסן“ שטייגט אַרויס אַ גאַנצקייט — אי דאָס געשטאַלט

פון א יידישן ישוב, וואָס איז שוין אַ סך מאל באַרעדט און אַרומגערעדט געוואָרן מחוץ מעקסיקע, אי די פרעטענזיעס וואָס אַן אַחרייתדיקער יידישער פּובליציסט קען האָבן צו אַזאַ ישוב.

ס'טרעפט גאַנץ אָפּט, אַז ס'לאַמאַן קאַהאַנס אימפעטיקע קריטיק רופט אַרויס אַ סך תּרעומות און קעגן־קריטיק. מען האַלט אים פאַר אַן איינזייטיקן חסרונות־געפינער, וואָס זעט בלויז די שאַטנדיקע זייטן פון ישוב און פאַרזעט די ליכט־פּאַסן. אָבער אַפילו ביי דער גרעסטער פאַרביטערונג איז מען קאַ־האַנען נישט פּוגע בכבוד, ווייל מען שאַצט אָפּ זיין ערנסטקייט, און צייטנ־ווייז ווען ער פאַרקריגט זיך מיט אַלעמען, ווייסט מען גאַנץ גוט אַז אַ גרוי־סער טייל פון זיינע מאָנונגען האָט האַפּט און איז געבויט אויף אַ וואַרעמען יידישן באַזיס.

דער יידישער ישוב אין מעקסיקע, וואָס ציילט קוים עטלעכע און צוואַנ־ציק טויזנט נפשות, האָט אויפגעבויט מאָנומענטאַלע יידישע אינסטיטוציעס, וואָס הלוואַי אויף אונדז געזאַגט געוואָרן — יידישע און העברעיִשע טאַג־שולן און גרויסע אַרגאַניזאַציעס, וואָס זענען דער שפּיגל פון דער יידישער לאַטיינ־אַמעריקע, און וואָס מיר אין צפּון־אַמעריקע האָבן קיינמאַל נישט באַוויזן אויפצושטעלן. דער דאָזיקער אויג־און־אַטעם־פאַרכאַפּנדיקער אויפבוי איז טאַקע כּולו ריווח, אָבער די פּונדאַמענטן פון דער דאָזיקער אַרכיטעקטור שאַקלט זיך. דער יידישער פּובליציסט, וואָס איז באַשאַנקען מיט אַ סייסמאַ־גראַף, שפּירט אָפּט די סכּנהדיקע אויפּטרייסלונגען. וואָס שפּירעוודיקער דער סייסמאַגראַף, אַלץ אָפּטער רעאַגירט דער יידישער פּובליציסט אין מעקסיקע אויף דער דופּליציטעט פון יידישן לעבן וואָס בויט גייסטיקע בנינים, וואָס זענען לרוב בלויז שיינע קאמופּלאַזשן. זיי, די שבת־יוב־טובדיקע געביידעס, פאַרשטעלן און באַהאַלטן די יידישע וואַכנדיקע טעג, וואָס פאַרדינען אַ סך קריטיק.

און צוגעבן מוז מען, אַז די גאַנצע יידישע פרעסע אין מעקסיקע איז מוטיק אין איר קריטיק. זי בייסט די האַנט וואָס שפּייזט זי און זי טוט עס אויף אַן אומדערשראַקענעם אופן. נאָר פון אַלע שטראַפּערס און מוסר־זאַגערס אין ס'לאַמאַן קאַהאַן דער שטרענגסטער. ער איז זייער זעלטן מלמד־זכות אויף דעם יידישן ישוב. אָבער פון דער פאַרציע מוסר זיינער קען מען, אַפילו ווען מען וואַרפט אַ העלפט פון זיינע טענות אין וואַסער, זיך שאַפּן אַ באַ־גריף, וואָס עס טוט וויי דעם ערנסטן יידישן פּובליציסט ווען זיין אויג פאַלט אויף די גייסטיקע יידישע געביידעס, און ער זעט אַז דער יידישער ישוב בויט נישט קיין צוקונפט פאַר זיי.

ווי אומעטום אין יידישן לעבן, איז די גרעסטע זאַרג דאָס יידישע קינד.

וואס קומט ארויס — שוין אפילו פון דער פולער טאג־שול — מיט א באַ-
גאזש, וואָס ער צעדריבלט גיך. ער וואַרפט זיך אַריין אין קאָך פון דער פּאַר-
שלינגענדיקער און רייצנדיקער פרעמדקייט. אין מעקסיקע טראַגט נאָך דער-
צו דאָס ייִדישע קינד דעם עול פון דעם טאַטנס פאַרמעגלעכקייט. פאַר אַ
קינד איז עס אַ גרויסער עול, וואָס באַשווערט די קינדישע פּלייצע, און גיט
אים אַ פאַרטיקן שטאַנדפּונקט, אַז אַלץ וואָס ער לערנט איז אויף דערווייל
און דער עיקר איז דאָס טאַנצנדיקע, עולם־הזהדיקע לעבן, וואָס וואַרט אויף
דעם קינד און כאַפּט אים אַריין אין אַ טאַנץ. אים איז נישט באַשערט איין
פרייע דאגהדיקע מינוט, וואָס זאָל אים שטעלן פנים אל פנים מיט זיך און
אים געבן די געלעגנהייט צו זוכן דעם ענטפער אויף עטלעכע קאַרדינאַלע,
מאַנענדיקע קשיות, וואָס האָבן צו טאָן מיט דער צוקונפט פון דעם יונגן ייד
אין אַ פרעמדער וועלט, וואָס קען אַלע גנבישע שטיק און ווינקט צום ייִדישן
יונגעמאַן מיט פאַלשער היימישקייט.

אַט די אַלע פּראַבלעמען קומען צום הייסן אויסדרוק אין סאַלאַמאָן קאַ-
האַנס „מעקסיקאַנישע רעפּלעקסן“. מיר לייענען דאָרט זיינע אימפּולסיווע בריוו
צו די ייִדישע עלטערן, זיינע שטראַף־רייד צו די טאַטעס און מאַמעס, די
באַזאָרגטקייט איבער דעם וואַקסנדיקן דור און אפילו באַטראַכטונגען איבער
דער עקאָנאָמיק פון גאַנצן ייִדישן ישוב.

נישט מיט אַלץ מוז מען מסכים זיין, אָבער מ'קען נישט לייקענען די
אויפריכטיקייט און דעם ערנסט פון קאַהאַנס וואַרט, וואָס פאַרלירט אַביסל
וואָג, מחמת דער איבערשווערונג און שרייענדיקייט.

ס'פאַרדריסט וואָס קאַהאַן האָט נישט באַאַרבעט זיינע אַרטיקלען, נאָר
ער האָט זיי גענומען אין בוך מיט דעם גאַנצן פּולווער און רויך פון דעם
טעגלעכן קאַמף. קאַהאַן האָט אַ טבע, אַז ער קען פונקט אַזוי לויבן מיט אויס-
געשריי און אימפעט, ווי ער רייסט און קריטיקירט. ס'מאַכט דעם איינדרוק,
אַז ער שטראַפט מיט לויב, ער וואַרפט פייערדיקע שטיקער לויב אין פנים
אַריין, אַז מ'קען קוים קומען צו זיך.

ווערטער דינען אים צו לייכט, אַז ער נעמט זיך אַפּט נישט די מי צו
זען אויב די ווערטער זענען טאַקע די ריכטיקע און צי דינענדיק אים טוען
זיי אים נישט קיין רעה, מיט זייער געפילדער און מיט זייער האַנק־טריפּ-
דיקייט. אפילו זיינע קורצע אַרטיקלען מאַכן דעם איינדרוק, אַז דער מחבר
האָט אַ טבע זיך צו פאַררעדן, און אַז בלויז דאָס באַגרענעצטע אַרט אויף די
שפּאַלטן פון דער צייטונג האָט אָפּגעשטעלט דעם שטראַם רייד.

אָבער דאָס ביסל קריטיק דאַרף נישט שאַפן דעם איינדרוק, אַז די גע-
זאַמלטע אַרטיקלען אונטערן נאָמען „מעקסיקאַנישע רעפּלעקסן“ זענען נישט

א י ן ת ן ר ג ע ן ן מ ע ן

ניצלעך ווי פובליציסטישע פייזאזשן, פון דעם יידישן ישוב אויף יענער זייט
סמבטיון. א שאד וואָס סאַלאַמאַן קאהאַן האָט אונדז, אַ חוץ זיין איינציקן
אַרטיקל וועגע דעם פּיאַניסט אַרטור רובינשטיין, נישט געגעבן קיין איין אַפּ-
האַנדלונג איבער מוזיק, וואָס האָט קאהאַנען געגעבן אַ נאַמען אין דער בריי-
טער מוזיקאַלישער וועלט.

.1954

א יידישער דיכטער אין לאַנדאָן

דער דיכטער א. נ. שטענצל, וואָס רעדאקטירט שוין שיינע עטלעכע יאָר דעם זשורנאַל „לשון און לעבן“ אין לאַנדאָן, פאַרמאָגט אַ שאַרפע פּאַלעמישע פען, וואָס שניידט זיך דורך אויך אין זיינע פּילצאַליקע לידער. די שאַרפּקייט איז אַמאָל דער בולטסטער סימן פון שטענצלס לידער; אַן דער דאָזיקער שנייד-דיקייט וואָלט זיי געווען שווער צו קלאַסיפּיצירן.

שוין אין דער איבערפּלייצנדיקער פּראָדוקטיוויטעט איז פּאַראַן אַ שאַר-פע עקשנות. די זעלביקע עקשנות וואָס האָט אים די גאַנצע צייט געגעבן קוראָז אַרויסצוגעבן זיין זשורנאַל, אין דער קאַלטער אַטמאָספּערע פון דער ענגלישער הויפטשטאָט, וווּ דער נאַכפּרעג אויף אַ יידיש וואָרט איז אַ קנאַ-פער; וווּ די פאַרשפּרייטונג פון אַ ליטעראַרישן זשורנאַל איז נישט אַזוי פאַרשפּרייטונג, ווי באַוווּסטזיניקע אַרױפּצווּינגונג אויף אַ סך אַפּאַטישע, קאַלט-געוואָרענע, נאַכלאָזיקע יידן. מען מוז פאַרמאָגן אַ ים מיט גלויבן, כדי צו קעמפּן מיט דעם פּאַסיוון ווידערשטאַנד, וואָס עס הערשט צו יידיש, אַפילו אין די ענגע קרייזן, וווּ יידיש האָט נאָך געמעגט לעבן, לכל הפּחות, ווי אַ זיפּץ אויף די קינדער-יאָרן, ווי אַ דערמאָנונג. ווען די אַסימילאַציע דערגרייכט שוין יאָ אַזעלכע קרייזן, איז שוין אַפילו נישטאָ וואָס צו אַסימילירן, ווייל אַלץ איז אַרומגעשימלט און פאַרוואַקסן מיט גראַז, אַזוי אַז די אַסימילאַציע האָט אויך קנאַפּ נחת פון אַזעלכע נצחונות.

ס'קומט בפּירוש אַ סך אַבערקענונג דעם דיכטער שטענצל, וואָס איז גע-קומען מיט יאָרן צוריק קיין לאַנדאָן, און האָט דאָרט קיין איין מינוט נישט גערוט און רק געוועקט און געמאַטערט און ממש מיט גוואָלט סטימולירט אינטערעס אין יידישן וואָרט. ער איז גלייך אַרומגערינגלט געוואָרן פון אַ גאַנצער פּלעיאַדע שרייבער, וואָס זענען אַקטיוויזירט געוואָרן אויפּצולעבן און צו פאַריונגן די יידישע ווייטשעפּל, וווּ ס'זענען אַמאָל געשטאַנען די דיכטער-רישע וויגעלעך פון אַזעלכע יידישע פּאַעטן ווי מאָריס ווינטשעווסקי און מאַ-ריס ראַזענפּעלד; וווּ ס'איז געלייגט געוואָרן דער פּונדאַמענט פאַר דעם יידישן סאַציאַליסטישן געדאַנק און יידישער סאַציאַליסטישער פרעסע.

דאָס בוך לידער — „ווידערוואַקס“, וואָס איז נישט לאַנג דערשינען אין לאַנדאָן, איז אַ זאַמלונג פון די לידער וואָס דער דיכטער האָט פאַרעפּנטלעכט אין זשורנאַל „לשון און לעבן“, אין משך פון די צוויי יאָר 1950—1952. דאָס

בוך איז אָנגעפיקעוועט מיט לידער און האַלט איבער 160 געדיכט־געדרוקטע זייטן. ווען מען גיט אַ טראַכט, אַז שטענצל ווערט זייער זעלטן דערמאָנט, אויסגערעכנט אָדער געציילט, ווען מען ציילט יאָ און מען רעכנט אונדזער ביסל האָב און גוטס, מוז מען צוגעבן, אַז אַזאַ שפע פון לידער איז אַ גוואַל־טיקער ווידערשטאַנד, און ס'פאָדערט זיך גאָר אַ סך כוח צו מאַרשירן פאַרויס מיט אַזוי פיל לידער — אַנטקעגן אַזוי פיל פאַרשווייגן.

דיכטערס וואָס צווייפלען אין זייערע אייגענע כוחות שרעקן זיך גע־וויינלעך פאַר באַנאָליטעטן. זיי האָבן מורא, אַז אין אַ ים מיט באַנאָליטעטן וועלן זיי אינגאַנצן דערטרונקען ווערן; מ'וועט זיי נישט אַרויסזען און מ'וועט נישט וויסן וווּ זייער געביין איז אַהינגעקומען. שטענצל בראַקירט נישט קיין סך. ביי אים איז אַלץ אַ קרן און קיין אַפגעריבן בילד, אַפגעריבן וואָרט, אָדער אַפגעטראַגענער גראַם איז ביי אים נישט קיין בראַק. ער זינגט און שפילט זיך מיט אַלץ וואָס קומט אים אַנטקעגן, ווי ער וואַלט ווייזן, אַז ער קען אַלץ בייקומען און גובר זיין, און ער וועט דאָך באַווייזן אַריינצוואַרפן אַן אייגן וואָרט.

און ער באַווייזט טאַקע פון צייט־צור־צייט אַרויפצוקומען אויף דער אוי־בערפלאַך. מען מוז אים אָבער נעמען מיט אַ סך דיכטערישן טפל. זיינע לידער זענען דווקא געצוימטע, אויסגעהאַלטענע און אַפילו סאָנעטיש־דיסציפ־לינירט. אָבער אין דער געצאַמטקייט, אין דעם צוזאַמענגעפרעסטן צמצום קען ער אַ סך ריידן. ער איז פון אַזאַ דיכטערישן טייג געקנאַטן, אַז ער מוז אַ סך ריידן, ביז ער זאָגט דאָס ביסל וואָס איז אים באַשערט צו זאָגן.

מיר דאַכט זיך, אַז דער דיכטער שטענצל איז שוין אַ בן־חמישים און ס'איז נאָריש צו קומען לערנען אַזאַ געשיקטן פערזן־שרייבער, ס'איז נאָך נאָרישער צו קומען צו אים מיט פרעטענזיעס און צו פאָדערן ביי אים עקאָ־נאָמיע פון וואָרט און בילד, אָדער בכלל מעלות וואָס ער באַזיצט נישט. זיינע בילדער בליצן אַזוי גיך, אַז ווי בליצן לאָזן זיי מייסטנס נאָך זיך איבער — טונקלעניש. דער גאַנצער מהות פון שטענצלס שרייבן איז פורנות און נישט אַפּקלייבערישקייט. ווען ער זינגט אין אַ סאָנעט —

אַז עס דאַכט זיך מיר, דו ביסט עס דאָרטן, יענע פרוי,
ווערט אַ הימל פון ביסעלע בלוי אין מיינע אויגן
און מיט שווערע וואַלקנס עס ווערט באַלד איבערגעצויגן
אין מיינע פאַרטונקלטע אויגן דאָס ביסל בלוי.

זעען מיר אַז די פאַרהימלונג פון ביסעלע בלוי, איז נישקשה פון אַ גומא, אָבער מיר מוזן אָננעמען די דאָזיקע איבערטרייבונגען, כדי צו דערגרייכן מיט

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דעם דיכטער די זעלטענע מאַמענטן, ווען ער זאָגט אונדז אויך עפעס, וואָס
איז אייגן —

נאָך וואָס שרייבן דיר דען אַ בריוו,
אַז איין אות צו דיר מיין יעדעס גליד?

מען דאַרף, למשל, זיין אַ געוואָגטער דיכטער, אַז מען זאָל ביי זיך פּוועלן
אַנשרייבן אַזאַ שורה —

ס'איז אַ שפּילכל דאָס לעבן!

אַבער שטענצל דערוועגט זיך כסדר צו שרייבן אַזעלכע פּאַלקס-איבער-
געקאַכטע ווייזנהייטן, ווייל ער האָט דעם גלויבן, אַז אים וועט זיך איינגעבן
צו טריומפּירן איבער אַזעלכע אַלט-באַקאַנטע ווערטלעך.

פאַראַן אין שטענצלס לידער אַ סך דייטשישע אַנגעלייענטקייט און אַנ-
געלערנטקייט, וואָס שטעקט אַרויס פון זיינע דימענטן, בלומען, ביימער און
געמעל-לידער. אַבער צוואַמען מיט דער אַנגעפרעמדקייט קומען אויף זיינע
לידער אַ סך מאַל מיט אַ קערנדיקער פּאַלקסטימלעכקייט, כשרע ייִדישע ווער-
טער, כשרע ייִדישע געפילן. אין דער גאַנצער סעריע ליבע-לידער איז פאַרט
פאַראַן אַן אמתדיק געפיל, אַ שיר-השירימדיקע צודרינגלעכקייט פון געליבטן
צו זיין זיווג, ביז זי ווערט אַזוי שטאַרק דערוונגען, אַז זי האָט מער קיין כוח
נישט זיך צו ווערן.

מיר געפעלן שטענצלס ווייטשעפל לידער און די אַנדערע לידער, וואָס
אין זיי קומט צום אויסדרוק דעם דיכטערס זאַגעוודיקייט, דאָס ביסל פּראָזע,
וואָס ער וויל אונדז זאָגן און וואָס אים געלינגט אַמאָל דורכצוקומען דער-
מיט זיין ליד.

נישט נאָר ס'קריגעלע גייט אַזוי לאַנג צום וואָסער,
ביז עס ווערט צעבראַכן,
דער האַרטסטער פעלדזן-שטיין ווערט, ווי אַ קלייד פון וואָל,
פון מאַלן צעקראַכן.

אַדער אַזאַ נאַטור-בילד מיט אַלט-ייִדישע בילדער, — אין גוטן סטיל
פון זיידע מענדעלע —

מיט דרשה-געשאַנק בעכערלעך אין הבדלה-פּלאַם
שטייען די טוליפּן מיט זייער זילבער-געגלאַנץ;
אין סאַמעט און אין זיידנס די שלאַנקע גלאַדיאַלן,

א י ן ת ו ך ג ע נ ו מ ע ן

סאַרבייגן זיך מיט עלעגאַנץ צום ערשטן טאַגן.

הויך אויפצוהייבן שטייען גרייט שוין די באַקאַלן,
פול אָנגעגאַסן מיט פינקלדיקן געטראַנק,
נאָר די כלה פאַר באַזעצן סײַהאַרץ צו צענעמען,
אַ וויינענדיקס פון אַ בוים אַראָפּ גיסט זיך געזאַנג.

א. נ. שטענצל שרייבט זייער אַ סך, און אויב ער איז נישט קיין גרויסער
איבערקלייבער און אַפקלייבער, איז ביי אים, אין דער שפּע זיינער, פונדעסט-
וועגן דאָ וואָס אויסצוקלייבן.

.1952

הערץ בערגנערס נאָוועלן

הערץ בערגנער האָט שוין פריער פאַרעפנטלעכט צוויי ראַמאַנען און צוויי זאַמלונגען מיט נאָוועלן, אַ דריטן ראַמאַן האַלט ער אין פאַרענדיקן, און אַט איז זיינס אַ נייע זאַמלונג נאָוועלן. בערגנער קומט פון אַ ליטעראַרישער משפּחה. זיין ערשט בוך איז דערשינען אין וואַרשע אין 1935, אָבער דעמאָלט איז שוין זיין עלטערער ברודער מלך ראָוויטש געווען אַ באַרימטער ייִדישער פּאָעט. די מאַמע, הינדע בערגנער, האָט געשריבן משפּחה־זכרונות פון איר היים־שטעטל אין גאַליציע. ה. בערגנער האָט זיך באַזעצט אין מעלבורן, אויס־טראַליע, וווּ ער איז גלייך געוואָרן דער שילדערער פון דער דאָרטיקער אַקליי־מאַטיזאַציע — ס'איז אַן אומשולדיקער וואָרט ווי אַסימילאַציע. צו אים קען מען זיכער קיין טענות נישט האַבן, ווי מען האָט טענות צו אַ סך ייִדישע בעלעטריסטן אין די פאַרייניקטע שטאַטן, הלמאַי זיי שרייבן בלויז פון היי־מישן שטעטל. ער האָט גלייך געשלאָסן קינסטלערישע באַקאַנטשאַפט מיט די ייִדן פון דער אויסטראַלישער אימיגראַציע, וואָס דראַפען זיך, דראַפען זיך אַרויף אָדער האַבן זיך שוין אַרויפגעדראַפעט אויף דער לייטער פון דערפאַלג.

בערגנערס נייע זאַמלונג — „דאָס הויז פון דזשיקאַב אייזיקס“ באַ־שטייט פון צען נאָוועלן, קורצע און לענגערע און אַלע, מיט איין אויסנאַם, זענען פון ייִדישן לעבן אין אויסטראַליע. די ערשטע נאָוועלע איז אויפן נאָ־מען פון בוך און מיר ווערן גלייך אַריינגעפירט אין שטוב און אין געשעפט פון אַן אַרויפגעאַרבעטן אַסימילירטן ייִד, וואָס האָט זיין יחוס און זיין בת־יחידה, אָבער הגם ער האָט זי מיט גוואַלט אַוועקגעפירט פון איר קריסטלעכן חתן, מיט וועמען זי אַנטלויפט פון הויז, קען ער זי נישט דערהיטן, ווייל סוף־כּל־סוף פאַרפלאַנטערט זי זיך און ער מוז דערפאַר לאָזן אַראַפּדינגען פון זיין שטאַנד און געבן זיין הסכּמה, ווען זי ראַטעוועט זיך פון איר בושה, דורך אַריינפאַלן אין די הענט פון אַ פּראַסטן יונג.

דער דאָזיקער בקיצורדיקער אינהאַלט קען נאָך געבן אַ פּאַלשן איינדרוק. זאָל דערפאַר גלייך געזאָגט ווערן, אַז הערץ בערגנער איז אַ גוטער און גע־ניטער שרייבער. זיין געניטשאַפט טוט אים אפשר נישט קיין גרויסע טובה. נעמט ער אַ טעמע אין די הענט אַריין, ווייסט ער וואָס מיט איר צו טאָן. מען זעט ווי ער באַאַרבעט זיין טעמע, אַנטוויקלט זי ממש פאַר די אויגן פון לייענער. ער שילדערט, באַשרייבט אַלץ וואָס מען דאַרף און וווּ מען דאַרף.

גייט צוריק, שפאנט פארויס, שילדערט אביסל די נאטור, באוועגונגען, גריי מאסן און אפילו עמאציעס. ער פארמאגט א גוט היימיש לשון, וואס דינט אים צו באשרייבן איינצלעהייטן. אבער די געניטשאפט זיינע איז א מאנא-טאנע. נישט נאר נעמט זי ביי אים די טעמע אין די הענט אריין, נאר זי נעמט אים אליין אויך אין די הענט אריין. זי לאזט אים נישט ריזיקירן און וויל מיט אים אליין אויך נישט ריזיקירן, אז ער וועט זיינס א דערציילונג אנדערש אויפבויען, ווי זי — די געניטשאפט — דיקטירט.

הערץ בערגנער, האב איך געזאגט, איז א גוטער שרייבער. ער איז אבער אקוראט אזא גוטער שרייבער, וואס רופט ארויס פארדראס, הלמאי ער איז נישט קיין בעסערער שרייבער. פאראן גוטע שרייבערס, וואס ווי באגרענעצט די קינסטלערישע קוואליטעט זייערע זאל נישט זיין, זענען זיי, אין די ראמען פון זייערע אייגענע דערגרייכונגען, פארענדיקט. מען קען צו זיי נישט האבן קיין פרעטענזיעס, און מען קען ביי זיי נישט מאנען. אזעלכע זענען זיי און אזוי וועלן זיי שוין בלייבן. הערץ בערגנער איז דערווייל א צווייט אדער דריטראנגיקער שרייבער, מיט גרויסע מעגלעכקייטן און א סך צעזייטע אג דיטונגען און אנווייזונגען, אז נישט נאר קען ער זיין א גרעסערער שרייבער ווי ער איז, נאר ער וויל, ער רייסט זיך, אבער די געניטשאפט זיינע לאזט אים נישט ארויס אויף א ברייטערן שליאך, ווו מען קען טאן וואס ס'הארץ גלוסט. דער רעזולטאט איז, אז זיינע פאטענצן זענען די שארפטע קריטיק אויף זיין אייגענער דערצייליקונסט, וואס איז נישט קיין שלימותדיקע.

בערגנער רופט סיי זיינע לענגערע און סיי זיינע קלענערע דערציילונגען — נאוועלן, און ער איז גערעכט, ווייל אפילו זיינע זייער קורצע דערציילונגן גען זענען קליינע נאוועלן. בערגנער, מיט זיין גאנצער געניטשאפט, האט זיך נישט אויסגעלערנט אנצושרייבן א קורצע דערציילונג, וואס זאל זיין מיניאטור-קונסט, פארמאגן אן אייגן ווארעם לעבן און איבערלאזן אן עכא, אן אקארד. דערפאר זענען זיינע קורצע דערציילונגען בפירוש ליליפוטישע נאוועלן. דער מחבר נעמט זיך צו זיי און צו די מענטשן, ווי ער וואלט גע-נומען בויען א ראמאן. ער לייגט אן אויף זיי א סך פארב, ער איז אזוי פאר-נומען מיט זיין צעארבעטונג פון דעטאלן, אז ער גיט צופיל, ער באלאדט די קורצע דערציילונג מיט אדאס גוטס און מיט אזויפיל גוט-אויסגעארבעטע פרטים, אז ווען ער האלט ביים סוף פארלירט ער דאס געדולד. דער סוף קומט דערפאר ארויס א געכאפטער, א קינסטלעכער. ווען דער לייענער האלט שוין ביים לעצטן בלעטל כאפט אים אן א רחמנות אויפן מחבר, וואס האט זיך אזוי פארשווענדט, און ער, דער לייענער, קען זיך בשום אופן נישט פאר-שטעלן, ווי אזוי דער מחבר וועט זיך ראטעווען און ווי ער וועט ענדיקן. דער

סוף איז אז הערץ בערגנער פארענדיקט טאקע מייסטנס נישט. מען זעט אז ער האָט זיך אַרײַנגעפלאַנטערט אין אַ צו גרויסער רחבות פאַר זײַן קורצער דערצײלונג. ער האָט זי לכתחילה נישט געבויט, אַז זי זאָל אויסגיין פון זיך אַליין.

בערגנער האָט אַ סך געדולד ביים אָנהייבן אַ מעשה, אָבער ער פאַרלירט דאָס קינסטלערישע געדולד, ווען ער זעט, אַז זי דאַרף זיך שוין ענדיקן. זײַנע מעשיות זענען אָנגעהויבענע ראַמאַנען, מיט גרויסע קאַנוועס און ברייט־צע־נומענע הענט. ווען מען לייענט אַ קורצע דערצײלונג, וואָס איז קינסטלעריש געבויט אַזוי, אַז זי זאָל זײַן אין זיך אַליין עסענץ, גייט קיינעם נישט אין סוף פון דער מעשה. אָבער אין בערגנערס אַזוי־גערופענע נאַוועלן איז דער לייענער ביטער אַנטוישט, וואָס דער שרייבער, וואָס האָט זיך שטאַרק מטריח געווען די גאַנצע צײַט און אַלץ באַוואַרנט, האָט פאַרגעסן, אַז אַזאַ מעשה מוז זיך ענדיקן. ביי בערגנערן בלייבט אַלץ געוויינלעך הענגען אין דער לופט, אָדער דער סוף מאַכט דעם איינדרוק פון אויף־גיך־צוגעטראַכט, בשעת הדחק, ווען ס'איז דעם שרייבער פלוצים ענג געוואָרן.

איינע פון די בעסערע דערצײלונגען אין בוך איז „די קאַנקורענטן פון פאַקאָפּאָלאָ“. אין אַ קליין אויסטראַליש שטעטל וווינט אַן אַלטער בחור, וואָס האָט שטאַרק מצליח געווען. זײַן געוועלב האָט אים תמיד געגעבן פרנסה בריווח. דער איינציקער ייד צווישן אויסטראַליער און איטאַליענער איז אַ לאַנגע צײַט געבליבן דער איינציקער, ווייל אַזוי גיך ווי ס'האָט זיך באַוויזן אַ ייִדישער קאַנקורענט, האָט ער אים גלייך אַוועקגעלייגט. ער האָט געשניטן די פרייזן, געשניטן יענעם דעם גאַרגל, ביז דער קאַנקורענט האָט געמוזט פאַרלאָזן דאָס שטעטל. דער זעליקער געשעפט־רוצח דערשפירט זיך מיט אַמאָל אַזוי איינזאַם, אַז ווען זײַנער אַ נייער און פאַרעקשנטער קאַנקורענט, וואָס ליגט שוין אויך אַן אַוועקגעלייגטער אויף אַלע לאַפּאַטקעס, גרייט זיך צו מאַכן אַן אויספאַרקויף ערב זײַן פאַרלאָזן דאָס שטעטל, נעמט דער אייב־געפונדעוועטער סוחר און שטעלט אים צוריק אויף די פיס, דורך רוינירן זיך אַליין און ממש טרייבן די קונים פון זיך — צום קאַנקורענט אין געשעפט אַרײַן.

פאַר דעם קאַלטן, האַרטן און גאַרגל־שניידנדיקן סוחר, וואָס האָט תמיד געוואַרט אויף דעם פינצטערן סוף פון זײַנע קאַנקורענטן, מיט אַ פייערל פון פרייד, איז די פלוצימדיקע „העפּיענדינג“ צו „העפּי“.

אין אַ „ברויט מיט אַ מעסער“ בלייבט די מעשה גלאַט הענגען אין דער לופטן. ס'ווערט געבוירן אַ קינד, אָבער די הויכע רייזל, די געוועזענע גבירטע

און מיוחסת, וועמען איר לאַנדסמאַן, דער אַמאַליקער שוסטער, האָט אַרײַ בערגענומען קיין אויסטראַליע איז אין אַ ביטערן מצב, און קיינער ווייסט נישט וואָס מיט איר וועט געשען מאַרגן. אַז דער מחבר וואָס האָט אָנגעצויגן די מעשה האָט פּלוצים פּאַרלוירן דאָס געדולד, האָט ער „געמאַכט אַ ברית“, און זיך געראַטעוועט פון דער נישט־פּאַרענדיקטער דערציילונג.

ס'וואַלט נישט געווען קיין גרויסע עוולה, וואָס בערגנערס מעשיות האָבן נישט קיין נאַטירלעכע סופן, די עוולה באַשטייט אין דעם געדולדיקן בויען און אין דער פּלוצימדיקער אומגעדולדיקער איילעניש צו פּאַרענדיקן. דער מחבר מוז אַמאַל, אין איין זאַץ, אַרײַנלייגן אַזוי פיל פּאַרלויפענישן, כדי צו דעריאָגן דעם סוף, אַז מען זעט ממש די קינסטלעכע שטער.

האַב איך אפשר באַדאַרפט אָנהייבן מיט בערגנערס גרויסע מעלות. ער פּאַרמאַגט גוט לשון, וואָס דינט אים פאַר לעבעדיקן, גראַטעסקן און באַוועג־ לעכן דיאַלאָג, און פאַר גוטע שילדערונגען פון פיזיאָנאַמיעס און געשטאַלטן. ער האָט הומאַר, אָן דער אָנשטרענונג צו זיין אַ הומאַריסט. אין זיין דער־ ציילונג „אַ טאַטע פון טעכטער“ ווייזט ער אונדז אַן אַריבערגעקומענעם טאַטן, וואָס די דריי אויסגעגרינטע טעכטער נעמען אים אין דער אַרבעט אַרײַן און לאָזן אים נישט מאַכן קיין איבעריקן טריט אָדער זיך חלילה אַרויסכאַפן מיט אַן איבעריק וואָרט, ווייל זיי שטייען אין שידוכים און האָבן מורא אַז ער וועט זיי קאַליע מאַכן די מערכה. דער טאַטע וואָס גייט ממש אויף ספרוזשיר־ בעס און וואָס רייסט זיך צו באַפּריינג, איז געשילדערט מייסטעריש. ער זיגט צום סוף, ביי זיין טאַכטערס תנאים, ווען די ייִדישע ליידער און דעקלאַ־ מאַציעס געפינען אַ וועג צו די הערצער פון פּאַרהאַרטעוועטע און אָפּגע־ פּרעמדטע יידן.

אין אַט דער מעשה וואָס פּאַרנעמט פּערציק זייטן אין בוך און וואָס דער מחבר האָט ווי תמיד צעאַרבעט אויף זיין דעטאַלירטן שטייגער, ווייזט אונדז בערגנער אַז ער קען באַמייסטערעווען זיין מאַטעריאַל, ווען ער האָט אַ גוטע טעמע און ווען ער פּאַרלירט נישט דאָס געדולד אין די לעצטע זייטלעך.

אגב איז „אַ טאַטע פון טעכטער“ די געראַטנסטע דערציילונג אין בוך. די אַנדערע זענען אַביסל צו מאַנאַטאַן. די אַסימילירטע, פּאַרגרעבטע און אַרויפ־ געאַרבעטע יידן זענען ענלעך צו די אַנדערע אין אַלע דערציילונגען, ווי די געשילדערטע נאַטור אין די אויסטראַלישע שטעטלעך, וואָס איז חמימהדיק, קלעפיק און שווער. און הערץ בערגנער ווייס אַקוראַט וווּ מען דאַרף אַרײַב־ שטעקן אַביסל „נאַטור“, אָבער אים געלינגט נישט זי צו באַלעבן, נישט גע־ קוקט אויף אַלע זיינע אויסטערלישע פּאַרגלייכן.

הערץ בערגנער געהערט אן ספק צו דער טראַדיציע פון די יוסטע פוי-
ליש-יידישע שרייבערס. מען באַמערקט אז ער האָט גוט איינגעזאָפּט אין זיך
דאָס לשון פון שלום אָש און ווייסענבערג; דער עיקר ווייסענבערגס שניידיקע
שאַרפּקייט און זיין נאַענטשאַפּט צו גשמיותדיקע העלדן. ווען זיי זענען
כלומרשט איידל זענען זיי שלעכט, קאַפּריזונע, צעלאָזן. אין זיין „קינגס-קאַר-
נער“ גיט אונדז בערגנער אַן אמתע שלעכטע פרוי, אַ מין וואַריאַנט פון
ווייסענבערגס שלעכטע פרוי, וואָס קען סיסטעמאַטיש דערגיין דעם מאַן די
יאָרן און אים פאַרצאַפן דאָס בלוט.

בערגנערס אייגענער טאַלאַנט באַשטייט אין דער אַסימילירונג פון דער
וואַרעמער היימישקייט, וואָס די גרויסע שרייבערס אונדזערע האָבן פאַרמאַגט.
זיי, די שרייבערס פון אונדזער איינגעפונדעוועטער טראַדיציע, האָבן זיך אים
גוט „איינגעגעסן אין די ביינער“. ער פאַרמאַגט אויך אין זיך עפעס פון דעם
עלטערן גאַליציאַנער קאַלעגע זיינעם — א. מ. פּוקס — זיין קרומער קוק
אויף מענטשן און אין דער זעלביקער צייט זיין צוגעלאָזנקייט צו די גרעבערע
פאַרשויענע. ער פאַרמאַגט אַבער נישט יענעמס גופיקע טראַגיק, דעם געוואַי
פון הענט און פיס. אגב איז דער גרויסער צייכן פון ווייסענבערגס טאַלאַנט
באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אונדז געבראַכט דעם פאַעטישן ציטער
פון די חושים און די טראַגיק פון זיין צוגעטשעפעט צו הענט און פיס, ווען
דער מענטש, אַפילו דער גשמיותדיקסטער, וויל פליען.

הערץ בערגנער האָט אונדז מיט זיינע צען דערציילונגען און מיט זיינע
פריערדיקע ביכער, וואָס זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין מעלבורן, אין 1941,
1947 און 1950, געבראַכט אַ הויך פון אויסטראַליש יידיש לעבן, אַבער ס'איז
אין דעם גאַנצן געראַנגל פון מסחר, איינזאַמע, פאַרוואַרלאַזטע שולן, אַפגע-
טראַגענעם יחוס, בלאָזן זיך לגבי די צוגעקומענע פרישע אימיגראַנטן, געיעג
נאָך שידוכים, פאַראַן אַ גרויע פלאַכקייט, אַ גלייכגילטיק און אומטראַגיש
געפיל צום אייגענעם אויספלאַנץ און איבערפלאַנץ, צו דער גייסטיקער אויס-
זיכטלאָזיקייט. בערגנער קען אונדז ענטפערן, ווי ס'האָט אַמאָל געענטפערט
דער גרויסער גאַגאַל, אַז מען טאָר נישט האָבן קיין טענות צום שפיגל, ווען
די צורה איז אַ פאַרקרומטע. אַבער מיר דאַכט זיך, אַז אין דער פאַרפלאַכונג
איז אויך שולדיק דער שרייבער אַליין, וואָס האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצן
געפונען. עפעס פון קינסטלערס פערזענלעכער טראַגיק און פון זיין אייגענעם
בליק אויפן לעבן, דאַרף דערהויבן זיין מאַטעריאַל.

איך בין שטאַרק מסופק, צי אין אויסטראַליע זענען טאַקע אַלע אַרופ-
געאַרבעטע יידן און ייִדענעס אַזוי צווייִדימענסיאָנעל. גיכער איז שולדיק די

געווירעטע געניטשאפט פון דעם שרייבער, וואָס טוט דערווייל מיט אַ דער־
ציילונג אַלץ וואָס מען דאַרף טאָן און וואָס די אבות האָבן געטאָן. ער האָט
גרויסע כוחות, אָבער ער דאַרף זיי באַפרייען, אַנטפּענטן, זיי צעזינגען און
זיך מער פאַרטיפּן אין זיך אַליין, ווייל די דערציילונגען פון אויסטראַליע
דאַרפן אונדו נישט נאָר אָפּגעבן אַ גרוס פון ייִדן אין אויסטראַליע, נאָר פון
אַ ייִדישן קינסטלער צווישן ייִדן אין אויסטראַליע.

.1955

י. פאפיערניקאָוו

כ'קלייב זיך נישט צו שרייבן וועגן י. פאפיערניקאָווס לידער-בוך — „דאָס לאַנד פון צווייטן בראשית“, וואָס איז אַקאַרשט אַרויסגעגעבן גע- וואָרן „מיט דער מיטהילף פון אַ גרופע פריינט אין ישראל, אין תל-אביב“. די סיבה פאַרוואָס איך וועל נישט שרייבן וועגן דעם בוך איז פשוט; ווייל איך האָב אַמאָל דעם דיכטער שטאַרק אויפגעבראַכט און ער איז אַפילו אַרויס- געטראָטן מיט אַן אַפענעם בריוו קעגן מיר, מחמת אים איז נישט געפעלן ווי איך האָב אויפגענומען זיינע ארץ ישראל לידער.

אין יענעם אַפענעם בריוו האָט מיר פאפיערניקאָוו אַריינגעזאָגט, אַז איך אַליין בין אויך נישט פרימע-שעבעפרימע און איי-איי. ער האָט מיך דע- מאַלט גאַר שטאַרק איבערצייגט, אין דעם וואָס איך האָב שוין לאַנג געוווּסט, אַז איך בין צו-אַפט אַ קרבן פון אייגענע דורכפאַלן, און וואָס אַ יאָר וואַקסט די איבערצייגונג, אַז מיר וועט שוין שווער זיין מתקן צו זיין מיינע אייגענע- בירענע חסרונות; אַז איך וועל נישט פליען העכער ווי ס'איז מיר אַנגע- צייכנט און באַשערט, אויב איך האָב בכלל אַרויסגעוויזן פלי-איינגשאַפט.

איז דאָס די צרה מיט מבינות-זאָגערס, וואָס שרייבן אַליין אייגענע ביי- כער און גיבן גלייך אַ געלעגנהייט מ'זאל כאַפן אַ קוק און מ'זאל טאַקע באַלד זען, אויב אַזאָ דורכפאַלער מעג וואַרפן אַ שטיינדל, און אויב מ'קען ביי דעם גרויסן מבין אַליין נישט געפונען שטרויכל אויף שטרויכל און דורכפאַל אויף דורכפאַל.

און אפשר איז עס גאַרנישט קיין צרה, ווייל עס גיט דעם קריטיקירטן מאַמענטאָן דעם נחת-רוח פון רעוואַנש. ער קען באַלד איינזען, אַז דער יפה דורש איז געבעך אַ צרהדיקער מקיים, אַז ער קען אַליין נישט קיין שייטל עברי און אַז זיינע מיינונגען זענען נישט ווערט קיין שאָס פולווער.

אַפטמאָל, ווען איך שרייב אַן אַן איבערצייגנדיק שלעכט ליד און איך וויל עס נישט אַרויסלאָזן אין רשות הרבים, באַרעכן איך זיך און כ'דרוק עס דווקא אַפ מיט דער פרומער כוונה, אַז טאַמער האָב איך, חלילה, מצער געווען עטלעכע קאַלעגן, מיט אומפאַרזיכטיקער מבינות, זאָלן זיי גלייך קענען ווערן קוויט מיט מיר און שורהווייז אַרומטראַגן, אַדער צעטראַגן, מיינס אַ שלעכט ליד אויף די געמאַרקן.

פון דעם טאַג ווען איך האָב דערצערנט דעם ארץ ישראל פאַעט י. פא-

פיערניקאוו, זענען שוין אָפגעלאָפן אַ סך, אַ סך שלעכטע לידער מיינע, און איך בין זיכער, אַז דער דיכטער וואָס וווינט שוין אַזוי לאַנג אין ארץ ישראל, האָט שוין אפשר לאַנג געקילט זיין כעס אויף מיר. אָבער דאָס נייע בוך — „דאָס לאַנד פון צווייטן בראשית“ איז אַ צוואַמענשטעלונג פון דעם דיכטערס פּרזערדיקע ביכער און איך וויל נישט ווידער געשטרױכלט ווערן מיט אומ- באַרעכטיקטער מבינות־זאָגערײ.

אויב איך רעד יאָ וועגן דעם ניידערשינענעם בוך איז עס פשוט דער- פאַר, וואָס איך וויל אַנווייזן, אַז דער אמת איז אַמאָל איינע פון די גרעסטע מעלות פון פּאָעזיע. כּוּויל איצט נישט אַריינגעפלאַנטערט ווערן אין אַ דיס- קוסיע, פאַרוואָס אמת איז נישט אַלעמאָל די גרעסטע מעלה פון פּאָעזיע, דער היפוך פון פּאָעטישן אמת איז אגב נישט — ליגן, נאָר פּאַנטאַזיע, איבער- אַנדערשונג, פאַרוואַנדלונג. דער גרויסער דיכטער טראַכט אַמאָל אויס... דעם אמת. אַט די אויסגעטראַכטיקייט דערהייבט דעם אמת און גיט אים פליגל. אָבער דאָס איז אַן ענין, וואָס דאַרף דאָ נישט באַרירט ווערן.

אַמאָל איז אָבער דער פשוטער אמת, אויסגעשטעלט אין פינע שורות און איבערגעגעבן מיט פינע ווערטער, אויך פּאָעזיע. די ערשטע לידער אין בוך — „דאָס לאַנד פון צווייטן בראשית“ זענען דאַטירט 1924, דאָס הייסט, אַז פּאַפּיערניקאוו האָט נאָך איינגענומען דאָס לאַנד מיט דרייסיק יאָר צוריק, איצט מיינט דאָס אַ יידישער תושב, אַ ייד מיט אַ יידישן פּאַספּאָרט פון אַ יידישער מדינה, און איצט קריגן די רייד זיינע, וואָס מיט זיי עפנט פּאַפּיער- ניקאוו זיין בוך — דיכטערישע וואָג און האַפט —

וואָס דער טאַטע מיינער, דער חובב־ציון,
האָט אַריינגעהלומט אין די זילבער־ווייסע האָר,
דערלעבט האָב איך אַן חלום — אויף דער וואָר;
און כּיהאָב אַן ציון־בענקעניש, אַן ציון־וויי —
דערלעבט צום עסן פונעם אייגענעם פאַרפלאַנץ און אייגענעם פאַרזײ;
די פּרוכט פון שווייס און בלוט, אויף אייגן ערד,
וואָס אויסגעלייזט זי, האָבן מיינע ברידער —
מיט דער שאַרף פון אַקער און פון שווערד.

דאָס זענען פשוטע ווערטער און זיי זענען פשוט אמת, און זיי זענען געוואָרן פּאָעזיע אויך אַדאַנק דעם קליינעם קנייטש, מיט דעם „שאַרף פון אַקער“, ווען מ'האָט ריין־לינגוויסטיש אַדער באַנאָליסטיש דערוואַרט בלויז — שאַרף פון שווערד.

דערפאַר איז אויך רירנדיק־אמת און אויך פּאָעטיש־אויפריכטיק, דאָס אויטאָביאָגראַפישע ליד — „אין לאַנד פון מיין ווידערגעבורט“, וואָס דער

דיכטער פאפיערניקאָו האָט געווידמעט אברהם סוצקעווערן. דער דיכטער זאָגט אויף זיך, אַז ער איז געווען דער ערשטער ייִדיש־זינגער אין מדינת ישראל. אָט די געשיכטלעכע ראַלע קען מען נישט פאַרלייקענען און אָט־דער זכות איז אין דער ווונדערלעכער מקוים־געוואָרנקייט אויך פאַרוואַנדלט גע־וואָרן אין פאַעזיע.

איך וועל ברענגען די דערהויבענע פערזן פון דעם ליד, וואָס זענען בכוח צו פאַרגיטיקן פאַר צענדליקער שוואַכע פערזן און געקינצלטע גראַמען:

דאָס ערשטע היים־ליד האָב איך אויפגעזונגען דאָ — אין עמק —
 (ווען ס'לאַנד האָט נאָך קיין ייִדיש־זינגער נישט געהאַט),
 ווען אַלץ איז נאָך געלעגן ווי אין בראשית, רוי און ליימיק,
 זאַמדיק, ווי דער נגב איצט, און פעלדזיק ווי אילת;
 ווען סטעפ און מדבר האָט מיט טויט געדראַט פון אַלע זייטן,
 געדראַט פון יעדע הויך, פון יעדע טיף און פלאַך,
 און נישט געווען איז ווער ס'זאָל קומען צו־דער־צייט פאַרבייטן
 און אַראַפּנעמען אַ מידן שומר פון־דער־וואַך.
 אין יענער צייט האָט מיך דאָס לאַנד צום צווייטן מאָל געבוירן,
 געוואָרן מיר אַ מאַמע — זי, די מאַמע־ערה,
 וואָס האָט יאָר־טויזנטער געהאַט די פרוכטבאַרקייט פאַרלוירן.
 און פאַרקאַלכט — געלעגן טרוקן, דאָר און איינגעצערט.
 אין יענער צייט איז אויפגעאַנגען דאָ, ווי ס'ווייץ און קאַרן
 פון ערשטן אויסגעבענקטן, אויסגעקוקטן שניט —
 אַזאַ געזאַנג מיינס, וואָס וואַלט קיינמאַל נישט געהערט געוואָרן
 דאָרט, וווּ כּהאַב געשטעלט די ערשטע זינגענדיקע טריט.
 די טריט די היימלאַזע, וואָס האָבן איך־דער־פרעמד, דער קאַלטער,
 געפירט צום וועג צום ווינטקן פון נע־זונד;
 איצט זיג איך נאָך, ווייל כּהאַב מיין טרויעריקער היים מיין אַלטער
 אויסגעביטן אויפן לאַנד פון נגב און אילת.

אָט די אויטאָביאָגראַפישע שורות, וואָס פאַרענדיקן פאַפיערניקאָוס ניין
 בוך לידער — „דאָס לאַנד פון צווייטן בראשית“ וועלן אַמאָל זיכער פאַר־
 צייכנט ווערן אין דעם ספר הגדול פון ניין־בראשית, וואָס דאָס ייִדישע פאַלק
 האָט, מיט אויפגעלעבטן ווילן, אָנגעהויבן צו שרייבן.

ישעיהו שפיגלס לידער

דער גרויסער דערציילער פון דער געטא ישעיהו שפיגל דארף האבן דעם שטח פון א צוואנציק לידער, כדי צו פארגליווערן דעם גרויל, וואס איז פאראן אין זיינס אן איינציקער קליינער דערציילונג, אבער זיינע לידער זענען א וויכטיקע אקאמפאנירונג צו די דערציילונגען. שפיגל האט אנגעהויבן מיט לידער און אין 1930 האט ער ארויסגעלאזט א בוך לידער, וואס האט געהייסן — „מיטן פנים צו דער זון“. דעמאלט האט זיך אים נישט געחלומט אפילו, אז אים וועט באשערט זיין צו שטיין מיטן פנים צו דער ערגסטער פינצטערניש און אז ער וועט דער פינצטערניש קענען געבן ליכט, דורך דער הייבן דעם אומבאשרייבלעכן פחד אין דער געטא צו א מלכות־געטא. זיין קליין ביכל — „מלכות־געטא“, מיט די קורצע דערציילונגען, וואס ער האט געשריבן און באגראבן אין דער לאדזשער געטא און שפעטער אויפגעגראבן, שטייען אויך „מיטן פנים צו דער זון“, אפשר צו א גרעסערער זון, ווי דער דאזיקער סימבאליש־גרייטער באגריף באטייט. אין 1930 האט ער בלויז בא־דארפט זיך א קער טאן צו דער זון, אבער אין זיינע געטא־דערציילונגען, א צענדליק יאר שפעטער, האט ער זיך געמוזט דערגראבן צו דער זון, ווי א לעבעדיק־באגראבענער, מיט אנגסטן און דורך דער גרעסטער האפענונגלאז־קייט. אבער דאך איז אים געלונגען צו עפענען שטיקער ערד מיט די נעגל און זיינע דערציילונגען, וועגן דער ערגסטער חשכות, זענען געווארן בא־לויכטן.

דאס בוך לידער וואס ער האט נאָר־וואָס אַרויסגעגעבן אין לאַדזש טראַגט דעם נאָמען — „און געוואָרן איז ליכט“. דער קינסטלערישער באַפעל איז מקוים געוואָרן אין אַ צאָל פון זיינע דערציילונגען אין זיין „מלכות־געטאָ“, טיילווייז אויך אין „שטערן איבער דער געטאָ“, אַ זאַמלונג דערציילונגען, וואָס איז דערשינען מיט אַ יאָר שפעטער. אַ ניי בוך מיט דערציילונגען, וואָס פאַרענדיקט די סעריע פון די פאַרגראַבענע און אויסגעגראַבענע געטאָ־דער־ציילונגען — „מענטשן אין תּהוֹם“, איז אַרויסגעקומען אין אַרגענטינע, גלייכ־צייטיק מיטן דערשיינען פון זיין בוך לידער אין לאַדזש. איבער די ניי־פאַר־עפנטלעכע דערציילונגען וועט מיר נאָך אויסקומען צו שרייבן אַן אנדערש מאָל.

לויט דער הקדמה צום בוך לידער, זענען די אַלע כתבים אַריינגעלייגט

געוואָרן אין דער פינצטערניש פון דער ערד דורך ישעיהו שפיגלס פּאָטער. משה ב"ר שמואל שפיגל. דער פּאָטער האָט „מיט האַלב־אַפּגעשטאַרבענע הענט“ פּאַרגראָבן די לידער און נאָוועלן אין אַ בלעכערנער פּושקע אין אַ פינצטערן געטאַקעלער.

פּאַרגראָבן — איז אַ גוט וואָרט און דאָס וואָרט געהערט צום מחבר. אויך די האַלב־אַפּגעשטאַרבענע הענט פון טאַטן, וואָס איז אומגעקומען אין דער לאַדזשער געטאַ, זענען געווען פול מיט האַפענונג, אַז ער באַגראָבט נישט אויף אייביק, נאָר ער פּאַרגראָבט בלויז „ווי מען פּאַרגראָבט אַ זוימען, וואָס דאָרף אַמאָל אויפגיין אונטער גוטע, ליכטיקע הימלען“. דער טאַטע, דער־ציילט אונדז ישעיהו שפיגל, איז געווען אַ פשוטער האַרעפּאַשנער פּאַלקס־ייד און פּאַר אַזאַ ייד איז עס געווען אַ באַזונדערע לאַסט צו טראָגן אין דער גרעסטער פינצטערניש, נישט נאָר דעם גלויבן אין גאָט, נאָר אויך דעם גלויבן אין מענטש, און דערצו נאָך דעם גלויבן אין דער ליכטיקער מיסיע פון זיין זונס פּאַפּירלעך.

נאָך דער אויסגראַבונג האָבן זיך שפיגלס כתבים אַרויסגעוויזן פּאַר אַן אמת געווינס. זיי האָבן זיך איינגעברענגט טויזנטער יאָר פון פּאַרגראַבנקייט. צווישן דער חשכות פון דער געטאַ, וווּ די דערציילונגען זענען געשריבן גע־וואָרן. אין די ליכטיקע כתבים איז סיי־ווי געווען אַ דיסטאַנץ פון טויזנטער יאָר. דאָס זענען געווען די טויזנטער יאָר וואָס אַ פּאַרגראַבענע קינסטלערי־שע זאך דאָרף האָבן, כדי זי זאָל זיך גוט אויסליגן און אויסשימלען, ביז זי ווערט רייף אויסגעגראַבן צו ווערן פּאַר אַן אַפּשאַצערישער רעטראַספעקציע, אויב מ'קען זיך אַזוי אויסדריקן. אָבער אין דער גיכער דערלייונג פון די כתבים, אין זייער אַרויסקומען פון דער טיפּסטער, קעלערדיקער פינצטער־ניש, איז סיי־ווי פּאַראַן דער ליכטיקער מרחק צווישן באַלוט, דער לאַדזשער געטאַ און דעם קינסטלערס הענט, וואָס האָבן זיי אַריבערגעהויבן איבער דער חשכות און איבער די פּאַרסטע גראַטעס.

דער נאָמען פון די לידער — „און געוואָרן איז ליכט“ איז חל אפּשר מיט מער איבערצייונג אויף די דערציילונגען פון דער געטאַ, וואָס האָבן אויסגעהאַלטן די פּראָבע פון דעם „טאַטנס פּאַרגראַבענעם גלויבן“. אָבער אויך די לידער פּאַרמאָגן אין זיך שפּריצלעך ליכט פון יענער באַלויכטענער פינצטערניש, אויב מ'לייענט זיי צוזאַמען, בעסער געזאָגט אויב מ'זאָגט זיי צוזאַמען, ווי מ'זאָגט תפילות. מען דאָרף זיי זאָגן איינס נאָך ס'אַנדערע, כדי צו ווערן דורכגעדרונגען מיט דעם געזאָגטן, געציטערטן, הגם נישט אַלעמאָל אַפּגעציטערטן וואָרט און כדי צו דערפילן, אַז אין דעם געזאָגטן איז פּאַראַן אויך די זעלביקע דורכגעליכטיקטע פּחדיםדיקייט פון זיינע דערציילונגען.

אין די דערציילונגען איז ישעיהו שפיגל ליריש, אָבער ער דערגרייכט עס מיט אַ זעלטענער אָביעקטיוויטעט. ער מישט זיך נישט אַריין אין זיינע דערציילונגען און ס'איז פון דעסטוועגן נישט שווער צו זען דעם מחבר צווישן דער גאַנצער טרויעריקער עדה יידן אין דער געטאָ. אין די לידער זיינע איז ער אויך ליריש, אָבער ס'איז שוין שווערער צו זען, אַז צוזאַמען מיט דעם דיכטער איז אויך געווען אין געטאָ אַן עדה יידן.

כ'ווייס נישט צי שפיגלס דערציילערישע קונסט לאָזט זיך אַנאַליזירן. ס'וואָלט אפשר געווען ריכטיקער צו זאָגן — לאָזט זיך אַנאַליזירן, אָבער מיר דוכט זיך, אַז זיין ליכטיקייט אין דער חשכות קען זיך פאַרגלייכן מיט סוצקעווערס ליכטיקע פערזן, וואָס ער האָט אונדז אויך, אויף זיין שטיי-גער, אויסגעגראָבן פון דער קעלערדיקער טיפעניש. ווען מ'זאָל עס נעמען אין אַ העכערן זין, ווייל אויף אַ נידעריקער מדרגה קען עס קלינגען ווי פראַפּאַ-נאַציע, מוז מען זאָגן, אַז ביידע קינסטלער, שפיגל דער דערציילער און סוצ-קעווער דער דיכטער, פאַרמאָגן אין זיך אַ קינסטלערישע שפּילעוודיקייט, אַ גאָט-געבענטשטע שפּילעוודיקייט, וואָס האָט זיי נישט פאַרלאָזט אויך אין דער געטאָ, דורך דעם גרעסטן אומגליק. אַזוי גיך ווי זיי האָבן געזען ווער-טער האָבן זיי געזען — ברויט. זיי האָבן געהאַט דעם כוח זיך צו זעטיקן מיט ווערטער און נאָך דעם געפינען דאָס זעטיקע געמיט זיך צו שפּילן מיט דעם מאַטעריאַל. נאָך אַמאָל — דאָס איז אַלץ גערעדט אויף אַ העכערער מדרגה, וווּ ס'קען קיין רייד נישט זיין פון פאַרשוועכונג. אין אַ געוויסן זין זענען די קינסטלער — די קינדער פון דער געטאָ, וואָס טאַטע-מאַמע האָבן פון גאָט-ווייס-וווּ, ביי דער גרעסטער איינשטעלעניש, געבראַכט אַ פאַרפּוילטן קאַרטאַפּל, כדי דער קינדערשער שפּיל זאָל נישט אָפּגעשטעלט ווערן אויך אין געטאָ, וווּ יעדער קינדער-שמייכל איז געווען אַזוי נייטיק פאַר די דערוואַק-סענע.

צוזאַמען מיט דער גרויסער שליחות, אַז דער זוימען פון ליכט דאַרף, מוז און וועט אויפגיין ממעמקים, האָט אויך אין אַזאַ קינסטלער, ווי ישעיהו שפיגל, געלעבט די קינדערשע נאַוויטעט. מ'דאַרף זיך קענען אומזיסטיק שפּילן ווי אַ קינד, כדי צו קענען אויפהאַלטן, אָפּפינצטערנדיק טעג און נעכט אין דער געטאָ, דעם גלויבן. ווען דער טאַטע האָט פאַרגראָבן די כתבים, מיט האַלב-אָפּגעשטאַרבענע הענט, איז עס אויך געווען אַזאַ אומזיסטיקער שפּיל, אָבער שרייבן לידער און דערציילונגען מיט האַלב-אָפּגעשטאַרבענע הענט, פאַדערט די רירעוודיקייט פון אַ געניאַלן מענטשן, וואָס קען זיך קינסטלעריש שפּילן מיט זיינע אייגענע פאַראַליזירטע הענט.

אַט די קינסטלערישע ליכטיקייט איז דאָס סאַמע מערקווירדיקסטע, אַפּי-

לו פון א רייך־דאָקומענטאָרישן שטאַנדפּונקט, וואָס שטראַלט אונדז אין פנים, ווען מיר לייענען די אויפגעגראַבענע דערציילונגען פון ישעיהו שפיגל. אין זיינע לידער פּעלט דער דאָזיקער העכערער קינסטלערישער שפּיל. די טעמע — יידן אין געטאָ. ער אַליין איז זיך אַליין געפאַלן אַ סך שווערער, ווי ס'זען נען אים געפאַלן אַלע טעמעס, וואָס ער האָט דורכגעליכטיקט מיט זיין צער און שמייכל, בעת ער האָט געשריבן זיינע דערציילונגען. אין זיינע לידער איז דאָ אַ סך צער, אָבער ס'פּעלט יענער וווּנדערלעכער שמייכל, וואָס גיט זיינע דערציילונגען די הויכע מדרגה פון קינסטלעריש ליכט.

אין די לידער זיינע שטייען מיר פנים אל פנים מיט אַ מאַנאַטאַנער פאַרעם און מיט אַ צוגאַנג צום ליד, וואָס איז אַ סך הינטערשטעליק לגבי זיין געפונענער אינטימיטעט מיט דער דערציילונג. עס פּעלט אין זיי די ציי־טערדיקע פרייד פון שעפּערישע הענט, אָבער, ווי געזאָגט, מען מוז זיי לייע־נען — אַ סך לידער צוזאַמען — כדי צו זען, אַז ס'איז געווען כּדאי אויך אַ טייל לידער צו פאַרגראַבן אויף שפּעטער.

די לידער זענען איינגעטיילט אין פיר סעריעס. די ערשטע סעריע אין געשריבן אין די יאָרן נאָך דער באַפרייונג און זיי זענען ווי אַ באַכדענק צו די געשעענישן. דאָס בוך הייבט זיך אָן מיט די שורות:

שענק מיר דאָס געדעכעניש פון טויט,
פון אַלע די וואָס זענען אַש געוואָרן.
שענק מיר דאָס געדעכעניש פון דור,
פון זיין לעצטער פיין, פון זיין לעצטן צאַרן.

אַ צווייט ליד הייבט זיך אָן אין אַ פּאָלקסטימלעכן טאָן, כּמעט דירעקט ווי אַ פּאָלקס־ליד:

ס'הענגט גידיק איצט דער הימל אויף מיין פענצטער,
דער ווינט, ער טראַגט שוין פּרוכט אין גרינע סעדער.
נאָר נישט פאַרגעסן כּוועל אייך, געסעלעך פון געטאָ,
ביי אַלע שטערן טו איך איצט אַ גדר.

כ'האַב געבראַכט די דאָזיקע צוויי ציטאַטן, כדי צו ווייזן אַז ווען ס'איז געקומען צו דערציילן פון דער געטאָ, האָט שפיגל נישט געהאַט קיין אבות און ער האָט אַליין, אָן מורא, גענומען שאַפן זיינע אייגענע מוסטערן. אָבער אַז ער איז געקומען צום ליד, האָט ער שוין געזונגען טראַדיציאָנעל. אונדזער רע קלאַג־לידער זענען מער אין דער טראַדיציע פון דער ייִדישער און אַלט־העברעיִשער ליטעראַטור, ווי אונדזערע קלאַג־דערציילונגען. די קלאַג־דער־ציילונגען ליגן און וואַרטן אויף אַ נייעם קינסטלערישן תּיקון. פון אונדזערע

קלאגלידער דארף זיך ערשט אַ קינסטלער שטאַרק אויסהיטן, ווייל זיי העבן געזען זיך און מיט דער גאַנצער שווערקייע פון זייער איינגעוויינטן געוויינן. אויך אין זיינע נאָכדענקנדיקע לידער געלינגט דעם דיכטער-דערציילער צו שילדערן, אָבער בלויז ווען ער פאַרגעסט דעם פרימיטיוון קלאַג-נוסח.

פון טויזנט פעלדזן ס'איז אַ פעלדז געבליבן — אַ גראַע קלויזן-וואַנט געקושט פון פלאַם. ווען ס'האַט דער אַוונט בלוטיקן גענומען, האָב איך געקושט דאָס לעצטע אות אין פייעריים. דער ווינט האָט פון די הימלען אָפגעווישט די שטערן און ווי אַ בעטלער אַריינגעוויינט אין רויע ציגל, פון טויזנט פעלדזן ס'איז אַ פעלדז געבליבן. די רעדלעך הילצערנע פון אַ יידיש וויגל. אַ פאַרהענגל אַ ווייס — אַ זומערדיקער וואַלקן האָט זיך אין טויטע פענצטער שטום באַווייגן; פון טויזנט פעלדזן ס'איז אַ פעלדז געבליבן, דאָס וואָרט אין טויטע קינדערישע אויגן.

אין די אויבנצטימירטע שורות איז פאַראַן אַ סך פון דעם דערציילער ישעיהו שפיגל, וואָס האָט זיין נאָמען אַריינגעשריבן מיט זיכערע הענט צווישן די גרויסע נעמען אין אונדזער ליטעראַטור. די רעדלעך פון אַ יידיש וויגל, זוי דער איינציקער פאַרבליבענער פעלדז, דער ווינט, ווי אַ בעטלער וואָס וויינט אַריין אין רויע ציגל, דאָס וואָרט אין טויטע קינדערישע אויגן — דאָס זענען נישט קיין שורות אין נוסח קלאַג-ליד, נאָר אין נוסח גרויליקער דערצייל-קונסט פון ישעיהו שפיגלס אייגענער געבענטשטער פעדער. אַזעל-כע שורות זענען פאַראַן אַ סך אין זיינע לידער.

די הימלען הענגען נאָך פאַרפייניקטע געשוואַלן פון לעצטן רויע, פון לעצטן שריי פאַרשטיינט. ס'האַט זיך אַ ייד אַוועקגעזעצט ביים טויער און הויך אויפן קול אין זאַמד אַריינגעוויינט.

עס גיט זיך דעם דיכטער איין צומאָל אויך אין גאַנצע לידער צו פאַר-געסן דעם גרייטן נוסח פון פאַלקישן קלאַג-ליד און אַפילו אויך די גרייטע זענען. אַט איז אַ קליין ליד מיט דער דאַטע 1941 וואָס לייענט זיך, אויב מ'קען זיך אַזאַ זאַך פאַרשטעלן, ווי אַ זוניקער גרויס פון דער געטאַ.

כ'בין הונגעריק נאָך דיין ליכט יעדן טאָג, ווי נאָכן ברויט, וואָס איך עס אינעם חלום, כ'בין דורשטיק נאָך דיין וואָרט יעדן טאָג, ווי נאָכן וויין וואָס איך טרינק אינעם חלום.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

דו האסט מיך פארשטילט ווי א מושלע
אין גאלד-זאמד אויף א ווייטן ברעג.
די שטערן צינדן מיך אן —
איך הענג איבער אפענעם תהום
און טרינק דיין קילע אונטיקע שיין
פאר טויט און פארגיין.

ווען מען עסט ברויט אין חלום איז שווער אַנצושרייבן אַזאַ שטערן-באַ-
לויכטענע ליד. ס'איז אַ סך לייכטער צו קלאַנגן ווי צו שרייבן מיט הונגערי-
קע הענט — „דו האַסט מיך פאַרשטילט ווי אַ מושלע אין גאַלד-זאָמד אויף אַ
ווייטן ברעג“. די נישט-געגראַמטע שורות פאַרמאַגן אין זיך מער מוזיקאַ-
לישקייט, ווי אַ סך געגראַמטע לידער.

נאָך אַ ליד, געשריבן אין געטאַ, פון פאַרוואַנדלטן שרעק און הונגער
וואַלט מען באַדאַרפט ציטירן אינגאַנצן. כ'מוז זיך באַגנוגענען בלויז מיט די
ערשטע פיר שורות.

איך ליג ביינאַכט אַ הונגעריקער, נאַקעט נישט פאַרדעקט,
דער הימל הענגט אין שויב גליווערדיק און טויט.
מיט דראַבענע מאַן פאַלט אויף מיין קאַפּ דער מילכוועג
און ס'ציטערט אויף מיין מויל דער לבנה-זווים — אַ שטיקל ברויט

אַט דאָס איז אויך ישעיהו שפיגל, אַלע אַלטע שיינקייטן פון דער וועלטס
פאַעטישן סידור, דערפירט צום טראַגישסטן חלום פון אַ שטיקל ברויט.
פאַראַן אין שפיגלס לידער אַ סך קינסטלערישע ערלעכקייט. די ערלעכ-
קייט קומט דיר אַנטקעגן אין אַ צאַל לידער, און דערהויפּט אין זיין פאַעטישן
דיאַלאָג צווישן די צוויי יידן, אין זיין דראַמאַטישער פאַעמע — „געזעגע-
נונג“. איין ייד באַשליסט צו בלייבן בויען זיין צוקונפט אין נידערשלעזיע,
דער צווייטער ייד קען שוין מער נישט בויען. ער מוז לעבן מיט דעם שרעק
ביזן סוף פון זיינע טעג. אין די הענט פון אַן אַנדער קינסטלער וואַלט אַזאַ
ליד, געשריבן אין נידערשלעזיע, אין 1947, געקענט ווערן אַ פראַגראַמאַטי-
שע רעדע. אָבער שפיגלס ליד פינקלט מיט ערלעכקייט, אויף אַ וואַגשאַל פון
תמימות. זאָגט איין ייד:

דו גלייבסט — עס האַט אַ נס דיין לייב געשיצט.
נאָר איך, איך גלייב נישט מער אין ניסים.
דיין לעבן האַט געשיצט דער העלדנטויט פון טויזנט זין,
פון יענעם לאַנד וואָס ליגט אין מזרח און אין קאַלטן צפון —
דער טויט פון טויזנט זין — דאָס איז געווען דער נס
און זייער הייליק וואָפּן.

ענטפערט דער צווייטער י"ד:

א לעסטער נישט דעם שאטן דעם הייליקן פון פאלק,
פון אלע פשוטע און פראסטע יידן.

זאגט דער ערשטער י"ד:

נישט אלץ וואס איז געווען — געווען איז הייליק.

אבער דער צווייטער י"ד דערמאנט אים:

דער טויט אליין — מאכט הייליק שוין זייער שאטן,
וואס פאלט אויף מיינע און אויף דינע אויגן.

צו קענען אזוי ערלעך פארטיילן לשון צווישן צוויי יידן אין נידערשלע-
זיע, האט שפיגל געמוזט זיין דער אויפריכטיקער קינסטלער פון זיינע איי-
גענע דערציילונגען.

אין די לעצטע לידער, וואס דער דיכטער האט געשריבן אין 1949, איז
פאראן מער ווי איין סימן פון זיך-פארגעסנדיקער נאכדענקונג, פון אוועק-
גיין פון נוסח קלאג-ליד. ס'הייבט אויף דעם קאפ דער אריגינעלער קינסט-
לער, וואס קען זיך גרויסשטייגעריק שפילן מיט זיין מאטעריאל און וואס
געפינט מוזיק און ווערטער דערפאר, אז דער שפיל זאל נישט לעסטערן דעם
אינהאלט. גראד זענען די מייסטע לעצטע לידער געשריבן אין פרייען פערז
און גראד זענען זיי מיט א טיפערער מוזיק, ווי שפיגלס שווער-איינגעשפאנ-
טע לידער. כ'ברענג דא ציטאטן פון עטלעכע אזעלכע לידער:

טויזנט יאר ווי אן אומגעקערטער וויין-בעכער,
ליגט אויף די וואסערן פון פארגענלעכקייט.
און דו — דו זינגסט נאך אלץ ביינאכט,
ווען נעמסט ארום דעם בלייכן זוים
פון ציטערדיקן לבנה-שאטן אינעם טיך.

דאס איז אן אויסצוג פון א ליד צום געניאלן וויין-טרינקער לי-טא-
פע. אט זענען שורות פון א ליד, וואס שניידן אויס א ווינטער לאנדשאפט
אין וואסאלאו.

די שטילקייט אויפן שני לוייערט. א דערשראקענער הירש שפרייזט
לעבן אן איבערגעקערטן זשאוערדיקן טאנק.
די ערד פארבונדן מיט ווייסע שניי-באנדאזשן,
איז אין איר שטילקייט קראנק.

דער גרויסער דערציילער ישעיהו שפיגל שילדערט דיכטעריש דריי יידי-

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

שע זקנות, וואָס ווי „דריי אַלטע דרימלענדיקע פייגל מיט פאַרשפיצטע שנאָב-
לען ציילן זיי צווישן די אַלטע פינגער אַלע דורות, וואָס זענען מיט די
וואַלקנס אָפגעשווומען“.

אַ שפּראַך אויף ליכט איז אויך פאַראַן אין זיין ליד צו אַ ייִדישן קוילב-

גרעכער —

די טיפעניש פון ערד איז גישט קיין בונקער,
נאָר די טויטע וועלדער בענקען אַרויף אויפסגיי
צו ווערן גריין,
צו ווערן ליכט
דורך זיינע אַדערדיקע הענט —
מיין שוויגנדיקער ברודער.

פאַראַן נאָך אַ סך אַזעלכע שורות, וואָס רייסן זיך „צו ווערן גריין, צו
ווערן ליכט“, צו באַפרייען זיך פון איינגעשפּאַנטקייט און צו ווערן קינסט-
לעריש באַפרייט, ווי קינסטלעריש באַפרייט ס'זענען זיינע גרויסע אויסגע-
גראַבענע געטאָדערציילונגען.

.1950

„אין מדבר סיני“

אין זיין בוך לידער „אין מדבר סיני“, צעוואַרפט דער פּאָעט א. סוצקע-
זוער אַ סך באַמערקונגען וועגן לידער און דעם פּאָעטס שמידעריי פון סטראָפּן
און ווערטער. אויף וויפל מיר דאַכט זיך, איז ער, אין דעם נייסטן בוך, מער
פאַרנומען מיט דעם צוגאַנג צו לידער און מיט אַ רעוויזיע פון פּאָעזיע בכלל,
ווי אין זיינע פּרעדיקע ביכער. ס'איז זיכער נישט קיין רעטראַספּעקטיווער
בליק אויף זיין קאַלאַסאַלער שפּע און זיינע געבענטשטע דערגרייכונגען,
נאָר אַן ערנסטער אַפּשטעל, פּאָעטישע זעלבסטקריטיק, וואָס איז אַ סך שטרענג-
גער צו זיך, ווי די שטרענגסטע קריטיק; און איז זיכער וויכטיקער, ווי די
שענסטע זאַלב-לויבן.

אַ דיכטער אין זיין שרעק צערייסט
אַמאַל זיין ליד: צרשיין, צראָפּן.

אַזוי דערציילט אונדז אויפריכטיק דער פּאָעט סוצקעווער סודות, גוט-
באַקאַנטע סודות, פון יעטוועדן פּאָעטס לידער-קוּזניע. אָבער אין דעם סוד
ליגט אויך אַן אויפקלערונג, פאַרוואָס סוצקעווער צערייסט אַמאַל אַ ליד: ס'איז
צרשיין, צראָפּן.

צווישן צרשיין און צראָפּן שטייט אַ קאַמאַ, וואָס קען געטייטשט ווערן
אויף צוויי אופנים: אַ צרשיין און צראָפּן זענען איינס און דאָס זעלביקע;
אָבער מ'קען אויך טייטשן אַנדערש און זאָגן, אַז דאָס זענען צוויי באַזונדערע
סיבות פאַר צערייסן אַ ליד — „צרשיין“, אָדער „צראָפּן“. ביי מיר האָט איר
געפּוּעלט, אַז צרשיין עפנט אויף צו ברייט די טירן פון אַ פּאָעטס לאַבאַראַ-
טאָריע און באַרויבט דאָס ליד פון דער מיסטעריע, פון דעם אַרומשלייער,
וואָס אַ ליד דאַרף האָבן. ס'באַווייזט ווי אָפּן דער דיכטער אָפּערירט מיט
פאַרבן, בילדער, סוגעסציעס, גראַמען, געציקלטע ווערטער, — ווי ער רופט
עס אַלץ צו הילף, ווי ער שלאָגט צוזאַמען זיין ליד. ס'איז אָבער מעגלעך, ווי
געזאַגט, אַז סוצקעווער האָט אונדז געגעבן צוויי פאַרשיידענע און באַזונדערע
חסרונות, וואָס צווינגען אים אומצוואַרפּן אָדער אוועקוואַרפּן אַ ליד.

אָבער אין אַ ליד וואָס טראַגט אַזאַ דירעקטן נאַמען ווי „פּאָעזיע“, וויי-
טער אין בוך, מיט אַ אַכצן זייטן, דעפינירט סוצקעווער פאַר זיך און אפשר
אויך פאַר אַנדערע פּאָעטן, אַז פּאָעזיע איז —

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י נ

א טונקל פיאָלעטע פֿלויִם,
די לעצטע אויפן בוים,
דין הייטלידיק און צאָרט ווי אַ שוואַרצאַפֿל,
וואָס האָט ביינאַכט אין טוי געלאָשן
ליבע, זענונג, צאַפֿל,
און מיטן מאָרגן־שטערן איז דער טוי
געוואָרן גרינגער —
דאָס איז פּאַעזיע. ריר זי אָן אַזוי
מען זאָל נישט זען קיין סימן פֿון די פינגער.

קלאָר הייסט עס, אַז דער פּאַעט גיט אונדז דאָ אַ ליד, אָן אַנווורף פֿון
„שיינקייטן“ וואָס צוזאַמען זענען זיי אפשר „צורשיינקייטן“ און ער זאָגט,
אַן שום צוריקהאַלט, אַז „דאָס איז פּאַעזיע“. ער גיט נאָך דערצו אַן עצה, אַז
דער באַריר פֿון דער טונקל־פּיאָלעטענער פֿלויִם, אָדער פֿון „פּאַעזיע“, זאָל
זיין אַזאַ רוחניותדיקער, אַז ס'זאָל נישט איבערלאָזן קיין פינגער־סימן —
אַ מין אומגעלייזט פּאַעטיש „פּאַרברעכן“ — טו אַפֿ אַלין, אָן פינגער־צייכנס.
אויף אַן אַנדער אָרט זאָגט אונדז סוצקעווער אויס אַנדערע „סודות“ פֿון
זיין לאַבאַראַטאָריע.

איך זע און הער. און מיט די קלאַנגסימבאָלן, ווי מיט נאָדלען,
פּאַרניי איך ווונדן אויף די ווייסע מוסקלען פֿון פּאַפּיר.

דאָס איז שוין דער סאַמע היפּוך פֿון נישט־באַרירן, פֿון נישט לאָזן קיין
פינגער־צייכנס. ווען מען פּאַרנייט ווונדן מיט נאָדלען, מעג עס זיין אויף פּאַ־
פּיר, טוט עס וויי, ווען דאָס פּאַפּיר האָט מוסקלען, און דער פּאַעט נעמט אויף
די ווונדן און איז זיך מטפּל מיט זיי. אַ ווונד דאַרף מען אי היילן, אי פּאַר־
נייען, ס'איז אַ פּאַעטישע כּירורגיע, וואָס איז אַ סך באַרירלעכער ווי דער
דין־דינער אַריר פֿון אַ „פּיאָלעטענער פֿלויִם“.

כ'האַב זיך אָפּגעשטעלט בלויז אויף די עטלעכע (אין בוך זענען פּאַראַן
אַ 70) קאָמענטאַרן איבערן ליד וואָס זענען אייגנטלעך סתּירות, און וואָס,
לויט וואָלט וויטמאַנען, זענען זיי אפשר די הנעוודיקע סתּירות, וואָס צו זיי
איז יעדער פּאַעט באַרעכטיקט. אָבער מיט דער גאַנצער באַרעכטיקונג, בלייבט
אונדז דער איינדרוק, אַז אין די לידער פֿון „אין מדבר סיני“, האָט דער פּאַעט
אַוועקגעשטעלט זיך אַליין צוקאַפּנס אַ זיך־קריטיקער, וואָס מאַכט באַמערקונג־
גען, זוכט אַריענטאַציע, דריקט אויס מיינונגען, וויל געפינען אַ וועג אפשר
טאַקע — צווישן צירשיין און ציראַפּן, צווישן נישט־אַנזעעוודיקן באַריר פֿון
פּאַעזיע, און דער כּירורגיע פֿון פּאַרנייען ווונדן אויף קראַנקן פּאַפּיר.

אין דעם בוך זענען פאראן אלע גרויסע מעלות פון דעם ווונדערלעכן פאָעט סוצקעווער, אלע זיינע איבעראשנדיקע רייכטימער, זיין מוזיק, זיין ממש פסיכיש געפיל פאר ווארט און קלאנג, זיין גרויסע וואריאציע פון גראַמען, וואָס ער מיידט אויס איבערצוחון. אַט גיט ער אונדז „ווי־נסיעה“, אָבער אויף אַן אַנדער אַרט גראַמט ער שוין „ווי־זכיה“. זיינע גראַמען זענען בליץ־געבוירענע און די דערפינדערישקייט איז מייסטנס די דערפינדעריש־קייט פון אַ פּאָעטישן מעשה־בראשית. כ'זאָג מייסטנס, ווייל ווען מען „דער־פינדערט“ גראַמען, מוז מען אַמאָל אויסמוטשען און אויסמוחן אַ גראַם, דער עיקר ווען סוצקעווער צווינגט זיך אַריין אין אַ ווינקל און ער גראַמט פרעמד־ווערטער ווי „וועלפין“ מיט „דעלפין“ אָדער „באַרדאָ“, דער קאַליר, מיט „מאַרדע“, „פעניקס“ און „קעניגס“, „זאָווייע“, „קאַסיאַפיייע“, „בחפּוון“, „נאַרקאָזן“. אָבער די פּרישטישקלעך מוזן אַמאָל באַשלאָגן אַ ליד ביי דער גרעסטער גראַמען־עשירות. מיר זעען אין בוך דעם מייסטער פון זיינע ער־שטע גרויסע און בלייבעוודיקע לידער, אָבער איבערן גאַנצן בוך הענגט אַן אייגן געשטעלטער פרעגצייכן; וווּהין און וואָס ווייטער?

דערפאַר איז מיר דאָס בוך ליב, ווייל פון אלע ביכער, וואָס דער פּאָעט האָט אַרויסגעלאָזט אין מדינת ישראל, איז „אין מדבר סיני“ זיין ערשט בוך פון אַריענטאַציע. ער חזרט דאָ איבער די מאַטיוון פון אלע פרעדיקע לידער, נישט בלויז ווי אַן איבערזאָגער, נאָר ווי אַן אויספרווער. ער זינגט פון זיין פאַטער, פון אירטיש, פון די טויטע קינדער, פון זיין קינדהייט, פון חברים. ער פּאַלט צו צום נייעם ישראלדיקן פיינאַזש, און ער וויל זיך פאַרבינדן מיט יעדער ניסמידיקער געשעעניש. די צען לידער וועגן דער סיני־אַקציע, זענען דער שענסטער אַז ישיר, וואָס אַ יידישער פּאָעט האָט געקענט אויסזינגען — אויף דער הייסער מינוט. קיינער האָט דעם נס פון כסדרדיקער יידישער זיג־רייכקייט נישט געקענט אַזוי אַרומרינגלען מיט פּאָעטישע „גוזמאות“, ווי סוצקעווער, וואָס מאַביליזירט אַ גאַנצן קאַראָוואַן מיט בילדער, מיט דער־מאַנונגען, אַסאַסיאַציעס, פאַרבינדונגען צווישן וואָר און אומוואָר, וויזיע און חושים.

פאַראַן אין די צען לידער אַ סך „לאַרעאַטישקייט“, אַ מין זעלבסט־באַ־שטעלונג צו באַזינגען אַ גרויס געשעעניש, וואָס קומט אַרויס — אויב נישט צו־שיין, איז צו־פייערלעך. אָבער אין די צען לידער ווערט אויך צוזאַמען־געבראַכט אַלץ, וואָס סוצקעווער קען באַווייזן, ווען ער גיט זיך אַ נעם צו אַ ליד, אַלצאיינס צי דער באַשטעל קומט פון אינעווייניק, אָדער פון דרויסן; צי דער באַשטעל איז געווען אַ נייטיקער אָדער אַן איינגערעדטער.

סוצקעווער קען אַפּווישן, אויף אַ גרויסאַרטיקן אופן, די מחיצה צווישן

קינסטלעכן און קינסטלערישן, צווישן באַנאַליטעטן און אַריגינאַליטעטן. ער נעמט אַ באַנאַלע שורה און קוועטשט זי אַריין, מ'זאָל זי נישט אַרויסזען. צווישן אַזויפיל פּינקלענדיקע סורפּריזן, אַז ס'דאַכט זיך אַז דער שורה ווערט גאַנץ היימלעך.

פון ערשטן מאַמענט ווען דער אַז ישיר פון סיני זינגט-אויף, פון די

שורות —

די טרער די בענקנדיקע אויף מיין ווען
איז אַלט ווי דו. פון דור המדבר שטאַמט זי —

ווערט גלייך פּייערלעך דער גאַנצער געקנאַטענער מאַטעריאַל, אַפילו ווען ס'ווערט צו אַרומגעשיינט און אַרומדעקאַרירט מיט «סאַנאַפּיר אינדזל פון קאַראַלן», «פורפּורנע פּמליאַ», און «אַנטהילטע ברוסט» פון דער מלכה-שבא. דאָס לשון אין די סיני-לידער איז גרויסאַרטיק, «ס'בלעקען רינדער», «ס'נעדעלע מאַגענט», אַלץ איז פון גרויסן סוצקעווער שייער, אַפילו די איי-בערטרייבונגען — «און סנהען ווערן די שוואַרצאַפלען».

אין דעם בוך איז אַבער אויך דאָ אַ נייער סוצקעווער, וואָס זוכט זיך אַרום אין נייעם פּייזאַזש. מיר געפינען לידער וואָס זייער לשון איז אַביסל דערווייטערט פון אונדז. געדענקענדיק דעם סוצקעווער פון טיפּן און אַפילו פון דעקאַראַטיוון טרויער, ווילט זיך נאָכשיקן שומרים, שטאַפעטן, מיט אַן אַנזאָג, אַז סוצקעווער זאָל אונדז, די וואָס געדענקען אים פון זיין ווילנער תקופה און פון זיין קיינעמס לאַנד תקופה, נישט פאַרפאַלן ווערן. דאָס גע-שעט ווען ער זעצט זיך איבער אויף «צו-שיין», ווען ער באַשטעלט ביי זיך די געלעגנהייט שטימונגען, ווען ער שווייגט נישט איין אין זיך דעם נייעם פּייזאַזש און ער איז אומגעדולדיק, ווען ער פאַרט קיין סדום למשל, און ער וויל דווקא הערן —

ווי איבער אונדז און אונטער אונדז פאַרליבן זיך די שטערן,

אַדער ווען ער זעט אַזעלכע צו-שיינע אַדער צו-אַפענע בילדער —

רויטער מיראַזש פון נקמה זעגט מיט געזאַלצענע פּלאַמען.
זאַלץ וועט נישט שטילן מיין הונגער, סיידן — אַן אַלף, אַ גימל.
היישעריק, לאָן מיך נישט איבער, ס'בלענן שוין זאַנגען אין הימל.

סוצקעווער איז צו-קלוג אַז ער זאָל זיך פּלוצים נעמען אויסטענהן (אַפּי-לו דיכטעריש) מיט אַ היישעריק, נאָך דעם ווי עדגאַר עלען פּאו האָט זיך נאָ-ריש געמאַכט מיט זיין לאַנגן מאַנאַלאָג צום ראָב און באַוווּזן ביי אים אַרויס-צוקריגן אַן איינציק וואַרט, אַדער נאָך שעליס נאָווער אַדע צו דער «הימל-לערך».

א דיכטער וואָס איז אזוי באַוויסטזיניק־שפּילעוודיק בעתן שרייבן, אַז ער ווייסט פון אַ ״ווייבלעכן גראַם פון אַ מענערישן ריפּ אויסגעקנאַטן״, דאַרף נישט אַנקומען צום גרייטן דיכטערישן ״מעבל״, ווי ״צוויטשערן פייגל דען אונטער דער ערד מיט געטלעכערער ר״, אַדער ״ווערטער באַהאַלטן אין פּיידלעך״.

אין דעם בוך ״אין מדבר סיני״ געפינט מען צופיל אַלבוים־לידער, טריי־וויאַלע איבונגען, וואָס דאַרפן בלייבן אויף יענער זייט פון אַ בוך. דאָס איז אייגנטלעך אַ שווערע און אומגערעכטע פּאָדערונג, פון דיכטער צו דיכטער, ווייל וואָס איז ביי יענעם טריוויאַל, איז ביים דיכטער אַליין דאָס אויבערשטע פון שטייטל. מיר דאַכט זיך אָבער פאַרט, אַז אַזאַ ליד ווי ״אַ גליוואַרעם אין גראַזן״ זאָגט זייער ווייניק —

דער ים־וואַלף זינקט אין גסיסה,
און וואַיעט צו זיין וועלפּין.
מיט ציינער־זעגן זיסע
באַגעגנט אים אַ דעלפּין.
אַ וואַקל און אַ שאַקל.
די פינגער צוקן, צאַפּלען.
און ציען דעם בינאַקל
צו זיינע טויטע אַפּלען.

אין בוך בלאַנדזשען אַרום אַ גוטער צענדליק אַזעלכע איבעריקע איבונג־גען. אָבער אין נייסטן בוך זענען פאַראַן אויך ווונדערלעך־גרויסע לידער, איי־ביקע לידער וואָס זענען דאָ מיט דער גאַנצער און פולער זיכערקייט פון אַ בייטראַג צום אוצר פון דעם אייביקן ייִדישן ליד. אַזעלכע לידער זענען טייל קינדער־לידער און קינד־הייט־לידער.

דיינע שפּילצייג, מיין קינד, האַלט זיי טייער,
דיינע שפּילצייג נאָך קלענער ווי דו,
און ביינאַכט, ווען ס'גייט שלאָפן דאָס פייער,
מיט די שטערן פון בוים דעק זיי צו.
לאָז דעם גאַלדענעם פּערדעלע נאַשן
די פּאַרוואַלקנטע זיסקייט פון גראַז.
און דעם יינגל טו אַן די קאַמאַשן
ווען דער אַדלער פון ים גיט אַ בלאָז.
און דיין שימלקע טו אַן אַ פּאַנאַמע,
און אַ גלעקעלע גיב איר אין האַנט.
ווייל ס'האַט קיינער פון זיי נישט קיין מאַמע,
און זיי וויינען צו גאָט ביי דער וואַנט.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ז

האָב זיי ליב דיינע קליינע בת־מלכהס,
אין געדענק אַזא טאָג — וויי און חוּנד:
זיבן געסלעך און אַלע מיט ליאַלקעס
און די שטאַט איז געווען אַן אַ קינד.

דאָס תמימותדיקע ליד איז שייַן און נישט צו־שייַן, איז אָפֿן און נישט
צו־אָפֿן, און דער פּאָעט רירט יאָ אַן די פּאָעזיע מיט פעסטע פינגער, וואָס
זייערע סימנים זענען קלאָר. די פינגערצייכנס זענען די פולע חתימה פון א.
סוצקעווער. אַזעלכע זענען אויך די אומגעשראַקן־קלאָרע לידער „ווילנע“,
„צייט“ —

אַצינד, ווען יענער זיגער איז פאַרברענט,
איז אויך מיין צייט ווי אָפּגעברענטער קאַרן.
און בלויז דער בלינדער קריקו זוכט אַ נעסט אין מיין זכרון.

אָדער אַזעלכע טייערע אליהו הנביא שורות:

און מיר אין אויסגעבענקטן לאַנד, ווי דענקמעלער פון אייזן,
באַשטענדיק וואַרטן מיר און בענקען, דאָ זאָל זיך באַווייזן
דער אַדלערדיקער פייערוואַגן זעגנדיק דעם נעפל,
מיט קינדער, קינדער, נישט קיין רויכן, זוניקע ווי עפל.
און אליהו, ער אַליין, זאָל זיין מיט זיי צוזאַמען,
צו אַנווייזן די קליינע זייער טאַטן, זייער מאַמען,
און ער אַליין זאָל אויפהייבן אַ כוסה, מאַכן קידוש
און פונעם פייערוואַגן זאָל ער בענטשן זיי אין ייִדיש.

ס'שטייען איין אַזעלכע גרויסע לידער, צווישן די בייטן פון סוצקעווערס
זעלבסטקריטיק, אין זיין בוך „אין מדבר סיני“. דאָס בוך איז דערפאַר אַן
אַנטפלעקונג פון דעם פּאָעטס דיאַלאָג מיט זיך וועגן ליד, און פון זיינע טענות
צו זיך אַליין, האַפטיקע, וואַגיקע און אויך רמזימדיקע טענות, און פון זיינע
דעפינירטע באַשטעלונגען וואָס ער גיט זיך —

אייננעמען שטחים פון צייט מיטן וואַרט,
זאַלן אויף זיי דיינע זויבערע זילבן;
וויקלען אין קלאַנגען־רצועות די מוסקלען,
אַנטאַן אַ שטילקייט אין ערדישע הויטן,
שפאַלטן אַ גראַם ווי אַ מילגרוים און טרינקען,
לאָזן די גלידער פאַרשווימען אין לידער
ביז דיינע לידער אויפסניי ווערן גלידער —
אַט צוליב דעם ביסטו, ייִנגל, באַשאַפֿן.

נישט מיט אַלע דעפיניציע־שורות אין דעם ציטירטן ליד בין איך מסכים,
אַבער מ'קען זאָגן דעקאַרטיש, אַז ווען אַ דיכטער טראַכט איז ער דאָ, און ווען

סוצקעווער נעמט זיך צו זיך אליין, איז ער אַוודאי און אַוודאי דאָ — מיט אַן אויפסנייאיקן אַנוואַג און צוואַנג אויף לידער וואָס „ווערן — גלידער“ און אויף דער שטילקייט אַנגעטאַן אין „ערדישע הויטן“. ער זוכט זיך, סוצקע-ווער, צווישן צווישן און צו-אַפן, אין זיין באַשערטער, באַשטענדיקער אַלט-געזעסנקייט אין מדינת ישראל, און די רעזולטאַטן פון זיין זוכן זענען קאַנס-טרוקטיוו, אַנרעגנדיק און שעפּעריש. זיין זעלבסט-קריטיק איז דער זיכערסטער קאַמפּאַס פאַר דעם גרויסן פּאַעט, וואָס היט זיינע טריט, איז אַ מבין און וואַכט איבער זיינע אייגענע שטרויכלונגען.

.1958

יאָסל בירשטיין

יאָסל בירשטיין, אַ דיכטער וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך לידער — „אונטער פרעמדע הימלען“, אין מעלבורן, אויסטראַליע, אין 1949, ווײַנט שוין אין מדינת ישראל. וועט זיין אינטערעסאַנט צו זען, וואָס ער וועט דאָרט טאָן מיט זיין פּילצוזאַנגדיקן טאַלאַנט. בירשטיין איז אַ מענטש מיט אַן אייִגענער דיכטערישער וואַרעמקייט און צוטרוי צום ייִדישן וואָרט.

כישטרעק אויס מיין האַנט אַ לעצטן מאָל
נאָך דער ברכה פון זכרון.
מיין טאַטע לייענט מיר פאַר
אַ מעשה פון אַ מענטש.
אַ משל מיט אַ מענטשנס יאָרן.
ער זאָגט צו מיר: זיי אָפּגעהיט
זיי אָפּגעהיט פון גיין פאַרלוירן.
סיקען זיין, אַז גאָט איז אומעטום.
מערער — וווּ מען ווערט געבוירן.

דעם טאַטנס ברכהדיקע וואָרנונג נישט צו גיין פאַרלוירן איז אים בייִ געשטאַנען אין אויסטראַליע, און לאַמיר האַפּן, אַז ער וועט זיך געפינען אין מדינת ישראל, וווּ גאָט דאָרף אַוודאי זיין, כדי צו וואַכן איבער אַ פאַלק וואָס ווערט ווידער געבוירן.

אין יאָסל בירשטיינס בוך לידער זענען פאַראַן גאָר אַ סך רמזים, אַז ס'וואַקסט אַן אייגנאַרטיקער פּאָעטישע נישט געקוקט דערויף, וואָס אַ צאָל לייִדער זיינע זענען נישט פריי פון אָפענע איינפלוסן. נאָר גראַד אין די באַ־איינפלוסטע לידער זעט מען אין אַ שורה, אָדער אַפילו אין אַן אויסדרוק, אַז דער דיכטער האָט דעם כוח צו געפינען אַן אייגענעם געמיט. ער פאַרמאָגט אין זיך אַפילו אַן אייגענע אינטימע שטילקייט.

נאָר שטום ווי אַ זומם און אומהיימלעך גרויס
געזאַכט איבער אים האָט די שטילקייט פון הויז.

בירשטיין פאַרמאָגט אַ גוט מוזיקאַליש אויער פאַר דער מעלאָדישקייט פון ייִדישע שורות. אָפּטמאַל עסט די מוזיק ביי אים אויף די ווערטער, אָדער זי באַנאַליזירט די ווערטער, אָבער ער איז אַ מנגן און זיינע שורות לייענען

זיך מיט טעם, נאך איידער מען נעמט זיך אַנאַליזירן די ווערטער און די שורות.

כ'קום איצט פון היילן, פון וואָלד און פון פעלד.
וונדערלעך, וונדערלעך, גאָט, איז דיין וועלט.
וואָס זאָל איך טאָן מיט זיך?
מער ווי די שרעק פאַר מיין היימישע שטאָט,
יאָגט מיך דער פחד פון אייגענעם טראָט —
וואָס זאָל איך טאָן מיט זיך?
ווי גרויזאַם דאָ איז, ווי רויק, ווי שטיל.
אויך איך בין פאַרגרויזאַמט און מיד שוין פון שפּיל —
וואָס זאָל איך טאָן מיט זיך?
כ'בין מקנא דעם שטיין וואָס עס וואַרפט ווער אַריין
אין אַ ברוגעם אַריין און ער זינקט דאָרטן איין —
וואָס זאָל איך טאָן מיט זיך?

מיר געפעלן זיינע צוויי שורות פון אַ ליד, וואָס זענען טראַדיציאָנעל ווי אַ תפילה — „פאַרקנעט מיר, ווי דער טעפער דאָס ליים, אין דעם גורל פון מיין היים“.

בירשטיין באַזיצט די ליבשאַפט צו וואַרעמע ייִדישע ווערטער. ער איז פאַרקנאַטן אין די הנעוודיקע טייטשן פון ייִדיש. זיי זינגען זיך צוזאַמען אין אַ קלאַרקייט, וואָס איז אַפט אפשר זיין גרעסטער חסרון. צופיל קלאַרקייט פאַר אַ יונגן פּאַעט.

איך קוק זיך אַרום און איך זע:
פון יעדער באַזונדערער זאַך
קוואַלט אַזאַ שטומקייט אַרויס,
וואָס וויינט אויף אַן אייגענע שפּראַך.

בירשטיין פאַרמאָגט נאָך נישט דעם געוויינ פון שטומקייט, וואָס וויינט „אויף אַן אייגענער שפּראַך“, אָבער אַז ער צעזינגט זיך ווילט זיך אים הערן, אפילו ווען ס'דאַכט זיך, אַז דאָ און דאָרט זינגט ער נאָך אפשר מיט אַ פרעמד קול. איך וועל פאַרענדיקן מיט דער ערשטער העלפט פון אַ ליד, וואָס איז כּאָ-ראַקטעריסטיש פאַר בירשטיינען. אַזאַ ליד פאַרמאָגט אין זיך די מעלות וואָס אויף זיי איז חל דעם טאַטנס וואַרנונג — „זיי אַפּגעהיט, זיי אַפּגעהיט פון גיין פאַרלוירן“.

איך רוים אַראָפּ די זאַטקייט פון מיין טיש,
טו זיך אויס פון ווילקייט, ווי פון פרעמדע קליידער
אַן אורח איז געקומען אויף מיין שוועל,
ער מיינט פאַרבלייבן דאָ כּסדר.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

ער זעצט זיך לעבן מיר ביים טיש אַזעק
און וואָרט ביז מיר וועט ווערן אייגן
דער אומגליק פון זיין גוף,
זיין אומעט און זיין שרעק
וואָס ליגט באַהאַלטן וווּ, אונטער זיין עול פון שווייגן.
זיין קאַפּ איז אין די אַקסלען טיף פאַרקלעמט,
און איך דערקען, דאָס וואָרט ער ביזאַל אים זאָגן:
איך וויל אויך זיין ווי דו פאַרשעמט,
איך וויל אויך זיין ווי דו דערשלאָגן.

.1950

אריה שמריס ניי בוך לידער

די לידער אין אריה שמריס בוך „א שטערן אין פעלד“, וואָס איז מיט עטלעכע חדשים צוריק דערשינען אין תל-אביב, אין פּאַרלאַג „גאַלדענע קייט“, האָב איך פּרײַער פּון אַלץ געלייענט שורותווייז און אַפילו גראַמענווייז און קודם-כל הנאה געהאַט פּון דער פּרײַד מיטן ייִדישן וואָרט און מיט דער צע-זונגענער דערפּינדערישקייט, וואָס דער דיכטער ווייזט אַרויס אין בייִדע, אַפילו ווען די קונציקייט פּאַרשטעלט אַמאָל די קינסטלערישקייט, און, פּאַר-שטייט זיך, ווען די קינסטלערישקייט שטראַלט דורך די גרויסאַרטיקע וואָרט-און קלאַנג-נצחונות, איז שמריס צו באַווונדערן, נאָך איידער מען כאַפט דעם זעטיקן אינהאַלט פּון די לידער.

אריה שמריס וויינט שוין שיינע צענדליקער יאָרן אין ארץ ישראל און זיין ליבשאַפט צום ייִדישן וואָרט קניפט זיך מיט דער ליבשאַפט פּון די שענסטע ייִדישע פּאַעטן אויף דער גאַנצער וועלט, מיט זייער באַזאָרגעוודי-קער צערטלעכקייט און מיט זייער אויסזוכערישער און געפונענדיקער שפּע. דערפּאַר האָב איך זיך געלאָזט ווילגיין און איידער כ'בין נאָך אַריין אין זאַגעוודיקן אינהאַלט פּון די לידער, האָב איך קודם-כל געקליבן נחת פּון דער אַל-איבערצייגנדיקייט פּון ייִדישן לשון. ס'זענען געווען אַ סך מאַגערע ייִדיש-יאָרן אַרום שמריס ליד אין ארץ ישראל אין זיין קיבוץ-לעבן, ווען ער איז נאָך נישט געווען אַרומגערינגלט מיט דער גרויסער חברותא פּון ייִדישע פּאַעטן, און דאָך האָט ער, ממש אויף אַ מיסטישן אופן, דורכגעמאַכט דעם וועג פּון דער ייִדישער פּאַעזיע, דורכגעשטרויכלט און דערגאַנגען צו וואָרט-שלימות, ביז ער איז מיט זיין ליד און מיט זיין דורכגעפירטער שליחות אויס-געקומען אין סאַמע אויבנאָן פּון דער ייִדישער פּאַעזיע.

ווייל ווען כ'לייען שמריס לידער אין זיין נייעם בוך, (ווי ווען כ'האַב געלייענט די לידער זיינע אין זיין פּרײַערדיקן בוך „אין וואַכיקן ליכט“, וואָס איז דערשינען אין 1953), הער איך זיך נישט אויף צו ווונדערן אויף דער גוואַלדיקער אַנשפּירעוודיקייט זיינער, וואָס האָט די לידער קיינמאָל נישט געלאָזט פּאַרגליווערט ווערן אין אַפּגעריסנקייט, נאָר ער האָט זיי תמיד גע-שטעלט מיטן פנים פּאַראויס צו דער פולער אַנטוויקלונג פּון ייִדישן ליד. די לידער אין בוך „א שטערן אין פעלד“ זענען איינגעטיילט אין זעקס סעריעס און אין די באַזונדערע סעריעס זענען נאָך פּאַראַן קלענערע סעריע-

לעך און אלע זענען אינהאלטלעך פארבונדן מיט ערד, בלומען, פלאנצן, אר-
בעט און צייטן פון יאר; און, ווי פריער געזאגט, נאך איידער מען דערגייט
צום „תמצית פון א טרערנדיקער וועלט“, שפירט מען שוין די „גוטסן“, די
רייכע מתנות וואס דער פאָעט ברענגט, אפילו ווען ער פארשווענדט זיך און
לאָזט זיך גופא נישט איבער קיין סך „גוטסן“, נאָכדעם ווי ער צעגיסט זיין
וואַרט־עשירות.

אָבער „תמצית פון א טרערנדיקער וועלט“ איז פאָרט פאָראַן אין די
מערסטע לידער, ווו דער פאָעט דערזינגט זיך צו פאָרטיפטער אינהאלטלעכ-
קייט, וואָס באַטייט נאָך אַ העכערע מדרגה, ווי זיין פריערדיק בוך. נאָטור-
לידער קענען אָפט זיין שטומע און אין זיך פאָרדביקהטע געזאָגען — וואָס
זאָלן דערשטיקן דאָס וואַרט, אָבער שמריס טריומף באַשטייט אין דעם וואָס
אין אַלע זאָנגען, רעגנס, שלאַקסן און חמסינען איז ער דאָ, מיט זיין געזאָגט
און געדענקלעך וואַרט, און ער קריגט אַרויס אַ סך פולן אינהאַלט, נישט אי-
בערפירנדיק דעם פּייזאָזש פון זיין קינדערשן ווונדער.

אין דעם נייעם בוך איז אריה שמרי צוגעקומען נענטער צו אייגענער
אינהאַלטלעכקייט, ווען אים געלינגט — און ס'געלינגט אים אַ סך, אַ סך
לידער — אַפּירצושאָטענען זיין געזאָגט וואַרט פון דעם רייכן צעשפּיל, וואָס
ער גיט אונדז מיט אַזאַ רחבות אין זיין בוך, און וואָס איז פאָר זיך אַליין
אויך אַ געווינס. אָבער נאָך אַ גרעסער געווינס פאָר דעם פאָעט, איז זיין
יידיש ליד, צוזאַמענגעפירט מיט דער פולער אויסגעצערטלעך און אויסגע-
כאָוועטער ליבשאַפט צו ערד און בלום און בוים, וואָס דער דיכטער ברענגט
אונדז; און אַ גרויסע מדרגה איז די פאָנטעזיסטישע טראַגיק פון פאָרגיין, וואָס
פאָרמאָגט איר טרייסט פון אַרייַנוואַקסן אין יעדער באַזונדער גרעזל און פון
דורכוואַקסן און דורכזינגען. ס'איז אַן אַלטע טעמע, אָבער שמרי באַנייט זי
פאָר אונדז יידישע פאָעטן, ער רעאַליזירט זי, ווייל די נחלהדיקייט פון זיין
ערד איז אַלעמענס און אייגן, ליב און איינגעווינט — אַ נייע פאָעטישע דער-
פאָרונג, וואָס באַנייט די טראַגיק פון דער טעמע אויפבלי און פאָרוועלק.

און נאָך עפעס — כ'וואַלט עס געוואַלט זאָגן אַן סאַטירישע שפּיצלעך,
מיט פולער תמימות. — דער פאָעט שמרי לייזט אויס פאָר דער פאָעזיע —
מאָנאָגאַמיע, אַ שטאַרק פאָרנאַכלאָזיקטע טעמע פון מאַן און זיין איינציק
ווייב, לעצטנס האָבן מיר געלייענט אַזעלכע לידער ביי עטלעכע יידישע פאָעטן
אויך אין אונדזערע אייגענע מקומות, אָבער ביי שמרין זענען דער געטרייער
אדם און זיין באַשערטע חוה געבונדן אויך מיט פיזישער ליבשאַפט, אויף
די עלטערנדיקע יאָרן. די לידער פון מאַן צו זיין איינציקער פרוי זענען זעלטן

א י ן ת ך ג ע נ ו מ ע ן

שיין און פול-אינהאלטלעך. די שיינקייט פון וואָרט צאָפלט זיך צוזאַמען מיט דער טיפקייט פון אינהאַלט און געפיל.

די לידער אין בוך הייבן זיך אָן מיט דער סעריע „אַ מושל ביים ים“ און דער פּאָעט שלאָגט אַרויס פון מושל אַ סך חיונה פון דעם געווינס, וואָס איז געלעגן און אַריינגעהערט אין זיך אַזויפיל אור-טודות.

גיגונים אין מושל
זיך ציען מאַגעטיש צו מיר,
געשאַפנט אַלע חושים
און איך הער אַ טרער און געפריי.

דאָס „מויערקעפּל-אויער איינגעהערט צו דער מוזיק פון ים“. האָט דעם פּאָעט אַ סך איבערצוגעבן און שוין אין די לידער דערזינגט זיך דער פּאָעט צו דעם וואָס ער זוכט און געפינט אין זיינע בעסערע לידער „די תּמצית פון אַ טרערנדיקער וועלט“.

פון די רירנדיקסטע לידער אין בוך זענען די לידער צו דער מאַמע. דער פּאָעט האָט די מאַמע פאַרשלאָפּן מיט קינדישע שפּילערייען און ווען ער איז אויפגעוואָקסן, איז ער „ווי אַ הירש אַנטלאָפּן“. ער טראָגט צו דער ערשטער „באַטעמערין“ פון זיינע ליפּן אַ חוב און דער חוב ווערט כּמעט באַצאָלט.

באַלד קומט די רגע פון גרויסן שטומען גאַר,
ווען אַלע ווערטער ווי בלעטער פאַראַיאַריקע,
ווייט צעוואַרפּן וועלן ליגן
און גאַר דיין ווייסער קנאַספּ,
דער טויט-ווייטער, חלום-וואַריקער
אַט דאָ אין סאָד וועט אייגענען און היגן,
די ליבשאַפט וועט דעמאָלט זיגן,
שטיל פון שטילער וועל איך רופּן: מאַמע,
און ווי אַ געשלאָגענער פון הינט
וועל איך שטיין פאַר דיר שעמעוודיק געבויגן:
פאַרגיב דיין קינד,
דיין טרער האָב איך גישט געפונען אין קיינעם אויגן.

איז דער מאַמעס טרער אפשר די תּמצית פון דער טרערנדיקער וועלט, וואָס דער פּאָעט זוכט אין די שטומסטע זאַכן, ווען ער „פאַרטייטשט“ פאַר אונדז די בלומען, די גלאַדיאַלעס, אַלע אַנדערע און אַנדערע פון זיינע אינ-טימע באַקאַנטשאַפטן אין גאַרטן און אין פעלד —

דאָס איז די שעה ווען קנאַספּן ווערן עפל
און פעלדער זאַנגלען צו די שייערס.

די "זאנגלדיקייט", די מוזיק פארן אויג און אויער הערט און לאזט אונדז
הערן שמרי אין דעם יידישן לאַנד און ער רירט אונדז תמיד מיט דער תפילה —
דיקייט פון זיין פארליבטשאַפט אין אייגענעם גראַז און בוים —

אויב וועלט איז שלעכט — בענטש אַ לאַנד
מיט ליכט פון זון די ווונד באַגלעט,
צו בוים און בלי — שטרעק די האַנט,
און קוש זיין האַלץ — דיין ארון-ברעט.

ווען מ'זאל וועלן כאַראַקטעריזירן קורץ דעם טעם פון שמריס לידער,
וואַלט מען נישט געקענט געפינען קיין שענערן אויסדרוק, ווי "מיט ליכט פון
זון די ווונד באַגלעט". אפילו אין די טרויעריקסטע לידער, ווי אין ליד פון
פאָטער צום שטומען קינד, באַלעבט דער פאָטער דעם קינדס "תפיסהדיקע
ליפן" מיט דער טרייסלענדיקער זון פון ליד —

שטום און שאַ,
צי וועסטו קיינמאָל מיך נישט רופן טאָ,
און דיין מאַמעס וויגליד אויך נישט הערן?
ווער האָט דיינע ליפן אָפגעברייט?
וועלכער בייזער שטערן?

די זון, די אייגענע און פאָראייגנטע זון פאָרמאָנט אַ סך היילונג פאָר
אַלע ווונדן. דער פרייאַקער דערבליק פון אַן אייגענעם הימל איז משמעות
עפעס וואָס מיר דאָ, ווייט אַוועק פון די ניי־דעראַבערטע אַלטע געפילן, קע-
נען נישט שפירן —

צו דיר אַלע וואַרצלען זיך ציען
פון טיפע געשלימען מיט בלי.
צו דיר אַלע שוועלבעלעך פלוצען
צו ברענגען דער ערד אַ גוט־פרי.

אַט דאָס איז דער ווונדער: אַליין אונטער דעם דאָזיקן הימל צו אַנט-
פלעקן די חנען פון דעם איינגעכישופטן וואַרט־אוצר, די געזאָנגען פון די
„געשלימען" און די פרישע גראַמען פון דעם „גוט־פרי". און דערפאַר זענען
אפילו די טויט־לידער פאָרהיילט און פאָרליכטיקט מיט זון, ווייל דער פאָטער
קריגט זיין יניקהדיקע וואַרעמקייט אי פון דעם אַרום, אי פון די פולע יידיש-
זינגענדיקע חושים, וואָס קענען באַגעגענען און אויפנעמען יעדער צאָפּל־גע-
פיל מיט ליכטיקע רייד:

דו ערשטער חבר אין באַגינען —
דו פייגעלע אין פענצטער,

א י ן ת ן ך ג ע ן ן מ ע ן

פלאטער, פלאטער,
זוך מיך צו געפיגען
ווען איך וועל מיין שטוב פארלאזן.
פלאטער אריבער גרודעס,
באשוועב די גראזן,
אפשר וועל איך דערהערן
ווי דיינע פעדערלעך זיך בלאזן.
ווי אַמאַל — אויף שויבן,
אין מאַרגנבלוי דערהויבן —
קום מיך וועקן אין מיין גייער היים.
פלאטער, פלאטער,
לאז מיך גלייבן,
לאז מיך גלייבן,
אַז איך וועל אַרויסגינגען פון לייים.

אַבער שוין פון דער דוממדיקייט פון אַ סך ליימיקע טעמעס זינגט דער
פאַעט שמרי אַרויס דאָס שענסטע וואָס מ'קען אַרויסזינגען פון ערלעך-צוזאַם-
מענגעציטערטע שורות. ווער שמועסט ווען דער פאַעט דערגייט צום תמצית
פון אַ טרערנדיקער וועלט, ווערט ער אַוודאי דערהויבן צו דער מדרגה פון
אונדזערע פאַראויסגייענדיקע פאַעטן.

כיוועל לאַזן דעם אַקער ביים סוף פון דער ביים,
אַ גלעט טאָן דעם פערד אויף דער וואַרעמער גרווע;
מיט אַ שעפסלע ריידן מיינע לעצטע רייד,
און סיחעט הערן דאָס פעלד, די גאַנצע סביבה —
ווי איך בעט מחילה ביי אַ תמע לאַם,
אויב כיהאַב איר אַמאַל אויף דערנער געפיטערט,
ביז די שעה וועט זיין גוט, און אויך איך תם ווי לאַם,
מיט אַ קאַפ ווייסע האַר, וואַליק צעציטערט —

און ווייטער אין צווייטן ליד-אַפטייל פון זעלביקן ליכטיקן פאַרגיין:

איך בין געווען מיט זיי, און זיין וועל איך
פאַרפעדעמט אין וואַל און פאַרקערנט אין זאַנג,
ס'וועלן גרודעס געדענקען די שטויביקע שייך,
וואָס האָבן אין גאַנג געטופעט געזאַנג.

פאַר אַזעלכע שורות אין אַ יידיש ליד ווי „פאַרפעדעמט אין וואַל און
פאַרקערנט אין זאַנג“ דאַרף מען טיף דאַנקען אַרץ ישראל, און פאַר „די
שטויביקע שייך וואָס האָבן אין גאַנג געטופעט געזאַנג“ — אַדאַנק דעם יידישן
לשון וואָס האָט זיך מיט אַלע טעמען איינגעזענט אין דער יידישער מדינה.

.1958

צ ב י א י ז נ מ א ן

צבי אייזנמאן, א מיטגליד פון דער גרופע „יונג־ישראל“, האָט זיין ערשט בוך דערציילונגען, „די באַן“, אַרויסגעגעבן באַשיינט מיט עטלעכע פיינע צייכנונגען פון יאָסל בערגער. מלך ראָויטש, בערגערס פאָטער, פירט אַרײַן די דערציילונגען מיט אַ וואַרעמער הקדמה, וואָס איז גלייכצײטיק אַ וועגווייז־זער נישט גאָר פאַר לײענערס, גאָר אויך פאַר קריטיקערס. ער רופט די ייִדישע דערציילונגען פון 36־יאָריקן קיבוצניק „בילדער שטיל־לעבנס“. איז די הקדמה־קריטיק אויך אַ באַשיינונג פאַר דעם ערשטלינג־בוך פון דעם יונגן בעלעטריסט. אָבער די שענסטע באַצירונג פאַרן בוך זענען די צוויי ווערטער „יגור, ישראל“. דער גרויסער קיבוץ וווּ אייזנמאן אַרבעט ווי אַ גערטנער, און וואָס האָט שוין בײַ אַ סך פּרױערדיקע געלעגנהײטן אַרויסגעוויזן דער־מונטערנדיקע וואַרעמקײט צו ייִדיש, און דער עיקר טאַקע צו דער יונגער גרופע ייִדיש־שרײַבערס, האָט געהאַלפן דאָס בוך אַרויסגעבן און דערקלערט עס שטאַלץ אויפן שערבלאַט. דער רעזולטאַט איז אַ פּײַן בוך, וואָס איז אַ נחת צו האַלטן אין דער האַנט: דער ליכטיקער שריפט, דאָס פּאַפּיר, די איינ־באַנד און די זעקס און צוואַנציק קלענערע און אַביסל גרעסערע דערציילונג־גען, שטעלן צוזאַמען אַ זעלטענע גאַנצקײט. ס'איז דאָס צווייטע בוך פון דער ביכער־סעריע „יונג־ישראל“ (דאָס ערשטע איז געווען יונגמאַנס לידער־זאַמל־לונג).

כ'האַב בכיוון אָנגעהויבן מיט אַט די באַמערקונגען, וואָס מיט זײ ענ־דיקט זיך געוויינלעך אַן אַפּשאַצונג פון אַ בוך, ווייל די דאָזיקע אינפּאַרמאַ־טיווע אַנווייזונגען געהערן צום תּוך פון גאַנצן ענין, דערהויפּט טאַקע צו דער שטילער איינבירגערונג פון ייִדישן בוך און ייִדישן שרײַבער אין דער ייִדיש־שער מדינה. צבי אייזנמאן איז בפּירוש אַ גוטער באַווייז, ווייל זײנע דער־ציילונגען זענען אין זײער סאַמע עיקר אָפּגעציטערטע אימפּראָוויזאַציעס מיט ייִדיש. די זאַמלונג דערציילונגען, ווי אַ פּאַרטיקער פּראָדוקט, וואָס איז אויס־געגאַרטנט געוואָרן אין דעם צווייטן גרעסטן קיבוץ אין מדינת ישראל, איז אַ דערהייבונג פון ייִדישן לשון. די דערציילונגען פון פּוילן, רוסלאַנד און ישראל זענען קודם־כל אַ פּרישער באַווייז, אַז די יונגע גרופע „יונג־ישראל“ טוט אויף גאָר גרויסע זאַכן פאַר דער לעבעדיקער דערהאַלטונג פון ייִדיש. סײַ אין ליד, סײַ אין פּראָזע.

אייזנמאן איז אַ וואַרשעווער. געראַטעוועט האָט ער זיך אין אוראַל־געגנט אין סאַוועטרוסלאַנד. נאָך זיין רעפּאַטריאַציע צוריק קיין פּוילן, האָט ער ערשט דורכגעמאַכט אַ פּיינעם מאַרשרוט, אָנגעשפּאַרט אין איטאַליע, טשעכיע, עסטרייך; צוויי יאָר פּאַרוואַכט ענגלישע געפּאַנגענשאַפט אין צײַ־פּערן, פּאַר דעם חטא וואָס ער האָט געוואָלט געפּינען זיין מקום־מנוחה אין ארץ ישראל. אָבער אין 1949 איז ער אָנגעקומען אין משק יגור, וווּ ער וווינט און אַרבעט ביזן היינטיקן טאַג. ראַוויטש דערציילט אונדז אין זיין אַרײַנ־פיר, אַז אייזנמאן האָט געענדיקט אַ ייִדיש־וועלטלעכע שול אין וואַרשע. ווי כ׳ווייזט אויס פון די עטלעכע ביאַגראַפישע שטריכן, וואָס דער בעל־הקדמה גיט אונדז, האָט אייזנמאן אָנגעהויבן פּאַרעפּנטלעכן זיינע דיִנגעשניצטע דערציילונגען, ווען ער איז נאָך געזעסן אין ציפּערן, הינטער שטעכל־דראַט. אָבער ס׳לייגט זיך אויפן שכל, אַז אַ סך פּרײַער איידער ער האָט פּאַרעפּנט־לעכט זיין ערשטע דערציילונג, האָט ער באַשלאָסן צו ווערן אַ שרייבער. די ערשטע דערציילונג, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו לייענען, איז געווען ״דער אַנטיקוואַר״. דאָס איז אַ טעמע וואָס אַ סך שרייבערס האָבן זיך צו איר צו־גערירט; אין זיין ערשטער שרייבערישער תקופה האָט אונדז י. י. זינגער אויך קינסטלעריש געגעבן די איבערלעבונגען פון אַ וואַרשעווער אַנטיקן הענדלער. דער אַנטיקן־הענדלער קען גאַנץ לייכט שאַבלאַניזירט ווערן, ווייל דער וועג איז אַן אויסגעטראַטענער. ס׳איז שווער זיך צוריקצוהאַלטן פון דעם לייכטן צוגאַנג, אַז דער אַנטיקן־הענדלער מוז מיט דער צײַט אַליין ווערן אַ שטיק אַנטיק, און ווערן איינס מיט זיין מסחר. כ׳האַב נאָך אין ערגעץ נישט באַגעגנט, כ׳מײן אין דער ליטעראַטור, אַ פּרישן יוגנטלעכן אַנטיקן־הענדלער, וואָס צײַט דערפון פּרנסה, אָבער וואָס לעבט אַן אייגן לעבן, און וואָס האָט עטלעכע שעה אין טאַג, ווען ער קען זיך אויסטאַן פון זיין געשעפּטלעכן צוואַנג, וואָס זאָל פון אים אַליין מאַכן אַן אַנטיק.

אייזנמאן האָט אויך נישט אויסגעמיטן דעם שאַבלאַן פון דעם געוויינ־לעכן אַנטיקן־סוחר, וואָס שימלט אַרײַן אין זיין געשעפט. אויף דעם דאָזיקן שאַבלאַן הענגט ער נאָך אַן אַ צווייטן, מיט אַ ראַמאַנטישער ליבע, וואָס אײִ־דענטיפּיצירט זיך מיט אַן אַלט בילד פון אַ פּרוי, וואָס טראַגט אונטער אַ רויז ״אין האַלבן וועג צו דער נאַז״. אָבער שוין אין דער דערציילונג האָבן איך געהאַט אַ געלעגנהייט צו זען, ווי דער יונגער שרייבער האָט זיך גע־ראַנגלט מיט ליטעראַרישן שפּינוועב. זיין לשון האָט ליכטיק געמאַכט דעם שווערן טונקל פון דער פּאַרטיקער טעמע. ער האָט זי ווי איבערגעשריבן אויף אייגן, מיט זיינע אייגענע ווערטער, וואָס האָבן אים געגעבן מעגלעכקייטן אַנצורופן אַ סך זאַכן אויף ייִדיש, וואָס עלטערע שרייבערס האָבן בלויז אַנ־

געוונקען, ווייל זיי האָט געפעלט די קונסט פון שפּראַכלעכער דעטאַלירונג. זיי האָבן פּאַראַלגעמיינערט און זענען געווען ענלעך אויף די ערשטע רויע ווערטערביכער, וווּ דער לעקסיקאָגראַף איז באַינ־ברירה אָפּגעקומען מיט דעם אַרויסדריי פון אַזאַ מין פּויגל, אַזאַ מין בוים, אַדער אַזאַ מין בלום.

ס'האָט זיך שוין אין דער ערשטער דערציילונג פון צבי אייזנמאַן, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו לייענען, — אין אַ דערציילונג, וואָס האָט, ווי גע- זאָגט, טעמאַטיש געלעבט פון אַלעם גרייטן, און וואָס איז נישט אַרויס פון דער הנחה, אַז דער סוחר מוז ווערן איינס מיט דער סחורה זיינער — אַפילו אין אַזאַ דערציילונג האָבן איך מיט גרויס צופרידנקייט געזען, ווי דער שריי- בער צערוקט די ענגע ווענט פון ייִדישער באַשרייב־קונסט, אַז אים פעלן נישט קיין ווערטער נישט פאַר קיין זאַכן און נישט פאַר קיין געמיט. כ'האָבן בלויז געהאַפּט, אַז אייזנמאַן וועט אָנווענדן זיינע שפּראַכלעכע דעראַבערונגען אויף פּראָזאַישערער פּראָזע, אויב מ'קען אַזוי זאָגן, און מיט זיינע אויסדרוק־מעג- לעכקייטן זיך איינבייסן אין לעבן.

ס'קען זיין אַז ס'איז לייכט צו זיין אַ חכם נאָך דעם ווי מען ווייסט שוין אַז אייזנמאַן האָט געענדיקט אַ ייִדיש־וועלטלעכע שולע. מען קען דעמאָלט מאַכן געוויסע באַמערקונגען וועגן אייזנמאַנס סטיל, וואָס איז אינגאַנצן אַנ- דערש פון טייל חברים זיינע, פון דער גרופע ״יונג־ישראל״, וואָס ברענגען זייערע ייִדישע ווערטער נענטער צו העברעיִש. זיי וואַרעמען און לייטערן זיי אין העברעיִשן פּלאַם, און ווען ס'ווערט אַביסל סכּנהדיק, ציען זיי אָפּ מיט זייער ייִדיש, וואָס האָט דערווייל געקראַגן אַן איינגאַרטיקן חן פון דער גע- פאַר־דערנענטערונג. קלאַרער גערעדט, אין אייזנמאַנס לשון זענען דאָ ווייניק טראַדיציאָנעלע ייִדישע וואַרצלען, אָבער דערפאַר איז זיין קענעוודיקייט, אין די ראַמען פון אַן אויסגעוועלטלעכטן ייִדיש, אַן אמת פאַרגעניגן. ס'פעלן אים נישט קיין אויסדרוק־מיטלען.

אָבער צבי אייזנמאַנס ערשטלינג־בוך מוז באַטראַכט ווערן ווי אַ פּרוּז- דור צו זיין אייגענער קינסטלערישער פּראָזע, ווייל דער מחבר ציטערט און פּלאַטערט צופיל אַרום זיין מאַטעריאַל. ער האָט מורא פאַר זיינס אַ דער- ציילונג, אַז זי זאָל לעבן אויף אייגענע קעסט. ער מוז זיין דערביי און פירן יעדע דערציילונג זיינע אויף אַ גילדן קייטעלע.

די זעקס און צוואַנציק דערציילונגען ליידן דערפאַר פון צופיל זינגעווי- דיקייט. דער מחבר ליריזירט צופיל. ס'איז אפשר אמת, אַז יעדער גרויסער פּראָזע־קינסטלער איז אַ פּאַעט, אפשר אַ קאַליע־געוואַרענער פּאַעט, ווי ווי- ליאַם פּאָקנער זאָגט אויף זיך, אָבער דער פּאַעט דאַרף זיין אין זיין פּראָזע — מיט דער וואַרעמקייט, וואָס גיט דער פּראָזע דעם אַטעם פון שעפּעריש-

קייט און פון אַ לעבעדיקער פּאַנטאַזיע, וואָס שטעלט איבער און שטעלט איין אַן אייגענע קינסטלערישע באַלעבאַטעשאַפט. אַן דער דאָזיקער פּאַנטאַסטיק ווערט פּראָזע טרוקן ווי בייך, און אַן דער וואַרעמער מענטשלעך קינסטלעריי־שער שעפּערישקייט ווערט פּראָזע אכזריותדיק און האַרצלאַז.

אַבער פּראָזע טאַר נישט בלאַנדזשען מיט זינגעוודיקע טריט, ווייל דער ריטם שלעפּערט איין דעם שרייבער און דעם לייענער. דער שרייבער זעט דאָס לעבן מיט פּאַרמאַכטע אויגן, אין האַלב־דרימל, און דעם לייענער זינגט עס איין צו שלעפּערישקייט.

איינזאַמאַנס דערציילונגען פון פּוילן, רוסלאַנד און ישראל זענען אַ מין אויסלאַדונג פון לירישע געפילן, מיט געזאַנג־באַגלייטונג, אין פּראָזע. דער מחבר געטרויט נאָך נישט זיינע דערציילונגען פון דאַנען אַהין. ער פירט זיי און צערטלט זיי און באַזינגט זיי. ער לאַזט זיי נישט מאַכן קיין האַרטן טראַט. ער וויל זיי נאָך נישט צולאַזן צו נאָענט צום לעבן. ווי ער וואַלט מורא געהאַט אַז זיי וועלן זיך אַנשטויסן אויף ביטערע דערפאַרונגען.

און הגם זיינע דערציילונגען זענען פון ביטערער דערפאַרונג. „די באַן“ (די קליינע דערציילונג, וואָס אויף איר נאָמען איז אַנגערופן איינזאַמאַנס גאַנצע זאַמלונג) — טראַגט זיך שוין מער נישט פּאַרביי. דער חולה־מסוכן אין ווייטן רוסלאַנד וואַרט, אַז דער שנעל־צוג סווערדלאָוסק־מאַסקווע זאָל זיך פּאַרבייטראַגן און ברענגען אַ גרוס פון לעבן, דורך דעם טויט־ווייסן שניי וואָס באַגראַבט אַלע האַפּענונגען. ס'איז אַ ביטערע דערציילונג, אַבער זי ווערט פּאַרזיסט פון אַן איינוויגעוודיקער זינגעוודיקייט. „ביים שפּיל“, אַפֿ־געריבענע ייִדישע אותיות אויף אַ פּאַרוואַרפענעם און עלנדן ייִדישן מצבה־שטיין, אין אַוטמורדישע סטעפעס, ווערט אויך נישט מער ווי אַ בליציק בילד, וואָס דער ווייטיק דערפון ווערט פּאַרוויגט און פּאַרוונגען. דאָס זעלביקע קען מען זאָגן וועגן אַזעלכע איידל־געשניצטע זאַכן ווי „בענטשלייכטער“, אַדער „אַ מעשה וועגן ניסים פון הר טוב“, און אַפילו וועגן אַזאַ טעמאַטיש־פּרישער זאַך ווי „יגאל האָט חתונה“, — איינער פון די פינף בלינדע חברים, וואָס וווינען צוזאַמען, פּאַרלאַזט זיינע פיר פּריינט אין פינצטערניש, ווייל אים האָט געטראַפּן אַ גליק, ער האָט חתונה. אַפילו אַרום דער דאָזיקער דערצייל־לונג פּלאַטערט אַלץ דער מחבר און ער שילדערט צופיל, ער לאַזט זי נישט אַפּ אויף גאַטס באַראַט, אַז זי זאָל זיך אַליין דערשרייבן. איינזאַמאַן פּאַרגעסט נישט אַריינצוזינגען זיין געמיט אין זיין שטענדיקן ריטם.

„יגאל ווייסט אַליין נישט, צי ער זאָל זיך פּרייען. גיכער איז ער צערר־דערט און נישט זיכער. די פיר חדשים זיין אין צימער מיט אַט דער חברה.

ליגן אים אין בלוט. זיין האַרץ האָט ער שוין פון לאַנג צעטיילט אויף פינף חלקים, און איצט קומט אַ זעקסטער, אַ זי, און נעמט עס צו אינגאַנצן".

איינער פון די בלינדע פּלאַצט אַרויס מיט אַ באַליידיקונג פאַר דעם אַוועקגייענדיקן חבר. ס'ווערט אָבער דערפון נישט מער ווי אַ קליין בילדל דער מחבר דערלויבט זיך נאָך נישט קיין רחבות.

אָבער צבי אייזנמאַן פאַרמאָגט אַ סך, אַ סך מעלות, וואָס אויב מ'זאָל נעמען די אַלע דערציילונגען ווי אַ גוטן און קראַנטן אַדערויף, מוז מען דעם יונגן פּראָזע־שרייבער געטרויען אַ סך מער, ווי ער אַליין געטרויט זיך דער־ווייל. ער וועט זיך מיט דער צייט אָפקניפן פון זיינע אייגענע דערציילונגען און אַזעק מיט האַרטערע שטיוול אויף אַ גוטן פּראָזאַישן שליאַך. ער וועט זיך זיכער דערשרייבן צו גוטער זעטיקער שוואַרצערד און זיך אויסלייזן פון דעם לירישן געזאַנג, וואָס באַגלייט נאָך זיינע פאַרזיכטיקע ערשט־טריט.

דער מחבר דאַנקט ראָז און מאַקס האַלצמאַן, פון פּאַלם ספּרינגס, קאַ־ליפּאַרניע. אויף וויפל אַט די אַמעריקאַנער פּריינט האָבן אויסגעשטרעקט אַ האַנט צום משק יגור, אַז די ערשטע זאַמלונג פון דעם גערטנער זייערן, זאָל דערזען די ליכטיקע שיין, אין מדינת ישראל, האָבן זיי זיכער זיך נישט אָפּ־גענאַרט, ווייל אין די יונגע, ווי ראָוויטש רופּט זיי — שטיל־לעבנס, איז פאַראַן גענוג צוזאַג אויף להבא, אַז אייזנמאַנס ווייטערדיקע דערציילונגען וועלן קריגן די לעבעדיקע און קרעפטיקע באַוועגלעכקייט פון גוטער, געזונט־טער, חיונהדיקער קינסטלערישער בעלעטריסטיק.

י. צ. שאַרגעלס לידער

איינער פון די פיאַנערן פון ייִדישן ליד אין ארץ־ישׂראל איז יעקב צבי שאַרגעל. ער האָט געהאַלפן אַרויסגעבן, מיט איבער דרייסיק יאָר צוריק, עטלעכע איינמאַליקע זאַמלונגען, וואָס האָבן אַפילו אונטערגעשטראַכן זייער איינמאַליקייט, מיט אַזעלכע נעמען, ווי „איינס“ און „צוויי“. דעמאָלט האָט מען שאַרגעלס נאָמען אָפּטער געזען אין דרוק, אָבער מער ווי איין בוך לידער האָט שאַרגעל נישט אַרויסגעגעבן. ער האָט אויך ווייניקער פון זיינע חברים געשיקט זיינע לידער קיין חוץ־לאַרץ. אָבער נישט לאַנג צוריק איז אין דעם זייער אַקטיוון פאַרלאַג „י. ל. פּרץ“ אין תּל־אָבֿיב, דערשינען יעקב צבי שאַרגעלס צווייט בוך לידער, אונטערן נאָמען — „פון וויי און גלויבן“, וואָס איז אַ זאַמלונג און אַ סך־הכל פון העכער צוואַנציק יאָר פּאַעטישע באַטראַכט־טונגען. די פינף סעריעס אין בוך פאַרצייכענען די ביטערע יאָרן פון 1939, ביז דעם אויפשטייג פון דער מדינה, און די געטיילטע פרייד פון באַשיצטער אייגנטיקייט, צוזאַמען מיט אַ סך געראַטעוועטע און צוגעקומענע יידן. דער דיכטער „פאַרגינט“ זיך דערפאַר צום סוף פון בוך פּערזענלעכע לידער, די אינטימערע פרייד מיט ווייב און קינד.

מיך אַרט נישט די אמתע כראַנאַלאָגיע פון די לידער, מען קען נעמען דאָס בוך לידער ווי אַ ווערק, וואָס איז דורכן דיכטער אויפגעבויט געוואָרן. אין משך פון די צוואַנציק יאָר, וואָס האָבן אונדז אַלעמען אַזוי שטאַרק אַרומ־געקנוילט מיט חורבן, אבילות און אויפריכטונג. אין שאַרגעלס בוך לידער געפינט מען דאָס אַלץ פאַרצייכנט, אי פּערזענלעך, אי שליח־ציבורדיק, ווייל אַ סך לידער זיינע זענען מוציא דאָס געוויין און די פרייד פון יידן פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס קענען שאַרגעלס לידער לייענען און זאָגן און געפינען אין זיי די טרייסט פון אויסדרוק.

איינע פון די גרעסטע מעלות פון בוך איז טאַקע, וואָס מ'קען טייל שאַרגעלס לידער לייענען און צוריקקומען צו זיי און ווידער דערשפירן אין זיי דעם טעם פון ווערטער, וואָס זאָגן זיך זינגענדיק און וואָס מיינען עפעס זאַגעוודיק. מען האָט נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט דעפינירט וואָס עס מיינט אַזוינס אַקוראַט פשטות אין ליד און וויפל באַוווּסטזיניקע קינסטלערישקייט איז אפשר נאָר אַ מוז פאַר אַ ליד, אויב די באַוווּסטזיניקע קינסטלערישקייט לאָזט פון זיך מאַכן די מאַגישע פשטות, וואָס ווערט נישט פאַרפּראַסטעוועט.

מיר ווייסן נאך אלץ נישט דעם טוד פון ליד. מיר ווייסן אפילו נישט אזעלכע טעאָרעטישע קלייניקייטן, צי אינהאַלט מעג דאָמינירן דאָס ליד, אָדער טיף אַרײַנזינגען אין ליד, אַז עס זאָל ערשט אַרױסזינגען; צי איז גלייכער צו שאַפֿן אַ באַלאַנס צווישן אינהאַלט און וואָרט, אָדער דאָרף דער אינהאַלט אַזוי אויס־גענוצט ווערן, אַז ער זאָל בלויז געבן קאָליר צום ליד און די האַרטע שאַלעכץ פֿון אינהאַלט זאָל אַוועקגעוואָרפֿן ווערן. אַזוי ווי מיר ווייסן נישט, אַזוי זאָל עס אונדז נישט שאַטן. יעדער באַזונדערער און עכטער פּאָעט דעפינירט זיך אַליין, און וואָס מער ער שאַפט נייע דערשטוינענדיקע ווונדער, ווען ער איז עובר אויף אַלע כלומרשטע טעאָריעס וועגן ליד, אַלץ מער באַרייכערט ער די מיסטעריע פֿון ליד־שאַפֿונג.

דערפֿאַר ווען איך זאָג פּשטות, וויל איך אַז מען זאָל עס אויך פֿאַרשטיין, ווי אַ קינסטלערישע דעראַבערונג און נישט ווי אַ לייכטער נאַכזאָג. אַ צאָל לידער אין בוך — „פֿון וויי און גלויבן“ פֿאַרמאָגן די ראַפֿינירטע פּשטות, וואָס איז נישט געקומען ווי אַ לייכט פֿאַרדינסטל. אָבער נישט דאָס איז די גרעסטע מעלה פֿון בוך. דאָס בוך האָט צוויי גרויסע מעלות און זיי זענען: דער פּיך־געוועבט־און־געשטרײקטער ייִדיש — נאַכאַלעמען שאַרגעל איז שוין עטלעכע און דרייסיק יאָר אין מדינת ישׂראל און זיין ייִדיש שפּיגלט מיט קינסטלע־רישער רייכקייט — און די מעלה פֿון נאַטירלעכער אַרץ־ישׂראלדיקייט. ס'איז כּדאַי זיך אָפּצושטעלן אַביסל לענגער אויף די דאָזיקע צוויי מעלות, וואָס קור מען אויך צום אויסדרוק אין די לידער פֿון געציילטע אַנדערע ייִדיש־שרייבן־דיקע פּאָעטן אין ישׂראל, אָבער יעדער מאָל ווען די דאָזיקע מעלות גיבן אונדז אַ לייכט אין פנים אַרײַן, מוזן מיר אויסדריקן אונדזער פֿאַרווונדערונג. דאָס לשון פֿון די לידער האָט גאַרנישט צו טאָן מיט די גענעבעכטע קלאַג־רייד וועגן מצב פֿון ייִדיש אין דער גאַרער וועלט. כּ׳ווייס נישט, דעם אמת געזאָגט, וואָס איז פּאַנטאַזיע און וואָס איז די וואָר, אויב לידער שרייבן איז פּאַנטאַ־זיע־ייִדיש און דער מצב פֿון ייִדיש איז די וואָר, איז די פּאַנטאַזיע אַ סך לע־בעדיקער און אמתדיקער פֿון דער וואָר, נישט נאָר לעבעדיקער נאָר זי מאַכט זיך לחלוטין נישט וויסנדיק, וואָס די וואָר פֿאַרברעכט די הענט. אָבער דאָס אַליין, די דאָזיקע מאַדנע דערשיינונג ברענגט אונדז אפּשר אויפן געדאַנק, אַז דער פּראַקטיצירער פֿון ייִדיש אין ליד אָדער אין דער דערציילונג, איז ערשט די וואָר, און ווייִאון־קלאַג איז די אומפּרוכטבאַרע טעאָרעטיזירונג, וואָס האָט נישט קיין שום שליטה אויף דער לעבעדיקער עקזיסטענץ פֿון ייִדיש. ווי אַנדערש וואַלט מען געקענט זיצן אין ישׂראל און שרייבן אַזאַ ייִדיש, אַן שום קאַמפלעקסן, אַן שום אַפּאָלאָגיעס, אַן הענט־ברעכעניש, און דער עיקר, ווי מען וואַלט נישט געווסט און נישט געהערט צען מאָל אַ טאַג, אַז

יִיִדִישׁ איז שוין פֿאַרמשפֿט. אַז מען לייענט י. צ. שאַרגעלס לידער, האָט מען קודם־כל הנאה פֿון דער לעבעדיקייט פֿון זיין ייִדיש, פֿון דער פֿולער זעטי־קייט, פֿון דער געקייטלטיקייט מיט דורות און פֿון דעם געפֿיל, אַז ייִדיש שטייט נישט אויף אַן אָרט, נאָר שאַפֿט זיך אַלע טאָג אין דער וואָך.

די צווייטע מעלה, איז די ארץ־ישׂראל לאַנדשאַפֿט, די פעסטע דאָזיקייט, די ליבשאַפֿט צו אַלץ וואָס וואַקסט און בלייבט; און אויך דאָ איז צו באַוונדן דערן די נאַטירלעכקייט פֿון זאָגן דאָס אַלץ — אויף ייִדיש. די שירה צום לעבעדיקן באַזיץ איז נישט נוסח־פֿאַטריאַטיזם, נאָר נוסח ליד, וואָס שרייט נישט אַריבער די רייד, די שורות טראָגן נישט קיין שווערע שטיוול, נאָר זיי לייגן זיך אויפֿן גומען און זענען גוט צום אויער.

ווי געזאָגט, זענען דאָס מעלות פֿון אַ צאָל ייִדישע פֿאַעטן אין מדינת ישׂראל, אָבער תמיד ווען מען באַגעגנט די דאָזיקע מעלות, גלוסט זיך מאַכן אַ ברכה.

מיט פֿאַנען פֿון שוואַרצע געוואַנדן,
מיט שאַרבן און נאַקעטן ביין.
איבער בערג און אין טאָלן זיי לאַנדן,
זיי ציען לאַנד־אויס און לאַנד־אין.
פֿון אַלע פֿיר זייטן זיי קומען,
פֿאַרדאַרבער אויף טויאיקן פעלד,
דער הימל אין שריפות פֿאַרנומען
לאַזט זיך גידעריקער אַראָפֿ צו דער וועלט.
די נאַכט אין זילבערן געלייטער,
פֿיבערט ביי מיין טיר און זי ציטערט —
פֿון אַלע פֿיר זייטן — רייטער,
קומען־אַן מיט אַ ווילדן געוויטער.

איך רעד דאָ איצטער נישט פֿון אינהאַלט פֿון ציטירטן ליד, וואָס גע־פינט זיך אין דער ערשטער אָפֿטיילונג, וואָס הייסט „ווינטיקער אָנזאָג“ און וואָס זאָגט אַן די היטלעריקאַטאָסטראַפֿע, נאָר ס'רעדט זיך פֿון געזאָנגיקן ייִדיש, פֿון אַזאַ אַלט וואָרט ווי „פֿאַרדאַרבער“ און אַזאַ באַנייט וואָרט ווי „געלייטער“; דאָס אַלץ איז אין דער טראַדיציע פֿון ייִדיש איבער דער גאַנצער וועלט בכל אתר ואתר, און ווען מען זעט אַז אויך פֿון ארץ־ישׂראל קומט אַזאַ ייִדיש (כ'זאָג ארץ־ישׂראל, ווייל כ'וויל זיין היסטאָריש־פינקטלעך מחמת דאָס ליד איז געצייכנט — 1940) פֿרייט מען זיך להכעיס אַלע פֿאַראויס־זאָגן.

י ע ק ב ג ל א ט ש ט י י ן

די צווייטע מעלה פון לאַנדשאַפט און פּאַנאָראַמישער דאַיקייט געפינט מען אין גאַר אַ סך שאַרגעלס לידער.

אַ בוים מיט ציטריגען,
אַ בוים מיט מאַראַנצן
און ביימער פון ליד פון די לידער.
שלום דיר, דאַרף,
אַ גוט מאַרגן אייך, פּלאַנצן,
שלום אייך, דאַרפישע ברידער.

אַט דער שלום צו די „דאַרפישע ברידער“ וויברירט אין צענדליקער לידער און מען נעמט זיי אָן ווי גוטע געשמאַקע גרוסק, וואָס טראָגן אין זיך דעם אַראַמאַט פון אויסגעבענקטקייט און פון שטילער ליבשאַפט אַפילו צו פאַראַבלטע געסלעך:

קוואַרטאַלן אין באַלאַגערונג פאַרקלעמטע,
ווי איר כּיבין דאָ איינגעהילט אין גרוי,
געסלעך פאַראַבלטע, פאַרשעמטע,
כיוועל נאָך זען אייך אין אויפקום, אינעם בוי.

דאָס וואָרט „פאַרקלעמטע“ גראַמט זיך מיט „פאַרשעמטע“, אַבער מיטן גראַם איז אין „באַלאַגערונג פאַרקלעמטע“ דאָס פינקטלעכסטע וואָרט. יעקב צבי שאַרגעלס ליד פאַרמאַגט אין זיך נישט נאָר די פּרוכט פון שעפּערישן יידיש, נאָר פון אַ מיטגענומענעם, אַ געדענקטן, אַ חומשידיק פאַר טייטשטן. אַט די לידער זיינע, וווּ דער אינהאַלט איז אַ קוים אַנגעאַנטער און ווען זיי זאָגן זיך געשמאַק מיטן אַלטן טראַפּ, מאַכן אַ טיפּערן איינדרוק, ווי די לידער וואָס אין זיי האָט ער אַריינגעגאַסן אַ לכתחילהדיק פאַרגליווער טע טעמע.

די שעה איז אַ נאַכטיקע, ער קומט אין איר אָן.
די לופט איז שאַרף און איז בלאַ,
ער גייט־אויף מיט די פעלדזן צו דער הויך,
פון לאַגעלן מיט טרערן ער בויט־אויף אַ טראַן
פאַר דעם יונגן ניי־געבוירענעם כּוה.
דער הימל אָן אומענדלעך ווייטער,
די בערג הייכן־איבער איינס דעם צווייטן.
איז דאָ שוין דער וועג צו דער גבורה?
שטייגט שטאַפל נאָך שטאַפל אויף דער לייטער
צו גרייכן דאָס ליכט פון דער בשורה.
זיין יונגשאַפט ברעכט דורך, רייסט־אויף דאָס געשטיין.
דער מאַמעס ברכה באַלייט אים.
און דאָס האַרץ גייט איבער, זידט־אויף אינעם ווילן.

א, באַשיץ אים און באַשירעם זיין געביין.
 ער זאל גרייכן דעם ציל פון די צילן.
 סקאַלעס לויפן אָפּ, ווי די ווידערס,
 עס מאַכן אַ וואַרע דער קיזל און דער מירמל:
 נעם אונדז איין דור פון באַפרייער.
 זיין האַמער זינגט דאָ אויס אַלע לידער
 אויפגעאַנגענע אין סנהיִקן פייער.
 און פון ווייטנס וועקט זיך ירושלים.
 בלויז הייכן שטרעקן אויס אים די אַרעמס.
 מאַרגן־ליכט רייט אַריין אינעם וועג.
 די זון פלאַמט־אויף, ווערט אַ בעכער פול לחיים.
 ער גייט אַנטקעגן אויפגעהעלטע טעג.

כ'האָב בכיוון געבראַכט דאָס גאַנצע ליד — „באַרג אַרויף“, ווייל ס'פאַר־
 מאַגט אַלע מעלות, וואָס כ'האָב פּרִיער דערמאָנט און מ'דאַרף זיי לאַנג נישט
 זוכן. דער חומש־יִדיש פון „די בערג הייכן־איבער איינס דעם צווייטן“. די
 „פאַרגרייזונג“ פון איינס דעם צווייטן דאָס איז אַלץ מחיהדיקער פּוילישער
 יִדיש, ווי מחיהדיק ס'איז „דער מאַמעס ברכה באַ לייט אים“. דער
 אינהאַלט איז דאָ איינגעטויליעט אין וואַרט און אין בילד און פאַרגראַבן אין
 „געשטיין“ און אין „קיזל“. און ווען די זון פלאַמט אויף — אַ בעכער פול
 לחיים“, דערשפּירן מיר פיזיש דעם אויפוועק פון ירושלים.
 גוטע לידער געפינט מען אויך אין דער לעצטער אָפּטיילונג פון פּער־
 זענלעכע לידער.

איך בענטש דיין ווילן וואָס וואַקסט אַריין אין ליד
 און עפן מיט דער בענטשונג יעדן ריגל, יעדן שלאָס.
 אַלץ ווערט פאַר מיר אָפּן, אויך דאָס ערשטע אות.
 וואָס האָט ביי אונדזער שוועל בלומיק זיך צעבליט.

כ'האָב דערמאָנט, אַז י. צ. שאַרגעל איז געווען פון די ערשטע עקשנים־
 בויערס פון יִדישן ליד אין ארץ־ישׂראל, כ'האָב נישט דערמאָנט, מיט וויפל
 „וויי און גלויבן“ דאָס איז דעמאָלט געווען פאַרבונדן. דאָס איז שוין געשיכ־
 טע און געשיכטע קען האָבן אירע אייגענע מיסטישע דרכים. אפשר איז די
 עקשנות געווען אַ דירעקטער פּועל־יוצא פון דעם קאַמף און שווערן אַנטקעגן־
 שטעל. דער רעזולטאַט פון דעם ריזיקן קאַמף איז אַ פּרוכטיקער. דער העב־
 רעִיש צד האָט געוונען גוטע „העברעיִשע“ לידער — אויף יִדיש, און דער
 יִדיש צד האָט דערפון געוונען עטלעכע גוטע פּאַעטן, וואָס זענען אַ באַשיי־
 נונג פאַרן לאַנד און אַ צוגאַב צו איר קולטור. יעקב צבי שאַרגעלס נאַמען
 פאַרדינט אָפט געצייילט צו ווערן צווישן דעם יִדיש אָנשפּאַר אין מדינת
 ישׂראל.

ר ב ק ה ב א ס מ א ן

רבקה באַסמאַן, פון דער „יונג ישראל“-גרופע, האָט נישט לאַנג צוריק אַרויסגעגעבן איר ערשט בוך לידער, וואָס גיט אַ געלעגנהייט צוצוקומען אַביסל נענטער צום לירישן געמיט פון דער דיכטערין. אירע לידער האָבן גע- צויגן אויפמערקזאַמקייט ווען מ'האַט זיי געלייענט באַזונדער און אין קלע- נערע סעריעס אין „די גאַלדענע קייט“. דאָס בוך הייסט — „טויבן ביים ברונעם“ און ס'איז דערשינען אין פאַרלאַג „י. ל. פּרץ“ אין תל-אביב, וואָס האָט שוין ביז איצט אַרויסגעגעבן אַ צוויי טוצן ייִדישע און העברעיִשע ביי- כער.

„טויבן ביים ברונעם“ מעג קלינגען אַלט-פּאָעטיש, אָבער ביי רבקה באַס- מאַן קומען די טויבן צום ברונעם זייער רעאַליסטיש, און די דיכטערין דאַרף ערשט דערפון אַרויסשלאַגן טאַג-טעגלעכע פּאָעטישע חיונה. זי זינגט פון פעלדער, זאַנגען, שניט, שעפּסן, ציגעלעך, פון אויפגייענדיק ברויט, און זי פאַרסודעט אַלץ וואָס זי זעט. רבקה באַסמאַן האָט דעם סוד ליבער פון וואָרט, און נישט נאָר זאָגט זי עס זייער אַפט אַליין, ווי אין ליד —

קינדער, מיינע קינדער,
איך בין פול מיט סוד.
אויף די שטילע וועגן
זע איך אומגיין גאָט —

נאָר זי איז בכלל אַ פאַרסודעטע אין זיך און זי האָט ליב אַלע פּאָעטישע דע- קאַראַציעס וואָס כאַפּן אויף דעם סוד און פאַרוויגן אים.

אין דעם ליד „קינדער, מיינע קינדער“, פון די סאַמע ערשטע לידער אין בוך, דערשפירט מען גלייך, אַז רבקה באַסמאַן לעבט אין אַן אייגענער טרויער-וועלט. זי מאַנט ביים פעלד-גאַט, דעם גאָט פון שפע, אַ רעכנשאַפט — אויף אַ שטילן נישט אַריבערגעשריגענעם אופן. דער געזעענער גאָט פאַר- שטעלט זיך. ער טראַגט אויף די אַקסלען —

פרישע פעלדער ברויט
און זיין באַרד צעוואַקסן
זוניק רויט.

אבער זי דערקענט אים און זי לאזט ווייסע ציגעלעך אים שטעלן אַ גאַנץ
האַרבע קשיה:

זאָג, ביסטו דער זעלבער
אין אַ ביסן ברויט,
און ביי שוואַרצע שייטערס
דער פון קינדערס טויט?

ס'איז אַ ביטערע פּראַגע, דער ענגלישער דיכטער וויליאַם בלעיק האָט
אַמאָל געשטעלט די קשיה אַביסל אַנדערש; ער האָט געוואָלט וויסן, צי די
זעלביקע האַנט, וואָס האָט געפרעמט און אויסגעקנאַטן דאָס לעמעלע האָט
אויך באַשאַפן דעם טיגער, „וואָס ברענט ליכטיק אין דעם וואַלד פון דער
נאַכט“. רבקה באַסמאַנס קשיה איז אַ דירעקטערע. זי וויל וויסן צי דער ברויט-
גאַט איז אויך דער טויט-גאַט, נישט נאָר פון שטילע, דערגאַנגענע טויטן,
נאָר אויך פון אַכוריותדיקע קינדער-מאַרדן.

אַט די קשיה וואָס די דיכטערין לאָזט פּרעגן די ציגן איז, אגב, פון די
זעלטן-קלאַרסטע פּראַגעס אין בוך. אַפּטער זענען די ווערטער איינגעסודעט
און אַרומגעוויגט און די קלאַרקייט ווערט פאַרבלאַסט, נישט אַזוי פאַרבלאַסט,
ווי אַרומגעוואַלקנט מיט געזונגענע און איבערגעזונגענע שורות. די דיכטער-
רין דרייט זיך אַרויס פון באַווייזן איר פנים און לאָזן הערן איר קול. זי האָט
אַ נייגונג צו פאַרקיןדערשן אירע לידער און זיי געבן וויגעלעך, ציגעלעך,
פאַוועס און שעפעלעך, כדי זי זאָל נישט דאַרפן זאָגן קלאַר, וואָס איר טוט
וויי אַדער אַפילו וואָס איר פריידיקט. אפשר איז גערעכט רבקה באַסמאַן,
אַז נאָך אַזויפיל חורבן-לידער דאַרף מען בלויז אַנווינקען טרויער מיט דער
פשטות פון פאַלקס-ליד —

קומט צו גיין דאָס פאַסטוכל
מיט שעפעלעך פאַרברענטע,
קומט דאָס ווייסע ציגעלע
פון וויגעלעך פאַרשעמטע.

אין רבקה באַסמאַנס לידער חזרט זיך איבער אַ סך מאל דאָס וואָרט
„טרוים“, ווייל אויך טרוים העלפט פאַרסודען דאָס וואָרט. אַבער ווען איר
געלינגט אויף אַן אמת צו דערגרייכן די גאַנצקייט פון אַ ליה, מיט אייגן-גע-
זענענע בילדער, פאַרמאָגן אירע שורות אי נאָכקלאַנג, אי נאָכדענק. דאָס ליד
„אין בלי“ איז אַ ליד, וואָס מען מוז לייענען עטלעכע מאל און מען קען זיך
נישט באַפרייען פון איינדרוק און פון דער געשאַפענער טרויעריקער שיינ-
קייט. די דיכטערין זאָגט ערגעץ אַנדערש, אַז טרויער איז טויט און דערמיט
איז אפשר געמיינט אונדזער ירושהדיקער טרויער, נאָך חורבן-ליד, אַבער אין

דעם ליד „אין בלי“ וואקסט דער טרויער אריין אין זעטיקער ערד מיט וואַרצ-
 לען און ווערט אַ לעבעדיקער ניגון. אפילו די מוזיק פון ליד ווערט אַן אומ-
 רוֹיִקע און די בילדער זענען פרישע, כמעט אין יעדער שורה, נישט קיין פאַר-
 גלייך-בילדער, וואָס מען דאַרף ערשט איבערזעצן אויף פּאַעזיע, נאָר דירעקט-
 געזעענע, ווי די שורות —

ווען זון דעמפט פון גלידער אַרויס
 דעם וואַרעם פון גרינלעכע טעג.

ס'לוינט זיך בפירוש צו געבן דאָס גאַנצע ליד, ווייל ס'איז אַ מוסטער-
 ליד, אי פאַר דער דיכטעריין, אין אין דער ייִדישער פּאַעזיע. ווען אַזאַ ליד
 קומט צו גאַסט, איז עס אַ געשאַנק.

איך ווייס נישט דעם יאַרטאָג נאָך דיר,
 דעם טאָג פון דער ווייט,
 פון גיט-הי —
 זוך איך אַ סימן צו דיר
 אין פעלדער, אין בלי;
 אין שפּראַכן אין ערשטע, אַט די
 וואָס זינגען מיט רעגן און ברויט,
 ווען זון דעמפט פון גלידער אַרויס
 דעם וואַרעם פון גרינלעכע טעג
 און ס'גייט אויף דאָס ברויט פּאַזע וועג.
 די פּערד מן הסתם פילן אויך
 אין לופטן דעם בלי
 און ציען דעם האַלדו צו דער הייך
 באַפּרייט ווי צום פלי.
 אַ רוֹיִקייט לייכט פון דער ערד
 דורך דינעם וואַרצל-געזאַנג.
 וווּ האָב איך דעם ניגון געהערט —
 אין אויגן ביי דיר, צי אין זאַנג?
 פּלוצים אַנטפלעקט זיך פאַר מיר
 דיין ווייטער טאָג פון גיט-הי,
 וואָס זייט זיך אין וואַרצלען אַריין
 און בעט זיך צום בלי.

דאָס איז אַן אייביק ליד, ווייל אַלץ אין ליד איז פריש און אייגן און,
 צו ריידן מיטן לשון פון דער דיכטעריין — אַלץ איז „אַרויסגעדעמפט פון די
 גלידער אַרויס“. אפילו די פּערד זענען נישט קיין דעקאַראַציע, נאָר אויך זיי
 זענען גראַציעז, ווי די באַזונדערע שורות און די העלדזער רייסן זיך צו די

הייכן, ווי צום פלי. סיי-ווי זענען די שורות פליענדיקע און יעדער געזונגען ווארט איז אויך געזאגט אויף אן אייגענעם אופן.
 כ'האב זיך אָפּגעשטעלט לענגער אויף דעם ליד, ווייל ווען מען לייענט אַזאַ ליד גלוסט זיך אָפּ צו מאַנען, צו פרעגן, אָפּפרעגן אָדער געבן עצות, ווייל אויב רבקה באַסמאַן פאַרמאָגט אַזעלכע שורות אין זיך, מעג מען וואַרטן געדולדיק אויף די ספּעציעלע „גרינלעכע טעג“, ווען איר געלינגט אַרויסצוֹ-זינגען פּון די אייגענע גלידער. רבקה באַסמאַן בלאַנדזשעט און בראַדיעט דורך די וועגן פּון אַ גרייטער פּאַלקסטימלעכקייט, אָבער אַט גיט זי זיך אַ זאַג —

איך פאַרליר מיין געזיין
 ווי אַ הילצערנער גאַט.

זי האָט עפּעס אייגענע חשבונות מיט אַן אייגענעם גאַט און ס'נעמט איר לענגער זיך צו דערגראַבן צו אַן אייגן וואַרט. ס'פאַרדריסט אַ סך מאַל וואָס זי פרימיטיוויזירט אירע לידער. אונדזער צייט פאַרטראַגט שוין מער נישט אַזעלכע שורות ווי —

מיין אומעט, אויף איינזאַמע וועגן,
 אין ווייטעניש וואַגלט אַליין.

דער אומעט וואָס גייט אַליין אויף איינזאַמע וועגן איז אַן אַלט-באַקאַנ-טער פּאַעטישער וואַגלער און ס'ווילט זיך אים אַפילו נישט אָפּגעבן קיין שלום, ווען מען באַגעגנט אים, אָבער טאַקע אין זעלביקן ליד — „זילבערנער עיגול“, דערזינגט זיך די דיכטערין צו אַזעלכע שורות —

איך ציטער אַריין אין מיין אַטעם
 אַ תפילה צום הוילן געביין,
 איך זאָל צווישן חלום און שאַטן
 צום אייגענעם פנים דערגיין.

אָדער אין אַן אַנדער ליד צום „שניי“, שלאָגט זי פון קאַלטן שניי אַרויס וואַרעמע דערמאָנונגען און אַפילו אַן אַריגינעלן קנייטש פון וואַרט —

אַ וואַרעמקייט האָט מיך באַאַטעמט
 ווען כ'האב זיך געבויגן צו דיר,
 נאָר האַסט זיך געאיילט, און פאַרשאַטן
 דאָס בינטעלע רויזן אין דיר.

צווישן „חלום און שאַטן“ זוכט רבקה באַסמאַן צו דערגיין צום אייגענ-נעם פנים און דער לייענער פון איר ליד בייגט זיך אַן און קומט אַלץ נענ-טער, כדי צו הערן איר וואַרט און צו דערזען איר פנים. אַ סך מאַל איז איר

חלום און שאַטן אַ צורלייכטער שפּיל, אָבער ווייזט אויס אַז די דיכטערין נייטיקט זיך אין דער אַרומרינגלונג פון אַ סך גרייטע, אַלטע בילדער, כדי צו דערגיין צו אייגענער קלאַרקייט. די גרייטקייטן זענען „בינטעלעך אומעט“, אָבער פון זיי לערנט זי תמיד עפעס, אַמאָל טאַקע אין זעלביקן ליד, ווי אין „היינט אין זוניקן טאַג“, ווען רבקה באַסמאַן זעט ווי אירע בינטעלעך אר-מעט „שטעלן זיך אויס ווי גאַרבן אין פעלד“; אַמאָל דאַרף זי שרייבן אַ סך לייכט-וואַגיקע לידער, ביז זי דערזינגט זיך צו אַריגינעלע שורות אין אַן אַנ-דער ליד און איר געלינגט — „ווידער אויפוועקן קוואַלן אין אַלעמענס אויגן“. דאָס אומגעריכטע בילד אין וואָרט קומט ביי איר ווי אַ בליץ און ווי אַ באַלויז פאַר אַ סך איבערגעזאַנג. דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר רבקה באַס-מאַנס לידער. מען מעג געטרויען דער דיכטערין, אַז ערגעצווו אינמיטן וועג, ווען ס'דאַכט זיך שוין, אַז מען הערט די קוליקולות פון אַנאַנים-קאַלעקטי-ווער און אַפּגעטראַגענער פּאַעטישקייט, וועט זי פּלוצים אונדז אַרויספירן און דערפירן —

אַ באַלאַדענע מיט לאַגלען
אַזש צום ווינשטאַק פון תּניך.

דאָס ערשטע לידער-בוך פון רבקה באַסמאַן מעג אויפגענומען ווערן ווי אַ בוך פון גרויסן צוואַג. זי האָט זיך נאָך נישט אויסגעלערנט אַפּצוואַרפן אַ סך שאַלעכץ. ס'פעלט איר די מבינות אויף זיך אליין. ווען זי וועט דער-שפירן איר אייגענע קלאַרקייט און זי וועט בכלל זיך דערריידן צום געזאַגטן וואָרט, וועט זי אויס דרך-אַרץ צום אייגענעם ליד פטור ווערן פון ווילד-שו-רות און לייכטע גראַמען. די 34-יאַריקע דיכטערין לאַזט אַ צווייגל זיך אויס-טענהן און איר זאָגן, אַז „די וואַרצלען זייגן“

אָבער ביז וואַנען דו וועסט דערזען עס —
מוז איך נאָך שווייגן.

אַ סך לידער אין „טויבן ביים ברונעם“ ווייזן, אַז רבקה באַסמאַן הייבט שוין אַט אַן ריידן, און מיט אַ סך האַפענונג וואַרטן מיר אויף די רייד, ווען זיי וועלן זיך אַרויסקנוילן פון פאַרסודעטער און פאַרוונגענער פּאַעטיזאַציע.

א ליד צום געדענקען

דאָס ליד וואָס איך האָב געלייענט, ביי דער יזכור־דעמאָנסטראַציע וואָס דער ייִדישער „פען־קלוב“ האָט אַראָנזשירט, צו ערן דעם אַנדענק פֿון די אויס־געמאַרדעטע ייִדישע שרייבערס און אויסצושריייען קעגן די פאַרטיליקערס, באַטראַכט איך פֿאַר אַ גרויס געווינס. דער דיכטער דוד האַפּשטיין האָט עס געשריבן אין 1930 (ס'איז איבערגעדרוקט געוואָרן אין „זאַמליכער“ נומער אַכט, אונטער דער רעדאַקציע פֿון י. אַפּאַטאַשו און ה. לייזיק). ס'איז דאָס פּערטע ליד פֿון אַ סעריע „מיין גאַב“. דער דיכטער טענהט זיך אויס מיט זיין פּאַעטישן גאַב, מיט זיין טאַלאַנט, און ער ראַנגלט זיך און שטיקט זיך מיט ווערטער. ער ווייס נישט ווי אויסצודריקן זיין מורא און אומזיכערקייט. ס'איז שוין דריי יאָר נאָכדעם ווי סטאַלין האָט אַריינגעקראָגן די אייזערנע מאַכט, אַ יאָר נאָכדעם ווי טראַצקי איז אַרויסגעטריבן געוואָרן, און איז אַוועק אין גלות. סטאַלין זיצט שוין פּעסט אין זאַטל. האַפּשטיין איז געווען דער ייִדישסטער פּאַעט פֿון אַלע סאָוועטישע דיכטערס. זיינע ערשטע טרטי זענען געווען העברעיִשע לידער. ער האָט געמוזט אַנטלויפֿן פֿון סאָוועטרוסלאַנד, אין יענע צייטן ווען מ'האַט נאָך געקענט אַנטלויפֿן, ווייל ער האָט אונטער־געשריבן אַ פּראַטעסט קעגן דער אונטערדריקונג פֿון העברעיִש אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד. ער איז דעמאָלט אַוועק קיין ארץ ישראל, אָבער ס'האַט אים צום אומגליק געצויגן צו זיין רוסישער היים. אפשר האָט מען אים נישט גענוג אַנגעוואַרעמט און מקרב געווען. אָבער ווען מען האָט אים רעהאַביליטירט אין סאָוועטרוסלאַנד — דעמאָלט האָט מען נאָך רעהאַביליטירט לעבעדיקע מענטשן — איז ער צוריקגעפּאַרן.

האַפּשטיין איז געווען אַ הויך־אינטעליגענטער מענטש. ער האָט זיך ערנסט פּאַרנומען מיט זיין פּאַעטישער לאַבאָראַטאָריע, און אין 1928 האָט ער פּאַרעפּנטלעכט אַ בוך „ליטעראַטור־קענטעניש“, וועגן די „כללים“ פֿון „פּראָזאָדיע“, אָדער פּאַעטישער מלאכה און טעאָריע.

אין זיינע לידער „מיין צוגאַב“ אַנאַליזירט ער שוין דעם ביטערן גע־ראַנגל צווישן דעם וואָרט וואָס ער מעג זאָגן, און דעם פּאַרבאַטענעם וואָרט; צווישן די ספּקות און שרעקן וואָס נאָגן אים. מיר זוכן שפּורן פֿון מאַראַנענ־טום אין אַ סך סאָוועטיש־ייִדישע לידער, און מען געפינט זיי נישט צופּיל, אָבער אין דעם ליד, וואָס איך ברענג דאָ ווייטער ווי אַ דאָקומענט — אינ־

גאַנצן, קומט דער ביטערער מצב פון דעם נישט-הוראַ-סטאַלין-שרייענדיקן פּאָעט, צום שטאַרקסטן און קלאַרסטן אויסדרוק. אין דעם ליד הערט מען דאָס געווייזן אויף דער אינזלאַציע פון דעם סאָוועטישן יידישן פּאָעט, דאָס אַפֿ־רייסן זיך פון דער וועלט, פון ברידער־יידן און ברידער־פּאָעטן. ער קלאַגט, אַז ער איז „דאָך מיט זיי געוואַקסן“, און „אין איין געביין געבונדן“. ס'הערן זיך אין דעם ליד די טויט־קוילן פון סטאַלינס גערעכטיקייט. דער פּאָעט האַפֿ־שטיין זעט „די בייזע שעה“, וואָס „גליווערט די גלידער“. ס'שטיקט אים, זאָגט האַפּשטיין קלאַר און בפירוש „יענעמס שטריק“. און צום סוף קומט די פּאָטאַלע פּראָגע: „מאַרגן? ווער?“

סטאַלינס ענטפּער איז געקומען, מיט אַ צוועלף־דרייצן יאָר שפּעטער, און דער ענטפּער איז געווען — אַלע, די גאַנצע סאָוועטישע יידישע ליטע־ראַטור!

אַט איז דאָס ליד וואָס וועט בלייבן ווי אַ קלאַרער באַווייז, פון דעם קלעם, וואָס אין אים האָבן זיך גענומען ווערגן און שטיקן ערלעכע סאָוועטישע יידישע שרייבערס, אַזוי גיך ווי סטאַלין האָט זיך באַפעסטיקט און גענומען אַפּרייניקן זיינע חברים:

איך בין מיט זיי געוואַקסן,
 געלעבט מיט זיי
 אין וויי, אין האַס,
 אין גרויסע פּריידן...
 זאָל זיין פּאַרשיידענע —
 דאָך יעדער,
 דאָך ביידע,
 און איך, ווי זיי —
 רעדער
 אויף איינער
 אַ גרויסער אַקס,
 געהעפט, געטריבן
 דורך איינעם אַ מעכטיקן
 אַ ברייטן פּאַס,
 אין איין געביין
 געבונדן
 מיט האַרט געשניצטע
 ציין...
 און איצט
 בין איך
 אין לעבן
 אַליין
 געבליבן...

אין תוך גענומען

עס ברענט דער לאַמפּ.
דאָרט הינטער טיר און טויער
די שטאַט אין טומל הויערט.
סאיז צופיל שטיל געוואָרן
אין מיין ווינקל,
אַ שאַטן־דאָרן
וואַקסט דאָרט אין דער טונקל.
אַט איז זי דאָ,
די בייזע שעה.
אַט איז זי ווידער,
און בינדט
און גליווערט מיר די גלידער...
מיך וואַרגט,
מיך שטיקט,
אַ יענעמט שטריק...
איך ווער אין גליווער ווי דערוואַרגן,
נאָר אַט אַ שטים
און סעקבערן צוויי ווערטער:
דער... נעכטן...
רויך...
דאַמף...
אַ קויל;
מיך וואַרפט
אין גרויל
אין לעצטן קראַמף.
און ווידער שטיל...
אויף דער טויטער וואַנט דער בלייכער
פון די שאַטנס אין די ווינקלען
פונעם גאַנצן טונקל,
וואָס געווען איז דאָ פאַרבאָרגן,
וואַקסט אַ צייכן,
וואַקסט אַ פראַגע,
און צו מיר זיך קערט:
מאָרגן?
ווער?

.1956

„ידישע שרייבער אין סאָוועטרוסלאַנד“

א.

ווער זענען אַזעלכע שרייבערס ווי כ. וויינערמאַן, חנה לעווין, מ. אַל-בערטאַן, מ. שטורמאַן, א. וועלעדניצקי, אַבטשוק, אברהם קאַהאַן? דאָס זענען שוין פאַקטיש אַפגעמעקטע נעמען, וואָס ווערן צוריק אויפגעריכט און קריגן טיילווייז אַ תיקון, יעדער לויט זיינע פאַרדינסטן, לויט דער מאָס ערלעכקייט, וואָס האָט זיך פון צייט צו צייט דורכגעראַנגלט דעם פּאָליטישן קלעם — אין דעם בוך „ידישע שרייבער אין סאָוועטרוסלאַנד“ פון ש. ניגער.

וועגן די פּרײַער־געבראַכטע נעמען זענען פאַראַן אויספירלעכע אַרטיקלען, אָדער קלענערע באַמערקונגען מיט ציטאַטן, אין בוך פון קנאַפע 500 זייטן; און דער ליינער קריגט אַן אומסענטימענטאַלן באַגריף וואָס די יידישע לייט טעראַטור האָט פאַראַייבעריקט פון דעם מין געוואַלד־אַפגעפּרעמדטן שבט — יידישע סאָוועטישע שרייבערס. דאָס איז באַנד איינס פון אַ געפלאַנטער סע־ריע ביכער, וואָס אַ קאָמיטעט ביים אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס האָט זיך אונטערגענומען אַרויסצוגעבן. ס'איז גוט וואָס דאָס ערשטע בוך איז אַ „הייסע“ טעמע, און ס'איז טאַפלט גוט וואָס זי ווערט אַנטוויקלט דורך די אויגן פון אַ קיל־ניכטערן אַפשאַצער, וואָס הגם ער האָט גלייך פון אַנהייב אַן געזען, אַז די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועטנפאַרבאַנד טראַגט די זוימען פון איר אייגענער גייסטיקער פאַרניכטונג, האָט ער אָבער נישט געזוכט קיין פאַ־ליטישע חשבונות, נאָר דעם קינסטלערישן אַפּשאַפּאַר, וואָס קען אַריין אין שיינע פון דער אַלגעמיינער יידישער ליטעראַטור.

דער צונויפּשטעלער און אויסקלייבער פון די געזאַמלטע אַרטיקלען, ה. לייזיק, זאָגט מיט רעכט אַז ש. ניגער האָט נאַכגעפאַלגט די סאָוועטיש־יידי־שע ליטעראַטור סיסטעמאַטיש, פון 1920 אָן. כ'וואַלט נאָך צוגעגעבן, אַז ש. ניגער איז צוגעצויגן געוואָרן צו איר מיט באַזונדערער פּריינדשאַפּט, און אויב ער האָט נישט געמשפּט די שרייבער פּאָליטיש, האָט ער אָבער מער ווי אַ סך אַנדערע גענומען אין באַטראַכט דעם פּסיכאָלאָגישן קלעם, וואָס אין אים האָבן זיך געפונען די סאָוועטיש־יידישע שרייבערס, פון זייער גלאַנץ־פּעריאָד אָן, ווען עס האָט זיך זיי נאָך געדאַכט, אַז זיי זענען איינגעגלידערט געוואָרן אין דער אַלפאַרבאַנדישער ליטעראַטור — ביז דעם מאָמענט ווען

מען האָט זיי אָנגעהויבן וואַרפֿן פֿון די פֿאַטערלענדישע ענציקלאָפּעדיעס, און זיי ווי פֿרעמדע אַנוויקסן מבזה געווען און ליקוידירט. קיינער האָט נישט אַרויסגעוויזן אַזאַ „סיסטעמאַטישן“ נייגער, ווי ש. ניגער, בעת ער האָט געזוכט אַפֿצונעמען גוטע גרוסן פֿון דער ייִדיש־סאַווע־טישער ליטעראַטור; ער האָט אַרויסגעוויזן פֿרייד, ווען ער האָט געמיינט אַז די ייִדישע ליטעראַטור קריגט אויך ביי דער ליטעראַטור אין קייטן, אויב נישט קיין געזונטן ביישטייער, איז כאַטש מעשר, וואָס בלייבט נאָכדעם ווי מען וואַרפט אַוועק דעם אָנשטעל פֿון ברוגז און פֿרעמדקייט, לגבי דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס איז מיט דער צייט געוואָרן נוסח ביי אַלע סאַוועטיש־ייִדישע שרייבערס. ש. ניגער האָט געקענט צייטנווייז באַהאַלטן זיין פֿאַטערלעכע קריטיק, איבער דעם סאַוועטיש־ייִדישן ניי־פֿלאַנץ. אַרויפ־וואַרפֿנדיק באַשיצער־יש זיין קיל מאַנטל אויף דער דאָרטיקער ייִדישער ליטעראַטור, איז אים דאָך געלונגען אַנצוהאַלטן דעם טאָן פֿון דעם גערעכטן שופֿט.

אין וואָס איז ש. ניגערן געגאַנגען? וועגן דעם אַלמאַנאַך „וויספֿ“, אַ זאַמלונג פֿון אוקראַינישע פֿראַלעטאַרישע ייִדישע שרייבערס, וואָס איז דער שינען אין כאַרקאָו אין 1929, שרייבט ש. ניגער מיט גרויס לויב, וועגן דער דיכטער־ין חנה לעווין, אַז „די ייִדישע פֿאַעזיע האָט (איך ווייס נישט אויף ווי לאַנג) גענומען אורלויב ביי איר שטרענגן שפֿח“. ניגער האָט כסדר געזוכט אַט די זעלטענע מאַמענטן פֿון אורלויב. לאַמיר נישט פֿאַרגעסן, אַז דאָס איז נאָך געווען אין יאָר 1929, (דאָס אַרטיקל וועגן דער זאַמלונג האָט ער געשריבן אין 1930). צו יענער צייט האָט ער זיך נאָך געקענט פֿאַרגינען צו זוכן דעם דורכראַנגל פֿון ערלעכער שפּערישקייט.

ער האָט זיך אַפּגעשטעלט אויף דער בייזער סאַוועטישער קריטיק און אַנגעוויזן, אַז זי טוט אירס, זי בייזערט זיך, אַבער די ייִדישע ליטעראַטור טוט איר אַפּ אויף טערקיש. „די קריטיק בייזערט זיך, ווי פֿריער, עס חלומען זיך איר אַלץ „רעכטע“ אַפּנייגן, אַבער דער דיכטער גייט זיין וועג. ער גייט פֿאַמעלעך, ער היט זיך, ער האָט נאָך אַלץ מורא, ער זאָל חלילה נישט געשרוויכלט ווערן און נישט פֿאַרקריכן צו ווי יי ט ר ע כ ט, אַבער ער גייט ט, ער טאַפט דעם וועג אַליין, ער וואַרט נישט מען זאָל אים קומען פֿירן“.

און אין דער זעלביקער לענגערער אַפהאַנדלונג, וועגן דעם זאַמלבוך פֿון די אוקראַיניש־ייִדישע שרייבערס, וווּ מיר געפינען, אַחוץ די שוין פֿריער דער־מאַנטע, לאַנג פֿאַרגעסענע נעמען, אויך אַזעלכע ווי ב. אַליעווסקי, א. שאַפֿפֿראַ, י. קאָטלאַר און דעם ייִנגערן איציק פּעפּער, וועמעס לידער האָבן שוין

אָנגעהויבן „צו שמעקן אַביסל מיט פּראָגראַם און מיט דעקלאַמאַציע“, קומט ניגער צום דעם דאָזיקן אָפטימיסטישן סך־הכל: „די סאָוועטיש־ידישע קריי־טיק שטייט אַלץ מער און מער אָפּ פון דער ליטעראַטור, די קריטיקער זענען פאַרנומען מיט ציטירן לענינען און זוכן חטאים איינע ביי די אַנדערע. זיי זענען פאַרטאָן אין אַן אייביקער פּאָלעמיק וועגן «רעכטע» אָפּנייגן און באַ־מערקן נישט, ווי די ליטעראַטור «נייגט זיך», נישט רעכטס און נישט לינקס, נאָר צו זיך אַליין“.

אַבער די זעלביקע ליטעראַטור האָט לאַנג נישט געקענט ווידערשטיין די חטאים־זוכעניש און פּראָדוצירט איר אייגענעם פּסיכאָלאָגישן זעלבסט־מע־ראַר. וואָלט בלויז דער טעראַר באַשטאַנען פון בייזער קריטיק, וואָלטן שוין די שרייבערס ווי עס איז געקענט דורכקומען מיט איר. אַבער דער טעראַר איז געוואָרן די אַטמאָספּער פון גאַנצן לאַנד, און דער אַזוי גערופענער קריטיקער איז שוין מער נישט געווען בייטיק, ווייל יעדער סאָוועטיש־ידישער שרייבער האָט צוגעלייגט זיין אויער צו דער פּאָליטישער שטימונג און געזוכט צו כאַפּן איר צייטווייליקע טעמפּעראַטור. דער קריטיקער איז שוין בכלל געוואָרן אויס קריטיקער, נאָר אַ פשוטער מסור, וואָס האָט מיט זיין קריטיק אָנגעוואַנקען נישט אַזוי אויף ליטעראַרישע בלאַנדזשענישן, ווי אויף פּאָליטישע פאַרברעכנס. דער יידישער שרייבער האָט שוין מער נישט מורא געהאַט פאַרן קריטיקער, נאָר פאַר אַן אייגענעם אויסגליטש, און איינער פאַרן אַנדערן.

דאָס בוך וועגן סאָוועטיש־ידישע שרייבער איז דערפאַר אַ דאָקומענט פון אַן עקספּעדיציע, אַ זוכעניש צו געפינען די מאַמענטן אין אַ שטיף־ברור־דערלעכער ליטעראַטור, ווען זי האָט זיך אויף אַ מאַמענט באַפרייט און גע־נומען אורלויב ביי איר „שטרענגן שעף“. מיט דער מאַס איז ש. ניגער כסדר צוגעגאַנגען צו דער יידיש־סאָוועטישער ליטעראַטור און צו אירע שרייבערס — פון אַזעלכע ווי בייניש שטיינמאַן, וואָס איז אומגעקומען אין אוקראַינע אין 1919, אין עלטער פון 21 יאָר; אַשר שוואַרצמאַן, וואָס איז ווי אַ רויט־אַרמיער געפאַלן אין שלאַכט אין 1919, אין עלטער פון 30 יאָר — ביז דעם סאַמע לעצטן אַרטיקל אין בוך, וואָס ניגער האָט פאַרעפנטלעכט אין 1951. דאָס אַרטיקל הייסט „זענען געווען צווישן זיי אנוסים“? אין אַט דעם שפּעטן אַרטיקל, ווען אַלע האָבן שוין געוואוסט, אַז די פאַרשטומטע סאָוועטיש־ידי־שע ליטעראַטור, שטייט אונטער דעם גור פון סטאַלינס באַפעל — להשמיד, להרוג ולאבד, אַ דעקערט וואָס איז נאָך גילטיק ביזן היינטיקן טאַג, נישט גע־קוקט אויף אַלע שקרים און ציין־פאַרדרייענישן, זוכט נאָך אַלץ ניגער מיט ליכט דאָס פּיצל קינסטלערישע און מענטשלעכע רייניקייט, וואָס די ליקוויר־דירטע יידישע ליטעראַטור האָט דאָך איבערגעלאָזט בירושה דער גאַנצער

יידישער ליטעראטור. אין לעצטן אַרטיקל איז שוין ניגער דער אונטערציי-
כענער פון אַ סך-הכל. די האַפּענונגען וואָס ער האָט געלייגט אויף דער דאָר-
טיקער ליטעראַטור זענען צערונען און דער פּאַנאַנדערפאַל איז שוין געשטאַ-
נען פּול-אַנטפּלעקט פאַר אַלעמען. דער מאַסן-מאַרד איז שוין געקומען ווי דער
אַנטי-קלימאַקס צו אַ גייסטיקן ראַק, וואָס האָט געפרעסן די סאַוועטיש-יידי-
שע ליטעראַטור פון אינעווייניק.

דאָס בוך וועגן דער סאַוועטיש-יידישער ליטעראַטור פאַרמאַגט אַ סך
מעלות, און איז דער עיקר נוצלעך ווי אַ מאַנומענט נאָך אַ פאַרטיליקטער ליי-
טעראַטור. די פאַרשיידענע אַרטיקלען גיבן אונדז אויך אַ בהדרגהדיק בילד
פון דער אינערלעכער אויפלייזונג, וואָס ש. ניגער האָט מיט גרויס ווייטיק
נאַכגעפאַלגט, דורך אַלע זיינע וואַרענונגען, ווי ער וואַלט נאָך יעדן קינסט-
לערישן שטרויכל אויסגערופּן: ניטע! לאַ זו הדרך! דער לייענער לייענט דאָס
בוך מיט אינטערעס, הגם ער ווייסט לכתחילה דעם טרויעריקן סוף, וואָס
ס'איז געוואָרן פון דער סאַוועטיש-יידישער ליטעראַטור.

פון די סאַמע ערשטע אַרטיקלען אָן, וועגן די פּריער דערמאַנטע שטיינ-
מאַן און שוואַרצמאַן, האָט ש. ניגער אַליין מיט אייגענער נאַטירלעכער ניי-
גער געוואַלט זען, ווי „מען וועט עס מאַכן“, וואָס עס וועט ווערן מיטן עקס-
פּערימענט פון רעוואַלוציאַנערער ליריק. ער רימט די „גוט איינגעהאַלטענע
פּאַטעטישע פייערלעכקייט“ ביי אַשר שוואַרצמאַנען, „זיין רוזקע קאַנצענט-
ריטקייט“. ער פאַרענדיקט די עסיי וועגן שוואַרצמאַנען, אַז ער איז „נישט
געווען דער זינגער פון דער רעוואַלוציע, ער איז געווען איר עכאַ, איר גע-
לייטערטער עכאַ“.

מיט די געלייטערטע עכאַס פון דעם עקספּערימענט האָט ש. ניגער נישט
אויפּגעהערט מיטצוגיין און ער האָט זיי געשאַנקען אַ סך מער באַווונדערנ-
דיקע אויפּמערקזאַמקייט, ווי אַנדערע, מער פאַרדינסטפולע יידישע פּאַטע-
נים אים אַליין, ניגערן, האָט פאַרכאַפט דער עקספּערימענט, דער סכּנהדיקער גע-
ראַנגל צווישן פּאָליטיק און וואַרט, צווישן פּחד און קינסטלערישער באַפּרייזונג,
צווישן דעמאָראַליזאַציע און זיך-לייטערונג. דאָס אַרטיקל וועגן לייב קוויט-
קאָ האָט ניגער געשריבן אַזוי פּרי, ווי אין 1922, אין אים האָט ער פאַראויס-
געזאַגט, אַז ער וועט ווערן „באמת איינער פון די וואָס בויען טרעפּ פאַר דער
מאָדערנער יידישער פּאַעזיע“. דאָס אַרטיקל איז אַגב פון די בעסטע אַפּשאַ-
צונגען אין בוך, ווייל ניגער ווייזט אַרויס אַ סך אינטערעס אין קוויטקאַס
פּאַעטישער לאַבאָראַטאָריע, ער ברענגט גוטע געלונגענע און איבערצייגנדיקע
ציטאַטן — נישט קיין אַפּטע דערשיינונג ביי ניגערן. ער הייבט אַרויס אַזאַ
דורכגעפינקלטע שורה, ווי „ער טאַנצט אַ שווייגנס מיט אַ שטילקייט“, וואָס

איז באמת אַ כאַראַקטעריסטישע קוויטקאַ-שורה, אויך פאַר זיינע שפעטער-דיקע שאַפונגען.

דאָס בוך האָט נאָך אַ גרויסע מעלה, און די מעלה איז שוין אַ פאַראַ-דאָקסאַלע. די פאַנאַראַמע פון דער סאָוועטיש-ייִדישער ליטעראַטור, אין דער שעפּערישער המשכדיקייט, ווי זי ווערט געגעבן אין ש. ניגערס זאַמלונג פון עסייען, איז אין דראַמאַטישן זין אַזוי פאַרכאַפּנדיק און באַלערנדיק, ווי אַ גריכישע טראַגעדיע אין אַ סטאַליניסטישן איבערשפּיל, מיט אירע טראַגישע פּערסאָנאַזשן, קלענערע און גרעסערע, וואָס אַלע זענען באַזיגט און צעטראַטן ווי אַ פּאַטום, וואָס איז געווען אידענטיש מיט איין מענטשן; מיט זיין אַלער-העכסטן גרימזאַרן, וואָס האָט זיך אויסגעגאַסן אויף אַ גאַנץ לאַנד, אויף אַלע — בוכשטעבלעך אַלע — צענדליקער מיליאָנען מענטשן — אַז מען פאַרגעסט דערווייל צו וועלן שאַצן ניגערן דעם קריטיקער, ווי ער מאַנפּעסטירט זיך אין דעם מאַנומענטאַלן בוך, אַפילו אין אַזעלכע גרעסערע צוזאַמענגעקליבענע אַפּהאַנדלונגען, ווי די עטלעכע און פּופּציק זייטן וועגן קולבאַקן, די איבער-דרייסיק זייטן וועגן מאַרקיזשן, אַדער די קנאַפע זעכציק זייטן וועגן בער-געלסאַנען.

ווייל דאָס בוך פאַרכאַפט אונדז גיכער, ווי די געשיכטע פון אַ טראַגישן דורכפאַל, איידער מיט די באַזונדערע ליטעראַרישע עסייען, וואָס זענען מער געלונגענע אַדער ווייניקער געלונגענע. ס'גייט דאָ נישט אין ש. ניגערן דעם קינסטלער-קריטיקער, וועמענס געשטאַלט וועט מסתמא בולטער אַרויסגע-בראַכט ווערן, אין די אַנדערע אָנגעצייכנטע ביכער פון דער סעריע.

דאָס בוך שטעלט מיט זיך פאַר אַ הזכרה אויף דער סאָוועטיש-ייִדישער ליטעראַטור, וואָס ווערט געמאַכט דורך אַלע טרעפלעך צוזאַמענגעקליבענע און גוט געסדרטע אַרטיקלען. גאַר אינטערעסאַנט ליינענע זיך די לענגערע אַפּהאַנדלונגען. קולבאַק גיט ניגערן אַ געלעגנהייט צו פּשטלען, טייטשן און אַרויסשיילן דעם שרייבער פון די „משכיליש-קאָמוניסטישע מליצות“. בער-געלסאַנען לאַזט ניגער שפּאַנען אונטער דער באַלייכטונג פון דעם טיפּן דרך-אַרץ, וואָס ער האָט תמיד געהאַט פאַר זיין טאַלאַנט. ער באַוואַכט אים ביז צום לעצטן מאַמענט, ווען זיינע „נייע דערציילונגען“ גיבן ווידער ניגערן אַ געלעגנהייט צו טרוימפירן מיט (איינגערעדטן!?) גלויבן, אַז בערגעלסאַן „זאל האָבן קינסטלעריש תשובה געטאַן“. מאַרקיזשן „דעם באַלשעוויק“ פּאַלגט ער נאָך פון 1922 אָן ביז 1943. ווען ער, פּרץ מאַרקיזש, איז פול מיט „דיסאַ-נאַנסן“ און ער שרייבט „מיט אימפעט פון אונדזער צייט“ ביז זיין לעצט ווערק „פאַר פּאַלק און היימלאַנד“. צו מאַרקיזשן באַציט זיך ניגער אַ סך קי-לער, ווי צו קלענערע סאָוועטיש-ייִדישע טאַלאַנטן. ער געפינט אין מאַרקיזשן

אומבאשרענקטע „גרויס־רעדנעריי“, אבער ער גיט צו, אז ער האט אריינגע־בראכט אין דער יידישער פערזענליכקייט „די טעמע און דעם טאָן פון פייער־לעכקיט, פון פאָטאָס און העראָזום“.

טאָ ווי אַזוי דערשיינט דער קריטיקער ניגער אליין אין זיינע עסייען? דאָרף מען זיך שפּאַרן מיט זיינע מיינונגען, איבערשפּאַרן זיין מבינות, אָפּ־פרעגן געוויסע דערקלערונגען? איז ער אליין, נוצנדיק זיינס אָן אויסדרוק, אפשר מער גרויס־רעדנער, אין די אַלע אָפּגעקליבענע געלעגנהייטס־אַרטיקל־לען, ווי קריטיקער — עסייאַסט? צו שטעלן אַזעלכע פּראָגעס וואָלט געווען אָן אומדאַנקבאַרע אַרבעט, און אפשר נישט אין גוטן טאָן, בעיקר אין שייכות מיט אַ בוך וואָס איז אָן אזכרות נשמות, אויך אַ סייסמאָגראַף פון די אָפּטע ירירות און זעלטענע עליות פון סאָוועטיש־יידישע שרייבערס, וואָס זענען ליקווידירט געוואָרן — ווער פּרזער, ווער שפּעטער; פון דעם טרויעריקן איי־בערבלייב זייערן, וואָס די יידישע ליטעראַטור נעמט אַריין מיט וואַרעמע־באַרימהאַרציקייט, אָן אַ סימן פון נקמה, אָבער מיט אַ מאָראַלישער לעקציע לדורות.

די לעקציע באַשטייט אין דעם, אַז ביי דעם גאַנצן אל תדין את חברך, דאָרף מען זוכן אויסצוטיילן די שפורן פון אויפריכטיקייט און מיט ווידער־ווילן עס אָפּטיילן פון דער טומאה.

איציק פעפער היט די ליניע

די פראגע, צי איך בין איינער פון די פאפולערסטע יידישע שרייבער אין אמעריקע, איז אויפגעהויבן געווארן אין מאסקווע, ביי א גרויסער פאר-זאמלונג פון מאסקווער יידישע שרייבער, קולטור-טוער און פראפעסיאנעלע ליטעראטור-קריטיקער. דער ציל פון דער פארזאמלונג איז געווען „צו אקטי-וויזירן די סאָוועטישע ליטעראטור-קריטיק“ און ס'האָבן גערעדט אַזעלכע בערן, ווי בערגעלסאָן, דאַברושין, קוויטקאָ, און אחרון אחרון חביב איציק פעפער. און וואָלט די פראגע פון מיין פאפולאריטעט געווען בלויז אַן אַקאַ-דעמישע, וואָלט איך אסור פארלוירן צייט. איך וואָלט גלייך דורכגעפירט אַ שטיקל פאַלקס-צייילונג און געזען ווי ס'האַלט מיט מיר. די ציפערן וואָלטן שוין גערעדט פאַר זיך און איך וואָלט זיי באַלד געקייבלט קיין מאַסקווע. די פאַלקס-צייילונג וואָלט מען זיכער דורכגעפירט אויף אַן ערלעכן, דעמאָקראַ-טישן אופן. מיט אַ ציטערדיק האַרץ און פאַרחלשט געמיט, וואָלט איך באין ברירה געלאָזט ציפערן רעדן — אַהין אַדער אַהער.

אַבער די פראגע וועגן מיין פאפולאריטעט איז ווייט נישט אַזאַ וויציקע און כּוואָלט דערפאַר געבעטן אַלע היגע חברים פון קאָמוניסטישן לאַגער, אויב ס'איז מעגלעך מיר אַרויסצוגעבן אַ דיפּלאָם פון „גוטער אויפפירונג“. דערהויפּט וואָלט איך געבעטן דעם קאַלעגע נ. בוכוואַלד, וואָס האָט ערשט אַזוי שטאַרק באַגריסט דעם „מוטיקן אַרויסטריט“ מיינעם וועגן די גריכישע הינריכטונגען. זיין באַגריסונג איז געדרוקט, שוואַרץ אויף ווייס, אין זיין וועכנטלעכן איבערוזיכט פון דער יידישער פרעסע, אין דער „מאַרגן-פריי-הייט“ פון 13טן מאַי. „מען דאַרף באַגריסן (שרייבט ער) דעם צאַרנדיקן אַרויסטריט פון יעקב גלאַטשטיין קעגן דער פאַשיסטישער אַרגיע פון מאַסן-מאַרד אין גריכנלאַנד...“ זיין צאַרן איז געווענדט נישט בלויז קעגן די פאַ-שיסטישע תּליונים אין גריכנלאַנד, נאָר אויך — און אפשר דער עיקר — קעגן די וואַשינגטאָנער און לאַנדאָנער פּאָליסי-מאַכער, וואָס שטייען הינ-טער זיי“.

איך האָלט אַז דער קאַלעגע בוכוואַלד וואָלט זיך באַדאַרפט מטריח זיין און צושיקן זיינע גוטע רייד אויף מיין חשבון, צו די מאַסקווער יידישע שריי-בער, און דערעיקרשט צו איציק פעפערן, ווייל ס'איז ממש פיקוח נפש. אפשר וועט עס העלפן ראַטעווען פון אַ ביטערער פאַרלעגנהייט אַ ווילן מאַסקווער

שרייבער. אט האט זיך ביי מיר ווידער אַרויסגעכאַפּט אַ גוט וואָרט וועגן אַ ייִדישן שרייבער אין סאָוועטנפאַרבאַנד, און ווער ווייסט צי כ'שטעל אים נישט, אונטער די איצטיקע אומשטענדן, אין אַ טאַפּלטער פאַרלעגנהייט. נישט נאָר גייט עס אין מיין פּאַפּולאַריטעט נאָר אויך אויף וויפל איך מעג זיך דערלויבן צו לויבן אַ סאָוועטישן ייִדישן שרייבער. איך מוז איינמאַל פאַר אַלעמאַל מפּשפּש זיין אין מיינע מעשים און אויסגעפינען, צי בין איך טאַקע אַזאַ שונא פון סאָוועטנפאַרבאַנד און אַזאַ ביטערער רעאַקציאָנער, אַז מיינס אַ גוט וואָרט וועגן אַ ייִדישן שרייבער אין מאַסקווע איז פאַר אים דאָרט אַ קנאַפע טובה. אַזוי ווי מיר זענען באמת ליב עטלעכע ייִדישע שרייבער אין סאָוועטרוסלאַנד, דאַרף איך עס זייער שטאַרק וויסן, צי דאַרף איך פון היינט אָן און ווייטער צוריקהאַלטן מיינע לויב־געזאַנגען, כדי ס'זאל זיי דאַרטן חלילה נישט אויספאַלן באַקאַם.

ווייל אויב איך בין טאַקע אַ רעאַקציאָנער, איז חבר נוסיןאָוו מיט מיר ביטער אַריינגעפאַלן. דער דיכטער מיט די אמתע שפּאַרבעראַויגן, איציק פעפּער, וואָס זעט אַלץ, הערט אַלץ און ווייסט ווי אַנצוואַרפן אַ שרעק אויף אַלע ייִדישע שרייבער אין סאָוועטרוסלאַנד, האָט אים ממש געכאַפּט ביי דער האַנט, אַז ער האָט זיך געבוקט פאַר מיין „אָוטאָריטעט“. איר דאַרפט וויסן, אַז אין סאָוועטרוסלאַנד האַלט עס איצט ביים קורס, אַז מ'טאָר זיך נישט בוקן פאַר אויסלענדישע אויטאָריטעטן. די אַנטי־אויסלענדישקייט האָט שוין געטראָפּן די סאָוועטישע מאַלער, מוזיקער און שריפטשטעלער. דער ערשטער סאָוועטישער שרייבער, וואָס אַרום אים איז דורכגעפירט געוואָרן אַ גרינט־לעכע קריטיק־עקזעקוציע, איז געווען פּאַדיעווי מיט זיין ראַמאַן „די יונגע גוואַרדיע“. אויף וויפל די קריטיק איז צו אונדז דערגאַנגען אַהער, האָט מען געקענט זען אַז גערעכט זענען דווקא געווען די סאָוועטישע קריטיקער, ווייל פּאַדיעווי, וועמענס באַרימטקייט האָט ממש ביז איצט געבושעוועט אין רוסי־לאַנד, האָט זיך מיט זיין ראַמאַן געלאָזט ווילגיין. ער האָט חווק געמאַכט פּוּז די עלטערע באַלשעוויקעס און זיך געזוכט אַפּצורייסן פון טראַדיציע. ער האָט זיך געריסן צו באַווייזן, אַז די יונגע העלדישע גוואַרדיצעס האָבן זיך גאַרנישט וואָס צו לערנען פון די עלטערע באַלשעוויקעס, וואָס זענען געווען פּחדנים. דער חזק און חוצפּה־טאַן איז שאַרף קריטיקירט געוואָרן און דער שרייבער האָט צוגעזאַגט איבערצושרייבן זיין ראַמאַן און צו פאַרריכטן זיי־נע טעותן.

אַבער די קריטיק איז געווען דער סיגנאַל פאַר אַ ריי אַנדערע בליץ־אוי־דונער־קריטיקן. דערווייל איז געוואַקסן די פּאַליטישע אַפּפרעמדונג צווישן סאָוועטרוסלאַנד און אירע אַליאירטע. די קריטיק האָט דערפאַר, לויט זשדאַ־

נאָווס אָנגעצייכנטער ליניע, אָנגעהויבן זוכן אויסלענדישקייט, אויסלענדישע איינפלוסן, אומגעזונטע אויסלענדישע „אָוטאָריטעטן“. ס'איז געבוירן גע- וואָרן דער לאַזונג, אַז מ'דאַרף אַרויסטרייבן דעם אויסלענדישן איינפלוס פון דער סאָוועטישער קונסט און ס'האַבן זיך גלייך געיאָוועט צענדליקער אַרויס- טרייבער, וואָס האָבן גענומען טרייבן די אַרויסטרייבונג אַזש ביז שאַסטאַ- קאָוויטשן, פּראַקאָפּיעוון, כאַטשאַטוריאַנען. די פּאָליטישע אָפּפרעמדונג האָט גענומען אָפּשפרעכן די קונסטן אַן עינ־הרע, כדי זיי זאָלן מיט קיין אויגל נישט קוקן אויף אויסלאַנד.

כ'זוייס נישט, אויב ס'איז אין דער איצטיקער צייט מעגלעך צו שאַפן אַזאַ שטרענג נאַציאָנאַלע קונסט, ווען קונסט (אַפילו ליטעראַטור!) האָט גע- קראָגן אַן אוניווערסאַל לשון. יעדער שעפּערישער מענטש איז ממילא אונט- ווערסאַל און מ'קען דעם דיבוק פון „אויסלענדישקייט“ מער נישט אַרויס- טרייבן פון דער קונסט. די סאָוועטישע ליטעראַטור און די סאָוועטישע מוזיק זענען יונגע שפּראַצונגען, כאַטש זיי האָבן שוין אַזעלכע ריזן ווי שאַלאַכאָוו און פּראַקאָפּיעוון. די יונגע קינסטלער ווילן זיך נישט סומך זיין אויף אויס- לאַנד — קיין עכטער קינסטלער הנכעט זיך נישט צו פרעמדע — נאָר זיי ווילן אַריינפאַלן אין דעם קלאַסישן שטראַם. זיי ווילן זיך אָנקניפן אין דער וועלט און דערפילן די משפּחהדיקייט מיט דער קונסט פון איבער דער גאַנ- צער וועלט. די אַזוי גערופענע אינטערנאַציאָנאַלישקייט פון דער קונסט איז אַ געפאַר פאַר פּאָליטישענס פון אַלערליי שאַטירונגען און קאַלירן, ווייל קינסטלער שמועסן זיך דורך, איבער די קעפּ פון פּאָליטישענס.

דאָס האָט מען איצט גענומען אָפּשטעלן אין מאַסקווע. און פון די דע- קרעטן און קריטיקן וועט דער סאָוועטישער קונסט קיין געזונט נישט צוקו- מען. נאָר גערעכט זענען זיכער די סאָוועטישע פּאָליטיקער, וואָס ווייסן אַז קונסט פאַרבינדט און פאַרברודערט — זיכער דערגרייכט עס די מוזיק — און דאָס איז איצט קעגן דער ליניע.

אַבער וואָס האָט דאָס צו טאָן מיט דער ייִדישער ליטעראַטור אין סאַ- ווערוסלאַנד? קיינער צווינגט נישט דער ייִדישער ליטעראַטור דורכצומאַכן דעם זעלביקן חיבוט הקבר. אַבער עטלעכע ייִדישע שרייבער ווילן זיך דווקא אויסצייכענען אויף דעם געביט אויך. זיי ווילן ווייזן, אַז זיי שטייען אויף דער וואַך און זוכן „אויסלענדישן“ איינפלוס אויך אין דער יונגער סאָוועטי- שער ייִדישער ליטעראַטור. ס'איז דאָ נישט דאָס פּלאַץ אָנצוווייזן אויף די עטלעכע מאַמענטן אין דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, ווען דער נאָרמאַלער שטראַם איז שטענדיק אָפּגעשטעלט געוואָרן און מיט געוואַלד פאַרקערעוועט געוואָרן אין פרעמדע ריכטונגען.

בלויז דערפאר ווייל עטלעכע יידישע שרייבער האבן דווקא געוואלט קריגן מעדאלן פאר האלטן אן אויג אויף א ליטעראטור, וואס האט מיט זיך קיינ-מאל נישט פארגעשטעלט קיין געפאר פארן סאָוועטישן פאָטערלאַנד. די זעלביקע פאָליטיש-געשולטע שרייבער האָבן בעל כרחא אָפגעריסן די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועטנפארבאנד פון דער יידישער ליטעראַטור אין דער גאַרער וועלט. איצט ווערן די זעלביקע אָפּעראַציעס דורכגעפירט אין פוילן און אין רומעניע. געווען יאָרן ווען מען האָט אין סאָוועטנפארבאנד געלייענט „פראַגרעסיווע“, נישט דווקא קאָמוניסטישע שרייבער פון אויסלאַנד, אָבער די יידישע סאָוועטישע נאַדזיראַטעלס האָבן נישט דערלויבט קיין קאָנטאַקט מיט דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דאָס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז אַפילו פאַר היגע קאָמוניסטישע יידישע שרייבער איז קיין אַרט נישט גע-ווען אין דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור. מ'האַט מיט זיי אויך נישט געוואַלט האָבן קיין שום מגע ומשא. מ'האַט געציטערט פאַר „אויסלענדער“, נאָך איידער די קסענאַפאַבישקייט האָט גענומען באַפאַלן די סאָוועטישע קריטיק.

איציק פעפער האָט אַ גוטע נאָז. ער האָט מיט יאָרן צוריק דערשמעקט. אַז ס'איז גלייכער נישט איינצושטעלן און ריזיקירן מיט היגע נעמען. ער האָט קיין טעות נישט געמאַכט — פעפער מאַכט נישט קיין טעות. זיין גרוי-סע קונץ באַשטייט אין זיין פאָליטישער כיטרעקייט, פאַראויסצוזען דעם מאַרגנדיקן טעות, וואָס מ'קען היינט פאַרריכטן. אויף נישט האָבן קיין פאַר-בינדונג מיט דער היגער יידישער ליטעראַטור וועט מען קיין חרטה נישט האָבן. און בעת היגע יידישע שרייבער האָבן געמאַכט ערנסטע פאַרויכן אייג-צושטעלן אַ שטיקל פאַרבינדונג מיט דער יידישער ליטעראַטור אין סאָוועטנ-פארבאנד. האָט זיך איציק פעפער אַוועקגעשטעלט ווי אַ מויער און נישט דערלאָזט צו קיין דערנענטערונג.

אין די סאַמע ערשטע וואָכן, ווען איך האָב נאַרוואָס אָנגעהויבן צו שרייבן קריטיק אין „יידישן קעמפער“, איז מיר אונטערגעקומען דאָס סאָווע-טישע זאַמלבוך „דער זיג“. איך האָב דעמאָלט אַרויסגעהויבן פּרץ מאַרק-ישעס אַ פּאַעמע און זי שטאַרק געלויבט. איך האָלט נאָך איצט די פּאַעמע פאַר איינס פון די גרעסטע יידישע טרויער-געזאַנגען פון אונדזער חורבן. די פּאַעמע פאַרמאַגט אַ סך וואַרעמקייט און גאַר אַ סך נאַציאָנאַלע דערהייבונג. ס'איז אַ נאַציאָנאַלע פּאַעמע, געשריבן ממעמקים, וואָס וועט בלייבן אייביק אין אונדזער אַוצר. אויך די ריינע ווירטואַזיטעט פון דער פּאַעמע איז צום באַוונדערן.

איך האָב דאָס געזאַגט אַן שום צוריקגעהאַלטנקייט. ווייל איך האָב

בשעת מעשה נישט געטראכט, צי בין איך פאליטיש דאוי צו לויבן מאַרקי-
שעס ליד. סאָוועטרוסלאַנד איז נאָך דעמאָלט נישט געווען אזוי שטאַרק צע-
קריגט מיט אַמעריקע, האָב איך דעמאָלט געמעגט באַוונדערן די ייִדישע בריק,
צווישן מאַרקישיעס ליד מיט דער גאַנצער, גרויסער ייִדישער ליטעראַטור.

איציק פעפער, אַ פעיקער פּערזאָנליכער, וואָס שפּירט מער ווי אַנדער-
רע זיין אייגענע פּלאַכקייט, האָט דערפאַר זיך אַרויפגעדראַפּעט צו דער פּאַר-
זיציע פּון אַ דעה־זאָגער. ס'איז אים נישט היימיש מיט זיין אייגן ליד, פאַר-
טומלט ער זיך מיט גבאות, ער פאַרמאַגט גוטע נאָזלעכער און ער דערשמעקט
באַלד יענעמס שוואַכקייט, לויט דעם סאַמע לעצטן פּאָליטישן קורס, דערפאַר
איז ער אַלעמאַל גערעכט און מ'קען אים נישט אַנטקעגנריידן. אַז ער גיט אַ
קלאַפּ אין טיש, רופט זיך אָפּ די שער — אַ שאַרפע שער וואָס איז שוין
גרייט צו שניידן. ער איז, לויט מיין מיינונג, די גרעסטע טראַגעדיע פּון דער
ייִדישער סאָוועטישער ליטעראַטור. ער קען אַנוואַרפן אַ פּחד, וואָס זאָל זיין
אַקטועל־איצטיק. די מורא איז שטענדיק אַזעלכע, אַז ס'נעמט וואַרפן דאָס
זיבעטע קדחת. ציטערט מען טאַקע פאַר אים. מ'ווייסט אַז ווען ער רעדט,
זאָגט ער שטענדיק דעם אמת — דעם פּאָליטישן אמת פּון מאַמענט, וואָס
ער האָט דערכאַפּט פּריער פּון אַלעמען. ער קלאַמערט זיך אין דעם אמת, ווייל
ער האָט נישט קיין אייגענעם, אינערלעכן פּאָעטישן אמת. זיין אינעווייניקסט
ליכט סמאָליעט און וואַרפט שאַטנס אויף אים אַליין. שלייערט ער זיך אין
דעם אמת פּון דעם דעקרט, וואָס מיט אים איז זיין ליד געזחמעט, ווי מיט
רעגירונג־טריוואַקס. ער האָט מער ווי אַ סך אַנדערע געטאָן שאַדן דער סאָ-
וועטיש־ייִדישער ליטעראַטור, געשטערט איר נאַטירלעכער אַנטוויקלונג און
איר פאַרבינדונג מיט דער דרויסנדיקער ייִדישער וועלט.

איך האָב אים אַמאָל מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק באַליידיקט
— פאַרגעסט ער עס קיינמאַל נישט. ער פאַרמאַגט אַ רעגירונגס־אַרכיוו און
וואָס פאַרגעלטער די בלעטער ווערן, אַלץ געפּערלעכער ווערן זיי, אַלץ מער
שימלען זיי זיך איין אין זכרון מיט שנאה.

ווען ער איז געקומען צו אונדז קיין אַמעריקע צוזאַמען מיט מיכאַעלסן,
האָב איך אָנגעשריבן אַ וואַרעם אַרטיקל. איך האָב זיך אָבער דערוועגט צו
זאָגן, אַז מיר, די ייִדישע ליטעראַטור, דאַרפן זיך דאָ צוזאַמענטרעפן מיט די
פאַרטעטער פּון סאָוועטפּאַרבאַנד, אַן דער פאַרמיטלונג פּון פּאָליטיק און
פּאָליטיקער. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז איך בין געווען גערעכט, אַז צוליב
דער פּאָליטיק איז טאַקע נישט געקומען צו קיין ברודערלעכן צוזאַמענטרעף.
פעפער האָט שוין געזען אַז ס'זאָל נישט קומען דערצו.

אָבער מיר קומען צוריק צו מיין פּאָפּולאַריטעט, וואָס פעפער האָט אַפּ-

געפערעגט, אויף אזא געפערלעכן אופן, נישט חלילה פאר מיר, נאר פאר פרא-פעסאר נוסיןאוו.

נוסיןאוו האט געשריבן אן ארטיקל וועגן פריץ מארקישן אין דעם רויטישן זשורנאל „סאוויעטסקאיא קניגא“. האט ער זיך דארט סומך געווען אויף מיין קריטיק און ער איז באגאנגען די קאלאסאלע עוולה, וואס ער האט מיך פארגעשטעלט פאר א פאפולערן דיכטער.

די היגע פרא-סאוויעטישע „אייניקייט“ האט מיך אפילו באגריסט עדי-טאריעל פאר מיין ארטיקל וועגן מארקישן, האט עס מסתמא פארפירט פרא-פעסאר נוסיןאוו, אז מ'מעג זיך יא סומך זיין אויף מיין אוטאריטעט. אבער פעפער וויקלט נוסיןאוו „דורכרייס“ אין די חטאים פון איצטיקן מאמענט. די פאליטיק פון מאמענט דיקטירט צו פירן א קאמף קעגן רעאקציאנערע אויסלענדישע „אוטאריטעטן“, און פעפער ווייסט עס גאנץ גוט, ווי אזוי עס גלייך איבערצוועצן אויף יידיש, כדי צו ווערן דער גרויסער שטעקן פון לא-קאלער „אוטאריטעט“. הינטער אזא „אוטאריטעט“ ווערן שטענדיק אויס-געשפילט פעפערס קליינע קנאה-שנאהס, זיינע נקמהלעך און נישט-פארגינע-רייען. ער האט זיך קיינמאל נישט גערעכנט מיט די רעזולטאטן, וואס האבן אפט געקענט זיין זייער און זייער גרויזאם.

דערפאר אז איך האב געלייענט דעם באריכט וועגן דעם גרויסן צווא-מענקום פון די מאסקווער סאוויעטישע שרייבער, ווי ער ווערט איבערגעגעבן אין דער מאסקווער „אייניקייט“ נומער 47, פון 17טן אפריל, האט מיר דאס הארץ א ציטער געטאן, ווען איך האב געזען ווי פעפער נוצט אויס מיין „רעאקציאנערישקייט“, כדי אונטערצושטעלן א פיסל פראפעסאר נוסיןאוו און — אומדירעקט אויך מארקישן. פעפער איז געווען אויפן פערד, אין דער גלענצנדער שטימונג פון „זעלבסט-קריטיק“ — אויף דעם חשבון פון פרעמ-דע קעפ. אלע האבן גערעדט וועגן יידישער קריטיק אבער פעפער האט עס אקטואליזירט און גלייך געוויזן אז ער פארמאגט א שמעקער, אז קיין קרא-מאלא גייט אים נישט פארביי.

איך ציטיר פון דעם באריכט אין דער מאסקווער „אייניקייט“:

„וועגן די פעלערן פון אונדזער קריטיק, זאגט חבר איציק פעפער, האט מען דא נאך ווייניק גערעדט, ס'פעלט אין די רייען פון אונדזערע קריטיקער די געהעריקע מאביליזירטקייט. די הויך-פרינציפיעלע קריטיק, וועלכע האט זיך פאנאנדערגעוויקלט ארום א. פאדייעווס ראמאן „די יונגע גווארדיע“ האט גישט געפונען קיין אפקלאנג אין די ארבעטן פון די יידישע סאוויעטישע קרי-טיקער. אויפן שעפערנישן אונט פון דיכטער ש. רויטמאן זענען געווען אייני-

קע פעלערהאפטע אַרויסטרעטונגען, אין דעם אַלט־באַוואַסטן נוסח פון «קונסט לשם קונסט».

צו דעם דאָזיקן „קונסט לשם קונסט“ נוסח האָט פעפער דערלייגט די באַבעס ירושה און ער קען עס נישט אַריבערטראַגן. כ׳קען נישט דעם דיכ־טער רויטמאַן, נאָר טאַמער האָט מען אים געוואָלט מעסטן מיט דער מאַס פון קונסט, האָט פעפער גלייך געכאַפט דעם שטעקן פון דער איצטיקער סאַווע־טישער קריטיק און מיט אים גענומען פאַכען איבער די קעפּ פון דערשראַ־קענע ייִדישע שרייבער. אָבער וואָס ווייטער ווערט אַלץ ערגער און געפער־לעכער. ווייטער זאָגט איציק פעפער:

„אָדער נעמט די פּראַגע פון בוקן זיך פאַר „אַוואַטאַריטעטן“ פון בור־זשוואַן אויסלאַנד. אויך אונדזער קריטיק איז נישט אינגאַנצן פריי דערפון. אַט, למשל, האָט חבר נוסיןאַו אין אַן אַרטיקל אינעם זשורנאַל „סאַוועטס־קאַיאַ קניגאַ“ וועגן פּרץ מאַרקישן זיך פאַררופן אויף דער „אַוואַטאַריטעט“ (די גענדזניפּסילעך זענען פעפערס) פונעם אַמעריקאַנער ייִדישן דיכטער יעקב גלאַטשטיין. אַט דעם רעאַקציאָנערן דיכטער שטעלט פאַר חבר נוסיןאַו פאַרן רוסישן לייענער אַלס איינעם פון די פאַפּולערסטע שרייבער אין אַמעריקע. אַזאַ איז ער אָבער קיינמאַל נישט געווען. גלאַטשטיין איז אַלעמאַל געווען אַ בורזשואַזער אינוויכיסט, וואָס האָט זיך בלאַקירט מיט די שונאים פון סאַ־וועטנפאַרבאַנד.“

זעט, ווי מיט יעדער וואָרט ווערט עס געפערלעכער פאַר נוסיןאַוון. זעט אויך, וואָס פאַר אַ שפאַרבער־אויגן דער פעפער האָט. ער האָט מורא געהאַט אַז דער רוסישער לייענער וועט פון דער „היט־באַקאַנטשאַפט“ מיט מיר פאַרפירט ווערן און מיך אייביק טראַגן אין זכרון, פון נוסיןאַווס באַמער־קונג. אָבער דער טעות מיט מיין פאַפּולאַריטעט איז אַ הונט קעגן מיין רעאַק־ציאָנערישקייט און קעגן מיין „בלאַקירן זיך מיט די שונאים פון סאַוועטנ־פאַרבאַנד“.

כ׳שטעל זיך פאַר ווי פּראַפעסאָר נוסיןאַו האָט זיך געפילט, ווען מ׳האַט אים דערלאַנגט דעם דאָזיקן טערעבעניץ אונטערן גאַרטל און דערהויפּט ווען פעפער האָט מיט אַזאַ בר סמכאדיקער אויטאָריטעט מיך דערקלערט פאַר אַ רעאַקציאָנער און פאַר אַ שונא פון סאַוועטנפאַרבאַנד. אַזאַ דורכרייס אין דער „סאַוועטסקאַיאַ קניגאַ“ איז אומפאַרגעבלעך. פעפער האָט טריומפירט. ער האָט אונטערגעשטעלט אַ פּיסל צוויי שרייבער מיט אַמאַל — נוסיןאַוון און מאַרקישן, און לויט דעם סאַמע לעצטן נוסח פון בוקן זיך פאַר „אַוואַטאַ־ריטעטן“, פון בורזשואַזן און רעאַקציאָנערן אויסלאַנד.

נ, קומען מיר צוריק צום קאַלעגע בוכוואַלד, וואָס האָט מיך דאָ

אין תוך גענומען

גישט לאנג מכבד געווען מיט א באגריס „פאר מיין מוטיקן ארויס
טריט קעגן דער פאשיסטישער ארגיע פון מאסן-מאָרד אין גריכנלאַנד“. אַט
האַט ער אַ גלענצנדיקע געלעגנהייט אויך צו מאַכן אַ מוטיקן אַרויסטריט און
ראַטעווען פראַפעסאָר נוסיןאָוון. ער דאַרף בלויז אַרויסקומען און זאָגן, אַז
אויב די „מאַרגן-פרייהייט“ איז זיך סומך אויף מיין „אָוטאָריטעט“ אין אַ
„פאַליטישער שטעלונג“, מעג אויך דער קריטיקער נוסיןאָוון זיך דערלויבן
צו סומך זיין אויף מיין „אָוטאָריטעט“ ווי אַ דיכטער.

.1948

אי ציק פע פער

כ'וואַלט זיך אַמאַל געוואַלט אויספיינען אויף איציק פעפערס חשבון. ס'איז אַזוי: כ'האַב איציק פעפערן נישט ליב, ווייל ער שרייבט לידער וואָס זענען מיר נישט צום האַרצן. בעט איך ביים שר פון פּאַעזיע, אַז ער זאָל מיר אונטערשיקן פעפערס אַ בוך לידער, אַדער כאַטש אַ סעריע לידער, וואָס זאָל מיר געבן אַ געלעגנהייט אַרויסצוווייזן גרויסמוט צו אַ פּאַעט וואָס געפעלט מיר נישט. אַבער דער שר פון פּאַעזיע וויל נישט כ'זאָל קריגן די גאַלדענע געלעגנהייט צו באַווייזן, אַז אַ גוט ליד איז ביי מיר אַ גוט ליד, אַפילו ווען כ'דערטאַפּ עס ביי אַ טאַטער. רוקט מיר דער דאָזיקער שר אַלץ אונטער אַזעלכע לידער פון דעם פּאַעט פעפער, וואָס וואַרצלען איין אין מיר אַליין דאָס געפיל, אַז כ'לייד פון אַ פּאַררטייל צו דעם דאָזיקן שטאַרק פּאַפּולערן פּאַעט. מילא, סערוויר איך דאָ מיין מיינונג צוזאַמען מיט מיין פּאַררטייל.

ס'איז נאָר-וואָס אַנגעקומען פון מאַסקווע איציק פעפערס לידער-בוך „אַפּסניי“, אַ שיין בוך אַרויסגעגעבן אין „אַגיו מלוכה-פּאַרלאַג דער עמעס“. כ'האַב גענומען בלעטערן דאָס בוך, איז מיר מעשה שטן, גלייך אונטערגעקור מען אַ ליד וועגן גליק — און ווער האָט עס נישט ליב צו ליענען וועגן גליק?

איינער זאָגט אַז גליק איז גאַרנישט,
און דער צווייטער אַז ס'איז אַלץ.
זאָגט דער דריטער: גליק איז ליבע,
און דער פּערטער — ברויט מיט זאַלץ.

זאָגט די נאַכט אַז גליק איז חושך,
זאָגט די זון: אַז גליק איז שיין.
איינער זוכט דאָס גליק אין פּריינטשאַפּט
און אַ צווייטער זוכט אין וויין.

(ז. 201)

כ'מוז צוגעבן אַז דאָס איז ממש געווען אַן אומגליקס-פּאַל. כ'מיש ניי-
געריק די בלעטער און גראַד דאַרף זיך אויפמישן פאַר מיר אַזאַ דיכטערישע
חכמה-זאָגעריי, וואָס קוהלחט ווייטער אויף אַזאַ מין שטייגער:

זעט דער חכם גליק אין חכמה,
און אין נאַרישקייט — דער נאַר.
ס'זוכט דער פּחדן אויפן בוידעם
און דער העלד אין דער געפאַר.

כ'האָב אויף אַ ווייל צוגעמאַכט דאָס בוך, געשלאַסן די אויגן און גענו-
מען טראַכטן, ווער ביי אונדז, אין אונדזער אַרעם מלוכהלע פון וואָרט, וואָלט
זיך דערוועגט צו זינגען אויף אַזאַ מין שטייגער, און כ'האָב בשום אופן נישט
געקענט אַנרופן קיין איין נאַמען. וואָס־זשע, מיינט איר, איז געווען דאָס
צווייטע ליד, וואָס כ'האָב דערטאַפּט? דאָס צווייטע געזאַנג איז שוין נישט
געווען קיין לעבנס־ווייזעהייט וועגן גליק, נאָר אַ דיכטונג וועגן ים — דעם
פּאַעטס געפילן צום ים אויסגעדריקט אין וואָסערדיקע גראַמען.

כ'האָב ליב דעם ים דעם גרויסן,
וואָס שלאָפט ווי איך אינדרויסן,
אַ ים איז דאָך אַ ים.
זיין רויען און זיין שווייגן,
זיין פּאַלן און זיין שטייגן
האַט אַ באַזונדער טעם,
כ'האָב זייער ליב דעם ים.

(י. 129)

די צוויי שורות: „זיין פּאַלן און זיין שטייגן האָט אַ באַזונדערן טעם“
— זענען זייער שפּאַרעוודיקע שורות, כ'מיין זיי זענען אַזעלכע שורות, וואָס
האָבן דעם דיכטער איינגעשפּאַרט איבערצוגעבן דעם „באַזונדערן טעם“ פון
דעם יםס פּאַלן און שטייגן. ס'איז גענוג אַז דער דיכטער דערציילט עס אונדז
און ווייל מיר קענען אים, מוזן מיר אים גלייבן אויפן וואָרט. דערהויפּט ווען
ער אַרבעט זיך ארויף אויף אַן עקסטאַז און ער שווערט זיך, אַז ער האָט
בפירוש זייער ליב דעם ים.

די צוויי לידער האָבן מיך, מוזן איך צוגעבן, היפש אַנטוואָפּנט. כ'האָב
שוין גענומען פּאַרלירן מיין גאַנצע פיינטשאַפּט צום פּאַעט און כ'האָב שוין
אַנגעהויבן רחמנות האָבן אויף דער נאַקעטקייט פון וואָרט, וואָס סטאַרטשעט
ארויס אַרעם און אומבאַשיצט, ווי אַן איינציקער צאָן אין אַ זקנס מויל.

אַזעלכע לידער האָבן שוין גאַרנישט צו טאָן מיט די אַלע קלינגענדיקע
דרשות און רעדעס פאַר און קעגן, פאַר פּראַלעטאַרישע לידער, קעגן בורזשואַ-
זע לידער, פאַרמאַליסטישע לידער, פאַרשטענדלעכע לידער, אומפאַרשטענד-
לעכע לידער — אַלץ איז אַריין אין ים אַריין. אַ ים איז דאָך אַ ים — איז
אַזאַ מין אוניווערסאַלע שורה, וואָס מיר אַלע, אין אונדזער הילפלאַזיקייט,
וואַלטן גערן אַנגעשריבן, ווען מ'וואַלט נאָר געלאָזט, ווען ס'וואַלטן נישט
געלויערט שונאים אויף אַלע וועגן.

אַרום אַזאַ שורה וואַלטן שלום געמאַכט אַלע הילפלאַזע פּאַעטן פון אַלע
קלאַסן, אָבער ביי אונדז, אין דער כלומרשט פרייער מדינה, וואַלט מען בשום
אופן נישט געלאָזט שרייבן אַזאַ טייערע שורה, ווי למשל, כ'האָב זייער ליב

דעם ים, — אפילו נישט אין א בריוול פון סיגעייט, אדער ראקאוועי ביטש, מכל שכן אין א ליד, דא, ביי אונדז, אין דער פרייער רעפובליק פון וואַרט, הערשט אַ דעספּאָטיזם, וואָס וואַלט אַפילו די ווייטערדיקע דענקערישע שור-רות וועגן ים אויך אונטערדריקט.

ער שפילט דען אויף אַ פידל,
אַ שפיל איז אים די טיף,
זיין ליד איז נישט קיין לידל,
זיין ליד איז זייער טיף,
און טיפער נאך מיסטאָם
אַפילו פונעם ים.

אַט איז נאָך אַ שורה וואָס איז פשוט מקנא צו זיין. צו געבן אַ זאָג וועגן אַ טיפן ים, אַז זיין ליד איז זייער טיף, איז אַ שורה, וואָס איז אַזוי טיף ווי דער ים און טיפער נאָך מיסטאָם. אַבער אַט איז אַ גראַם, וואָס בעט זיך ממש מ'זאָל עס אַ נעם טאָן אויף דער פען, נאָר ביי אונדז, דאָהי, וואַלט זיך קיינער נישט דערלויבט דעם לוקסוס פון אַזאַ אומגעשטערטער און אומגע-צאַמטער פרייהייט.

נאָך דער באַגריסונג פון די דאָזיקע צוויי לידער האָב איך ערנסט זיך אַ נעם געטאָן צום בוך און איבערגעלייענט אַלע 240 זייטן, אַלע זיבן סעריעס. שוין אַריינגערעכנט די לעצטע סעריע פון פאַבלען. באַשלאָסן האָב איך, אַז מיין אומליבשאַפט צום פּאָעט פעפער פאַרבלייבט אייביק און אַז אין דעם צירקל פון אומליבשאַפט וועלן מיר שוין ביידע אַפּלעבן ביז הונדערט און צוואַנציק.

די לידער, אַלע אָן אויסנאָם, די נישט-אַהיין-נישט-אַהעריקע, די שלעכטע און די ערגערע האָבן אין מיר באַנייט דעם איינדרוק, אַז אויב פּאָעזיע איז אַלץ וואָס איך האָב נישט ליב, איז איציק פעפער אַ גאָר גרויסער פּאָעט. אַבער די גרעסערע צרה מיט זיינע לידער איז די געגראַמטע זעלבסטצופרידנ-קייט און אייגענע זעטיקייט, וואָס אַטעמט צווישן זיינע שורות. אַזאַ בור-זשוואַקייט איז זעלטן צו געפינען אין די סאַמע בורזשאַזסטע לידער.

איציק פעפער קאַקעטירט מיט פאַלקס-לשון און ער גיסט אין דעם אַריין אַלץ וואָס ער וויל זאָגן, אַבער דער דיכטער האָט בפירוש גאַרנישט וואָס צו זאָגן, אַז ער זינגט נאָר, זינגט ער אין דער בעסטער טראַדיציע פון ש. פּרוג, ווי פון פּרוגן ביז אונדז וואַלטן אַלע פּאָעטן געזונגען פּרוגיש.

ווילסט מיך פרעגן, פרעג, מיין לעבן,

קענסט מיך פאַלגן אַדער נישט

נאָר אַן עצה קען איך געבן

ווי אַ גוט געניטער ייד.

— אָדער —

איר פרעגט מיך, וואָס איך פריידיק,
איר שטעלט זיך גאַרנישט פאַר,
די שכנה מיינע, ריינע,
געבוירן האָט אַ פאַר.

(ז. 46)

אויך איך האָב ליב דעם געגראַמטן שאַסיי, וואָס גליטשט זיך פון זיך
אַליין, אָבער במה דברים אמורים, ווען איך געפין עס אין פאַרצייטישע ביכ-
לעך, אָבער ווען כ'לייען ביי מיינס אַ בן-דוד, אַזאָ מין חנדלען זיך מיט
פאַלקסטימלעכקייט, ווי —

מע דריגעט מיט די פיסלעך,
מע סמאַטשקעט מלא חן,
צוויי נעולעך ווי די גיסלעך,
צוויי מיילעכלעך אָן ציין.

ווערט מיר נמאס דאָס גאַנצע פאַעזיעווען. כ'זען עס גלייך איבער אויף
אַנדערע קונסטן און כ'פרעג אַזאָ שאלה: וואָלט אַ היינטצייטיקער מוזיקער
געשריבן אַזאָ ליד אין שליסל פון אַזאָ זעלבסטפאַרשטענדלעך חנדלען זיך
מיט פאַלקעוואַטע לשון? וואָלט אַ מאַלער אַזוי געמאַלט? האָט אונדזער איי-
גענער יאָרהונדערט, יאַרצענדליק, אָדער יאַריאַר גאַרנישט וואָס צו זאָגן
אייגנס, אין צוגאַנג צו לשון, אָדער צו מוזיקאַלישקייט פון דער שורה? איז
דאָס די פאַעזיע, וואָס וועט שוין אַזוי שפינען איר שפינוועב איבער אונדז
און פאַרוואַרלאָזן דאָס יידישע ליד?

דאַרף מען, מוז מען היינט אויך אַזוי זינגען אַ יידיש ליד וועגן פּרילינג?
זענען פאַראַן צאַמען פאַר דעם ליד, אָדער מעג מען נאָך אַזוי זינגען אַ מאַי-
געזאַנג?

קומט ער אין אַ סאָד אַ קאַלטן,
ווערט אין סאָד אַ צוויטשער,
און די פּויגלען טראָגן אונטער
אַלע פּליגעלעך דעם מאַי.

אָודאי טראָגן די פּייגעלעך אויף די פּליגעלען און דווקא אונטער דעם
ווייל-באַקאַנטן מאַי, אָבער אין בריוועלעך צו אַ כלה-מויד איז מען דאָך שוין
אויסקלייבערישער און מ'איז מער מדקדק ווען מ'וויל אַ זינג טאָן וועגן די
פּייגעלעך און די פּליגעלעך?

פעפּער פאַרמאַגט אין זיך אַ סך געבאַרגטע און געדענקטע מוזיק, די
ווערטער זיינע גיסט ער אַריין אין פאַרטיקע לאַגעלען. איבער זיינע שורות
טאַנצט מען.

הייבט מען אָן אַ ליד, גיט מען אַ טאַנץ ביז אַרונטער אין אַ הרף עין. דאָס לענגסטע ליד זיינס איז קורץ און לייכט אויף דער וואָג. ס'קאָסט אים זייער ווייניק צו שרייבן, ס'קומט אים אָן גרינג, אָבער מיר קריגן אויך נישט קיין מציאה.

פּערסישער אומעט
עגבערט און זשומעט,
זשומעט און קלעמט,
פּערסישע וועגן לויפן אַנטקעגן,
כ'בין אין דער פרעמד.

(ז. 143)

און ווייטער אַרבעט זיך דער דיכטער אַרויף אויף אַ פּראָלעטאַרישן זיפן, וואָס איז ווי אַ פּאַטש צו גוט־שבת, אין דעם גאַנצן געבוי פון ליד:

פּערסישער טרויער
ביי יעדן טויער,
ביי יעדער טיר,
מאָגערע רינדער,
באַרוועסע קינדער,

דאָס ליד איז געשריבן אין טעהעראָן, אָבער דער ריטמישער זיפן איז ווייט פון פּערסיש. אַפילו דער סוף — „פּערסישע טרערן, ווען וועט איר ווערן — דערלייזט?“ קלינגט ווי צוגעטשעפעט צו אַ ליד, וואָס פאַרמאָגט אַן אויסגעטראַכטע און שפּראַכלעך־באַנאַליזירטע עקזאָטיק, מיר דאַכט זיך, אַז דאָס נייסטע בוך פּעפּערס איז אַפילו אַן אַנטווישונג לגבי זיינע אייגענע לידער. ער פּעפּער אַליין האָט עס, ווייזט אויס, אויך דער־פילט און ער שרייבט אַזעלכע שורות:

חיי איז צו מיר,
איך הער, מע זאָגט, מיין ליד איז מיר,
זי וואַקלט זיך, זי פּאַלט שוין,
איך הער שוין ריידן, אַז מיין ליד
איז גרוי שוין און איז אַלט שוין.

זי גייט אויף קוליעס, זאָגט מען מיר,
זי גייט שוין נישט, זי שלעפט זיך,
זי האָט פאַרלאָרן איר קאַליר,
מיין ליד האָט אויסגעוועפט זיך.

(ז. 197)

איז עס טאַקע אמת, אַז אויך אַרום זיך האָט דער פּאַצט געהערט ווי מען שושקעט זיך וועגן זיין ליד? כ'ווייס נישט צי דאָס איז נישט אויסגעטראַכט, ווייל כ'גלייב קוים, צי עמיצער וואַלט זיך דערלויבט דאָרט זיך צו שושקען

וועגן פעפערס ליד. ס'קען זיין אַ דער פּאָעט האָט עס גיכער געשריבן נאָך
אַ זעלטענעם אַנפּאַל פון זעלבסט־קריטיק און ער ווערט דערפאַר געוואָגטער
אין זיין זעלבסט־פאַרצווייפלונג:

און אפשר איז שוין טאַקע צייט,

איך זאָל אַוועקלייגן די פען:

און וואָס געווען — זאָל זיין געווען!

ס'איז אפשר צייט שוין גוטע לייט?

(J. 198)

שווער צו געבן אַן עצה אויף אַזאַ מאַנאַלאָג. אָבער בדרך כלל קען מען
זאָגן אַזוי: וואָלט אין דעם פרעגן אַליין געלעגן ווייטיק און וואָלט מען אין
די שורות געזען דעם צער פון פּאָעט, וואָס איז דערגאַנגען צו שטומקייט,
וואָלט מען אים אפשר געעצהט זיך אַפּצורוען אַ ווייליטשקע. אָבער דער וואָר
רעם פון צווייפל ביי פעפערן איז אויך אַ פריילעכער און אַ לייכט־געגראַמ־
טער. דערפאַר וועט דער דיכטער גאַרנישט אויספירן מיט אַן אורלויב פון זיין
ספעציפישער מוזע.

.1948

א י נ ה א ל ט

I

9	דער קאַמף מיטן קריטיקער
15	ש. ניגער — ה. ליוויק
21	אין קלוגן ייִדישן קרייז
27	ייִדיש אין ווענעציע
33	אַ פּרילינגדיקע באַמערקונג
36	מחשבות וועגן אומשטערבלעכקייט
43	העברעזמען און פתגמים
47	ביאַליקס ייִדישע לידער
53	מעשות פון ר' ישראל בעל-שם-טוב
59	אַכט הונדערט יאָר ייִדישע מאַכלים
66	מורא פאַר פּראָבלעמען
72	אונדזער גלות
77	שמעון ראַבידאָוויטש
83	שרייבערס אָן אַ ליטעראַטור
88	דער חודש פון ייִדישן בוך
94	אויפקלייבן און אָפקלייבן
98	מחשבות וועגן קריטיק
104	מעשהלעך און משלים פון נפתלי גראַס
110	אַ נאַטיץ וועגן דם געזאַמלטע לידער פון נפתלי גראַס
113	די קינסטלערישע יענע וועלט
119	מענטשן און ווערק
124	אַ דעבאַטע וועגן פּאַעטישן לשון
131	לידער וואָס ברענגען נאָך אַרויס פון די כלים
136	י. מ. ווייסענבערגס „געקליבענע שריפטן“
139	אויפן פּריפעטשיק פון וואַרשאַווסקיס פּאַלקסליד
147	לייב נייִדוס
152	מאַריס ראָזענפעלדס בריוו
158	ר' שמואל אושקיס „טרייסט צו די ליידן פון ישראל“

II

167	יעדער שוועל אַ פעסטונג
172	אַ בוך וועגן יאַנוש קאַרטשאַק
176	„ירושלים דליטא“
182	ייִדישע פּאַרטיזאַנער

188	— — — — —	ווילנע 1939, מאסקווע 1949
192	— — — — —	שמערקע קאטשערגינסקי
197	— — — — —	פון אַ וועלט וואָס איז נישט אַ מער
204	— — — — —	משה בראַדערזאָן
208	— — — — —	אפרים קאַגאַנאָווסקי
213	— — — — —	ש. בערלינסקיס בראשית

III

221	— — — — —	אברהם זאָק
226	— — — — —	ברוך האַגערס חסידישע מעשות
229	— — — — —	„אַ שטוב אין שטעטל“ פון יצחק יאַנאַסאָוויטש
235	— — — — —	מנשה האַלפערן
240	— — — — —	משה דוד גיסער
247	— — — — —	אַ ייִדישער דיכטער אין קובאַ
251	— — — — —	דריי קורצע לידער פון ישראל אַשענדאָרף
254	— — — — —	ל. דאַמאַנקעוויטש
259	— — — — —	אלחנן וואַגלער
262	— — — — —	סאַלאַמאָן קאהאַן
266	— — — — —	אַ ייִדישער דיכטער אין לאַנדאָן
270	— — — — —	הערץ בערגערס נאָוועלן
276	— — — — —	י. פאַפּיערניקאָוו
279	— — — — —	ישעיהו שפּיגלס לידער
287	— — — — —	„אין מדבר סיני“
294	— — — — —	יאָסל בירשטיין
297	— — — — —	אריה שמריס ניי בוך לידער
302	— — — — —	צבי אייזנמאַן
307	— — — — —	י. צ. שאַרגעלס לידער
312	— — — — —	רבקה באַסמאַן
317	— — — — —	אַ ליד צום געדענקען
320	— — — — —	„ייִדישע שרייבער אין ראַטנפאַרבאַנד“
326	— — — — —	איציק פעפער היט די ליניע
334	— — — — —	איציק פעפער

פארלאג-אדרעס:
 " KIUM "
 Ayacucho 352
 Buenos Aires Argentina

דערשינענע ביכער:

1. דוד בן-גוריון — נצח ישראל
2. מענדל מאן — אין א פארוואַרלאַזטן דאָרף (אויספאַרקויפט)
3. יחיאל האַלפּערן — דער רעוואַלט פון אַ גלות-פּאָלק
4. יוסף שפּרינצאָק — אין וואָרט און אין שריפט
5. ה. לייזויק — אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים.
6. אפרים דקל — געהיים-דינסט פון דער „הגנה“ אין ארץ-ישראל
7. ד"ר מענדל דערציל — דערציילונגען און פעליעטאַנען
8. י. לעשטישניסקי — דאָס נאַציאָנאַלע פנים פון גלות-יידנטום
9. מ. גראַפֿטימערמאַן — יידן צווישן יידן
10. יצחק בן-צבי — מיט דער צווייטער עליה
11. רחלם לידער
12. מענדל מאן — די גאָס פון בליענדיקע מאַנדלען
13. אריה לעאָן קובאַווי — וואָרצלען און פליגלען (אויספאַרקויפט)
14. שלמה סיימאָן — אין די מעג פון די ערשטע נביאים (אויספאַרקויפט)
15. יוסף ווייץ — זכרונות
16. אפרים אויערבאָך — גילדענע שקיעה
17. מרדכי שטרינגלער — שמועסן מיט דער צייט (אויספאַרקויפט)
18. יצחק יאַנאַסאַוויטש — מיט יידישע שרייבער אין רוסלאַנד
19. פנחס שטיינבוואַקס — ציוניסטן
20. יעקב גלאַטשטיין — אין תוך גענומען (באַנד איינס)

אין שפּאַניש:

Marie Syrkin: Al Servicio de una Causa (Agotado)
Ab. N. Polak: Así se forjó el Estado de Israel

אין גיכן דערשיינט:

- יעקב גלאַטשטיין — אין תוך גענומען (באַנד צוויי)
 זלמן שזר — ליכטיקע פּערזענלעכקייטן
 בנימין וועסט — ציוניזם אונטער די סאָויעטן
 שלמה ביקל — אַ שטאַט מיט יידן

Este libro se terminó de
imprimir en el mes de
marzo de 1960, en
los Talleres Gráficos de
JULIO KAUFMAN, S.R.L.,
Avenida Corrientes 1976,
Bs. Aires, Rep. Argentina

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE

•

SUM AND SUBSTANCE

Copyright by
JACOB GLATSTEIN
New York

•

Hecho el depósito que marca la ley 11.723
Buenos Aires

Editado por
Poale Sion Hitajdut
Departamento
Ediciones "KIUM"

JACOB GLATSTEIN

EN ESENCIA

T O M O I

BUENOS AIRES

1 9 6 0